

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τ Π Ο

Κ. Μ. Κ Ο Υ Μ Α

Σχολάρχου τοῦ τῆς ΣΜΥΡΝΗΣ φιλολο-
γικοῦ Γυμνασίου, καὶ Διδασκάλου τῶν
Μαθηματικῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς
Φιλοσοφίας.

εἰς χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ,

Περί τῆς τῆς πρακτικῆς Φιλοσοφίας, ἢ περὶ τοῦ Δικαίου,
Ἠθικῆς, Ἠθικῆς Θεολογίας, καὶ ἐπιμετροῦ αὐτῶν τῆς
Παιδαγωγικῆς.

Ἀποδέμνει πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ πε-
ρισσεύαν κακίας, ἐν προαύτῃ διέξασθε
τὸν ἑμφορτὸν λόγον, τὸν δυνάμενοι οἴσασαι
τὰς ψυχὰς ὑμῶν.

Ἰακώβου Ἐπιστ. Κερ. Α'. 21.

EN BIENNHI THS AYΣTPPIAS,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωάννου Συνειρέρου.

Α Ω Κ'.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΟΦΟΝ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΙΟΝ
ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΝ ΚΟΡΑΗΝ.

Εἰς ἐσὲ ἀφιερώνω, σεβάσμιε φίλεμου! τὴν Πρακτικὴν Φιλοσοφίαν, ὅχι μόνον διότι εἶσαι στολισμένος μὲ τὰ καλά της, ἀλλὰ καὶ διότι διήγειρας εἰς τὰς καρδίας ὅλης μὲν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, ἰδιαίτερα δὲ τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης τὴν ἀγάπην τῆς ἀρετῆς διὰ τῶν ἠθικωτάτων σου λόγων.

Δέξαι, σοφε ἄνερ, τὸ δῶρον, ὡς ἀρμόδιον εἰς τὸν ἀγαθόν σου χαρακτήρα, καὶ ὡς προσφερόμενον ἀπὸ φίλου, ὅς τις εἰλικρινῶς ἀγαπᾷ καὶ τιμᾷ τὰς ἀρετάς σου· καὶ ζῆδι ἐπιμήκιστον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος!

ὁ φίλος σου.

Κ. Μ. Κούμας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

Προβιολήσεις. Τί είναι πρακτική φιλοσοφία, και Τι- να τὰ μέρη της	Σελ. 3
--	-----------

Π Ε Ρ Ι Δ Ι Κ Α Ι Ο Υ .

Τί είναι δίκαιον, και Τί ἡ τούτου ἐπιστήμη . . .	13
Περὶ Δικαίου Μέρος Πρῶτον. Καθαρὸν Δίκαιον.	
ΚΕΦ. Α'. Περὶ φυσικῆς και πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου	17
ΚΕΦ. Β'. Περὶ προσώπου και τοῦ καθολικοῦ νόμου τοῦ δικαίου	19
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ προσωπικοῦ και πραγματικοῦ δικαίου.	30
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ γενέσεως τῶν δικαίων	38
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ σημείων τοῦ κτήματος, και περὶ πα- ραχωμήσεως και ἀπαλλοτρώσεως τοῦ δικαίου . . .	46
ΚΕΦ. ς'. Περὶ Συνθηκῶν ἢ Συναλλαγμάτων . . .	55
ΚΕΦ. ζ'. Περὶ παραβάσεως τῶν δικαίων	65
ΚΕΦ. η'. Περὶ πολιτικοῦ δικαίου	77
ΚΕΦ. θ'. Περὶ τῶν δικαίων τοῦ ἤγεμόνος	90
ΚΕΦ. ι'. Περὶ πολιτείας και τῶν εἰδῶν αὐτῆς . . .	102
ΚΕΦ. ια'. Περὶ τοῦ τῶν Λαῶν ἢ Ἐθνῶν ἢ Πόλεων δικαίου	109

η'

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΑΦΕΛΑΙΩΝ.

Περὶ Δικαίου Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρμοσμένον
Δίκαιον.

Σελ

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι ἄνθρωπος, καὶ περὶ τῶν δικαίων τῆς ἀνθρωπότητος	121
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν δικαίων καὶ καθηκόντων τοῦ γα- μου	125
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ γονέων καὶ τέκνων	135
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ κυρίων καὶ θραπύοντων, καὶ περὶ οἰ- κογενεῖας	140
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας	144

Η Θ Ι Κ Η,

Προβολήσεις. Τί εἶναι Ἠθικὴ	155
---------------------------------------	-----

Ἠθικῆς Μέρους Πρώτου. Καθαρὰ Ἠθικῆ.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἠθικῆς	158
ΚΕΦ. Β'. Τί εἶναι Ἀρετὴ	170
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἁμαρτήματος καὶ κακίας	174
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ ἀξίας καὶ φαυλότητος τῶν πράξεων, ἀξιωμασίας καὶ τοῦ ὑπαίτιου * καὶ περὶ τοῦ ἐσωτερι- κευτοῦ ἡμῶν κριτοῦ, ἡγευτοῦ τοῦ συνειδήτου, καὶ Θεοῦ τοῦ κριτοῦ μας,	180
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ ἀρετῶν καὶ καθηκόντων	186
ΚΕΦ. ς'. Περὶ τελείων καὶ ἀτελῶν, ὑψηλοτέρων καὶ κατωτέρων καθηκόντων	193
ΚΕΦ. ζ'. Καθαρὸὶ κανόνες περὶ τοῦ Πῶς νὰ ἀσκώμε- θα τὴν ἀρετὴν	199

Ἡθικῆς Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρμοσμένη
Ἡθική.

	Σελ.
ΚΕΦ. Α'. Περὶ φιλανθρωπίας καὶ καθηκόντων ἐν γένει	209
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθ- ηκόντων τοῦ διατηρεῖν τὴν ζωὴν καὶ ὑγίαιαν . .	215
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς διατηρήσεως τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς τῶν μέσων εἰς εὐδαιμονίαν καὶ τελειό- τητα κτήσεως, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθηκόντων	226
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τῶν εἰς τοὺς ἄλλους καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου	237
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῶν καθηκόντων τῆς φιλίας	250
ΚΕΦ. Ϛ'. Περὶ κοινωνικῶν καθηκόντων	254
ΚΕΦ. Ζ'. Κανόνες ἐμπειρικοὶ περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς	261

ΗΘΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ.

Προδιοικήσις. Τί εἶναι Ἡθικὴ Θεολογία 273

Ἡθικῆς Θεολογίας Μέρους Πρώτου. Καθαρὰ
Ἡθικὴ Θεολογία.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ Ὑπάρξεως Θεοῦ	275
ΚΕΦ. Β'. Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς	279
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ μελλούσης ζωῆς	281
Ἡθικῆς Θεολογίας Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρ- μοσμένη Ἡθικὴ Θεολογία.	
ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς παρουσίας ζωῆς	248
ΚΕΦ. Β'. Περὶ θείας προνοίας	287
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ λατρείας Θεοῦ	289

**ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΑΦΕΛΑΙΩΝ.
ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.**

Σελ.

Προδιστάσεις. Τί είναι Παιδαγωγική 296

**Παιδαγωγικῆς Μέρους Πρώτου. Καθαρά
Παιδαγωγική.**

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν καθηκόντων τῶν γονέων ὡς πρὸς
τὴν ἀνατροφήν τῶν τέκνων των. 301

ΚΕΦ. Β'. Περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς. 304

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ θεωρητικῆς ἀγωγῆς. 307

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τῆς πρακτικῆς ἀγωγῆς 315

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ παιδαγωγικῶν ποιῶν καὶ βραβείων. 318

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τῆς τοῦ πολίτου ἀγωγῆς, καὶ τῆς τῶν
κορασίων 322

**Παιδαγωγικῆς Μέρους Δεύτερου. Ἐφηρμοσμέ-
νη Παιδαγωγική.**

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς διδακτικῆς τέχνης. 325

ΚΕΦ. Β'. Περὶ διαφορῶν μεθόδων ἐν γένει, καὶ ἰδιαι-
τέρα περὶ τῆς ἀκροαματικῆς. 327

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῆς ἐρωτηματικῆς ἢ διαλογικῆς μεθ-
όδου. 330

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Σχολείων καὶ τῶν εἰς αὐτὰ διδασκομέ-
νων μαθημάτων. 334

ΚΕΦ. Ε'. Διάταξις τῶν μαθημάτων εἰς τὰ κοινὰ σχο-
λεῖα καὶ εἰς τὰ Γυμνάσια. 342

ΚΕΦ. Ζ'. Εἰδικὴ Μέθοδος. 346

ΚΕΦ. Ζ'. Καθήκοντα τῶν μαθητῶν, καὶ περὶ δοκι-
μασιῶν καὶ διακοπῶν 360

ΚΕΦ. Η'. Ποιοὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ διδάσκαλοι. 364

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ παιδεύσεως τῶν κορασίων 365

Σύντομος ἱστορία τῆς Παιδαγωγίας 369

Πίναξ τῶν περιεχομένων εἰς ἅλην τὴν βιβλίον. 387

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Η
Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί είναι πρακτικὴ Φιλοσοφία, καὶ τίνα τὰ
μέρη της.

Α'.

Ε' ἂν ἡ Φιλοσοφία ἐν γένει εἶναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων ἔλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἢ τοῦ ἀρχετύπου Ἐγῶ (Κρηπ. ΡΚΑ'). • ἡ πρακτικὴ, ἢ ἡθετικὴ Φιλοσοφία γενικώτερον, τὸ δεύτερον μέρος τῆς παραγώγου Φιλοσοφίας (Κρηπ. ΡΛΒ'), εἶναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐνεργίας, ἣτις ὑψίσταται εἰς τὸ σπουδάζειν καὶ πράττειν, ἤγουν εἰς τὸ προσδιορίζειν τὸ ἀντικείμενον διὰ τοῦ ὑποκειμένου (Κρηπ. ΝΓ', ΡΚΖ'), καὶ διὰ τοῦτο ὑπομάζεται καὶ αὕτη πρακτικὴ ἐνέργεια.

Β'. Προϋποθέτομεν λοιπὸν καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν Φιλοσοφίαν τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἢ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐννοήματος, ὡς βεβαίαν καὶ ὁμολογουμένην. καὶ μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν διαβατικὴν ταύτην ἔννοιαν ἀποδεχόμεθα, ὅτι τὰ δύο ταῦτα τίθενται ἀρχικῶς, καὶ ἔτι ἡ σύνθεσις των, ὡς ἀνερμήνευτος, καὶ ἀκατατάληπτον ἔργον τῆς ἐκάστου συνειδήσεως, εἶναι τὸ ἀπόλυτον ὄριον τοῦ φιλοσοφεῖν • καὶ ἐπομένως, ὅτι ὄχι μόνον ἢ κατ' ἐξοχὴν ὀνομαζομένη

θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία τῆς πράξεως πρέπει νὰ περικλεισθῇ εἰς τὴν ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων κειμένην ἐπικράτειαν, εἶν μὲλλον νὰ μὴ γένη ὑπερβατικὴ φιλοσοφία (Κρηπ. ΜΕ', Σημ.). σφάλμα επικινδυνώτερον εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν παρὰ εἰς τὴν θεωρητικὴν, ἐπειδὴ τὴν διαστρέφει εἰς φαντασιώδη ἠθικὴν, καὶ βλάπτει οὕτω καιρῶς τὸν ἄνθρωπον (Κρηπ. ΛΘ', ΜΑ').

Γ'. Διὰ τοῦτο ἀποδεχόμεθα καὶ τὴν εἰς πάντα ὑγιεῖς τὰς φρένας ἔχοντα ἄνθρωπον φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν πληροφορίαν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ὑπάρξεως, καὶ τῆς τῶν περὶ ἡμᾶς πραγμάτων, καὶ τῆς μεταξὺ ἡμῶν κ' ἐκείνων ὑπαρχούσης κοινωνίας (Κρηπ. ΜΔ'), καὶ βεβαιόνομεν, ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν ἀρχικῶς συνθετικὴν τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον σχέσιν· διὰ τῆς ὁποίας προσδιορίζονται ἀμοιβαίως, καὶ ὅτι χωρὶς ταύτην τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τούτου οὔτε περὶ πράξεως ἠθέληεν εἶσθαι λόγος, οὔτε περὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας (Κρηπ. ΛΘ', ΜΑ').

Δ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἐγὼ, καθὼς πραγματικὴ, ἐφίσταται εἰς τὸ νὰ προσδιορίζεται τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου, ἐνῶ διὰ τῶν σπουδῶν καὶ πράξεων μας καθυποβάλλομεν ἀντικείμενά τινα εἰς τοὺς σκοπούς μας· καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ πνεύματός μας κρέμαται ἀπὸ ἀρχικούς τινας νόμους, οἱ τινες εἶναι τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας, καὶ προσδιορίζουσι τὸν κύκλον τῆς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν δυνάμεων τοῦ (Κρηπ. ΜΖ', ΜΗ', Ν', ΝΑ').· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ τὸ πρόβλημα τῆς πρακτικῆς ἢ ἠθικῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸν ἐφεξῆς τύπον.

Τίνες εἶναι οἱ νόμοι τῶν δυνάμενων τῶν σπουδῶν καὶ πράξεων μας;

ἢ κατ' ἄλλον τρόπον.

Τί εἶναι τὸ ἀρχικὸν εἶδος τοῦ Ἐγῶ ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν;

Ε'. Οἴτομεν λοιπὸν ἐνεαῦθα ὡς ἀναντιρρήτου ἔργου τῆς συνειδήσεως καὶ ὄριον τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἔπομένως ὡς ὑπερτάτην ὑλικὴν αὐτῆς ἀρχὴν (Κρηπ. ΚΔ'), ὅτι εἴμεθα ἐνεργοὶ πρακτικῶς, ἤγουν σπουδάζομεν καὶ πράττομεν· καὶ ζητοῦμεν ἐρευνῶντες περαιτέρω Πῶς, ἤγουν κατὰ τίνες νόμους γίνονται ἐνεργοὶ αἱ δυνάμεις τῶν σπουδῶν μας καὶ πράξεις μας. Μὲ ταύτην δὲ τὴν ἐρευναν θέλομεν εὑρεῖν καὶ τὰς κατ' εἶδος ἀρχὰς τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας (Κρηπ. ΚΖ'), μαθαίνοντες τὸν σκοπὸν τῶν πράξεών μας.

ς'. Ἀλλὰ τῆς εἶναι ὁ ἴσχατος τῆς ἠθικῆς Φιλοσοφίας σκοπός; Διὰ τί, καὶ πρὸς τί ζητοῦμεν καὶ μάθωμεν τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῶν σπουδῶν μας καὶ πράξεων; Ἐὰν ἴσχατος σκοπός τῆς φιλοσοφίας ἐν γένει εἶναι ἡ ἀπόλυτος συμφωνία καὶ ἀρμονία τῶν ἐνεργειῶν μας ὅλων, ἢ ἡ ἀπόλυτος ἀρμονία τοῦ Ἐγῶ εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας του (Κρηπ. ΚΖ')· σκοπός τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος, εἰ μὴ ἡ ἀπόλυτος συμφωνία ὅλων τῶν πρακτικῶν μας ἐνεργειῶν, ἢ ἡ ἀπόλυτος ἀρμονία τοῦ Ἐγῶ εἰς ὅλας του τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ἤγουν τὸ ἀγαθόν. Τὸ ἀγαθόν τοῦτο ζητοῦμεν καὶ γνωρίζομεν διὰ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, καὶ εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ ὁδηγοῦμεθα ἀπὸ τὴν ἰδέαν ἀπολύτου ἀρμονίας τῶν σπουδῶν καὶ πράξεων· θυνάμεθα λοιπὸν νὰ τάξωμεν ὡς ἀνωτάτην κατ' εἶδος ἀρχὴν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας τὴν ἐφεξῆς θέσιν.

Ὅτι προσαρμόζεται εἰς σύστημα ἀπολύτως ἁρμονικῶν σπουδῶν καὶ πράξεων, εἶναι ἀγαθόν· τὸ δὲ ἐναντίον τοῦτο εἶναι κακόν.

ὁ δὲ Λόγος, ὅστις ζητεῖ ταύτην τὴν ἁρμονίαν, λέγεται τώρα πρακτικός.

Ζ'. Ἐὰν καὶ ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἁρμονία εἶναι ἰδέα, τὴν ὁποῖαν δὲν δύναμεθα ποτὲ ἐντελῶς νὰ κάμωμεν πρᾶγμα· ἀλλ' εἶναι ἰδέα πρακτικῶς ἀναγκαία, καθὸ τέρμα καὶ σκοπὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει ὁ πρακτικὸς λόγος, ὅταν μᾶς διορίξῃ τὰς πράξεις μας· καὶ γίνεται λοιπὸν κανὼν πράξεως ἢ νόμος ἠθικός, ἐπειδὴ διευθύνει καὶ διατάσσει τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη. Καὶ ἐπειδὴ ἔλοι οἱ ἄλλοι ἠθικοὶ νόμοι πορίζονται ἀπὸ τούτου· διὰ τοῦτο αὐτὸς μὲν ὀνομάζεται πρῶτος καὶ ἀρχικὸς νόμος· οἱ δὲ λοιποὶ, δευτερεύοντες.

Η'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχικὸς οὗτος νόμος ἐκβαίνει ἀπ' αὐτὴν τὴν διασκευὴν καὶ φύσιν, νὰ εἴπω, οὕτω τοῦ Λόγου, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἄλλην δύναμιν ὑψηλοτέραν τοῦ Λόγου νὰ δώσῃ τὸν νόμον τούτου (Κρηπ. ΝΔ', Ξ').· διὰ τοῦτο πρέπει ὁ Λόγος νὰ ἐκληφθῇ Νομοθέτης ἑαυτοῦ, ἤγουν Ἀυτόνομος. Ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτονομίας τοῦ Λόγου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ ποτὲ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι καθὸ ἀτελής καὶ περιορισμένος ὑπόκειται καὶ εἰς νόμους ὄντος ἀπεριορίστου καὶ παντελείου, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ΟΝ. (Κρηπ. ΟΑ').

Θ'. Ὅταν ὁ Λόγος προτάξῃ νόμους εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶδει τὸ ἐκτελεστικὸν τούτων εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο οἱ ἠθικοὶ νόμοι ὀνομάζονται καὶ νόμοι θελήσεως, ἤγουν θεδομένοι νὰ τοὺς ἐκτελέσῃ ἢ θέλῃσιν· ἢ δὲ θέλησις εἶναι ἐλευθέρη (Κρηπ., ΞΔ').· διὰ τοῦτο οἱ νόμοι οὗτοι

λέγονται νόμοι τῆς ἐλευθερίας, μ' ὅλον ὅτι οἱ νόμοι περιέχουν ἀναγκαιότητά τινα, τῆς ὁποίας ἢ μετὰ τῆς ἐλευθερίας σύναψις μᾶς εἶναι μὲν καταληπτὴ εἰς τὴν πρακτικὴν Φιλοσοφίαν, μᾶς μένει δὲ ἀκατάληπτος εἰς τὴν θεωρητικὴν (Μεταφυσ. ΣΜΑ'). • πρέπει δὲ οἱ νόμοι οὗτοι νὰ διακριθῶσιν ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς ὀνομαζομένους νόμους τοῦ ἀνθρώπου, οἳ τινες δὲν διορίζουσι τὸ ἠθικῶς δυνατόν καὶ ἀναγκαῖον (Τί εἶναι δίκαιόν του, καὶ τί χρεωστεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος), ἀλλὰ τὸ φυσικῶς δυνατόν καὶ ἀναγκαῖον (Τί δύναται, καὶ τί εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμῃ).

Γ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν χωρὶς ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως δὲν δύναται νὰ ὀμιληθῇ περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ (καθὼς οὐδὲ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, ἀρετῆς καὶ κακίας, κατορθώματος καὶ ἀμαρτήματος, ἀμοιβῆς καὶ ποινῆς), καὶ χωρὶς αὐτονομίαν τοῦ Λόγου δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν περὶ πρακτικῶν νόμων δεδομένων εἰς τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν • διὰ τοῦτο τὰ δύο ταῦτα εἶναι βᾶσεις τῆς ἠθικῆς Φιλοσοφίας, ἢ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστήμης • ὁ δὲ μὴ δεχόμενος τὰ δύο ταῦτα, εἰς ἅπαντας δὲν θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ πρακτικῶς ἢ ἠθικῶς.

ΙΑ'. Τοὺς νόμους τοῦ πρακτικοῦ Λόγου ἀνευρίσκει εἰς ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος κατ' ὀλίγον • πρῶτον αἰσθάνεται κλίσεις τινὰς καὶ ἀποστροφὰς, αἱ ὁποῖαι ἀναγγέλλουσι μὲν τὴν ὑπαρξίν τῶν νόμων, δὲν εἶναι δὲ οἱ νόμοι αὐτοὶ, ἀλλ' ἀπλῶς ἠθικὰ αἰσθητά μερικῶς, ἢ ἐν γένει ἠθικὸν αἰσθημα • ἀλλὰ δι' αὐτῶν κρίσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δὲν δύναται νὰ γείνη, χρειάζεται δὲ νὰ ἀναφανοῦν οἱ νόμοι τοῦ Λόγου διὰ νὰ τὸ κρίνωσι • διότι ἢ αὐτὴ κατ' αἰσθησιν πράξις εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακὴ ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς • οἷον, ἀρπάζουν ἀπὸ τὸν ὠπλισμένον τὰ ὄπλα, ἢ διὰ νὰ τὸν γυμνώτωσιν ἀπὸ τὰ πράγ-

ματά του (τὸ ὅποσον εἶναι κακόν), ἢ νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τοῦ νὰ βλάπτῃ (τὸ ὅποσον εἶναι ἀγαθόν). Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν.

α'. Ὅτι τὸ ἠθικὸν αἰσθημα εἶναι μὲν αἰσθητικῆς ἀληθείας πρόξενον, ἀλλ' ἐπίσης ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀσφαλές ἔσον καὶ τὸ φυσικὸν αἰσθημα εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀλήθειαν.

β'. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ κακόν κατὰ τὰ αἰσθήματα μόνον, διότι ἐμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ.

γ'. Ὅτι τὸ ἠθικὸν αἰσθημα εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸν πρακτικὸν φιλόσοφον, καὶ καθὸ ἄνθρωπον καὶ καθὸ φιλόσοφον, ἐπειδὴ δὲ αὐτῶν ἐμπορεῖ νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ πολλὰ σφάλματα, εἰάν ἐνταυτῷ μεταχειρίζεται καὶ τὸν Λόγον.

δ'. Ὅτι εἶναι ἄτοπον καὶ ἀντιφατικόν νὰ θέτωμεν εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν τὸ ἠθικὸν αἰσθημα πρῶτον κανόνα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· διότι ἡ ἐπιστῆμη αὕτη, γέννημα οὔσα τοῦ φιλοσοφοῦντος Λόγου, πρέπει νὰ μᾶς δώσῃ καθαρόν καὶ εὐκρινῆ συνείδησιν τοῦ ἠθικοῦ, καὶ ἐπομένως νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ καὶ νὰ μᾶς κρίνῃ καὶ αὐτὰ τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα.

ΙΒ'. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν πρακτικὴν Φιλοσοφίαν ἀνήκουσι τρεῖς μερικώτεροι ἐπιστήμαι, ἦγουν Τὰ τοῦ Δικαίου, Ἡθικῆ, καὶ ἠθικῆ Θεολογία· διὰ τοῦτο καὶ τὸ σύνταγμα τοῦτο τῆς πρακτικῆς Φιλοσοφίας πρέπει νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία μέρη ὁμώνυμα τῶν ἐπιστημῶν τούτων· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια πρὸς τοὺς ὁμοίους του, ἦγουν ἐξωτερικὴ ἢ μεταβατικὴ· καὶ οἱ νόμοι τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐφαρμόζονται ἐνταῦθα εἰς ἐκτελέσειν ἐξωτερικῆς ἀρμονίας εἰς τὰς πρακτικὰς ἐκείνας ἐνεργείας. Ἡ ἔξωτερικὴ αὕτη ἀρμονία ὑψίσταται εἰς τὸ νὰ φιλιέταισιν ὅλοι τὰ δι-

καια τῶν ἄλλων, ἤγουν ζῶην, ἐλευθερίαν, κτήματα, καὶ ἐπο-
 μένωσ, εἰς τὸ νὰ συγκατοικῶσιν ἔλοι ἡσύχιος καὶ εἰρηνικῶσ.
 ἢ δευτέρα εἶναι συμφωνία τῶν ἐξωτερικῶν ἢ μεταβατικῶν
 πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ἢ ἐμμόνουσ ἐνεργείασ του, τὸ ὁποῖον ὀνο-
 μάζεται ἀρετῆ· ἂν αὕτη ὀνομασθῆ δίκαιοσύνῃ γενικιώτε-
 ρον, θέλει περιλαμβάνειν καὶ τὸ δίκαιον· εἰάν δὲ ἡ συμφωνία
 αὕτη ἀναφερομένη καὶ εἰς τὸν Θεὸν συμφωνῆ μετὸ θεῖου του
 θέλημα, ὀνομάζεται τότε εὐσέβεια, τὴν ὁποῖαν μᾶσ διδά-
 σκει ἡ τρίτη ἐπιστήμη.

ΙΓ'. Διὰ τὴν δώσωμεν αἰσθητὴν τινα εἰκόνα τῆσ τριπλῆσ
 σχέσεωσ τῶν ἐπιστημῶν τούτω, ἐμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν
 τρεῖσ ὁμοκέντρουσ κύκλουσ, ἐκ τῶν ὁποῖον ὁ μὲν δεύτεροσ πε-
 ρικλείει τὸν πρῶτον, ὁ δὲ τρίτοσ τὸν δεύτερον· εἰς τὸν πρῶτον
 περιέχεται τὸ δίκαιον· εἰς τὸν δεύτερον ἡ ἀρετῆ, ἣτισ περιέχει
 καὶ τὸ δίκαιον· εἰς τὸν τρίτον ἡ εὐσέβεια, ἣτισ περιλαμβάνει
 καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ μᾶσ δίδει τὴν ὑπερτάτην
 τιμὴν καὶ εἴξιαν, ἐπειδὴ μᾶσ δεικνύει τὴν ὁδοὺν τὴν φέρουσαν
 εἰς τὸ ἀπειρον· καὶ οὕτω μᾶσ ἀποκαθιστᾷ ἀπορροῖασ τοῦ
 παναγίου θελήματοσ, σπεύδοντασ νὰ ἀποκατασταθῶμεν οἱ
 πεπερασμένοι ὅμοιοι μετὸ ἄχρονον καὶ ἀπειρον ἐκεῖνο ὄν, ὥστε
 νὰ λέγωμεν δικαίωσ » ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ
 ἐσμέν «.

Σημείωσις. Ἡ τῆσ πρακτικῆσ Φιλοσοφίασ διαίρεσις εἰδικαιολο-
 γία εἰς τὴν Κρηπίδα τῆσ φιλοσοφίασ (Κρηπ. ΠΚΖ'), καὶ τὴν αὐτῆν
 αἰτιολογίαν ἐπανελάβομεν πάλιν ἀνωτέρω (ΙΒ'. ΙΓ'). Πολλοὶ ὅμως συγ-
 γραφεῖσ ἕωσ τῶν ἡμερῶν μᾶσ συνέχισαν ταὶ ἐπιστήμασ ταύτασ, καὶ τὴν
 ταξίωτων· οἱ μὲν συμπεριλαμβάνουτεσ τὰσ δύο εἰσ μίαν, τὴν δὲ Θεο-
 λογίαν μένουσ θεωρητικῶσ ἢ μεταφυσικῶσ πραγματευόμενοι, οἱ δὲ, προ-
 τάττουτεσ τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τῶν περὶ τοῦ δικαίου· ἀλλ' ὁ Κρίγιωσ ἔκα-
 με τὴν διακρίσιν τούτων καθαρῶν· διότι ἡ μὲν περὶ τοῦ δικαίου διδα-
 σκαλία περιέχει ὀπλῶσ τὴν ἀρμονίαν τῶν πρὸσ ἀλλήλουσ μᾶσ πράξεων·
 ἡ δὲ ἠθικῆ, ὑψηλοτέρα πράξισ εἶσιν, περιέχει καὶ ἐκεῖτω τὴν ἀρμονίαν,

καὶ τὴν ταύτης πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ἡμῶν ἐνεργείας· ἐκεῖνη λοιπὸν εἶναι ἀπλουστέρα ἐπιστήμη, καὶ προηγείται ἀπὸ ταύτης ὡς συνθετω-
 τεραν· τελευταίον δὲ ἡ Θεολογία, περιέχουσα καὶ τὰς δύο, πρέπει νὰ
 παχῶθῃ τρίτη· ταύτην ἀρχήτερα ἐπραγματεύοντο μένου θεωρητικῶς ἢ
 μεταφυσικῶς, ὀνομάζοντες τὴν φυσικὴν Θεολογίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ
 εἰ ἄνθρωπος ὄχι μόνον θεωρητικῶς ανατρίχει εἰς τὴν πρώτην καὶ ἀπό-
 λυτον ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς ζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μακαριότητός
 του· δια τούτο τὴν ἐπιστήμην ταύτην πρέπει ἡ φιλοσοφία νὰ ἐξετάσῃ
 καὶ θεωρητικῶς, ὡς ἐκμαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν Μεταφυσικὴν (Μεταφυσ.
 ΣΝΒ' — ΣΟ), καὶ πρακτικῶς, τὸ ὁποῖον θίλομεν δευμάσειν εἰς τὸ
 τρίτον μέρος τῆς ἀνά χειρὸς πρακτικῆς φιλοσοφίας. Καὶ μ' ὅλον ὅτι
 αἱ ἐπιστήμαι αὗται εἶναι συνδεδεμέναι, καὶ συννημέναι ὡς ἀναφερόμε-
 ναι εἰς τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον· ἀλλ' ἡ ἀφαιρέσις καὶ εἰδῶν, καθ' ὅς καὶ εἰς
 πολλὰς ἄλλας ἡνωμένας ἐπιστήμας, εἶναι ἀναγκαιότητα, ὡς δίδουσα
 τάξιν καὶ εἰσφύειν εἰς τὰς θεωρίας μας.

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ.

Π Ε Ρ Ι Δ Ι Κ Α Ι Ο Υ .

Τί είναι δίκαιον, και Τί ή τούτου έπιστήμη.

ΙΔ'.

Η' περί δικαίου πραγματεία, είναι έπιστήμη των αρχικών νόμων του ανθρωπίνου πνεύματος αναφερομένων εις την εξωτερικήν συμφωνίαν των πρακτικών ενεργειών των ανθρωπων (ΙΒ'). Διά τούτο έμπορεί να ονομασθῆ και φιλοσοφική του δικαίου διδασκαλία· ονομάζεται δε και του φυσικοῦ δικαίου διδασκαλία· όχι διότι τὸ δίκαιον, τὸ ἔποσον είναι αντικείμενον ταύτης τῆς έπιστήμης, κρέματα ἀπὸ μόνον φυσικοὺς νόμους (Θ'), ἀλλὰ διότι προσδιορίζεται διὰ τῆς ηθικῆς φύσεως τοῦ ανθρωπου, ἔχουν ἀμέσως διὰ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου. Τὸ φυσικὸν λοιπὸν δίκαιον είναι Λόγῳ δίκαιον, και εἰσφέρει ἀπὸ τὸ προαιρετικόν, ἢ Θέσει δίκαιον, τὸ ὅποσον προστάζεται ἀπὸ νομοθέτας.

ΙΕ'. Τὸ θέσει δίκαιον προσδιορίζεται εις πολιτικὴν τινα κοινωνίαν ἢ ἀπὸ τῆν θέλειον ἔλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἢ τινῶν, ἢ ενός μόνου, και ἐκλαμβάνεται ὡς κανὼν τῶν εξωτερικῶν ενεργειῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου· και διὰ τούτο ονομάζεται προαιρετικόν, τὸ ἔποσον έμπορεί να ταυτισθῆ με τὸ φυσικόν, εἴταν ἔχη κανονα τὸν πρακτικὸν Λόγον· διὰ τούτο ἡ μὲν ἀμε-

σος ἀρχὴ τοῦ θέσει δικαίου ἐνυπάρχει εἰς τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου· ἡ δὲ τελευταία, εἰς τὴν ἐπιωτερικὴν νομοθεσίαν τοῦ Λόγου. Εἶναι δὲ τὸ πρῶτον δίκαιον καὶ διορθωτικόν τοῦ δευτέρου, εἴαν καὶ δὲν εἶναι κατὰ πάντα κατασκευαστικόν τούτου καὶ ποιητικόν· διότι ὁ θέσει νομοθετῶν ἔχει πάντοτε νὰ διορθώσῃ πλῆθος περιστάσεων καὶ σχέσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ πρεῖθῃ ἐκ τῶν προτέρων· καὶ πολλάκις ὅ,τι διορίζεται δίκαιον, φαίνεται μόνον τοιοῦτον, ἄδικον ἢ πραγματικῶς· καὶ εὐθύς ἀποῦ τὸ καταλάβῃ ὁ Λόγος, τὸ διορθώνει.

ΙΓ'. Ἐκ δὲ τούτων ἔπεται, ὅτι μόνον τὸ φυσικὸν δίκαιον εἶναι καθολικόν καὶ ἀναγκαῖον (μ' ἕλον ἔτι δὲν λαμβάνει πάντοτε τὸ κύρος του)· τὸ δὲ θέσει κατὰ τὴν φύσιν του εἶναι μερικόν καὶ ἐνδεχόμενον, ἐπειδὴ ἰσχύει διὰ μόνον μερικῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπεχρεώθησαν ἀπὸ τὸ λογικόν των νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν θέλησιν ἄλλου, ὅς τις προσδιορίζει τὰ δίκαιά των. Ἐκ δὲ τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ μὲν, εἶναι ἔν καὶ μόνον καὶ αἰώνιον καὶ ἄτρεπτον δίκαιον, ἐπιστηριζόμενον εἰς ἕνα τὸν πρακτικὸν λόγον· τὸ δὲ δεύτερον, ὡς θεμελιούμενον εἰς ἐμπειρικὰς περιστάσεις καὶ σχέσεις, εἶναι παντοδαπὸν καὶ μεταβλητὸν καὶ φθαρτὸν.

ΙΔ'. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέσει δίκαιον, διὰ νὰ τηρῆται ἀπαράβατως γράφεται, ὡσαύτως καὶ ὁ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενος νόμος· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται γραπτὸν δίκαιον καὶ γραπτὸς νόμος· τὸ δὲ φυσικόν, ἄγραφον καὶ ἔμφυτον. Τὸ θέσει λοιπὸν δίκαιον ἐμπορεῖ ἐμπειρικῶς μόνον νὰ γνωσθῇ, καὶ χρειάζομεθα παντοδαπὰς γνώσεις γλωσσικὰς καὶ ἱστορικὰς, διὰ νὰ καταλάβωμεν τὰς συλλογὰς καὶ τὰς βίβλους τῶν νόμων· τὸ δὲ φυσικὸν γινώσκειται καὶ χωρὶς τὴν πείραν, οὐδὲ ἔχει χρείαν τοιούτων φιλολογικῶν βοηθημάτων· διὰ τοῦτο ἡ μὲν

ἐπιστήμη τοῦ δικαίου στρέφεται κυρίως εἰς τὸ φυσικόν· ἡ δὲ περὶ τὸ δίκαιον πολυμαθεῖα καὶ φιλολογία, εἰς τὸ θετικόν, καθὼς καὶ ἡ σύνεσις τοῦ δικαίου εἰς τὴν ἑρμηνείαν καὶ χρῆσιν τοῦ δευτέρου· λαμβάνονται ὁμῶς συχνάκις ἀδιαφόρως εἰ ὄροι. Εἶναι δὲ πολλὰ εἰδεχόμενον θετικόν τι δίκαιον νὰ περιέχῃ πολλὰς φυσικὰς ἀρχὰς· φαίνεται ὁμῶς τὸ τοιοῦτον πάντοτε μὲ τὸ εἶδος τοῦ θεσει δικαίου.

ΙΗ'. Ἐὰν τὸ φυσικόν δίκαιον εἶναι ἀρχὴ καὶ βᾶσις τοῦ θεσει δικαίου (ΙΕ').· ἡ γνώμη ὁμῶς, ὅτι πᾶν δίκαιον ἔχει θετικὴν ἀρχήν, εἶναι ἀντιφατικὴ· ὡσαύτως καὶ ἡ γνώμη, ὅτι μόνον τοῦ θεσει δικαίου ὑπάρχει φιλοσοφία, ἀλλ' ὄχι καὶ τοῦ φυσικοῦ. Ἰεῶν οἱ λόγοι καὶ τῶν δύο τούτων ἀντιφάσεων.

ΙΘ'. α'. Διότι τὸ θεσει δίκαιον κρέμαται ἀπὸ ἐξωτερικὸν νομοδότην· ζητεῖται λοιπὸν Πόθεν ἔχει οὗτος τὸ δίκαιον νὰ δώσῃ νόμους. Εἰ μὲν τὸ δίκαιόν του προήλθεν ἀπὸ τὸν Λόγον, εἶναι φυσικόν· εἰ δὲ μὴ, εἶναι τῆς ἰσχύος καὶ βίας του, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀληθινόν δίκαιον· καὶ ὡς τοιοῦτον κινδυνεύει πᾶσαν στιγμὴν ν' ἀπερρίφθῃ καὶ νὰ σταλθῇ εἰς κόρακας ἀπ' ἄλλον ἰσχυρότερον. Θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς ὅτι καὶ αἱ πόλεις, μ' ἔλον ὅτι δὲν δύνανται νὰ σταθῶσι χωρὶς θεσικά καὶ γραπτὰ δίκαια, ἀλλ' ὁμῶς ἐπιστηρίζονται ἀσφαλῶς εἰς μόνον τὸ φυσικόν δίκαιον.

Κ. β'. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ δευτέρα γνώμη· διότι Πῶς δυνάμεθα νὰ φιλοσοφήσωμεν περὶ τοῦ δικαίου, εἰ δὲν ὑπάρχῃ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἐν γένει, ἢ οὐκ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου γεννωμένη ἀπὸ τὸν Λόγον; Τὸ θετικόν δίκαιον ἐμπορεῖ μὲν νὰ ἐξετασθῇ μὲ πολλὰς ἑρμηνείας καὶ ἐξηγήσεις, ἀλλ' εἰ δὲν συμφωνῇ μὲ τοὺς κανόνας τοῦ Λόγου, ἀπερρίπτεται, καὶ ἀποδειχθῇ ἱστορικῶς, ὅτι ἐτέθη ἀπὸ τὸν Σέλευνα· εἰ δὲ συμ-

φωνεί, ταυτίζεται με τὸ φυσικόν· τοῦ ὁποῦ μόνου εἶναι ἡ ἐπιστήμη.

ΚΑ'. Ἐάν Θεόν δίκαιον ἐκλάβωμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Λόγου ὑπαγορευόμενον· τὸ ἀνθρώπινον εἶναι θετικόν, καὶ πρέπει νὰ κριθῆ κατὰ τὸ θεῖον. Οὕτως οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι θεῖον δίκαιον ἐξελάμβαναν τὸ φυσικόν· ἀρκεῖ νὰ φέρωμεν ἐνταῦθα τὴν γνώμην τοῦ Στωϊκοῦ Χρυσίππου. » Οὐ γὰρ ἐστὶ τῆς δεικασούνης λαβεῖν ἀρχὴν ἄλλην οὐδὲ γένεσιν ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διός, καὶ τῆς ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως«. (παρὰ Πλουτάρχ. περὶ Στωϊκ. ἐναντιωμ. §. 9.). Θεὸς ἐνομάζεται καὶ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ὡς θείδεν εὐθεῖς εἰς τὸ γένος τῶν Ἑβραίων· ἀλλ' ἐδόθη κατὰ τὰς περιστάσεις τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ· καὶ τὸ μέρος τῶν ἐντεῦθεν προσδιοριζομένων χρήσεων του, καθ' ὁ μεταβλητὸν, ἐδιωρθώθη ἀπὸ τὸν νόμον τῆς Χάρτιος.

ΚΒ'. Ἡ Φιλοσοφικὴ περὶ δίκαιου διδασκαλία ἐμπορεῖ νὰ ἐκτεθῆ ἢ ἀφηρημένως ἀπὸ ἐμπειρικῆς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ συγκεκριμένως μ' αὐτάς· διὰ τοῦτο διαιρεῖται, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη θεωρητικὴ ἢ πρακτικὴ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, εἰς καθάραν καὶ ἐφηρμοσμένην (Κρητ. ΡΚΘ').

Σημείωσις. Εἰς τὸ καθαρὸν μέρος ἐξετάζεται Τί εἶναι ἐν γένει δίκαιον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Λόγου, ὅταν ἄνθρωποι, ἦθουν ζῶα λογικά, ἐνεργοῦσιν εἰς ἀλλήλους. Εἰς δὲ τὸ ἐφηρμοσμένον ἐξετάζεται τὸ δίκαιον, ὡς πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ χωρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀναγκαιὸς διὰ τὴν ζωὴν μας, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ εἰσαῆν εὐκρῶς τὰς τοῦ δίκαιου ἰδέας εἰς τὴν κατὰ συνείδησιν φιλοσοφεῖντα.

Π Ε Ρ Ι Δ Ι Κ Α Ι Ο Υ .
Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν .

Κ α θ α ρ ὸ ν Δ ί κ α ι ο ν .

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α΄ .

Περὶ φυσικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως
τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΓ΄.

Η ἐλευθέρια ἐνέργεια τῶν συζώντων ἀνθρώπων ὀνομάζεται ἐξωτερικὴ χρῆσις τῆς ἐλευθερίας των. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει δικαίαντα· τὸ δὲ ἄθροισμα τῶν δικαίων του ὀνομάζεται ἐξωτερικὸς κύκλος τῆς ἐλευθερίας του, ἢ ἡ ἐπικράτεια τῶν δικαίων του. Εἰς δὲ ταύτην ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὁ ἄνθρωπος κατὰ δύο τρόπους· διότι ἢ προσδιορίζει καὶ προστατεύει αὐτὸς τὴν ἐπικράτειαν τῶν δικαίων του· ἢ τὴν προσδιορίζουν πολλοὶ ἐντάμα κοινῶς, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ αὐτὸς εἷς, μὲ τὴν κοινὴν ἀπάντων θέλησιν· Τὸ μὲν πρῶτον λέγεται φυσικὴ κατάστασις, ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν ἐμπορεῖ νὰ εὐρεθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως· τὸ δὲ δεύτερον, πολιτικὴ, ἐπειδὴ ἡ κοινωνία πολλῶν εἰς διορισμὸν

καὶ φυλακὴν τῶν δικαίων ὀνομάζεται καὶ αὐτὴ πολιτικὴ κοινωνία.

ΚΔ'. Ἄλλὰ πότε ἦτο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν; ἡμεῖς καθὼς τὸν ἐξεύρομεν, τὸν εὐρίσκομεν εἰς μόνον τὴν πολιτικὴν· μὴ εἶναι χίμαιρα αὐτὴ ἢ ὑπόθεσις; πρὸς ταῦτα ἀποκρινόμεθα συντόμως· α'. ὅτι εἰς πᾶσαν ἐπισημνὴν ἢ ἀφαίρεσις χαρακτήρων τιῶν ἀπὸ πᾶν ἀντικείμενον εἶναι ἀναγκαιοτάτη διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐκκρίσιν τῶν λεγομένων (ΚΒ', Σημ. Λογικ. ΜΕ'). β'. ὅτι καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ὑπάρχει τοιαύτη κατάστασις· διότι ἡ παλαιὰ ἱστορία περιέχει πολλὰ καθαρὰ σημεῖα τῆς κατὰ μικρὸν γενέσεως τῶν πολιτικῶν· ἐπειδὴ λοιπὸν ἐσχηματίσθη κατ' ἑλίγου ἢ πολιτικὴν κατάστασις, ἐξ ἀνάγκης πρὸ αὐτῆς ἦτο ἄλλη, εἰς τὴν ὅποιαν εἶν ἦτο πολίτης ὁ ἄνθρωπος· ταύτην ὀνομάζομεν φυσικὴν κατάστασιν, ἐπειδὴ ἢ τοιαύτη ὑπάρχει χωρὶς συνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπομένως ἐκ φύσεως. Τοιαύτη κατάστασις ὑπάρχει καὶ τὴν σήμερον εἰς πολλοὺς κατοίκους τῆς βορείου Ἀμερικῆς· καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοιαύτην ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν βίβλον τῆς Γενέσεως τὴν τῶν Πατριαρχῶν κατάστασιν. Ἄλλ' ὅπως ἂν ἔχη τὰ περὶ τούτου, ὑποθέτομεν ἀφρημένως τὴν κατάστασιν ταύτην πρὸς σαφήνειαν καὶ ἐκκρίσιν τῶν θεωριῶν μας.

ΚΕ'. Εἰς μὲν τὴν φυσικὴν κατάστασιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος χαρακτήρα ἴδιον· εἰς δὲ τὴν πολιτικὴν, ὁ ἡμέσιον. Διὰ τοῦτο εἰς ἐκείνην μὲν τὸ δίκαιον λίγεται ἴδιον, εἰς ταύτην δὲ, ὁ ἡμέσιον. Ἐμπορεῖ δὲ καὶ εἰς τὰς δύο καταστάσεις γὰρ θεωρηθῆ ἢ καθ' ἑαυτὸ, ἢ κατ' ἄλλους γενικὰς ὑποθέσεις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἴδιον εἶναι ἢ ἀπέλυτον ἢ ὑποθετικόν, καὶ τὸ ἡμέσιον δίκαιον εἶναι ἢ ἀπέλυτον ἢ ὑποθετικόν.

κόν. Καί τὸ μὲν ἀπέλυτον δημόσιον δίκαιον ὀνομάζεται κατ' ἐξο-
χὴν πολιτικόν, ἐπειδὴ ἡ πολλῶν κοινωνία εἰς ἀπόλαυσιν
καὶ τήρησιν τῶν δικαίων τῶν ὀνομάζεται πόλις· τὸ δὲ δημό-
σιον ὑποθετικὸν δίκαιον, ἔθνικόν, ἐπειδὴ θεωρεῖται ἐνταυ-
θα, ὅτι πολλὰ ἔθνη ἢ λαοί, ὡς πόλεις ἐκλαμβανόμενα, ἔχουσι
κοινωνίαν πρὸς ἄλληλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ προσώπου καὶ τοῦ καθολικοῦ νόμου
τοῦ δικαίου.

Κζ'.

Πᾶς ἄνθρωπος, καθὸ ἐν αἰσθητικὸν καὶ λογικόν, εἶναι
πρόσωπον, ἡγουν ὄν, τὸ ὅποιον δύναται νὰ βάλλῃ εἰς τὸν
ἑαυτὸν τοὺς σκοποὺς τῆς ἐνεργείας του, καὶ νὰ προσπαθῇ-
σῇ τὴν ἐκτέλεσίν των· εἶναι λοιπὸν ὑποκείμενον ἐλευθερίας, ἢ
ὄν αὐτοτελέεσ. Πᾶν δὲ ἄλογον ὄν εἶναι πρᾶγμα, ἡγουν
ὄν, τὸ ὅποιον, εἰάν καὶ ἐκ φύσεως ἔχῃ σκοπὸν τῆς ὑπάρξεως
καὶ ἐνεργείας του, φέει ἔμπορῆ ὅμως νὰ τὸν εὖρη εἰς τὴν συν-
εἰδησίν του βαλμένου ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ νὰ προσπαθῇ
ἐλευθέρως τὴν ἐκτέλεσίν του, καὶ ἐπομένως θεωρεῖται ἀπὸ τὸν
Λόγον ὡς ψιλὸν ὄργανον ἢ ἀντικείμενον ἐλευθερίας, καὶ ὡς
μέσου ξένων σκοπῶν, ἢ ὄν ἐτροτελέεσ. Καθεὶς λοιπὸν ἀ-
πὸ ἡμᾶς ἀποδίδει εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἰδίαν τινα ἀξίαν, ἣτις ὀνο-
μάζεται τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπιστηρίζεται εἰς τὸ, ὅτι καθεὶς
εἶναι ὄν λογικὸν καὶ ἐλεύθερον (Κρητ. ΕΔ').

ΚΖ'. Εἰ μὲν τὸ πρόσωπον ἀποδίδεται εἰς ἓνα μερικὸν

ἄνθρωπον, λέγεται πρόσωπον φυσικόν, ἐπειδὴ εἰς τὴν φύσιν φαίνεται ἀληθῶς πρόσωπον· εἰ δ' ἀποθῆ εἰς πολλοὺς, οἵτινες δι' ἠθικῆς τινος ἰδέας συναποτελοῦν ἐν ὅλῳ, ὀνομάζεται ἠθικόν πρόσωπον. Τοιοῦτον εἶναι πᾶσα ἕτερεία, οἰκογένεια, πόλις, ἐκκλησία κτλ. Θεολογικῶς λέγεται καὶ σῶμα ἡ ἐκκλησία, τῆς ὁποίας κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅς τις ἠθικῶς λέγεται πρόσωπον καὶ εἶναι τὸ ἐναντίον τοῦ πράγματος, ὁ αὐτὸς ὀντολογικῶς ἢ φυσικῶς θεωρούμενος λέγεται καὶ πᾶγμα (Μεταφυσ. ΝΘ').

ΚΗ'. Ἐὰν καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς ἐκλαμβάνῃ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ πρόσωπον, πρέπει νὰ τὸν στοχάζεται τοιοῦτον καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχωσι πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον, καθεὶς δύναται νὰ βάλῃ εἰς τὸν ἑαυτοῦ τοῦ σκοποὺς σχετικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ προσπαθῇ τὴν ἐκτέλεσίν των μετ' ἐλευθερίας· καὶ καθεὶς, ἀφ' οὗ γνωρίσῃ κατὰ συνείδησιν τὴν τοῦ προσώπου του ἀξίαν, καταλαμβάνει ὅτι πρὸς τοῦτο ἔχει ἐκ φύσεως τὸ δίκαιον· τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο εἶποτε, εἰμὴ ὅτι ἠθικῶς δύναται νὰ θείξῃ ἐνεργὸν τὴν πράξιν του πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους.

Σημείωσις. Τὸ δύνασθαι ἐκλαμβάνεται καὶ ἠθικῶς καὶ φυσικῶς. Διὰ τοῦτο δὲν δύναται τις ἠθικῶς πάντα, ἕσα δύναται φυσικῶς, καθὼς οὐδὲ δύναται φυσικῶς, ἕσα δύναται ἠθικῶς. Τὸ ἠθικῶς δύνασθαι ἕλληνιστὶ λέγεται ἐξείναι. Ὅθεν παράγεται τὸ ἐξουσία· ἐμποροῦμεν λοιπὸν ἴσως νὰ λέγωμεν "Ἐχω ἐξουσίαν νὰ κάμω, ὡς τὸ ἠθικῶς δύναμαι νὰ κάμω· ὡσαύτως τὸ πρέπει νὰ κάμω καὶ ἀνάγκη εἶναι νὰ κάμω φανεροῦν ἀνάγκη, τὸ μὲν πρῶτον ἠθικὴν, τὸ δὲ δεῦτερον φυσικὴν· οἱ δὲ ἔροι δίκαιον καὶ καθῆκον διακρίνονταί, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον σημαίνει ἐξουσίαν τινά, τὸ δὲ δεῦτερον, ἐνοχλήν· ὅταν λοιπὸν λέγωμεν "Ἐχω δίκαιον νὰ ζητῶ ἀπὸ σὲ τέσον ἀργύριον" σημαίνει τὸ αὐτὸ καὶ "Ἐχω ἐξουσίαν· ἀλλ' ὅταν λέγω "εἶναι καθῆκόν σου νὰ με δώσῃς τέσον ἀργύριον" εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Κοεωστεῖς, ἡγοῦν εἶναι ἠθικῶς ἀναγκαστικὸς νὰ με τὸ δώσῃς, Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων γίνεται φανερόν, ὅτι ὅς τις ἀποδέχεται δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου συγγίει τὸ δύνασθαι με τὸ εἶναι, ἡγοῦν τὸ φυσικῶς δύνασθαι μὲ τὸ ἠθικῶς. Καὶ ἀν-

τη μὲν ἢ σύγχυσις συμβᾶται πάντοτε εἰς τὴν πράξιν, ἰσχυρὰ εἰς πολλοὺς ἀποστόλους ἢ συνειδήσεις τοῦ ἠδικοῦ καὶ ἢ ἀπὸ τῶν φυσικῶν διακρίσεων τοῦ εἶναι πολλὰ ἀμυδρὰ καὶ ἀσαφῆ ἢ διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν, ἢ διὰ τὰ πάθητες· ἀλλ' ἰσχυρὰ ἀγωνίζεται διὰ τοῦτο καὶ μένου, διὰ νὰ ἀναγάγῃ τὴν τοῦ ἠδικοῦ συνείδησιν εἰς τὴν ὑπερκοινοῦν ἰσχυροῦ καὶ ἐνεργῆ· διὰ τοῦτο τὸ δικαίον τοῦ ἰσχυροτέρου ἀποβάλλει ἀπὸ τὴν ἐπικράτειν τῆς ἠδικίας.

ΚΘ'. Ἐάν πολλοὶ ἄνθρωποι συζῶσιν ὁμοῦ, ἐμποροῦν ἀμέσως εἰς τῶν ἐνδυνάμεόντων, ἢ ἐμμέσως (δι' ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὅποια καθεὶς ἐσύνειπε μὲ τὸν ἑαυτοῦ του) νὰ ἐνεργῶσιν εἰς ἀλλήλους, καὶ οὕτω νὰ μετὰβάλλου ἀμοιβαίως τὴν κατάστασίν των· ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν ἀλληλενεργίαν ἢ κοινωνίαν δεῖν πρέπει νὰ γεννηθῇ καμμία διαφωνία, τὴν ὅποیان δεῖν δύναται νὰ ὑποφέρει ὁ πρακτικὸς λόγος, ὅς τις αἰτεῖ ἀόχικῶς ἀπόλυτον ἀρμονίαν τῶν ἐνεργειῶν μας (5'). διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν πάντων ἐξωτερικὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας ὡς ἀμοιβαίως προσδιοριζομένην, ἢ γου εἰς ὅρια τινα περικλειομένην. Καθεὶς λοιπὸν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνεργῆς βεβαιῶν οὕτω τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν, χωρὶς νὰ προσβάλλῃ τὸ πρόσωπον ἢ τὸν τῆς ἐλευθερίας κύκλον ἄλλων ἀνθρώπων· ὁ καθολικὸς λοιπὸν νόμος τοῦ δικαίου ἐμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ προσφυστάτα διὰ τοῦ ἐφεξῆς τύπου· Ἐχεις ἐξουσίαν νὰ βάλῃς εἰς τὸν ἑαυτοῦ του πάντα σκοπὸν, καὶ νὰ προσπαθῆς νὰ τὸν ἐπιτύχῃς διὰ τῶν ἐνδυνάμεόν σου, εἰάν δεῖν ἀφαιρῆς ἀπ' ἄλλους τὴν προσωπικὴν ἀξίαν· ἢ, (τὸ ὅποϊον εἶναι τὸ αὐτὸ), εἰάν ὁμολογῆται κοινῶς, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργείας σου δεῖν ἀφανίζεται τὸ δυνατὸν τῆς ἀρμονικῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Λ'. Ἐάν, φεῖ εἰπεῖν, βάλῃς σκοπὸν νὰ πράξῃς τι, τὸ ὁ-

ποτον δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν, τὸν ὅποιον ἔβαλεν ἄλλος· εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ εὐτυχίαν, τὸν ὅποιον δὲν ἔχει ἄλλος· καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, ὅπου δὲν εἶναι καλύβη ἄλλου· καὶ μεταχειρισθῆς εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ, τὴν ὅποιαν δὲν ἐπροσδιώρισεν εἰς τοῦτο ἄλλος· εἰς ὅλα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴ τηρεῖται ἁρμονία μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας σου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων, ἔχεις ἐξουσίαν καὶ ἐνεργήσῃς ἐλεύθερα· ὁ νόμος λοιπὸν οὗτος εἶναι ἡ πρακτικὴ τοῦ λόγου ἀρχή, διὰ τῆς ὁποίας προσδιορίζεται τί εἶναι δίκαιον, καὶ, καθὼς θέλει φανῆν ἐρεξῆς ἀκριβέστερα, ἡ πρώτη τῆς τοῦ δικαίου ἐπιτήμησιν πρότασις. Δι' αὐτῆς δὲ ἐξηγῆται καὶ τί εἶναι ἀδίκον· διότι ἀδίκον εἶναι πᾶν ἔτι ὁ Λόγος λέγει, ὅτι δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων, καὶ δι' αὐτοῦ ἀφανίζεται τὸ δυνατόν τῆς ἁρμονίας τῶν ἐλευθεριῶν τῶν ἀνθρώπων.

ΛΑ'. Ὁ νόμος τοῦ δικαίου εἶναι μὲν ἀποφαντικὸς (ΚΘ'), ἐπειδὴ ἐμφαίνει τὸ δίκαιον ἀμέσως εἰς τὴν συνειδήσειν ὡς ἐξουσίαν τινὰ τοῦ καὶ πράξῃ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρως (ΚΗ')· ἀλλ' ἐκ τούτου πορίζεται αὐτόματος ὁ ἐρεξῆς προστακτικὸς νόμος. Περιέριξε τὴν ἐξωτερικὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας σου εἰς τοῦτο, ὥστε δι' αὐτῆς καὶ μὴ χάνεται ἡ προσωπικὴ τῶν ἄλλων ἀξία, ἢ, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ αὐτὸ, καὶ φυλάττεται τὸ δυνατόν ἀπολύτου ἁρμονίας μεταξὺ τῶν χρήσεων τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Καὶ ἐνῶ ὁ ἀποφαντικὸς προσδιορίζει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ δίκαιον, ὁ προστακτικὸς ἐκφέρει τὸ καθήκον, τὸ ὅποιον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ δίκαιον (ΚΗ', Σημ.). Διότι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, οἱ ἄλλοι πρέπει καὶ τοῦ τὸ σέβονται, ἢ γὰρ καὶ τοῦ τὸ ἀποδίδουν· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο καθήκον τοῦ δικαίου.

ΛΒ'. Ὁ Λόγος λοιπὸν εὐρίσκει τὰ δίκαια, καὶ τὰ τούτων καθήκοντα· ταῦτα δὲ τὰ καθήκοντα ἀποδίδονται εἰς τὰ δίκαια τῶν ἄλλων· καὶ εἶναι διάφορα ἀπὸ τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἀποδίδει ὁ Λόγος εἰς ἕνα ἕκαστου χωριστὰ, καὶ ἀσχέτως ἀπὸ τὰ τῶν ἄλλων δίκαια. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα σκοποῦσι τὴν ἐνέργειαν ἐσωτερικῆς ἀρμονίας τῶν πράξεων· διὰ τοῦτο κρέμονται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἀρετῆς, καὶ θελοῦν ἐκτελεθῆν ἐπιστημονικῶς εἰς τὴν Ἠθικὴν· φαίνεται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος δὲν προσιδιάζει μόνον εἰς τὴν Ἠθικὴν, ἤγουν τὴν περὶ ἀρετῆς πραγματείαν, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖ καὶ εἰς τὴν τοῦ δικαίου καὶ εἰς πᾶσαν ἐν γένει τὴν πρακτικὴν Φιλοσοφίαν· ἀλλὰ πρέπει πρῶτον νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου, πρὶν προσδιορισθῶσι τὰ τῆς ἀρετῆς, τὰ ὅποια εἶναι ἐσωτερικῶς δίκαια καὶ ὁρθά.

ΛΓ'. Δίκαιον ἐκτελεῖν ὀνομάζεται ἡ πράξις, τὴν ὅποιαν ἔχει τις ἐξουσίαν νὰ κάμῃ· δίκαιον δὲ σέβασθαι λέγεται ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἄλλος ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δικαίου του. Ὅς τις λοιπὸν ἔχοντα τινὰ δίκαιον τὸν ἐμποδίζει ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσίν του, ἀντιτάσσει εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ δικαίου ἐνέργειαν ἄλλην ἐξουθενωτικὴν τοῦ δικαίου, ἤγουν παραβαίνει τὸ τούτου δίκαιον. Ἡ δὲ παράβασις τοῦ δικαίου ὀνομάζεται ἀδικία, τὴν ὅποιαν πάτχει ὁ ἔχων τὸ δίκαιον· ὁ προστακτικὸς λοιπὸν νόμος (ΛΔ') εἶναι κυρίως ἀπαγορευτικὸς, καὶ ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ οὕτω· Μὴ ἀδικῆς τινά. Καὶ ὅλα λοιπὸν τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου εἶναι ἀρχικῶς ἀπαγορευτικά.

Σημειώσεις. Πολλὰς δὲ φαίνονται προστακτικὰ τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου· οἷον, δὸς τὴν ξένην παρακαταθήκην εἰς τὸν κύριόν της, ἀπόδος τὸ ὀφειλόμενον ἀργύριον, ἐκ πληρωσῶν τὴν ὑπόσχεσίν σου κτλ. ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἔχουσι κεραιμῆνον τὸν ἀπαγορευτικὸν χαρακτῆρα· ἤγουν, Μὴ κρατῆς τὸ ξένον κτήμα, Μὴ ἀθετῆς τὴν ὑπόσχεσίν σου κτλ. Ἐπειδὴ δὲ πῶν

ἀπαγορευτικὸν προὔκειται τι ἀπορριπτικόν, ὡς θροῦν, διὰ τὰ τὴ ἀντιλαμβάνεται τουλάχιστον ὁ νοῦς ὡς ἀντιθετὸν διὰ τοῦτο κἀντινόμος ἀπαγορευτικὸς δὲν ἤθελεν ἔχει σημασίαν, εἰάν δὲν ἐξελαμβάνετο ὡς συνῆκει ἄλλου προστακτικοῦ νόμου, διὰ τοῦτο ἡ ἀρχὴ, Μὴν ἀδικῆς τινα, παράγεται ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, Περὶβρίζε τὴν ἐλευθερίαν σου (ΛΑ').

ΛΔ'. Ἐάν εἰς δίκαιον ἔχοντα βαλθῆ ἔμπόδιον τῆς ἐκτελέσεώς του, ἔχει τότε οὗτος τὸ δίκαιον νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ ἔμπόδιον, ὅταν καὶ ἂν προέρχεται, ἐπειδὴ ἄλλως δὲν ἤθελεν ὑπάρχειν κἀνὲν δίκαιον. Ἐάν δὲ τὸ ἔμπόδιον ἐκπηγάξῃ ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν ἄλλου τινος, ὅς τις ὑπερβαίνων τὰ ὅρια τῆς χρηστείας τῆς ἐλευθερίας ἐπιπίπτει βιαίως εἰς ξένου κύκλου ἐλευθερίας· ὁ νόμος τοῦ δικαίου συγχωρεῖ νὰ ἀντισταθῆ εἰς τὴν βίαν ταύτην ὁ ἀδικούμενος, καὶ ἐπομένως ν' ἀποδιώξῃ διὰ βίης τὴν βίαν, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἀδικητὴν εἰς σεβασμὸν τοῦ δικαίου του, ὅσοι δύναται. Τὸ καθήκον λοιπὸν τοῦ δικαίου (ΛΔ') εἶναι καθήκον ἀνάγκης, ἤγουν τὸ δίκαιον, εἰάν εἰς αὐτὸ ἀποδιέεται καθήκον ἀπὸ μέρους ἄλλων, διατηρῆται ὑπ' ἀνάγκης.

ΛΕ'. Διότι, εἰάν ἄλλος ὑπερβαίνων τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας του ζητῆ νὰ μὲ ἀδικήσῃ, πρέπει νὰ στοχασθῆ, ὅτι δὲν θέλω τὸν συγχωρήσειν, ἐπειδὴ μὲ ἀδικεῖ, παραβαίνων τοὺς νόμους τοῦ δικαίου· πρέπει λοιπὸν νὰ εὐχαριστηθῆ, εἰάν περικλειῶ τὴν ἐλευθερίαν του εἰς τὰ ὅρια, ὅπου ἔπρεπε νὰ τὴν ἔχῃ αὐτὸς περικλεισμένην· ὁ περιορισμὸς λοιπὸν οὗτος εἶναι ἀναγκαστικὸς· ἀλλ' ὁ ἀναγκασμὸς οὗτος διὰ νὰ εἶναι δίκαιος, ἀπαιτεῖται νὰ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ δίκαιον, καὶ ἀπὸ τὸ τοῦτου ἀντίστικον καθήκον. Διὰ τοῦτο ὀνομάζονται δίκαιον ἀνάγκης καὶ καθήκον ἀνάγκης. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου εἶναι διάφορα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς ἀρετῆς (ΛΒ') εἶναι δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς θελήσεως ἔργον, καὶ ἔχει τῆς ἀνάγκης· διὰ τοῦτο λέγονται τοῦ συνειδήτους καθήκοντα.

Λζ'. Ὁ γενικός νόμος τοῦ δικαίου (ΚΘ'.) ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῆ καὶ οὕτως. Ἐχεις ἐξουσίαν νὰ περιορίσῃς τὴν ἐξωτερικὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας παντὸς ἄλλου ἀνθρώπου εἰς ὅρια τοιαῦτα, ὥστε νὰ φυλάττεται ἐκ τούτου ἡ προσωπική σου ἀξία, εἰάν τὸν περιορισμὸν τοῦτον δὲν τὸν κάμνουν οἱ ἄλλοι θέλοντες — ἢ, συντομώτερον, ἔχεις ἐξουσίαν νὰ ἀναγκάσῃς ἄλλους εἰς τὸ νὰ σεβασθῶσι τὴν προσωπικὴν σου ἀξίαν, εἰάν δὲν θέλουν νὰ τὴν σεβασθῶσιν οἴκοθεν. Τὸ ἠθικῶς λοιπὸν δυνατὸν ταύτης τῆς ἀνάγκης, διὰ τῆς ὁποίας τὸ προσῆκον μεταβάλλεται εἰς ἀναγκαῖον (ΚΗ'.), Σημ.), περιέχεται εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου· καὶ ἡ τοῦ δικαίου διδασκαλία ἔμπορεῖ διὰ τοῦτο νὰ ὀρισθῆ Ἐπιστήμη τῶν αἰτίων ἠθικῆς ἀνάγκης ἐπικρατούσης γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἢ Θεωρία τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν πρακτικὴν ἐνέργειαν ἐξ ἀνάγκης διατηρουμένων.

Λζ'. Ὁ δὲ τύπος οὗτος τοῦ γενικοῦ κανόνος εἶναι μάλιστα ἀξιόλογος ἀναφερόμενος εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον (ΚΕ'.), ἐπειδὴ διὰ τούτου ἀσφαλιζέται ἡ ἀναγκαστικὴ του δύναμις. Ἐάν δὲν εἶχε ταύτην τὴν δύναμιν, ἤθελε κρέμασθαι ἀπὸ τῆν τῶν ἄλλων ἀγαθῶν θέλησιν νὰ σέβωνται τὰ εἰκαίμας. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμπιστευθῆτις εἰς ταύτην τὴν θέλησιν, ἥτις ὡς γέννημα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἔμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κακὴ· διὰ τοῦτο ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ δημόσιον τῶν πραγμάτων τάξιν, ὅπου νὰ ἐπικρατῆ ὁ γενικός νόμος τοῦ δικαίου μὲ πλερεξουσιότητα, καὶ διὰ τοῦτο προστάζει τὴν ἀνάγκην (Λζ'). Αὕτη δὲ ἡ ἀνάγκη ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τῶν ἠθικῶν μας ἐνεργειῶν, εἰάν καὶ ἡ ἐννοιά της ἐμπορῆ καὶ ἐσωτερικῶς νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὴν θέλησιν. Ἐσωτερικῶς

πὼς δὲ ἔμπορει καθίς νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸς τὸν ἑαυτὸν του, εἰὰν ὀνομάσωμεν ἀνάγκην τοὺς ἐσωτερικοὺς λόγους τῆς ἀρμονίας τῶν πρακτικῶν μας δυνάμεων· τότε τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἔχουν νὰ λύσωσιν ἢ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη καὶ ἢ Ἡθική ἐκφράζονται οὕτως. Ἡ πρώτη πρέπει νὰ μᾶς δείξῃ κατὰ τίνας κανόνας ἔμπορει νὰ ἀναγκασθῇ ἐξωτερικῶς ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς πράξεις του· ἡ δὲ δευτέρα, κατὰ τίνας κανόνας ἔμπορει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγκασθῇ ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὰς πράξεις του.

ΛΗ'. Ὁ γενικὸς νόμος τοῦ δικαίου (ΚΘ, ΛΓ.), ὃς τις ἕως ἐδῶ ἐρμηνεύθη κατὰ διαφόρους τύπους, εἶναι πρακτικὸν αξίωμα τοῦ Λόγου, ἐπειδὴ ὁ Λόγος, ὡς νομοδότης τῆς πρακτικῆς μας ἐνεργείας, πρέπει νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὸ δίκαιον νομικῶς ὡς τι ἀπ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενον ἴδιον ταύτης τῆς ἐνεργείας μας. Διὰ τοῦτο τὸ φυσικὸν δίκαιον ὀνομάζεται καὶ λογικόν. Ὁ νόμος λοιπὸν ἐκεῖνος ἔμπορει νὰ ὀνομασθῇ καὶ πρακτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀρχή, εἰὰν ἐκλάβωμεν τὸ ἠθικὸν γενικώτερον (Ζ'), ἐπειδὴ προσδιορίζει τὰς ἡμετέρας ἐξωτερικὰς πράξεις, αἱ τινες συνεχονται ἀκριβῶς μὲ τὰ ἠθικὰ. Ἀλλ' εἶναι ἀρχὴ κατ' εἶδος καὶ καθαρὰ, ἐπειδὴ δὲ αὐτῆς προσδιορίζεται μόνον ὁ τρόπος ἐν γένει τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων, χωρὶς νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ὕλην, ἢ εἰς τὸ ἀντικείμενον· ὁ δὲ προσδιορισμὸς οὗτος εἶναι ἀρχικὸς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, καὶ ὄχι ἐπαρμένος ἀπὸ τὴν πείραν, ἥτις ἀντιλαμβάνεται ἐπίσης καὶ δίκαια καὶ ἄδικα, καὶ κυρίως εἰπεῖν δὲν ἀντιλαμβάνεται τίποτε ἐκ τούτων, εἰμὴ πράγματα μόνον καὶ ἔργα, τὰ ὅποια βασιάζων ὁ Λόγος κατὰ τὸν ἀρχικὸν ἐκεῖνον προσδιορισμὸν τὰ γνωρίζει δίκαια ἢ ἄδικα.

ΛΘ'. Ἑλληνικὴ δὲ ἢ ἐμπειρικὴ ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου

δὲν ὑπάρχει· εἶοι, ἐπειδὴ πρέπει νὰ ἔχη τὸ κύρος διὰ πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐν γένει διὰ πᾶν λογικόν οὐ, εἰάν ἐπρόκειτο νὰ ἔχη σχίσιν καὶ μὲ ἄλλα ὄντα λογικά ὁ ἄνθρωπος· οἱ δὲ ἄνθρωποι εἶναι παντοδαποὶ καὶ διάφοροι ἐπ' ἄπειρον· διὰ τοῦτο γενικὴ ἀρχὴ τοῦ δικαίου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ περιέχεται πᾶσα μερικὴ περίπτωσις τῆς χρήσεώς του, δὲν δύναται νὰ δοθῇ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς τελειότητος ἢ εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐμπορεῖ νὰ προτεθῇ ὡς ὑλικὴ ἀρχὴ τοῦ δικαίου· διότι σιωπῶν, ὅτι τῆς τελειότητος καὶ εὐτυχίας ἔχει καθυὺς ἰδίαν ἄλλην καὶ ἄλλην, λέγω ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἐνόχλησις τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἀπαιτεῖ ἀπ' ἄλλον τὰ ἴδια του, καὶ τὸν ἀναγκάζει, ταράττει μὲν τὴν εὐτυχίαν του, δὲν παραβαίνει δὲ τὸ δίκαιον, εἰάν δὲν τοῦ πολέμη τὴν ζωὴν, καὶ ὅ,τι ἀναφῆρται εἰς τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν.

Σημείωσις. Ἐξωτερικὴ αἰθουσία ἢ γνώμη παιδαγωγοῦ, ἢ νομοθέτου, ἢ ἀρχόντος, ἢ κριτοῦ δὲν δύναται νὰ γείνη κανὼν τοῦ δικαίου· διότι οὕτως ἤθελεν ἐκλείψαι τὸ λογικὸν δίκαιον, καὶ ἤθελεν εἰσθῆναι μόνον τὸ θετικόν (ΚΒ'). Πᾶσα αἰθουσία ἔχει τὸ κύρος της, εἰάν συμφωνῇ μὲ τὸν Λόγον. Ἐάν δὲ λάβωμεν ὡς κανόνα καὶ ἀρχὴν τοῦ δικαίου τὴν Θεῖαν Δέλησιν, πρέπει νὰ τὴν στοχασθῶμεν ταυτιζομένην μὲ τὸν καθαρὸν Λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεχάραξεν ὁ Θεὸς τὰ πανάγια του θελήματα (ΚΑ'). Τὰ δὲ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου δίκαια ὡς ὑπερτάτης Ἡθικῆς κανόνες δὲν περικλείονται εἰς τὴν ἔρευναν λογισμῶν ἀνθρώπων.

Μ'. Δίκαιον μὲν ἐν γένει εἶναι τὸ νὰ προσδιορίζεται οὕτως ἢ τῆς ἐλευθερίας μας ἐξωτερικὴ χρήση, ὥστε εἰ αὐτῆς νὰ συμβιβάζεται ἡ ἐλευθερία μας μὲ τὴν προσωπικὴν ἀπάντων ἀξίαν, καὶ ἐπομένως νὰ συμφωνῇ, ὅσον δύναται, μὲ πᾶσαν ξένην ἐλευθερίας χρῆσιν. Δίκαιον δὲ ἐν εἴδει εἶναι ἰδιαιτερός αὐτῆς προσδιορισμὸς ἀναφερόμενος εἰς δεδομένα ἀντικείμενα καὶ

πράξεις, καὶ ὀνομαζέται, ὡς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἔξου-
σία. Τὸ συμφωνοῦν μὲ τὸ δίκαιον (ἀφηρημένως), ὀνομαζέται
καὶ αὐτὸ δίκαιον (συγκεκριμένως)· τὸ δὲ κατ' αὐτοῦ ἀντι-
φερόμενον, ἀδίκον. Δικαιοσύνη λοιπὸν οὐκ θεωρεῖται
ἐνταῦθα ὡς ἀρετὴ, ἀλλὰ μόνον ὡς ποιότης τῆς ἐξωτερικῆς
χρήσεως τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ ἡ ταύτης ἐναντία ἀδικία.
Ἐὰν λοιπὸν πρέπη νὰ ὀνομαζέται ἀνάγκη τις! δικάια, πρέ-
πει νὰ εἶναι ἀντίστασις τοῦ ἀδίκου (ΛΔ').

ΜΑ'. Διότι, ὅταν ὑπερβαίνη τις τὰ ἔρια τῆς ἐλευθερίας
του, καὶ ζητῇ, φέρ' εἰπεῖν, νὰ ἐπάρῃ τὰ ξένα βώδια διὰ τὸν
ἀγρὸν του χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου των· ἡ βία, τὴν ὁ-
ποῖαν οὗτος ἀντιτάσσει εἰς τὸν ἄρπαγα εἶναι ἀδικος, ἀλλ'
ἀντίστασις τοῦ δικαίου κατὰ τῆς ἀδικίας, καὶ ἐπομένως δι-
καία ἀνάγκη· ἀλλ' εἴναι τις οὐκ μεταχειρίζεται ἐμπόδια τῆς
ἐκτελέσεως τοῦ δικαίου, προσπαθεῖ δὲ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ μὲ
θεήσεις, οὐκ κάμνει ἀδίκον· διότι στέκει πάντοτε εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν τοῦ ἄλλου ἢ ἀκούσῃ ἢ νὰ μὴ ἀκούσῃ τὰς θεήσεις· ὁ
δὲ προσδεχόμενος τὰς θεήσεις, καὶ ἀπολύων τὸν ὀφειλῆσθην,
φέρ' εἰπεῖν, εἶναι ἠναγκάσθη ἀπ' αὐτὸν, οὐδὲ ἠδικήθη, ἀλλ'
ὑπακούσας εἰς τὴν ἰδίαν του ἀγαθὴν καρδίαν ἢ εἰς ὑψηλότερον
καθ' ἑαυτοῦ ἐντολὴν, παρῆθε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δικαίου του· ἀλλ'
εἴναι ὁ θεόμενος οὐκ ἀφίγη ὥραν ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ ἐνοχλῇ τὸν
ἄλλον, ἕως οὗ νὰ τὸν δυσωπῆσῃ μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς θεήσεώς
του· ἔχει οὕτως τὸ δίκαιον νὰ τὸν ἀποβάλλῃ ὡς ὄχι μόνον ζη-
τοῦντα τοῦ δικαίου τὴν παῦσιν, ἀλλ' ἐπιφέρουσα ἐμπόδιον καὶ
εἰς τὴν ἐλευθερίαν χρῆσιν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν δυνάμεών του.

ΜΒ'. Ἐὰν τὸ δίκαιον καὶ τὸ τούτου ἀντίστιχον καθῆ-
κον διατηρῶνται ἐξ ἀνάγκης (ΛΔ'), πᾶν δίκαιον εἶναι
κυρίως ἐξωτερικὸν καὶ τέλειον. Ἐὰν εἰς διακρίνωμεν

ἐκ τούτου δίκαιον ἄλλο ἐσωτερικόν καὶ ἀτελές, τότε θέλομεν ἐκλάβειν γενικώτερον τὴν λέξιν δίκαιον· καὶ θέλομεν τὸ ἀναφέρειν καὶ εἰς πράξεις, ὅπου ἐμφιλοχωρεῖ καθήκον ἀρετῆς καὶ συνειδήτος, ἤγουν εἰς τὸ ἐσωτερικῶς καὶ καθ' ἑαυτὸ δίκαιον ἢ ὀρθόν (ΛΕ'). Τοιοῦτον εἶναι τὸ ὀνομαζόμενον δίκαιον τῆς ἐπιεικείας· διότι τὸ ἐπιεικὲς εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἀκατανάγκαστον.

Σημείωσις. Τὸ περιωρισμένον, «Μέγα δίκαιον μεγάλη ἀδίκητα» παρελήνευται κυρίως εἰς τὴν ἀνωτέρω διαφορὰν, καὶ ἔχει τὴν ἐπιεικῆ σημασίαν. Ὅτι ἐξωτερικῶς εἶναι δίκαιον, ἔμπορεῖ ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι ἀδίκον· τοιαύτη εἶναι ἡ σκληρότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδαιωστής ἀπέπει πτωχὸν ἀφιλέτην τὸ ἀργύριόν του. Ὁ Λόγος ἰδῶ ἀπαιτεῖ καθ' ἑνα μὴν τρέπον νὰ γνωρίσῃ τὸ δίκαιον τῆς νομοθεσίας του, κατ' ἄλλῳ δὲ νὰ φανῇ ἐπιεικῆς καὶ συγκαταβατικῆς εἰς αὐτήν. Ἀντίφασις διὸ ἐμφιλοχωρεῖ καμμία. Διότι διακρίνομεν ἰδῶ ἐπιστημονικῶς μόνον ἢ διὰ νὰ καταλάβωμεν κατ' ἕλιγον ὅλην τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λόγου, δὴν αὐτῆς εἶδη· ἄλλ' εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀπαιτεῖ ὁ εἰς καὶ ἀδίκαιτος Λόγος ὑπακοὴν εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν Νομοθεσίαν· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ χωρὶς νὰ ἀντιφάσῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ, ἐάντις ἐκτελεῖ δίκαιον ὅχι μόνον νὰ τὸ ἐκτελεῖ ὀικαιῶς (ΜΑ'), ἀλλὰ καὶ ἐναρέτως καὶ θεοσεβῶς (ΙΒ'). Ἐμποροῦν λοιπὸν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἐπιεικὲς ὅχι μόνον ἰδιαιτέροι ἀνδρῶποι νὰ συνάπτωσι ἀντιφάτως, ἀλλὰ καὶ οἱ διακείμενοι τὸ θετικὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν καθ' ἑδρῶν, εἰν μάλιστα ἔχη βάσιν τὴν Λόγον (ΙΕ'). Τὸ ἐναντίον τοῦ δικαίου λέγεται ἀδίκον, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐναντίον ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀσπλαγχνία, καθῶς καὶ ἡ ἐπιεικεία, εὐππλαγχνία· διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρω ἴσις σημαίει κυρίως «Μέγα δίκαιον γίνεται μὲ μεγάλην ἀσπλαγχνίαν, ὅταν τὸ ἐκτελεῖται μὲ μεγάλην ἀυστηρότητα καὶ σκληρότητα. Τὸ δὲ αἴτιον, διὰ τὸ ὅποιον τὸ τῆς ἐπιεικείας δίκαιον ὀνομάζεται ἐσωτερικόν καὶ ἀτελές, εἶναι ἄλλο, εἰμὴ διότι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν γνωσκαται ἐντελῶς μὲ μόνον τὸ νόμον τοῦ ἐξωτερικοῦ δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ προσωπικοῦ καὶ πραγματικοῦ δικαίου.

ΜΓ'.

Ε' πειθὴ ἀντικείμενον τοῦ δικαίου εἶναι αἱ πράξεις αἱ ἐξωτερικαί· πᾶν δὲ ἐξωτερικόν, εἰς τὸ ὅποιον ἀναφέρονται αἱ πράξεις μας εἶναι ἢ πρᾶγμα ἢ πρόσωπον (ΚΖ'). διὰ τοῦτο τὰ δίκαια διακροῦνται εἰς προσωπικά καὶ πραγματικά· καὶ πραγματικὸν μὲν δίκαιον ὀνομάζεται, εἰάν ἡ πράξις, πρὸς τὴν ὅποιαν ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀναφέρεται εἰς ἄλογον πρᾶγμα. Προσωπικὸν δὲ ἐξ ἐναντίας, εἰάν ἀναφέρεται εἰς ἀνθρώπους· ὅς τις, φέρει εἰπεῖν, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ καλλιεργῇ ἀγρὸν διὰ τὴν ἀπολαύην ἐξ αὐτοῦ ὠφελειαν, ἔχει δίκαιον πραγματικόν· ὅς τις δὲ ἔχει δίκαιον νὰ ζητῇ ἀπ' ἄλλους ἀνθρώπους νὰ τοῦ σκάψωσι τὸν ἀγρὸν, ἔχει οὗτος προσωπικὸν δίκαιον. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὸ πραγματικὸν δίκαιον ἀποδίδεται καθήκον ἀνάγκης ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους· εἰς δὲ τὸ προσωπικὸν μόνον ἀπ' ἐκείνων, εἰς τὸν ὅποιον ἔχει τις τὸ δίκαιον.

ΜΔ'. Ἐπειδὴ δὲ πράγματα καὶ πρόσωπα εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐμπειρίαν παντοδαπῶς συνημμένα· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ συναφθοῦν διαφόρως καὶ τὰ προσωπικά μετὰ τῶν πραγματικῶν δικαίων· ὅς τις, φέρει εἰπεῖν, διὰ συνθήκης κατοικεῖ ξένον οἶκον, ἔχει ἐν ταυτῷ καὶ προσωπικὸν καὶ πραγματικὸν δίκαιον, τὸ μὲν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην, τὸ δὲ πρὸς τὸν οἶκον· οἱ ἐφεξῆς παράγραφοι θέλουσι ἐξηγήσειν σαφέστερα τὸ λεγόμενον.

ΜΕ'. Πραγματικὸν λοιπὸν δίκαιον (ΜΓ') ἐμφυλοχωρεῖ,

ὅταν τις μεταχειρίζεται τὸ πρᾶγμα, πρὸς τὸ ὅποιον ἔχει ἐξουσίαν, ὡς μέσον σκοπῶν ἰδικῶν του, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ἄλλος. Ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ ἐννοηθῇ τὸ δίκαιον ὡς ἐγκυκλολημμένον ἢ εὐυπάρχον εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα· διὰ τοῦτο καὶ ὀνομαζέται δίκαιον ἐν τῷ πράγματι, καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸ πρόσωπον, τὸ ὅποιον ἔχει τὴν ἐξουσίαν. Τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται τότε ὡς ἀνήκον εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνεννοούμενον εἰς τὸν τούτου κύκλον τῆς ἐλευθερίας, ὡς πρᾶγμα προσιδιάζον εἰς αὐτόν. Τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τούτου ἐξουσίαν λέγεται τὸ Ἐμὲν, ἢ τὸ Σὸν, ἢ τὸ ἐκείνου, κατὰ τὴν διαφορὰν δηλαδὴ τῶν προσδιαλεγομένων προσώπων.

Μ5'. Προσωπικὸν δὲ δίκαιον (ΜΓ') ἐμφιλοχωρεῖ, εἴαν τις ἔχη ἐξουσίαν νὰ ζητῇ ἀπ' ἄλλου θετικὰς ἢ στερητικὰς τινὰς ἐνεργείας· καὶ ἐμπορῇ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ τι δι' αὐτόν. Τὴν πράξιν ταύτην καὶ τὰ ταύτης ἀκόλουθα θεωρεῖ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν ὡς μέσα ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν του, καὶ ὡς πρᾶγμα ἠνωμένον μετὰ τοῦ προσώπου (ἤγουν τῆς αἰτίας ταύτης τῆς πράξεως), καὶ καταλαμβάνει τὸ εἰς τὸ πρᾶγμα τούτο δίκαιόν του, τὸ ὅποιον δεικνύει εἰς τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ χωρὶς τοῦ προσώπου δὲν ὑπάρχει ἡ πράξις, ἥτις χρησιμεύει εἰς τὸν σκοπὸν του. Εἰς τὸ καθαρῶς λειπὸν προσωπικὸν δίκαιον δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἄλλου τὸ πρόσωπον αὐτὸ, ἀλλὰ μέρος μόνον τῆς ἐνεργείας του. Ταύτην δὲ μόνον τὴν ἐνεργείαν του ἐμπορεῖ νὰ θεωρήσῃ ὁ κύριος (ὡς ὀνομασθῇ οὕτως ὁ τὴν ἐξουσίαν ἔχων πρὸς ευκρίνειαν) ὡς πρᾶγμα ἰδικόν του, καὶ νὰ εἴπῃ τὸ Ἐμὲν.

ΜΖ'. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν εἰς τὸ προσωπικὸν δίκαιον νὰ ἐννοήσωμεν, ἔτι μέρος τῆς ἐλευθερίας ἄλλου προσώπου ἐμπερικλείεται εἰς τὸν ἰδικόν μας κύκλον τῆς χητέσεως τῆς ἐλευθε-

ρίας· ἀλλὰ τὸ δίκαιον αὐτὸ δὲν εἶναι ἐγκκολλημένον ἐν τῷ πράγματι, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς ξένην ἐνέργειαν, ἣτις δὲν ἔχει αὐθυπόστατον ὑπαρξίν, χωρισμένην θηλουσίᾳ ἀπὸ τὸ ἐνεργούν πρόσωπον. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτοῦ ἐρμηνεύεται τὸ προσωπικὸν δίκαιον, καὶ ἡ αὐτοῦ πρὸς τὸ πραγματικὸν διαφορά.

ΜΗ'. Ἐὰν μὲν ἐννοήσωμεν δίκαιον πραγματικόν, τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀναφέρεσθαι εἰς πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ πρόσωπον· ἀλλὰ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς πρόσωπον, ἐπειδὴ ἄλογον ἐν δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν προσωπικὴν ἀξίαν (ΚΖ'). ἡ ἄρα ἰδίᾳ τοιοῦτου δίκαιου εἶναι τραγελαφικὴ· εἰ δ' ἐξ ἐναντίας ἐννοήσωμεν πραγματοπροσωπικὸν δίκαιον, τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀναφέρεσθαι εἰς πρόσωπον, ὡς νὰ ἦτο πρᾶγμα. Τὸ πρόσωπον λοιπὸν τότε ἤθελε περιέχεσθαι εἰς τὸν κύκλον τοῦ τὸ δίκαιον ἔχοντος ἔχι καθ' ἐν τι μέρος τῆς ἐνεργείας του, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἐνέργειάν του. Διὰ νὰ μὴ χαθῆ ὅμως ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως ὁ ἰδίος του κύκλος τῆς ἐλευθερίας (τὸ ὁποῖον διαμάχεται μὲ τὸν νόμον τοῦ δίκαιου, ὅς τις ἀποδέχεται τὴν παύσιν τοῦ προσώπου ἐλευθερίαν)· διὰ τοῦτο πραγματοπροσωπικὸν δίκαιον ἐννοεῖται μόνον μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὅσα ἢ καὶ πλείοντα πρόσωπα ἔχουσι ἓνα κοινὸν κύκλον ἐλευθερίας, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ ἀπολαύῃ ἕκαστος ἰδίᾳ του δίκαια εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους μερικὴν του σχέσιν.

ΜΘ'. Τῆς πρώτης ὑποθέσεως ἔχομεν ἐκ τῆς πείρας παραδείγματα ἀνθρώπους τινος, οἵ τινες ἀγαπᾶσι ζωάκιά τινα ἐπίσης ἢ καὶ περισσότερον ἀπὸ ἀνθρώπους· ἀλλὰ τοιαύτης ἀναισθήτου ἀφροσύνης παραδείγματα δὲν ἐκπηγάζουσι ἀπὸ καμμίαν τοῦ δίκαιου σχέσιν, ἐπειδὴ τὰ πρᾶγματα, καθ' ὅσα αὐτὰ,

δὲν ἔχουσι κἀνὲν δίκαιον, εἰάν καὶ ἔχη ὁ ἄνθρωπος καθήκοντα εἰς τὰ πράγματα, θεμελιούμενα ἢ εἰς τὰ δίκαια τῶν ἄλλων, ὡς ἀνάγκης καθήκοντα, ἢ εἰς τοὺς τῆς ἀρετῆς νόμους· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τοῦ προσωποπραγματικῆς δικαίου δὲν ἔχει ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καμμίαν δύναμιν εἰς τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην.

Ν'. Παραδείγματα δὲ τῆς δευτέρας θελοῦν ἐκτεθῆν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, ὅπου θελομεν ἰδεῖν, ὅτι πολλὰ πρόσωπα ἐμβιβάζουσι τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας των εἰς μίαν κοινὴν, καὶ ἐνεργοῦσι κοινῶς εἰς αὐτήν, χωρὶς νὰ χάσῃ κἀνεὶς τὰ ἰδιαιτέρᾳ του δίκαια, τὰ ὅποια ἔχει πρὸς τοὺς συμπεριλαμβανομένους εἰς τὴν αὐτὴν σφαῖραν· ἐδῶ ἡ προσωπικὴ ἀξία οὐδὲν χάνεται, ἐπειδὴ καθεὶς τὴν κοινὴν σφαῖραν ἐμπορεῖ νὰ τὴν ἐνομάξῃ καὶ ἰδικῆν του. Πέλις καὶ πολῖται, οἶκος καὶ οἰκέται, ἑταιρεία καὶ ἑταῖροι καὶ πολλαὶ ἄλλαι πολλαχῶς τροποποιούμεναι κοινωνίαι μᾶς εἶδουν ἰδέαν τοῦ λεγομένου.

ΝΑ'. Ὅπου καὶ ἂν ἀναφέρωνται τὰ δίκαια, διαιροῦνται ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἀποδίδονται εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς πηγῆς των, εἰς ἀρχικὰ καὶ ἐμπειρικὰ· καὶ τὰ μὲν πρῶτα προσανήκουν εἰς πάντα ἄνθρωπον, καθότοιούτου, καὶ ἐπομένως καθολικῶς καὶ ἀναγκάτως· ἀπαντῶνται λοιπὸν ἐκ τῶν προτέρων· τὰ δὲ δευτέρα προσανήκουν εἰς αὐτὸν διὰ τι ἐν χρόνῳ συμβᾶν, διὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται τι μετὸν ἄνθρωπον· δὲν εἶναι λοιπὸν τέσσοι ἀναγκαῖα, ὥστε νὰ ἐνυπάρχωσιν εἰς καθένα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀπαντῶνται λοιπὸν ἐκ τῶν ὑστέρων· τὰ δὲ ἀρχικὰ δίκαια εἶναι βᾶσις τῶν ἐμπειρικῶν.

ΝΒ'. Τὰ ἀρχικὰ δίκαια, καθὸ τοιαῦτα, εἶναι ἀμετάρρεπτα, καὶ ἐπομένως ἄκτητα καὶ ἀναπαλλοτρίωτα ἢ ἀναφάρετα, ἐπειδὴ προσανήκουν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθὸ

τοιούτων· τὰ δὲ ἐμπειρικά εἶναι τρεπτά κατὰ καιρὸν, καὶ ἐπο-
μένως κτητὰ καὶ ἀπαλλοτριωτὰ, ἐπειδὴ τὸ ἐν χρόνῳ συμβαί-
νον ὑπέκειται, καθὼς ὅλα τὰ γινόμενα, εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ
εἰς τὴν φθορὰν (Μεταφυσ. 4Α', 4Δ'). Διὰ τοῦτο ἐκεί·α μὲν
ἐμποροῦν νὰ ἐνομασθῶσι καὶ οὐσιώδη, ταῦτα δὲ, ἐπου-
σιώδη.

Σημειώσεις. Δίκαιον ὀποιαῖτις, ἔταν δὲ ἐλευθερίας πράξιως
γενη κτίσις πράγματα, τὸ ἐπίειν δὲν ἔχεν ἀρχήτερα. Τοιούτου δὲ-
καιον εἶναι φασκίον, ἐπειδὴ ὅτι ἔχονε δίκαιον εἰς τὸν, ἐμπορεῖ καὶ νὰ
παίσι· ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι· ἐμπορεῖ ἔμως νὰ παίσι ἢ ἐκ φύσεως ἢ διὰ
τῆς ἐλευθερίας· τὸ δεύτερον λέγεται ἀπαλλοτριώσι· τοῦ δίκαιον
γίνεται δὲ τοῦτο, ἔταν ἐλευθερίας παραιτήσι· τὸ κτητον δίκαιον.
Ἀρχικὸν δὲ δίκαιον εἶναι κτητὸν, ἐπειδὴ δὲν χαιρίζεται κτίσις νὰ
ἀπεκτιση ὅτι ἔχον, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀπεκτιση· εἶσι ἀπὸ
τινα ἐμπορεῖ νὰ ἐκτιση; ὑπὸ πράγματα; ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἔχον κτίσι
δίκαιον· ἀπὸ προσώπα; ἀλλὰ κατὰ τούτων λέγεται ἀναγκαιως, καθὼς
καὶ ἂ κτίσι καὶ τὰλλτων εὐσιωθη, καὶ δὲν δύναται νὰ χωρισθῆ ἀπ'
αὐτὰ χωρίσι· ἀρκασιση εἰκτων ἢ προσωπικὴ ἀξία. Διὰ τοῦτο τὸ ἀρ-
χικὸν δίκαιον εἶναι καὶ ἀπαλλοτριωτεον· ἐντι καὶ ἂν δὲλητις νὰ τὸ
ἀπαλλοτριωθῆ (τὸ ἐπίειν κτίσις ποτὶ μὲ ὑγιᾶ εἶναι δὲν δύναται νὰ δι-
λκσι), δὲν ἐμπορεῖ νὰ μεταβῆ δίκαιως εἰς τινα ἄλλον, ἐπειδὴ τοῦτο
προσταξί τὸ καθῆκον τοῦ δίκαιου νὰ περιορισθ τὴν ἐξωτιρκὴν τῆς
ἐλευθερίας του χοῖσον εἰς τὴν ὑπέθειν τοῦ νὰ μὲ ἀρδῆ ἢ προσωπικὴ
ἀξία τοῦ ἄλλου (4Α'). Ἐν γένει δὲ τὰ ἀρχικὰ δίκαια εἶναι βᾶσις
πάσις κτήσιως καὶ ἀλλοτριώσιως. Πῶς λοιπὸν ἐμποροῦν αὐτὰ νὰ γί-
κων ἀλλοτριωτὰ καὶ κτητὰ;

ΝΓ'. Μ' ἔλον ὅτι ἐν εἶναι κυρίως τὸ ἀρχικὸν δίκαιον,
ἐπιστηρίζόμενον ἀμέσιως εἰς τὴν φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου, δηλα-
δὴ τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἀναδείξῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν εαυτὸν του ἔχοντα
πρόσωπον εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων· μ' ἔλον τοῦτο, ἐν
τὸ θεωρήσωμεν τριτῶς, ἐμπορεῖ νὰ διακριθῆ εἰς τὰ τρία δὲ-
καια· τὸ τῆς προσωπικῆς ὑποστάσιως, τὸ τῆς
προσωπικῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ τῆς προσωπι-
κῆς ισότητος.

ΝΔ'. Διότι πᾶν λογικὸν ζῶον α'.) ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνθυπόστατον· β'.) μὲ δυνάμεις προικισμένον· γ'.) κεινωτικῶν ἔχον μὲ ἄλλα ὁμοιά του· ἐκπηγάζουν δὲ ταῦτα ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς σχέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγεται ἅπαν γνώσεως ἀντικείμενον (Μεταφυσ. ΜΘ'). Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος πρέπη νὰ ἔχη τὸ κύρος του ὡς πρόσωπον εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων· πρέπει νὰ ἔχη ἀρχικῶς τὸ δίκαιον α'.) νὰ ζῆ, ὅσον τοῦ συγχωρῆ ἢ φύσις· β'.) νὰ ἐνεργῆ ἐντὸς τοῦ τῆς ἐλευθερίας του κύκλου· γ'.) νὰ ζῆ ἐπίσης μὲ τοὺς ἄλλους, εἰὰ φυσικὴ διαφορά, ἢ ἰδίᾳ θελήσει δὲν περιορίσῃ ταύτην τὴν ἰσότητα εἰς τρόπον συμβιβασόμενον μετὰ τῆς λογικῆς οὐσίας του.

ΝΕ'. Ὅταν λοιπὸν γένηται λόγος περὶ προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος ὡς ἀρχικῶν δικαίων, δὲν ἐννοοῦνται ἀπολύτως — φάσμα τοῦτο, τὸ ὅποιον μόνον ἢ φαντασία πυρποληθεῖσα ἀπὸ πολιτικῶν φανητισμῶν ἐπροσπάθησε ματαιῶς ὁ ἀναδείξῃ πρᾶγμα — ἀλλὰ σχετικῶς, ἤγουν κατὰ γεωμετρικὸν λόγον τῶν σωματικῶν καὶ διαιοητικῶν ἐκάστου δυνάμεων πρὸς τὰς ὁποίας ἀπολαύει ὠφελείας. Συνάγεται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ τρία δίκαια συνέχονται ἀκριβῶς μετ' ἀλλήλων, καὶ κυρίως εἶναι ἐν ἀρχικὸν δίκαιον· διότι κανεὶς δὲν δύναται νὰ ζῆ χωρὶς νὰ ἐνεργῆ, οὐδὲ νὰ ἐνεργῆ χωρὶς νὰ ζῆ· καὶ ἐπειδὴ ἐμφιλοχωρεῖ τοῦτο εἰς ὅλους χωρὶς διαφοράν· διὰ τοῦτο ἐνυπάρχει εἰς ὅλους χωρὶς διαφοράν τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀπαραλλάκτως, ἐπειδὴ ὅλοι, ὡς λογικὰ ζῶα, εἶναι ἀρχικῶς καὶ κατ' εἶδος ἴσοι, μ' ὅλον ὅτι ἐμπειρικῶς καὶ κατ' ὕλην εἶναι ἄνιστοι.

Σημειώσεις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ παλαιὴ ἀπεδείχθησαν τὴν ἰσότητα ταύτην εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, καὶ τὴν ἐθεώρησαν ἐμπειρικὸν εἰς τὴν ἰδίαν ἀπόψιν τοῦ δικαίου· καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ', 12, λήμμ. «Δεκεῖ πάσῃ ἴσῳ τι τὸ δίκαιον εἶναι» ὁ δὲ Κικέρων (de off.

11, 12.) Jus semper quaesitum est acquabile, neque enim aliter esset ius.

Ν5. Ἀπὸ τὸ δίκαιον τῆς προσωπότητος, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προερχομένων ἄλλων δίκαιων (Ν1.) ἐκπορίζεται καὶ τὸ ἐπὶ τῶν πραγμάτων δίκαιον ἐν γένει, ἧγουν τῆς χρήσεως ἄλλῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀντικείμενα ἑλευθερίας· εἰς αὐτὴν, ἐπειδὴ ζῶν λόγικόν δὲν εὐνάται οὔτε ἐὰν ζῆ οὔτε ἐὰν εἰσέλθῃ χωρὶς καὶ μεταχειρίζεται τοιαῦτα πράγματα ὄργανα καὶ ἰδικάτου καὶ τῆς ἐνεργείας του· καὶ ἐπειδὴ ψιλὰ πράγματα δὲν ἀδικοῦνται ἐκ ταύτης τῆς χρήσεως, ἐνῶ δὲν εἶναι ὑποκαείμενα δίκαιου (Κ5.)· διὰ τοῦτο πᾶν πρόσωπον ἔχει ἐκ φύσεως δίκαιον εἰς αὐτὰ, χωρὶς καὶ προσμένη συνθήκηνητινα, ἢ θετικόν νόμον. Τὸ δὲ δίκαιον τοῦτο ἐνομαζέται τὸ ἀρχικόν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον, τὸ ὅποιον πρέπει καὶ ἐνοῶμεν μόνον κατ' εἶδος, διὰ καὶ τὸ εἰακρίνωμεν ἀπὸ πᾶν ἐμπειρικόν καὶ ὑλικόν ἰδιοκτησίας δίκαιον. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει καὶ τὸ συγγνώμεν οὐδὲ μὲ τὴν ἰδέαν τῆς λεγομένης ἀρχικῆς δίκαιονότητος τῶν ἀγαθῶν.

ΝΖ. Διὰ τοῦ ἀρχικοῦ δίκαιου λοιπὸν τῆς ἰδιοκτησίας ἔχει πᾶς ἄνθρωπος τὴν ἑλευθερίαν καὶ μεταχειρισθῆ ἄλογα ἀντικείμενα ἀπροσδιορίστως, ὅποια θήποτε καὶ ἂν εἶναι, καὶ ὅσα θήποτε καὶ ἂν εἶναι· ἀλλὰ διὰ τοῦ νόμου τοῦτου ἐμφαίνεται γνητικῶς μόνον ἢ ἀναφορὰ τῶν πραγμάτων εἰς τὰ πρῶτα. Τὸ δὲ ἐμπειρικόν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον στρέφεται εἰς προσδιορισμένον καὶ πρῶτα, τοῦτον φέρ' εἰσὶν, τὸν βούλ, ἐκείνο τὸ δὲν εἶδον· ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἐπιστηρίζεται εἰς τὸ πρῶτον· εἰς τὴν, ἔς τὴν δὲν ἔχει δίκαιον εἰς πράγματα ἐν γένει, δὲν ἐμπορεῖ καὶ ἀποκτηθῆ δίκαιον εἰς καθεὶν μερικόν καὶ προσδωρισμένον πρῶτα· ἀλλ' ἢ ὑπαρξίς τῆς κτήσεως ἀπαρτεῖ πρῶτως τινὰς, διὰ τῶν ὁποίων γίνονται, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀρχικῆ.

ΝΗ'. Κατὰ δὲ τὴν ἰδίαν τῆς λεγομένης ἀρχικῆς διανομῆς ὄλων τῶν ἀγαθῶν (ΝΖ'.) τὸ ἀρχικὸν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον δὲν εἶναι ἀπλῶς δίκαιον εἰς πράγματα, ἀλλὰ δίκαιον πάντων ἐπὶ πάντα, ἦγουν, καθείς εἶχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς πᾶν μερικὸν πρᾶγμα ἀληθινὸν καὶ πραγματικὸν κτήσεως δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἐπαραιτήθη ἔπειτα μὲ τὴν συνθήκην τοῦ νὰ παραιτηθῶσι καὶ ἄλλοι τὰ ἰδικάτων, διὰ νὰ ἐμποροῦν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ἀποκτήσωσι μερικὸν ἰδιοκτησίας δίκαιον εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἀντὶ τοῦ γενικοῦ. Κατὰ ταύτην τὴν ἰδέαν πάντες ἦσαν κύριοι πάντων· καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ κάμωσι πάντες μὲ πάντασ συνθήκην ἵν' ἐκράτησῃ καθείς διὰ τὸν ἑαυτοῦ του· διότι ὅλοι ἔπρεπε νὰ στερέξωσι νὰ λάβωσι καθείς τι χωριστὸν, μ' ὅλον ὅτι εἶχαν γενικὸν εἰς τὰ πάντα δικαίωμα· ἀλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι τοιαύτη συνθήκη ῥητῶς δὲν οὐναται νὰ γείνη· σιωπηλῆ δὲ συγκατάθεσις εἰς ἰδιοποίησιν ξένων κτημάτων εἶναι ἐμπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς ἀρχικῆς διανομῆς ἀφανίζει πᾶσαν μερικὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ βία οἰκειοποιήθη μὲν τοῦτο, ἔδωκε δ' ἐκεῖνο εἰς ἄλλους, ἕως οὗ ἐβεβαίωσθε τὴν διανομὴν ταύτην ὁ Θετικὸς νόμος.

ΝΘ'. Ἐπειδὴ τὰ ἀρχικά δίκαια προσανήκουσιν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς ἐξαιρέσιν (ΝΑ', ΝΒ'), καὶ εἶναι καὶ ἄκτητα καὶ ἀναπολλοτριώτα· διὰ τοῦτο περιορίζονται ἀμοιβαίως ὑπ' ἀλλήλων. Δὲν ἐμποροῦν λοιπὸν νὰ ὑπάρχωσιν ἀνθρώποι, μεταξὺ τῶν ὁποίων νὰ θελῃ ὁ λόγος, ὅτι ὁ μὲν νὰ ἔχη ἀπεριόριστον δίκαιον, ὁ δὲ, ἀπεριόριστον καθήκον· διότι ὅς τις ἔχει ἀπεριόριστον δίκαιον πρὸς ἄλλον, ἔχει μόνον δίκαια καὶ ἔχει καὶ καθήκοντα πρὸς αὐτόν· ὅς τις δὲ ἔχει ἀπεριόριστον καθήκον, ἔχει μόνον καθήκοντα, καὶ ἔχει καὶ δίκαια, καὶ οὕτω παύει

38 ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΩ. ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑ. ΔΙΚΑΙΟΥ.

νά είναι πρόσωπον, καὶ γίνεται πρᾶγμα· τὸ ὁποῖον εἶναι ἐναντίον τοῦ Λόγου. Ὅς τις λοιπὸν θέλει νὰ καθυποβάλῃ τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλου εἰς τὸν ἑαυτὸν του, δὲν ἐμπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ ἀπροσδιορίστως καὶ ἀπολύτως.

Σημειώσεις. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ δουλεία (τὸ πραγματικὸν δικαίον κατὰ προσώπων) εἶναι ἄκυρος καὶ εἰς οἰκιστὴν καὶ εἰς πολιτικὴν σχέσιν κατὰ τὸ λόγῳ δικαίον, εἴαν καὶ ἔχη πολλὰς δεδικτὰν δικαιῶν δι' ἀλογιστῶν ἔργων· καὶ εἴαν εἶναι τις ἱκανῶς ἄφρων, ὥστε αὐτὸς νὰ δουλώσῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἄλλους, εἶναι μ' ἔλον τοῦτο φυσικῶς ἐλευθερός (ΝΥ.). Πέσον πλέον εἶναι ἠθικῶς ἀδύνατος καὶ ἄκυρος ἢ καταναγκασμένη δουλεία!

Ξ'. Ἐὰν ἐν γένει δὲν ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀπεριόριστον δικαίον καὶ ἀπεριόριστον καθήκον· δὲν εἶναι οὐδέ ἀπεριόριστον ἀναγκασμοῦ δικαίον κατὰ τῆς παραβάτεως τοῦ δικαίου, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι τρόποι καὶ βαθμοὶ ἀναγκασμοῦ ἀνάλογοι μὲ τοὺς τρόπους καὶ βαθμοὺς τῆς ἀδικίας· ὁ ἀναγκασμὸς οὗτος, ὅταν γίνεται φυσικὸν κακόν, λέγεται ποινὴ. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποδίδεται ὁ κανὼν τῶν ποινῶν· ἤγουν ὁ ἀδικούμενος δὲν ἔχει ἀπεριόριστον δικαίον εἰς τὸ νὰ τιμωρήτῃ τὸν ἀδικητὴν, ὅπως καὶ ὅσον θέλει. Τὰ πλείοτερα τούτου θέλουσιν ἐξηγηθῆναι ἐφεξῆς εἰς τὸν οἰκιστῶν τρόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ γενέσεως τῶν δικαίων.

ΞΑ'.

Τὰ ἀρχικὰ δίκαια εἶναι τοιαῦτα, ὅποια προσανήκουσιν εἰς πάντα ἄνθρωπον, καθὼς ἄνθρωπον· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀπόλυτα δι-

κατα. Ἐπειδὴ ὁμοίως προσδιορίζουν μόνον τὸν τρόπον δικαίας σχετικῆς συνυπάρξεως ἐν γένει, καὶ ἐπομένως εἶναι μόνον κατ' εἶδος· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὑπάρχωσι καὶ κατ' ἕλην δίκαια, διὰ τῶν ὁποίων ἐμποροῦν ἐκεῖνα νὰ δείξωσι πραγματικὸν κύρος. Τὰ δίκαια ταῦτα κρέμονται ἀπὸ ὑποθέσεις τινάς, διὰ τῶν ὁποίων ἀναφαίνονται τοιαῦτα, προσλαμβάνοντα ἐπὶ τῆς ἕλης τὴν τοῦ δικαίου μορφήν καὶ τὸ εἶδος. Διὰ τοῦτο εἶναι ὑποθετικὰ δίκαια, καὶ ἐμπειρικὰ (ΝΑ). Πρέπει λοιπὸν νὰ δείξωμεν Πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων τὰ ψιλῶς κατ' εἶδος δίκαια λαμβάνουσι διορισμένην τινα ὑλικὴν σημασίαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται πράγματα, ὥστε ἐμποροῦμεν νὰ λέγωμεν περὶ τῆς ἐκτέλεσεως ἢ πατήσεως, κτήσεως καὶ δόσεως τῶν δικαίων.

ΕΒ'. Ὅτι ἐμπεριέχεται εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάζεται ἰδιόον· του, ἢ, εἰς τὰς συνδιδάξεις, τὸ Ἐμόν καὶ τὸ Σόν· γενικῶς δὲ ὀνομάζεται κτῆμα, καὶ τὸ εἰς τοῦτο ἀναφερόμενον δίκαιον, κυριότης ἢ ἰδιοκτησία. Διὰ νὰ εἶναι τι ἐμόν, πρέπει καὶ νὰ τὸ μεταχειρίζωμαι ἐγὼ, ὅπως θῆλω, καὶ πᾶς ἄλλος νὰ εἶναι ἐκκλησιζόμενος ἀπὸ τῆν τούτου χρήσιν. Ἡ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἀπαιτούμενη δυνατότης τοιαύτης χρήσεως ὀνομάζεται κτῆσις, ἧτις, εἰ μὲν ἔχει πραγματικῶς εἰς χεῖρας του ὁ κύριος τὸ κτῆμα, ὀνομάζεται αἰσθητὴ ἢ φυσικὴ· εἰδὲ καὶ χωρὶς τῆν κατοχὴν ταύτην ἐννοεῖται ἔχουσα τὸ κύρος, δίκαια ἢ νοητὴ κτῆσις· ὅς τις ἀρπάξας χρυσὸν τὸν φυλάττει εἰς τὴν θῆκην του, ἀπέκτησεν οὕτως αἰσθητῶς, ἀλλ' ἔχει καὶ δικαίως· ὅς τις δὲ ἔδωκε τὸ ἀργυρίον του εἰς ἄλλον νὰ τὸ ἐπιτροπεύῃ, ἔχει μὲν κτῆσιν δικαίαν, ἀλλ' ὄχι αἰσθητὴν. Ἐμποροῦν λοιπὸν τὰ δύο εἶδη τῆς κτήσεως νὰ ὑπάρχωσι καὶ χωρισμένα καὶ ἠνωμένα· καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ κτῆσις ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἄμεσος,

ἢ δὲ δικαία καὶ ἑμμεσος, ἐπειδὴ ἐννοεῖται μόνον διὰ μίσου τῆς τοῦ δικαίου ἰδέας.

ΕΓ'. Ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ γείνη κτήμα οὔτε ἀμέσως οὔτε ἑμμέσως, δὲν ἐμπορεῖ νὰ γείνη οὐδὲ ἀντικείμενον δικαίας κτήσεως, ἐπειδὴ δὲν δύναται τις οὔτε αὐτὸς νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ὡς θεῖται, οὔτε εἰς ἄλλον νὰ συγχωρήσῃ τὴν χρῆσιν τοῦ χωράφιον, φέρῃ εἰπεῖν, εἰς τὴν Σελήνην, ἢ μεταλλεύματα εὐρισκόμενα εἰς τῆς Γῆς τὸ κέντρον· ἐὰν δὲ κατὰ μέρος γείνηται κτήμα, γίνεται τούτου καὶ κατὰ μέρος κτήσεις· οὕτως ἀῆρ καὶ φῶς εἰς τὴν φύσιν δὲν εἶναι ἀντικείμενα κτήσεως οὐτ' αἰσθητῶς οὔτε δικαίως, κατὰ μέρος ὁμως δύνανται νὰ γείνουν· ἀῆρ, φέρῃ εἰπεῖν, ὅς τις εἶναι εἰς πεδιάδα τινος, καὶ φῶς, τὸ ὅποιον ἀνάπτει τις εἰς τὴν οἰκίαν του· αὐτὸ δὲ τούτο κρατεῖ λεγόμενον καὶ περὶ τῆς γῆς καὶ περὶ τοῦ ὕδατος. Διὰ τοῦτο τὸ λεγόμενα τέσσαρα στοιχεῖα ὁλικῶς μὲν δὲν εἶναι ἀντικείμενα κτήσεως, ἀλλὰ μόνον μερικῶς.

ΕΔ'. Ἡ ὑλικὴ κυριότης ἐμπορεῖ νὰ γεννηθῇ ἢ ἐκ φύσεως ἢ ἐκ τῆς ἐλευθερίας· ἢ μὲν ὀνομάζεται ἐμφυτοῦς· ἢ δὲ, ἐπίκτητος. Πᾶν ὅ,τι συνήψεν ἡ φύσις ἀμέσως μὲ ἕνα τινα ἄνθρωπον εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς του, εἶναι δικαίως ἰδικόν του· διότι φαίνεται ὡς πρόσωπον, εἰς τὸ ὅποιον εἶναι ἑμφυτα ταῦτα τὰ κτήματα προσανήκοντα εἰς τὴν προσωπικὴν του ὑπόστασιν, καὶ χρησιμεύουν ὡς μέσα καὶ ὄργανα τῆς προσωπικῆς εὐεργείας του. Ἀντικείμενα τοιαύτης κυριότητος, ἣτις ὀνομάζεται φυσικὴ, εἶναι ὅλαι αἱ δυνάμεις καὶ πνευματικαὶ καὶ σωματικαί, καὶ τὰ ὄργανα, μὲ τὰ ὅποια ἐστολίτεν ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος εἶναι κύριος ἐαυτοῦ.

ΕΕ'. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέωμεν τὴν ἑμφυτον κυριότη-

τα μὲ τὴν ἀρχικὴν· ἡ δευτέρα εἶναι δίκαιον τοῦ προσώπου εἰς πράγματα ἀορίστως· ἡ δὲ πρώτη, εἰς ὀρισμένα καὶ δακτυλοδεικτούμενα· οἷον, τὰ ὄργανα τῆς αἰσθήσεως, τῆς κινήσεως, τῆς φρέσεως, τῆς γεννήσεως, τῶν ὁποίων τὸ ἀνδροισμα συναποτελεῖ τὴν σωματικὴν μας οὐσίαν, καὶ ὅλαι αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι προσανήκουν εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὸ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὅλον τοῦτο εἶναι τὸ πρόσωπον, διὰ τοῦτο ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἐμφύτου κτήματος (ὁ εὐνοχησμός φέρει εἰπεῖν) εἶναι ἄμεσος ἀποβολὴ αὐτοῦ τοῦ προσώπου. Ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἐμφύτων κτημάτων, μὴ ὅλοι ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀπαλλοτριώσις, ἐμπορεῖ ὁμως νὰ γείνη κτήσις ἄλλου σχετικῶς (IV.), ὅταν, φέρει εἰπεῖν, μὲ τὸ σῶμα του ὑπηρετῆ τις κατὰ συνθήκην ἄλλου.

ΕΣ'. Ἡ δὲ ἐπίκτητος κυριότης στρέφεται ἢ εἰς ἐσωτερικὸν ἢ εἰς ἐξωτερικόν τι· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ· καὶ ἡ μὲν ἐπίκτητος ἐσωτερικὴ κυριότης στρέφεται εἰς πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ δι' ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως καὶ χρήσεως τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως ἀμέσως εἰς αὐτὸν δεδομένων· διότι, ἐπειδὴ τὸ δεδομένον τοῦτο ἀνήκει ἀμέσως εἰς τὸ πρόσωπόν του, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐλεύθερον τοῦτου γέννημα εἶναι ἰδικόν του, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ἐκ φύσεως τὸ δίκαιον νὰ κάμῃ τοιαύτας κτήσεις. Διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον τῶν ἐλευθέρων φρονημάτων εἶναι φυσικὸν δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μετ' αὐτοῦ εἶναι ἀναγκαίως συνδεδεμένον τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρως μεταδόσεως τῶν φρονημάτων, ἡγοῦν ἡ ἐλευθέρως χρῆσις τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου.

ΕΖ'. Διότι ἡ γύμνασις τοῦ σώματος καὶ ἡ παιδείσις τοῦ πνεύματος εἶναι δίκαια φυσικὰ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα ἀποκτῶνται δι' ἡμετέρας ἐνεργείας· ἀγύμναστον καὶ ἀκαλλιέργητον

σῶμα δὲν χρησιμεύει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου· καὶ πνεῦμα προικισμένον μὲ δυνάμεις, εἰάν δὲν παιδευθῆ, δὲν δίδει καμμίαν ὠφέλειαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς κρατοῦν πάντοτε κεκρυμμένας, καὶ νεκράς, νὰ εἶπω οὕτω, τὰς δυνάμεις· ἀφ' οὗ παιδευθῆ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι θεδικαιωμένος νὰ ἐννοήσῃ ἐλευθέρως πᾶν τὸ παριστάμενον· μὲ τὴν νοητικὴν δύναμιν εἶναι συνδεδεμένη ἡ λεκτικὴ· διὰ τοῦτο πρέπει καὶ νὰ λέγῃ ἐλευθέρως· καὶ ἐπομένως καὶ νὰ γράφῃ, καὶ νὰ ἐκείδῃ διὰ τοῦ τύπου τοὺς λόγους του· εἰότι εἰάν εἶναι κύριος τοῦ νοῦς καὶ τῆς γλώσσης του (ΞΔ'), καὶ δὲν τὰ μεταχειρίζεται ἐλευθέρως, θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι κύριος, τὸ ὅποτον εἶναι ἀντιρατικόν· ἐλευθέρᾳ κτῆσις τοῦ νοῦς καὶ τῆς γλώσσης, ἐνταυτῷ ἐμποδισμένη εἰς χρῆσιν, εἶναι ὡσάν νὰ ἔχη τις ἐλευθέρους εἰς περιπάτον τοὺς πόδας, δεδεμένους μὲ αἰλύσεις.

ΞΕ'. Ἄλλ' εἰάν τις μεταχειρίζεται τὸν λόγον καὶ τὸν κάλαμον καὶ τὸν τύπον εἰς τὸ νὰ ὑβρίσῃ πρόσωπα φυσικά, ἢ ἠθικά (ΚΖ') ἔχει πρὸς τοῦτο δίκαιον; ἢ ὑβρις τοῦ ἄλλου εἶναι ἀθέτησις τοῦ δικαίου, καὶ ἐπομένως ἀδικησις τοῦ προσώπου· τὸ ὅποτον εἶναι ἀθέμιτον· διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθέρᾳ χρῆσις τῶν εἰρημένων (Ξς'. ΞΖ') πρέπει νὰ περικλείεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἰ αὐτῶν δὲν ἀδικεῖται ἄλλο πρόσωπον· ἀλλὰ δὲν πρέπει, ἐπειδὴ τινὲς καταχωρῶνται τὰ κτήματα ταῦτα, νὰ στοχασθῶμεν ὅτι πάντες θέλουσιν κάμειν τὴν αὐτὴν κατάχρησιν, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν καθενὸς τὴν τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων χρῆσιν. Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ δεσμεύσωμεν παντὸς ἀνθρώπου τοὺς πόδας διὰ νὰ μὴ ὑπάγῃ καὶ κλέψῃ ξένους οἴκους, ἐπειδὴ ὑπήγαγον τινες καὶ ἐκλέψαν.

ΞΘ'. Καὶ ἡ ἀγαθὴ ὑπόληψις ἀνήκει εἰς τὰ φυσικά κτή-

ματα τοῦ ἀνθρώπου· λέγομεν δὲ ἀγαθὴν ὑπόληψιν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς τὸ πρόσωπόν του τιμὴν. Καθεὶς ἔχει δίκαιον νὰ τὴν διατηρῇ, καὶ δίκαιον νὰ ἀντίσταται εἰς τὸν ὅστις θέλει νὰ τοῦ τὴν ἀφαιρέσῃ. Καταφρονήσεις καὶ καταισχύνοι καὶ χλευασμοὶ τῆς τιμῆς ταύτης εἶναι παραβάσεις τοῦ προσωπικοῦ δικαίου, ἢ ἀδικίαι λεκτικαὶ πρὸς διάκριτιν τῶν πραγματικῶν ἀδικιῶν. Τὸ νὰ φρονῶσιν ὅμως ἀγαθὰ περὶ ἡμῶν ἄλλοι, δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀπαιτῶμεν· διότι τοῦτο κρέματα ἀπὸ μᾶς, οἵτινες διὰ τῶν ἔργων μας δίδομεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ φρονῶσιν ἀγαθὰ ἢ κακὰ περὶ ἡμῶν.

Ο'. Ἡ ἐξωτερικὴ κυριότης στρέφεται εἰς πράγματα, τὰ ὅποια ἔχουσιν ὑπαρξίν χωριστὴν ἀπὸ τὴν τοῦ προσώπου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πράγματα ταῦτα δὲν προσαυήκουσιν ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ, ἀλλ' εἶναι συνδεσθέντα μετ' αὐτοῦ κατὰ συμβεβηκός· διὰ τοῦτο ὁ λόγος ταύτης τῆς ἐνώσεως πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἐλευθερίαν του. Τὸ ὑποκείμενον παράγει διὰ τῆς ἐλευθερίας του πράξεις τὸ δίκαιον· καὶ ἡ τοιαύτη πράξις του ἐνομάζεται κτήσις δικαίου (NB. Σημ.). Ἐὰν στοχασθῶμεν τὸ ἐξωτερικόν, εἰς τὸ ὁποῖον πρέκειται ν' ἀποκτήσωμεν τὸ δίκαιον, ὡς ἀδέσποτον, ἢ κτήσις ἐνομάζεται κυρίευσις· ἐὰν δὲ τὸ στοχασθῶμεν ὡς ἀντικείμενον ξένου δικαίου ἢ πρᾶγμα προσαυήκου εἰς ἄλλον, ἢ κτήσις ἐνομάζεται παράληψις. Κυρίευσις λοιπὸν καὶ παράληψις εἶναι τὰ δύο γένη τῆς δυνατῆς κτήσεως ἐξωτερικῆς κυριότητος· ἡ δὲ πράξις, διὰ τῆς ὁποίας παραλαμβάνει τις κτῆμα τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ κάμνει ἰδικόντου, λέγεται συνθήκη ἢ συναλλαγμὰ, ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο συνεισφέρουν εἰς τὸ νὰ γείνη ἢ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον μετὰβασις τοῦ πράγματος. Συνθήκη ὅμως εἰς τὴν κυρίευ-

πν δὲν γίνεται, ἐπειδὴ ὁ κυριεύσας ἐμεταχειρίσθη μόνον τὰς ἰδίας του δυνάμεις εἰς τὸ νὰ τὸ κάμη κτήμα του· ἀλλὰ ταῦτα θέλουν ἐξηγηθῆν ἀλλοῦ ἀκριβέστερα.

ΘΑ'. Ὁ λόγος τῆς τοῦ δικαίου κτήσεως εἰς τὴν κυριευσίαν ἐνυπάρχει ἀμέσως εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτὴν πράξιν· διότι, ἐπειδὴ πᾶς ἄνθρωπος ἔχει δικαίον εἰς πράγματα ἐν γένει (Ν5'), πρέπει νὰ ἔχη δικαίον καὶ εἰς τὰ προσδιωρισμένα πράγματα, τὰ ὅποια ἀπέκτητε χωρὶς νὰ πατήσῃ τιπὸς τὸ δικαίον· ἀλλὰ κἀνεὶς δὲν ἔχει ἀρχικὸν δικαίον εἰς πράγματα προσδιωρισμένα (ΝΖ').· πρέπει λοιπὸν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα πράγματα καί τινα, τὰ ὅποια δὲν ἀνήκουν εἰς κἀνένα, διὰ τῆς ἰδιοποιήσεως τῶν ὁποίων εὖν καταπατίζεται κανενὸς τὸ δικαίον. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάζει ὁ καθολικὸς τοῦ δικαίου κανὼν. Ἀδέσποτον πρᾶγμα ἀνήκει εἰς τὸν πρῶτον κυριευτὴν· διότι τὸ πρωτεῖον κάμνει ἀδύνατον δικαίως τὸ νὰ κυριεύσῃ ἔπειτα ἄλλος τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ τότε ἤθελεν ἀθετηθῆν ξένου δικαίον, καὶ ἐπομένως ἤθελε χαθῆν ἡ ὑπόθεσις, μετὴν ὁποίαν ἦτο δικαίως δυνατὴ ἡ πρώτη κτήσις· ἐκ τούτου πάλιν προέκυψεν ὁ κανὼν. Πρῶτερος τῷ χρόνῳ ἰσχυρότερος τῷ δικαίῳ.

Σημειώσεις. Ἐάν τις βεβαιώσῃ, ὅτι τώρα δὲν εὐρίσκονται ἀδέσποτα πράγματα, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ὑπῆρχαν ἕνα καιρὸν, καὶ ὅτι δύνανται νὰ ὑπάρξωσι ἄλλοτε, καὶ ὅτι τώρα δὲν ὑπάρχουσι διὰ τοῦτο, διότι ἐφθάσαν νὰ κυριευθῶσι· ἡ ἐπιτήρησις δὲν βλέπει μόνον τὸ παρὸν· εἶναι μάλιστα ἀναγκαστικὴ ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται Πῶς ἔγιναν αἱ πρῶται κτήσεις τῶν πραγμάτων, καὶ πόσον ἀναγκαιοτέρα, ὅσον ἀπειλείζαμεν ἄκυρον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν διανομὴν (ΝΗ'). Μ' ὅλον τοῦτο καὶ τώρα ὑπάρχουσι ἀδέσποτοι πολλοὶ ἔρημοι· νῆσοι· καὶ ἐάν τις κυριεύσῃ τινὰ ἐξ αὐτῶν, αὐτὴ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς φυτὰ καὶ ἐρποντὰ εἶναι δίκαια κτήματά του. Ἀλλὰ καὶ τὸ πετεινὸν τοῦ οἴκου δὲν εἶναι ἀδέσποτον; Τίς ἔμπορεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι ἐδικά

του, εἰ μὴ ὄς τις εἶπῃ, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὅποιον ἴπτανται, εἶναι κτήματός; — Ἐπειδὴ δὲ κἀνεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀδέσποτος, ἀλλὰ πῶς τις εἶναι κύριος ἑαυτοῦ (ΗΔ'), διὰ τοῦτο κἀνεὶς δὲν δύναται νὰ λάβῃ ἐξουσίαν εἰς ἄνθρωπον, καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ κτήματός, ἀλλ' ἔστις κάμνει τὸ τοιοῦτον, καταπατεῖ τὸ δίκαιον τῆς προσωπότητος· καὶ ἐπιτεῖσθαι γίνεται φανερά ἡ ἀδικία καὶ ἀλογία τῶν πωλούντων καὶ αγοράζόντων ἄνθρώπους, ὡς νὰ ἦσαν ἄλογα κτήνη.

ΟΒ'. Ἐάν τις κυριεύσῃ ἀδέσποτον πράγμα, ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὄχι μόνον νὰ τὸ μεταχειρισθῇ κατὰ τὴν ἀρεσκείαν του, καὶ ἐπομένως νὰ τὸ μεταβάλλῃ καὶ νὰ τὸ μεταμορφώσῃ ὅπως θελήσῃ· ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκλείῃ πάντα ἄλλον ἀπὸ τὴν τούτου κτήσιν καὶ χρῆσιν. Ἐχει λοιπὸν εἰς τοῦτο πραγματικὸν δίκαιον (ΜΓ'). Πᾶς ἄλλος δὲ, εἰάν τις δὲν κάμητινα συνθήκην περὶ τούτου, ἔχει τὸ καθήκον τῆς ἀνάγκης νὰ σίβεται τὸ οὕτω γινόμενον κτήμα τοῦ ἄλλου, ἢ γου νὰ γνωρίζῃ τὴν κυριότητά του, καὶ νὰ μὴ τολμήσῃ ποτὲ νὰ τὴν καταπατήσῃ.

ΟΓ'. Διότι, εἰάν τις δὲν εἶχε δίκαιον νὰ κυριεύσῃ πράγμα ἀδέσποτον, δὲν ἤθελεν εἰσθαι καμμία κυριότης πράγματος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι χωρὶς κτήματα δὲν δύνανται οὔτε νὰ ζήσωσιν, οὔτε νὰ ἐνεργήσωσιν τὴν μέρφωσιν καὶ παιδείυσίν των· ἄρα ἡ παῦσις παντὸς ἐξωτερικοῦ κτήματος κυρίως δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ παῦσις τῶν ἀρχικῶν δικαίων τοῦ προσώπου (ΝΓ'). Ἀλλὰ τίνα καὶ πόσα χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα διὰ νὰ δεῖξῃ τὴν ἀξίαν τοῦ προσώπου του, δὲν ἐμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ με γενικὸν μέτρον. Ὅ,τι καὶ ὅσον ἂν ἀποκτήσῃ τις δίκαιος, εἶναι καθήκον παντὸς ἄλλου νὰ τοῦ σίβεται τὴν κυριότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ σημείων τοῦ κτήματος, καὶ περὶ παρα-
χωρήσεως καὶ ἀπαλλοτριώσεως τοῦ δικαίου.

ΟΔ΄.

Ε΄· ἂν ἄλλοι πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ καθήκον νὰ σέβονται τὴν κυριότητα ἑνὸς προσώπου εἰς ἐξιοτερικὸν μέχρι τοῦ θεοῦ ἀείσιποτου πράγμα (ΟΒ΄).· πρέπει καὶ ἡ κτήσις αὐτοῦ νὰ βεβαιῶνται καὶ νὰ ὁμολογηται ὡς ἀληθῶς γενομένη. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ συμβῆ τοῦτο διὰ σημείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἔμπορεῖ νὰ συμπεράνη καθείς, ὅτι τὸ πράγμα εἰς τὸ ἐξῆς εἶναι ἐμπερικλεισμένον εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐλευθερίας προσώπου τινος οὕτως, ὥστε προσαιτῆται εἰς αὐτὸ μόνον, ἀποκλειομένων ἄλλων τῶν ἄλλων προσώπων.

ΟΕ΄. Τὰ σημεία τοῦ κτήματος εἶναι ἢ φυσικὰ ἢ προαιρετικά· διότι ἢ εἶναι χωρίστως συνθήματος καταληπτά, καὶ ἐκ μόνης τῆς ἐννοίας τῶν ἔμπορεῖ νὰ συμπεραυθῆ τὸ κτήμα· ἢ προσδιορίζεται τὸ κύρος τῶν διὰ τινος συνθήκης, καὶ ἐπομένως κατὰ προαιρετικὸν τρόπον. Τὰ σημεία τοῦ δευτέρου εἴδους, τὰ ὅποια λέγονται καὶ τεχνικὰ καὶ συμβολικὰ, ἔχουσι θετικὸν χαρακτήρα, καὶ ἀπαιτοῦν θετικὴν δικαίου σχέσιν μεταξὺ τῶν, διὰ τοὺς ὁποίους δείχνουν τὸ κύρος τῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον μόνον τὰ φυσικὰ σημεία τοῦ κτήματος ἔμπορου νὰ ἐξετασθῶσιν ἀκριβέστερα.

Ος΄. Φυσικὰ σημεία κτήματος κυρίως ὑπάρχουσι οὕτως· πρῶτον ἡ αἰσθητὴ ἢ φυσικὴ κτήσις, ἢ γουὸν ἢ τοῦ πράγματος πρὸς τὸ πρόσωπον σχέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀμέσως συν-

διδόμενα, ἢ τὸ πρᾶγμα κατέχεται ὑπὸ τοῦ προσώπου (ΟΒ').
 δευτέρου ἢ σκόπιμος μεταμόρφωσις, ἢ γουν ἢ πράγματος πρὸς
 πρόσωπον σχέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβε τὸ πρᾶγμα διὰ τῆς
 ἐνεργείας τοῦ προσώπου μετασχηματισμὸν εἶνα ἀνάλογον τῶν
 σκοπιῶν του. Καὶ τὰ οὗτω ὁμως σημεῖα θέν ἔχουν τελείαν καὶ
 ἀποχρῶσαν δύναμιν· οἷοτι τὸ κύρος των προὔποθέτει, ὅτι τὸ
 κυριευθέν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔχει τις ἤδη συνδεδεμένον μεθ'
 ἑαυτοῦ καὶ μετασχηματισμένον, πρὸ τῆς κυριεύσεως ἦτο ἀδέ-
 σποτον. Ἄλλ' εἰάν ἐξ ἄλλων ἀρχῶν ἀποδειχθῇ, ὅτι τὸ πρᾶγμα
 ἦτο ἤδη ξένον κτήμα, θέλει εἶσθαι καὶ τὸ δίκαιον τῆς κυριεύ-
 σεως ἐπίπλαστον καὶ ἀνύπαρκτον.

ΟΖ'. Ἐπειδὴ δὲ τὰ φυσικὰ σημεῖα τοῦ κτήματος εἶναι
 καθ' ἑαυτὰ ἀνίκανα, ἐμπορεῖ νὰ στοχασθῇ τις, ὅτι ἡ βεβαί-
 ωσις ἄλλου προσώπου ἐμπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ πάντοτε τὴν ἔλ-
 λεκψιν ἐκείνων εἰς περιστάσεις ἀμφιβολίας· ἀλλὰ τίς δύναται
 νὰ ἐξεύρῃ ἂν ὁ ἄλλος μᾶς λέγῃ τὴν ἀληθειαν; ἢ ἂν τὴν ἐξ-
 εύρη; τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τρίτου, καὶ τετάρτου, καὶ ὅ-
 λων ἐν γένει τῶν μὲ μαρτυρίαν βεβαιούντων τὴν κτήσιν τινός.
 Εἰάν λοιπὸν οἱ θετικοὶ νόμοι ζητοῦσιν ἀσφαλείας καὶ μαρ-
 τυρίας καὶ ὄρκους πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας, ἔλα ταῦ-
 τα εἶναι προαιρετικὰ καὶ ὄχι ποτὲ φυσικὰ σημεῖα τοῦ κτή-
 ματος.

ΟΗ'. Ἐάν τὰ φυσικὰ σημεῖα τοῦ κτήματος εἶναι ἀνίκανα
 πρὸς γενικὴν καὶ βεβαίαν αὐτοῦ ἀσφάλειαν (ΟΖ'), καὶ ἡ ἄλ-
 λου βεβαίωσις ὅτι ἔχει τις κτήμα δίκαιον, θέν ἐμπορεῖ νὰ ἔχη
 καθολικὸν τὸ κύρος (Αὐτ.), ἔπεται ἐντεῦθεν, ὅτι εἰς τὴν φυ-
 σικὴν κατάστασιν ἐμποροῦμεν καὶ ἔχομεν τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀ-
 ποκτήσωμεν ἐξωτερικὰ πράγματα· ἀλλὰ τὸ εἰς τὰ οὗτως ἀ-
 ποκτηθέντα πράγματα δίκαιον εἶναι πάντοτε ἀμείβωλον καὶ

ἐνδεχόμενον, καὶ τὸ κτῆμα αὐτὸ κατὰ τοῦτο εἶναι ἐπισηφάλες καὶ κλοουόμενον. Ἄλλὰ διὰ νὰ εἶναι τὸ κτῆμα, ὅσον θύναται, ἀσφαλισμένον καὶ σταθερὸν, θελεῖ αἰτήτειν ὁ Λόγος ἀντίθετον τινα κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν τὴν πολιτικὴν (ΗΓ.).

Σημείωσις. Ὅτι μὲν εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν εἶναι ὑπάρχει ἰδιαιτεροῖα, εἶναι γνώμη τὰς ὑπερβολὰς ἀγαπῶσα· διότι εἰς αὐτὴν εἶναι ἔμπροτα καὶ ἐπίκτητα ἐσωτερικὰ κτήματα (ΞΔ, ΞΕ). ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐπίκτητα ἐξωτερικὰ, ἐπειδὴ ἡ κυριαυσις ἀδελφότητος πράγματος, εἶναι δικαίως δυνατὴ (ΟΑ.), καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ζῆσῃ, καθὼς ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ κυριεύσῃ πράγματα τινὰ τοῦ ἀσάφητου κόσμου· ἡ δὲ τούτων ποσότης καὶ ποιότης δὲν ἔμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ μὲ σταθερὸν κανόνα, ἐπειδὴ κερδίζεται ἀπὸ τὰς χρεῖας καὶ ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ ὑποκειμένου, καὶ μάλιστα τὸ ἕταρος τῆς γῆς· διότι εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν ἡ γῆ, εἰς τὴν οὐρανὸν ἐγνωσθήσεται, εἶναι μεταβλητὴ, καὶ ἔμπορεῖ καθεὶς εἰς τοιαύτην κατάστασιν νὰ τὴν οἰκισκεταιθῇ, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὴν συνδιεσθῇ μὲ τὸν ἑαυτέν τευ (Ος.). Ἄλλ' ἀπὸ τὴν κτῆσιν τῆς γῆς, ἥτις εἶναι πρᾶγμα ἀκινήτου, κερδίζεται ἐν μέρει καὶ ἡ κτῆσις ἄλλων ἐξωτερικῶν κινήτων πραγμάτων· διότι ταῦτα καὶ ὁ κύριος τῶν ἐμοῦ πρέπει νὰ εἴχῃ ποῦποτε καθ' ἑαυτὸν. Ἐντεῦθεν ἔπιτα ἐξ ἅπαντος τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι εἰς μέντοι τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ἤγουν τὴν ἐκτὸς ἀπάσης πολιτικῆς σχέσεως, σταθερὸς καὶ ἀσφαλὴς προσδιορισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν κτημάτων εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον.

ΟΘ'. Τὸ κτῆμα ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἐνὸς μόνου ἰδίου ἢ πολλῶν κοινόν· τοῦ πρώτου κύριος εἶναι πρόσωπον φυσικόν· τοῦ δευτέρου, ἡθικόν (ΚΖ'). ἡ κυριότης τοῦ πρώτου εἶναι ἰδία· ἡ δὲ κυριότης τοῦ δευτέρου, κοινή· τὰ δὲ μέλη τοῦ ἡθικοῦ προσώπου εἶναι συγκύριοι ἢ συνάρχοντες, ἢ ὅπως ἄλλως εἶναι ἀρμόδιον νὰ ἐνομασθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὅλοι οὗτοι συνάμα λαμβανόμενοι ἀποτελοῦν τὸν ὅλον κύριον· διὰ τοῦτο ἡ πληρεξούσιος κυριότης δὲν ἀνήκει εἰς ἕνα τινὰ τούτων, ἀλλ' εἰς τὴν κοινότητα· καὶ ἐπομένως μόνου ἢ κοινῆ θελήσεως ἔχει τὴν ἐξουσίαν ν' ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ ὅλου κτηματος, ἐν ὅσῳ διαρκεῖ ἡ κοινωγία, εἰάν ὁμοῦ μὲ τὴν κοινὴν κυριότητα δὲν εἶ-

ναι συνδεδεμένον και είδος τι ιδιαίτερας. Τοιαύτη δὲ δικαίου σχέσις ἔμπορεῖ νὰ γείνη διὰ συνθήκης (Ο').

Π'. Τὸ ἔμφυτον και τὸ ἐσωτερικὸν ἐπίκτητον κτῆμα (ΞΔ', ΞΕ'), εἶναι πάντοτε ἴδιον εἰς· διότι πάντοτε εἰς ἓν φυσικὸν πρόσωπον ἐνυπάρχουσι τὰ τοιαῦτα. Ἐάν δὲ κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ πραγματοπροσωπικοῦ δικαίου (ΜΗ', Ν') δύο πρόσωπα συστήσωσι μίαν κοινὴν σφαιρὰν ἐλευθερίας, θέλουσιν συστήσειν και κοινότητα εἰς τὸ δίκαιον τῶν κτημάτων· οὕτω, φέρει εἰπεῖν, εἰς τὸν γάμον εἶναι κοινὰ κτήματα ἀνδρός και γυναικός, ἕσα ἰδία ἔχει καθὲν πρόσωπον. Ἀλλ' εἰς τὴν κυρίευσιν τῶν ἐξωτερικῶν κτημάτων ἔμπορεῖ νὰ γείνη κοινὴ κτήσις χωρὶς νὰ ἔχουσι τὰ φυσικὰ πρόσωπα μίαν κοινὴν ἐλευθερίας σφαιρὰν· οὕτω δύνανται δύο τινὲς νὰ πιάσωσι μίαν ἐσκαθὰ· οὗτοι πρέπει νὰ κάμωσιν συνθήκην πῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ κοινὸν κτῆμα. Εἰ μὲν συμφωνήσωσι νὰ ἀπολαύωσι κοινῶς τὴν ὑφέλειαν, τὸ κτῆμα εἶναι κοινόν· εἰ δὲ συμφωνήσωσι πρὸς καιρὸν νὰ ἀπολαύσῃ καθεὶς τὸ μέρος χωριστὰ, συνάπτεται μὲ τὴν κοινὴν και ιδιαίτερα κυριότης· οὕτω δύο ἔχοντες κοινὸν κτῆμα χωράριον συμφωνοῦσι νὰ καλλιεργήσωσιν ἑφέτος τὸ ἥμισυ χωριστὰ καθεὶς, και μετὰ τὸν θερισμὸν νὰ βόσκωσι κοινῶς εἰς αὐτὸ τὰ κτήνη των.

ΠΑ'. Ἐμφιλοχωρεῖ δὲ και ἄλλη τις κοινὴ εἰς δύο προσώπων κυριότης, ὅπου ἡ νομικὴ γλῶσσαι εἰς τὸ: εἰς αὐτὸν εἶναι κυριότητα, εἰς δὲ τὸν ἄλλον, πλ. α γί α ν· διότι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλος παραδίδει μὲ συμφωνίαν τις τοὺς καρποὺς τοῦ κτημάτων του (καθὼς εἶναι ὁ ἐνοικιαστής μὲ τὸν οἰκοκύριον, ὁ κύριος τόπου τινός μὲ τὸν γεωργὸν κτλ), ἔχει πραγματικὴν συγκυριότητα, ἐνὸς ὅπου διαρκεῖ ἡ σχέση αὕτη, διὰ τῆς ὁποίας περιορίζεται ἡ ὀρθὴ κυριότης κατὰ τὸ μᾶλλον και ἥττον. Καὶ

αὐτῇ δὲ ἡ σχέσις, ὅτι ἔδν δύναται νὰ γείνη χωρὶς συνθήκην, εἶναι μακρόν.

II B'. Εἰς τὸ εἰ ἐλευθερίας ἀποκτηθὲν κτήμα ἐμπορεῖ ἐκ φύσεως ἢ ἐξ ἐλευθερίας νὰ γείνη προσαύξησις. Γίνεται δὲ, ὅταν φύσις ἢ ἐλευθερία ἢ καὶ τὰ δύο συνάπτουν εἰς τὸ προαποκτηθὲν πρᾶγματι, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐμπορεῖ ἄλλος νὰ δείξῃ κυριότητα, ἀλλ' ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν κύριον τοῦ πρώτου πράγματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὴν αὐξησιν· διότι εἶναι τὸ αὐτὸ, ἂν ἢ φύσις ἢ ἢ ἐλευθερία συνάπτη με πρόσωπον πράγματα τινὰ ἀμέσως, ἢ ἐμμέσως διὰ τῶν προαποκτηθέντων, ὅταν ἄλλοις δὲν ἐμπορῇ νὰ δείξῃ, ὅτι καὶ αὐτὸς συντήρησεν εἰς τὴν αὐξησιν ταύτην. Τὸ προσαύξημα εἶναι ἢ νέα ὕλη, ἢ νέα μορφή τῆς αὐτῆς ὕλης· καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους ἀνέκει εἰς τὸν κύριον τοῦ πρώτου πράγματος· ἐντεῦθεν ἐκπηγάξει γενικὸς τοῦ δικαίου κανὼν. Τὸ προσαύξημα ἀκολουθεῖ εἰς τὸ πρῶτον πρᾶγμα.

II Γ'. Ἐὰν ἡ θάλασσα καὶ ἡ ὄρις ἀνήκουσιν εἰς ἕνα τινα, εἰς τοῦτον ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως καὶ τὸ αὐγόν, καὶ ὁ μόσχος, τὰ γέννηματά των, ἂν καὶ συνέλαβαν τὰ θήλαα ἐκ ξένων ἀρρένων. Εἰ μὲν τοῦτο συνέβη κατὰ τύχην, τὸ γέννημα ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς εἶδρον τῆς φύσεως· εἰ δ' ἀπὸ βουλῆς καὶ χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου τῶν ἀρρένων, ὁ μὲν κύριος ἐμπορεῖ νὰ ζητήσῃ ἱκανοποίησιν διὰ τὴν τοιαύτην κατάλασιν τοῦ κτήματός του, τὸ δὲ γέννημα δὲν θέλει οἰκειοποιηθῆν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κύριος τοῦ πράγματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προήλθεν. Ὡσαύτως εἰς ἕν τινα ἀνήκει τὸ χωράριον, εἰς τοῦτον ἀνήκει καὶ τὸ πιστεθὲν γῶμα, τὸ ὁποῖον ἐναπέθεσεν εἰς αὐτὸ παραρρέων μιάξ ἢ χεῖμαρρος· διότι κἀκεῖς δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀποδείξῃ κυριότητα εἰς τῆς γῆς τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον προσετέθη κατ' ὀλίγον

ἀνεπαισθήτως· και εἶναι τὸ αὐτὸ, ὡς νὰ ἐμεγαλύνθη ἐξ ἑαυτοῦ τὸ χωράριον. Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ ἀποκόψῃ διὰ μίαν μέρος ἀπὸ ξένης γῆς, ἢ ἐκρῖζώσῃ δένδρον, και τὸ ἐναποθέσῃ εἰς τὸ χωράριον· ὁ κύριος τοῦ ἀποκοπέντος δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τοῦ νὰ λάβῃ ὀπίσω τὸ ἰδικόν του, εἰάν εἶναι δυνατόν, και δὲν συμβαίνει βλάβη τις εἰς τὸ ξένον κτῆμα. Ὅπου λοιπὸν ἡ ἐλευθερία ἢ μὴ ἢ μετὰ τῆς φύσεως ἐκ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος κτήματος προήγαγε νέου τι, ἐκεῖ δὲν εἶναι καμμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ παραχθέν ἀνήκει εἰς τὸ παραγαγόν.

IIΔ'. Τὸ δίκαιον χάνεται, εἰάν ἡ μέχρι τοῦ ὧς ὑπάρχουσα σχέση τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐλευθερίας παύσῃ οὕτως, ὥστε ἡ πράξις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε τις ἐξουσίαν, δὲν δύναται πλέον νὰ ἐνεργηθῇ. Εἶναι τότε ἀδύνατος ἡ κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἢ γουὸν φυσικῶς, ἢ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου, ἢ γουὸν ἠθικῶς. Διὰ τοῦτο ἡ φθορὰ τοῦ δικαίου, καθὼς και ἡ τούτου γέννησις ἐμπορεῖ νὰ προσέλθῃ πρῶτον ἀπὸ τὴν φύσιν, και μάλιστα εἰς τρόπον τοιούτου, ὥστε ἡ ἀφανίζει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐλευθερίας, ἢ τὸ ἐκβάλλει ὀλοτελῶς ἀπὸ τὴν ἐνεργεσίαν τοῦ ὑποκειμένου· οὕτως, εἰάν κατῆτινος ὁ οἶκος, ὁ κύριος ἔχασεν ἐκ φύσεως τὸ δίκαιον τοῦ κτήματός του, μένων μόνου κύριος τῶν λειψάνων τῆς πυρκαϊῆς· ὡσαύτως ἐμπορεῖ νὰ χάσῃ τις ἐκ φύσεως και ἐσωτερικῶς κτῆματα, οἷον ἐφθαλμὸν, χεῖρα, πόδα κτλ.

ΠΕ'. Ἐάν ἡ φύσις ἀφανίσῃ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐλευθερίας, ἢ γουὸν εἰάν παύσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀφανίζονται και τὰ δικάιά του· τὸ καταλειπόμενον κτῆμα του θέλει μείνειν ἀδέσποτον, και θέλει ἐξουσιασθῆν ἀπὸ τὸν πρῶτον κυριευτὴν του (ΟΑ'), εἰάν δὲν ἐφθασε ἰὰ τὸ μεταβιβῆται δικαίως εἰς ἄλλο πρόσωπον, ἢ γουὸν εἰάν δὲν ἐδόθῃ διὰ

Θετικῶν νόμων εἰς ἐκείνους, αἵτινες εἶναι φυσικῶς συνδέ-
 θεμένοι μετὰ τὸν προὔπαρξαντα κύριόν των, ἢ ἔποιον ἀπεφά-
 σισεν αὐτὸς μετὰ ἔγγραφον θάλησίν του, ἢ γουὸν μετὰ διαθήκην.
 Ἀλλὰ κατὰ τὰς φυσικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου δὲν ὑπάρχει διαδοχὴ
 πληρονομικὴ εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἀποθανόντος· διότι ὁ ἀποθανὼν
 χίνει ὅλα τὰ δίκαιά του, ὅσα εἶχεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἰς ἐσωτερικὰ
 καὶ εἰς ἐξωτερικὰ κτήματά του. Κατὰ τὴν λόγον ἔμπορουὸν γὰρ
 ἀποκτήσωσιν αἱ συγγενεῖς του, ἔχει βέβαια κληρονομικῶς, ἀλλ' ὡς
 ὑπάρχοντες πρῶτοι καὶ ἄμεσοι κυριεῦται ἀθεσπότην πραγμάτων.
 Ἐὰν λοιπὸν αἱ πολιτικὴ νόμοι εἰδῶσιν κατὰ διαφόρους τρόπους
 διανομῶν τὰ κτήματα τοῦ μακρὰν ἀπὸ τῆν οἰκογένειάν του ἀπο-
 θνήσκοντος, τὸ νόμουν ἐκ φρονήσεως πολιτικῆς, καὶ ἡθικῆς
 ἐπιεικειᾶς· καὶ αἱ ἐντολαί των πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ἱεραὶ
 καὶ ἀπαραβάτοι. Ὁ δὲ ἔχων μετοχὴν εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἀ-
 ποθανόντος εἰ ἰδιαίτερας συνθήκης, δὲν λαμβάνει ξένα, ἀλλ'
 ἰδιὰ του κτήματα, τὰ ὅποια ἔμπεριείχοντο εἰς τὰ ἐκείνου.

Π5'. Ἡ φθορὰ τοῦ δικαίου γίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐλευθερίας
 (ΠΔ'). Τὸ φθειρόμενον δίκαιον ἀνομάζεται τότε παρητημένον
 ἢ ἀπαλλοτριωμένον (ΝΒ'). Ἐὰν λοιπὸν ἡ παραιτήσις γείνη
 ἀπολύτως, ὥστε νὰ πάσῃ παντάπασιν τὸ δίκαιον, ἀνομάζεται
 κυρίως ἀπαλλοτριώσις· εἰ δὲ γείνη εἰς παραλήψεως ἄλλο-
 λου τινας, ὅστις τὸ ἀναλαμβάνει, λέγεται παραχώρησις.
 Ἀπαλλοτριώσις λοιπὸν καὶ παραχώρησις εἶναι δύο εἶδη παραι-
 τήσεως τοῦ δικαίου, καὶ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ δύο εἶδη τῆς κτή-
 σεως, λέγω παραλήψιν καὶ κυρίευσιν· καὶ ἡ μὲν παραχώρησις
 γίνεται διὰ συνθήκης, ἐπειδὴ ἐνεργοῦν καὶ ὁ παραιτούμενος καὶ
 ὁ ἀναλαμβάνων τὸ δίκαιον· ἡ δὲ ἀπαλλοτριώσις, χωρὶς συν-
 θήκης, ἐπειδὴ ἀφίνει μόνος ὁ ἔχων τὸ δίκαιον, χωρὶς νὰ τοῦ
 συνεργήσῃ ἄλλος εἰς τοῦτο (Ο').

ΠΖ'. "Οτι πᾶς τις ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ παραιτῆ τὰ δικαιά του ἢ δι' ἀπαλλοτριώσεως ἢ διὰ παραχωρήσεως, δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν· διότι ὅταν ἀποκλείωτι ἀπὸ τὴν σφαιραν τῆς ἐλευθέρου μου χρήσεως, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν παρῶ ξένοι δικαίον· καὶ ἐπομένως δὲν ἐμπορεῖ κανεὶς νὰ μ' ἐμποδίσῃ ἀπὸ τούτου· εἴναι ἡ παραίτησις εἶναι πράγματος προαποκτημένου, τὸ πρᾶγμα μένει ἀδέσποτον, καὶ κρατεῖ εἰς αὐτὸ ὁ προεφημέριος κανὼν (ΟΑ'). Οὕτως ἀρεμμένη καλύβη ἐμπορεῖ νὰ κυριεύσῃ ὅστις πρῶτος θελήσῃ· καὶ ἀπερριμένον πρᾶγμα ἐμπορεῖ νὰ ἐπὶρῃ ὅς τις πρῶτος τὸ εὔρη.

ΠΗ'. 'Μ ὅλον ὅτι διὰ τῆς πολυχροίου ἀμελήσεως δικαίου τιὸς ἢ τῆς πολυχροίου αὐτοῦ ἐκτελέσεως, δὲν δύναται τὸ δικαίον οὔτε νὰ ἀποκτηθῇ οὔτε νὰ χαθῇ, καὶ ἐπομένως κατὰ τοὺς ρυθικὸς νόμους τοῦ δικαίου χρονικὴ παραγραφή δὲν δύναται νὰ γινήῃ οὔτε ἐξαλειπτικὴ οὔτε γεννητικὴ τοῦ δικαίου. Μ ὅλον τούτου θέλει ὁ Λόγος, πρᾶγματα, τὰ ὅποια ἔργονα χρήσιμα διὰ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ μὴ μένωσι πολὺν χρόνον ἄχρηστα· καὶ διὰ τούτου δὲν κέρνει ἀδικον, εἴναι διὰ θετικῶν τοῦ δικαίου νόμων προσδιορισθῇ χρόνος, μετὰ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ θεωρῶνται τὰ δικαιὰ πεπαλαιωμένα, καὶ ἐπομένως ἄκυρα· ὁ χρόνος οὗτος πρέπει νὰ προσδιορισθῇ ἀπὸ τὰς περιστάσεις· καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν του εἶναι καὶ δικαίου καὶ φιλάνθρωπον, πρὶν κηρυχθῆν ὡς ἄκυρον τὸ δικαίον, νὰ ὑπομνησθῇ ὁ κινδυνεύων νὰ χάσῃ τὸ δικαίον του, εἰς ἐκτέλεσίν του, ὥστε, εἰ δυνατόν, νὰ μείνῃ πάλιν ὁ αὐτὸς κύριος.

ΠΘ'. "Οτι δὲ διὰ τῆς θετικῆς ταύτης νομοθεσίας μόνον κτητὰ καὶ ἀπαλλοτριωτὰ δικαιὰ ἐμποροῦν νὰ εἰσχωθῶσι ἄκυρα, εἶναι καθ' ἑαυτὸ φανερόν. Διὰ τούτου τὰ δικαιὰ τοῦ προσώπου, καὶ ὅλα τὰ ἐκ τούτου ἀμέσως ἐκπηγάζου-

τα (ΝΓ'.) είναι απαλαιώτα και απαραίγραφα · και άνθρωπος, ὅς τις ἐκ παιδὸς μέχρι μεγάλης ἡλικίας κατεστάθη δούλος, ἐμπορεῖ νὰ ἀναλάβῃ δικαίως τὴν ἐλευθερίαν του εὐθὺς ἀπὸ εὐρη τῶν καιρῶν (ΝΒ', ΟΑ').

Υ'. Ἐάν τις τὸ ἐσωτερικόν του κτήμα μεταβάλλῃ εἰς ἐξωτερικόν, καὶ μὲ προσδιορισμένον εἶδος εἰς προσδιορισμένην χρῆσιν τὸ μεταδίδῃ δημοσίως ἢ αὐτὸς ἢ εἰς ἄλλου · ἢ μετ' ἄλλοις αὐτῇ δὲν δύναται νὰ ἐκληρῶθῃ ὡς εἶδος παραιτήσεως, διὰ τῆς ὁποίας νὰ λάβῃ ἄλλος τὸ δίκαιον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὸ κτήμα ἐκεῖνο, καὶ μὲ τὸ αὐτὸ εἶδος διὰ τὴν αὐτὴν χρῆσιν νὰ τὸ μεταδώσῃ ἐκ νέου δημοσίως. Διὰ τοῦτο ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς παραστάσεις ἐσωτερικῶν κτημάτων ἢ γεννημάτων διὰ μονίμων σημείων (λέγω γραφῆς, τυπογραφίας, χάλκογραφίας κτλ.) διαρκεῖ ἡ κυριότης τοῦ γεννήτορος, μ' ὅλον ὅτι ἐμποροῦν νὰ σκοπισθῶσι τινὰ ἀντίγραφα · καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ πᾶσι-πλασιασμός τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος (εἰς ἀντιγραφῆς ἢ μετατυπώσεως) χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ συγγραφέως ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἐπαινετός, ἀλλὰ καὶ πράξις ἀδίκος, ἥτις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑποφερτὴ εἰς κοινωνίαν, προστατεύουσαν καὶ ἀσφαλιζούσαν τὰ δίκαια.

Σημείωσις. Ὅταν ἐκδοθῆτις βιβλίον διὰ τῶν τύπων, δὲν παραιτεῖται τὸ δίκαιον τοῦ κτηματῆς του μὲ τὴν μεταβολὴν τῶν ἀντιτύπων. ἀλλὰ μένου ἀλλάσει διὰ συνθήκης χρηματικῆς τὰς ἀντιγραφὰς τοῦτου καθεὶς λοιπὸν ἔχει δίκαιον εἰς τὸ ὅποιον ἠγόρασεν ἀντίγραφον νὰ τὸ ἀναγράψῃ, νὰ τὸ ἐκτίσῃ, νὰ τὸ πωλήσῃ, καὶ μ' ἓνα λόγον νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ὅπως θέλει · ἀλλὰ καθεὶς δὲν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τὸ μετατυπώσῃ, ἐπειδὴ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀρπάσῃ τε πρωτόγραφον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ συγγραφέως, τὸ ὅποιον εἶναι ληστρικόν · μὲ συγκριτάδιστα ἕως τοῦ συγγραφέως ἐμπορεῖ νὰ τὸ μετατυπώσῃ · διότι τότε γίνεται παράληψις τοῦ δικαίου διὰ συνθήκης (Ο'). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως φανερόν εἶναι, ὅτι ἐμπορεῖ νὰ τὸ μετατυπώσῃ, ὅς τις πρώτος θέλῃσῃ (αὐτ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ Συνθηκῶν ἢ συναλλαγμάτων.

ΨΑ'.

Ε' ἂν παραχωρῶνται ἐνταυτῷ καὶ παραλαμβάνονται δίκαια, γεννᾶται ἐντεῦθεν συνθήκη (Ο', Πς'). Συνθήκη λοιπὸν ἢ συνάλλαγμα εἶναι πράξις, διὰ τῆς ὁποίας διάφοροι ἄνθρωποι ἐκ συμφύωνου αὐτῶν θελήσεως ἀλλάσσουσι τὰ δικάϊα των, ἢ εἶναι: ἢ ἐνότης διπλῆς ἢ πολλαπλῆς πράξεως, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι μεταβολὴ τῆς μεταξὺ τῶν πραγματοποιομένων σχέσεως τῶν δικαίων. Διὰ τοῦτο εἰς ἐκτέλεσιν μιᾶς συνθήκης εἶναι ἀναγκαῖα τουλάχιστον δύο πρόσωπα φυσικὰ, ἢ ἠθικὰ (ΚΖ'), τὰ ὅποια ὀνομάζονται οἱ συμφωνοῦντες, ἢ οἱ συντιθέμενοι. Τὰ ἐκ τῶν συνθηκῶν κερμάμενα δίκαια, καὶ τὰ τούτων ἀντίστικα καθήκοντα, εἶναι κατὰ τὴν φύσιν των ὑποθετικὰ (ΚΔ'), καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν μὴ παραγομένων ἀπὸ συνθήκην ὀνομάζονται δίκαια κατὰ συνθήκην, καὶ καθήκοντα κατὰ συνθήκην.

ΨΒ'. Πράξις, διὰ τῆς ὁποίας κάμνει τις διὰ τοῦ σκοπὸν ἄλλου ἀνθρώπου, ἢ παραγγέλλει ἄλλους νὰ τοῦ τὸ κάμωσιν, ὀνομάζεται δικαϊκῶς παροχή (praistatio)· ἔκφρασις δὲ, διὰ τῆς ὁποίας σημαίνει τις ὅτι ἀγαπᾷ καὶ, θέλει κάμειν παροχὴν εἰς ἄλλον τινὰ, ὀνομάζεται ὑπόσχεσις ἢ ἐγγύησις· ἐπειδὴ δὲ ἢ τῆς μεταξὺ δύο προσώπων σχέσεως τοῦ δικαίου μεταβολή, ἢ ἡ ἀλλαγὴ τῶν δικαίων των ἐμπορεῖ νὰ γείνη ἢ

διὰ παροχής ἢ δι' ὑπόσχεσεως· διὰ τοῦτο καὶ αἱ συνθήκαι εἶ-
ναι εὖν λέγων ἢ εἰ ἔργου ἢ διὰ λόγου· εἰς τὴν δευτέραν πε-
ρίπτωσιν, ὁ μὲν δίδων τὴν ὑπόσχεσιν λέγεται ὑπόσχε-
της ἢ ἐγγυητής, ὁ δὲ ταύτην λαμβάνων, ἀποδοχέυς,
μ' ὅλον ὅτι ἡ ἀποδοχὴ λέγεται καὶ εἰς τὴν δι' ἔργου, καὶ εἰς
τὴν διὰ λόγου συνθήκην. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι
ἡ διαθήκη δὲν εἶναι συνθήκη (ΠΕ').

ΠΓ'. Ἡ παροχὴ δὲν ἐμφαίνεται μόνον εἰς τὸ δίδειν καὶ
πράττειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ μὴ κάμητις ὅ,τι εἶχεν ἐξουσίαν
καὶ δίκαιον νὰ κάμη, ἢ συγχωρεῖ νὰ γείνητι, τὸ ὅποιον εἶχε
τὸ δίκαιον νὰ ἐμποδίσῃ· τοῦτο δὲ εἶναι κυρίως πάσχειν, καὶ
ἔχει πράττειν· ἀλλ' ἐμπορεῖ τὸ μὲν πάσχειν νὰ ἐκληφθῇ ὡς
ἀποφατικῶς πράττειν, τὸ δὲ δίδειν ὡς εἶδος τοῦ πράττειν· καὶ
οὕτω νὰ μείνῃ ἡ ἔκφρασις τοῦ ἀνωτέρου παραγράφου ἀμετα-
ποίητος. Ἐάν δὲ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ εἰς συνθήκην ἀπαιτου-
μένη συγκατάθεσις ἐμπορεῖ νὰ γείνη ὅχι μὲ ἔκφρασιν, ἀλλὰ
μ' ἄλλον τρόπον ἀναπαυτικόν τοῦ Λόγου, ἐμποροῦν τότε νὰ
διακρίθωσιν αἱ συνθήκαι καὶ εἰς ῥητάς καὶ ἀρρήτους· ἡ
δὲ διαίρεσις αὕτη θέλει μᾶς χρησιμεύσειν εἰς τὰ ἐφεξῆς.

ΠΔ'. Ὅτι ἡ δι' ἔργου συνθήκη ἔχει δίκαιον κύρος, ἦγουν
εἰδονται καὶ λαμβάνονται δι' αὐτῆς δίκαια, καὶ ἐπομένως ἐπι-
θέτονται καὶ ἀνάγκης καθήκοντα, δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ἐπει-
δὴ ἐδῶ συμβαίνει ἄμεσος ἢ ἀλλαγὴ τῶν δικαίων, καὶ ὅ,τι μὲ
τὴν ἀμοιβαίαν συγκατάθεσιν μετέβη εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἐλευ-
θερίας τοῦ ενός, δὲν δύναται νὰ ἐκβῇ ἀπ' αὐτὴν μὲ τὴν μονο-
μερῆ θέλησιν τοῦ ἄλλου, χωρὶς νὰ ἀδικηθῇ τὸ πρόσωπον. Αὐ-
τὸ δὲ τοῦτο ἔχει τὸ κύρος καὶ περὶ συνθήκης γενομένης διὰ
λόγου, ἐπειδὴ καὶ αὕτη εἶναι ἰσοδύναμος μ' ἐκείνην· καὶ ἐξω-
τερικὴ ἀρμονία τῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας δὲν ἤθελεν εἶσθαι

ἐναγῆ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, εἰάν ὅ,τι περιέκλειπέτις θέλων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ ἀνέδειξε ἴδιον ἄλλου προσώπου, ἤθελε τὸ ἀποχωρίζειν πάλιν ἀπ' αὐτοῦ χωρὶς τὴν θέλησίν του (ΛΔ', ΠΓ').

ΥΕ'. Ὅτι δὲ συνθήκη, ἐπιστηρίζομένη εἰς μόνην ὑπόσχεσιν, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἐξτελεσθῆ πραγματικῶς, ἔχει δίκαιον κύρος, καὶ ὑπάγεται εἰς ἀνάγκης καθήκον, γίνεται φανερόν ἐκ τῶν ἐφεξῆς λόγων. Εὐθύς ἀποῦ γαίη ἡ συνθήκη, ἤγουν ληφθῆ ἢ ὑπέσχεσις, αἱ δύο θέλησεις τοῦ ὑποσχετοῦ καὶ τοῦ ἀποδοχέως γίνονται μία, τὴν ὁποίαν ἕκασταν οἱ συμφωνοῦντες κανόνα τῶν μελλουσῶν πράξεών των, καὶ νόμον, τὸν ὁποίου γνωρίζει κύριον ὁ Λόγος ἕως οὗ νὰ πληρωθῆ ἡ συνθήκη, ἤγουν νὰ ἐκτελεσθῆ ἢ ὑπέσχεσις. Ἐγείναν λοιπὸν αἱ σφαῖραι τῆς ἐλευθερίας τῶν συμφωνούντων κιναι ὡς πρὸς τὸ ὑποσχεθὲν, καὶ ἡ μόνη θέλησις τοῦ ὑποσχετοῦ δὲν ἐμπορεῖ παρὰ θέλησιν τοῦ ἀποδοχέως, μὲ τὴν ὁποίαν ἔγεινε μία, νὰ χαλάσῃ τὴν ἐνότητά ταύτην, καὶ ἐπομένως τὴν κοινὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας των, χωρὶς νὰ πατήτῃ τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀποδοχέως, καὶ νὰ ἀναδείξῃ αὐτόν αὐτὴν τὴν διὰ τῶν νόμων τοῦ δικαίου προσταζομένην ἀρμοσίαν τῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας μεταξύ τῶν ἀνθρώπων (Λ'). Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται ἐνταυτῷ, ὅτι μήπω γενομένη συνθήκη δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ αὐτὸ κύρος, καὶ ὅτι οἱ συμφωνοῦντες ὁμοῦ συνερχόμενοι ἐμποροῦν μὲ κοινὴν θέλησιν νὰ ἀκυρώσωσι τὴν συνθήκην.

Σημείωσις. Κατὰ τῆς διὰ λόγου συνθήκης ἔγειναν ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας πρόπει ἐνταῦθα νὰ λύσωμεν μὲ συντομίαν.

α'. Διὰ λόγου συνθήκη ἀναφέρεται εἰς μέλλουσαν παραχῆν. Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ ὑποσχεθῆτις πράγμα, τὸ ὁποῖον ὡς μέλλον δὲν τὸ ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν του; χωρὶς πολυλόγον

58 ΠΕΡΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ Η ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΩΝ.

ἀπάντησιν εἰς τὴν σοφιστικὴν τὸ πλέον ταύτην ἀντιρρήσιν λέγομεν, ὅτι ὁ ὑποσχέτης συνεφώνησε νὰ παρέξῃ τὸ μέλλου ὡς παρὸν, ἦγουν ὡς βέβαιος ὢν, ὅτι θέλει τὸ λάβειν εἰς τὴν ἐξουσίαν του· ἢ δὲ ὑπόσχεσις αὐτῆ δὲν δύναται νὰ ἐκταθῇ πλέον παρ' ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ φύσις. Ἐὰν τὸ ὑποσχεθὲν ἐπαυτεν ἀπὸ τοῦ νὰ κρέμαται ἀπὸ τὴν θέλησιν καὶ δυνάμει τοῦ ὑποσχέτου, παύει κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ ἡ ἐνοχὴ του.

β'. Ἐμπορεῖ ἡ τήρησις τῆς συνθήκης νὰ βλάψῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ὑποσχέτου· καὶ πῶς νὰ στέργῃ ὁ ἀποδοχεὺς τὴν εὐστυχίαν τοῦ ὑποσχέτου; Κατὰ τῆς ἀντιρρήσεως ταύτης λέγομεν, ὅτι τὸ δίκαιον δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν καὶ ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου (ΛΘ'). Οἱ θετικοὶ νόμοι ἐμποροῦν ἐνταῦθα νὰ περιορίσωσι μὲ λόγους ἐπιεικειᾶς καὶ φρονήσεως τὴν ἐνοχὴν τοῦ ὑποσχέτου· εἰς πώλησιν, φέρ' εἶπεῖν, ἐξωτερικοῦ πράγματος νὰ μὴ βαλθῇ τιμὴ ὑπερβαίνουσα καθ' ὑπερβολὴν τὰ ἔρια τοῦ μετρίου. Ἀλλὰ πάλιν καὶ οὗτοι οἱ νόμοι πολλάκις δὲν δύνανται νὰ ἐμποδίσωσιν τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῶν ἐξωτερικῶν κτημάτων ἢ ἔλων ἢ μεγάλου αὐτῶν μέρους· διότι, ὅς τις νομιζῶν βάρος τὰ πράγματά του ἀβάστακτον, θέλει νὰ τὰ χαρίσῃ εἰς ἄλλον, Τίς φυσικοῦ δίκαιου λόγος δύναται νὰ τὸν ἐμποδίσῃ; Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἐμπορεῖ νὰ ἀπολύσῃ τὸν ὑποσχέτην ἀπὸ τὴν τήρησιν τῆς συνθήκης, ἐὰν μόνου ὑποσχεθῇ ἢ ἀπολλοτριωθῇ κτῆμα ἀναπαλλοτριώτου, τὸ ὁποῖον δῆλαδὴ δὲν ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὰ δίκαια τοῦ προσώπου του.

γ'. Ἀνθρώπινα βουλαὶ καὶ κλίσεις εἶναι μεταβληταί. Πῶς ὁ ἀποδοχεὺς ἐμπορεῖ νὰ ζητῇ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς συνθήκης, ἔταν αἱ τοῦ ὑποσχέτου βουλαὶ καὶ κλίσεις, αἵτινες τὸν ἐπροσδιώρισαν εἰς συνθήκην, ἐμεταβάλλθησαν; Τίποτε δὲν ση-

ΠΕΡΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ Η ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΩΝ. 59

μαίνει ἡ ἀντίρρηση αὐτῆ· οἷοτι συνθήκη μὲ ὑπόθεσιν τοῦ
 νὰ μὴ μεταβληθῶσιν αἱ βουλαὶ καὶ κλίσεις μου, κυρίως δὲν εἶ-
 ναι συνθήκη· καὶ μὰ Διὰ διὰ τοῦτο γίνεται ἡ συνθήκη, διὰ
 νὰ ἐσμεύσῃ τὸν ὑπόσχετον, ὥστε, καὶ ἂν μεταβληθῶσιν αἱ
 βουλαὶ του καὶ κλίσεις, νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἐὰν
 ὁ ὑπόσχετης ἐσυμφώνησεν νὰ δώσῃ πρᾶγμα ἀνάπαλλοτριώτου,
 τότε ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσίν του τὸν ἀπολύει ὁ Λόγος, καὶ ὄχι αἱ
 κλίσεις του. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερὸν, ὅτι ἡ συνθήκη
 κρέμαται ἀπὸ αἰτημάτων τινα, τὰ ὅποια θέλομεν ἐξετάσειν
 ἐφεξῆς·

45'. Ἐὰν ἡ συνθήκη συνίσταται ἐκ πολλῶν ἄρθρων,
 τὰ ὅποια συναπαρτίξουσιν ἓν ὅλον, δὲν ἐμπορεῖ νὰ τε-
 λειωθῇ, πρὶν ὁμογνωμηθῶσιν οἱ συμφωνοῦντες καθ' ὅλα·
 εἰ δὲ τὰ ἄρθρα δὲν συναποτελοῦσιν ἓν ὅλον, ἐμπορεῖ καθὲν
 νὰ θεωρηθῇ ὡς χωριστὴ συνθήκη. Ἐὰν παλλοὶ ὁμοῦ κάμωσι
 συνθήκην, τὴν κάμνουσιν ἢ ὡς φυσικὰ ἢ ὡς ἠθικὰ πρόσωπα
 (ΚΖ'.)· εἰς τὸ πρῶτον καθεὶς εἶναι συμφωνῶν· εἰς τὸ δεύτε-
 ρον εἶναι συμφωνῶν μόνον τὸ ἠθικὸν πρόσωπον, καὶ ἐμπορεῖ ἢ
 εἰς ὑπὲρ πάντων, ἢ οἱ πλείότεροι νὰ στέρξωσι τὴν συνθήκην,
 κατὰ τὸν διοργανισμόν τοῦ ἠθικοῦ προσώπου· ἢ ἐμποροῦν νὰ
 ἐκλέξωσιν ἓνα, καὶ νὰ τοῦ δώσωσι τὴν πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ
 συμφωνήσῃ, τὴν δὲ ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης νὰ κάμῃ τὸ ἠθι-
 κὸν πρόσωπον ἔπειτα· τότε ἡ συνθήκη δὲν κρίνεται τελειωμένη
 πρὶν γινήῃ ἡ ἐπικύρωσις· εἰ δὲ ὁ πληρεξούσιος ἔχει καὶ τὴν
 ἐπικύρωσιν, καὶ δὲν ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς πληρεξουσιότητός του,
 ἡ συνθήκη ἔχει τὴν δυνάμιν της, καὶ χωρὶς νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ
 τὸ ἠθικὸν πρόσωπον.

4Ζ'. Ἐὰν οἱ συμφωνοῦντες μὲ κοινὴν συγκατάθεσιν ὁκυ-
 ροῦσιν ἢ μεταβάλλουσι προσδιορισμούς τινας προγεγεστέρας συν-

60 ΠΕΡΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ Η ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΩΝ.

θήκης, ἔμπορῶν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς νὰ συνείδωσαν νέαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἀκυροῦσιν ἢ μεταβάλλουσιν ἐν μέρει τὴν ἀρχητέραν· καὶ ἡ δευτέρα συνθήκη εἶναι ἐξ α λ ε ι π τ ι κ ῆ τῆς πρώτης· εἰ δὲ χρησιμῶν ἢ δευτέρα πρὸς πλειοτέραν ἀκρίβειαν καὶ ἐξήγησιν τῆς πρώτης, εἶναι τότε ἀ ν α π λ η ρ ω τ ι κ ῆ τῆς πρώτης, καὶ αἱ δύο ἐμοῦ συνάμα λαμβανόμεναι συναποτελοῦσι μίαν συνθήκην.

ΨΗ'. Οἱ οὐσιώδεις προσδιορισμοὶ ἢ χαρακτηῆρες, οἵτινες ἀπαιτοῦνται εἰς πραγμάτευσιν συνθήκης περὶ ἀμοιβαίων δικαίων καὶ καθηκόντων εἶναι· α'.) κοινὴ θελήσις ἢ ὁμοφροσύνη τῶν συμφωνουσῶντων· β'.) τὸ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς δυνατόν τῆς ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης· ἐκ δὲ τῶν δύο τούτων παράχονται ὅλοι οἱ ἄλλοι οὐσιώδεις χαρακτηῆρες τοῦ τῆς συνθήκης κύρους. Συνθήκη ἔχουσα τοὺς χαρακτηῆρας τούτους εἶναι ἀποδεκτὴ εἰς τὸν Λόγον· χωρὶς δὲ τούτων, εἶναι φαινόμενον συνθήκης, ἄκυρον καὶ ἀποβλητέον.

ΨΘ'. Ἐκ τοῦ πρώτου χαρακτηῆρος ἐκπηγάζουσιν οἱ ἐφεξῆς, οἵτινες ἐμπεριέχονται εἰς ἐκεῖνον δύναμι.

α'. Οἱ συμφωνοῦντες νὰ εἶναι κύριοι τοῦ νοῦς καὶ τῆς θελήσεώς των· διὰ τοῦτο παιδία μωρὰ καὶ μωροὶ ἄνδρες ἢ μανικοὶ δὲν εὐναι νὰ κάμωσι συνθήκην· διὰ τοῦτο καὶ οἱ θετικοὶ νόμοι τοὺς ἐκλαμβάνουν ὡς κωροὺς καὶ ἀλάλους, καὶ παραλαμβάνουν ἀντ' αὐτῶν ἐπιτρόπους μὲ νοῦν καὶ κρίσιν. Καὶ ὅταν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς χάσῃ τις πρὸς ὥραν τὸν νοῦν του, καθὼς οἱ μεθυσμένοι, δὲν εὐναι νὰ κάμῃ συνθήκην. Ἐξαιροῦνται δὲ οἱ ἔμπαθεῖς, οἵτινες μ' ὄλον ἔτι εἶναι ἄλογοι διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ εὐναι νὰ κάμωσι συνθήκην δικαιοκῶς, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ διορισθῇ Πότε ἐπικρατεῖ τὸ πάθος, τὸ ὅποιον πολλάκις εἶναι κεκρυμμένον καὶ δεικνεῖται ἐξωτερικῶς

ἀπαθῆ τὸν ἐμπαθέστατον· ἀλλ' οἱ θετικοὶ νόμοι πρέπει κ' ἐδῶ
 φρονίμως καὶ ἐπεικῶς νὰ περιορίσωσι τὸ πρᾶγμα πρὸς ὄφελος
 τῆς ἀνθρωπότητος.

β'. Νὰ ἔλλείπη μακρὰν ἀπὸ τὴν συνθήκην πᾶσα ἀπάτη
 τῶν συμφωνούντων καὶ οὐσιώδης καὶ ἀναπόφευκτος, γενομένη
 θολίως ἢ καὶ ἀδέλως· ἡ οὐσιώδης ἀπάτη ἀποβλέπει τὸ ἀντι-
 κείμενον τῆς συνθήκης, ἡγουν νὰ μὴ ἀλλαχθῆ τὸ προκείμενον
 εἰς συνθήκην πρᾶγμα μὲ ἄλλο, καὶ κάμη ἀδύνατον τὴν συμ-
 φωνίαν τῶν θελήσεων, εἴναι ἀναπόφευκτος· καὶ οὕτω δια-
 φθεῖρει τὰ δίκαια ἀποτελέσματα τῆς συνθήκης· εἰ δὲ εἶναι
 ἀποφευκτὴ διὰ προσεκτικῆς παρατηρήσεως τῶν συμφωνούντων,
 ἐμποροῦν πάλιν νὰ συμφωνήσουν αἱ θελήσεις· διότι ὑποτίθεται,
 ὅτι ὁ συμφωνῶν, καὶ γνωρίζων τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἀντικείμενου,
 τὸ ἔστρεψεν. Ὡσαύτως καὶ ἐπρουσιώδης ἀπάτη θὲν πρέπει νὰ
 εἶναι εἰς τὴν συνθήκην, ἡγουν τοιαύτη, ἣτις εἶναι ἐξωτερικὴ
 ὅπως εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἡγουν εἴναι τὸ ἀντικείμενον εἶναι
 ἄσχημον ἀντὶ καλοῦ, ἢ τοιοῦτον ἀντὶ τοιοῦτου κτλ. Ἐὰν μᾶς
 πλανᾷ ὁ συμφωνῶν θελῶν, λέγεται ἀπατεῶν, καὶ ἡ συνθήκη
 μας ἀκυρῶνεται· εἰ δὲ μὴ θελῶν, πρέπει νὰ μᾶς πληρώσῃ τὴν
 ἐκ τῆς πλάνης ἀποζημίωσιν· διότι ὁ Λόγος θεῶν ὑποφέρει νὰ
 ζημιώσωμεν ἄλλον.

γ'. Ἡ συγκατάθεσις θὲν πρέπει νὰ προῦποτίθεται ὡς ἔτυ-
 χεν, ἀλλὰ νὰ ἐκφράζεται ῥητῶς, εἰ δυνατόν· εἰ δὲ μὴ, νὰ συμ-
 περαίνεται εὐλόγως, τὸ ὅποιον λέγεται σιωπηλὴ συγκατά-
 θεσις· ὅταν ἐμβαίνῃς, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὸ ἀρτοπωλεῖον, καὶ
 χωρὶς νὰ εἴπῃς τίποτε, καταβάλλῃς δέκα παράδες καὶ λαμβά-
 νεις δέκα παράδιον ψωμίον χωρὶς ἀντίστασιν τοῦ ἀρτοπώλου,
 τοῦτο λέγεται εὐλόγως καὶ σιωπηλὴ συγκατάθεσις· ὅταν γεν-
 νηθεῖς τις εἰς πόλιν καὶ ἀνατραφεῖς ζητῆ ἀπὸ τὴν πολιτείαν.

δικαία του τινά· τίς δὲν καταλαμβάνει ὅτι οὗτος ἔχει σιωπηλὴν συνθήκην, ὡς πολίτης, μὲ τὴν πόλιν νὰ τὸν προστατεύῃ; Εἰς ἄλλας περιπτώσεις πρέπει ἡ συνθήκη νὰ ἐκφράζεται ρητῶς· οἷον, ὅτι ἐκάμαμεν ἑταιρείαν νὰ πραγματοποιώμεθα ὁμοῦ, ἢ ἡγόρασα τὸν οἶκον ἀπὸ τὸν θεῖνα μὲ τόσον ἀγύριον· ἀλλ' ἐάν τις χωρὶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν συνθήκην του (ὅπου εἶναι ἀνάγκη ἐκφράσεως) ζητῇ τὴν ἐκτέλεσίν της, ζητεῖ ἀλόγου συνθήκης κύρωσιν· τοιοῦτον τι συμβαίνει, ἐάν τις ἀπὼν ζητῇ χωρὶς νὰ εἴπῃ νὰ τοῦ ἐπισκευάσωσι τὸν οἶκον ἄλλοι· πού ἐξουρίου οὗτοι, ὅτι θέλει ὁ ἀπὼν οἰκοδεσπότης τὴν ἐπισκευὴν τοῦ οἴκου του; εἰς τιαύτας περιπτώσεις χρειάζεται ρητὴν ἐκφρασιν ἢ συνθήκην.

δ'. Ἡ ὑπόσχεσις δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ἀπροσδιόριστος, οὔτε ἠναγκασμένη μὲ ἀδίκον βίαν· οἷτοι ὑπόσχεσις ἀπροσδιόριστος ἔμπορεῖ νὰ ἀπεβλέπῃ καὶ εἰς κακοῦ καὶ εἰς ἀγαθοῦ παροχὴν· καθὼς, ἐάν ὑποσχεθῇ νὰ δώσῃ τις εἰς ἄλλον νὰ φάγῃ τι ἀπροσδιόριστως· τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τροφή καὶ φαρμάκιον· διὰ τοῦτο εἶναι χρεῖα προσδιορισμοῦ εἰς τὴν ὑπόσχεσιν· καὶ πάλιν ὑπ' ἀνάγκης ἡ ὑπόσχεσις εἶναι ἄκυρος· οἷτοι οὔτως ἔμποραὺν οἱ κλέπται νὰ βιάζουσι μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας τοῦς ὀδοιπόρους εἰς ὅποιασδήποτε θέλουσι συνθήκας· ἀλλὰ τιαύται συνθήκαι δὲν εἶναι θελήσεως, ἀλλὰ βίας ἀδίκου γεννήματα, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἄκυροι· δικαία ὅμως βία δὲν ἀναιρεῖ τὴν συγκατάθεσιν· οὕτω πρέπει νὰ κριθῶσιν αἱ μεταξύ τῶν ἔθνῶν γινόμεναι εἰρήνης συνθήκαι μετὰ προϋπάρξαντα πόλεμον, καθὼς θέλει φανῆν εἰς τὸ τῶν ἔθνῶν δικαίον.

Ε'. Ἐκ τοῦ δευτέρου χαρακτῆρος ἐκπηγάζουσι οἱ ἐφεξῆς.

α'. Ἡ πράξις, πρὸς τὴν ὁποίαν ὑποχρεούεται τις διὰ συνθήκης, νὰ ἐμπορῇ νὰ γινεταί με φυσικὰς δυνάμεις καὶ με φυσικοὺς νόμους· οἷτοι εἰς τὰ φυσικῶς ἀδύνατα κατένα δὲν ὑποχρεούει ὁ Λόγος. Ἐμπορεῖ ὁμοῦ τις, ὅταν μὲν κάμῃ τὴν

συνθήκην νὰ δύναται, μετὰ καιρὸν δὲ νὰ χάσῃ τὸ δύνασθαι· οἶον, ἐσυμφωνήσῃ τις νὰ ὑπάγῃ πεζὸς εἰς Ἡωνσταυτινούπολιν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ χάσας ἐκ περιστάσεως τὸν πόδατον ἀπολύεται ἀπὸ τῆν ἐνοχὴν· καὶ ἄλλος συμφωνήσας νὰ πληρῶσῃ τόσῃν ποσότητι χρημάτων, ἐὰν ἐκ περιστάσεως χάσῃ ὅλην του τῆν περιουσίαν, ἐξαιρεῖται ἀπὸ τῆς πληρωμῆς τῆν ἐνοχὴν· εἰ δὲ χάσῃ μέρος τῆς περιουσίας του, πρέπει νὰ πληρῶσῃ ἀναλόγως καὶ μέρος τοῦ χρέους εἰς πολλοὺς δανειστάς κατὰ τὸν λόγον τοῦ ὅσον ἔχει πρὸς τὸ ὅσον χρεωστῆ.

β'. Ἡ πράξις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀπηγορευμένη ἀπὸ τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο συνθήκαι κλοπῆς, φόνου, ἀτιμίας δὲν δύνανται νὰ γείνουν, ἐπειδὴ εἶναι ἐναντία τοῦ Λόγου τὰ τοιαῦτα ἔργα.

γ'. Τὰ δίκαια τῶν συμφωνούντων, περὶ τῶν ὁποίων κάμνουσι συνθήκην, πρέπει νὰ εἶναι κτητὰ καὶ ἀπαλλοτριωτὰ· διότι ὁ Λόγος δὲν δύναται χωρὶς νὰ ἀντιφῆσῃ εἰς ἑαυτὸν ἢ ἀποδώσῃ εἰς τινὰ ἄλλον διὰ συνθήκης δίκαια, ἀφαρπάζων ἀπ' ἄλλους, ὅσα ἐγνώρισεν εἰς αὐτοὺς οὐσιώδη καὶ καθολικὰ καὶ ἀναγκαῖα δίκαια· δὲν ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ κείμῃ κτήμα ἀνθρώπου ἄλλου ἀνθρώπου· διότι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δίκαιόν του ἀκτῆτον καὶ ἀναπαλλοτριωτον· ἀλλὰ μόνον με περιορισμοὺς τινας δύναται νὰ ἀώσῃ καὶ νὰ λάβῃ δίκαια κτητὰ καὶ ἀλλοτριωτὰ.

δ'. Τὰ δίκαια τρίτου τινὸς δύνανται νὰ γείνωσιν ἀντικείμενον συνθήκης μόνον διὰ τῆς τούτου ρητῶς ἐκφρασμένης ἢ εὐλόγως ὑποτιθεμένης συγκαταθέσεως· διότι τὰ δίκαια καθενὸς, μ' ὅλον ὅτι δὲ αὐτὸν εἶναι ἀπαλλοτριωτὰ, δὲ ἄλλον ἔμως εἶναι ἀναπαλλοτριωτὰ· διὰ τοῦτο ὁ τρίτος πρέπει νὰ δώσῃ τῆν συγκατάθεσίν του εἰς πληρεξούσιόν του ἐπίτροπον, ὅς τις νὰ

πραγματευθῆ τὴν συνθήκην, ἐκφρασμένην ῥητῆς καὶ ἐγγράφως. Ἐὰν δὲ ἡ συγκατάθεσις εἴη ἐκφρασθῆ, ἀλλ' ὑποτεθῆ εὐλόγως, ἔμπορεῖ μὲν νὰ γείνη συνθήκη περὶ τῶν δικαίων τοῦ τρίτου, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι θέλει δοθῆν ἐφεξῆς ἡ ῥητὴ συγκατάθεσις του· καὶ κλείεται μὲν ἡ συνθήκη, εἴη ἐκτελεῖται δὲ πρὶν γείνη καὶ ὁ προσδιορισμὸς οὗτος, ἐκτὸς εἰάν ὁ τρίτος εἶναι κωφὸς καὶ ἀλαλος, ἢ γουιν ὑήπιον, ἢ μωρὸς (ΨΘ'. α'). Ἄλλ' ἐδῶ πρέπει εἰ πολιτικοὶ νόμοι νὰ προσδιορίζωσι τὸ πρᾶγμα πρὸς ἀσφάλειαν τῆς συνθήκης, καὶ ἀποφυγὴν τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ ἀλάλου προσώπου καὶ τοῦ ἐπιτρόπου καὶ τῶν ἄλλων συμφωνητῶν.

ΡΑ'. Διὰ τῶν συνθηκῶν ἔμποροῦν νὰ γεννηθῶσιν ὄχι μόνον δίκαια πραγματικά, ἀλλὰ καὶ προσωπικά, καὶ πραγματοπροσωπικά (ΜΓ'. ΜΗ'). Διὰ τοῦτο σχηματίζονται ἐκ τῶν συνθηκῶν ὄχι μόνον ἀπλῆς θετικῶ, ἀλλὰ καὶ ἀποφατικῶ δικαιώματα εἰς ἄλλους· καὶ τότε ἔμπορεῖ νὰ ἀδικηθῆ τις ὄχι μόνον διὰ θετικῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀποφατικῶν πράξεων, ἢ γουιν δι' ἀπραξιῶν.

Σημείωσις. Πραγματικά δίκαια αποκτώνται διὰ συνθήκης, εἰάν δι' αὐτῆς πρᾶγμα ἐξωτερικόν τοῦ ἐνὸς ἐμβραίων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου· πρὶν δοθῆν τὸ πρᾶγμα, εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ ὑποσχετῆς νὰ τὸ παραδώσῃ· ἢ παραδῶσις αὕτη εἶναι τοῦ ὑποσχετοῦ παροχὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτελεῖ τὴν συνθήκην του, καὶ ἐπομένως, ἕως οὗ νὰ ἐκπληρωθῆ, τὸ δίκαιον εἶναι προσωπικόν, καθότι εἶχει δίκαιον ὁ ἀποδοχεὶς νὰ ζητῆ τὴν ἐκπλήρωσιν ἀπὸ τὸ πρόσωπον ἐκείνου. Ἐὰν συμβῆ εἰς τὸ μεταξύ βλάβη εἰς τὸ πρᾶγμα ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ἢ βουλευτικῶς, πρέπει νὰ πληρωθῆ καὶ αὕτη ἀπὸ τοῦ ὑποσχετῆν. Ἐὰν δὲ εἶναι προσωπικὸν δίκαιον ἀντικειμένον τῆς συνθήκης, τότε ὁ εἰς συμφωνητῆς καθυποχρεοῦνται εἰς τὸν ἄλλον νὰ τοῦ παροίξῃ πρᾶγματά τινα· εἰάν δὲ αἱ παροχαὶ αὗται εἶναι θετικαὶ πράξεις, εἶναι θετικῶν καὶ τὸ ἐκ τῆς συνθήκης γενόμενον δίκαιωμα, καθὼς καὶ τὸ εἰς ἐξωτερικά πρᾶγματα· εἰάν δὲν δοῶσιν αἱ χρησίμαι, ἢ ἀποδοχεὺς ἀδικεῖται διὰ τῶν ἀποφατικῶν τούτων πράξεων, καθὼς καὶ ὅταν δι᾽

λαμβάνη τὸ περὶ τοῦ ὁποίου ἐσυμφώνησε πράγμα· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ πᾶτηθῶσι αἱ συνθήκαι καὶ διὰ καταφατικῶν καὶ δι' ἀποφατικῶν πράξεων, ἐνῶ τὰ ἐκτὸς συνθήκης δίκαια μένου δεστικῶς δύναται νὰ ἀ-
 δετηθῶσι. Πραγματικὰ λοιπὸν δίκαια ἐμποροῦν νὰ γένουν κτητὰ καὶ
 χωρὶς συνθήκης διὰ μόνης τῆς κυριότητος. Προσωπικὰ δὲ ἄλλως δὲν
 ἀποκτῶνται, εἰ μὴ μένου διὰ συνθήκης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξηγεῖται Τί νὰ
 δώσῃ τὸ ἐν πρόσωπον, καὶ Τί νὰ λάβῃ τὸ ἄλλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ παραβάσεως τῶν δικαίων.

ΡΒ'.

Ε' ἂν τις ἐκ τῆς ἐλευθέρως πράξεως ἄλλου ἐμποδίζεται ἀπὸ
 τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δικαίων του μὲ τρόπον ἄδικον, καὶ προξέ-
 νηθῆ εἰς αὐτὸν ἐκ τούτου ζημία δεστικὴ, καὶ ἀποφατικὴ· τότε
 τὸ δίκαιον παραβαίνεται, καὶ τὸ πρόσωπον ἀδικεῖται· καὶ ὁ μὲν
 ἀδικούμενος προστατεύει μὲ ἀναγκαστικὰ μέσα τὸ δίκαιον, ὁ δὲ
 ἀδικῶν κατανατᾷ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε τὸ μὲν καθήκον του,
 τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ σέβεται τὸ ξένου δίκαιον, λαμβάνει τὴν
 μορφήν ὀφειλήματος, αὐτὸς δὲ καθυποβάλλεται εἰς τὴν ἀνάγκη
 νὰ πληρώσῃ τὴν ἀδικίαν τιμωρούμενος κατὰ τὰ μέτρα τῆς
 τοῦ δικαίου παραβάσεώς του.

ΡΓ'. Δὲν εἶναι λοιπὸν πᾶν ἐμπόδιον ἐκτελέσεως τῶν δι-
 καίων παράβασις αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐκ τῆς ἐλευθερίας
 ἀμέσως ἢ ἐμμέσως προσερχόμενον, καὶ ἐνταυτῷ ἀυτιμαχόμενον
 εἰς τὸ εἶδος τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ὁμολογεῖται γενικῶς ὑπὸ
 πάντων· διὰ τοῦτο, ὅς τις ἐμποδίζει τοὺς πτωχοὺς νὰ ζητοῦν
 ἐλεημοσύνην, μ' ὅλον ὅτι τὸ κἀμνει ἴσως ἐξ ἀτυχευμένου καὶ

σκληροῦ τρόπου, δὲν λέγεται παραβάτης δικαίου· διότι ἔπιω-
 χός ἔχει δικαίον νὰ ἐργάζεται, καὶ ὄχι νὰ ζητῇ ἀπὸ τοὺς
 ἄλλους τὰ διὰ κόπῃν ἀποκτηθέντα· οὐδὲ, ὡς τις μὴ θέλῃ
 κτυπήσῃ τινα, ἀδικεῖ, ἐκτός ἐάν εἴπη τις ἀδικίαν τῆν ἀπρο-
 σεξίαν του· ἀλλ' ὡς τις ἐπίτηδες, ἤγουν ἐξ ἐλευθέρου του
 θελήσεως, ἢ ἐμποδίσῃ τινα ἀπὸ τοῦ νὰ σπείρῃ τὸ χωράγιόν
 του, ἢ ἀρπάσῃ μέρος τῶν γεννημάτων του, εἶναι κυρίως ἀδικός·
 τὸ δὲ ἀδικημάτων ὀνομάζεται ἁμάρτημα ἀπλῶς, καὶ πρέ-
 πει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ τῆς καθαρσιώσεως ἁμάρτημα,
 τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδικία κατὰ τῆς δικαιοσύνης.

ΡΓ'. Ἐπειδὴ ἡ ἀνάγκη δὲν δύναται εὐλόγως νὰ ἔχη
 σκοπὸν ἄλλον, εἰ μὴ νὰ ἀσφαλισθῇ ὁ ἀνθρώπος διὰ βίας ἀν-
 τιθέτου εἰς τὴν ἀδικίαν βίαν· διὰ τοῦτο τὸ δικαίον τῆς ἀνάγκης
 εἶναι κυρίως ἀσφαλιστικὸν δικαίον, καὶ ἐπομένως δικαίον ἀμύ-
 νης, ἐπειδὴ νὰ ἀμύνη τις τὸν ἑαυτοῦ θέλει νὰ εἴπῃ νὰ
 ἀσφαλίζεται κατὰ τῶν ἀδικιῶν. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν ἐμπορεῖ
 νὰ γείνη, ἢ διὰ νὰ προλάβωμεν τὸν ἀδικούντα πρὶν μᾶς
 ἀδικήσῃ, ἢ διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσωμεν, ὅσον εἶναι δυνατόν,
 εἰς τὸ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ πρόσωπόν μας εἰς τὴν προτέ-
 ραντου κατάστασιν, ἢ διὰ νὰ τὸν ἀνταμιψώμεν μὲ τὰ ἴσα.
 Τὸ πρῶτον λέγεται δικαίον ἀσφαλείας· τὸ δεῦτερον,
 ἀποκαταστάσεως ἢ ἀνακτησεως· τὸ τρίτον ἀντεκ-
 τίσεως· ὅλα δὲ ταῦτα τὰ δίκαια εἶναι διάφοροι τρόποι
 τοῦ δικαίου τῆς ἀνάγκης· θέλομεν δὲ ἐξετάσειν καθέν ἐκ τού-
 των χωριστά.

ΡΔ'. α'. Ὅταν ὁ ἀδικὸς ἐτοιμάζεται νὰ μὲ βλάβῃ, ἔχω
 τὸ δικαίον νὰ ἀσφαλισθῶ προλαμβάνων τὴν ἀδικίαν του· ἐάν
 θέλῃ νὰ μὲ κλέψῃ, νὰ τὸν διώξω· ἐάν θέλῃ, νὰ μὲ δειρῇ,
 νὰ τὸν ἐμποδίσω· καὶ ἐάν θέλῃ νὰ μὲ σκοτώσῃ, τὸ γυσι-

κόν δικαίον ζητῆε νὰ τὸν σκοτώσω· διότι ἀφ' οὗ σκοτώσῃ αὐ-
 τὸς ἐμὲ, χάσκω μὲ τὴν ζωὴν μου καὶ ὅλα τὰ δικαιά μου, καὶ
 δὲν ἔμπορῶ νὰ ἐξαναποκτήσω τὸ πρόσωπόν μου πλέον ἐπὶ τῆς
 γῆς· καὶ ἐὰν αἱ προσβολαὶ τοῦ γίνωνται πρῶτον εἰς τὸν γείτο-
 νά μου, πρέπει ἀσφαλίζων τὸν ἑμαυτόν μου νὰ τὸν διώξω ἐκεῖ-
 θεν, καὶ νὰ τὸν φονεύσω, ἐὰν ζητῇ νὰ φονεύσῃ τὸν γείτονά
 μου· καὶ ὄχι μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ἐφσέῃς νὰ κατατρέξω, ὅσον
 δύναμαι, τὸν φονέα τοῦ πλησίον μου· ἀλλὰ τοῦτο, μ' ὅλον ὅτι
 εἶναι φυσικῶς δικαίον, οἱ πολιτικοὶ νόμοι τὸ ἐμποδίζουσι λα-
 βόντες αὐτοὶ τὴν φροντίδα τῆς τιμωρίας τοῦ φονέως· συγχω-
 ροῦσι δὲ νὰ φονεύσῃ τις τὸν ἐπιχειροῦντα κατ' αὐτοῦ φόνον, καὶ
 τοῦτο μὲ φρονίμους καὶ ἐπιεικεῖς περιορισμούς διὰ νὰ μὴ γίνεται
 κατάχρησις.

ΡΕ'. β'. Ἐάν τις κάμῃ τὴν ἀδικίαν, ἤγουν ἀρπάξῃ πράγ-
 μα ἰδικόν μου καὶ τὸ ἐνώσῃ μὲ τὸ ἰδικόν του, ἢ βλάβῃ τὴν ὑπό-
 ληψίν μου διασπείρων ψευδολόγους συκοφαντίας κατ' ἐμοῦ,
 πρέπει νὰ μ' ἐπιστρέψῃ ἢ τὸ πράγμα μου αὐτὸ, ἢ τὸ ἰσότημόν
 του, ἂν ἐκεῖνο δὲν ὑπάρχῃ· πρέπει νὰ μοῦ πληρώσῃ πάντα
 ζημίαν, ἣτις μὲ προήλθεν ἐκ τῆς συκοφαντίας του. Εἰς τοῦτο
 ἔχω τὸ δικαίον νὰ τὸν ἀναγκάσω· τὸ δικαίον τοῦτο λέγεται
 καὶ ἰκανοποιήσεως δίκαιον ἰδιαίτερα· ἀλλ' οἱ θετι-
 κοὶ νόμοι ἀναλαμβάνουσι τὴν φροντίδα νὰ ἀναγκάξωσι τὸν ἀδι-
 κὸν εἰς ἰκανοδοσίαν· καὶ μόνον εἰς τὸν ἀδικούμενον μένει τὸ
 δικαίον τοῦ νὰ ζητῇ διὰ τῶν θετικῶν νόμων τὴν ἀποκατά-
 στασιν τοῦ προσώπου του.

ΡΖ'. γ'. Ἐάν τις ἀδικῶν μὲ βλάβῃ οὕτως, ὥστε δὲν
 δύναται ν' ἀποκατασταθῇ πραγματικῶς ἢ ζημίᾳ· ἐάν, φέρ
 εἰπεῖν, μὲ θείρῃ τις· τὸ φυσικόν δικαίον ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ ἀντ-
 αμείψω τὰ ἴσα· διότι, ὅς τις παραιτήσῃ τὸ δικαίόν του τοῦτο,

ἐμπορεῖ καὶ εἰς τὸν ἑαυτοῦ του νὰ πληθύνῃ τοὺς ἀδικητάς, καὶ κατ' ἄλλων νὰ τοὺς κόμη προθυμοτέρους· δίκαιον λοιπὸν εἶναι νὰ δαυδῇ ὁ θεῖρας, ὅσον ἐθεῖς· καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀντέκτισις, ἣτις εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν ἐκδίκησιν, τὴν ὁποῖαν ζητοῦν τὰ πάθη, καὶ ὄχι ὁ Λόγος· εἶναι ἔμφυτος ὁρμη εἰς καθένα νὰ θείλῃ νὰ προξενήσῃ πόνον εἰς τὸν ὅς τις τοῦ ἐπέφερε πόνον· ἡ ὁρμη αὕτη γίνεται πάθημα, καὶ τοῦτο ἀποβαίνει πάθος· ἀλλὰ τὸ πάθος δὲν εἶδει ἴσον ἀντὶ ἴσου, ἀλλὰ δύο ἀνθ' ἑνὸς καὶ ἑνα- τὸν πολλακίς ἀντὶ ἑνός· διὰ τοῦτο ζητοῦντες τὸ δίκαιον μὲ τὸν Λόγον πρέπει νὰ θείλωμεν ἀντέκτισιν, ἀλλ' ὄχι ἐκδίκησιν· πολλοὶ δὲ ζητοῦσιν ἀντέκτισιν, ὄχι θίσιτι ἡδικήθησαν, ἀλλ' ἡ θίσιτι δὲν εἰσηκούσθη ὁ λόγος των, ἡ θίσιτι δὲν ἀγέθησαν νὰ ἀδικώσι· ἀλλὰ τὸ δίκαιον τὸ προστατεῖει ἡ Θέμις, ἣτις κρα- τοῦσα πάντε τὸν ζυγὸν εἰς τὰς χεῖρας ζητεῖ τὴν ἰσότητα, καὶ δὲν θέλει οὔτε ἡ μία πλοῦστιγῆ, οὔτε ἡ ἄλλη νὰ ἐκβῆ ἀπὸ τὴν ἰσότητιαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντέκτισις πρέπει νὰ εἶναι ἴσου ἀντὶ ἴσου ἀπόδοσις.

ΡΖ'. Πᾶσα ἀνάγκη εἶναι τι ἐναντίου εἰς τὴν ἐλευθέραν σπουδὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι πρὸς αὐτὸν φυσικὸν κακόν. Ἐὰν λοιπὸν τὸ φυσικὸν τοῦτο κακὸν ἐπιφερῇ εἰς τινα διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην ἀδικίαν, ἐνομάζεται ποινὴ γε- νικιώτερον· διὰ τοῦτο τὸ φυσικὸν τῆς ἀνάγκης δίκαιον, ἐνερ- γούμενον πραγματικῶς κατὰ προγενομένης ἀδικίας, ἐμπορεῖ νὰ ἐνομασθῇ φυσικὸν ποινῆς δίκαιον. Ἐὰν δὲ μένου τὸ φυσικὸν κακόν, τὸ ὁποῖον εἶναι προσδιορισμένον εἰς δικαίαν τινα διαταγὴν τῶν πραγμάτων ὡς ἀναγκαία συνέπεια τοῦ ἀδί- κου, καὶ ἀποφασισμένον νομικῶς κατὰ τοῦ πρωτουργοῦ τῆς ἀ- δικίας, ἐνομάζεται ποινὴ μερικιώτερον καὶ κυριώτερον· ὑ- πέρχει ἄρα μόνον ἐν θετικῶν ποινῆς δίκαιον, ἧρουν

τὸ δίκαιον τῆς ποινῆς δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν πολιτικὴν (ΚΓ').

ΡΗ'. Ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ τρόπου τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ ὁ πρακτικὸς Λόγος τισαύτην σχέσιν, ὥστε ἡ μία νὰ εἶναι σύμμετρος μὲ τὴν ἄλλην· διὰ τοῦτο κρίνει, ὅτι εἰς πάντα ἀνθρώπου προσαρμοζοῦν ἰδιαιτέρα τινα εἰς τὰς πράξεις του· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ λογαμιάζει τὰς πράξεις του ἢ ὡς κατορθώματα ἢ ὡς ἀμαρτήματα, καθὼς ἠθελε τὰς εὐρίσκειν ἢ συμφώνους ἢ ἐναντίους μὲ τὰ αἰτήματά του. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσιν αἱ ἰδέαι τοῦ βραβείου καὶ τῆς ποινῆς ὡς ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῶν πράξεων, μὲ ὅλον ὅτι αἱ συνέπειαι αὐταὶ πρέπει μόνον νὰ ἐνυπάρχουσιν εἰς ἠθικὴν τινα, καὶ ὄχι πολιτικὴν τῶν πραγμάτων διάταξιν. Ἐάν λοιπὸν τὸ δίκαιον εἶναι τι ἠθικὸν γενικώτερον (Α', ΙΒ'), καὶ ἡ ἠθικὸς διάταξις τῶν πραγμάτων εἶναι ἐνταυτῷ καὶ ἠθικὴ· πάντα ἀδικία, ὡς ταραττοῦσα τυχὴν τὴν διάταξιν εἶναι κακὸν καὶ ἐνδίκως καὶ ἠθικῶς· εἰς τὸ ὅποιον πρέπει ν' ἀκολουθῆ κακὸν φυσικὸν ὡς ποινὴ, διὰ νὰ ἀποδείχῃ τὴν ἀγιότητα τοῦ νόμου τοῦ δίκαιου, ἤγουν τὸ ἠθικῶς αὐτοῦ ἀπαράβατον, μὲ ὅλον ὅτι παραβάνεται ἐμπειρικῶς, καὶ δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ μέσου νὰ ἀσφαλιζῆ καὶ τὸ δίκαιον.

Σημειώσεις. Γίνονται δὲ αἱ ποινὴ α'. διὰ νὰ ἐμποδίζωσι τὸν κλίσιν ἔχοντα νὰ προσβῶντῃ τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ νὰ τὸ παραβῶντῃ πραγματικῶς β' διὰ νὰ διορθώσωσι καὶ βελτιώσωσι τὴν βελτίαν τῶν ἀνθρώπων, ὅταν συλλογίζωνται, ὅτι τῶν κακῶν πράξεων συνέπειαι εἶναι φυσικὰ κακά· γ' διὰ νὰ ἐμποδίζωσι τοὺς ἀθέτους ἀπὸ τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται τὴν ἀδικίαν περιφροῦσαι τὴν ἐξωτερικὴν ἐλευθερίαν των οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ καταπατῆ ξένου δίκαιον· δ' νὰ ἀφαιρῶσι τὴν ἀδικίαν παντελῶς, ἐξαιρουσα ἀπὸ τὸν κόσμον τὸ τῆς ἀδικίας ὑποκείμενον μὲ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου.

ΡΘ'. Οὐτε ποινὴ οὔτε βραβεῖον ἐμπορεῖ νὰ δοθῆ χωρὶς

τὸν λεγόμενον καταλογισμόν (ἐκ τοῦ ὁποίου ἀποδείχεται ὁ πταιστής) ἤγουν ἀπόδοσιν τῆς πράξεως εἰς τὸν πράξαντα, καὶ ἐξέτασιν ἢ σύγκρισιν αὐτῆς πρὸς τὸν νόμον. Εἰ μὲν ὁ νόμος εἶναι τοῦ δικαίου, ὁ καταλογισμὸς ὀνομάζεται δικανικὸς· εἰ δ' εἶναι τῆς ἀρετῆς, ἡθικὸς. Ἐδῶ γίνεται λόγος μόνου περὶ τοῦ πρώτου· ἀλλὰ καὶ εὗτος σύγκειται ἀπὸ εὗω κρίσεις· καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης προσδιορίζεται ἡ τοῦ προσώπου πρὸς τὴν πράξιν σχέσις· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, ἢ τῆς πράξεως πρὸς τὸν τοῦ δικαίου νόμον.

Π'. Ὁ καταλογισμὸς τῆς πράξεως ἀπαιτεῖ ἐλευθερίαν τοῦ πράττοντος· ἡ δὲ πράξις ἢ πηγάζει ἀμέσως ἀπὸ τῆν ἐλευθερίαν, ὅταν ὁ πράττων ἴξωρῃ κατὰ συνείδησιν τὸ φυσικὸν αὐτῆς καὶ εὐλογον· ἢ ἐμμέσως, εἰάν δὲν ἔχη μὲν ταύτην τὴν συνείδησιν, ἠδύνατο ὅμως νὰ τὴν ἔχη. Διὰ τοῦτο ἐξετάσεις καὶ εὐθύναι δὲν γίνονται.

α'. Εἰς τὰ ἄλογα· εἰάν λοιπὸν δαίρεται ἢ σκοτώνεται θηρίον, τὸ ὁποῖον ἔβλαψεν ἄνθρωπον· τοῦτο δὲν λέγεται πεινῆ, ἐπειδὴ τὸ θηρίον δὲν ἔβλαψε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἐλευθερίαν θέλησιν, ἀλλ' ἀπὸ φυσικῆν του ὀρμῆν· γίνεται δὲ μόνου διὰ νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὸ μέσον, καθὼς καὶ ἄλλα φυσικὰ κακὰ, τὰ ὁποῖα προσέουσιν κινδύνου εἰς τὸν ἄνθρωπον.

β'. Εἰς Λογικὰ, τῶν ὁποίων εἶναι ἀγὼς ὁ Λόγος· διὰ τοῦτο νῆπια καὶ μωροὶ καὶ μανικοὶ εἶναι ἀνεύθυνοι, εἰάν ἀδικήσωσι· τὸ νὰ δεσμεύωνται δὲ οὗτοι, ἢ νὰ φυλακίζωνται δὲν εἶναι πεινῆ, ἀλλὰ φυλαξίς τῶν ἄλλων ἀπὸ τῆν βλάβητων, καθὼς γίνεται καὶ εἰς τὰ ἄλογα θηρία· εἰάν δὲ ἀδικήσῃ μεθυσμένος, εἶναι ἰπεύθυνος, ἐπειδὴ προῆξεν ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ οἰνοποσία ἐμπορεῖ νὰ τὸν κάμῃ ἄλογον καὶ ἄδικον· εἰ δὲ μεθυσθῆ ἐπίτηδες ἀπ' ἄλλον μὲ σκοπὸν νὰ κάμῃ τὴν ἀδι-

κίαν, ἢ εὐθύνη σηκώνεται ἀπ' αὐτὸν, καὶ ἐπιτίθεται εἰς τὸν μεθύστην του. διὰ τί δὲ θέν εἶναι καὶ ὁ μανικὸς ὑπεύθυνος, ἔτσι εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῆς μανίας του, καθὼς εἶναι ὁ μεθυγμένος, ὅταν αὐτὸς εἶναι αἴτιος τῆς μέθης του; διότι ὁ μεθυγμένος ἠθέλησε νὰ μεθυσθῇ πρὶν νὰ εἶναι μεθυγμένος· ὁ δὲ μανικὸς θέν ἠθέλησε νὰ χάσῃ τὸν νοῦν του πρὶν νὰ τὸν ἔχη ἐξ ἡμετείας τουλάχιστον χαμένον.

γ'. Εἰς λογικὰ ἔντα μὲ ἐνεργὸν τὸν Λόγον, τῶν ὁποίων αἱ πράξεις εἶναι πάντῃ ἀκούσιαι· γίνεται δὲ τοῦτο, ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπολύτως ἠναγκασμένος, καθὼς ὅταν τις βιαίως ἀπωσθεῖς ὑπ' ἄλλου πέση καὶ βλάβῃ τρίτου τινος· ἢ ὅταν ὁ πράττων θέν ἠδύνατο νὰ ἐξέμη τὸ κακόν, καθὼς ὅταν πατὴρ ἐπιμελούμενος τὸν ἄρρωστον υἱὸν του τοῦ θώσῃ νὰ πῆ φαρμάκιον, τὸ ὁποῖον τοῦ τὸ ἔδωκεν ὁ ἰατρὸς ὡς ὠφέλιμον· ἀλλ' ἔτσι ἡ πράξις γίνεται μὲ ψιλὴν ὀυσαρέσκειαν μόνον, θέν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἠναγκασμένη, ἀλλ' ὡς ἐκούσιος, καὶ εἶναι ὑπεύθυνος· οἷον, εἰάν τις κάμητι ἄδικον παρακινούμενος ἀπὸ φίλον φοβερισμόν.

δ'. Εἰς λογικὰ ἔντα μὲ ἐνεργὸν τὸν Λόγον, τὰ ὁποῖα ἔχουσι κοινωνίαν τινὰ μὲ τὸν ποιητὴν τῆς ἀδικίας, ἀλλὰ θέν ἔλαβαν καμμίαν μετοχὴν εἰς τὴν ἀδικίαν του. Ὁ συγγενὴς ἢ ὁ φίλος τοῦ κακούργου νὰ γείνη συνυπεύθυνος μὲ τὸν κακούργον, εἶναι βαρβαρότητος, ἔχει δικαιοσύνης ἔργον· ἀλλ' εἰάν μετέχη, καθὼς εἶναι συνεργοί, παρακινηταὶ κτλ. εἶναι καὶ αὐτὸς συνυπεύθυνος, παρεκτός εἰάν ἡ μετοχὴ των εἶναι ἀκούσιος, καθὼς ἐλέγαμεν ἀνωτέρω (γ') εἰς τὸ δευτέρου παράδειγμα.

PIA'. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀδικήματος πρέπει ἐνταυτῇ νὰ προσδιορισθῇ τὸ διὰ τῆς πράξεως αὐτῆς ἐμφαινόμενον μέγεθος του· διότι ὅσον φανερωτέραν φέρει ἡ πράξις εἰς ἑαυ-

τῆν τὴν σφραγίδα τῆς ἐλευθερίας, τόσον εἶναι δικανικῶς μεγα-
 λήτερον τὸ ἀδικήμα • διὰ τοῦτο ἐκούσιος ἀδικία ἀποθίδεται δι-
 κανικῶς εἰς τὸν ποιητὴν τῆς μὲ πλειοτέραν ἐπίτασιν, παρὰ ἢ
 ἀκούσιωτέρα, ἧγουν ὅπου ἐμφαίνεται ἐξ ἡμισίας ἐκούσιότης
 καὶ ἀκούσιότης. Τὸ πρῶτον ὀνομάζουσι λατινιστὶ *Dolum*, ἧγουν
 δόλον • τὸ δὲ δεῦτερον *Culram*, ἧγουν ἀφορμὴν, εἰάν καὶ δὲν
 κυριολεκτικῶς αἱ ὅροι τὰ πράγματα ἀκριβῶς • ὁ Ἀριστοτέλης τὸν
 μὲν δόλον ὀνομάζει ἁ μάρτημα ἐκ προνοίας, τοῦ ὁποίου
 ἀντίθετον λέγει τὸ ἐξ ἀγνοίας • ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀγνοίας δὲν ἰσο-
 δυναμεῖ μὲ τὴν ἐνταῦθα ὀνομαζομένην ἀφορμὴν • φυλάττομεν
 λοιπὸν ἐνταῦθα τὰ συνηθῆ τῶν νεωτέρων ὀνόματα. Καὶ εἰς
 τὸν δόλον καὶ εἰς τὴν ἀφορμὴν ἔμπορουσι νὰ εἶναι διάφοροι
 βαθμοί.

ΠΙΒ'. Δόλος ἄμεσος καὶ δόλος ἔμμεσος εἶναι δύο διά-
 φοροι τοῦ δόλου βαθμοί ἢ τρόποι. Τὸ πρῶτον ἐμφιλοχωρεῖ,
 ὅταν ὁ ἀδικητὴς κάμνη τὸ ἔργου του ἐπιτήδες νὰ ἐπιτύχη τὸν
 σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἐπιτυγχάνει • οἷον, ὅταν κτυπᾷ τις τὸν ἄλλον
 εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ τὸν σκοτώσῃ, καὶ τὸν σκοτύνει τῷ ἔντι •
 τὸ δεῦτερον, ὅταν σκοπῇ μὲν ἄλλο, ἀποβαίνει δὲ ἄλλο • οἷον,
 ὅταν κτυπᾷ τις τὸν ἄλλον, διὰ νὰ τὸν προξενήσῃ πόνον, καὶ
 τὸν προξενεῖ θάνατον. Ἐσὼ λοιπὸν ἀναμιγνύεται τρόπου τινα
 δόλος καὶ ἀφορμὴ • ἀλλ' ἡ εὐθύνη του γίνεται ὡς φονέως • διότι,
 ἂν καὶ ἄμέσως δὲν ἤθελε νὰ σκοτώσῃ τὸν ἄλλον, ἀλλ' ἤθελε
 νὰ τὸν σκοτώσῃ ἔμμέσως, ἐπειδὴ ἤξευρεν, ὅτι σφοδρὰ πληγὴ
 εἰς τὴν κεφαλὴν, εἰάν καὶ δὲν φέρῃ παραυτὰ τὸν θάνατον,
 ἔμπορεῖ ὅμως νὰ γεννήσῃ ἀρρώστιαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ προέλ-
 θῃ κατ' ὀλίγον ὁ θάνατος.

ΠΙΓ'. Ἀφορμὴ μεγάλη, καὶ μικρὰ, καὶ μικροτάτη θεω-
 ροῦνται ὡς τρόποι ἀφορμῆς • διότι ἢ παραβαίνει τις τὸ δίκαιον

ἀπὸ μεγάλην ἀπροσεξίαν, ἢ ἀπὸ μικράν, ἢ ἀπὸ μικροτάτην· ἀλλ' αἱ ὀνομασίαι αὗται δὲν σημαίνουν τι προσδιορισμένον, καθὼς καὶ ὄλαι, ὅσαι ἐκθηλοῦσι τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς ἐπιτεταμένα μεγέθη· καὶ ἐμπορεῖ πολλάκις νὰ ζητηθῇ ἂν εἶναι μικρά ἢ μεγάλη ἢ ἀφορμὴ· οἷον ἀμελῶν τις τὴν φύλαξιν πυρρῆς κόουως, ἢ ὄπλων, ἢ φαρμακίου ἐγχειν ἀφορμὴ ζημίας καὶ ἀδικίας. Πρέπει λοιπὸν οἱ θετικοὶ νόμοι νὰ προσδιορίσωσι τὰ μεγέθη ταῦτα, καὶ μ' ὅλου τοῦτο δύναται νὰ μείνωσι καὶ πολλὰ ἀπροσδιόριστα.

ΡΙΑ'. Οἱ γενικοὶ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ κρίνωται δίκαιως τὰ μεγέθη τοῦ ἀδικήματος, εἶναι οἱ ἑφεξῆς τρεῖς.

α'. "Ὅσον εἶναι μεγαλήτερον τὸ ἀθετηθὲν δίκαιον εἰς τὴν κρίσιν ἀνθρώπου λογικοῦ καὶ ἐλευθέρου, τόσον εἶναι μεγαλήτερον τὸ ἀδίκημα· διὰ τοῦτο εἶναι μεγαλήτερον ἀδίκημα ἢ ἐπιβουλὴ τῆς ζωῆς παρὰ ἢ ἀρπαγὴ τῶν κτημάτων· καὶ μεγαλήτερον ἢ ἀρπαγὴ τῶν ὄλων κτημάτων παρὰ ἢ μέρους.

β'. "Ὅσον ὀρθότεραν καὶ ἐντελεστέραν καὶ εὐκρινεστέραν γνῶσιν τοῦ δικαίου εἶχεν ὁ ἀδικητής, τόσον μεγαλήτερον εἶναι τὸ ἀδίκημάτου· διὰ τοῦτο τὸ αὐτὸ ἀδίκημα γίνεται μεγαλήτερον ἀπ' ἀνδρα τέλειον παρὰ ἀπὸ παιδα, καὶ μεγαλήτερον ἀπὸ τὸν πεπαιδευμένον παρὰ ἀπὸ τὸν ἀπαιδευτον· τῶν δὲ νηπίων, καὶ μωρῶν καὶ μανικῶν, ἐπειδὴ ἡ γνῶσις των εἶναι μηδεμία, δὲν ὑπάγεται εἰς κρίσιν οὐδὲ τὸ ἀδίκημάτων.

γ'. "Ὅσον εἶναι δυσκολωτέρα ἢ παράβασις, καὶ ὅσον μικροτέρα ἢ ἐκ ταύτης φαινομένη ὠφέλεια, τόσον εἶναι μεγαλήτερον τὸ ἀδίκημα· διὰ τοῦτο ὅς τις φουεύσῃ ἄλλον (ἀδικία καὶ κακία μεγίστη), διὰ νὰ λάβῃ ἀπ' αὐτοῦ μικρὸν κέρδος, χωρὶς παρακίησιν τινὸς πλάθους, ἀλλὰ μὲ ἀδιάφορον καὶ ἀτά-

ραχον ἐπιλογισμὸν κρίνας τὸν φόνου, εἶναι πολὺ ἀδικώτερος παρὰ τὸν ὅστις φονεύσῃ ἄλλον ἐξ ἀνάγκης καταπιεζούσης ἢ ἐκ μεγάλης ταραχῆς παθῶν, ἢ εἰ ἐλπίδα μεγάλης ἀπολαύσεως. Οἱ δὲ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους κρίνονται τὰ μικρότερα ἀδικήματα, γίνονται αὐτόθεν φανεροί.

ΡΙΕ'. Ὁ καταλογισμὸς ἐμπορεῖ νὰ νοηθῇ ὡς προερχόμενος ἢ ἀπὸ τοὺς πράττοντας αὐτοὺς, ἢ ἀπ' ἄλλον ἀνθρώπου· εἰς τὸ πρῶτον γίνεται κριτῆς ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς ἑαυτοῦ· εἰς τὸ δεύτερον, ἔχει κριτὴν ἐξωτερικόν· εἰάν λοιπὸν οὗτος προσδιορίσῃ κατὰ νόμους τὰς τῶν ἐλευθέρων πράξεων ἄλλου συνεπίστας, καὶ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασίς του, ὁ καταλογισμὸς μεταβάλλεται τότε εἰς ἀμοιβήν, ἥτις, εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἀδικίας, ὀνομάζεται ποινὴ (ΡΖ'). ἡ ἀπόφασις τοῦ κριτοῦ ὀνομάζεται εἰκὴ καὶ κρίσις κατ' ἐξοχὴν· ὁ τύπος, ὅπου γίνεται, κριτήριον, δικαστήριον, δικαιοκρίσιον· οἱ δὲ νόμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους γίνεται, ἢ εἶναι δικαίου νόμοι, ἢ εἶναι ἀρετῆς· εἰς τὸ δεύτερον ὁ κριτῆς εἶναι ἐσωτερικὸς· καὶ κριτήριον εἶναι τὸ συνσιδῶς· καὶ ἡ ποινὴ εἶναι ἐκούσιος, καὶ ὄχι κατηναγκασμένη.

ΡΙΣ'. Ἐάν ἡ ποινὴ μέλλῃ νὰ εἶναι δικαία, πρέπει νὰ γείνη ἀνάλογος τῆς τοῦ δικαίου παραβάσεως, τῆς ὁποίας τὰς συνεπίστας ζητεῖ ὁ Λόγος νὰ ἀποκαταστήτῃ (ΡΗ'), ἢ γουὸν τὸ φυσικὸν κακόν, τὸ ὅποσον θέλει συναφθῆν ὡς ποινὴ μετὰ τὴν ἀδικίαν, πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτὴν διορισμένον τινα λόγον. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάξει κανὼν περιοριστικὸς τοῦ τῆς ποινῆς δικαίου. Ἡ ποιότης καὶ ἡ ποσότης πάσης ποινῆς πρέπει νὰ προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ποιότητος καὶ τῆς ποσότητος τῆς ἀδικίας, ἢ κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν βαθμὸν τῆς (Ξ'). Ἐάν λοιπὸν διακριθῶσιν αἱ

ποιναὶ εἰς φυσικὰς καὶ προαιρετικὰς, πρέπει ὅλαι νὰ εἶναι ἀνά-
λογοι μὲ τὴν φύσιν τῆς τοῦ δικαίου παραβάσεως, εἰ μὲλλον
νὰ δικαιωθῶσιν ἀπὸ τῶν Λόγων.

Σημείωσις. Φυσικὸς ποινὰς ἐνομάζονται τὰς πικρὰς συνε-
πειὰς, τὰς ὁποίας ἐπιποῶσι κακοήθειαι προξενεῖς ἐν γένει κατὰ μόνους φυ-
σεικῶν νόμων· οἷον, ἀρρώστιαν, ἢ πρῶτον θάνατον ὡς ἀποτελέσματα
ἀτυτίας· αἵται ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι ποιναὶ κατ' ὑψηλοτέρων τωκ,
ἢ θεοδικολογικῆν σημασίαν, ἀλλὰ δικαιοῶς φυσικῶν μὲν ποινὰ ἐνομάζου-
ται, ὅσαι προσδιορίζονται κατ' ἀρχὰς τοῦ Λόγου, ἤγουν κατὰ
φυσικοῦ νόμου τοῦ δικαίου· προαιρετικαὶ δὲ, ὅσαι γί-
νονται ἐκ τῆς θέλησεως ἐξωτερικοῦ νομοδότη, καὶ ἐπομένως κατὰ θε-
τικῶν τοῦ δικαίου νόμων· τὸ δεύτερον εἶδος εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπου γνω-
ρίζεται δημοσίως δικαιοῶς διαταγὴ τῶν πραγμάτων· καὶ ὁ μὲν καθαρ-
ος Λόγος δὲν ἐξέρχεται κἀκεῖν ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῶν τοῦ δικαίου πα-
ραβάσεων, ὅσαι ὀνομάζονται νὰ ἀπαντηθῶσιν εἰς τὴν πείραν· καὶ ἐμπορεῖ
νὰ προσδιορισθῇ κατ' αὐτῶν τὰς ποινὰς ἐκ τῶν προτέρων· ὁ δὲ θετικὸς
νομοδότης τὸ κλένει ἐκ τῶν ὑστέρων, ἤγουν ἀφ' οἷς ἐμαθεῖν ἐκ τῶν παρ-
ελθόντων καὶ παρόντων κατὰ πόσους τρόπους ἐμποροῦν νὰ πάθωσι
τὴν ποινὴν οἱ ἄνθρωποι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ θέλησις τοῦ νομοδότη δὲν
πρέπει νὰ προστάξῃ, ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ νὰ κανονίζεταί πάντοτε ἀπὸ
τὸν νομοδότην Λόγον, καὶ ὅτι τὸ ἐκ τούτου προκύπτει φυσικὸν δικαίον
(18'). διὰ τοῦτο καὶ αἱ προαιρετικαὶ ποινὴ δὲν πρέπει νὰ γίνονται,
ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ λαμβάνωσι τὸν χαρακτήρα τοῦ
φυσικοῦ καὶ ἀναλόγου· ἀλλ' εἶναι βιοτικὴ ἢ εὐρετικὴ τῆς ἀναλογίας καὶ εἰς
τὸν νομοδότην καὶ εἰς τὸν κριτὴν· ἵστί ὁ μὲν ἐμπορεῖ μένου νὰ προσ-
διορισθῇ γένη καὶ εἶδη καὶ διαφορὰς παραβάσεων· ὁ δὲ κριτὴς ἔχει ἐμ-
προσθεῖν του ἀτομικὴν ἐνὸς προάβασιν, ἥτις, μ' ὅλον ὅτι ἤθελε ζυγι-
σθῆν κατὰ τὴν διαφόρου παραλλαγὰς τῶν νομικῶν διαταγῶν, ἐμπορεῖ νὰ
γείνη ἢ παρὰ τὸ δέον σκληρὰ ἢ παρὰ τὸ δέον ἡπία. Διὰ τοῦτο μένει
πάντοτε ὁ νόμιμος προσδιορισμὸς θετικῶν ποινῶν ἀπὸ τὰ βαρύτερα
προβλημὰτα ἐν, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐπιλύη ἢ φρονήσει καὶ ἢ ἐπιείκειαι
τῶν κριτῶν.

PIZ'. Ἐπειδὴ ἡ ποινὴ πρέπει νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς
κατὰ τὸ εἶδος καὶ κατὰ τὸν βαθμὸν (PIZ'), ὁ δὲ ἀδικούμε-
νος, εἰ μὲν γείνη κριτὴς εἰς τὰ ἴδια τοῦ πράγματα, θὲν κἀμνει
τοιούτου προσδιορισμὸν, ὡς κλένων εἰς τὴν ὑπερβολὴν· ὁ δὲ

ἀδικῶν κλίνει ἐξ ἐναντίας εἰς τὴν ἑλλειψιν, καὶ κἀνεὶς ἐν γένει δὲν θέλει νὰ τιμωρῆσθαι τὸν ἑαυτὸν του· διὰ τοῦτο ἡ ποιητὴ πρέπει νὰ προσδιορισθῆ ἀπὸ τρίτου τινα οὐδέτερον καὶ ἀδιάφορον, ἤγουν ἀπὸ ἐξωτερικὸν κριτὴν. Καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἀφ' ἐνὸς μέρους δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ, ὡς ἔτυχεν, ἀπ' ἄλλου δὲ πρέπει ἡ κρίσις του νὰ γένη ἀποδέκτη· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίζεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο διαφερομένους ὡς δημόσιος καὶ αὐθεντικὸς κριτὴς, καὶ νὰ ἔχῃ βίβλον μὲν θετικὴν κανόνα τῶν κρίσεών του πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀναυτίρητον δὲ ἰσχύον, μὲ τὴν ὅποιαν νὰ ἐκτελῶνται αἱ ἀποφάσεις του. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ δύο εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὴν πόλιν· διὰ τοῦτο αἱ περὶ τοῦ τῆς ποιητῆς δικαίου ἐρευναίμας, καθὼς καὶ αἱ περὶ κυριότητος (ΟΗ'), μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῶμεν ἀναγκαστικῶς διαταγὴν τῶν πραγμάτων εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις τοῦ δικαίου ἄλλην παρὰ τὴν φυσικὴν.

ΡΙΗ'. Ἐκ πάντων ἐξ, ὅσα εἶπαμεν ἕως τῶρα περὶ τοῦ τῆς φυσικῆς καταστάσεως δικαίου, ποριζόμεθα γενικῶς τὰ ἐφεξῆς. Ἡ φυσικὴ κατάστασις δὲν εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὴν ἀντιφατικὴ πρὸς τὸ δίκαιον, ἢ ἀδικος, ἐναντία εἰς τὴν ἐνδικὸν κατάστασιν· εἶναι δὲ κατάστασις τῆς τελειοτάτης ἀβεβαιότητος τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὴν δημόσιος αὐθεντία βαπτίζουσα μετὰ δικαιοσύνης τὸ δίκαιον. Διὰ τοῦτο, ἐφ' ὅπου διακεῖ τοιαύτη κατάστασις, ἡ ἀπαραβασιὰ τοῦ δικαίου προέρχεται ἢ ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν ἐκείνου, ὅς τις θέλει μὲν νὰ τὸ παραβῇ, δὲν δύναται δὲ, ἢ ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν ἐκείνου, ὅστις δύναται μὲν, δὲν θέλει δὲ, ἤγουν ἀπὸ τυχαίας περιστάσεως· καὶ εἰάν ἀφαιτηθῆ τὸ δίκαιον, ἡ συμβῆ λογισμοχία τις περὶ αὐτοῦ, γίνεσθαι καθῆς κριτῆς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου, καὶ εἰδοὶ τὴν ἀπόφασιν ἔχει μὲ τὸν κανόνα τῆς δι-

καιρῶν, ἀλλὰ μὲ πανουργίαν καὶ δυναστείαν. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν κατάστασις εἶναι κίνδυνος ἀδιάκοπος τοῦ δικαίου, ἢ ἀδικος καὶ ἀπροσπάτετος· καὶ ὁ Λόγος ὁ ἑρθὸς μᾶς προτρέπει νὰ ἐμβῶμεν εἰς δημόσιον ἢ πολιτικὴν κατάστασιν, εἴν θείλωμεν νὰ ζῶμεν ἀνθρωπίνως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ Πολιτικοῦ δικαίου.

ΡΙΘ΄.

Η΄ πόλις εἶναι κοινωμία. Κοινωμία δὲ δικαία εἶναι ἄθροισμα πολλῶν προσώπων συνδεδεμένων μὲ ἀμοιβαίᾳ δίκαια καὶ καθήκοντα, καὶ ἐνεργούντων κοινῶς εἰς τὸ νὰ ἐπιτυχάνουν πάντοτε κοινὸν τινα σκοπὸν. Κοινωμία λοιπὸν εἶναι ἐν ἠθικῶν προσώπων (ΚΖ΄). καὶ ἐμπορεῖ νὰ συγκροτῆται ἢ ἀπὸ ἀπλᾶ φυσικὰ πρόσωπα, ἢ νὰ εἶναι σύνθετος ἀπὸ ἠθικὰ, ἢ ἐνταυτῶ καὶ ἀπὸ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ. Τὰ πρόσωπα τῆς κοινωμίας ὀνομάζονται κοινωνοὶ ἢ ἑταῖροι ἢ μέλη αὐτῆς· τὰ μὴ ἀνήκοντα εἰς αὐτήν, ξένοι· ὁ δὲ κοινὸς σκοπὸς, διὰ τῶν σκοπῶν εἶναι συνδεδεμένοι, κοινωνικὸς σκοπὸς· ἢ δὲ συνθήκη τῆς ἐνώσεώς των, συνθήκη κοινωμίας. Κατὰ δὲ τὸ μέτρον τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς συνθήκης ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ κοινωμία ἢ προσωρινή, ἢ πολυχρόνιος, ἐσκορπισμένη ἢ συνηγμένη, ἀκατάστατος ἢ σταθερῶ, ἴση ἢ ἄνιστος· εἰς τὴν ἐσχάτην περίπτωσιν ἔχει ἢ κοινωμία ἕνα ἄρχοντα, ὅς τις ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ φυσικὸν ἢ ἠθικὸν πρόσωπον.

ΡΚ'. Δέν είναι λοιπόν πάσα ένωσις ανθρώπων κοινωνία, κατά την οποίαν απαιτεί τὸ δίκαιον σημασίαν τῆς λέξεως· ἀλλὰ μόνον τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἔχουσιν ἀμοιβαία δίκαια καὶ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἐπροσθώρισαν αὐτὰ τὰ πρόσωπα διὰ συνθήκης πρὸς σκοποῦ ἐπιτυχίαν (ΨΑ'). Ἡ ἀρχὴ τῶν κοινωνιῶν, εἰάν καὶ ἐξηγητῆται ἀπὸ πολλοῦς ἐκ κλίσεων καὶ φόβου καὶ ἀναγκῶν κτλ, εὐρίσκεται ὁμῶς θεμελιωμένη εἰς τὸν Λόγον, ὅς τις κάμνει τὰς συνθήκας τῶν κοινωνιῶν· εἶοι χηρὸς συνθήκην κἀνὶς δέν δύναται νὰ ζητῆ τὸν ἄλλον συνεργόν του πρὸς σκοπὸν ἕνα, οὐδὲ ἔχει τις καθήκον εἰς τὸ νὰ συνεργῆ· ἀλλ' εἰάν ἐγειναι τοιαῦται συνθήκαι πραγματικῶς, ἢ ὑποτίθενται εὐλόγως, εἶναι ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν μας ἀδιάφορον (ΨΘ'). ὅσαι δὲ κοινωνίαι δέν ἐπιστηρίζονται εἰς δικαίας καὶ εὐλόγους συνθήκας, εἶναι κοινωνίαι ἀδικοί· τοιαῦται εἶναι κλεπτῶν καὶ ληστῶν συνενώσεις, κακούργων συντροφίαι, μεθύοντων καὶ ἀτακτούντων ἑταιρείαι κτ. ἢ εἶναι ἀδιάφοροι, καθὼς τῶν συνεργομένων εἰς ἀνεύθυνον τοῦ χρόνου διατριβήν.

Σημείωσις. Περὶ τῆς ἴσης καὶ ἀνίσου κοινωνίας σημειόμεν τὰ ἐφεξῆς· ὅταν εἰς τὴν κοινωνίαν τὰ δίκαια καὶ καθήκοντα ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν εἶναι ἐντελῶς ἴσα, ὥστε εἰς πᾶσαν περιστάσει μόνον ἢ πραγματικῶς κοινῇ θέλησις ἀπάντων νὰ ἔχη ὑποχρεωτικὴν ἀπάντων δύναμιν· ἢ κοινωνία τότε εἶναι ἴση· εἰς αὐτὴν δέν εἶναι ἀρχὴν, τοῦ ὅποιου ἢ θέλησις νὰ εἶναι νόμος εἰς τοὺς ἄλλους ὅλους. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς πολλὰ μέγα πλῆθος μελῶν σπανιώτατα ἐμπορεῖ νὰ γείνη μία κατὰ πάντα ἢ θέλησις των· διὰ τοῦτο, διὰ νὰ ὑπάρχη ἡ κοινωνία, πρέπει ἢ θέλησις τῶν πλειοτέρων νὰ ἐπέχη τὸν τοπον τῆς ἀπάντων θέλησιως. Διὰ τοῦτο εἰς τοιαύτας κοινωνίας αἱ πλειότεραι ψῆφοι κάμνουν τὴν ἀπόφασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποτάσσονται οἱ ὀλιγώτεροι, καὶ φαίνονται ἄνισοι εἰς τὰ δίκαια· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ἄλλην ἀπόφασιν οἱ ὑποταχθέντες ὀλιγώτεροι ἐμποροῦν νὰ συμπηρίσωσι μὲ τοὺς πλειοτέρους, εἰ δὲ προσηφρίσαντες πλειότεροι νὰ συγκαταταχθοῦν εἰς τοὺς ὀλιγώτερους· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ ἐκληρωθοῦν, ἔτι ὅλοι ἄλλοι μετ' ἄλλον ἀποφασίζουσιν εἰς τοιαύ-

τας κοινωνίας, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο εἶναι ἴσαι. Ἄλλ' ἔμπορει νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία, εἰς τὴν ὅποιαν ἐν ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἢ ἠθικὰ πρόσωπά της ἔχει κατ' ἐξοχὴν τὸ δίκαιον νὰ ἐκφέρῃ τὴν θείλησίν του ὡς κανὼνα τῆς κοινῆς ἀπάντων θείλησεως, καὶ νὰ τὴν κάμνῃ νόμον, εἰς τὴν ὅποιον τὰ ἄλλα ὅλα μέλη ἔχουν καθήκον νὰ ὑποτάσσωνται καὶ νὰ τὴν ἐκτελοῦν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τῆς κοινωνίας σκοποῦ. Τότε ἡ κοινωνία σύγκεται ἀπὸ ἓνα ἢ πολλοὺς ἄρχοντας, καὶ ἀπὸ ὑπηκόους ὅλους τοὺς ἄλλους, καὶ ἐπομένως εἶναι κοινωνία ἄνισος· ἀλλ' εἰς τοιαύτην κοινωνίαν, διὰ νὰ εἶναι δίκαια καὶ σύμφωνος μετὰ τὸν Λόγον, δεῖν πρέπει νὰ εἶναι ἀπεριόριστα τὰ δίκαια τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἀπεριόριστα τὰ καθήκοντα τῶν ὑπηκόων, ὅγουν ἑ μὲν ἄρχων νὰ ἔχη μόνον δίκαια καὶ ὄχι καὶ καθήκοντα, ὁ δὲ ὑπάκος μόνον καθήκοντα καὶ ὄχι καὶ δίκαια· ἀλλὰ νὰ εἶναι περιορισμοί, ἀπὸ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν καὶ ἐπιεικίαν ταυτέμενοι, οἵτινες ἀποκαθιστῶσι πάλιν τὴν ἰσότητά (Νζ').

PKA'. Ἡ πόλις εἶναι κοινωνία, διὰ τῆς συστάσεως τῆς ἐποίας ὅλα τὰ μέλη (τὰ ὅποια ἐννοοῦνται ὅτι τὴν ἐσύστησαν) μεταβαίνουσιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ὅπου πάντοτε ἐκινδύνευον νὰ χάσωσι τὰ δίκαιά των, εἰς τὴν πολιτικὴν, ὅπου εὖ ἀσφαλίζουσι πάντοτε· διὰ τοῦτο ἡ κατάσταση αὕτη ὀνομάζεται καὶ πολιτικὴ κοινωνία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ ταύτην τὴν κατάστασιν διὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον τοῦτο αἴτημα ἀναφέρεται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἰρίσκονται εἰς τὴν τῆς συνυπάρξεως σχέσιν· καὶ ἐπομένως οἱ θέλοντες νὰ συστήσωσι τοιαύτην πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαν ἔχουσι τὸ δίκαιον νὰ παραλαμβάνωσιν ὅτινα θέλωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ νὰ ἀποβάλλωσιν ἀπ' αὐτῆς ὅτινα ἄλλον θέλωσι.

PKB'. Διότι, ἂν ἦτο εἰς τὴν καθενὸς θείλησιν νὰ ἐμβῇ ἢ νὰ μὴ ἐμβῇ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἔχανε τῆς ἀσφαλείας τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὅποιον ἐσυστάθη, ἐπειδὴ ὡς τις δεῖν θέλει νὰ συνδεθῇ εἰς τὴν συνθήκην τῆς κοινωνίας, εἶναι φανερόν ὅτι ἀγαπᾷ νὰ ζῇ εἰς τὴν φυσικὴν τῆς ζωῆς κατάστασιν· ἀλλὰ τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ἐκβέβηκαν ἀπὸ

τὴν φυσικὴν κατάστασιν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακῶν τῆς· ἄρα, εἰάν τινες μεταξὺ αὐτῶν ζῶσιν ἐκτὸς τῆς συνθήκης ταύτης, οὗτοι εἶναι ἐνταυτῷ καὶ εἰς τὴν φυσικὴν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν· τὸ ὅποιον ἀντιφάσκει εἰς τὸν Λόγον· τοιοῦτους ἀνθρώπους, εἰάν θέν τοὺς ἀναγκάσωσι νὰ ἐμβρῶν εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ τοὺς ἀποδιώξωσι· καὶ πάλιν ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ παραλάβωσιν τὸν, ὅς τις θέλει νὰ ἐμβῆ εἰς τὴν κοινωνίαν των.

PKΓ'. Διὰ τῆς πόλεως λοιπὸν γίνεται πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον ἢ ἰδέα τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ τὸ πολίτευμα εἶναι διάταξις τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἰδέα ἐκείνη ὁμολογεῖται δημοσίως, καὶ ἐνεργεῖται πραγματικῶς· διὰ τοῦτο ὁ πλεσιστάτος καὶ ἄμεστος σκοπὸς τῆς πόλεως εἶναι νὰ προστατεύῃ δημοσίως καὶ ἰσχυρὰ τὸ δίκαιον· ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ εἰς τὴν κοινωνίαν προσανήκοντα πρόσωπα ἀναπτύσσουσιν ἐντελῶς τὴν μερικὴν των ζωὴν εἰς ταύτην τὴν κοινωνίαν, καὶ θέλουσι νὰ ἐπιταχύνωσιν ἐντὸς αὐτῆς τὴν τελειότητα καὶ εὐτυχίαν των· διὰ τοῦτο ἡ πόλις περιλαμβάνει εἰς τὴν ὅλικήν σφαιρὰν τῆς καὶ τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ τὸν διευθύνει εἰς κοινόν τι τέλος ὡς ὑψηλότερον καὶ ἔμμεσον τῆς πόλεως σκοπὸν, τὸ ὅποιον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κοινὸν ἀγαθόν.

PKΔ'. Δὲν πρέπει ὅμως διὰ τὸν δεῦτερον σκοπὸν νὰ παραμαλῆται ὁ πρῶτος, καὶ τὸ ἱερὸν ὄνομα τοῦ κοινῦ ἀγαθοῦ νὰ βεβηλόνεται μὲ ἄδικα ἔργα, καὶ νὰ γίνεταί καταχρήσεων μέσον. Τίποτε θέν πρέπει νὰ γίνεταί πρὸς χάριν τῆς πόλεως, εἰάν θέν γίνεταί ἐνταυτῷ καὶ πρὸς χάριν τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο θέν πρέπει νὰ γίνωσι διωγμοὶ τῶν ἑτεροπίστων πρὸς κοινὸν τάχα ἀγαθόν τῆς πόλεως, οὐθ' ἱερὰ κριτήρια, οὐτ' ἄλλα συκοφαντήρια, τὰ ὅποια φθείρουσι καὶ ἀφανίζουσι τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθερίας ἐνὸς ἐκάστου μέλους· ὅλας τὰς τοιαύτας προ-

φάσεις τοῦ κοινού ἀγαθοῦ πρέπει ν' ἀποδιώξῃ ἢ πόλις ἀπὸ τὸν γὰρ τῆς Δικαιοσύνης, εἰς τῆς ὁποίας τὴν προστασίαν κατέφυγαν ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας.

PK'E. Ἡ πόλις δὲν πρέπει νὰ εἶναι προσωρινή, ἀλλὰ περυσόνη, καὶ, εἰ δυνατόν, ἀτελείωτος κοινωνία, μ' ὅλου ὅτι καὶ αὐτῆ, ὡς ὅλα τὰ γενητὰ πράγματα, ὑπόκειται εἰς τὴν φθοράν· πρέπει λοιπὸν νὰ προάγῃ καὶ τὸν πρῶτον σκοπὸν τῆς, καὶ ἐν ταυτῷ καὶ τὸν δευτέρου (**PKΓ'**). Διότι, μ' ὅλου ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔμπερὲ ποτὲ νὰ φθάσῃ εἰς τοιοῦτον παιδείας καὶ ἠθικῆς τελειότητος βαθμὸν, ὥστε νὰ καταλαβάνῃ εὐκρινῶς καὶ νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως ὅλα του τὰ καθήκοντα χωρὶς ὑπόμνησιν τῆς πολιτικῆς συνθήκης, μ' ὅλου τοῦτο ἡ γέννησις τῶν ἀνθρώπων ἀπαιτεῖ καθημερινῶς τὴν ἐπανάληψιν τῆς παιδείας καὶ τῶν πολιτιστικῶν μέσων, τὰ ὅποια μόνη ἡ πόλις δύναται νὰ χορηγήσῃ· καὶ ἡ μόνη παῦσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν τήρησιν τῆς πόλεως εἶναι ἐπιστροφή εἰς τὴν προτέραν του φυσικὴν κατάστασιν. Πρέπει λοιπὸν νὰ προχωρῇ εἰς τὸ νὰ κάμῃ πρᾶγμα τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, εἰς τὸ ὁποῖον πλησιάζει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ποτὲ ὅθεν δύναται νὰ τὸ φθάσῃ, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἰδανικά. Ἡ εἰς τὴν ἠθικὴν λοιπὸν καὶ πολιτικὴν τελειοποίησιν πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ φυσικὸς του προσδιορισμὸς, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι φύσει πολιτικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπε καὶ ὁ Ἄριστοτέλης εἰς τὸ προοίμιον τῶν Πολιτικῶν.

PKZ. Διὰ νὰ συσταθῇ πόλις, εἶναι ἀναγκαῖα δύο τινα, ὡς στοιχεῖα αὐτῆς θεωρούμενα· δηλαδή

α'. Πλήθος τι προσώπων, τὰ ὅποια συνδέονται μετ' ἀλλήλων διὰ νὰ συζήσωσι πολιτικῶς· καὶ διὰ τοῦ· ο καθ' ἓνα μὲν θεωρούμενοι ἐνομάζονται πολῖται· ὅλοι δὲ ὁμοῦ λαμβανόμενοι, λαός.

β'. Ἐνα κοινὸν κατοικήσεως τόπον, διὰ τοῦ ὅπου νὰ ἐνούωσιν οἱ πολῖται καὶ τὰς θελήσεις των καὶ τὰς δυνάμεις των ὀνομάζεται δὲ εὗτος ἡ χώρα ἢ ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλεως.

Σημείωσις. Πόλις σημαίνει α' μίαν πόλιν, β' τὸ ἄθροισμα πολλῶν πόλεων, κομῶν ὄρων κτ., κυβερνομένων ἀπὸ μίαν ἰδιοκτησίαν· εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν τὸ μὲν πρῶτον λέγεται die Stadt, τὸ δὲ δευτέρον der Staat.

ΡΗΖ'. Οἱ πολῖται διαμοῦνται εἰς ἐνεργοὺς καὶ ἀπράκτους, ἢ τελείους καὶ ἀτελεῖς· ἐνεργοὶ εἶναι, ὅσοι, εἰάν ἐξουσιάζετο τῶρα ἡ πόλις, ἠδύνατο νὰ ἐώσωσι καὶ αὐτοὶ τὰς ψήφους των· ἀπράκτοι δὲ, οἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ ἐώσωσι ψήφον. Εἶναι δὲ τοιαῦτοι α') ὅλα τὰ νηπία· β') ὅλοι οἱ μωροὶ καὶ τρελλοί· γ') ὅλαι αἱ γυναῖκες, καὶ ὑπανόμιστοι καὶ ἀνύπανδροι, ἐπειδὴ ἐκ φύσεως εἶναι προσκεκλημένοι πλεον εἰς τὰ οἰκιακὰ παρὰ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, καὶ προσέτι ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τοὺς ἀνδρας, πατέρας καὶ ἀδελφούς των δὲν δύναται νὰ θώσωσιν ἐντελῶς ἐλευθέραν τὴν θελήσιν των· δ') ὅλοι οἱ θεράποντες, ἐνόσω εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀφέντων των· ε') ὅλοι οἱ ψυροζῆται, ὅσοι δηλονότι δὲν δύναται νὰ ζήσωσιν ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν των, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἔλεος τῶν ἄλλων.

ΡΗΗ'. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐμποδίζωσι τινὰ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἐνεργὸς πολίτης καμμία ἀπὸ τὰς ἐφεξῆς περιστάσεις· α') ἂν ἔχη τις τὴν ἐσῆνα θρησκείαν. Ἡ θρησκεία εἶναι κανὼν τῆς ἠθικῆς καὶ ἐσῆρας διαγωγῆς, ὅχι τοῦ δημοσίου πολιτεύματος· καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν πρέπει νὰ γίνωνται κριταὶ καὶ καταδικασταὶ εἰς πράγματα, τὰ ὅποια ἀνήκουσιν εἰς τὸν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· β') εἰάν τις εἶναι κύριος γῆς ἢ ὄχι· διότι καθεὶς εἶναι κύριος, ἂν ἔχη γῆς, ἀλλὰ κτημάτων ἄλλων πολλῶν ἢ ὀλίγων, τῶν ὁποίων ζητεῖ τὴν ἀσφαλῆ ἀπέλασιν· γ') εἰάν ἔχη τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἐπάγγελμα. Τὰ ἐπαγγέλματα εἶναι ὅλα χρήσιμα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὸν πολιτικὸν βίον· καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχη τις προτίμησιν, διότι εἶναι, φερὶ εἰπεῖν,

πραγματευτής, ἀπ' ἄλλου, θίγει εἶναι ράπτῃς, παρεκτός εἰν ἐκείνου ὁ νοῦς ὑποτεθῆ πλέον καλλιεργημένος· καὶ ἐμπορεῖ νὰ χρησιμίσῃ ἐκεῖνος πλέον ὡς μέρος ἠθικοῦ προσώπου παρὰ αὐτός· ἀλλὰ περὶ τούτου εἶναι ἄλλος λόγος.

Σημείωσις. Ὅταν πολεμηθῶν ἢ οἱ πολῖται ἢ ἡ χώρα ἀπ' ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὁ πόλεμος γίνεται κατ' αὐτῆς τῆς πόλεως, ἥτις ἔχει τὸ δίκαιον νὰ καθοπλισῇ τὴν λαόντης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τούτου, ὡς θέλομεν εἶπειν ἐφεξῆς. Ἐπιταί δὲ ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἡ πολις δὲν εἶναι ἑταιρεία οὔτε ἰσοκορπισμένη οὔτε πλανωμένη, ἀλλὰ συνηγμένη καὶ σταθερὰ (ΡΙΘ'). Τὰ μέλη φιλολογικῶν καὶ ἐμπροσικῶν καὶ ἄλλων τῶν ἑταιρειῶν καὶ κοινῶν ἐμποροῦν νὰ ζῶσι καὶ διασκορπισμέναι, καὶ ἐμπερεῖ καὶ νὰ ὠφελῇ εἰς τὸν σκοπόν των ὁ διασκορπισμός· αἰτεῖται, ἀλλὰ τὰ μέλη πολιτικῆς τῆς κοινῆς πρέπει νὰ συζῶσιν ὅλα ὁμοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, καθὼς αἱ μέλισσαι εἰς τὸν αὐτὸν μελισσῶνα, μ' ὅλον ὅτι πᾶσα μία χωριστὰ ἔκπετῶσι κατὰ κοίρους διὰ νὰ φέρωσι κηρίον καὶ μέλι. Διὰ τοῦτο λαοὶ ἰσοκορπισμένοι, καθὼς οἱ Ἴουδαῖοι καὶ Γύφτοι, δὲν ἀποτελοῦσι πῆλιν· οὔδ' περιπλανώμενα πλήθῃ ἀνθρώπων, καθὼς οἱ σκηνῖται καὶ οἱ νομάδες, μ' ὅλον ὅτι γνωρίζοντες εἶνα ἡγεμόνα των, καὶ ὀδηγούμενοι ἀπ' αὐτῶν πλησιάζουσιν ὅπως εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν. Ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἀπαιτεῖ ἀμεταπίπτους διαταγὰς, αἱ ἐποιαὶ ἐμποροῦν νὰ στερεωθῶσιν ἐπάνω εἰς ἀκίνητον ἔδαφος. Ἀφ' οὗ δοθῆ τούτο, ἐμπορεῖ νὰ μερισθῆ εἰς τοὺς ἐγκατοίκους διὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῶσι συμφώνως μὲ τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο ἡ Γεωργικὴ εἶναι ἐμπειρικὴ βᾶσις τοῦ πολιτικοῦ βίου· ἢ δὲ ποιμενικὴ εἶναι τὸ μεθόριον μεταξὺ τούτου καὶ τῆς κτηνητικῆς, ἥτις παριστάνει τὴν φυσικὴν κατάστασιν μὲ ἔλκν τῆς τῆς ἀγριότητα. Ἐάν λοιπὸν λαοὶ, ἔχοντες τελειότεραν ἢ ἀτελειότεραν πόλιν, ἀφίνοσι ταυτην ἐκ μιᾶς τινὸς αἰτίας, καὶ ζητοῦσιν ἄλλον τόπον νὰ κατασταθῶσιν—ἢ πολιτικὴ ζῶντων ἐμπορεῖ τότε νὰ ἐκληφθῆ ὡς διακλυμένη, ἥτις ἐμπορεῖ κατ' ὀλίγον καὶ νὰ ἐξουθενωθῆ ἐντελῶς. Οὕτω πολλοὶ λαοὶ ἀφίνοντες τὰς πέλειαι των, καὶ προσερχόμενοι εἰς ἄλλας συγχωνεύονται τρέπονται μὲ λαοὺς ἄλλους καὶ λαμβάνουσιν ἄλλην νῆαν πολιτικὴν μορφήν καὶ κατάστασιν.

ΡΚΘ'. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη κοινωνικὴ δικαία σχέσις, πρέπει νὰ θεωρηθῆ στηριγμένη ἐπάνω συνθήκης (ΡΚ'). αὕτη δὲ ὀνομάζεται Πολιτικὴ συγ-

Θήκη ἢ πολιτικὸν συνάλλαγμα· οἱ αὐτῆς ὑποχέονται οἱ συμφωνοῦντες νὰ ἐκτελέσωσι πραγματικῶς τὴν πόλιν διὰ τῆς κοινῆς ἐνεργείας τῶν, καὶ νὰ στέρξωσιν ὅλα τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐπιτυχηθῇ ὁ τῆς πόλεως σκοπός. Εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἡ συνθήκη εἶναι συνδέτικὴ τῶν μελῶν τῆς κοινῆς εἰς συμπλήρωσιν ἑνὸς ὅλου· εἰς δὲ τὸ δεύτερον εἶναι συνθήκη τῆς τῶν μελῶν ὑποταγῆς εἰς τὸ ὅλον, γινομένη μεταξὺ τῶν μελῶν καὶ τοῦ ὅλου.

ΡΑ'. Ἡ πολιτικὴ συνθήκη ὀνομάζεται καὶ κοινωνικὴ συνθήκη κατ' ἐξοχὴν, ἐπειδὴ ἡ πόλις διατάσσει καὶ διοικεῖ τρόπον τινα ὅλας τὰς αἰσθητὰς κοινωνίας, ἀλλ' ἡ συνθήκη αὕτη οὐκ εἶναι χρεῖα νὰ ἐκφράζεται πάντοτε ῥητῶς (ΡΚ').· εἴμεθα μόνον βέβαιαι, ὅτι χωρὶς συνθήκην εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀντιφαιτικὸν νὰ δίδη τις καὶ νὰ λαμβάνῃ δίκαια. Ταύτην ὁμῶς τὴν συνθήκην ὑποθέτομεν εὐλόγως προὑποκειμένην σιωπηλῶς. Τὸ δὲ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, συνεκρίτησαν πρῶτον συμβούλιον, καὶ ἕκαμαν ἐνώσεως συνθήκην, καὶ ἄλλην ὑποταγῆς συνθήκην, καὶ τελευταίον πολιτικὴν, εἶναι γελοῖωδες καὶ παραλογιστικόν, ἐπειδὴ ὑποθέτει τὴν πόλιν πρὶν ὑπάρχει ἡ πόλις.

ΡΑΑ'. Ἐκ τῆς πολιτικῆς συνθήκης γεννᾶται κοινή τις θέλησις, ἢ γούν ἢ ἰδέα ἐνεργητικοῦ τινος στοιχείου, τὸ ὁποῖον διαχωρεῖ καὶ ἐμψυχώνει ὅλην τὴν πολιτικὴν ἐνότητα, καὶ ἐξὸν σπουδάζει ἄλλο εἰ μὴ μόνον τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως. Εἰς δὲ ταύτην τὴν κοινὴν θέλησιν, ὡς ὑψηλοτάτην ἐντὸς τῆς πόλεως, πρέπει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς σπουδὰς τῆς πᾶσα μερικῆ, ὥστε νὰ μὴ ἀντιφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως. Καὶ εἶναι λοιπὸν ἡ κοινὴ αὕτη θέλησις νόμος δι' ὅλους τοὺς πολίτας, ἢ γούν γενικὸς κανὼν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Ἡ κοινὴ

αὕτη θείησις ἐμφαίνεται εἰς ὅλους τῆς πόλεως τοὺς νόμους, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζονται ἀκριβέστερα τῶν πολιτῶν αἱ σχέσεις· οἱ νόμοι λοιπὸν οὗτοι εἶναι ἔργον τῆς κοινῆς θελήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποτάσσεται ἀναντιρρήτως ἅπας πολίτης. Ἰπακοή λοιπὸν εἰς τοὺς νόμους εἶναι τὸ πρῶτον καὶ μόνον καθήκον τοῦ πολίτου, ἐπειδὴ ἐμπεριλαμβάνει καὶ ὅλα τὰλλα καθήκοντα· εἶναι δὲ καθήκον ὑπ' ἀνάγκης ὑπαγορευόμενον εἰς τοὺς θελόντας νὰ τ' ἀποφύγουν, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὸ δὲν ἔδυνατο νὰ ὑπάρξῃ πόλις· καὶ διὰ τοῦτο μᾶς τὸ προστάζει ἀπολύτως ὀνομαστικῆς Λόγος (ΡΚΑ').

ΡΑΒ'. Διὰ νὰ εἶναι ἐνεργὸς ἐξωτερικῶς ἡ κοινὴ θελήσις, ἤγουν νὰ εἶναι νόμος μεταβιβάμενος ἀληθῶς εἰς τοὺς ἄλλους, ἀπαιτεῖται δύναμις, ἥτις νὰ συνάπτῃ ὑφ' ἑαυτὴν ὅλας τὰς εἰς τὴν πόλιν ἐνεργούσας δυνάμεις ὡσπὲν εἰς κέντρον καὶ νὰ ὑπερέχῃ πᾶσαν μερικὴν δύναμιν. Ἡ δύναμις αὕτη, ἥτις εἶναι τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν μερικῶν δυνάμεων τῆς πόλεως, ὀνομάζεται πολιτικὸν κράτος, ὑπερτάτη ἐξουσία· καὶ τὸ εἰς τὴν πόλιν φυσικὸν ἢ ἠθικὸν πρόσωπον, εἰς τὸ ὅποιον, καθ' ἑαυτὴν ἀφηρημένως θεωρουμένη, ἐμφαίνεται κατὰ σύγκριτον, ὀνομάζεται κεφαλὴ τῆς πόλεως, ἡγεμῶν, βασιλεὺς. Ἡ κεφαλὴ λοιπὸν τῆς πόλεως εἶναι ὁρατὴ παρὰ τὰς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ ἐπομένως τῆς τοῦ δικαίου ιδίας, ἐπειδὴ ἡ ἐξουσία ἐκεῖνη δὲν χρησιμεύει εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ κάμῃ πρᾶγμα τὴν ιδέαν ταύτην. Διὰ τοῦτο ἀποδίδεται εἰς αὐτὴν καὶ ἀξία ιδιαιτέτη, ἥτις ὀνομάζεται μεγαλωσύνη, καὶ ὕψος, ἐπειδὴ φαίνεται δι' αὐτῆς ὁ Ἡγεμὼν μεγαλήτερος καὶ ὑψηλότερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἐν τῇ πόλει ἄλλους· ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι ἀνκρηρόμενοι πρὸς αὐτὸν λέγονται ὑπήκοοι, ἐπειδὴ ὑποτάσσονται καὶ ὑπακούουσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν του, μ' ὅλον ὅτι

καὶ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἐπίσης ὡς ἐκείνος πολῖται, καὶ χωρὶς τούτων δὲν ἠδύνατο ἐκεῖνος νὰ ἔχη καμμίαν ὑπέροχον δύναμιν. Εἶναι λοιπὸν ἡ πόλις ἀνισος κοινωνία (ΡΙΘ').

Στ' μείωσις. Ἐμπειρικῶς θεωρουμένη ἐμπορεὶ ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως νὰ εἶναι ἢ φυσικὸν ἢ ἥδικόν πρόσωπον· ὡσαύτως ἐμπορεὶ νὰ φέρῃ καὶ διάφορα ἐνόματα· εἶναι, Αὐτοκράτωρ, Βασιλεὺς, Σουλτάνος, Ἡγεμῶν, Ἕπατος, Ἄρχων, Ἀρχιερεὺς, Πολίταρχος κτλ. καὶ μ' ὅλον ὅτι ταῦτα ὅλα ἔχουσι καποῖαν διαφορὰν, ἔταν θεωροῦνται πρὸς ἀλλήλους· οἱ Ἡγεμόνες, ὡς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουσι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, εἶναι ὁμῶς καθ' ἑαυτὰ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ Ἡγεμόνος πρὸς τοὺς ὑπηκόους, ἀπολύτως ταυτόσημα· εἴτε τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχει καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸς τὸν λαόν του, τὴν ὁποίαν ἔχει καὶ ὁ Ἡγεμῶν πρὸς τὸν ἴδιόν του.

ΡΑΓ'. Ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως φυσικῶς θεωρεῖται κατ' ἐκλογὴν· διότι ὅταν οὕτω θεωρήσωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐμβαίνοντας εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν, τοὺς βλέπομεν ἐλευθέρους καὶ εἰς οὐδένα ὑπηκόους· καὶ ἐπειδὴ ὑποτάσσονται θέλοντες, ὑποτάσσονται βίβαια εἰς ὃν τινα ἐκλέξωσιν ὁμοφώνως ὡς κεφαλὴν των· εἰ δὲ τις ἐμβὰς μὲ βίαν παραλάβῃ τὴν ἐξουσίαν πόλεως τινος, πάλιν θεωρεῖται ὡς κατ' ἐκλογὴν Ἡγεμῶν· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ του προὔποτίθεται σιωπηλῶς καὶ εὐλόγως· διότι ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑποταχθῇ λαὸς χωρὶς νὰ θελή· ἢ ὡς τις ἐμπορεῖ ν' ἀποθάνῃ, δὲν ἐμπορεῖ νὰ βιασθῇ. « Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν ὅτι καὶ ἡ λεγομένη κληρονομικὴ διαδοχὴ τοῦ θρόνου, εἶναι ἔργον ὁμοφώνου θελήσεως τῶν ὑπηκόων· διότι ἰδόντες, ὅτι εἰς τὰς συχναῖς ἐκλογὰς καὶ ἀλλαγὰς τῶν Ἡγεμόνων συμβαίνοσι πλειότερα ἄδικα εἰς τὴν κοινωνίαν, παρὰ ἑαυτῶν ἀφήσωσιν ἅπαξ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν κληρονομικὴν διαδοχὴν, ἀπεφάτισαν ἐκ συμφώνου νὰ κάμωσι μίαν φορὰν διὰ πάντα τὴν ἐκλογὴν εἰς μίαν οἰκογένειαν· ὅταν δὲ αὕτη παύσῃ, πάλιν πρέπει νὰ γείνη ἐκλογὴ εἰς ἄλλην.

ΡΑΔ'. Ἐπειδὴ ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως δὲν δύναται νὰ

διοικήτη ἀμέσως ὅλα τὰ εἰς τὴν πόλιν ἀναφερόμενα πράγματα· διὰ τοῦτο χρειάζεται συνεργούς, φυσικά ἢ ἠθικά πρόσωπα· ὀνομάζονται οὗτοι ἄρχοντες, οἱ ἐν τέλει, ἢ καὶ πολιτικοὶ λειτουργοί· καὶ πρῶτος τούτων εἶναι ὁ Ἡγεμῶν αὐτός. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ὑπηρετοῦσι τὸν Ἡγεμόνα διὰ τὸ ἴδιόν του πρόσωπον, ἀλλὰ τὴν πόλιν διὰ τὸ ἠθικόν καὶ ἀμετάστροφον πρόσωπον· διὰ τοῦτο δὲν ἔμπορεῖ ὁ Ἡγεμῶν νὰ τοὺς ἀποβάλῃ, ὡς ἔτυχε, μ' ὅλον ὅτι τοὺς ἔκλεξεν αὐτός· οἷόντι δὲν τοὺς ἔκλεξε διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκίας του, ἀλλὰ διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς πόλεως. Ἐὰν λοιπὸν ὁ λειτουργὸς παραβῇ τὰ καθήκοντά του, πρέπει νὰ κριθῇ κατὰ τοὺς νόμους τῆς πόλεως, καὶ νὰ ἀποβαλθῇ μὲ ὅλους τοῦ δικαίου τοὺς τύπους.

ΡΛΕ'. Οὐδ' ὁ λειτουργὸς τῆς πόλεως δὲν πρέπει νὰ παραιτῇ τὸ λειτούργημά του ὡς ἔτυχε, καὶ ὅποιαν ὥραν θελήσῃ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ζητήσῃ τὴν παραιτήσιν του καὶ νὰ ὑπουργῇ, ἕως οὗ νὰ τὴν λάβῃ· εἶναι δὲ ἄδικον, ἢ ἀστόχαστον νὰ ἀναγκάζεται ὁ λειτουργὸς εἰς ἀκολούθησιν τῆς λειτουργίας του, εἰάν δὲν ἔχῃ ἢ τὰς εἰς ταύτην ἀπαιτούμενας δυνάμεις ἢ τὴν κλίσειν. Ἐὰν δὲ θελήσῃ ὁ Ἡγεμῶν αὐτὸς νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐξουσίαν του, εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὸ κάμῃ χωρὶς νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τινος τὴν παραιτήσιν· ἢ δὲ ἀνάγκη εἰς τὸ νὰ διοικῇ ἢ θελεν εἰσθαι ἢ μεγίστη ἀτοπία.

ΡΛΣ'. Ἐρ' ἴσον θεωροῦνται τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπλῶς μέλη, εἰς ὅλα ἀποδίδεται πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης, ἢ γουν καθεὶς πρέπει νὰ ἔχῃ ἐλευθερίας τινα ἐπικράτειαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας νὰ ἐκτελῇ ἀνεμπόδιστως τὰ δίκαιά του, καὶ καθεὶς κατὰ τοῦτο ἔχει ἴσον δικαίωμα εἰς τὴν προστασίαν τοῦ νόμου, καὶ τὴν ταύτου βασιτάζουσαν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν πόλιν κἄνεις δὲν πρέπει νὰ μετε-

χειρίζεται πρὸς τοῦτο ἰδίας του δυνάμεις, ἐκτός ἐὰν δὲν ἐμπροσθὴν
 νὰ λάβῃ τὴν κοινὴν προστασίαν, ὅποτε προστρέχει ἐξ ἀνάγκης
 εἰς τὸ φυσικὸν τῆς ποιῆς δίκαιον (PZ').

PAZ'. Τὸ δίκαιον λοιπὸν τῆς προσωπικῆς καὶ φυσικῆς
 ἐλευθερίας (NI') μένει τὸ αὐτὸ μεταβαῖνον διὰ τῆς πολιτικῆς
 ἐνώσεως εἰς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἥγουν ἡ ἐπικράτεια τῆς
 ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε καθεὶς νὰ προσδιορίσῃ διὰ τὸν
 ἑαυτὸν του εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, προσδιορίζεται εἰς τὴν
 πολιτικὴν διὰ τῆς κοινῆς θελήσεως, ἥγουν διὰ τῶν νόμων
 (PAA'). • καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ νόμιμος ἐλευ-
 θερία • καὶ ἀπ' ἐνὸς μὲν μέρους ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς θε-
 λησεώς του εἶναι ἐλάττωσις τῆς ἐλευθερίας του • ἀπ' ἄλλου δὲ
 εἶναι αὐξήσις, ἐπειδὴ ἡ ἰδία του θέλησις παραλαμβάνεται εἰς
 τὴν δημοσίον, ὅπου εἰς ἐνεργεῖ ὑπὲρ πάντων, καὶ πάντες ὑπὲρ
 ἐνός. Βοηθεῖται λοιπὸν καὶ προστατεύεται τὸ δίκαιον κοινῶς,
 καὶ καθεὶς ἔχει τὴν ἐλευθερίαν του ἐπεστηριγμένην εἰς βεβαίαν
 καὶ ἀκλονήτους βάσεις.

PAH'. Διὰ τοῦτο εἶναι πάντες οἱ πολῖται ἴσοι (PAZ'),
 καθότι ἔχουσι ὅλοι ἴσον δικαίωμα νὰ προστατεύωνται ἀπὸ
 τοὺς νόμους • ἡ ἰσότης τῶν αὐτῶν εἶναι γενικὴ καὶ ἀριθ-
 μητικὴ, ἐπειδὴ τὴν ἔχει καθεὶς κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν •
 εἰς δὲ τὰς ἐκ τῆς πόλεως ὠφελείας, εἶναι σχετικὴ καὶ γεω-
 μετρικὴ, διδομένη εἰς καθένα κατὰ τὸν γεωμετρικὸν λόγον
 τῆς ἀξιοτήτός του. Κατὰ τοῦτο, ὅς τις ζητεῖ ἀπόλυτον ἰσότη-
 τα, ζητεῖ ἄλογον καὶ τραγελαφικὸν πρᾶγμα, καὶ μόνον οἱ ἀνόη-
 τοὶ πρέπει νὰ τὴν ζητῶσι. Διότι α) ἡ πόλις εἶναι καθ' ἑαυ-
 τὴν ἄνισος κοινωνία, ἐπειδὴ ἀνάγκη εἶναι νὰ ἔχῃ τὴν κεφαλὴν
 της (PIO', PAB'). • β) τὰ μέλη της εἶναι ἄνισα, ἐπειδὴ
 ἄλλοι μὲν εἶναι ἐνεργοί, ἄλλοι δὲ ἄπρακτοι πολῖται (PHZ'). •

γ') Ἡ ἐκεί καταδειχθεῖσα ἀνισότης τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων διαρκεῖ πάντοτε, καὶ οἱ νόμοι μόνον τὴν ἐνδεχομένην ἀδικίαν ἐμποροῦν νὰ προλαμβάνωσι καὶ νὰ ἐμποδίσωσι· δ') διὰ τὴν αὐτὴν ἀνισότητα καὶ εἰς ἄλλας ἐμπειρικὰς περιστάσεις, ὁ μὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ εὐκαίαια εἰς πλείωτερα ἀντικείμενα, ὁ δὲ εἰς ὀλιγώτερα· καὶ ἰσοῦ πάλιν ἡ ἀνισότης· ἀλλὰ νὰ μὴ ἀποκτήσῃ τις πλείωτερα, ὅταν δύναται, θέλει νὰ εἴπῃ ν' ἀρνηθῇ τὰς φυσικὰς τοῦ δυνάμεως, αἱ ὁποῖαι τοῦ εἶναι ἀναπαλλοτρίωτον κτῆμα.

Σημείωσις. Ἡ πολιτικὴ ἰσότης καὶ ἐλευθερία δὲν ἀφαιρῆται, εἰς πολῖταις τινεσ, ἢ καὶ ὁλόκληρα συστήματα πολιτῶν (οἷον στρατηγῶν, κριτῶν, διδασκάλων, τεχνῶν συστήματα καὶ ἐμπορίας) ἀπολαμβάνουσιν ἰδιαιτέρως τινα δικαίωματα καὶ προνόμια· διότι πᾶν δίκαιον, τὸ ἐποιοῦν ἀπολαίει ἰδιαιτέρως τι πρόσωπον ἢ φυσικὸν ἢ ἡθικόν, σκοπὸν ἔχει τὴν διατήρησιν τῶν ἐνδὲ ἐκάστου δικαίων· διὰ τοῦτο αὐτὰ κατ' ἐαυτὰ τὸ προσωρικὰ ταῦτα πλεον συντελοῦν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα παρὰ τὴν βλάβητον· ἀλλὰ πρέπει εἰς τὴν ἀπέλαυσιν τῶν προνομίων τούτων νὰ φυλάττωνται ἀπαρραβότως ὄχι τινὰ τὰ ἐφεξῆς· πρῶτον νὰ μὴ ἀποτελοῦν οὗτοι οἱ τὰ προνόμια ἔχοντες ἰδιαιτεροῦν σύστημα ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· διότι τοῦτο ἤθελε εἶναι πῶλις ἐν πόλει, καὶ ἐπομένως ἤθελε παύσειν ἢ ἐνόησεν τῆς πολιτικῆς κοινωσίας· δευτέρου νὰ μὴ τὰ λαμβάνωσι ἐκ γεννήσεως, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀποκτώσι διὰ τῆς ἀξιοσημοσύνης· ἐκ γεννήσεως λαμβάνουσι τὸ ἐνδύομενον οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ νὰ κατασταθῶσι ἄξιοι· ἀλλὰ τὸ ἐνδύομενον τοῦτο χάρις ἢ φύσιν ἀπροσδιοριστως εἰς ὅν τινα θέλει, καὶ ἔχει προσωρικωμένως εἰς τὸν ἐκ τῆς δεύρας γενεᾶς καταγόμενον· ἐνδύομενον δὲ λέγω τὰ ἔμφυτα προτερήματα, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται διὰ τῆς ἀγωγῆς. Ἡ γεννητικὴ ἐμπορεῖ νὰ δώσῃ τὰ μίσα εἰς τὴν ἀγαθὴν ἀγωγήν, ἢ τὸ ἀποκαθιστᾶ ἄξιους προσωρίων τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ τότε δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ ἔλαβον ἐκ γεννήσεως, ἥτις μόνον τὴν ὁδὸν τοὺς ἐδείξε διὰ κτήσεως γλώσσης καὶ ἀξιοσημοσύνης νὰ φθάσωσιν εἰς τὰ προσωρικὰ κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἀσυγχώρητον ὁ ἀνάξιος νὰ λαμβάνῃ προνόμια καὶ ἀρχάς. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ δὲν κριτεῖ καὶ περὶ τοῦ Ἡγεμόνος, ὅς τις ἔχει τὸ ἀνώτατον καὶ πρωτίστου προνόμιον· διότι οὗτος πρέπει νὰ ἔχῃ κληρονομικὸν τὸ δίκαιον κατ' αἴτησιν αὐτοῦ τοῦ Λόγου (ΡΑΓ'). Ἀλλ' εἶναι καὶ αὐτὸς ὑπόχρεως εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ Λόγου νὰ ἀναπτύξῃ,

ἔσον δυναταί, τὰς φυσικάς του δυνάμεις καὶ δεξιότητας, διὰ τὰ εἶναι ἄρχων καὶ ἡγεμόν καὶ βραβεύς, καὶ ἔλα τὰ πάντῃμα ὄνματα, πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς· διότι εἶναι εἰσχύνη ὁ πρῶτος νὰ εἶναι δεύτερος εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὰ ἄλλα προτερήματα, καὶ ἐνταυτῷ βλαπτέται ἢ ὀλομέλεια τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὅταν εἶναι ἀνάξιος ἢ κεφαλῆ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ.

Περὶ τῶν δικαίων τοῦ Ἡγεμόνος.

ΡΛΘ΄.

Τὰ δίκαια τῆς κεφαλῆς τῆς πόλεως, καθὼς κεφαλῆς, ὀνομάζονται δίκαια μεγαλωσύνης. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἄθροισμα τούτων εἶναι κυρίως ἡ ὑπερέατη πολιτικὴ ἐξουσία· διὰ τοῦτο τὰ δίκαια ταῦτα εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰ μὴ διάφοροι κλιῶνες τῆς ἐξουσίας ταύτης· καὶ διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην ὡς χωρισταὶ δυνάμεις ἢ ἐξουσίαι· ἀλλ' εἰς τὴν πείραν συναντῶνται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡνωμέναι ἢ διηρημέναι, καθὼς ἤθελε τὰς διατάξῃ ἢ ἰδιαιτέρα διαταγῇ πόλεως τινος, ἢ οἱ θετικοὶ τύποι, μὲ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζεται εἰς αὐτὴν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Εἰς δὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τῆς μεγαλωσύνης δικαίων ἐν γένει ὑφίσταται ὅλη ἡ διοίκησις τῆς πόλεως, ἢ ἡ πολιτικὴ κυριότης.

PM. Τὸ πολιτικὸν κράτος ἔχει δίκαιον

α'. Νὰ παρατηρῇ τὰς πράξεις ὅλων τῶν εἰς τὴν ἐπικράτειαν ζώντων προσώπων· ἐφορατικὸν δίκαιον.

β'. Νὰ προσδιορίξῃ τὰς πράξεις τῶν ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως διὰ νόμων· δίκαιον νομοθετικόν.

γ'. Νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καταδικάζῃ μὲ τοὺς νόμους τὰς πράξεις τῶν πολιτῶν, εἰὰν διαμάχωνται εἰς τὸ δίκαιον, ἢ τὸ παραβαίνωσι· δίκαιον τοῦ κρίνειν, ἢ δικαστικὸν δίκαιον.

δ'. Τελευταίον νὰ ἐκτελῇ πᾶν ὅ,τι ἐγνώρισεν ἀναγκαῖον ἢ ὑφέλιμον ἢ νομοδοτούσα καὶ κρίνουσα ἐξουσία· δίκαιον ἐκτελεστικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κεφαλὴ εἶναι δύναται νὰ πράξῃ ὅλα ταῦτα τὰ ἔργα ἀμέσως· διὰ τοῦτο ἔχει τὸ δίκαιον νὰ καταστήτῃ δημοσίους ἀρχάς, καὶ νὰ τὰς ἐμπιστεύσῃ εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποταγμένοι εἰς αὐτὸν λειτουργοὶ τῆς πόλεως (ΡΑΔ'). Θέλομεν ἤδη ἐξετάσειν καθὲν ἐκ τούτων λεπτομερέστερα.

ΡΜΑ'. Πρῶτον δίκαιον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἢ τοῦ Ἡγεμόνος εἶναι τὸ ἐφορατικόν, ἐπειδὴ χωρὶς νὰ ἐπιβλέπῃ τὰς πράξεις τῶν πολιτῶν καὶ ἐνὸς ἐκάστου καὶ ὅλων ἐντάμα, οὔτε νὰ νομοθετήσῃ δύναται, οὔτε νὰ κρίνῃ, οὔτε νὰ ἐκτελέσῃ τίποτε· διότι ὅλα ταῦτα στρέφονται εἰς τὰς πράξεις· διὰ τοῦτου τοῦ δικαίου καθιστάνεται ἡ λεγομένη ἀστυνομία, ἣτις ἔχει καθήκον νὰ ἐπαγρυπνῇ ἡμέραν καὶ νύκτα εἰς τὴν διαγωγὴν καὶ ζωὴν ὅλων τῶν πολιτῶν, μαυθάνουσα καθένα ἰδίως φέρεται μὲ τοὺς συμπολίτας του, καὶ πᾶσαν κοινωνίαν, εἰὰν ἐκτελῇ τὸν σκοπὸν τῆς. Κοινωνία μυστικὴ εἶναι ἐμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς τὴν πόλιν, χωρὶς νὰ τὴν ἐξεύρῃ ἢ ἀστυνομία· διότι οὕτως ἤθελεν εἶσθαι πόλις ἐν πόλει, τὸ ὁποῖον ἀναιρεῖ τὴν ἐνότητα τῆς πόλεως (ΡΑΗ', Σημ.). Καὶ τὰ μικρὰ πρέπει νὰ ἐπιβλέπῃ ἀκριβῶς ἢ ἀστυνομία, μемуμένη τρόποντινα τὸ παντέφορον ὄμμα τοῦ Παμβασιλέως. Μυστικὴν ἀστυνομίαν εἶναι ἀνοίκειον τῆς μεγαλειότητός της νὰ ἔχῃ, ἀλλὰ φανεράν εἰς ὅλους· οὐδὲ νὰ συσφίγγῃ δι' αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν ἐνέργειαν τῶν δυνάμεων τοῦ πολίτου, ὅταν ἐνεργῇ ἀβλαβῆ εἰς τὸν πολιτικὸν σύνδεσμον (ΞΖ').

ΡΜΒ'. Δεύτερον δίκαιον τοῦ Ἡγεμόνος εἶναι νὰ εἰσῆ νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἀσφαλίζονται τὰ ἐνὸς ἐκάστου δίκαια ἢ θελήσεις του δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ πρέπει νὰ διευθύνεται ἀπὸ τὴν νομοδοσίαν τοῦ Λόγου· πρέπει μάλιστα νὰ συμβιβάζεται μετὰ τὸ διὰ πάντων διαβιβένον καὶ πάντας ζωοποιῶν κοινὸν στοιχείον, ἡγουν τὴν κοινὴν τοῦ πολιτῶν θελήσιν (ΡΑΑ'). Διὰ τοῦτο ὁ Ἡγεμὼν πρέπει νὰ προβάλλῃ τοὺς νόμους του, ἀν εἰς ὅλους τοὺς ἐνεργούς πολιτας εἶναι ἀδύνατον (ΡΙΖ'), ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐκλεισθέντες· ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἰδέα Νομοθετικῆς Συνοδου, χωρὶς τῆς ὁποίας τὴν συγκατάθεσιν δὲν δύναται νὰ ἔχη τὴν δύναμιν τῆς κἀμμία νομοδοσία. Ἀλλὰ πάντοτε εἶναι νομοδότης ὁ Ἡγεμὼν, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ μεταδίδονται οἱ νόμοι. Διὰ τοῦτο ἔχει τὸ δίκαιον αὐτὸς μόνος νὰ τοὺς δημοσιεύσῃ διὰ νὰ γνωσθῇ εἰς ὅλους ἢ θελήσεις του, καὶ νὰ γείνη κανὼν τῶν ἐνὸς ἐκάστου πράξεων· διὰ τοῦτο δὲν δύναται οἱ νόμοι νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν, ἡγουν νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς πράξεις, αἵτινες ἔγειναν πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων. Οἱ νόμοι πρέπει νὰ εἶναι εὐκρινεῖς καὶ εὐκατάληπτοι· εἰδ' εἶναι μετὰ ἀμφιβολίαν ἐκφρασμένοι, ὁ Ἡγεμὼν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τοὺς ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ τοὺς προσδιορίσῃ. Τελευταῖον, ἐπειδὴ οἱ νόμοι πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται εἰς τὰς περιστάσεις τοῦ πολιτικοῦ βίου· αἱ δὲ, μεταβάλλονται πολλάκις· διὰ τοῦτο ἔχει τὸ δίκαιον ὁ Ἡγεμὼν νὰ μεταβάλλῃ νόμους, ἢ νὰ ἀποβάλλῃ παλαιούς· ἢ καὶ νὰ κἀμνη νέαν ἐξ ὑπαρχῆς νομοδοσίαν, ἀλλὰ πάντοτε σύμφωνον μετὰ τοὺς καθολικοὺς τύπους καὶ νόμους τοῦ ὁρθοῦ Λόγου.

ΡΜΓ'. Τρίτον δίκαιον τοῦ Ἡγεμόνος εἶναι τὸ δικάζειν ἢ κρίνειν, τὸ ὅποιον περιέχει ὅλην τὴν περιποίησιν καὶ φυλακὴν

τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ δικαιοσύνη, καὶ δικαιοδοσία· ὁ δὲ τόπος τῆς, δικαστήριον ἢ κριτήριον. Εἶναι δὲ κριτήρια δύο, πολιτικὸν καὶ ἐγκληματικόν· τὸ πρῶτον ἀποφασίζει τὰς τῶν πολιτῶν λογομαχίας καὶ διαφορὰς περὶ τοῦ δικαίου· τὸ δεῦτερον κρίνει τὰς τοῦ δικαίου παραβάσεις, αἱ ὅποιαί πρέπει νὰ λάβωσι ποινὴν. Καὶ τὰ δύο πρέπει νὰ παραβάλλωσι τὰς πράξεις μὲ τοὺς νόμους, καὶ νὰ κάμνωσι τὴν ἀπόφασιν διὰ συλλογισμοῦ ὀρθοῦ καὶ ἀπταιστοῦ. Αἱ πράξεις ἢ αἱ ἀμφιβολαὶ πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσι ἔμπροσθεν τοῦ κριτηρίου μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν· τὸ ὅποῖον λέγεται δικολογία ἢ κρισολογία· οἱ κρινόμενοι ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ προβάλλωσι τοὺς λόγους των, καὶ οἱ κριταὶ ἔχουν τὸ καθήκον νὰ τοὺς ἀκούωσιν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ κρίσεις προϋποθέτουν γνῶσιν τῶν νόμων· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διορισθῶσιν ἐπίτηδες εἰσήμενοι τῶν νόμων, ὀνομαζόμενοι Νομικοί, διὰ νὰ εἶναι κριταὶ τοῦ δικαίου. Διὰ πληροφориαν πλειοτέραν ἐμποροῦν οἱ κρινόμενοι νὰ ἀναφέρωσι τὴν ὑπόθεσίν των καὶ εἰς τὸν Ἡγεμόνα αὐτόν· τὸ ὅποῖον λέγεται ἐκκλησις τῆς δίκης· ἢ δὲ ἀπόφασις τοῦ Ἡγεμόνος εἶναι ἀνεκκλητος, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄλλος μεγαλήτερος εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ τὴν ἀνακρίνη.

PMΔ'. Τέταρτον δίκαιον τοῦ Ἡγεμόνος εἶναι τὸ ἐκτελεστικόν, χωρὶς τοῦ ὁποῖου ἤθελαν εἶσθαι περιττὰ καὶ τὸ ἐφορατικόν, καὶ τὸ νομοδοτικόν, καὶ τὸ δικαστικόν· καὶ οἱ δὲ δύναται νὰ τὸ ἔχη ἄλλος εἰμὴ ὁ Ἡγεμών· διὰ νὰ τὸ βάλῃ εἰς πρᾶξιν πρέπει νὰ ἔχη ἐπίτιμας, αἵτινες, μ' ὅλον ὅτι εἶναι καὶ αὐτοὶ πολῖται, ἀνεφέρονται ὁμῶς ἀμέσως εἰς τὸν Ἡγεμόνα καὶ ὑποτάσσονται εἰς αὐτόν, ὡς ὄργανα, διὰ τῶν ὁποῖων ἐκτελοῦνται αἱ ἀποφάσεις τῆς κρίσεως. Εἰς τὸ ἐκτελεστικόν δίκαιον τοῦ

Ἡγεμόνος, ὡς τὴν μόνην σωτηρίαν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ ἀντίσταται κἀνείς οὔτε δι' ἔργου, οὔτε διὰ λόγου· ἀλλὰ μάλιστα πρέπει, χρείας τυχεύσης, νὰ γίνωνται ἔλοι ὄργανα τοῦ ἐκτελεστικοῦ δικαίου πρὸς διατήρησιν τῆς κοινῆς ἡτυχίας.

ΡΜΕ'. Ἐπειδὴ τὸ ἐκτελεστικὸν εἶναι δίκαιον τοῦ Ἡγεμόνος (ἀνωτ.). ἀναγκάτως λοιπὸν εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ δίκαιον τῆς ποιῆς, χωρὶς τοῦ ὁποῦ δὲν δύναται νὰ ἐπιτυχηθῇ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Διὰ τοῦτο εἶναι θεοδίκαιωμένη καὶ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ, εἰάν οἱ νόμοι ἐδωρίσαν θάνατον διὰ κἀνὲν ἀμάρτημα, μ' ὅλον ὅτι ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἔχει καμμίαν ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τοὺς ὑπηκόους του· ἀλλ' ἔχει χάριτος δίκαιον, διὰ τοῦ ὁποῦ δύναται κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ συγχωρήσῃ, ἢ κἀν νὰ μετριάσῃ τὴν ποινὴν· ἀλλὰ τὰ περὶ ποιῆς καὶ χάριτος πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ὅπως οὖν λεπτομερέστερα εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΡΜΖ'. Ἡ ποινὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπιφερθῇ, πρὶν ἀποδειχθῇ ἀναμφιβέβως ὁ ἐγκαλούμενος· ἀποδεικνύεται δὲ ὅχι ἀπλῶς, ἂν εὔρεθῇ εἰς τὴν πράξιν, ἢ ἂν πολλοὶ τὸν καταμαρτυροῦσιν, ἀλλ' ἂν αὐτὸς ὁμολογήσῃ μὲ τὸ ἴδιόν του στόμα τὸ ἀμάρτημα. Εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ ἀναγκασθῇ διὰ ῥαβδισμῶν καὶ μαστιγώσεων· ἐπειδὴ, ἐκτὸς ὅτι δύναται νὰ ὁμολογήσῃ ψευδῶς τὴν πράξιν διὰ νὰ ἀποφυγῇ πρὸς ἄρας τοὺς πόνους, οἱ ῥαβδισμοὶ εἶναι ποινὴ πρὶν ἀποδειχθῇ τὸ ἀμάρτημα· τὸ ὁποῦ εἶναι ἄδικον· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὸ κριτήριον πᾶν ὄργανον βασάνων καὶ μαστιγώσεων· ὁ δὲ ἐγκαλούμενος νὰ παραλαμβάνεται εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ἥτις μὲ τρόπους δεξιούς καὶ φρονίμους νὰ καταγίνεται εἰς ἀπόδειξιν ἢ τοῦ ἀμαρτήματος ἢ τῆς ἀθωότητός του· ἐπομένως ἔχει

δικαίως ἄδειαν καὶ ὁ ἐγκαλούμενος νὰ μεταχειρισθῆ παραστάτην καὶ συνήγορόν του. Γενικῶς δὲ πρέπει τὸ ἐγκληματικὸν κριτήριον νὰ φυλάττη τοῦτον τὸν κανόνα »Καλῆτερον, ἢ γοῦν ὀλιγώτερον κακὸν εἶναι νὰ συγχωρηθῆ ὁ πταίστης δι' ἔλλειψιν ἀποδείξεως παρὰ νὰ καταδικασθῆ ὁ ἀθῶος διὰ μόνην ὑποψίαν. Διὰ νὰ εἶναι δὲ καὶ πᾶς ἄλλος πληροφορημένος ὅτι εἶναι δικαία ἡ ποινὴ, πρέπει νὰ δημοσιευθῆ εἰς ὅλους ἡ νόμιμος ἀπόφασις. Πᾶσα δὲ ποινὴ, καὶ μάλιστα κεφαλικὴ, πρέπει νὰ γίνεται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἀτιμῶζεται ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ νὰ ἐπιτείνεται καθ' ὑπερβολὴν ἢ αἰσθησις τῶν ἀλγηδόνων. Πᾶσα ἀπανθρωπία καὶ βαρβαρότης πρέπει νὰ λείπη μακρὰν ἀπὸ τῆς ποινῆς τὴν ἐκτέλεσιν.

PMZ'. Τὸ δίκαιον τῆς χάριτος ἀποδέχεται μὲν καὶ ἡ θεωρία, ἀποδέχεται δὲ πρὸ ταύτης ἡ πράξις τῶν Ἡγεμόνων· δὲν πρέπει δὲ νὰ γίνεται καθ' ἀρέσκειαν, ἀλλὰ μὲ περιορισμοὺς τινὰς, τοὺς ὁποίους δικαίοντι ὁ Λόγος· οἱ δὲ περιορισμοὶ εἶναι οὗτοι. Μετρίαν τῆς ποινῆς ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ Ἡγεμὼν, συγχώρησιν δὲ παντελῆ, παρεκτὸς τῶν ἀμαρτημάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὸ πρόσωπόν του, δὲν ἔχει ἐξουσίαν νὰ κάμῃ· διότι καθὼς πᾶς ἀδικούμενος ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἀδικητὴν του, οὕτω καὶ ὁ Ἡγεμὼν, καὶ μάλιστα ὅπου μεγαλῆτερος καὶ ὑψηλότερος θέλει νὰ φαίνεται ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του, τόσου πλέον πρέπει νὰ δείχῃ μέγεθος ψυχῆς συγχωρῶν τοὺς ἀμέσους ἀδικητὰς του, καὶ μὴ κυριευόμενος ἀπὸ τὴν οὐδαμινότητα μικρῶν καὶ χαμερπῶν ψυχῶν, αἱ ὅποια διψῶσι τὴν ἐκδίκησιν, ὡς τὸ νέκταρ τῶν Θεῶν· ἀδικίας ὅμως γενομένης κατὰ τῶν πολιτῶν νὰ συγχωρῆ ἀποποιητὶ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ τὰς ἔχη ὑπὸ τὴν προστασίαν του· εἴτε

96 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ.

πᾶς τις παραβαίνει εὐκολώτερα τοὺς νόμους, ὅταν ἐξεύρῃ, ὅτι δύναται ν' ἀποφυγῇ διὰ χάριτος τὴν ποινὴν.

ΡΜΗ'. Ἡ δὲ μετρίασις τῆς ποινῆς ὄχι μόνου εἶναι εὐλογος, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία. Πρέπει δὲ νὰ γίνῃται εἰς τὰς ἐφεξῆς περιπτώσεις. Πρῶτον, εἰάν περὶ ἁμαρτήματος εἶναι γενικῶς ἐκφρασμένη ἡ ποινὴ, εἰς δὲ τὴν μερικὴν περίπτωσιν, ὅπου θέλει τὴν ἐφαρμόσειν ὁ κριτῆς, ἐμπορεῖ νὰ γείνη καθ' ὑπερβολὴν σκληρά. Κανείς νόμος ποινῆς δὲν εἶναι εἰς τὸν κόσμον, μ' ὅσην ἀκρίβειαν καὶ ἂν ἀπερασίῃσθ, θυνάμενος νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐντελῶς εἰς πᾶσαν μερικὴν περίπτωσιν· ὁ νόμος ὁμιλεῖ περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν ἁμαρτήματος· εἰς δὲ τὸ κριτήριον τὸ ἁμάρτημα παριστάνεται ἀτομικόν, ὅπου ἀναρίθμητοι ἐμπειρικοί περιστάσεις δύνανται νὰ κάμωσιν ἐπιδέκτικὴν μεταστάσεως τὴν ποινὴν. Διὰ τοῦτο ὁ κριτῆς ἀφίνει τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἡγεμόνος, χωρὶς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ καμμία κεφαλικὴ ποινὴ· ἐμπορεῖ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου νὰ μεταβάλῃ ὁ Ἡγεμὼν εἰς ποινὴν εἰρκτῆς, ὅταν τὸ ἁμάρτημα δὲν ἐγεινεν ἀπὸ πάντῃ εὐεφθαμένον τὰ ἦθῃ κακοῦργον· ἀλλ' ἀπὸ πολίτην, ὅστις ἐμπορεῖ νὰ ἀναδείχθῃ μὲ τὸν καιρὸν χρήσιμος εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Δεύτερον ἐμπορεῖ νὰ γείνη μετρίασις τῆς ποινῆς, ὅταν δὲ αὐτὴν τὴν ποινὴν ἐπραξεν ὁ κακοῦργος τὸ ἁμάρτημα· πολλοὶ, φέρ' εἰπεῖν, θέλουτες νὰ φονευθῶσιν ὡς ἀηδιάσαντες τὴν ζωὴν ταύτην, σκοτύνουσιν ἄλλον· κατὰ τοῦ τοιούτου ὁ Ἡγεμὼν πρέπει νὰ μεταβάλῃ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς ποινὴν παυτοτεινῆς φυλακῆς. Τρίτον, ὅταν ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς ζημιόνη τὴν πᾶσιν ἐπαισθητῶς ἐλαττώνων τὰ μέλη της· εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, ἁμαρτήματα, εἰς τὰ ὅποια ἐνέχονται πολλοὶ ἐκ τῶν πολιτῶν· ὅλοι νὰ φονευθῶσιν, ὅταν μάλιστα ἔχη δύ-

να μιν ὁ Ἡγεμὼν νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐνδεχομένας εἰς τὸ εἶξῃς ἀδικίας τῶν, εἶναι φθορὰ καὶ ζημία τῆς πόλεως· ὅθεν εἰδῶ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀμνηστία, ἡ μεταβολὴ τῆς ποινῆς. Ἄλλ' εἰάν θέν θέλη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ εἰκαῖον τῆς χάριτος ὁ Ἡγεμὼν, θέν ἔχει ὁμοίως τὴν ἐξουσίαν νὰ μεταχειρισθῇ ὀργήν, ἧγουν νὰ ἐπιτείσῃ τὴν ποινὴν ὑπὲρ τὴν διαταγὴν τοῦ νόμου μὲ εἶδη καὶ τρόπους ἐκτελέσεως σκληροῦς καὶ ἀπανθρωπῆς.

Σημειώσεις. Περὶ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου ἐλαλήθησαν πολλὰ, ἀφ' οὗ Καίσαρ ὁ Βενετίας εἰς τὸ περὶ Ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν σύγγραμμά του (ἐν Μονάχῳ, 1765, καὶ Βενετία 1781., μεταφρ. ὑπὸ Κοραῆ, ἐν Παρισίοις 1801. 8.) τὴν ἐκατάκωσιν. Ἡ πράξις τὴν ἐγκρίνει εἰς ἕλας τὴς πέλει, μ' ἔλον ὅτι πολλοὶ Ἡγεμέυεις ἀπὸ φιλανθρωπίας κινούμενοι τὴν ἐμετάβαλαν εἰς ποινὴν βαρυτέραν, ἧγουν τὴν παυτοπεινὴν φυλακὴν. Δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ ποῶξις ἔκαμε τόσην κατάρχησιν, ὥστε ἐκαταδικάσων εἰς θάνατον καὶ δι' ἀμαρτήματα, εἰς τὰ ἑποῶα δὲν εἶναι ἀνάλογος ποινὴ ὁ θάνατος· οἶον, διὰ παράβασιν τοῦ δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς γαμικῆς τιμῆς κτλ. εἰδῶ εἶναι τῷ ὄντι ποινὴ ὑπερβολικὴ καὶ ἄδικος ὁ θάνατος· ὅτι ἴμως πάντοτε εἶναι τοιαύτη, καθὼς φροντιδα ἔχων τοῦ δικαίου δὲν δύναται νὰ τὴ εἴπῃ. Εἶναι μάλιστα δικαιοτάτη ποινὴ ὁ θάνατος, ἐσάκις τὸ ἀμάρτημα σκοπὸν ἔχει τὸν θάνατον ἐνὸς τῶν πολιτῶν, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως, ἐπειδὴ θάνατος εἶναι ποινὴ ἀνάλογος καὶ ἴση τοῦ ἀμαρτήματος, τὸ ὁποῖον ἔκαμιν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως θάνατον· καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φυσικὴν κατάστασιν τὸ δικαίον τῆς ἀνάγκης εἶναι ἀμύνης καὶ ἀσφαλείως δικαίου, τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ παραγάγῃ ὁ ἀδικούμενος ἕως τὸν ἀφανισμόν τοῦ ἀδικητοῦ, ἂν κινδυνεύῃ ν' ἀφανισθῇ αὐτὸς (ΡΑ'). Τὰ δὲ κατὰ τῆς ποινῆς ταύτης ἐπιχειρήματα, εἰάν τὰ ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς, εἶναι ἀσθενῆ καὶ εὐκόλως ἀνατροπέμενα. Ὅτι δηλαδὴ ὁ θάνατος οὔτε θεραπεύει τὸ κακόν, οὔτ' ἐμποδίζει διὰ φόβου τὸν φόνον, ἐμπορεῖ νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ πάσης ἄλλης ποινῆς· ἐπιταί ἀραγε ἐκ τούτου ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνωνται παν. ἀπανσι ποιναί; Ἐάν σκοπὸς πρώτιστος τῆς ποινῆς εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀγιότητος τῶν τοῦ δικαίου νόμων, ἡ ποινὴ δὲν φροντίζει ἂν πάντοτε ἢ κάποτε θεραπεύῃ καὶ τὸ κακόν, ἢ ἐμποδίσῃ τοὺς κακούργους· ἀλλ' ὅτι ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ποτὲ δὲν ἔκαμιν ἢ δὲν ἐμπορεῖ νὰ θέμῃ καὶ ταύτην τὴν ἐνέργειαν, καθὼς δὲν δύναται νὰ το ἀποδείξῃ. Ἄλλο ἐπιχείρημα, ὅτι ἐ φρονιθεῖς δὲν ἀφελείται ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ φονεῦς

98 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΥΣ.

του, καὶ ἐπομένως εἶναι ἄδικος ἢ θανάτωσίς του, στήριζεται εἰς τὴν ψευδῆ ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ πόλις δικαιολογεῖται διὰ τῆς ὑλικῆς ὠφελείας, τὴν ὅποιαν λαμβάνει ὁ ἀδικηθεὶς· ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦτου δὲν φροντίζει ἡ πόλις, ἐπειδὴ σκοπεῖν πρῶτιστον ἔχει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀγέτης τῶν τοῦ δικαίου νόμων. Καὶ ἔταν φρουρηθῆ εἰς πόλιν ἑν συναδικεῖται ἔλη ἢ κορωνία, καὶ ὅς τις τούτου ἔλεγον φροντίζει διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, ὥστε τὴν θυσιάζει εὐκολως εἰς τὰ πάθη του, δὲν εἶναι δὲ ὅλην τὴν κορωνίαν ἐπιτιθέμενος ὄνθρωπος; Ἄλλ' εἰν πολεμηθῆ αὐτὴ ἢ ζωὴ τῆς πόλεως (καθὼς γίνεται ἀπὸ τοῦς προδοταῖς) ὅν πρέπει τότε οἱ νόμοι νὰ ἐκβάλλωσιν ἀπὸ τοῦ μέσου διὰ θανάτου τοῖς προδοταῖς; Ἄλλ' ἔχει, λέγουσιν, ἡ πόλις μέσα ἄλλα τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν ἀσφαλιστικά, πρὸς τί χρειάζεται τὸν θάνατον; Ποία μέσα; Ἐξορίαν, ἢ πτωχότην φυλακῆν. Ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἀδικεῖται οἱ γειτοῖς, εἰς τοῦς ὅποιους ἀποπέμπεται τοιοῦτος ἐπιτιθέμενος ὄνθρωπος· ὅν ἀσφαλιζεται δι' οὐδὲ ἡ πόλις, ἐπειδὴ ἐμπορεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ κρυφίως εἰς φρουρὰ καὶ νὰ κάμῃ καὶ ἄλλα κακὰ· διὸ δὲ τοῦ δευτέρου βίβια ἀσφάλεια δὲν γίνεται, ἐπειδὴ, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀίσθητὰ καὶ στενογρημνῆ ἢ φυλακῆ, ὄνταται νὰ φήγῃ εἰς φυλακωμένους· καὶ ἂν τοῦ ἐπιφροῦν δεσπῆ καὶ σκληρὰς ἐνταυτῶ βασιλεύου, τοῦ ἀξίου τοῦς πόρους πλείου, καὶ τοῦ ἀναδικηθῆσιν ἀβλιωτάτην τὴν ζωὴν του. Παρεκτός τευτου ποῖον δικαίον ἔχει ἡ πόλις νὰ θανατῶ εἰς διατήρησιν κακοιργῶν; Καὶ πόσον εὐκολως γίνεται ὁ κορονηγος εἰς τὸν φόνον, ὅταν ἐξείρη, ὅτι δὲν χάνει τὴν ζωὴν του, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐλευθερίαν του, τὴν ὅποιαν καὶ αὐτὴν ἐμπορεῖ νὰ ἐξαναποκτήσῃ διαφύγων τὴν φυλακῆν; ἄλλο ἐπεχείρημα, ὅτι κἀκεῖς δὲν στερρεῖ τὸν θάνατον διὰ ποιῆν του, εἶναι ἐπίσης ἄτοπον· διότι κἀκεῖς δὲν στερρεῖ ἐκουσίως ποῖόν, ἀλλὰ τὴν ὑπερῖρει ἐξ ἀναγκῆς, ἐπειδὴ εἶναι ὑποτεταγμένος ὑπὸ τὴν ἐνοπλῶν δύναμιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Θάνατος λοιπὸν εἶναι ποῖνὴ δικαιοσύνη κατὰ φύσιν καὶ προδοτῶν, καὶ θάνατος φυσικός, ἔχει πολιτικός, ὅς τις εἶναι ὁ ὀδογμῆς τοῦ πολεμου ἀπὸ τὴν πόλιν. Καὶ ταῦτα μὲν πλατύτερον περὶ τοῦ πολυθουλλήτου ζητήματος τῆς κεφαλικῆς ἢ θανατικῆς ποῖως.

PMΘ'. Ἀναφερομένης τῆς πόλεως εἰς ἐξωτερικὰς ἄλλας πόλεις, ἔχει δικαίον ὁ Ἡγεμόν.

α'. Ἐν γένει νὰ παρατηρῆ τὰς τῆς πόλεως σχέσεις πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς, ὅχι διὰ νὰ διοικήσῃ ἐκείνας, διότι ἐκεῖναι ἔχουσι τοῦς δικαίους καὶ νομίμουστων Ἡγεμόνας, καὶ δὲν χρειάζονται

ζουται ξένην φροντίδα· ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ περιποιῇ τὸ δίκαιον εἰς τὴν ἰδικήν του.

β'. Νὰ προσδιορίξῃ τὰς πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς σχέσεις τῆς πόλεως κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς διὰ συνθηκῶν· ἤγουν νὰ κάμνῃ νόμους θετικούς, διὰ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ καινοῖζονται τὰ ἀμοιβαῖα τῶν πόλεων συναλλάγματα.

γ'. Νὰ κρίνῃ τὰς ἐκ τῶν συνθηκῶν πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀναφυσόμενας διαφορὰς καὶ λογομαχίας.

δ'. Νὰ ἐκπεραίνη τὰ ψηφισθέντα εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἐξῶ σχέσεις τῆς πόλεως· καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται ἀμέσως αὐτὸς νὰ ἐνεργῇ ταῦτα· διὰ τοῦτο ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ὀνομάξῃ π ρ έ σ β ε ι ε ς π λ η ρ ε ξ ο υ σ ί ο υ ς, οἵτινες νὰ τὰ ἐνεργῶσιν ἀμέσως ἐξ ὀνόματός του. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων δὲν γίνεται χωρὶς ἀναγκαστικὰ μέσα· διὰ τοῦτο ἔχει ὁ Ἡγεμὼν δίκαιον πολέμου, καὶ δίκαιον εἰρήνης μετὰ τὴν ὁποιαδήποτε ἐκβασίῃ τοῦ πολέμου.

PN'. Ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ κάμῃ κύρια τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα δίκαιά του χωρὶς μέσα τινά, τὰ ὅποια πρέπει νὰ τοῦ δοθῶσιν ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς πόλεως· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἐκπηγάζουν ἀμέσως μὲν ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἐμμέσως δὲ ἀπὸ τὰ κτήματά των· διὰ τοῦτο ὁ Ἡγεμὼν ἔχει προσέτι τὸ δίκαιον.

α'. Νὰ συγκάλῃ τοὺς πολίτας εἰς τὴν προσωπικὴν ἀμυναν τῆς πόλεως κατ' ἐχθρικών προσβολῶν, καὶ εἶναι κοινὸν καθήκον τῶν πολιτῶν νὰ προστατεύωσι τὴν πόλιν των· καὶ ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν ἐγγυᾶται Εἰς διὰ Πάντας καὶ Πάντες διὰ τὸν Ἐνα· διὰ τοῦτο κανεὶς δυνάμενος νὰ ὀπλοφορῇ δὲν ἐξαιρεῖται ἀπὸ τὸ καθήκον τοῦτο, ὅταν φοβερῆται ἢ ὑπαρξῆς της. Ἐπει-

ὅτι ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε μέγας ὁ κίνδυνος, καὶ οἱ πολῖται ἔχουσιν καὶ ἄλλας τῶν ἀναγκαῖας ἀσχολίας· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐκλέγῃ ὁ Ἡγεμὼν τοὺς ἀξιώτετους διὰ πόλεμον, καὶ ἔχει τότε ἀρμοδίους εἰς ἄλλας πολιτικὰς ἐργασίας, καὶ νὰ συνίσῃ ἢ σῶμα πολεμικὸν ἢ στρατιωτικόν. Τοῦτο λέγεται δίκαιον καταγραφῆς ἢ στρατολογίας, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσδιορίτῃ ἀκριβέστερα ἢ Πολιτικῇ.

β'. Πὰ λαμβάνῃ μέρος τῆς περιουσίας καθενὸς πολίτου, ὡς χέρου· ὅς τις εἶναι ἀναγκαῖος διὰ νὰ τρέφονται οἱ στρατιῶται, καὶ οἱ ἄλλοι λειτουργοί, οἵτινες παύουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐργάζωνται δὲ ἑαυτοὺς, καὶ ὑπουργοῦσι τὴν κοινότητα· λέγεται δὲ τοῦτο δίκαιον φορολογίας.

γ'. Μέρητινα καὶ γεννήματα τῆς ἐπικρατείας νὰ καρπύονται διὰ τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως· τοιαῦτα εἶναι μέταλλα, ἄλλας, νομίσματα, καὶ ἄλλα τινὰ συντείνοντα εἰς τὴν λεγομένην κοινὴν ἢ πολιτικὴν οἰκονομίαν.

δ'. Διὰ ταύτης τῆς καρπώσεως καὶ τῆς συνάξεως τῶν ἐκ τῆς φορολογίας προσέθων νὰ κάμνῃ δημόσιον τινὰ περιουσίαν, καὶ νὰ οἰκονομῇ τὴν πόλιν, ὥστε νὰ ἀπαντᾷ τὰ ἀπαιτούμενα εἰς τὴν κοινὴν διατήρησιν τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως ἔξοδα· λέγεται δὲ τοῦτο κοινὸς θησαυρὸς, κοινὸν ταμιεῖον· τὸ δὲ τῆς τούτου συστάσεως δίκαιον, δίκαιον πολιτικῆς οἰκονομίας.

ΡΝΑ'. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε καταδειχθέντων δικαίων, τὰ ὁποῖα προταίηκουσιν εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς πόλεως, συμπεραίνεται, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν πρέπει νὰ εἶναι εἷς, ἀνεξάρτητος, ἀναυτιόρητος, ἀνεξέταστος, ἀδιαμάχητος, ἀπαράβατος, ἀθικτος καὶ ἐπομένως ἅγιος, εἰκὼν τοῦ παναγίου καὶ παντεδυνάμου Θεοῦ. "Ὅς τις λοιπὸν τολμήσῃ ἢ

νὰ λαλήσῃ ἢ νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος ἔργα, διὰ τῶν ὁποίων ἐμποδίζεται ἢ πρὸς διατήρησιν τοῦ σκοποῦ τῆς πόλεως ἐνεργεία του, τὸ ἀμάρτημά του λέγεται ἀμάρτημα καθοσιώσεως· ἀλλ' ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἐξουθενώσῃ τὴν ἐνεργειαν ταύτην, τὸ ἀμάρτημά του λέγεται προσδοσία.

Σημειώσεις. Καὶ εἰναι ἡδυνάμει πρόσωπον ἢ κεφαλή, πάλιν μια λογίζεται· ἦγον σύμφωνος καὶ ὁμόγνωμος· διότι δύω ἐναυταί κεφαλαὶ ἐμποροῦν νὰ φώτισον τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς κοινωσίας· ἀνεξάρτητος ἢ ἐπρεπι νὰ εἶναι· διότι ὁ πρῶτος καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν εἶναι ποτε δευτέρως καὶ ἐπομεινός· δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι καὶ ἀνυσυτήρητος καὶ ἀνεξέταστος· μόνον οἱ μυστικοὶ βουλευταὶ του δύνανται νὰ τοῦ δῶσι μυστικῶς γνώμας καὶ συμβουλὰς μὲ τὰς ὑπεθέσεις, τὰς ὁποίας δέλομεν ἐξετάσειν ἐφεξῆς· ἄδικτος ἢ καὶ ἄγιος, καθέτι εἰς αὐτὸν εἶναι σνημημενα καὶ συγκεντωμένα ὅλα τὰ δίκαια ἐνὸς ἐκάστου πολίτου· καὶ ἢ πρὸς αὐτὸν εἴτε ἀντιλογία, εἴτε ὕβρις ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν πόλιν. Πολλάκις δὲ οἱ Ἡγεμόνες σνηθίζουσι, δὲν ἐξεύρω διὰ τί, νὰ περιπατῶν ἀγνωστοὶ καὶ μεταμορφωμένοι· καὶ πολλάκις συμβαίνει ἀγνοοῦμενοι νὰ ὕβρισθῶσιν ἀπὸ κτήνα πολίτην· ἢ ὕβρις οὔτη δὲν πρέπει νὰ λογίζεται ἀμάρτημα καθοσιώσεως, ἀλλ' ὕβρις ἀπλῶς ὅποια ἐμπορεῖ νὰ γένη καὶ εἰς κτήνα πολίτην· καὶ ποιῆ τοιαῖτη, (εἰν εἶναι τοσούτου μικροπρεπῆς ὁ Ἡγεμὼν ὥστε νὰ ζητήσῃ κοινῆν) ὅποια ἐπιφέρεται εἰς κτήνα ὕβριστην ἀπλοῦ πολίτην· διότι οἱ πολῖται χρεωστοῦσι νὰ τιμῶσι καὶ νὰ σέβωνται τὸν Ἡγεμόνα, καθὸ Ἡγεμόνα, ὄχι καθὸ ἀπλοῦν πολίτην. ὅποιοι φαίνεται μὲ τὴν μεταμόρφωσίν του. Προσέτι σημειούμεν, ὅτι καθ' ὅποιανδήποτε περιστάσειν φένης βασιλέως εἶναι τὸ βέλυντότατον, καὶ τρομερώτατον κακοῦργημα, τὸ ὅποιον ἐμπορεῖ νὰ συμβῆ εἰς τὴν γῆν, ἐκτός εἰν εἶναι μ' ὄνομα μόνον, καὶ ὄχι πραγματικῶς βασιλεύς, λαὸς βράσις καὶ θεμελιός. Μ' ὅλον τοῦτο πάλιν εἰς δὲν ἔχει κτήν δίκαιον νὰ ἐπιχειρήσῃ τι τοιοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ Πολιτείας καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς.

ΡΝΒ΄.

Μ᾽ ὅλον ὅτι προσομολογοῦνται τόσα δίκαια καὶ προνόμια εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς πόλεως· μ' ἔλεν τοῦτο ὅτι ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὴν ὡς τι ἀνώτερον τῶν νόμων ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια ὅτι ἐμπορεῖ νὰ περιορισθῇ εἰς νόμιμα ὅρια. Πολὺ πλέον ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τὰς φυσικὰς τοῦ δίκαιου ἀρχὰς ἡ ἐνέργειά του εἶναι περιορισμένη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τῆς πόλεως· καὶ διὰ τοῦτο ἡ κεφαλὴ ὅτι ἔχει δίκαιον νὰ κάμῃ ἢ νὰ προστάξῃ τι, τὸ ὅποιον ἀντιφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτου. Ἡ περιοριστικὴ αὕτη ἀρχὴ τῆς ἐνεργήσεως τῶν τῆς μεγαλωσύνης δίκαιων ἐμπεριέχεται μὲν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἡγεμονίας· ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἡγεμὼν αὐτὸς ἐμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄδικον θέλῃσιν, καὶ κέρθως χωριστὸν ἀπὸ τὸ τῆς πόλεως· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Λόγος πρὸς ἐντελὴ ἀσφάλειαν τοῦ δίκαιου Πολιτείου, ἦγουν πολιτικὴν τῶν πραγμάτων διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας ν' ἀποφεύγῃ ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία πᾶσαν κατάχρησιν τοῦ κατὰ καιροῦς Ἡγεμόνος μὲ θετικὰ τινὰ ὅρια.

ΡΝΓ΄. Πολιτεία ὀνομάζεται ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον παριστάνεται καὶ ἐνεργεῖται ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία εἰς πολιτικὴν τινὰ κοινωσίαν· καὶ εἰς μὲν τὴν παράστασιν ἐπιστηρίζεται τὸ εἶδος τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἡγεμόνος· εἰς δὲ τὴν ἐκτέλεσιν, τὸ εἶδος τῆς διοικήσεως ἢ κυβερνήσεως· κ' ἐκεῖνο μὲν εἶναι τὸ ἐξωτερικόν· τοῦτο δὲ τὸ ἐσω-

τερικόν εἶδος τῆς πόλεως. Θεωρουμένη δὲ ἡ πολιτικὴ συνθήκη μὲ ὅλην τὴν ἐντελειαν, ἡγούσιν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικόν εἶδος τῆς, ὀνομάζεται συνθήκη πολιτείας· οἱ δὲ μερικώτεροι αὐτῆς προσδιορισμοί, Θεμελιώδεις ἢ βᾶσιμοι νόμοι τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ εἶναι ἡ νόμιμος βᾶσις τῶν θετικῶν τοῦ εἰσαίου σχέσεων μεταξὺ Ἡγεμόνος καὶ ὑπηκόων εἰς μίαν τινα πόλιν. Πᾶσα δὲ πόλις ἔχει τοῦτο τὸ εἶδος, εἰς καὶ ἀτελέστερον, ἢ τελειότερον, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ πολιτικὴ κοινότης· ἀλλ' ἱστορικῶς εἶναι ἐπίσης ἀδύνατον ν' ἀποδειχθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως τῶν πολιτειῶν, καθὼς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κατοικήσεως τῶν πόλεων. Ἐξετάζομεν δὲ μόνον ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὸν Λόγον, ὅπως καὶ ὅπῃ ἐγενεῖν ἡ ἀρχήτων.

ΡΝΔ'. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἐξουσίας ἐμπορεῖ ἡ πολιτεία νὰ εἶναι ἢ μοναρχικὴ, ἢ πολυαρχικὴ, καθὼς ἡθελεν εἶσθαι ἡ ἐξουσία ἢ εἰς ἓνα, ἢ εἰς πολλοὺς, ἡγούσιν εἰς ἓν φυσικόν ἢ ἓν ἠθικόν πρόσωπον. Ὡς δὲ πρὸς τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεως ἢ εἶναι αὐτοκρατορικὴ, εἰς ἡ ἐξουσία ἐκτελεῖται ἀπὸ μόνου τοῦ ἡγεμονικῶν πρόσωπον (καὶ φυσικόν, καὶ ἠθικόν ἡθελεν εἶσθαι), ἢ σύγκρατος, εἰς ἓν ἐνεργῆ καὶ ὁ λαὸς ἐντάμα διά τινων ἐπιτρόπων του, οἱ ὅποιοι μετέχουσι ὀπισθοῦν ἐκ ταύτης τῆς ἐξουσίας. Ἐμποροῦν λοιπὸν καὶ ἡ μοναρχικὴ καὶ ἡ πολυαρχικὴ πολιτεία νὰ ἐμφανισθοῦν ἢ ὡς ἀπόλυτοι ἢ ὡς σύγκρατοι ἐξουσίαι· καὶ ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσι τέσσαρα εἶδη πολιτείας· α' ἀπόλυτος μοναρχία· β' σύγκρατος μοναρχία· γ' ἀπόλυτος πολυαρχία· δ' σύγκρατος πολυαρχία· ἀλλ' ἡ σύγκρασις συμφωνεῖ μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου περισσύτερον.

Σημειώσεις. Ἡ συνθηδική διαίρεσις τῆς πολιτείας εἰς μοναρχίαν, ἀριστοκρατίαν, καὶ δημοκρατίαν, εἶναι μὲν πολλὰ παλαιά, ἐπειδὴ εὐρίσκεται καὶ εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ Πολιτικὸν (Ἐβ. Γ. Κεφ. 3 — 7), καὶ πιθανῶς δὲν εἶναι οὗτος ὁ ἐφευρέτης της, ἀλλὰ τὴν ἔκτασιν ἀρχήτερα οἱ σοφισταί, οἵτινες ἠσχολοῦντε πολὺ εἰς τὴν πολιτικὴν. μ' ὅλον τοῦτο δὲν εἶναι σύμμετρος μὲ τὸ πρᾶγμα, ἰσχυρὰ εἰς αὐτὰς εἰς παρατηρεῖται ἡ οὐλόλογο διαφορά ἐξουσίας καὶ δικαίσεως· διότι εἰς τὴν μοναρχίαν μὲν ἀπροσδιόριστον, ἀν εἶναι ἀπέλυτος ἢ σύγκρατος, εἰς τὰς ὁσίας εἶναι μεγάλη διαφορά, ἐπειδὴ ἢ μὲν πρώτη δισκί αὐτογκυμῶκος καὶ ἀπεριορίστως, καθῶς τῆς ἀρίσκει· ἢ δὲ δευτέρω δὲν ἔχει τὸ ἀπεριορίστον· ἢ δὲ ἀριστοκρατία καὶ ἢ δημοκρατία εἶναι ἀπέλυτοι πολυτοχίαι, ἐπειδὴ εἰς τὴν πρώτην δισκίον οἱ ἀριστοὶ (οἱ πλουσιώτεροι πολίται), εἰς δὲ τὴν δευτέραν ὁ δῆμος (ἔλοι οἱ ἐνεργοὶ πολίται) με ἀπεριορίστον ἐξουσίαν, ὥστε καθῶς ἰδιαιτέρος πολίτης ὑπέκταται εἰς τὴν δῆλκτω τῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους σύγκρατος πολιτεία δὲν ὑπῆρχεν· αἱ μὲν μοναρχικῶν ἢ ὡν ἀπέλυτοι μονοκρατορικῶν· αἱ δὲ ἀλλαι τῶν πολιτείας ἢ ὡν δημοκρατίαι ἢ ἀριστοκρατίαι ἢ πελεμοὶ συνεχεῖς τῶν ὄνω, ὥστε κάποτε μὲν ὑπεριένκα τὸ δημοκρατικὸν, κάποτε δὲ τὸ ἀριστοκρατικὸν πνεῦμα· καὶ εἰς καμμένων δὲν ὑπῆρχεν ὁληθῶν πολιτικὴ ἐλευθερία, καὶ εἰς αὐτὰς μὲν Διὰ τὰς δημοκρατίας, εἰς τὰς ὁσίας τ' ἐδῶκε ὅπως ἠθέλε τὸ πλῆθος τοὺς καλητέρους, ἢ ἐκυβέρων τὸν λαόν, ὅπως ἠθέλε, οἱ δημαγωγοί. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν πολιτειῶν τῆς Ευρώπης ἀνεφάνη κατὰ πολλὰς μορφὰς καὶ παραλλαγὰς τὸ εὐλογημένον εἶδος τῆς συγκερασμένης πολιτείας.

ΡΝΕ'. Ὅσον εὐκλεινεστέρων συνείδησιν τῶν πολιτικῶν δικαίων ἔχουσι τὰ φυσικὰ πρόσωπα τοῦ λαοῦ, τόσον εἶναι ἀρμῶδωτέρα εἰς αὐτὸν ἢ σύγκρατος πολιτεία· καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅσον ἀταφροστέρων εἶναι ἢ τρυτῶν συνείδησῶν τῶν, τόσον τοὺς εἶναι προσηρομωτέρων ἢ ἀπόλυτος ἐξουσία. Λαός, ὅς τις εὐρίσκεται εἰς κατὰστασιν ἡμιβαβαρικῆς ἀπαιθουσίας, ἔχει χρεῖαν ἀπολύτου προσταγῆς, ἐπειδὴ εἶναι πολιτικῶς νῆπιος, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ τὴν ἀγωγήν τῆς πολιτικῆς διατάξεως· λαός δὲ στολισμένος μὲ ἐπιστήμας καὶ τέχνας, μὲ ἡθῆ καὶ φιλοσοφίαν χρεῖαν· ζε.αι ἐλευθερωτέρων πολιτείας, ἐπειδὴ ἀπέκτησε καθαρὰν ἐαυ-

τοῦ συνέδρητιν, καὶ εἰ αὐτῆς ἐκβῆκεν ἀπὸ τῆν πολιτικὴν νηπιότητα· καὶ εἶναι εἰ αὐτὸν ἡ σύγκρατος ἀρμοδία, ἐπειδὴ τοῦ ἐγγυάται τῆν τῶν δικαίων του τιμῆν, τῆν ὅποιαν δύναται νὰ ζητῆ ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα (PNB').

PNΣ'. Ὅσον ἀγαθώτερος εἶναι ὁ Ἡγεμὼν, τόσον ἔχει χρεὶος νὰ ἐπιθυμῆ καὶ νὰ κάμνη τοιαύτην σύγκρατον πολιτείαν εἰς τὸν λαόν του, εἰάν θέν εἶναι καταστημένη· διότι ὁ προσωπικός του χαρακτήρ ἐγγυάται μόνον τῆν ἰδικήν του διοίκησιν, ἀλλ' ὄχι καὶ τῆν τῶν περὶ αὐτὸν, καὶ μάλιστα τῶν διαδόχων του, ἐπειδὴ, ὡς εἶναι γνωστὸν ἀπ' ἕλας τὰς ἱστορίας, εἶναι δυνατόν ἀγαθὸν Ἡγεμόνα νὰ διαδέχθῃ κακός· καὶ τόσον χειρότερος, ὅσον εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἐκπέσῃ ἢ ἀπόλυτος μοναρχία εἰς δισποτείαν· οὔτε φόβος τῆς κοινῆς ὑπόληψεως ἐμπορεῖ ν' ἀναγκασθῆ τὸν τοιοῦτον ἀπὸ τὰ κακὰ, ἐπειδὴ εὐκολον εἶναι νὰ λάβῃ πεπλανημένον δρόμον ἢ κοινὴ ὑπόληψις διὰ πολλῶν μέσων· οὔτε φόβος ἐπαναστάσεως, ἐπειδὴ στοχάζεται, ὅτι ἔχει, καὶ ἔχει πραγματικῶς μέσα νὰ ἀπαντήσῃ τοιαῦτα ἐνδεχόμενα.

PNΖ'. Πῶς δὲ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ διαταχθῆ ἡ πολιτεία, εἶναι ἔργον τῆς Πολιτικῆς νὰ τὸ δείξῃ· ἡ δὲ τοῦ Δικαίου ἐπιστήμη μόνον τὰς βάσεις αὐτῆς χρεώσται νὰ καθυποστρώσῃ· διὰ τοῦτο καὶ ἂν εἶναι καλητέρα ἢ σύγκρατος μοναρχία, ἢ ἢ σύγκρατος πολυαρχία, καὶ Πῶς πρέπει νὰ λαμβάνωσι κοινωίαν εἰ ἐπιτρόπων ὁ λαὸς ἀπὸ τῆν διοίκησιν, καὶ εἰάν πρέπει νὰ παριστάνεται εἰς μίαν ἢ εἰς δύο λεγομένας καμάρας ἢ βουλάς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα εὐρίσκονται ἐκτὸς τῶν ὀρίων ταύτης τῆς ἐπιστήμης, καὶ πρέπει νὰ παραιτηθῶσιν εἰς τῆν Πολιτικὴν.

PNΗ'. Ἐάν μίλη τινα πολιτικῆς κοινωνίας θελήσουν νὰ τῆν παραιτήσωσιν, εἶναι μὲν εἰς τῆν ἐξουσίαν των τὸ δίκαιον τῆς μεταναστάσεως (Emigratio)· ἔχει δὲ καὶ ἡ πόλις εἰ-

106 ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΑΥΤΗΣ.

καιον, εἰν δὲν τοὺς ἠνάγκασεν αὐτὴ ἢ δὲν τοὺς ἔδωκεν ἄδειαν μεταναστεύεωσ, νὰ ἀποδεκατώσῃ μὲν τὴν κινητὴν των, περιουσίαν, ν' ἀναγκάσῃ δὲ τοὺς μετανάστας νὰ πωλήσωσιν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τὴν ἀκίνητον εἰς χρόνου τινοσ θιορίαν.

ΡΝΘ'. Ἐπειδὴ ἡ μετανάστασισ συμβαίνει ἢ διὰ ὑπερπερίσσειουσιν ἐγκατοίκωσ, ἢ διὰ ὀυσαρεστέησιν εἰσ τὴν πολιτείαν, ἢ πρὸσ εὐρεσιν τύχησ καλητέρασ · εἰσ τὸ πρῶτον ὀχι μίνουσ δὲν εἶναι βλαβερὰ εἰσ τὴν πόλιν ἢ μετανάστασισ τινῶσ, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμοσ, ἔπειδὴ ὅλοισ δὲν ἠδύναυτο νὰ ζήσωσιν εἰσ τὸν αὐτὸν τόπον · εἰσ τὸ δεύτερον, εἶναι δεπλὴ ἀδικία νὰ κρατῇ ἡ πόλισ τοὺσ ὀυσαρεστούμενουσ · εἰσ τὸ τρίτον, εἶναι ἀλίγοισ οἱ μεταναστεύουτεσ, ἔπειδὴ οἱ πλειότεροισ εἶναι προσηλωμένοισ εἰσ τὸ ἔθασ, ὀπου ἐγεννηθήσασ, εὐχαριστούμενοισ εἰσ τὴν τύχην των, καὶ μὴ ζητοῦτεσ ἄλλην εἰσ μακρινούσ τόπουσ. Ἄλλ' ἔπειδὴ ἐκ τῆσ μεταναστέωσ των χάνει ἡ πόλισ τὸν ἀπ' αὐτοὺσ λαμβανόμενον φόρον, ἢ δὲ ἀκίνητόσ των περιουσία δὲν ἐμπορεῖ νὰ μεταβῇ εἰσ ξένην ἐπικράτειαν · διὰ τοῦτο ἔχει δίκαιον ν' ἀποδεκατώσῃ μὲν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ μετανάστου, καὶ νὰ κρατῆσῃ τὸ ἀνήκον εἰσ τὸ κοινὸν ταμείον · νὰ τὸν ἀναγκάσῃ δὲ νὰ πωλήσῃ τὰ ἀκίνητα κτήματά του, ὄσπεσ αὐτόσ μὲν νὰ λάβῃ τὴν τιμὴν των, τὰ δὲ, νὰ μείνωσιν εἰσ τὴν ἐπικράτειαν. Ἐάν δὲ μετὰ τὴν θιορίαν δὲν πωλήσῃ τὰ κτήματά του ὀ ἀποχωρῶν, ἔχει δίκαιον νὰ κρατῇ ἡ πόλισ τὰσ προσέθουσ των, ἔωσ οὗ νὰ πωληθῶσιν. Ἐμποροῦν ὀμωσ διὰ συνθηκῶν νὰ συμβιβασθῶσιν δύο γειτονεύουσαι πόλιεσ, ὄσπεσ πολίται τῆσ μιᾶσ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητα κτήματα εἰσ τὴν ἄλλην.

ΡΞ'. Ἐάν ξένοισ θελήσωσιν νὰ παροικῆσωσιν εἰσ τὴν ἐπικράτειαν τῆσ πόλεωσ, ἢ καὶ νὰ πολιτογραφεθῶσιν εἰσ αὐτήν, ἡ πόλισ ἔχει τὸ δίκαιον νὰ κάμη καὶ τὸ ἔν καὶ τὸ ἄλλο μὲ

διδόμενά τινα· εἴτε ἐπειδὴ ἡ πόλις (ΡΚΕ') πρέπει νὰ εἶναι διαρκῆς καὶ παντοτινὴ κοινωνία, πρέπει νὰ εἶναι πολῖται νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς τὸν τόπον τῶν παλαιῶν· καθὼς λοιπὸν μεταναστεύουσι τινὲς ἀπ' αὐτὴν (ΡΝΗ'), οὕτως ἐμποροῦν νὰ ἔρχονται εἰς αὐτὴν ξένοι. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πόλις δὲν γυωρίζει τοὺς ξένους γνήσια τέκνα της, ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καθὼς θελήσῃ, ἢ νὰ τοὺς δεχθῆ ὡς παροίκους ἢ καὶ νὰ τοὺς πολιτογραφῆσῃ· ἀφ' οὗ ὅμως ὁ ξένος περσοικῆσθαι χρόνον τινα εἰς τὴν πόλιν, λαμβάνει καὶ τὸ δικαίωμα εἰς τὸ νὰ πολιτογραφηθῆ. Ἀλλὰ Πόσις πρέπει νὰ εἶναι ὁ χρόνος οὗτος, τὸν διορίζουσι οἱ θετικὶ νόμοι, οἳ τινες κατὰ τὰς περιστάσεις ἐμποροῦν καὶ νὰ τὸν συντέμωσιν.

ΡΞΑ'. Ἄλλ' οἱ ἀπόγονοι τῶν πολιτῶν εἶναι φυσικῶς πολιτογραφημένοι· ἀναπληροῦσιν οὗτοι τὴν φυσικὴν φθορὰν, τὴν ὅποιαν προξενεὶ εἰς τὴν πόλιν ὁ θάνατος· καὶ ἀφ' οὗ μεινωσιν ἰκανὸν χρόνον ἀπρακτοὶ διὰ τὴν νηπιότητά των, γίνονται ἐνεργοί, φθάνουτες εἰς τὴν ἀπὸ τοὺς νόμους προσδιοριζομένην ἡλικίαν, καὶ ἀποκτῶντες ἕλας τὰς εἰς τοῦτο ἀπαιτούμενας πολιτικὰς ιδιότητας (ΡΚΖ', ΡΚΗ').

ΡΞΒ'. Πᾶσα πόλις, καθὼς καὶ πᾶσα κοινωνία, ἐμπορεῖ νὰ διαλυθῆ καὶ ν' ἀφανισθῆ πρῶτον ὑπὸ τῆς φύσεως· διότι, εἴαν νῆσος τις καταποντισθῆ ὑπὸ σεισμοῦ, ἢ σεισμικὴ νόσος ἀφανίσῃ ἕλους τοὺς πολίτας· ἀφανίζει τὴν πόλιν ἢ φύσιν· δευτέρον, ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας· διότι εἴαν ὁ λαὸς ἀφήσῃ τὴν χώραν θέλων, ἐπειδὴ πόλις χωρὶς χώραν δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ (ΡΚΣ'), ἢ πόλις ἀφανίζεται ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας. Πᾶν δὲ μερικὸν πολίτου ἐγχείρημα, τὸ ὅποιον φοβερίζει τὴν φθορὰν τῆς πόλεως, εἶναι προδοσία (ΡΝΑ'). Τοιοῦτον ἐγχείρημα ἐμπορεῖ νὰ διεγείρῃ πόλεμον πολιτῶν πρὸς πολίτας, ὅς

108 ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΑΥΤΗΣ.

τις ὀνομάζεται ἐμφύλιος, καὶ ἔμπορεῖ νὰ προξενήσῃ βίασαν φθορὰν εἰς τὴν πόλιν· διὰ τοῦτο ὁ προδότης δικαίως πρέπει νὰ καταδικάζεσθαι εἰς θάνατον.

ΡΕΓ'. Ἐὰν δὲ μετὰ ἐμφυλίου πολέμου καὶ δυστυχίας ἀφανισθῇ μὲν ἡ πολιτεία δι' ἔλου, θελήσωσι δὲ οἱ πολῖται νὰ τὴν ἀποκαταστήσωσι πάλιν, πρέπει τότε νὰ διαταχθῇ ὅπο τὸ πλείοτερον μέρος, καὶ νὰ γνωρισθῇ ἀπ' ἑλοῦ κυρία πρὸς ἀπεφυγὴν τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ δυστυχιῶν· ἀλλ' εἰς τοιαύτας ὥρας πρέπει νὰ εἶναι πάντῃ ἐλεύθερον τὸ δίκαιον τῆς μεταναστάσεως εἰς τὸν θέλοντα (ΡΝΗ'), ἐπειδὴ ἡ νέα πολιτεία εἰσάγεται παρὰ τὴν θελήσιν των· μάλιστα καὶ δίκαιον καὶ φρόνιμον εἶναι νὰ ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τῆν πολιτείαν τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτὴν μετ' ἐλευθέρας θελήσεως· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κρατήσῃ ἡ πολιτεία εἴποτε ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῶν οὕτω μεταναστευόντων.

Σημείωσις. Κρατεῖ ἐνταῦθα ὁ αὐτὸς λόγος, διὰ τὸν ὅποιον, ἔτι μὴ πολιτεία παραχωρῆ εἰς ἄλλην μέρος τῆς ἐπικρατείας της διὰ συνθήκης, ἀφίεται ἐλευθερία εἰς τὸν θέλοντα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐπικρατείαν τῆς πλαιῆς διοικήσεως, νὰ λάβῃ ἐντός τινος διορίως χρόνου τὰ κωτὰ κτηματὰ του καὶ νὰ πωλήσῃ τὰ ἀκίνητα, καὶ οὕτω ν' ἀναχωρήσῃ, ὥστε νὰ μὴ βιασθῇ χωρὶς τὴν θέλησιν του νὰ γείνη ὑπὸ κρῆσιν καὶ διοικήσεως. Διοικήσις, ἣτις βιάζει τοὺς πολῖτας νὰ μείνωσι, πράττει καὶ ἀδίκως καὶ ἀφρόνως· μετὰ τὴν συγχωρουμένην ἐλευθερίαν κερδίζει τὴν κοινὴν τῶν πολιτῶν ὀγαθὴν ὑποληψῶν· οὐδ' ἔμπορεῖ νὰ φοβηθῇ μήπως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πολῖτας παραιτήσωσι τὴν πατρὸς παραδοτὸν χώραν των διὰ μόνον τὴν ἀλλαγὴν τῆς διοικήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Περὶ τοῦ τῶν Λαῶν ἢ Ἐθνῶν, ἢ Πόλεων
δικαίου.

ΡΞΔ΄.

Εὼς πολλοὶ λαοὶ ἢ πόλεις ὑπάρχωσι κατα τοῦ αὐτοῦ χρό-
νου, ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ νὰ γνωρισθῇ ἐπίσης καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ
ἀπ' αὐτὸν ἐκτεθεὶς νόμος τοῦ δικαίου. Καὶ ἐπειδὴ οἱ λαοὶ ἐμ-
ποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἠθικὰ πρόσωπα (ΚΖ΄)· διὰ τοῦτο
γενικῶς θεωρούμενοι, πρέπει εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις
νὰ ἔχωσι τὰ αὐτὰ δίκαια καὶ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἔχουσι καὶ
τὰ πρόσωπα τὰ φυσικὰ, ἐφ' ὅσον ζῶσιν εἰς τὸν αἰσθητὸν του-
τον κόσμον καὶ ἐνεργοῦσιν εἰς ἀλλήλα. Τὸ δὲ συστηματικὸν ἄ-
στροισμα τούτων τῶν δικαίων καὶ καθηκόντων ὀνομάζεται δι-
καιον τῶν Ἐθνῶν ἢ τῶν λαῶν ἢ τῶν πόλεων.

ΡΞΕ΄. Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν κοινὸν τόπον, τὸν ὁποῖον
κατοικοῦν οἱ λαοὶ, ἡγοῦν τὴν Γῆν, καὶ τὸ σφαιρικὸν αὐτῆς
σχῆμα, καὶ τὸν περιόρουντα τὸ στερρόν αὐτῆς μέρος ὠκεανόν,
βλέπομεν ὅτι ἡ φύσις αὐτῆ ἐπρόσταξε νὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλή-
λους σχέσεις, καὶ ἐπομένως τοὺς ἔδωκε δίκαια καὶ καθήκοντα,
τὰ ὅποια πρέπει νὰ φυλάττωσιν εἰς αὐτάς. Καὶ καθὼς τὸ δι-
καιον τῶν φυσικῶν προσώπων εἶναι φυσικὸν μὲν, ἐὰν προστά-
ζεται ἀπὸ μόνον τὸν Λόγον, προαιρετικὸν δὲ (ΙΕ΄), ἐὰν προσ-
διορισθῇ καὶ διὰ συμφωνίας, οὕτω καὶ τῶν λαῶν τὸ δίκαιον
εἶναι ἢ φυσικὸν ἢ προαιρετικόν. Τὸ δεύτερον γίνεταί ἢ διὰ συν-
ηθείας ὡς εὐλόγως ὑποτιθεμένης συνθήκης, ἢ διὰ ῥητῶς

ἐκφραζομένης. Ἐταῦθα γίνεται λόγος μόνον περὶ τῆς πρώτης, ὡς γενικῆς βάσεως ὄλων τῶν θρησκευτικῶς προσδιοριζομένων κατὰ προαίρεσιν.

ΠΕΣ'. Ἄπας λαὸς ἔχει κατὰ πρῶτον τὴν ἐξουσίαν νὰ σχηματίσῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς πολιτικὴν τινα κοινωσίαν, ἢ πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς νὰ μεταφύσῃ τρόπον τινα τὴν ἠθικὴν του προσωπότητα, ἢ γούν νὰ δείξῃ τὸν ἑαυτόν του ὡς ἠθικὸν πρόσωπον εἰς τὰλλα πρόσωπα, φυσικὰ ἢ ἠθικὰ, ὅσα φαίνονται εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Διὰ τοῦτο τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν τὸ δίκαιον τῆς ἠθικῆς προσωπότητος, καὶ νὰ τὸ διαιρέσωμεν, καθὼς καὶ τὸ τῆς φυσικῆς, εἰς τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως, εἰς τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, καὶ εἰς τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς ἰσότητος (ΝΓ'), μετὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαίως συνδεδεμένον τὸ ἀσφαλιστικὸν δίκαιον.

ΠΕΖ'. Τὸ πρῶτον δίκαιον ἀπαιτεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἀνεξάρτητος ὁ λαός, καθὼς εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ πᾶν φυσικὸν πρόσωπον· διὰ νὰ εἶναι δὲ εἰς λαός, πρέπει νὰ ἔχουν συγγένειαν πρὸς ἀλλήλα τὰ φυσικὰ πρόσωπα κατὰ γλώσσαν, κατὰ ἥθη τινα, καὶ κατὰ τὸν κοινὸν τῆς οἰκίσεως τόπον· ὁ λαός τότε ὀνομάζεται ἔθνος· εἶναι λοιπὸν φανερὸν ἐκ τούτου ὅτι πᾶν ἔθνος πρέπει νὰ εἶναι εἰς λαός· εἰάν δὲ εἰς λαός περιέχει διάφορα ἔθνη, καθὲν ἔθνος ἔχει δίκαιον νὰ γείνη λαός. Τούτου τεθέντος, τὸ πρῶτον δίκαιον ἀπαιτεῖ νὰ ἔχῃ ὁ λαός διωρισμένην ἐπικράτειαν (ΡΚΣ')· αὕτη εἶναι ἡ φυσικὴ βάσις τῆς ὑπάρξεώς του· τὸ δεύτερον, νὰ διατάξῃ καὶ νὰ διαμερίσῃ τὴν ἐπικράτειαν ταύτην, ὅπως θέλει. Τὸ τρίτον, νὰ ἔχῃ πολιτείαν ἰδικήν του καὶ νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους νὰ μὴ ἀνακατόνεται λαός ἄλλος. Τὸ δὲ τελευταῖον, ὅταν λαός ἄλλος ζητῇ ἢ νὰ οἰκειοποιηθῇ μέ-

ρος τῆς ἐπικρατείας του ἢ νὰ τοῦ διατάξῃ πολιτείαν ἄλλην, ἢ ὀπωσοῦν νὰ τοῦ πειράξῃ τὰ δίκαιά του, νὰ μεταχειρίζεται ἀναγκαστικὰ μέσα διὰ νὰ κάμῃ κύρια καὶ ὁμολογούμενα τὰ δίκαιά του, ἀσφαλιζόμενος ἀπὸ τὸς τῶν ἄλλων βλάβας.

ΡΞΗ'. Πᾶσα πόλις ἔχει τὸ δίκαιον ν' αὐξάνῃ τὴν ἐπικρατείαν της, καὶ μετ' αὐτῆς τὴν σφαιρὰν τῆς ἐλευθερίας της, εἰὰν εὐνῶται νὰ γείνη μὲ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὰ δίκαια ἄλλων λαῶν. Ἐμπορεῖ λοιπὸν ν' ἀποκτᾷ καὶ συνορεύουσαν γῆν, καὶ ἀπομακρυσμένην, εἰὰν εἶναι ἢ ἀδέσποτος, ἢ παραιτεῖται ἐλευθέρως ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε κύριόν της.

ΡΞΘ'. Εἰς δεῦτερον τὸ δίκαιον θρημελιόνηται ἄλλο δίκαιον τοῦ ἐξαποστέλλειν ἀποικίας εἰς μακρὰν ἀπέχοντα μέρη τοῦ κόσμου, τὰ ὅποια εἶναι ἀπὸ ἄλλον λαὸν ἀδέσποτα· ἢ πόλις, ἣτις στέλλει τὴν ἀποικίαν, λέγεται Μητρόπολις, καὶ συνιστᾷ δίκαια καὶ καθήκοντα μὲ τοὺς ἀποίκους διὰ θρημικῆς συνθήκης· οἱ δὲ, ἔχουσι ὅλοι φυσικῶς τὸ πολιτικὸν δίκαιον· καὶ εἰὰν ἀκμάσωσι ποτὲ καθ' ὑπερβολὴν, δίκαιον εἶναι νὰ γείνουσι ἀπὸ τὴν μητρόπολιν τῶν ἀνεξάρτητοι, ἢ νὰ φέρωνται πρὸς αὐτὴν, καὶ αὕτη πρὸς αὐτοὺς ἐλευθερώτατα· διότι μᾶς ἐδίδαξεν ἡ πέτρα, ὅτι τοιαῦται ἀποικίαι τόσον εὐκολώτερα ἀπολύονται ἀπὸ τὴν μητρόπολιν τῶν, ὅσον αὐστηρότερα κρατοῦνται εἰς τὸ νὰ εἶναι ὑπήκοοι.

ΡΟ'. Ἄπας λαὸς ἔχει τὸ δίκαιον νὰ κάμῃ συνθήκας καὶ συμμαχίας μὲ ἄλλους λαούς· αἱ δὲ συμμαχίαι αὗται ἐμποροῦν νὰ ἔχουν σκοπὸν μόνον τὴν ἀμειβαίαν προστασίην καὶ βοηθειαν κατ' ἐχθρικών προσβολῶν· καὶ οὕτως εἶναι τόσον δίκαιότεραι, ὅσον ἄπας λαὸς ἔχει καὶ χωρὶς συνθήκης τὴν ἐξουσίαν νὰ βοηθῇ τοὺς πολεμουμένους, εἰὰν καὶ οὐκ ἔχη αὐτὸς κινεῖνα ἄμεσον φόβον. Τὰ δὲ πρόσωπα, τὰ ὅποια γίνονται

πληρεξούσιοι πρέσβεις εἰς τὸ νὰ πραγματευθῶσι περὶ συνθηκῶν καὶ συμμαχιῶν, πρέπει νὰ θεωρῶνται ἴσοι καὶ ἄδικτοι ὡς πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὰ κτήματά των· διότι οὗτοι εἶναι ἐπίτροποι τῶν ἀπιστελλόντων αὐτοὺς Ἑγεμόνων, οἵτινες ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ πραγματεύωνται μὲ τοὺς ἔξω (ΡΜΘ') καὶ ἢ κατὰ τοῦ πρέσβους ἀδικία, ἀναφέρεται κατὰ τοῦ Ἑγεμόνος, ἤγουν κατ' ἔλλου τοῦ λαοῦ· οὐδ' ἤθελεν γίνεσθαι συνδιαλέξεις καὶ συμβιβασμοὶ μεταξὺ τῶν ἔθνων, εἰάν οἱ πρέσβεις δὲν ἐθεωροῦντο ἴσοι καὶ ἄδικτοι.

ΡΟΑ. Ἐπὶ ἔλλου εἶναι οἱ πρέσβεις ἐμποροῦν κατὰ τὸν ἔξωτερικὸν χαρακτήρα νὰ εἶναι διάφοροι, καὶ νὰ ἔχουν διάφορα ὀνόματα συνηθισμένα εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν τῆς πολιτείας γλῶσσαν (Ambassadeur, Envoyé, 'Chargé d' affaires κτλ.), ἐσωτερικῶς ὅμως θεωρούμενοι εἶναι ὅλοι ἴσοι, καθὼς εἶναι ἴσοι καὶ ὅλαι αἱ πόλεις (ΡΞΣ'). Καὶ εἶναι ὄχι μόνον αὐτοὶ ἄδικτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκόλουθοί των, λέγω σύμβουλοι, μυστικοὶ, γραμματεῖς. Τὸ νὰ φυλακίζονται οἱ πρέσβεις, ἐνῶ κηρύττεται πόλεμος, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ φυλακίζετο ὁ Ἑγεμόνων αὐτός, χωρὶς νὰ νικηθῆ καὶ νὰ πιασθῆ αἰχμάλωτος· ἐπιστολαὶ του νὰ ἀνολγῶνται, καὶ ἄλλαι φανεραὶ ἢ μυστικαὶ βίαιαι κατὰ τῆς πρεσβείας εἶναι προφανεῖς παραβάσεις τοῦ τῶν λαῶν δικαίου.

ΡΟΒ'. Αἱ διὰ τῶν πρέσβειων συνθήκαι δὲν ἐμποροῦν νὰ γείνωσι χωρὶς συγκατάθεσιν κατ' ἐνὶ οὐν ὅνῳ συμφωνουσῶν πόλεων, καθὼς οὐδ' αἱ μεταξὺ ὄνῳ συμφωνούντων προσώπων (ΥΗ', Ρ'). Δὲν ἐμποροῦν δὲ νὰ ἔχωσι τὸ κύρος πρὶν ἐπιβεβαιωθῶσιν ἀπὸ τοὺς συμφωνούντας Ἑγεμόνας, ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερέβη ὁ πρέσβυς τὰ ὄρια τῆς πληρεξουσιότητός του, καὶ νὰ ἴσχυε τι πλεον καὶ ὅσον ἤθελεν ὁ ἀποστειλάς αὐτόν. Δὲν εἶ-

ναι λοιπὸν ψιλὴ διατύπωσις συνηθείας αἱ ἀπὸ τοῦς τῶν ἔθνῶν Ἡγεμόνας ἐπιβεβαιώσεις τῶν συνθηκῶν. Εἶναι δὲ πάντῃ περιτταί, εἰάν κάμνωσι τὴν συνθήκην ἀμέσως αὐτοὶ οἱ Ἡγεμόνες.

ΡΟΓ'. Ἐπειδὴ οἱ λαοὶ εἶναι πόλεις ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ζῶσιν εἰς κατάστασιν ἀνάλογον τῆς φυσικῆς καταστάσεως μερικῶν ἢ φυσικῶν προσώπων, καὶ ἐπομένως δὲν γνωρίζουσι κἀνένα ἀνώτερόντων κριτὴν, καὶ ὁμοῦς ἐμποροῦν νὰ ἔχωσι διαφόρους γνώμας περὶ τῶν ἀμοιβαίων δικαίων καὶ καθηκόντων· διὰ τοῦτο εὖω τινα μετὰ ὑπάρχουσι διακρίσεως τῶν διαφορῶν των, ὁ εἰρηνικὸς ἐξισασμὸς, ἢ ἡ βία τῶν ὅπλων, ἡγούν ὁ πόλεμος. Συγχωρεῖ δὲ τὸ δεύτερον τότε μένον ὁ Λόγος, ὅταν γείνη μάταιος ἀπόπειρα τοῦ πρώτου· καὶ κηρυχθῆ ὁ πόλεμος μὲ ἔλην τὴν ἀπαιτουμένην διατύπωσιν. Ἐάν δὲ τὸ εὖ μέρος φοβερισθῆ ἢ καὶ κτυπηθῆ χωρὶς κήρυξιν πολέμου ὑπὸ τοῦ ἄλλου· τότε εὖν μένει ἄλλο μέσον ἀμύνης εἰς τὸ πολεμουμένον, εἰμὴ εὐθύς νὰ ἀντισταθῆ μὲ τὰ ὅπλα.

ΡΟΔ'. Ἀμύνης λοιπὸν πόλεμος συγχωρεῖται μόνον ἀπὸ τῶν Λόγων, ἀπορρίπτεται δὲ καὶ ἀπεδοκιμάζεται ὁ τῆς προσβολῆς· διότι οὗτος σκοπὸν ἔχων διαρπαγὴν ἄλλου λαοῦ, ἢ καταπόρθησιν ξένης ἐπικρατείας, καὶ ἐπομένως ὀλεθρον ἠθικοῦ προσώπου, εὖν εἶναι κυρίως ἄλλοτε, εἰμὴ πολιτικὸς φόνος· ἀλλ' ἐπειδὴ πόλεμος, ὅστις πολιτικῶς εἶναι ἄμυνα, στρατιωτικῶς ἐκτελεῖται καὶ δι' ἀμύνης καὶ διὰ προσβολῆς, καὶ αἱ διὰ προσβολῆς μάχαι κρίνονται πολλάκις στρατηγικῶς ὡφελιμώτεραι παρὰ αἱ ἀμύνης· διὰ τοῦτο εἶναι συγχωρημένον νὰ ἐκτελεῖται ἡ ἄμυνα εἰς εἶδος προσβολῆς. Εἶναι δὲ συγχωρημένη ἢ προσβολή, καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ αὐτίς· διότι εὖν ἀρχίζει τὸν πόλεμον, ὅστις πρῶτος ῥίψῃ τὸ κανόνιον, ἀλλ' ὅστις πρῶτος ἀπεφάσισε νὰ τὸ ῥίψῃ. Διὰ τοῦτο πολλάκις

εις τὴν πείραν μένει ἀμφίβολου Τίς ἀπὸ τὰς πολεμοφόρους δυναμεις ἔκαμε τὴν προσβολὴν, καὶ Τίς τὴν ἀμυναν, καὶ μόλιστα εἰάν ἀπὸ πολλῆς διεφέροντο πρὸς ἀλλήλας, καὶ δὲν ἴθύναντο νὰ ἐξισωθῶσιν εἰρηρικῶς.

ΡΟΕ'. Ἐάν λαὸς ἀδικήσῃ ἄλλον, καὶ δὲν θελήῃ νὰ πληρώσῃ τὴν ἀδικίαν· ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ ἀδικηθεὶς νὰ λώβῃ τὴν ἰκανοποίησιν· εἴτε ἀπὸ κἀνεὶνα λαοῦ δὲν αἰτεῖ ὁ Λόγος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀδικίαν. Ἐάν λοιπὸν κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἐμπορέσῃ ν' ἀπολάβῃ τὸ εἰκαϊόν του, μέσον ἄλλο ἐπιτυχίας τεύτου δὲν τεῦ μένει εἰ μὴ ὁ πόλεμος· ὁ πόλεμος οὗτος ἐνομάζεται μὲν ἀνταμειπτικός ἢ ἐκδικητικός, εἶναι δὲ κυρίως ἀσφαλιστικός καὶ ἀμυντικός, εἰάν καὶ ἐκτελῆται μὲ τρόπον προσβολῆς, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ σκοποῦν ἄλλον δὲν ἔχει ὁ πολεμῶν, εἰμὴ τὰ ἀσφαλίσῃ τὸν ἑαυτὸν τευ ἀπὸ τὰς ἐπαιληγμένας ἀδικίας. Ἀλλ' εἰάν ὁ ἀδικὸς ἐκείνος λαὸς, μ' ὅλους τοὺς πολέμους καὶ τὰς συνθήκας, δὲν θελήῃ νὰ ὑποταχθῇ εἰς εἰκαϊαν σχέσιν καὶ συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς, δὲν μένει εἰς αὐτοὺς ἄλλο ἀσφαλιστικὸν μέσον, εἰμὴ νὰ ἀφαιρέσωσιν ὀλοκλήρως τὴν ἑπαρξίν τοιούτου λαοῦ, ἢ γουν νὰ κάμωσι κατ' αὐτοῦ ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον.

ΡΟΣ'. Ἐπειδὴ, ἐνῶ ἐπικρατεῖ ὁ πόλεμος, θεωροῦνται γενικῶς οἱ πολεμοῦντες λαοὶ ὡς ἀδικοῦντες καὶ ἀδικούμενοι· διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἀναγκαστικά μέσα, ὅσα μεταχειρίζονται εἰς αὐτὸν, πρέπει νὰ θεωροῦνται εἰς τὸν λαὸν ὡς κραιωνικὸν ὄλον, καὶ ὄχι εἰς τὰ μερικὰ πρόσωπα, καθὸ τοιαῦτα· καὶ πάλιν τὰ μερικὰ πρόσωπα, καθὸ τοιαῦτα, δὲν ἔχουν κήμμιαν ἐξουσίαν νὰ κάμωσι καὶ ἐν ἐχθρικὸν γίνημα. Διὰ τοῦτο αἱ ἐχθρικαὶ ἐργασίαι γίνονται εἰς τὸν πόλεμον κατὰ προσταγὴν τοῦ πολιτικοῦ κράτους ἀπ' ἐκείνου καὶ κατ' ἐκείνων, οἵ τινες ὑπὲρ

ρετουῦν τὴν πόλιν ὡς ὄπλοφόρα ὄργανα. Διότι ἡ γνώμη, ὅτι εἰς καιρὸν πολέμου παύει πάντα δίκαια σχέσις μεταξύ τῶν πολεμούντων λαῶν, καὶ ἐπομένως εἶναι συγχωρημέ-α εἰς πάν-
τας τὰ πάντα (ἦγουν φόνος, ἀρπαγή, ἀνθρωποκτονίαι, λεηλα-
σία κτ.) ἔμπορεῖ μόνον ἀπὸ τῆν βαρβαρότητα γὰ ἐκτελεῖται
καὶ ὡς ἀθωοῦνται.

ΡΟΖ'. Ἀπὸ τοῦ ἀοπλου μέρους τοῦ πολεμοῦντος λαοῦ ἔμπορεῖ
ὁ ἐχθρὸς, εἴαν νικᾷ, νὰ ζητῇ κατοικίαν, τροφήν, φορέματα, ἢ
ἀντὶ τούτων ἀργύριον· παρεκτός θ' εἰς τούτων θ' εἶναι συγ-
χωρημένη καμμία ἄλλη βία· πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βίας, πρέπει
τὰ αἰτήματα νὰ γίνωνται καυσικῶς καὶ πεφεισμένως, καὶ ἐπο-
μένως νὰ μὴ ἀφύωνται εἰς τὴν προαίρεσιν καθ' ἑαυτοῦ στρατιώτου.
Τῶν τῆς πόλεως ἢ τοῦ λαοῦ κτημάτων ἔμπορεῖ νὰ λῶβῃ ὁ
ἐχθρὸς μέρος, τὸ ὅποιον ἔμπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ με εὐλογησανῆ
καὶ δίκαιαν τιμὴν, καὶ νὰ ἐκληφθῇ ὡς μέσον διατροφῆς τοῦ
στρατοῦ, ἦγουν δημόσιον ἀργύριον, ὅπλα καὶ σκεύη κείμενα
εἰς κοινὰς ἀποθήκας, πολεμικὰς ὕλας κτλ.

ΡΟΗ'. Ὁ κατὰ τοῦ ὀπλισμένου μέρους πόλεμος πρέπει
νὰ γίνεταί φανερός· διὰ τοῦτο εἶναι ἀσυγχώρητος ἅπασ ὀδύς
φόνος, καὶ ἐπομένως ἡ χρῆσις τῶν δηλητηρίων φαρμάκων εἰς
τὰς τροφὰς τῶν πολεμίων· ὁ πληγωμένος ἢ αἰχμαλωτισμένος
θ' εἶναι συγχωρημένου νὰ σκοτύνεται· εἴοτι σκοπὸς τοῦ πολέ-
μου ἐδῶ εἶναι νὰ κάμῃ ἀδύνατον τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀντίστασιν·
ἐπειδὴ θ' εἰς τῆς πληγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας γίνονται ἀδύ-
νατοι νὰ ἀνισταθοῦν εἰς τὸ ἐξῆς· διὰ τοῦτο ὁ φόνος τῶν εἶναι
βαρβαρότητος ἀποτέλεσμα. Τὸ δὲ νὰ ὀπλίζουσι τοὺς αἰχμαλώ-
τους κατὰ τῆς πατρίδος τῶν εἶναι κατὰ πάντα ἀδίκον καὶ ἀπ-
άνθρωπον. Ἐν γένει δὲ πρέπει αἱ πολεμοῦντες ὡς ἀποφεύγου

πᾶν αἰσχροῦν καὶ τῆς ἀνδρωπότητος αἰτιαστικὸν μέσον νίκης, διὰ τὰ κάμνουσιν πόλεμον διάφορον παρὰ τὴν τῶν Θηρίων πάλην.

ΡΟΘ'. Οἱ δὲ μὴ πολεμοῦντες λαοὶ ἔχουσι τὸ δίκαιον τῆς οὐδετερότητος, εἴαν δὲν ἔχουσι συμμαχίαν μὲ κάμμιαν ἀπὸ τὰς πολεμοφόρους δυνάμεις (ΡΟ'). Ἄλλ' ἢ οὐδετέρα δύναμις, διὰ τὰ κάμη σεβαστὴν τὴν οὐδετερότητα τῆς, χρεωστέτ' ἐξαιρέτως τὰ ἐφεξῆς δύο· α') τὰ μὴ συγχωρήσῃ δόσθον εἰς κάμμιαν δύναμιν διὰ τῆς ἐπικρατείας τῆς· β') τὰ μὴ δώσῃ εἰς κάμμιαν πολεμικὰ ὄργανα. Ἐχει δὲ δίκαιον τὰ ἐμπορεύεται μὲ τὰς πολεμοῦσας δυνάμεις πᾶν εἶδος, παρεκτός τῶν πολεμικῶν φορτίου, λέγω ὄπλα, σιδήρου, πύριον κόνιν. Ἀμφίβολον εἶναι περὶ τῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας ἐμποροῦν τὰ μεταχειρισθῶσι καὶ οἱ εἰρηνικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται. Ἀμφίβολον εἶναι ἐπίσης εἰς τοὺς θαλασσίους πολέμους μέχρι τίνος ἐμπορεῖ τὰ ἐκταθῆ ἢ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν συγχωρεῖται κἀνὲν οὐδέτερον καράβιον τὰ πλησιάσῃ εἰς τοὺς πολιορκουμένους λιμένας.

ΡΠ'. Καθὼς πρέπει τὰ τηρῆται ἀπαραβάτως πᾶσα συνθήκη γινομένη εἰς καιρὸν πολέμου, οὕτω καὶ ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, εἴαν ἔχη τὰ γενικῶς ἀπαιτούμενα εἰς κύρωσιν (ΥΗ', Ρ'). Εἰς καιρὸν πολέμου ἐμποροῦν τὰ γείνουσι συνθήκαι ἀνακωχῆς, παραδόσεως τόπων ἢ στρατιωτικῶν, ἀλλαγῆς αἰχμαλιῶτων· τὰ τοιαῦτα ἔτι εἶναι ἰσρὰ καὶ ἀπαραβάτα, λόγος δὲν χρειάζεται· διότι τίς ἠδύνατο τὰ κάμη συνθήκην μὲ ἐχθρὸν, ὅς τις δὲν φυλάττει συνθήκην; Διὰ τὰ εἶναι βεβαία ἡ τῆς εἰρήνης συνθήκη, ἀπαιτεῖται πρῶτον κοινὴ θέλησις καὶ συγκατάθεσις τῶν εἰσηνεύοντων· ἔλλειπει δὲ αὕτη, ὅταν τὸ ἓν μέρος προσβάλλον κατὰ τοῦ ἑτέρου τὸ βιάζῃ τὰ κάμη ὑποσχέσεις (ΥΘ' δ', ΡΟΓ'). ἄλλ' εἴαν καὶ τὰ δύο μέρη διαφερθέντα πρότερον περὶ τῶν σχέσεών τινω ἠθέλησαν τὰ διακριθῶσι διὰ πολέμου,

ἡ βία δὲν εἶναι ἄδικος, ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο μέρη ἠθέλησαν τὴν βίαν κριτῆν των· δεύτερον ἀπαιτεῖται νὰ μὴ ἀντιφέρεται ἡ συνθήκη εἰς τὸ ἠθικὸν πρόσωπον τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐναντίον των ἀναπαλλοτριώτων του δικαίων. Ἐὰν δὲ συμβῆτε τοιοῦτον, ὁ λαὸς θεωρεῖ τὴν συνθήκην προσωρινὴν βίαν, τὴν ὁποῖαν καιροφυλακτεῖ νὰ ἀποβάλῃ.

ΡΠΑ. Ἐπειδὴ διὰ τοῦ πολέμου καθίσταται κατὰ πάντα ἀβέβαιον τὸ δίκαιον των λαῶν, οὐδέ κριεῖται ἐντελῶς διὰ νίκης ἢ περι των δικαίων λογομαχία· διὰ τοῦτο ὁ Λόγος θέλει, ἕτι ποτὲ τοιαῦται λογομαχίαι δὲν διακρίνονται διὰ των ὄπλων, ὥστε νὰ βασιλεύσῃ εἰρήνη καθολικὴ μεταξὺ των λαῶν. Αὕτη ἡ εἰρήνη, ἣτις εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς κατὰ πάντα δικαίας καταστάσεως των λαῶν, ποτὲ δὲν ἐμπορεῖ νὰ κατορθωθῇ οὔτε διὰ παγκοσμίου μοναρχίας, οὔτε διὰ πολιτικῆς ἰσορροπίας, οὔτε διὰ γενικῆς των λαῶν συμμαχίας, ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ γείνη κατὰ μικρὸν προσέγγισις εἰς αὐτὴν διὰ τῆς προαγομένης βελτιώσεως τῆς φυσικῆς καὶ πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς των λαῶν καταστάσεως.

ΡΠΒ. Παγκόσμιος μοναρχία νὰ φέρῃ καθολικὴν εἰρήνην, ἔπρεπε νὰ εἶναι μονάρχης αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς Γῆς, ὥστε νὰ ἐυνηθῇ νὰ συμβιβάσῃ τόσον ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα στοιχεῖα γλωσσῶν, ἡθῶν, θρησκευτῶν, προλήψεων, παθῶν, τὰ ὁποῖα ἐνυπάρχουσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Γῆς· ἀνθρώπος δὲ οὐδὲ τὴν Γῆν ὅλην νὰ κυριεύσῃ δύναται, οὐδὲ νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ πρὸς τοῦτοις εἶναι προσωρινὸν καὶ φθαρτὸν φαινόμενον· πολλοὶ δὲ βασιλεῖς, καὶ ἐὰν φυλάττωσιν εἰρήνην εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἐπικρατείας των, πολεμοῦνται μ' ὅλον τοῦτο ὑπ' ἀλλήλων, ἐὰν δὲν τοὺς ἐμποδίζωσιν ἄλλα αἴτια.

ΡΠΓ. Ἡ δὲ πολιτικὴ ἰσορροπία εἶναι σύνδεσμος πολλῶν

πόλεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας καμία δὲν δύναται νὰ βλάψῃ τὰ δίκαια τῆς ἄλλης χωρὶς νὰ κακοπαθήσῃ ἀπὸ τὰς ἄλλας· οὐδὲ καὶ αὕτη ἐγέννησε πολλάκις πλεονεξία παρὰ ἐμπόδισε τοὺς πολέμους· καὶ προσπαθοῦντες οἱ λαοὶ νὰ φυλάξωσιν ἰσορροπίαν ἐπροξένησαν πολλάκις παγκόσμιον σχεδὸν δεσποτείαν· ἐν δὲ συμμαχήσῃ πολλοὶ λαοὶ διὰ ῥητῶν συνθηκῶν νὰ φυλάττωσιν ἀμοιβαίως τὰ δίκαιά των, πρέπει νὰ ἔχωσι γενικὸν τι συνέθρονον, Ἀμφικτυονικὸν τρόπον τινα, τὸ ὁποῖον διατρίβον πάντοτε εἰς ἐπιτηδευμένον τινα τόπον νὰ θεωρῆ καὶ νὰ ἀνακρίνῃ τὰς παρεπιπτούσας διαφοράς των· ἀλλ' ἐὰν ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις λάβῃ τὸ δίκαιον νὰ κρίνῃ τὰς ἄλλας, χάνεται ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἄλλων, καὶ ἰδοὺ πάλιν πόλεμος.

ΡΠΔ'. Διὰ νὰ φυλαχθῇ λοιπὸν ὁπωσοῦν εἰρήνη, ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑποτεθῶσι τὰ εἰρημῆνα (ΡΠΔ'), ἤγουν βελτιώσεις τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν λαῶν καταστάσεως, ἐκ τῶν ὁποίων θεωροῦμεν καθὲν χωριστά.

α'. Φυσικῶς ἅπας λαὸς, διὰ νὰ εἶναι εἰρημικός, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ζωάρευσίν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπικράτειαν γῆς ἱκανὴν διὰ νὰ τὸν τρέφῃ· ἀλλὰ ποῖα εἶναι τὰ φυσικὰ τῆς Γῆς ὅρια παντὸς λαοῦ; Θάλασσαί, λίμναι, ποταμοὶ, ὄρη χωρίζουσιν φυσικῶς πολλοὺς λαοὺς· ἀλλὰ πολλοῦ δυσκόλως εὐρίσκειται καὶ τούτων ἡ ὀριστικὴ γραμμὴ· καὶ εὐτεῦθεν ἐμποροῦν νὰ γεννηθῶσι λογομαχίαι περὶ ὁρίων. Πρέπει λοιπὸν νὰ προσδιορισθῶσι διὰ θετικῆς συμφωνίας· διὰ τοῦτο λοιπὸν

β'. Πολιτικῶς πρέπει νὰ καθυπεβληθῇ βία, ὥστε χάριν ἔθνος νὰ μὴ δύναται οὔτε νὰ κληρονομήσῃ, οὔτε ν' ἀγοράσῃ, οὔτε νὰ χηρίσῃ, οὔτε ν' ἀρπάσῃ μέρος ἐπικρατείας τοῦ ἄλλου. Καὶ διὰ νὰ μὴ γίνεταί καμία κατάχρησις ταύτης τῆς

βάσει προέπει ὅλα τὰ ἔθνη νὰ ἔχωσι σύγκρατον πολιτείαν κοινὴν ἐμποδίζοντες τὸν θύλοντα νὰ κάμῃ κατάχρησιν. Ἄλλ' ὅλα ταῦτα θὲν δικιτροῦν τὴν εὐρήνην, εἰν οἱ λαοὶ θὲν εἶαι

γ'. Ἡ θικῶς βελτιωμένοι· θίότι, εἰν και αἱ σχέσεις και ὅλη ἡ πολιτικὴ τῶν λαῶν διαγωγή ὑποτάσσονται κατὰ πολλὰ εἰς τὴν ἐπίρροιαν τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, μ' ὅλου τοῦτο γενικῶς ἔχει μεγάλην εἰς τοῦτο δύναμιν και ἡ ἐλευθερία και τὰ εὐγενέστερα ἢ ἀγενέστερα φρονήματά των· και θιὰ τοῦτο πράττει ἀτοπον και ἀλογον ἔργον ἡ Πολιτικὴ, εἰν θέλη νὰ διατάσῃ τὰ πάντα θιὰ μηχανικῶν κινήσεων, χωρὶς νὰ μεταχειρίζεται και τὴν βοήθειαν τῆς Ἡθικῆς. Ἐάν λοιπόν μέλλουν οἱ λαοὶ νὰ ζῶσιν εἰρημικότεροι παρά ἔως τώρα, πρέπει νὰ ἀναλάβωσιν ὀλιγώτερον ἐγνωστικὰ φρονήματα· πρέπει ν' ἀκολουθῶσι τὰ ἐμπορικὰ συναλλάγματα με ἐλευθεριωτέρως ἀρχάς· πρέπει νὰ γείνωσι και ὀλίγου πλέον ἀνεξίθρηστοι παρά ἔσου εἶναι· ἐπειθὲ και ἄλλον τρόπον ὁ φθόνος, ἡ πλεονεξία, και τὸ θρησκευτικὸν μίσος ἐμποροῦν νὰ ἀνάπτωσι πᾶσαν στιγμήν τὴν τρομεράν ἀγάδα τοῦ πολέμου.

ΠΙΕ'. Ἄπας πολίτης μεῖς πόλεως ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν ἄλλης, ἡτις εἰρηνεύει με τὴν ἰθικὴν του, και νὰ κάμῃ συναλλάγματα με τοὺς ἐγκατοίκους, εἰν θὲν ἔχη κακοὺς σκοποὺς ἡ κατὰ τῆς πόλεως, ἡ κατὰ τῶν πολιτῶν. Εἰς θὲ τοῦτο ὑφίσταται τὸ τῆς ξενίας δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ και κοσμοπολιτικὸν δίκαιον, ἐπειθὲ θι αὐτοῦ ἐμποροῦν νὰ θερρηθῶσιν οἱ διάφοροι διαφόρων πόλεων πολιταὶ ὡς μέλη μεγάλης τεως πάτας τῆς πολιτείας περιμεχούστης καινωίας, ἡ κοσμοπολιτικῆς καινωίας.

ΠΙΣ'. Τὸ κοσμοπολιτικὸν δίκαιον θὲν εἶναι χωρὶς ἐπιπέδον πὸ τὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' εἶναι μετ' αὐτοῦ ἡγορηθὲν· θίότι και

μία παράβασις τοῦ δικαίου ὅθεν γίνεται, εἰάν δεχθώμεν εἰς τὴν πόλιν μας ξένον, ὅς τις ὅθεν ἐνοχλεῖ κἀνένα. Τὰ ἐμπορικά του συναλλάγματα ἐμποροῦν νὰ γίνωνται δικαίως κατὰ τὰς συνθήκας τῆς πόλεώς του μὲ τὴν πόλιν μας· διὰ νὰ ἐκλείπη δὲ πᾶσα ὑπόψια κακῶν σκοπῶν, πρέπει νὰ ἔχη τὸ διαβατήριον γράμμα του ἀπὸ τὴν πολιτείαν του. "Ενοπλοι δὲ ξένοι νὰ περιφέρωται εἰς τὴν πόλιν εἶναι φανερόν, ὅτι ὅθεν πρέπει νὰ τοὺς συγχωρῆται· αἱ δὲ ἄλλαι ἀκριβολογίαι καὶ στενοχωρίαι τῶν ξένων εἶναι ἄτοποι καὶ ἄδικοι. Ἄλλ' εἰάν οἱ ξένοι ὑπάγωσιν εἰς ἄλλους τόπους διὰ νὰ καταπατήσωσι τὰ δίκαιά των, πρέπει νὰ ἀποβῶνται ὡς ἄνθρωποι κακοῦργοι καὶ κλέπται.

Σημειώσεις. Εἰς τῆς ξενίας τὸ δίκαιον ἀνήκει καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρου θαλασσοπλοίας· διότι ἡ θάλασσα εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν τρόπον τινα προσδιωρισμένη μίσην συναλλαγματικῆς τῶν λαῶν ἐνώσεως· δὲν εἶναι ἐπικρατεία περαιορισμένη καὶ περιφραγμένη, ἐπειδὴ κἀν εἰς ὅθεν δύναται νὰ κατοικήσῃ ἐπάνωτης· μένον λιμῆναι καὶ ποταμοὶ περιεχόμενοι εἰς ἐπικρατείαν τινα εἶναι κτήματα ἰδιότητος· καὶ εἰάν εἶναι ὅριχ ὅσῳ ἢ τριῶν ἐπικρατειῶν, ἐμπορεῖ πᾶσα μίᾳ νὰ καρπύεται τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν, ἂν διὰ συνθήκης ἰδιαίτερας δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς μίαν μένου· ἡ δὲ θάλασσα εἶναι ἐλευθέρου, παρεκτός τῶν λιμῆνων, οἷ τῶς εἶναι κτήματα ἐπικρατειῶν. Ἡ μεγάλη θαλασσινὴ δύναμις (ὅποια εἶναι τῶν Ἄγγλων) δὲν ἐμπορεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὸν λεγόν θαλασσοκρατίαν. Ἐάν συμβῆ δυστυχία εἰς ταξειδεύον καράβιον, εἶναι συγχωρημένον ν' ἀρξῆ εἰς ξένην γῆν, καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακόν, ἢ γοῦν νὰ ἐπισκευάσῃ μέρη χαλασμένα τοῦ καράβιου, ἢ ν' ἀγοράσῃ τροφάς· εἰάν δὲ ναυαγήσῃ εἰς ξένην γῆν, δὲν πρέπει νὰ πειραχθῇ τίποτε ἀπὸ τὰ περισσώζεμενα μέρη τῆς ναυαγίας, οὐδ' οἱ καταλειπόμενοι ζῶντες ἄνθρωποι· ὁ τόπος ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ οἰκειοποιηθῇ ὅσα αἰτέματα ἐκβράζει ἔξω τῆς θάλασσης, ὡς κτήματα ἀθέσποτα, καὶ ἐπὶ παντός τοῦ πρώτου τυχεύτος δυνάμενα νὰ κυριευθῶσιν.

Π Ε Ρ Ι Δ Ι Κ Α Ι Ο Υ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν.

Ἐ φ η ρ μ ο σ μ έ ν ο ν Δ ί κ α ι ο ν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'.

Τί εἶναι ἄνθρωπος, καὶ περὶ τῶν δικαίων τῆς
ἀνθρωπότητος.

ΡΗΖ'.

Επειδὴ ἡ περὶ τοῦ ἐρημοσμένου Δικαίου πραγματεία θίλει ἐξετάσειν τοὺς περὶ τούτου νόμους τοῦ Λόγου, ἀναφέρουσα αὐτοὺς ἰδιαίτατα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατὰ τοὺς ἐμπειρικούς της προσδιορισμούς καὶ σχέσεις (ΚΒ'). διὰ τοῦτο πρὸ πάντων γεννᾶται τὸ ζήτημα, Πῶς πρέπει νὰ φανῇ ἐν τῇ ἀντικείμενῳ τῆς πείρας, διὰ νὰ εἶναι ἄνθρωπος, καὶ ἐπομένως, ἐμπειρικὸν δικαίον ὑποκείμενον.

ΡΠΗ'. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ φανῇ εἰς πολλοὺς περιπτώτων, ἐπειδὴ ἐξέρρει καθεὶς ἀμέσως ἐκ τῆς ἐποπτείας Τί εἶναι ἄνθρωπος· ἀλλ' οὕτω πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ἐπιπολαίως τὸ πρᾶγμα. Ἐὰν ἐνδυμηθῶμεν τὰς λογομαχίας τῶν φιλοσόφων περὶ τῶν ζητημάτων, Ἄρα τὸ ἔμβρυον, τὸ τέρας, τὸ γέλιον, ἢ

γενη ἔχουν τὸ δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ ὄχι; Θέλουμεν πληροφρονηθῆν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιλύσωμεν ταῦτα, χωρὶς νὰ θεωρήσωμεν ἐπιστημονικῶς τὰ ἀναγόμενα εἰς ἐκεῖνο.

ΠΙΘ'. Ἄνθρωπος κατὰ δικαιοκινήν σημασίαν εἶναι πᾶν ἄτομον, εἰς τὸ ὁποῖον γίνονται ἀντιληπτοὶ οἱ χαρακτήρες τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους. Οἱ χαρακτήρες οὗτοι εἶναι τρεῖς. Νὰ ἔχη ὄργανικὸν σῶμα αὐθυπόστατον. Ζωὴν καὶ αἰσθησιν. Ἄνθρωπίνην ὄψιν. Εἰς τοιοῦτου οὐ γνωρίζονται καὶ αἱ ἔμφυτοι ιδιότητες τῆς ἀνθρωπότητος· ὅπου δὲ γνωρίζονται αὗται, ἐκεῖ πρέπει νὰ γνωρισθῆ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Λόγου καὶ ἐμπειρικῶν τε δίκαιου ὑποκείμενον.

ΡΥ'. Ἐκ τοῦ πρώτου χαρακτήρος, Νὰ ἔχη ὄργανικὸν σῶμα αὐθυπόστατον, συμπεραίνεται, ὅτι τὸ ἔμβρυον δὲν εἶναι ἄνθρωπος κατὰ δικαιοκινήν σημασίαν, ἐπειδὴ δὲν φαίνεται αὐθυπόστατον σῶμα, ἀλλὰ μέρος ἄλλου ἀνθρωπίνου σώματος· οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐξεύρωμεν ἂν μέλλῃ ποτὲ νὰ φανῆ εἰλεῖος ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο χωρὶς δισταγμῶν πρέπει νὰ διαμελεισθῆ, εἰν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθῆ κατ' ἄλλον τρόπον. Μόνος δὲ ὁ στοχασμὸς, ὅτι ἐμπορεῖ νὰ βλάβῃ τὸ ἔμβρυον τὴν μητέρα, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θανατωθῆ, εἶναι τόσου ἄλογος, ὥστε δὲν χρειάζεται ἀναίρεσιν. Ἀλογώτατον δὲ καὶ ἀδίκωτάτον εἶναι νὰ φονεύεται ἡ μήτηρ, διὰ νὰ διατηρηθῆ ἡ ζωὴ τοῦ ἐμβρύου· ἀλλ' οὐδ' εἰς επικινδύνους πράξεις, ὅποια εἶναι ἡ καισαρική λεγομένη τομὴ, πρέπει νὰ καθυποβάλλεται χωρὶς τὴν θέλησίν της· ἀλλὰ ἐὰν τὴν ἀφύουεν εἰς τὴν ἐξουσίαν της, ἂν θέλῃ μόνη της νὰ καθυποβληθῆ εἰς τοῦτο, ἢ ἀπὸ ἀγάπην τοῦ γεννήματός της, ἢ ἀπὸ φόβου μὴ δοκιμάσῃ θάνατον ὀδυνηρότερον παρὰ τὰς ἐκ τῆς πράξεως ταύτης ἀληθείας. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἔμβρυον, ἀρ' οὐ γεννηθῆ εἰς τὸν αἰσθητῶν

τούτου κόσμου, φαίνεται πρόσωπον, ἀφ' οὗ γεννηθῆ γίνεται καὶ ἄνθρωπος, ἤγουν ὑποκείμενον δικαίου.

ΡΥΒ'. Ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου χαρακτηῆρος, Νὰ ἔχη ζῶν καὶ αἰσθησιν, συμπεραίνεται ὅτι νήπιον γεννώμενον νεκρὸν ἔχει τόσα δίκαια, ὅσα καὶ τὸ ἀποθνήσκον ἀφ' οὗ γεννηθῆ. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ γεννῶνται μὲ φαινόμενον θάνατον, χρεωστοῦνται καὶ εἰς αὐτὰ ὅλαί αἱ περιθάψεις, ὅσας ὁ ζῶν ἄνθρωπος χρεωστεῖ εἰς τὸν ἀποθνήσκοντα πρὶν εὐβρεθῆ παντελῶς ἢ λαμπρῶς τῆς ζωῆς. Αἱ περιθάψεις αὗται μέρος μὲν εἶναι δικαιοκαί, ἤγουν νὰ μὴπραχθῆτι, τὸ ὅποιον σκοτούει ἀληθῶς τὸν φαινόμενον ἀποθαμμένον· μέρος δὲ ἠθικαί, ἤγουν νὰπραχθῆ πᾶν ἔτι δύναται νὰ ἐξυπύση τὴν ζωὴν.

ΡΥΓ'. Ὁ τρίτος χαρακτηῆρ, Νὰ ἔχη ἀνθρωπίνην ὄψιν ἐπιλύει τὸ περὶ τῶν τεράτων ζήτημα· ὅσον διεστραμμένα καὶ ἄνδιοργανισθῶσι, πρέπει νὰ φυλάττεται ἡ ζωήτων, εἰάν μόνον ἐμφαίνεται εἰς αὐτὰ ἀνθρωπίνη ὄψις. Τοιαῦτα τέρατα, μ' ὅλον ἔτι δὲν ζῶσιν, εἶναι ἀτιμία τῆς ἀνθρωπότητος νὰ φονεύωνται, ὅταν ἔχουν διακεκομμένον ἀνθρώπου πρόσωπον. Εἰάν δὲ γεννῶνται διὰ νομίμου γάμου, ἢ παρανόμως, τὸ τοιοῦτον δὲν πρέπει νὰ βλάβη τὸν ἄνθρωπον, ὅςτις ἐφέρθη εἰς τὸν κόσμον φυσικῶς, εἰάν καὶ οἱ γεννήτορες δὲν ἐφύλαξαν τοὺς ἱεροὺς τῆς κοινωνίας νόμους.

ΡΥΔ'. Τὰ δίκαια τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως καὶ ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, τὰ ὅποια ἐπανήκουσιν ἀρχικῶς εἰς πᾶν λογικὸν ζῶον, καθὸ τοιοῦτον (ΝΓ'), ἐνομάζονται μὲ τὴν μερικωτέραν τὴν προσαρμογὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ δύναται νὰ τροποποιηθῶσι μὲν ἀπὸ τὰς ἐμπειρικῶς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους σχέσεις, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐκλείψουσι· διὰ τοῦτο προσανήκουσι καὶ εἰς πᾶν ὄν,

εις τὸ ὅποιον γνωρίζονται αἱ ἔμφυτοι ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου (ΡΠΘ'). Ἀνθρώπος δὲ, ὅστις εἶναι ἀνίκανος καθ' ἑαυτὸν νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ δίκαιά του, ὀνομάζεται κωφός κατὰ θικανικὴν σημασίαν· καὶ εἰ μὲν προέρχεται ἡ κωφότης ἀπὸ ἔλλειψιν τῆς ἡλικίας ὀνομάζεται νήπιος. εἰ δ' ἀπὸ ὑπερπλήρωσιν αὐτῆς, παλίμπαις· ἀλλὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ φυσικῶς ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην κατάστασιν.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ αἱ πνευματικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσονται κατὰ μικρὸν· εἶναι μὲν ὁ νεογέννητος ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἔμφυτον ιδιότητα, καὶ ἐπομένως κατὰ τὰ δίκαιά του, ἄνθρωπος· εἶναι δὲ νήπιος, ἤγουν δὲν ἔχει ἐνεργοῦς τὰς δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων ἔμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ δίκαιά του. εἶναι λοιπὸν τὸ αὐτὸ, ὡς νὰ μὴ δύναται νὰ λαλήσῃ περὶ τῶν δικαίων του· διὰ τοῦτο εἰς τὴν γλώσσαν τῶν Γερμανῶν ὀνομάζεται unimündig, ἤγουν ἄστομος. Ἄλλ' εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἔμπορεῖ νὰ καταστήσῃ ἐκ διαφορῶν περιστάσεων καὶ ὁ ἡλικιωμένος ἄνθρωπος· τοιοῦτοι εἶναι οἱ μωροὶ, οἱ τρελλοὶ, καὶ οἱ παλίμπαιδες γέροντες. Πᾶν λοιπὸν νήπιον εἶναι κωφός ἄνθρωπος, δὲν εἶναι ὅμως νήπιον πᾶς κωφός ἄνθρωπος· καὶ ἡ μὲν νηπιότης παρέρχεται, καὶ φθάνει τὸ νήπιον εἰς τὴν ωριμότητα τῆς ἡλικίας· ἡ δὲ ἄλλη κωφότης ἔμπορεῖ νὰ παραμείνῃ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει λοιπὸν καὶ τὰ δίκαια τῶν κωφῶν νὰ μὴ παραβιῶνται, ἀλλὰ νὰ τιμῶνται, καθὼς καὶ τὰ τῶν λαλοῦντων προσώπων· πρὸς τοῦτο εἶναι καθήκον μάλιστα τῆς πόλεως νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀτελεῖς τούτους ἀνθρώπους, καὶ νὰ μὴ συγχωρῇ νὰ γίνωνται ἔρμαιον τῶν ἄλλων. Ἡ μετάβασις τῆς νηπιότητος εἰς τὴν τελείαν ἡλικίαν συμβαίνει κατὰ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς συνεχείας (Μεταφ. ΡΙΑ') εἰς τὸ ὅτιον, ὡστ' εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς τὸ χρονικὸν σημεῖον, ὅποτε γίνεται· καὶ εἰς ἄλλους μὲν συμβαίνει ἀρχήτερον, εἰς ἄλλους δὲ βραδύτερον· καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ὄχι μέντοι ἀτομικῶς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔθνη, καὶ κατὰ κλίματα γίνεται ἐκαιοδητοτάτη· καὶ ἔμπορεῖ μὲν νὰ εἴπηται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐνήλικος, καὶ ἐπομένως τελείος. εὐδὴς ἀποῦ γαίην ἔνθηρος, ἤγουν δυνατός νὰ προύγῃ τὸ εἶδος του· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐπικρατεῖ πάντοτε, ἐπειδὴ δὲν τρίχουν πάντοτε παραλλήλως αἱ σωματικαὶ μὲ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ ἡ ἥβη αὕτη εἶναι πάλιν διάφορος καὶ κατὰ τὰ ἔθνη, καὶ κατὰ τὰ ἔ-

ἴση, καὶ κατὰ τὰ κλίματα, καὶ κατὰ τὰ γένη, ἐπειδὴ ἡ γυνὴ ἴβᾶ ἀρ-
χίτερα παρὰ τὸν ἄνδρα. Πρέπει λοιπὸν οἱ δικαιοὶ νόμοι νὰ προσ-
διορίζωσι τὸν καιρὸν τοῦτον μὲ μέτρον ἀναλογοῦν ὅπως εἰς τὸ ἔθνος
καὶ εἰς τὸ κλίμα τοῦ τέπου· ἡ δὲ πόλις νὰ κρατῇ τὸ δίκαιον τοῦ
νὰ μακρύνῃ ἢ νὰ μικρύνῃ τὸν καιρὸν τοῦτον, καθὼς ἤθελεν ὑπαγο-
ρεῖται ἀναγκαστικῶς περιστάσεις.

Ρ4Ε'. Μ' ὅλον ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολ-
λαὶ καὶ διάφοροι, καὶ κατ' αὐτάς ἐμπορεῖ νὰ ἐμβῇ εἰς παντο-
δαπὰς κοινωνίας, τῶν ὁποίων τὰ δίκαια καὶ τὰ καθήκοντα
προσδιορίζονται ἐκ τῶν ἐν γένει εἰρημένων περὶ τοῦ δικαίου·
μ' ὅλον τοῦτο δὴ εἶναι αἱ πρώτισται καὶ κυριώτεραι· μία φυ-
σικὴ, καὶ ἄλλη θρησκευτικὴ· διότι χωρὶς τὴν φυσικὴν σχέσιν
δὲν δύνανται νὰ γεννηθῶσιν ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον, οὐδὲ
νὰ συσταθῇ πόλις· καὶ ἄνθρωποι χωρὶς τὴν ἐλπίδα πρὸς
τὸν Θεὸν εἶναι δυστυχεῖς καὶ τρισάθλιοι. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἐφ-
εξῆς κεφάλαια θέλομεν ἐκθέσειν τὰς κυριώτερας σχέσεις τῶν
μελῶν τῆς οἰκογενείας, τὰς ὁποίας ἔχουν καὶ πρὸς ἀλλήλα,
καὶ πρὸς τὴν πόλιν· καὶ τελευταῖον τὰς σχέσεις τῶν τῆς
ἐκκλησίας μελῶν, ἧγουν δίκαια καὶ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔ-
χουσι καὶ πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὴν πόλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν δικαίων καὶ καθηκόντων τοῦ γάμου.

Π45'.

Ἐπειδὴ κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως δὲν ἐμπορεῖ νὰ δια-
τηρηθῇ ἄλλως τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰ μὴ διὰ σωματικῆς ἐ-
νώσεως δὴ ἐπιτήδειος πρὸς τοῦτο διωργανισμέτων ἀνθρώπων

τοῦ αὐθροῦς καὶ τῆς γυναικός· διὰ τοῦτο εὐρίσκεται καὶ εἰς τοὺς οὖν ὀρμητικὴς πρὸς ταύτην τὴν ἔνωσιν· ἀνομάζεται δὲ αὕτη ὀρμὴ τῆς τοῦ γένους προαγωγῆς· ἡ δὲ πράξις διὰ, τῆς ὁποίας ἀναπαύεται, λέγεται *σαρκετικὴ μίξις ἢ συνουσία*. ἡ δὲ ἔνωσις των, *γαμικὴ σύζευξις*.

ΡΥΖ'. Ἡ φυσικὴ αὕτη ὀρμὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εἰσφορὸς παρὰ τὴν τῶν ἀλόγων ζώων· πρῶτον, ὅτι ἡ ἐνεργεία τῆς δὲν φαίνεται εἰς διορισμένον καιρὸν τοῦ εἰαυτοῦ ἢ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ διεγερθῇ εἰς πάντα χρόνον· δεύτερον, ὅτι δὲν φανερόνεται μὲ κτηνώδη σφειρότητα, ἀλλ' ὑποτάσσεται εἰς τὴν κυριότητα τῆς θελήσεως. Τὰ οὖν ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀκριθῶς, ὅς τις θελεῖ νὰ λάβῃ ὀρθὴν ἔνοιαν τῶν ἀνθρωπίνων συζυξέων· εἰδοὶ ἐφρόντισεν ἡ φύσις νὰ καθυποβῆ βίβιν στερεῶν ἐπιωτερικῆς καὶ διαρκούς ἐνώσεως τῶν γενῶν, καὶ τῆς πολιτικῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας διὰ τούτων τῶν μέσων· διὰ τούτων μέσων τῶν μέσων ἠδύνατο νὰ ὑπάρξωσιν ἐκεῖνη ἡ προσηγῆς ὀρμὴ τῶν οὖν γενῶν ἠνωμένη μὲ συστολήν, ἔρωσ ἠνωμένος μὲ τιμὴν, δεσμὸς ὑπερυψωμένος ἀπὸ τὴν προσωρι- νὴν ἀπόλαυσιν, καὶ περικλείων ὅλα τὰ ἐντεῦθεν προΐοντα μὲ σφικτοὺς γλυκυτάτης ἀγάπης συνδέσμους.

ΡΥΗ'. Μ' ὅλον ὅτι ἡ φύσις διερεθίζει πάντα εὐκτεῦν- τα ἀνθρώπου πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς φυσικῆς του ὀρμῆς· μ' ὅλον τοῦτο κανεῖς δὲν ἔχει φυσικὸν δίκαιον νὰ ἀναγκάσῃ ἄλλον εἰς τὴν πράξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀναπαύεται ἡ ὀρμὴ (ΡΥΖ').· καὶ ἡ λεγομένη βία κατ' ἐξοχίαν, ἡγουν ἡ δὲ ἀναγκαστικῶν μέσων γινόμενη μίξις, εἶναι ἀπανθρωποτάτη παράβασις τοῦ δι- καίου τῆς προσωπότητος. Καὶ αὕτη λοιπὸν ἡ προσωρικὴ σύζευ- ξις ἐμπορεῖ νὰ γείνη μὲ ἀμοιβαίαν συγκατάθεσιν· καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς συνθήκη συζυξέως· ἀλλ' εἰς τὸν ἀνθρώπου

φυσικῶς αἱ τοιαῦται συνθήκαι δὲν ἔμποροῦν νὰ γείνουσι προσωριναὶ (ΡΥΖ'). ἡ ἀληθινή και φυσική τῆς ἐνώσεώς των συνθήκη εἶναι ἡ ἐφεξῆς.

ΡΥΘ'. Γάμος εἶναι ἔνωσις ἀνδρός και γυναικός γενεμένη με γαμικὴν συνθήκην, ἣτις ἔχει δίκαιον κύρος· α'), εἰάν γείνη δύο ἑτερογενῶν προσώπων, ἀποκλεισμένων τῶν ἄλλων· β'), εἰάν τὰ χρονικά ὀριάτης ἐκτείνωνται ἐπίτης μετὴν ζωῆν των, ἐπειδὴ πολυμερεῖς, και προσωριναὶ συζεύξεως συνθήκαι δὲν συμβιβάζονται μετὴν ἀξίαν τῆς ἀνδρωπότητος, και ἐπομένως ἠθέλου εἶσθαι ἀτιμοι και αἰσχραὶ συνθήκαι. Ἄνθρωποι και γυναῖκες θεωρούμενοι εἰς ταύτην τὴν ἔνωσιν ὀνομάζονται σύζυγοι, και ἀποτελοῦν οἱ δύο ἓν ἠθικὸν πρόσωπον· και αἱ δύο κατοικοῦν τὸν αὐτὸν τόπον, κυριεύουσι τὰ αὐτὰ κτήματα, ἀπολαύουσι τὰ αὐτὰ, εἶναι ἓν κατὰ πάντα, μ' ὅλον ὅτι πολλάκις οἱ θετικοὶ νόμοι ἐκ φρονήσεως και ἀπαντήσεως τινῶν ἐνδεχομένων περιστάσεων προσδιορίζουσι ἐγγράφως τὴν περιουσίαν καθενὸς τῶν δύο συζύγων χωριστά.

Σ'. Γάμος λοιπὸν εἶναι σύζευξις δύο ἑτερογενῶν προσώπων συμφωνουμένη ἐρ' ὄρου ζωῆς των, και κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται και μονογαμία. Πᾶσα δὲ ἄλλη σύζευξις (πολυγαμία, κοινότης τῶν γυναικῶν, παλλακεία) εἶναι δικανικῶς ἄκυρος, και κατ' οὐδένα τρόπον ὑποφερτὴ εἰς τὴν πόλιν. Ὁσαύτως ἀπαγορεύει τὸ δίκαιον και γαμικὰς συζεύξεις μεταξὺ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν, ἡγούσων ἐκείνων, οἵτινες κανονικῶς ἀποτελοῦσι μίαν οἰκογένειαν, ἐπειδὴ ἡ τούτων συγχώρησις ἔμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἀτίμασιν ἠθικῶν σχέσεων, και ἐπομένως ἠθέλου ἀναλάβειν ἡ γαμικὴ συνθήκη αἰσχρὸν και ἀπιστῆ χαρακτήρα. Θέλομεν ἐξετάσειν εὐθύς λεπτομερέστερα καθὲν ἀπὸ ταῦτα.

ΣΑ'. Ἡ πολυγαμία εἶναι ἀσυγχώρητος διὰ τοὺς ἐφεξῆς

λόγους· διότι αὕτη ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ πολυανδρία, ἡ πολυγυναικία· εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ ἡ γυνὴ δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ ἀπὸ πολλοὺς ἀνδρας, ἀλλ' ἀπὸ ἑνα, εἶναι δὲ αὐτὸ τοῦτο παρὰ φύσιν· καὶ προσέτι ἐναντίον τῆς ἀξίας τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες πρέπει νὰ ἀναπαύωσιν ὡς δούλοι ἀχαλίωτον ἐπιθυμίαν· διὰ τοῦτο οὐδ' εἶναι νομοθετημένον εἰς κἀνὲν ἔθνος· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, μ' ἔλον ὅτι πολλάι γυναῖκες ἐμποροῦν νὰ συλλάβουν ἀπὸ ἑνα ἀνδρα, καὶ ἀπὸ ἔθνη τινα εἶναι νομοθετημένον· εἶναι, παρεκτὸς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξασθενίσεως καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα διὰ τὴν ἀκρασίαν, ἔχει ὀλιγώτερον ἀτιμαστικὸν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ὑπηρετοῦν τὴν ἡθονὴν ἑνὸς ἀνδρὸς, καὶ συνήθως εἶναι καταβυθισμένοι εἰς δουλικὴν τινα κατάστασιν· φθείρει δὲ καὶ τὴν ἐνότητά τῆς οἰκογενείας. Διὰ τοῦτο μένουσιν ἀπαιθευτά καὶ ἀκαλλιέργητα τὰ ἔθνη, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι συγχωρημένη ἡ πολυγαμία, ἐπειδὴ πᾶσα ἀγωγή καὶ παιδεία ἀρχίζει ἀπὸ εὐγενῆ καὶ σύμφωνου καὶ αἰτάραχου οἰκιακῆν ζωῆν.

ΣΒ'. Τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἰδανικὴν πολιτείαν του, διὰ νὰ ζῶσι φιλικῶς καὶ συγγενικῶς ὅλοι οἱ πολῖται του· ἀλλ' εἰάν αἱ συγγένειαι ἐξαπλωθῶσιν οὕτως εἰς ὅλους, παύουσι νὰ εἶναι συγγένειαι, οὐδ' ἤθελεν εἰσθαι μεταξὺ τῶν ἀγάπη συγγενικὴ, χρήσιμος πρὸς ἀγωγήν καὶ παιδείαν, ἀλλὰ μόνον ἔρωσ, εἰάν ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ οὗτος· πρὸς τούτοις ἡ πόλις, ἣτις ἤθελεν εἰσαγάγειν τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν, ἔπρεπε νὰ χρειασθῇ πολλὰς τεχνικὰς παρασκευὰς διὰ νὰ μετριάξῃ τὴν ἀκρασίαν τῶν πολιτῶν της· καὶ ἄλλας πλείστερας εἰς τὸ νὰ ἀνατρέφῃ τὰ ἐπ' αὐτά ταῦτα φαινόμενα παιδία. Γενικῶς δὲ νὰ εἴπω ἡ κοινότης τῶν γυναικῶν εἶναι ἐνταυτῷ καὶ πολυανδρία καὶ πολυγυναικία· καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὰ οὗτω ἀσυγχώρητος.

ΣΓ'. Ἡ παλλακεία, καὶ ἡ πορνεία εἶναι μίας καὶ τῆς αὐτῆς ἰδέας, ἐκτὸς ὅτι ἡ μὲν εἶναι πολυχρονιωτέρα σύζευξις, κρεμαμένη ἀπὸ τῆν θύλησιν· ἡ δὲ εἶναι πρωτοειρη, καὶ γινόμενη μία μετὰ τὴν ἄλλην· καὶ αἱ δύο δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑποφερταὶ εἰς τὴν πόλιν οὔτε διὰ τοὺς ἐγγάμους, οὔτε διὰ τοὺς ἀγάμους, ἐπειδὴ κρημνίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀκαταστάτους καὶ ἀχαλινώτους ἡθούας, ἀτεμάζει τὴν ἀγνότητα τοῦ γάμου, καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀπαιτουμένην ἐνότητα καὶ συμφωνίαν πρὸς ἀγωγήν καὶ παιδείαν τῶν τέκνων· καὶ αἱ δύο εἶναι καὶ πολυανδρία καὶ πολυγυναικία· τὸ δεύτερον μάλιστα, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἀειχροβίων τινῶν τεχνιτῶν, μεσιτῶν καὶ μαστροπῶν χωριστῶν τε φύλων, εἶναι πολλὰ ἀτεμαστικὸν τῶν πόλεων· οὐδ' ἔπρεπε νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀστυνομία ὅ,τι κατακρίνει ἢ εἰκαιστυνῃ.

ΣΔ'. Ὁ μεταξὺ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν γάμος ἐμποδίζεται ἀπ' ὅλα τὰ πεπαιθευμένα ἔθνη· ἀλλὰ δὲν εἶναι σύμφωνον μέχρι τίνων ὁρίων συγγενείας πρέπει νὰ προκηρῇ ἢ ἀπαγορεύσῃ, κ' ἐκεῖθεν ν' ἀρχεται ἡ ἀθεία· ἡ αἰτία τῆς τοῦτου ἀπαγορεύσεως εἶναι ἡθική· διότι μεταξὺ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἰσρὸν τε καὶ τίμιον καὶ ἐλεύθερον παντὸς εἶδους ἄλλης ἡθούης αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν γάμον, ὅς τις ἔχει τὴν βίαν εἰς κέρδος κοινὸν μὲ τὰ ἄλογα κτήνη· Γίνεται δὲ ἡ ἀπαγορεύσις εἰς γοεῖς καὶ τέκνα, εἰς ἀδελφούς καὶ ἀδελφάς, κτλ. οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι μίαν οἰκογένειαν.

ΣΕ'. Διπλοῦς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου· πρῶτον ἡ γέννησις καὶ ἀνατροφή νέων ἀνθρώπων πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· δεύτερον ἡ ἐνδεχομένη εὐκλυσις τῆς φυτικῆς αὐτῶν καὶ ἡθικῆς τελειοποιήσεως. Ἐχουν λοιπὸν οἱ σύζυγοι τὸ δίκαιον νὰ ἀπαιτῶσιν ἀπ' ἀλλήλους πᾶν ὅ,τι συντελεῖ

εἰς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τούτων, καὶ ἐνταυτῷ τὸ καθήκον τοῦ
 νὰ παρέχουν εἰς ἀλλήλους ὅλα ταῦτα, καὶ μάλιστα ἴσον δι-
 καιον καὶ ἴσον καθήκον· ἡ δὲ πόλις ἔχει τὸ δίκαιον καὶ
 τὸ καθήκον νὰ βιάξῃ τοὺς συζύγους δι' ἀναγκαστικῶν μέσων εἰς
 ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων, τούτων ἂν τὰ ἀμελῶσι· διότι, ὅταν
 μεταξύτων συμβῶσι διχόνοιαί τινες, ἔργον τῆς πόλεως εἶναι
 νὰ τὰς συμβεβιάξῃ διὰ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀν-
 θρωπότητος, καὶ νὰ σηκῶνῃ ἐκ μέσου τὴν δυστυχίαν· ἀλλὰ
 τὰ ἀναγκαστικά μέσα τῆς πρέπει νὰ ἐνεργῶσιν εἰς τὴν θείλη-
 σιν καὶ νὰ τὴν κάμνωσι σύμφωνον· ταιαῦτα μέσα εἶναι πνευ-
 ματικῶν πατέρων συμβουλαί, ἐκκλησιαστικαὶ ἀποδείξεις τῆς
 ἀδικίας των, καὶ ἄλλα ἠθικὰ βοηθήματα· εἰδὲτι κατ' ἄλλον
 βίαιον τρόπον φθείρεται ἡ βία τῆς συνθήκης.

ΣϚ'. Καὶ οἱ δύο σύζυγοι εἶναι ἴσοι κατὰ πά.τα, καὶ δὲν
 εἶναι διαφορὰ μεταξύ των κάμματα· εἰδὲτι εἶναι μὲν ἡ γυνὴ τὸ
 ἀσθενέστερον μέρος, καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωσίαν ἀπρακτοῦ
 πρόσωπον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἐνεργητικώτερον εἰς τὰς οἰκιακὰς
 ὑποθέσεις, ἀναπληρῶνεται ἐντεῦθεν ἡ ἐκξέθεν ἑλλειψίς του, καὶ
 γίνεται ἰσότης· προσέτι ὁ σκοπὸς τῆς φύσεως ἀπαιτεῖ ἐπίσης
 χωρὶς τινὸς διαφορᾶς καὶ τὰ δύο πρόσωπα· διὰ τοῦτο εἶπα-
 μεν, ὅτι ἔχει καθεὶς ἐκ τούτων ἴσον δίκαιον καὶ ἴσον καθή-
 κον· οὐδὲ δύναται νὰ κατασταθῇ ἀγάπη μεταξύ των χωρὶς
 ταύτην τὴν ἰσοτιμίαν· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν εἶναι μόνον
 ἡ μονογαμία συγχωρημένη· ἐπειδὴ εἰς τὴν πολυγαμίαν φθεί-
 ρεται ἡ ἰσορροπία, καὶ τὸ πολυμερές καὶ σύνθετον μέρος κατ-
 αντᾶ νὰ ὑποτάσσεται οὕτως εἰς τὸ ἀπλοῦν, ὡς νὰ ἦτο ὑπόδου-
 λον· ἀλλ' ὁ Λόγος δὲν ὑποφέρει ταύτην τὴν ἀνισότητα, γενι-
 κῶς δὲ γνωρίζει ἴσῃ τὴν γαμικὴν κοινωσίαν (ΠΙΘ').

ΣΖ'. Ἐπειδὴ μόνον διὰ τῆς μίξεως (ΡΥϚ') ἐκπληρῶ-

νεται ὁ πραγματικὸς γάμος· διὰ τοῦτο καὶ ἡ γαμικὴ συνθήκη μόνον μετὰ ταύτην τὴν ἐκπλήρωσιν ἔχει τέλειον τὸ κύρος της. Ἐνώπις δὲ πρῶτων ἑτερογενῶν μὲ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα τοῦ γάμου, χωρὶς ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ, εἶναι μόνον φάσμα γάμου, τὸν ὅποιον δὲν ἔπρεπε ἡ πόλις νὰ γνωρίζῃ ὡς ἀληθινὸν καὶ πραγματικόν. Ἐξ ἐναντίας δὲ εὐθὺς ἀποῦ δὲν ἑτερογενῆ πρόσωπα κάμωσι σαρκικὴν μίξιν, χωρὶς νὰ εἶναι ἕως τώρα γαμικῶς συνδεδεμένα οὔτε μετ' ἀλλήλων, οὔτε μετὰ τρίτου προσώπου, πρέπει κατὰ φυσικὸν τρόπον νὰ θεωρηθῶσι ὡς νὰ ἠνώθησαν γαμικῶς, ἡγοῦν εἶναι σύζυγοι, εἰάν καὶ δὲν ἔκαμαν ἀρχήτερα κάμμιαν συζυγίαν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ συνέλαβεν ἡ γυνή. Ἄλλ' εἰς τὴν πόλιν συγχωροῦνται αἱ γαμικαὶ ἐνώσεις νὰ γίνωνται μόνον μὲ τὴν δημόσιον ἐπικύρωσιν, καὶ τὴν νομίμως προσδιορισμένην διατύπωσιν. Διὰ τοῦτο ἔχει τὴν ἐξουσίαν ἡ πόλις νὰ ἀναγκάσῃ μὲν τοὺς οὕτω συερχομένους εἰς δημόσιον ἐπικύρωσιν τῆς μυστικῆς τῶν ἐνώσεως, νὰ ἀναγκάσῃ δὲ τὸν ἄνδρα νὰ σληρόνῃ εἰς τὴν γυναῖκα ἄλλην τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην εἰς τὰς ἐνδεχομένας συνεπειὰς τῆς παρανόμου ταύτης μίξεως, εἰάν δὲν θέλῃ νὰ τὴν συζευχθῇ νομίμως.

Σημείωσις. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις, χωρὶς τὴν νεομισμένην διατύπωσιν, καὶ τὴν μίξιν, δὲν λογίζονται γάμος· οὐδὲ δύναται τις δικαίως ν' ἀναγκάσῃ τινὰ εἰς μίξιν, εἰάν καὶ ἔδωκεν ὑπόσχεσιν δημόσιον καὶ ἔγγραφον, καὶ ἐπικυρωμένην ἀπὸ ὅσα δῆποτε πρόσωπα· μένον ἠθικῶς, καὶ ἀπὸ φρονήματα ἀγαθὰ, ἔμπορεῖ νὰ μὴ χαλάσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, ἀλλ' ὄχι μὲ βίαν· διότι συνθήκη παγκασμένη εἶναι φυσικῶς ἀντιφατικὴ. Ἐάν λοιπὸν οἱ γονεῖς ἀναγκάζωσι τὰ τέκνα τῶν εἰς κάποιας χώρας, εἶναι τοῦτο ἀπάνθρωπος βαρβαρότης, τὴν ὅποιαν δὲν ἔπρεπε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προστατεύῃ ἡ πόλις· ἔπρεπε μάλιστα, εἰάν ἐμάνθανε, ὅτι γονεῖς τινες ἀναγκάζουσα εἰς γάμον τὸ τέκνον τῶν, νὰ ἐμποδίσῃ αὐθεντικῶς τὴν τοιοῦτον γάμον· διότι, εἰάν ἐκτελεσθῇ μ' ἀνάγκην, ἐνδέχεται μὲν νὰ εὐτυχησῇ, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ προσενέλθῃ μεγίστην δυστυχίαν εἰς τὸ ἀνδρόγονον· διὰ

τοῦτο κάλλων εἶναι τοιαῦται ὑποσχίσεις νὰ ἀθετῶνται, τὸ ὅποιον βεβαίως δὲν φέρει καμμιά βλάβην, παρὰ νὰ ἐκτελῶνται, τὲ ὅποιον ἐνδίδεται νὰ φέρῃ δυστυχίας· μένον χρηματικὴ ζημία δὲν πρέπει νὰ συμβαίῃ εἰς τοιαύτας διαλύσεις, ἀλλὰ νὰ δίδωνται καὶ νὰ λαμβάνωνται ἀμοιβαίως τὰ δεδιόμενα ὄψρα, ἐνῶ ἔγεναν αἱ καταναγκασμέναι ὑποσχίσεις. Πισσοὺς εὐτυχέστερα ἢ θελοῦν ζῆν οἱ ἄνθρωποι, εἰάν εἰς τὸν γάμον ἐφ' ἡλπιετο μόνον τοὺς κυριωτέρους σκοποὺς τοῦ (ΣΚ.), καὶ δὲν ἐπαρμύνηται καὶ χρηματικὰ κέρδη, καὶ πολλάκις ἄλλα πάντῃ ξίνα τοῦ γαμικοῦ τέλους!

ΣΗ'. Μ' ἔλον ὅτι ὁ γάμος πρέπει νὰ εἶναι ἔνωσις ἐφ' ὅρους ζωῆς (ΡΥΘ'), ἐμποροῦν μ' ἔλον τοῦτο νὰ παρεμπέσωσι περιστάσεις, αἱ ὅποιαὶ κάμνουν ἀναγκαίαν τὴν διάλυσιν καὶ διάζευξίν του· ὁ θάνατος ὅμως κόπτει φυσικῶς τὸν γαμικὸν σύνδεσμον, καὶ κάμνει τὸν ζῶντα καταλειπόμενον σύζυγον πάντῃ ἐλεύθερον. Ἐκ διανοχῆς λοιπὸν πολυγαμία δὲν εἶναι ἀόικος· διότι ἡ συνθήκη των ἦτο διὰ ταύτην τὴν ζωὴν, ἔχει διὰ τὴν ἄλλην, ὅπου γάμοι δὲν ὑπάρχουν, οὐδ' ἔστιν ἄρσεν ἡ θήλυ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἀ'φ' οὗ λοιπὸν παύση τοῦ ἐνὸς συζύγου ἡ ζωὴ, παύει καὶ τὸ πρὸς τὴν συζυγίαν καθήκον τοῦ ἄλλου· καὶ εἶναι ἐλεύθερος νὰ συζευχθῇ με' ὅποιον ἄλλο θέλει πρόσωπον.

ΣΘ'. Τὰ δὲ αἴτια, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διάζευξιν, ἐνῶ ζῶσιν οἱ σύζυγοι, ἐμποροῦν νὰ εἶναι ὀικαία καὶ εὐλογα, καὶ νὰ ἐπικυρωθῶσι καὶ ἀπὸ τοὺς θετικούς νόμους· εἶναι δὲ τὰ ἐφεξῆς.

α'. Φυσικὴ ἀδυναμία πρὸς μίξιν, εἴαν φανῇ πρὸ τῆς μίξεως καὶ εἴν δύναται νὰ θεραπευθῇ. Εἰς ταύτην τὴν περιστασίαν δὲν γίνεται κυρίως διάζευξις, ἐπειδὴ οὐδὲ ἔνωσις προῦπηρξεν· οὐδ' ἦτο γάμος τὸ γενόμενον, ἀλλὰ φάσμα γάμου (ΔΥ'). Ἡ πόλις λοιπὸν κυροῦσι τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς με' λόγον μένον γενόμενης συνθήκης, καὶ τῆς νομίμου διατυπώ-

σεως, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ πραγματικῶς· ἐξ ἐναντίας δὲ, ἐὰν ἡ ἀδυναμία συμβῆ μετὰ τὴν μίξιν, αἰτιον διαζεύξεως δὲν φαίνεται κἀνεν· διότι ἄλλως ἔπρεπευ ἔλοι οἱ γηραιοὶ σύζυγοι νὰ διαζευχθῶσιν· ἀλλ' ἐὰν συμβῆ εἰς τὸν ἕνα σύζυγον νέον ὄντα ἀκόμη ἀσθενεία, διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατος εἰς μίξιν, αὕτη λογίζεται κοινὴ δυστυχία, ἐπειδὴ οἱ δύο εἶναι συγχωρευμένοι εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ πρέπει νὰ τὴν ὑποφέρωσιν.

β'. Μοιχεία. Εἰς τὴν μοιγαμίαν, τὸ μόνον εἰκαίον εἶδος τῆς συζεύξεως (Σ'), ὁ εἰς σύζυγος ἔχει ἀποκλειστικὸν εἰκαίον εἰς τὸν ἄλλον, ἐπειδὴ ἀποτελεῖν ἓν πρόσωπον· ἡ ἀνάπαυσις λοιπὸν τῆς φυσικῆς ὁρμῆς διὰ τρίτου ὑποκειμένου εἶναι φανερὰ ἀθέτησις τῆς γαμικῆς συνθήκης, ἥτις δὲν συνδέει πλέον τὸν ἀδικηθέντα σύζυγον· διὰ τοῦτο ἡ μοιχεία εἶναι διάλυσις τοῦ γάμου· ἐὰν θέλῃ τὸ ἀδικηθὲν νὰ μὴ τὸν διαλύσῃ, εἶναι ἐλεύθερον· εἰ δὲ θέλει τὴν διάζευξιν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ τοῦ τὴν ἀρνηθῇ ἢ πόλις, ἐὰν μόνου ἀποδειχθῇ βέβαιον τὸ ἀμάτημα.

γ'. Ἀπάρησις τῆς μίξεως, ἐὰν δὲν εἶναι προσωρινὴ δι' εὐλόγους αἰτίας, λέγω ἀσθενείαν, ἀμετρίαν κτλ. ἀλλ' ἀπόλυτος ἀποτροπὴ· ἐπειδὴ τοῦτο ἀντιφέρεται εἰς τὸν φυσικὸν τοῦ γάμου σκοπὸν, πρέπει νὰ γείνη διάζευξις, ἐὰν ἡθικαὶ συμβουλαὶ καὶ πρὸς καιρὸν χωρισμὸς δὲν διορθώσωσι τὴν σκληρότητα τοῦ ἀπαρριουμένου μέρους.

δ'. Λειποταξία, ἢ ἀποδημία τοῦ ἑνὸς συζύγου μετὰ κακὸν σκοπὸν φθείρει ὅλην τὴν γαμικὴν συνθήκην, καὶ περιέχει καὶ τὴν προειρημένην ἡδὴ (γ') περίστασιν· διὰ τοῦτο τὴν διαιροῦσι τιμὲς εἰς λειποταξίαν ὁρατὴν, καὶ εἰς λειποταξίαν ἀόρατον. Διότι χωρὶς νὰ κατοικῶσιν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον οἱ σύ-

ζυγοὶ ἢ ἐπιτυχία τοῦ γαμικοῦ σκοποῦ μένει ἀκατανόητος· διὰ τί λοιπὸν ὁ καταλειπόμενος νὰ διατηρῇ τὴν ἄσκοπον ταύτην σύζευξιν; Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν προσωρινὴν καὶ τυχαίαν (οἷον ταξείδιον δι' ἐμπορίαν, διὰ Θεραπείαν τῆς υἰγείας κτλ.) ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον καὶ προαιρετικὴν, ἣγουν μὲ σκοπὸν ἀθετήσεως τοῦ γάμου γενομένην ἀποθήμειαν.

ε'. Ἐπικινδύνοι εἰς τὴν ζωὴν πράξεις, εἴαν καὶ δὲν εἶναι ἄμεσοι ἐπιβουλαὶ τῆς ζωῆς. Διότι ὅπου εὐρίσκειται εἰς τὸν ἕνα σύζυγον τόση ἔλλειψις ἀγάπης καὶ τιμῆς, καὶ τόσος θηριωδίας βαθμὸς, ὥστε νὰ κάμνη πράξεις βλαβεράς εἰς τὴν υἰγείαν, καὶ ἐπικινδύνους εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἐκεῖ δὲν ἔχει χρεὸς ὁ ἄλλος σύζυγος νὰ προάγῃ τὴν γαμικὴν σύζευξιν· καὶ μὰ Δία τοιοῦτος τρόπος πολιτεύματος ἐμπορεῖ νὰ νομισθῇ διάλυσις τοῦ γάμου, ἐπειδὴ ἡ γαμικὴ συνθήκη ἐκλείσθη μὲ πάντῃ ἀνικητέους τούτων συμφωνίας· ἀλλ' ἀκούσια παροράματα ὅτι δὲν ἔχουν δύναμιν νὰ διαλύσωσι τὸν γάμον, εἶναι φανερὸν καὶ χωρὶς νὰ τὸ εἴπωμεν.

ς'. Ἀμαρτήματα οἰκιακὰ καὶ πολιτικὰ, τὰ ὅποια κάμνουν τὸν ἕνα σύζυγον ἀνάξιον τῆς παρὰ τοῦ ἄλλου ἀγάπης. Τοιαῦτα ἀμαρτήματα, μ' ἔβλον ὅτι δὲν ἀπαγορεύονται ῥητῶς εἰς τὴν συνθήκην τοῦ γάμου, ὑποθέτονται ὁμως εὐλόγως ὡς ἀπηγορευμένα. Κλέπτῃς καὶ φουεὺς καὶ προδότῃς δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι νόμιμος σύζυγος, ἐνῶ ὁ γάμος ἀποβλέπει τῆς πολιτικῆς κοινωρίας τὴν συντήρησιν, καὶ ὄχι τὴν διάφθοράν της.

Σημείωσις. Εἰς τὰ προεκτεθέντα ἤδη εὐλογα αἷτια τῆς τοῦ γάμου διαλύσεως ἀπαντῶνται βίβια παντοδαπαὶ δυσκολίαι, ὅταν βάλῃται εἰς πρᾶξιν. Ταύτας πρέπει νὰ ἐξομαλίσῃ ἢ φρένησις τῆς ἀστυνομίας, ἣτις πρέπει ν' ἀποφασίσῃ καὶ περὶ τῶν τέκνων, τὰ ὅποια συμ-

βρῶναι νὰ ἔχουν οἱ διαζευγμένοι, καὶ ἂν πρίπη νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἔν-
 εχον νὰ λάβῃ διὰ γάμου δευτέρου ἄλλον σύζυγον, ἢ νὰ συνάψῃ πάλιν,
 εἰ δυνατόν, τοὺς ἀποχωρισθείσας. Ἐν γένει δὲ εἰς τὰς διαφορὰς τῶν
 σιζήτων, εἴτε φθάσωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς διαζεύξεως εἴτε μὴ, πρί-
 πει νὰ σφρωτῶνται οἱ δικαιοῦται οὔτε μὲ πολλῶν συγκατάβασιν καὶ ἡπιό-
 τητα, οὔτε μὲ πολλὴν ἀκαμψίαν καὶ τραχύτητα· πάντεςτε πρίπει νὰ
 μεταχειρίζονται πρὸ πάντων ἀγαθὰ καὶ ἔθικὰ μέσα. Διὰ τοῦτο σφραῖς
 καὶ συνετεῖς ἀνετέθησαν αἱ γαμικαὶ λογομαχίαι εἰς τὰ πνευματικὰ κρι-
 τήρια, τὰ ὅποια τὰς οἰκουμένησι μὲ χάριν θείαν, καὶ φρονησιν πνευ-
 ματικῆν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρώπιότητος, καὶ πρὸς ψυχικὴν σω-
 τηρίαν τῶν διαμαχομένων. Εἶναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνύρ-
 μοτον τὰ ἱερὰ ἔθικα καὶ καθήκοντα τοῦ γάμου νὰ προβάλλωνται εἰς
 τὰ κοσμικὰ κριτήρια, τὰ ἑποῖα κρίνουσι διαφορὰς περὶ κοσμῶν καὶ ἔμπο-
 ρικῶν καὶ καπηλικῶν, νὰ εἴπω οὕτω, συναλλαγμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ γονέων καὶ τέκνων.

ΣΓ.

Οἱ σύζυγοι ὀνομάζονται γονεῖς, ἀφ' οὗ γεννήσωσιν ἄλλους
 ἀνθρώπους. Γονεῖς κατὰ φυσικὸν τρόπον ἔμποροῦν νὰ εἶναι μό-
 νου δύο· ὁ γεννῶν, ἡγουν ὁ πατήρ, καὶ ἡ τίκτουσα, ἡγουν ἡ
 μήτηρ· οἱ νεογνοὶ ἀνθρώποι ὀνομάζονται τέκνα τῶν γονέων.
 Οἱ γονεῖς ἔχουν κατὰ πάντα λόγον καθήκον νὰ διατηρῶσι, καὶ
 νὰ ἀνατρέφωσι τὰ τέκνα των. Ἐχουν λοιπὸν δίκαιον εἰς τοῦτο,
 καὶ εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζωνται ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὅποια εἶναι
 ἀναγκαῖα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου. Τὰ δὲ δίκαια τῶν
 γονέων πρὸς τὰ τέκνα ὀνομάζονται γεννητορικὴ ἐξουσία,
 ἣτις εἶναι πατρικὴ ἀναφερομένη πρὸς τὸν πατέρα, καὶ μη-
 τρικὴ, πρὸς τὴν μητέρα.

ΣΙΑ. Ἡ τῶν γονέων πρὸς διατήρησιν καὶ ἀναθρέψιν τῶν τέκνων τῶν ἐνοχῆ εἶναι παυτοδαπή κατὰ τὸν παυτοδαπῶν σκοπὸν τῆς μελλούσης τοῦ νοσηνοῦ καταστάσεως· τοὺς ὑποχρεώνει δὲ κατὰ πρῶτον ἡ ἀθύνατος, καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἀβυθήθητος κατάστασις τῶν τέκνων, ὥστε νὰ τὰ καθυποβάλλουν εἰς τὴν προστασίαν τῶν, καὶ νὰ φροντίζουσι διὰ τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν αὐτῶν ευεξίαν· ἀλλ' ὅμως ἐντεῦθεν γεννᾶται ἐπιτελικὸν τι καὶ τοῦ συνειδήτου καθήκον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐκπλήρωσιν τοὺς κινεῖ ἡ φυσικὴ ἀγάπη, ἡ στοργή· γίνεται ὅμως καὶ ἐξωτερικόν, ἡ γονὺν ἀνάγκη καθήκον διὰ τῆς γαμικῆς συνθήκης, ἣτις εὐλόγως δὲν δύναται νὰ τελευτηθῇ, ἐὰν δὲν ὑποχρεωθῶν εἰ εὖτε σύζυγοι νὰ διατηροῦσι καὶ νὰ τρέψωσι τὰ τέκνα τῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ἀναγκαῖος σκοπὸς τοῦ γάμου (ΣΕ').

Ἐχει δὲ δικαίον καὶ ἡ πόλις, ἣτις προσμένει τοὺς μελλοντας πολίτας τῆς ἐκ τοῦ γάμου, ν' ἀναγκάσῃ τοὺς γονεῖς, εἰ τινας δὲν θέλουσι ν' ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα τῶν. Ἡ δὲ πατρικὴ καὶ μητρικὴ ἐξουσία εἶναι ἴση (ΣΖ'), καθὼς καὶ ἡ κοινωμία τῶν εἶναι τοιαύτη· ἡ δὲ κοινωμία τῶν γονέων καὶ τέκνων εἶναι προφανῶς αἰσιος (ΠΘ'). οἶδουσι ὅμως οἱ θετικοὶ νόμοι κάποιαν ὑπεροχὴν εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ εἶναι ἐνεργὸς πολίτης, καὶ ἐξέρει νὰ διατάξῃ κάλλιον τὰ πράγματα τῶν τέκνων ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῶν.

ΣΙΒ'. Ὁ Λόγος λοιπὸν τῆς γεννητορικῆς ἐξουσίας δὲν εἶναι οὔτε χωριστὴ συνθήκη μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, οὔτε ἡ τοῦ-των ἀπ' ἐκείνου φυσικὴ ἐξέδοσις, ἀλλ' εἶναι μόνον ἡ φυσικὴ ἀικανότητις καὶ νηπιότητις τῶν τέκνων. Διὰ τοῦτο ὅλη αὐτὴ ἡ ἐξουσία μὲ πᾶσαν τὴν ἔκτασίν τῆς ἐμπορεῖ νὰ μεταβῇ ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς ἄλλα τέλεια πρόσωπα, καὶ διὰ προσταγῆς καὶ χωρὶς προσταγῆς τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ νήπιοι δὲν εἶναι

ἄμοιροι δίκαιων, διὰ τοῦτο ἔχουσι καὶ τὰ τέκνα ἕλα τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν, καὶ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν γονέων τῶν, καὶ πρὸς τὴν πόλιν (ΡΥΔ').

ΣΙΓ'. Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν νεογνὸν ἀνθρώπου κατὰ τὰς φυσικὰς του ιδιότητας, βλέπομεν ὅτι δὲν εἶναι προαιρετικὸν ἔργον τῶν γονέων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι οὐδὲ κτήμα των· οἷοι, καθὼ ὀργανικὸν ὄν, εἶναι προϊόν τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως, καθὼ ἕλα τὰ φυσικὰ ὄντα, δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ὅς τις ἔφερε διὰ τῆς πλαστικῆς ὀρμῆς τῆς φύσεως κατ' ἄλλογον ἕλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰς τὴν σειράν τῶν φαινομένων· οἱ δὲ γονεῖς τίποτε δὲν συνεργοῦν, εἰμὴ δίδου μόνον τὴν αἰτίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ πλαστικὴ ὀρμὴ παράγει νέον ὀργανικὸν ὄν· ἀλλ' ἔάν τὰ θεωρήσωμεν ὡς λογικὰ καὶ δυνάμει ἐλεύθερα ὄντα, δὲν εὐποιοῦν νὰ εἶναι, καθὼς τὰ ψιλὰ πράγματα, κτήματα τῶν γονέων. Ἀθήκου λοιπὸν εἰς τοὺς γονεῖς μόνον κατὰ τὴν ιδίαν τοῦ πραγματοπροσωπικοῦ δίκαιου (Ν').

Σημειώσεις. Ἀποδομαξίει ὁ Κρόγιος τὴν ἑλληνικὴν λέξιν Παιδοποιῖαν ἀποδεχόμενος μόνον τὴν Γέννησιν, τῆς ἑποίας εἶναι συνώνυμος ἡ Τεκνωσις, καὶ συμβουλεύειν τοὺς ὀμογενεῖς του νὰ μὴ πλάσσωσι λέξιν ἀνάλογον τῆς ἑλληνικῆς τὴν Kindermachung. Τέκνα δὲν εἶναι ποιήματα ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἔωρα Θεοῦ· ἄλλως εἰς τὴν σημασίαν τῆς λέξεως Παιδοποιῖα, δεῖται νὰ εἴπῃ ὄργανα ἢ μηχαναὶ, ἢ ἀγάλματα ἢ εἰκόνες, τὰ ἑποία, ὅσον ἂν ἠποτελεῶσι καλὰ, εἶναι σκιαὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἔντος, τὸ ἑποῖον προτιτάνεται δι' αὐτῶν.

ΣΙΔ'. Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς τῆς γεννητορικῆς ἐξουσίας εἶναι νὰ φέρῃ τοὺς ἀνηλικούς εἰς τὴν ὠρίμην ἡλικίαν, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ αὐτὸ, νὰ ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα· διὰ τοῦτο πάντα τῆς ἐξουσίας ταύτης χεῖρις, ἧτις δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὄργανον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τούτου, εἶναι ἀδίκος. Οἱ γονεῖς λοιπὸν δὲν ἔχουσι ἐξουσίαν ὅχι μόνον νὰ σκοτώσουσι τὰ τέκνα των, ἢ νὰ τὰ πωλήσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ μεταχειρισθῶσι ὅποιαν δεῖλουν

πράξειν εἰς αὐτὰ, ἢ νὰ τὰ διατάξουν οὕτως ὥστε νὰ ὠφελῶνται ἀπ' αὐτὰ, ὡς ἀπὸ πράγματα· οὐδὲ ἡ πόλις ἔχει τὸ δίκαιον νὰ συγχωρῇ τὰ τοιαῦτα· ἀλλ' ἔχει μάλιστα καὶ δίκαιον καὶ καθήκον νὰ προστατεύῃ τὰ τέκνα ἐναντίον τῆς βίας τῶν γονέων τῶν, ὃ ἀναγκάσῃ τοὺς γονεῖς εἰς ἀνατροφήν τῶν τέκνων τῶν, καὶ, ἐὰν δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ τρέφῃ αὐτὴ τὰ τέκνα.

ΣΙΕ'. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου παραγράφου ἔπεται, ὅτι οὔτε νὰ πηρώσῃ ἔχει ἐξουσίαν ὁ πατήρ τὸ τέκνον πρὸς ἀπόλαυσίν του· οἶον, νὰ τὸ εὐνουχίσῃ διὰ νὰ γείνη ἄξιος μουσικός, ἢ νὰ τὸ στρεβλώσῃ διὰ νὰ συνάγῃ ἔλκος, καθὼς κάμνουν πολλοὶ ἀχρεεῖς φωμαζῆται· οὔτε νὰ τὸ χαρίσῃ εἰς ἄλλον, ἐκτὸς ἐὰν πολύτεκνος ὢν τὸ υἱοθετήσῃ εἰς ἄλλον διὰ νὰ τὸ ἀναδρέψῃ· οὔτε νὰ τὸ μισθώσῃ δι' ἀπόλαυσίν του, εἰμὴ μόνον διὰ νὰ διδάξῃ τέχνην τινα· ἐὰν δὲ ἀπὸ τὸν τεχνίτην λαμβάνῃ μισθόν τινα, χρεωστῇ νὰ τὸν δίδῃ τῶν γονέων δι' ὅσα ἐξώδευσαν πρὸς ἀνατροφήν του.

ΡΙΣ'. Ἀλλ' ἔχουν ἄραγε δίκαιον νὰ τιμωροῦν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα; δίκαιον δὲν ἔχουν κἀνέν, εἰ μὴ μόνον τέσον, ὅσον νὰ τὰ φέρωσιν εἰς τὴν πειθαρχίαν· οὐδ' ἡ πόλις ἔχει ἐξουσίαν νὰ τιμωρῇ τοὺς μικροὺς τούτους καὶ νηπίους πολίτας τῆς, οἱ ὅποιοι, ἐν ὅσῳ δὲν γνωρίζουν τὰ καθήκοντά των, εἶναι ἀνεύθυνοι καὶ ἀνεξέταστοι· ἐμπορεῖ μ' ὅλον τοῦτο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς γονεῖς διὰ τὰ σφάλματα τῶν τέκνων, ἐπειδὴ δὲν φροντίζουν νὰ τὰ παιδαγωγήσωσιν, ὡς πρέπει.

ΣΙΖ'. Ἐὰν μείνωσιν ὄρφανὰ τὰ τέκνα, εἶναι καθήκον τῆς πόλεως νὰ τὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ νὰ τὰ παιδαγωγῇ εἰς κοινὸβία καὶ παιδοτροφεῖα φροντίζουσα μὴ τὰ ἀναγκάσῃ νὰ παραιτήσωσι τὴν πατριόν των θρησκείαν. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν εἶναι συγχωρημένον, εἶναι ἀσυγκρίτως πλεόν ἀσυγχώρητον ὃ ἀρπάξῃ

ἡ πόλις τὰ τέκνα ἀπ' ἑτεροθρήκων γονέων ἀγκαλάς διὰ τὰ κατηχῆ τὸ ἐπικρατοῦν δόγμα· διότι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον αἴρεται ἐκ μέσου ἢ τοῦ πολίτου ἑλευθερία, ἐπάνω τῆς ἑποίας εἶναι στηριγμένη ἡ πολιτικὴ συνθήκη.

ΣΙΗ. Ἡ πατρικὴ ἢ ἐπιτροπικὴ ἐξουσία παύει εὐθύς ἀποῦ φθάσουν εἰς νόμιμον ἡλικίαν οἱ νήπιοι. Διὰ τοῦτο, ὅταν οἱ πατέρες φθάσωσιν εἰς νόμιμον ἡλικίαν, ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ ἐκλιξωσιν ἑλευθέρως, ὅποιον εἶδος ζωῆς θελήσωσι, καὶ ν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς γαμικῆς των συζεύξεως· ἐπομένως στέκει εἰς τὴν ἐξουσίαν των ἢ νὰ παραιτήσωσι τὴν πατρικὴν των οἰκίαν, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς αὐτήν, ὅποτε ἐμβαίνουν εἰς ἄλλας δικαίους σχέσεις μὲ τοὺς γονεῖς των.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ λόγος τῆς γεννητορικῆς ἐξουσίας εἶναι ἡ νηπιότης τῶν τέκνων (ΣΙΒ'), διὰ τοῦτο μετὰ τοῦ αἵτιου συντελεῖται καὶ τὸ αἰτιατόν. Πότε ὅμως ἔρχεται ἡ νόμιμος ἡλικία, τὸ προσδιρίζει ἡ πόλις διὰ θετικῶν νόμων (ΡΥΔ'. Σημ.). Δὲν θεωροῦμεν ἐνταῦθα τί χραιστοῦσιν ἔπειτα τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς ἀπὸ σέβας, ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην. Ἐμποροῦν μ' ὅλον τοῦτο οἱ θετικοὶ νόμοι νὰ διαρίσωσιν ὡς δίκαιον τὸ ἐπιεικὲς, ἢ γονεῖς νὰ τρέφουσιν τοὺς πτωχοὺς γονεῖς εἰς τὸ γῆρας των τὰ τέκνα, εἰάν αὐτὰ ἔχουν τοὺς τρόπους. Ὅτι δὲ ἡ θείλαις τῶν γονέων εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς ἐκλογὴν τοῦ εἶδους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ γάμου τῶν τέκνων των, ὅταν αὐτὰ δὲν θέλουν νὰ μείνωσιν εἰς τὴν οἰκίαν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀποδεχθῆ. Εἰ δὲ θέλουν νὰ μείνουν, στέκει τότε εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν γονέων νὰ τὸ προσδιορίσωσι μὲ δίδόμενά τινά, καὶ τότε συμπλῆκεται νῖος σύνδεσμος μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων. Πρέπει νὰ γίνωσι οἰκίται τοῦ πατρὸς, καὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν αὐθεντίαν του, ὡς κεφαλῆς τοῦ οἴκου. Εἶναι τρόπον τινά ἡ σχέσις των αὕτη ὑπηρετικὴ· μ' ὅλον ὅτι πρέπει νὰ ἀναλάβῃ ἑσωτερικόν τινα καὶ ἡπιώτερον χαρακτῆρα παρὰ τῶν ὑπηρετούντων διὰ μωδῶν καὶ ζωοτροφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ κυρίων καὶ Δεραπόντων, καὶ περὶ οἰκο-
γενείας.

ΣΙΘ΄.

Ο σύνδεσμος δὴν ἢ πλειοτέρων ἀνθρώπων, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὁ εἰς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ διὰ τοῦ σώματός του τὸν ἄλλον εἰς συμφωνημένον χρόνον διάστημα, ὀνομάζεται κοινῶς κυρίου καὶ Δεραπόντων ἢ ὑπηρετιῶν, ἐπειδὴ τὸ ἐν πρόσωπον φαίνεται κύριος ἢ κυρία (ἔχει δεσπότης ἢ δέσποινα), καὶ τὸ ἄλλο Δεραπίων ἢ Δεραπίαινα, ὑπηρετής ἢ ὑπηρετρία (ἔχει δούλος, ἢ δούλη).

Σημείωσις. Δούλος καὶ δούλη, δεσπότης καὶ δέσποινα σημαίνουν, ὅτι οἱ πρῶτοι εἶναι κτήματα τῶν δευτέρων, καὶ ἔχει προσωπα. Εἰς τὴν συνθηθεμένην γλῶσσαν ἐπεκράτησαν τὰ πρῶτα νὰ σημαίνωσι τοὺς ὑπηρετίους ἢ Δεραπόντας, καὶ ἴσως δυσκόλως θέλει μετατραπῆν ἡ σημασία των· ἀλλ' ὅμως εἶναι πολλὰ χρήσιμον εἰς τὴν θεωρίαν νὰ μὴ συγχέωνται αἱ σημασίαι τῶν ὄρων τούτων, εἰς νὰ ἐμφαίνωσι τὰς διαφόρους δυνατάς σχέσεις. Τὸ Δεραπίων ἴσως εἶναι ὑψηλότερον καὶ δὲν δύναται νὰ εἰσχωρῇ εὐκόλως· ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ χρησιμεύσῃ ποτὲ τὸ ὑπηρετής. Τῶν κυρίων ὅμως τὰ ἐνύματα συνθηδέστερον ἐκφράζονται ὁ Αὐθεντής καὶ ἡ κυρία. Τὸ δέσποινα εἰς τοὺς παλαιούς ἐδίδοτο πρὸς τιμὴν εἰς πᾶσαν ὀπωσοῦν εἰκατάστατον γυναῖκα, καὶ συμφωνεῖ μὲ τὸ Γαλλικὸν Madame, καὶ μὲ τὸ συνθηδέας μας ἀρχόντισσα.

ΣΚ΄. Ἡ ὑπηρετικὴ σχέσις ἐμπορεῖ νὰ γένη δίκαιως μόνο διὰ συνθήκης· διὰ τοῦτο καὶ ἡ τοῦ κυρίου ἐξουσία δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐκταθῇ πλεον, εἰ μὴ ἐφ' ὅσον εἶναι προσδιορισμένου ἢ διὰ γνωμένης συνθήκης, ἢ δι' εὐλόγως ὑποτιθεμένης. Διὰ τοῦτο οὔτε ὁ κύριος ἔχει κατὰ τοῦ ὑπηρετοῦ ἀπόλυτον προσταγῆς

δικαίον, ὅτε εὐπρόθετος ἀπόλυτον ὑπακοῆς καθήκον· καὶ ἐπομένως εὐλογοὶ καὶ ἀνθρώποθα εἶναι τόσον ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, ὥστε ἡ πόλις θέν ἔπρεπε νὰ ὑπομῆνῃ τὰς τοιαύτας σχέσεις, πολὺ πλέον νὰ τὰς προστατεύῃ.

ΣΚΑ'. Ἡ δουλεία ἦτο μὲν ὑποφερτὴ εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἔθνη, καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ νεώτερα, καὶ μάλιστα κ' ἐκεῖνα καὶ ταῦτα πολιτισμένα· ἀλλὰ θέν ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι εἶναι φύσει δικαία καὶ εὐλογος· ἐπειδὴ μάλιστα ἀφανίζει κατὰ πάντα τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, ὡς διὰ πολλῶν ἐδειξαμεν (Κς', ΚΘ', Ν', ΝΓ', ΝΘ', ΞΔ', ΟΑ' Σημ. Ρ'. γ', ΡΚ', ΡΑΣ', ΡΥΔ')· διὰ τοῦτο δίκαιον ἔχουσι τὰ ἔθνη νὰ θεοπίσωσι θετικῶς τὴν ἀκύρωσιν τῆς δουλείας, εἰάν θελήουν νὰ λέγουν, ὅτι εἶναι φωτισμένων χρόνων ἔθνη. "Ο,τι δὲ ὑπῆρξεν ἱστορικῶς, θέν ἔμπορεῖ νὰ παραληφθῇ ὡς ἀξίωμα φιλοσοφικῆς ἀποδείξεως, εἰς τὴν ὁποιάν αἱ ἀρχαὶ πρέπει νὰ ἐκπηγάζωσιν ἀπὸ τὸν Λόγον, καὶ ὄχι ἀπὸ τὰς τῶν διαφόρων ἔθνων καταχρήσεις.

ΣΚΒ'. Τὰ δὲ ἀνθρώποθα, ἦγον οἱ ἀργυρώνητοι, εἶναι μὲν καὶ αὐτὰ εὐλογοὶ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀσυγχώρητος εὐλόγως ἡ χεῖρις των· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑποφέρονται ἀκόμη τὴν σήμερον εἰς πολλὰς πύλεις· διὰ τοῦτο οἱ νόμοι μὲ φρονήσιν καὶ ἐπιεικείαν μεγάλην ἐπεριώρισαν ἐπιώσουν τὴν σκληρότητα τῆς ἀπολύτου δεσποτείας. Τὰ δὲ ὅρια συνήθως εἶναι τὰ ἐφεξῆς. α') Νὰ μὴ ἔχη ὁ κύριος εἰς τὸ ἀνθρώπου ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου· β') αἱ ὑποουργαί τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι θετικῶς προσδιορισμένοι· γ') νὰ ἔχη ἐξουσίαν τὸ ἀνθρώπου νὰ ἐγκαλῇ τὸν κύριόν του εἰς τὴν εἰκαισύνην, ὅταν ἀπαιτῇ ἀπ' αὐτὸ πράγματα ὑπὲρ τὴν δύναμίν του. Ἀλλὰ μένει πάντοτε καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ χρῆσις λογικῶς ἀπηγορευμένη, πολὺ πλέον ἢ τῶν τέκνων του ὡς ἀνθρώπων χεῖρις.

ΣΚΤ. Ἡ μόνη εὐλογος χεῖρις τῶν δυνάμεων ἄλλου ἀν-

που είναι ἡ δια-συνθήκης τοῦ κυρίου πρὸς τὸν ὑπηρετὴν σχέσις. Εἶναι δὲ διάφορα εἶδη καὶ βαθμοὶ ὑπηρεσίας ἐπιτηρηζόμενοι εἰς εὐλόγους σωθήκας. Εἰς ἄτοπα δὲ καὶ ἄδικα πράγματα δὲν ἔχει καθήκον νὰ ὑπηρετῇ ὁ θεράπων τὸν κύριόν του. Ἐὰν λοιπὸν τὸν προτιάζῃ ὁ κύριος νὰ κλέψῃ, ἢ νὰ προδώσῃ, ἢ νὰ φουεῦσῃ, δὲν ἔχει χρεὶος νὰ ὑπακούσῃ ὁ θεράπων. Ἐὰν δὲ σύμφωνήσῃ νὰ κάμῃ θωροισμένην ὑπηρεσίαν, δὲν ἔχει χρεὶος νὰ κάμῃ καὶ ἄλλην. Διὸ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κύριος νὰ παραδίδῃ εἰς ἄλλον κύριον τὸν ὑπηρετὴν του χωρὶς αὐτὸς νὰ θέλῃ· διότι μόνον πράγματα, ὅχι πρόσωπα, μεταβαίνουν ἀπὸ χεῖρα εἰς χεῖρα κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου των.

ΣΚΔ'. Ἐὰν δὲν προσδιορισθῇ ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας, ἔχει δίκαιον καὶ ὁ ὑπηρετὴς ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸν κύριόν του, ὅταν θέλῃ· καὶ ὁ κύριος ν' ἀποβάλλῃ τὸν ὑπηρετὴν, ὅταν θέλῃ· τὸ δίκαιον ὁμῶς ἀπαιτεῖ νὰ προαναγγέλλεται ἢ ἀπόφασις τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον πρότερον ἡμερῶν. Γενικῶς δὲ νὰ εἴπωμεν, αἱ μεταξὺ κυρίων καὶ ὑπηρετῶν συνθήκαι ἐπικυρόνονται πλεον μετὴν ἀγαθῆν θέλησιν, παρὰ μετὸ καθήκον τῆς ἀνάγκης. Διὰ τοῦτο ἐπιείκεια καὶ πραότης τοῦ κυρίου ἀφ' ἑνὸς μέρους, καὶ ἀπ' ἄλλου ἡ προθυμία καὶ πίστις τοῦ ὑπηρετοῦ ἀποτελοῦσι τὴν σχέσιν ταύτην βεβαίαν καὶ μόνιμον.

ΣΚΕ'. Εἶναι καιρὸς τώρα νὰ ἐξηγήσωμεν τί εἶναι οἰκογένεια ἢ, ὡς λέγουνοί Ἑυρωπαῖοι, φαμίλια. Οἰκογένεια καὶ οἰκιακὴ κοινωνία, θεωρουμένη ἐντελῶς εἶναι κοινωνία συζύγων, ἢ γονέων καὶ τέκνων, ἢ καὶ τούτων ἑμοῦ καὶ ὑπηρετῶν. Οἱ σύζυγοι, καθὸ ἡθικὸν πρόσωπον, εἶναι κεφαλὴ τῆς οἰκίας· καὶ ἐνομάζονται ὁ μὲν οἰκοδ'εσπότης ἢ κοινότερον οἰκοκύριος· ἢ δὲ, οἰκοδ'εσποινα, ἢ οἰκοκυρία. Σκοπὸς δὲ ταύτης τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀρίστη τοῦ οἴκου διοίκησις, ἀπὸ τῆν ὅποιαν κρέματα ἢ εὐτυχία ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ διατάσῃ καὶ νὰ μεταχειρίζεται πᾶν μέσον χρήσιμον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἐδῶ ἐνυπάρχει τὸ καθολικὸν τοῦ οἴκου δίκαιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια ὀνομάζεται οἰκία κῆ κυβέρνησις. Ἡ πέλις εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ σέβεται τοῦτο τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ νὰ προσέχῃ νὰ μὴ γίνωνται καταχρήσεις πρὸς βλάβην τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἢ καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως.

Σημειώσεις. Αἱ εἰς τὴν πείραν ἀπαντῶμεναι οἰκογένειαι δένουν· ἰστανται πάντετε ἀπὸ τὰς τρεῖς σχέσεις, τὰς ὁποίας εἶπαμεν ἀνωτέρω. Ἐμποροῦν νὰ λείπουν τὰ τέκνα· ἔμπορεῖ ὁ ὑπερήτης, ἔμπορεῖ καὶ αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης, ἢ ἡ οἰκοδεσποσα νὰ λείπῃ. Ἐὰν ὑπάρχωσι καὶ οἱ δῆω, ἔχουν ἴσον τὸ δίκαιον νὰ κυβερνῶσι τὸν οἶκον εἰς τὰ κυριώτερα πράγματα, μ' ὅλον ὅτι ὁ οἰκοδεσπότης, ὡς θεμελιωτῆς καὶ διατηρητῆς τῆς οἰκογενείας, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑψηλότεραν τιμὴν, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ν' ἀποφασίζῃ καὶ νὰ ἀνακρίβῃ τὰ μεγάλα καὶ ἀμφίβολα πράγματα· οἱ λοιποὶ τῆς οἰκογενείας ὀνομάζονται οἰκέται, καὶ ἔχουν ἄριστον σχέσιν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην, ἐπειδὴ πρέπει ν' ἀκολουθοῦν τὴν τούτου θέλησιν, ὡς ἀνώτατον καθῆκον τοῦ οἰκιακοῦ τῶν πολιτεύματος. Τὸ αὐτὸ δὲ κρατεῖ καὶ περὶ τοιούτων οἰκετῶν, οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι ὑπερήται, ἢ γονεῖς εἶναι συγγενεῖς ἢ φίλοι, οἱ τινεὶ συζῶσι μὲ τὴν οἰκογένειαν, καὶ ἐπομένως καὶ περὶ τῶν ἐπιπέλων τέκνων, τὰ ὁποῖα δέν ἀπεχωρίζθησαν ἀκόμη ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν, καὶ περὶ τῶν γονέων τοῦ οἰκοδεσπότητος ἢ τῆς οἰκοδεσποίνης, εἰάν τρέφονται ἀπὸ τὰ τέκνα τῶν· ἢ ἀσπληρέτης ὁμως τοῦ δικαίου εἰς τοιούτους οἰκέτας εἶναι ἡμερωμένη καὶ πολλὰ μετριοσιμένη διὰ τῶν αἰτίων, λέγω τιμῆς, ἀγάπης, εὐγνωμοσύνης. Τὸ δίκαιον τοῦ οἴκου περιλαμβάνει γενικώτερον πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ οἰκοδεσπότητος εἰς ὅλα ὅμοια τὰ πράγματα τῆς οἰκίας· μερικώτερον ὁμως σημαίνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ οἰκοδεσπότητος νὰ διῶν εἴσοδον εἰς οὐτινα θέλη καὶ νὰ κλείῃ τὴν θύραν τοῦ οἴκου, τοῦ εἰς ἄλλον κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του· διότι ὁ οἶκος εἶναι ἱερὸν κτῆμα, τὸ ὅποιον δέν ἔμπορεῖ κανεὶς ξένος νὰ βεβηλώσῃ μερικῶν εἰσοδῶν. Καὶ ἡ πέλις αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ μεγάλην φροντίδα ὥστε νὰ μὴ πατηθῇ ποτὲ τὸ ἱερὸν κτῆμα τοῦτο, καὶ ἐπομένως περιορισθῇ τὸ τοῦ οἴκου δίκαιον. Ἀλλ' ὁμως ἡ πέλις ἔχει τὴν ἐξουσίαν διὰ τὸν ὑψηλότερον τῆς σκοπὸν, καὶ τὴν εἰς ἔλους ἐκτεινομένην ἐνεργειάν της νὰ ἐπισκοπῇ τὰς οἰκιακὰς ἐνεργείας, καὶ εἰς μαρτυρούμενα ἐγκλήματα, ἢ πτωχικότητας ὑποψίας νὰ βάλῃ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εἰς τὰ ἔρια τῆς

τάξεως καὶ τοῦ δικαίου, καὶ ζητῆ πάντοτε τὴν ἀδειαν τῆς εἰσοδου εἰς τὴν εἰκον, καὶ καὶ καμνη μέχρι τῶν ἐνδοτατω ὅλας τὰς αἰσθησας ἐξετασας, τὰς ἑποίας ἰπαιτεῖ ἡ δημείως ἀφοραλευα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας.

ΣΚΣ.

Η ἱερὰ ἐκκλησία, καθὼ νοητὴ κοινωνία ἔχων τῶν πιστῶν, δὲν ἐμπορεῖ νὰ κριθῆ δικανικῶς με ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου Λόγου· διότι ἡ βασιλεία τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, καὶ τὰ μέλη ταύτης εἶναι συνδεδεμένα καὶ διατεταγμένα ἀπὸ τὸν ὑπέρτατον βασιλεία ἀκαταλήπτως καὶ ἀνερευνητῶς. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ τύποι ταύτης καὶ τὰ ἀπεικονίσματα εἶναι σωματικὰ καὶ αἰσθητὰ, καὶ οἱ ἴεροὶ λειτουργοὶ τῆς εἶναι ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς ἠνυμένοι με Θείου δεσμούς πρὸς διακονίαν τοῦ ὑπερφυστατοῦ βήματος· καὶ, καθὼ τοιοῦτοι, ἔχουσι σχέσεις καὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ πρὸς τὴν πόλιν· διὰ τοῦτο ὄχι μόνου δὲν εἶναι περιττὸν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκασιότατον νὰ ἐκθέσωμεν ὡς ἐπισφράγισμα πάντων τῶν μέχρη τοῦδε εἰρημένων τὰ δίκαια τῆς ὑπερφυσοῦς ταύτης κοινωνίας.

ΣΚΖ΄. Ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς ἄόρατον καὶ ὄρατην· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι μία, καθολικὴ, ὑπερέτρα πάτης ἀνθρωπίνης κρίσεως, ὡς ἐπιστηριζομένη εἰς τὰς βάσεις τῆς Θείας ἀποκαλύψεως· ὄρατη δὲ εἶναι, τὴν ἁποίαν ἀποτελοῦσι μερικαὶ καιρότητες ἀνθρώπων δεδεδεμένων διὰ τοῦ Θείου θελήματος, καὶ ὑπηρετούντων ὁργαντικῶς καὶ ἠθικῶς τὸν ἐπουργάνων

Βασιλεία · ἡ ὄρατὴ ἐκκλησία διοικεῖται κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀοράτου, μὲ ὅλον τοῦτο συνέχεται καὶ μετὴν κοσμικὴν πολιτείαν καὶ πρέπει νὰ φυλάττη κατὰ κανόνας τινὰς τὰς πρὸς ἐκείνην σχέσεις τῆς.

ΣΚΗ'. Ἐπειδὴ ἡ ταυτότης τῶν φρονημάτων συνδέει τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἀποδεικνύει πνευματικοὺς ἀδελφοὺς, οἵτινες ὅλοι μὲ ἐμόνοιαν καὶ ἐμοψυχίαν παριστάουσιν ἐξωτερικῶς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν πληροφορίαν διὰ τῶν λατρειῶν τοῦ ὑψίστου, καὶ τῶν ἄλλων δογματικῶν ἐμολογιῶν · ἐκ τούτου συνίσταται ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία, τῆς ὁποίας ἄμεσος σκοπὸς εἶναι ν' ἀναγγέλλωσι δημοσίως τὰ δογματικὰ καὶ ἠθικὰ τῶν φρονήματα, καὶ νὰ ὑπηρετῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν ἐπουράνιον βασιλείαν, πρὸς τὸν ὅποιον σπεύδουσιν νὰ οἰκειωθῶσιν καὶ νὰ μεταβῶσι μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ προσκαίρου τούτου βίου. Προϋποτίθεται δὲ καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας δεκνύουσι τὰ δίκαια καὶ καθήκοντα τῶν πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀδελφοὶ τῆς ὑπερφυοῦς ταύτης οἰκογενείας.

ΣΚΘ'. Τὰ δίκαια καὶ καθήκοντα ταῦτα στρέφονται κυρίως εἰς τὴν ὄρατὴν ἐκκλησίαν (ΣΚΖ'), εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀναγκαῖος τόπος χωριστὸς εἰκονίζων τὴν οὐράνιον βασιλείαν, καὶ διάφοροι λειτουργοὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ τόπου τούτου, καὶ διδάσκαλοι δὲ καὶ κατηχηταὶ τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες πρέπει νὰ ἀποτελοῦν πνευματικόν τι σύνταγμα, ἀρμόδιον εἰς τὸν ἀνώτατον σκοπὸν τῆς πνευματικῆς κοινωνίας (ΣΚΗ').

ΣΛ'. Ἐπειδὴ διὰ τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθεροφροσύνης (ΞΖ') δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι γνωστὸν Πῶς φρονεῖ καθεὶς εἰς ταύτην τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν · διότι μόνος ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐξετάζει καὶ γνωρίζει τὰ εἰς τὴν καρδίαν καθενὸς ἐνυπάρχοντα ·

διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ συνθήκη τῆς ἐκκλησίας τὴν ὁμολογίαν τῶν δογμάτων, καὶ τὴν καθενὸς ὑποχρέωσιν εἰς τὰ ἐξωτερικά του καθήκοντα. Κατὰ ταύτην τὴν διὰ στόματος ὁμολογίαν καὶ ὑποχρέωσιν χρεωστεῖ καθείς νὰ φυλάττῃ ἀπαρασύλευτα ὄχι μόνον ὅσα ἀντιστοιχοῦν μὲ τὸ δογματικὸν μέρος τῶν φρονημάτων, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἡθῆ καὶ ἔθιμα, ὅσα παρελήφθησαν ὡς σημεῖα τῆς πίστεως χωρὶς κῆμμίαν ἐξαίρεσιν· διότι κατ' ἄλλον τρόπον διαστρέφει τὴν πνευματικὴν συνθήκην· καὶ γίνεται ἄδικος παραβαίνων αἰώνια δίκαια, καὶ ἀπολαμβάνων δικαίως καὶ ποινὰς αἰωνίους.

ΣΛΑ'. Ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας, τὰ μὲν ἔχουσιν ἔργων τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ λειτουργίαν, τὰ δὲ ὀδηγούμενα ὑπ' ἐκείνων γίνονται μέτοχα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὠφειλῶν· κ' ἐκεῖνα μὲν ὀνομάζονται πνευματικοὶ καὶ κληρικοὶ (ὡς ἐκλεγόμενοι μὲ κλήρον)· ταῦτα δὲ, λαϊκοὶ· κ' ἐκείνοι μὲν εἶναι διδάσκαλοι, ἱερεῖς, καὶ προεπιτῶτες τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀφερωσάντες τὴν ζωὴν τῶν ὅλων εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαρνηθέντες διὰ τοῦτο τὰ ἀγαθὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· οὗτοι δὲ, ὑποτέλεις καὶ ὑποκείμενοι ὡς ζῶντες κοσμικῶς, διὰ τὸ ὅποιον ὀνομάζονται καὶ κοσμικοὶ, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς τῶν ἀφιερώνοντες εἰς οἰκιακὰς καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις.

ΣΛΒ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρικοὶ κρατοῦσι δημοσίου αὐθεντίαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, διὰ νὰ διοικῶσι τὰς κοινὰς αὐτῆς ὑποθέσεις· διὰ τοῦτο εἶναι εὐταυτῶ καὶ ἡγεμόνες ἢ διοικηταὶ τῆς ἐκκλησίας· εὐτεῦθεν προσέρχεται ἡ ἰδέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἢ ὑποία ὀνομάζεται Ἱεραρχία πρὸς διάκρισιν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας. Διὰ τοῦτο ἀναλόγως μὲ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ μὲν τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν τῆς ἐξουσίας ἡ μοναρχία

χία ἢ πολυαρχία· κατὰ δὲ τὴν ἐκτίλεισιν τῆς ἐξουσίας, ἢ ἀπόλυτος ἢ σύγκρατος (ΡΝΔ'.)

ΣΔΓ'. Παραδείγματα μοναρχίας μὲν ἀπολύτου ἔχομεν τὴν τῶν θυτικῶν χριστιανῶν παπικὴν ἐξουσίαν· πολυαρχίας δὲ, τὴν τῶν Ῥώσων συνοδόν, μ' ὅλον ὅτι καὶ αὕτη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ σύγκρατος, ὡς ὑποτασσομένη εἰς τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος συνετην διαίτησιν. Συγκράτου δὲ μοναρχίας, τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεράν διατύπωσιν. Εἰς τὴν πρώτην ἔν μόνον πρόσωπον φυσικὸν παριστάνει καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν· εἰς τὴν δευτέραν, οἱ ἐκλεκτότεροι ἱεράρχαι ἀποφασίζουσι συνοδικῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα· εἰς δὲ τὴν καθ' ἡμᾶς μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, παριστάνει μὲν τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν ὁ Πατριάρχης, τὴν ἐκτελεῖ δὲ με γνώμην, καὶ συγκάθεσιν τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων, οἱ τινες ὀνομάζονται καὶ Γέροντες κατ' ἐξοχὴν. Ὅτι δὲ ἡ ἐξουσία αὕτη εἶναι ἡ σύλογωτέρα, δὲν χρειάζεται ἐξήγησιν (ΡΝΔ'.)

ΣΔΔ'. Πολλὰ ὄραται ἐκκλησίαι εἶναι συνδεδεμέναι μετ' ἀλλήλων δι' ὑποτιθεμένων εὐλόγως συνθηκῶν ἀναφέρειν εἰς κοινόν τινα τόπον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν ὑποθέσεις, ὅσαι χρειάζονται νὰ ἐξετασθῶσιν ἐκκλησιαστικῶς, ἢ ζητοῦσαι νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας αἰτήματα τινὰ ἀποβλέποντα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἰδιαιτέρας ὄρατῆς ἐκκλησίας. Ὁ παριστάνων τὸ πρόσωπον ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν, ὅσαι εἶναι οὕτω συνδεδεμέναι, ὀνομάζεται εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίαν Πατριάρχης· οἱ δὲ ἄλλοι τῶν ἰδιαιτέρων ἐκκλησιῶν προστώτες, Μητροπολίται, Ἀρχιεπίσκοποι, Ἐπίσκοποι· καθεὶς ἐξ αὐτῶν εἶναι ἱεράρχης εἰς τὴν ἐκκλησίαν του· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ὅλοι ἰσότημοι· πρὸς ἀλλήλους ὅμως ἔχουσι δίκαια καὶ καθήκοντα· ὁ Πατριάρχης μετὰ τῆς συνόδου ἔχουσι τὸ δίκαιον νὰ λαμβάνουσι ἀπὸ τοῦς ἄλλους ἱεράρχαις διωρισμένου ποσὸν χρημάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς δια-

τροφήν τῶν κληρικῶν καὶ πρὸς ἄλλας χρείας· εἰ δὲ ἱεράρχαι, νὰ λαμβάνωσιν ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς μέρος δίκαιον καὶ εὐλογον χρημάτων εἰς τὸ νὰ πληρῶνωσι τὰ ἀπαιτούμενα ἀπὸ τὴν σύνοδον, καὶ νὰ διατρέφωσιν καὶ αὐτοὶ· ἀλλ' ὅλα ταῦτα ἐννοοῦνται δίκαια καὶ καθήκοντα, εἰ μὴ τοὺς τὰ προμηθεύῃ ἢ διοικήσῃ· εἰ δὲ φροντίζει περὶ αὐτῶν, εἶναι ἀνοίκειον τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀξίως νὰ ἀργυρολογῶσιν.

ΣΔΕ'. Τὸ κυριώτερον δίκαιον τῆς Συνόδου εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἰδιαιτέρων ἐκκλησιῶν, εἰ μὴ ἐκτελέσωσι τακτικῶς καὶ κανονικῶς τὴν θείαν ὑπουργίαν, καὶ εἰ μὴ ἐνέμωσιν ἀφθονον τὸν λόγον τῆς ἀληθείας εἰς τὰ πνευματικὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας. Ἐὰν ἀμελῶσι τὸ ἱερόν των καθήκον, ἔχει ἐξουσίαν ὁ Πατριάρχης νὰ τοὺς προσταῖξῃ, καὶ εἰ μὴ ὑποτάσσονται, νὰ τοὺς καθαιρῇ ἀπὸ τὴν ἱεράν ἐξουσίαν.

ΤΑΣ'. Ἐὰν μέλη τινα τῆς ἐκκλησίας δὲν φυλάττωσι τὰ δόγματα καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἐκκλησίας (ΣΔ'), ἢ δὲν θέλωσιν νὰ ὑταχθῶσιν εἰς τὴν ἱεραρχίαν (ΣΔΒ'), ἔχει μὲν ἡ ἐκκλησία τὸ δίκαιον νὰ τοὺς ἐπιπλήξῃ, ἢ νὰ τοὺς ἀφορίσῃ, δὲν ἔχει ὅμως κἀνὲν δίκαιον νὰ τοὺς καθυποβάλλῃ εἰς ἄλλας ποινάς. Ἐὰν δὲ ὁ ἀφοριζόμενος εἶναι κληρικὸς, καὶ ἀπολαμβάνῃ προσόδους τινας ἐκ τοῦ ἀξιώματός του, ἔχει δίκαιον ἡ ἐκκλησία νὰ τοῦ τὰς ἀποστερήσῃ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀφορισμένος μετανοήσας ὑποστρέψῃ εἰς τὸν κόλπον τῆς ἐκκλησίας, ἡ ἐκκλησία ἔχει δίκαιον νὰ λάβῃ ἀπ' αὐτὸν ὡς ἱκανοποίησιν εὐλογον τινα ποσότητα ἀργυρίου, ἢ ἄλλην ὑπουργίαν, εἰ μὴ εἶναι πτωχὸς ὁ ὑποστρέφων.

ΣΔΖ'. Ἐὰν δὲ ἀδικηθῇ πολιτικῶς ἡ ἐκκλησία, ἢ γονυπεριῦβρισθῇ κἀνείς ἀπὸ τοὺς προστώτας της, ἢ κλεφθῇ τὸ ἱερόν· πρέπει νὰ ἀναφέρῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πόλιν, ἥτις πρέπει νὰ τιμωρῇ τὰ τοιαῦτα ἁμαρτήματα κατὰ λόγον συνθέτου

ἐκ τοῦ ἀδικηθέντος προσώπου, καὶ τοῦ ἱεροῦ χαρακτήρος, τὸν ὁποῖον ἐπιφέρει. Αὕτη δὲ ἡ ἐκκλησία δὲν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ἐξετάζη πολιτικὰ πράγματα, παρεκτός τῶν ὅσα ἐδόθησαν εἰς αὐτὴν οἰκιακὰ καὶ γαμικὰ, τὰ ὁποῖα διατάσσει ὠφελιμώτερα ἢ πνευματικὴ ἐξουσία παρὰ ἡ πολιτικὴ (ΣΘ'. Σημ.).

ΣΛΗ'. Τὰ ἱερά λεγόμενα κριτήρια, καὶ τὰ τῶν αἰρέσεων εἶναι ἀνοίκεια εἰς τὸν μεγαλοπρεπῆ χαρακτήρα τῆς ἐκκλησίας· διότι ἡ πίστις στηρίζεται εἰς τὴν Θέλησιν, ἣτις εἶναι ἐλεύθερα· οἱ ἀποστάται τῆς ἐκκλησίας, εἰάν δὲν καταπεισθῶσι μὲ λόγους πραότητος καὶ ἀληθείας, εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ὑπάγωσι, καθὼς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς » μὴ καὶ ὑμεῖς ἐθέλετε ὑπάγειν; « Λόγον λοιπὸν ἔμπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται πάντοτε ἡ ἐκκλησία πρὸς διόρθωσιν τῶν παρεκτρεπομένων· ἔχει δὲ ποτὲ δεσμὰ καὶ φυλακὰς, τὰ ὁποῖα εἶναι βάσανοι καὶ τιμωρίαι τῶν πολιτικῶν ἀμαρτημάτων· καὶ μῆσα βιαστικὰ τοῦ σώματος, καὶ ὄχι πληροφορητικὰ τῆς συνειδήσεως.

ΣΛΘ'. Οἱ ἱεράρχαι πρέπει νὰ εἶναι ἄλλοι ἀτομικῶς παρὰ τοὺς πολιτικούς ἡγεμόνας· ἤγουν ἔν και τὸ αὐτὸ πρόσωπον δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἔχη καὶ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν. Καθὼς εἶναι διάφορος ἡ ζωὴ αὕτη ἀπὸ τὴν μέλλουσαν, οὕτω πρέπει νὰ εἶναι διάφοροι οἱ ὀδηγοῦντες εἰς ταύτην ἀπὸ τοὺς ὀδηγοῦντας εἰς ἐκείνην. Παρεκτός τούτου, ὁ ἀνθρώπος ὅσον πλειοτέραν ἐξουσίαν ἔχει καθ' ὑπόθεσιν, τόσον πλειοτέραν θέλει νὰ ἔχη καὶ κατὰ θέσιν. Ἐάν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν θηρεύουσι πολλοὶ, πολλοὶ δὲ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διὰ τὰς εἰς αὐτῶν προσωπικὰς τῶν ὠφελείας· πόσον δὲν θέλουν ζητεῖν ἐξουσίαν συμπεριλαμβάνουσαν καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίκαια! Τὸ ὄρθον λοιπὸν εἶναι νὰ ἀποδίδονται τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ

Θεοῦ τῷ Θεῷ, ἦγουν νὰ εἶναι χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων αἱ εὐνοιαὶ αὐταὶ ἡγεμονίαι.

ΣΜ'. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἔχει δίκαιον νὰ ἐφορευῇ καὶ νὰ προστατεύῃ τὴν ἐκκλησίαν· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία (ὄρατῶς ἐκλαμβάνομένη) ὑπέκειται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· ἡ δὲ ἀόρατος εἶναι ἀνωτέρα πάσης ἐξουσίας, καθὸ ὑπερκόσμιος· ταύτην πρέπει νὰ σέβονται καὶ νὰ τιμῶσι καὶ ἡγεμόνες καὶ βασιλεῖς, θείχοντες ἐν ταυτῷ σέβας καὶ τιμὴν εἰς τὰ ὑποκείμενα, τὰ ὅποια μᾶς παριστάνουσι τὸ θεῆγμα τῆς αἰωνίου καὶ ἀσαλεύτου ἐκείνης ἐκκλησίας, καὶ ἐπομένως τιμῶντες καὶ τὴν ὄρατην ἐκκλησίαν· ὅσας διαταγὰς καὶ φροντίδας κάμνει ἡ πολιτεία περὶ τῆς ἐκκλησίας, δὲν τὰς κάμνει εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἀόρατον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ φυσικὰ πρόσωπα τῶν λειτουργῶν, καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὕλην, ἐκ τῆς ὁποίας συναπαρτίζεται τὸ αἰσθητὸν καὶ φαινόμενον σχήματις. Ἐν δὲ ἀόρατον οὕτως νὰ διατάξωσιν οὔτε νὰ φροντίσωσιν δύνανται, ὡς μὴ περιεχομένην ἐντὸς τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου. » Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου « εἶπεν ἡ κεφαλὴ τῆς ἀόρατου ἐκκλησίας.

ΣΜΑ'. Ἐὰν καὶ δύναται νὰ ἐφορευῇ καὶ νὰ προστατεύῃ τὴν ὄρατην ἐκκλησίαν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία· δὲν δύναται ὅμως νὰ τὴν προσταξῇ· διὰ τοῦτο ἐκλογαὶ Ἀρχιερέων, Ἱερέων, καὶ ἄλλων λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας γίνονται ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν· σιωπῶ, ὡς μὴ ἔχον χρεῖαν ῥήσεως, ὅτι δὲν δύναται ποτὲ νὰ μεταρρυθμίσωσι δόγματα, ἦγουν τὰ νοσητὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἐφορία τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐμπορεῖ νὰ γίνεταί μόνον εἰς τὸ νὰ εὐκολύνωνται αἱ ἱεραὶ πράξεις τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὄχι εἰς ἄλλο τι πλειότερον.

ΣΜΒ'. Διὰ τῆς εἰρημένης ἐφορίας (ΣΜ'.) ἔχει ὁ Ἠγε-

μὴ τὸ δίκαιον νὰ ἐξετάζη καὶ νὰ κρίνη, εἰς θρησκευτικὴν τὴν ἔταιρεία ἐμπορῇ νὰ συμβιβάζεται ἢ μὴ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως· καὶ εἰ μὲν δὲν συμβιβάζεται, νὰ ἐμποδίζη τοὺς πολίτας ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς αὐτὴν μετὰ ποινὴν τοῦ νὰ χάσῃ τὸ τοῦ πολίτου δίκαιον, ἢ κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ ἐκδιώκῃ ἔλην τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆν ἐπικράτειαν τῆς πόλεως· εἰ δὲ συμβιβάζεται, πρέπει νὰ τὴν ὑπομένῃ, καὶ εἰς παρεκτρέπεται κατ' ὑπερβολὴν ἀπὸ τὰς τῆς πόλεως θεωρίας περὶ θρησκείας, καὶ εἰς φαίνονται ἄλογα καὶ ἄτοπα τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ἔθιμά της· διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀπαγορευθῇ εἰς τὰ μέλη της τὸ δίκαιον τοῦ πολίτου, εἰς ἔχῃ εἰς αὐτὸ βῆσιμα διακαιώματα (ΡΚς').

Σημειώσεις. Ἡ Ἑβραϊκὴ φέρ' εἰπεῖν, θρησκεία δὲν συμβιβάζεται μετὰ κήρυξιν πολιτείας, ἐπειδὴ οὔτε ὄπλα θείουσι οἱ Ἑβραῖοι νὰ φέρωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πολιτείας, οὔτε νὰ σπείρωσι καὶ νὰ γεωργῶσι τὴν γῆν καθὼς οἱ ἄλλοι πολῖται. Τοιοῦτοι λοιπὸν πολῖται, ὅτι ἀντιφέρονται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως (ΡΚΓ'), εἶναι φανερώτατον· καὶ αἱ χριστιανικαὶ διοικήσεις ἢ πρέπει νὰ καταστήσωσιν ὅπως τὰ ἔθιμά των ἀνθρώπινα, ἢ νὰ μὴ συγχωρήσωσιν εἰς κήρυξιν τὸ δίκαιον τοῦ πολίτου· αἱ δὲ ἄλλαι καταδρομαὶ κατὰ τῶν ἑτεροθρήσκων δεικνύουσι μόνον τὴν ἀπάναθρῶπιαν τῶν διωκτῶν χωρὶς νὰ φανερόνῃ κήρυξιν δικαίου ἐξουσίας, οὔτε ἀνθρώπου, οὔτε θεοῦ.

H O I K H.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί εἶναι Ἠθική.

Α'.

Ἡ Ἠθική εἶναι φιλοσοφική ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν τῆς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἐνεργείας νόμων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν τῶν πράξεων· εἶσι τὸ ἀρχικὸς νόμος τοῦ πρακτικοῦ Λόγου ἀπαιτεῖ τελείαν καὶ ἀπόλυτον ἀρμονίαν τῶν σπουδῶν μας καὶ πράξεων (Περὶ Δικ. 5.)· καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν (Περὶ Δικ. 14.)· ἀναγκαίως ἀπαιτεῖται ἐπιστήμη ἄλλη διδάσκουσα καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοὺς νόμους. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἀρμονία τῶν ἐσωτερικῶν μας ἐνεργειῶν ὀνομάζεται ἀρετὴ μὲν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἀγαθὸν δὲ, ἐκ τοῦ ἀντικειμένου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐνομάζει ὁ Κρύγιος τὴν ἠθικὴν Ἀρετολογίαν (System. prak. philisoph. B. Theil. §. 1. Anm. 1).

Β'. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ὀνομάζεται καὶ φυσικὴ Ἠθική, ἐπειδὴ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, ὅθεν καὶ εἰ νόμοι τοῦ δικαίου, ἤγουν ἀπὸ τὸν φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου Λόγον, ὅς τις εἶναι νομοδότης τῆς πρακτικῆς τοῦ Ἐγὼ ἐνεργείας (Περὶ Δικ. 15.). Ἡ δὲ φιλοσοφία συνάγει τοὺς νόμους τούτους, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἠθικὴν ἐπιστήμην· φυσικὴ δὲ λέγεται,

ὄχι διότι οἱ νόμοι τῆς ἀρετῆς στηρίζονται εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους τῆς φύσεως, ἀλλὰ διότι ἔχει τὰς ἀρχάς τῆς ἀπὸ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν πράττει μὲ ἐλευθέραν θέλησιν (Κρηπ. φιλ. Ε', ΕΔ').

Γ'. Διαφέρει λοιπὸν ἀπὸ τὴν θετικὴν ἠθικὴν, τὴν ὁποίαν προτιάζουσιν οἱ νομοθέται καὶ διδάσκαλοι τοῦ κόσμου· καὶ ἀπὸ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως, ἣτις στηρίζεται εἰς τὸ Θεῖον θέλημα. Παραλαμβάνεται ὅμως καὶ εἰς τὴν φυσικὴν ἠθικὴν τὸ θεῖον θέλημα, ὡς κανὼν καὶ ἀρχὴ πρωτίτη, καθότι ὁ πλάστης τοῦ ἀνθρώπου τὸν εἰθέσεν οὕτω φυσικῶς, ὥστε νὰ δύναται νὰ πράττῃ τὴν ἀρετὴν ἐκ τῆς ὁδηγίας τοῦ εὐθύντου εἰς αὐτὸν Λόγου· ὁ Λόγος ὁ πρακτικὸς ἀπαιτεῖ πάντοτε τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια ἀπαιτεῖ καὶ τὸ θεῖον θέλημα· εἰδὼς ἥτο ἀδύνατον νὰ τὸν ἐημιουργήσῃ ὁ Θεὸς τοιοῦτον, ὥστε, καθὼς τοιοῦτος, ἡγουν Λόγος ἐλεύθερος ἀπὸ πάθη, νὰ ἀντιφέρεται εἰς τὰς προσταγὰς του.

Δ'. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη, εἰάν ὀνομασθῇ διδασκαλία τῶν καθηκόντων, οὐδὲν θέλει διακρίνεσθαι ἀπὸ τὴν τοῦ δικαίου, ἣτις διδάσκει καὶ αὐτὴ τὰ πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἄλλων καθήκοντα. Ἀποδεχομένη ὅμως καὶ αὕτη τὰ καθήκοντα τοῦ δικαίου ὡς προδιωρισμένα καὶ προεκτεθειμένα, καὶ διορίζουσα νὰ τὰ τιμῶμεν καὶ νὰ τὰ φυλάττωμεν καὶ μὲ τὸ συνειδῶς μας, καὶ μεταβάλλουσα τρόπον τινα τὴν ἐξωτερικὴν δικαιοσύνην εἰς ἐσωτερικὴν, καὶ καθαγιάζουσα τοὺς νόμους τοῦ δικαίου μὲ τοὺς νόμους τῆς ἀρετῆς, ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς διδασκαλία τῶν καθηκόντων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκδέχθῶμεν τὸν ὅρον μὲ σημασίαν μερικωτέραν. Ὡσαύτως δὲ μερικώτερον πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν καὶ τὸν ὅρον ἠθικὴν, ἐπειδὴ καὶ ἡ τούτου σημασία περιλαμβάνει καὶ τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην, ἣτις δι-

δάσκει τὰ δίκαια, ἐκ τῆς θεωρίας τῶν ὁποίων μορφοῦνται τὸ ἀνθρώπινον ἦθος.

Ε'. Ἡ Ἠθικὴ διαιρεῖται, καθὼς καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη (Περὶ Δικ. ΚΒ'), εἰς καθαρὰν καὶ ἐφηρμοσμένην· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐκθέτει τὰς ἠθικὰς ἰδέας καὶ θέσεις, καθὼς ἀνεφέρουνται ἐν γένει εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπομένως χωρὶς τινὰ ἰδιαιτέραν ἐφαρμογὴν εἰς τὰς ἐμπειρικὰς καταστάσεις καὶ τροπολογήσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἡ δὲ δευτέρα ἐφαρμόζει τὰς αὐτὰς εἰς τὴν ἐμπειρικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς τὰς ἐκ ταύτης ἐκπηγαζούσας πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον σχέσεις του.

ς'. Χωρὶς τὴν καθαρὰν δὲν δύναται νὰ γείνη διδασκαλία τῆς ἐφηρμοσμένης. Διότι τίς ἠδύνατο νὰ προσδιορίσῃ ἀσφαλῶς κατ' ἀρχὰς ἠθικὰς τὰς ἐμπειρικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου, εἰδὼς δὲν τὰς ἐκαταλάμβανεν εὐκρινῶς κατ' ὅλην τὴν καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητά των. Τίς ἠθελε διδάξῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ εἶναι ἀγαθός, καὶ νὰ ἀπέχῃ ἀπὸ τοῦ κακοῦ, εἰδὼς δὲν ἐδιδάσκετο καὶ τὰ δύο πρότερον ἀπὸ τὸν λόγον; Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖα νὰ προπορευθῇ ἀπὸ τὴν ἐφηρμοσμένην ἢ καθαρὰ Ἠθικὴ.

Ζ'. Καθὲν ἐκ τούτων τῶν δύο μερῶν πρῶτον μὲν παραστάνει τὰς ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται τί εἶναι Ἀρετὴ, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα καθήκοντα· δευτέρον δὲ δεικνύει τὸν τρόπον πῶς ἐμπορεῖ νὰ κατορθωθῇ ἀρετὴ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς ἐκείνας, ἢ πῶς πρέπει νὰ μορφωθῇ ἐνάρετος χαρακτήρ. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ τέλος καθενὸς μέρους θέλει ταχθῆν κεφάλαιον περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἀσκώμεθα τὴν ἀρετὴν· ὀνομάζουσι δὲ τὴν σήμερον πολλοὶ τῆς Γερμανίας Φιλόσοφοι τὸ μέρος τοῦτο Ἀσκητικὴν.

Η Θ Ι Κ Η Σ.
Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν.

Κ α θ α ρ α Ἠ θ ι κ ή.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'.

Π ε ρ ῖ τ ῶ ν ἀ ρ χ ῶ ν τ ῆ ς Ἠ θ ι κ ῆ ς.

Η'.

Ε' πειθὴ ἢ ἀρετὴ, καθὼς εὐκέλως δύναμεθα νὰ καταλάβω-
μεν πρὶν ἐμβῶμεν εἰς τὰ ἐνδοτέρα, ἀναλαμβάνει διάφορα εἶδη
καὶ μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται παντοῖαι ἐντολαὶ καθή-
κόντων · διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἰπώμεν πρὸ πάντων τὰς
ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχάς, διὰ τῶν ὁποίων ἐξηγεῖται ἐν γένει τί
εἶναι ἀρετὴ καὶ καθήκον · καὶ ἔπειτα τὰς, διὰ τῶν ὁποίων
προσδιορίζονται εἶδη τινα ἀρετῆς καὶ καθήκοντος.

Θ'. Εἶναι ἀνατύρρητον ἔργον τῆς συνειδήσεως, ὅτι εἰς ὅ-
λας τὰς πράξεις μας ἀκούομεν ἐκ τῶν ἐνδοτάτω ἡμῶν φωνῆν τινα,
ἧτις ἄλλοτε μὲν μᾶς προστάζει, ἄλλοτε δὲ μᾶς ἀπαγορεύει,
ἄλλοτε μᾶς δικαιώνει, καὶ ἄλλοτε μᾶς κατακρίνει, καὶ ὀνομά-
ζεται φωνὴ τοῦ συνειδότητος. Τὸ συνειδῶς τοῦτο δὲν
εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εὐκρινὴς συν-

εἰδήσεις τοῦ τῶν πράξεων εἶδους, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἐν γένει ὁ Λόγος, ὅσάκις ἡ πράξις εἶναι ἐλευθέρη· καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον κρίνεται ἡ πράξις ἀγαθὴ ἢ κακὴ· καὶ ἐπομένως εἶναι ἡ συνειδήσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τὸ συνειδῶς ἀρχικὴ καὶ πρωτίστη τῆς Ἠθικῆς βάσις.

Γ'. Ὅς τις θελεῖ ν' ἀρνηθῇ τὸ συνειδῶς του, ἢ νὰ τὸ ἐκλάβῃ ὡς ἀπάτην, τυχαῖον τι καὶ παρερχόμενον· με τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ φιλοσοφήσωμεν περὶ ἠθικῶν πραγμάτων· ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὸν ἐλλείπει ἡ βάσις τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπομένως οὐδ' ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δύναται νὰ ὑπάρχῃ διὰ τοῦτου. Ἀλλ' ὅμως τὸ συνειδῶς μᾶς λέγει μόνον γενικῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, ὅτι ἡ πράξις μας εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακὴ, δὲν μᾶς διδάσκει δὲ περαιτέρω τοὺς ἀληθεῖς καὶ γνησίους χαρακτήρας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· καὶ πολλάκις δι' ἐλλείψιν τούτων πράττομεν κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἐπίσης δικαιονόμεθα ἀπὸ τὸ συνειδῶς, ὡς εἰάν ἐπράτταμεν τὸ γνήσιον ἀγαθόν. Τούτους τοὺς χαρακτήρας θέλομεν ἐξετάσειν κατ' ὀλίγον.

ΙΑ'. Ποῖον ἄραγε εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Λόγου ἀπαιτούμενον τῶν πράξεων εἶδος, τὸ ὁποῖον ὑπεμφαίνεται ὑπὸ τοῦ συνειδῶτος; (Θ'). Ἐὰν αἱ πράξεις μας πρέπει νὰ εἶναι ὄχι μόνον ἐξωτερικῶς σύμφωνοι, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς, ἤγουν ἀπολύτως ἀρμονικαί (Περὶ Δικ. 5.)· τοῦτο δὲν δύναται νὰ γείνη κατ' ἄλλον τρόπον, εἰ μὴ εἰάν πᾶσις ἀποδεχθῇ εἰς τὰς πράξεις του τοιαῦτα ἠθικὰ δόγματα, τὰ ὅποια νὰ ἐκλαμβάνῃ ὡς καθολικοὺς νόμους, ἤγουν νὰ μὴ περιέχουν καμμίαν ἀντίφασιν οὔτε πρὸς αὐτὸν οὔτε πρὸς τὴν θέλησιν ἄλλων λογικῶν ὄντων, καὶ ἐπομένως νὰ δύναται νὰ στερχθῶσι καὶ νὰπραχθῶσιν ἀπὸ καθ' ἑνός. Με ταύτην μόνον τὴν ὑπόθεσιν πράττει ὁ λογικὸς ἄνθρωπος συμφώνως τῆς ἀξίας του, ἐνῶ παριστάνεται ὅτι κρα-

τεῖ αὐτὸς πρῶτος τὴν διὰ τοὺς ἄλλους γινομένην νομοθεσίαν, καὶ ἐπικυρόνει τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἰδίου τῶν Λόγου μὲ τὴν συμφωνίαν τοῦ κοινοῦ καὶ καθολικοῦ. Ἐὰν δὲ συμπεριλάβωμεν τὰ εἰρημένα εἰς ὁρισμένον τινα τύπον, ἐκβαίνει ἢ ἐφεξῆς πρακτικὴ ἀρχή, ἢ ὁ ὑπέρτατος τῆς ἀρετῆς νόμος, ἢ ἡ ὑπερτάτη τοῦ καθήκοντος ἐντολή. Πράττει συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν λογικοῦ ὄντος, ἡγούσας εἰς τρόπον, ὥστε ὅλα τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφίας σου νὰ φανερόντωνται ὡς νόμοι δι' ὅλους τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους.

ΙΒ'. Δόγμα μὲν ἠθικῶς ὀνομάζομεν ἀρχὴν ἢ πρακτικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, κατὰ τὸ ὅποιον διευθύνει τὰς πράξεις τοῦ ὁ καθ' ἕκαστα ἀνθρώπου· νόμον δὲ, ἀρχὴν ἢ πρακτικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, κατὰ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ πράττωσιν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι. Ἐὰν λοιπὸν τὸ δόγμα δὲν ἐμπορῇ νὰ γείνη νόμος διὰ πάντα ἀνθρώπον, εἶναι ἀλογον καὶ ἀξίου νὰ ἀπεβάλλεται· ὅστις ἔχει φέρῃ εἰπεῖν δόγμα. Θέλω νὰ ἀπατῶ τοὺς ἄλλους πρὸς ὄφελός μου, ὅσάκις δὲν ἐμποροῦν νὰ μὲ καταλάβουν οἱ ἄλλοι· ἢ, Δέν βοηθῶ κανένα, ὅσην ἂν ἔχη βοηθείας χρείαν, εἰμὴ μόνον φροντίζω διὰ τὸν ἑαυτόν μου· ὁ τοιοῦτος ἀφανίζει τὴν ἀξίαν τῶν λογικῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ καμμία κοινωνία δὲν δύναται νὰ γείνη, καμμία ἀρμονία σπουδῶν καὶ πράξεων δὲν ἐμπορεῖ νὰ κατορθωθῇ, ἐὰν τοιαῦτα δόγματα παραληφθῶσιν ὡς νόμοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο καταφρονοῦνται οἱ ἔχοντες τοιαῦτα δόγματα, ἐὰν γνωσθῶσι· καὶ αἰσχύνῃ περικαλύπτει τὸ πρόσωπόν των, ὅταν παριστάνωνται ἐμπράκτως γυμνὰ τοιαῦτα δόγματα εἰς τὸν δημόσιον ψόγον. Ὅστις δὲ ἐξ ἐναυτίας ἔχει δόγμα. Θέλω

νά εἶμαι πάντα τίμιος καὶ μὲ τὸν λόγον καὶ μὲ τὸ ἔργον· ἢ, Θεοῦ καθεύνα, ὅσον δύναμαι· ὁ τοιοῦτος συνιστᾷ εἰς τοὺς ἄλλους πράξεων νόμον, τὸν ὅποιον κἀνεὶς λογικὸς θεὸν δύναται νὰ ἀποβάλῃ, εἰάν θελήῃ νὰ φυλάξῃ τὴν ἀξίαν τοῦ λογικοῦ του.

ΙΓ'. Ὁ νόμος τῆς ἀρετῆς εἶναι καθ' ἑαυτὸν τόσον παλαιός, ὅσον καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μὰ Δία τόσον αἰώνιος, ὅσον ὁ Θεός, ἡ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο εἶναι ἄλογον νὰ ζητῶμεν τὸν ἀρχηγόν του· ἢ τὸν εὐρέτην τοῦ συνειδότος· διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἀμετάβλητος· ἡ ἐκφρασίς του ὅμως εἶναι μεταβλητὴ· καὶ οἱ διδάκαλοι τῆς Ἠθικῆς ἐμεταχειρίσθησαν διαφόρους τοῦτου ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας ἐβλάσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἠθικῶν συστημάτων των· ὁ ἀνωτέρω (ΙΑ'.) ἐκτεθεὶς εἶναι κυρίως Ζήνωνος τοῦ Σεμελιωτοῦ τῆς Στοᾶς, μ' ἔλον ὅτι οἱ μεταγενέστεροι Στωϊκοὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπ' αὐτόν. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὁ νόμος οὗτος ἔμεινεν ἀνεξήγητος ἕως οὗ μᾶς τὸν ἀνεκαίνισε καὶ τὸν διεσαύησεν ἀκριβέστερα ὁ Κάντιος (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten §. 52. Aufl. 3. Kritik der praktischen Vernunft. §. 54. Aufl. 2.). Ἐπειδὴ δὲ οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι θεὸν ἐπροσδιώριζαν ἀφηρημένως τὸν τῆς ἀρετῆς νόμον, ἀλλ' ἤρχιζαν ἀπὸ τὸν ἔχατον σκοπὸν τῶν σπουδῶν καὶ πράξεων τοῦ ἀνθρώπου (τὸ τέλος)· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συμπεράνωμεν τὸν νόμον τοῦτον ἀπὸ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐπροσδιώριζαν τὸ τέλος. Ἐλεγε λοιπὸν ὁ Ζήνων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στοβαίου (Ἐκλ. Β'. σελ. 132, ἐκδ. Heer.). »Τὸ τέλος, τὸ ὁμολογουμένως ζῆν· τοῦτο δ' ἐστὶ καθ' ἓνα λόγον καὶ σύμφωνον ζῆν· «Ταυτὴ ζωὴ θεὸν δύναται βέβαια νὰ κατασταθῇ, εἰ μὴ

μόνον, εὰν εἰς πᾶσαν μερικὴν περίπτωσιν ἀκολουθοῦν οἱ ἄνθρωποι γενικῶς ἀποδεκτὰ δόγματα.

ΙΔ'. Ἐμπορεῖ ὁ τῆς ἀρετῆς νόμος νὰ ἐκφρασθῇ συντομώτερα καὶ οὕτω, Πράττε λογικῶς, ἢ Πράττε ἀκολουθῶς· εἴοτι, ὅς τις φυλάττει τοῦτον τὸν νόμον, ἀκολουθεῖ τὸν ὁρόμον τῆς ζωῆς του ἀπαρεγκλίτως, οὔτε πρὸς δεξιὰν, οὔτε πρὸς ἀριστεράν στρεφόμενος. » Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἄστρον βλάσπει πρὸς δεξιὰν ἢ πρὸς ἀριστεράν, « εἶπε τὸ ἀψευδέστατον στόμα τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ ἀγαθὸν εἶναι εὖ καὶ εὐθὺ, καθὼς καὶ ὁ εὐθὺς ὁρόμος εἶναι εἷς· τὰ εὐκακὰ εἶναι παντοῖα, καθὼς καὶ οἱ σχολιοὶ καὶ καμπύλοι ὁρόμοι εἶναι εὐκακῶς ποιοί.

Σημειώσεις. Οἱ ὅπαδοί τοῦ Ζήνωνος φαίνεται ὅτι δὲν ἐκατάλαβαν ἀκριβῶς τοῦ τύπου τοῦτου τὴν ἔννοιαν· ὁ μαθητὴς του Κλεάνδης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στοβαίου ἐπρόσθεσε τὸ φύσει, καὶ ἐξέφρασε τὸν τύπον οὕτω. « Τίλος ἐστὶ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν » τὸ ὁποῖον δεῖται νὰ εἴπῃ. Νὰ ζῆς συμφώνως μὲ τὴν φύσιν. Ὁ τύπος οὗτος διὰ τὴν ἀμφίβολον σημασίαν τῆς λέξεως Φύσις ἔμπορεῖ νὰ μᾶς φέρῃ εἰς κακοῦθους πράξεις· ἀλλ' ἡ ἔννοια τῶν Στωϊκῶν, οἵτινες ἐταπεινῶσαν τρέποντινα τὴν Φύσιν καὶ τὸν Θεόν καὶ τὸν Λόγον, δὲν διέφερον οὐδενῶς ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πρώτου τύπου· ἀλλ' ἦτο περίπου τοιαυτὴ, Ζῆτε συμφώνως μὲ τὸν Λόγον, ἢ μὲ τὸ Δίλημα τοῦ Θεοῦ· καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένης τοῦ Λαερτίου (Ζ', 88.) ὁ νόμος τῆς ἀρετῆς ἐξεφράζετο ἀπὸ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ « Ὁ νόμος ὁ κοινός, « ὅς περ ἐστὶν ὁ ὁρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ « Δι', καθηγεμένῳ τούτῳ τῆς τῶν ὄντων δικαιοσύνης ἐντι. » Καὶ εἰς συγκρίνωμεν τὰς τοῦ νόμου ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας ἐμεταχειρισθήσαν κατ' ἡμᾶς διάφοροι Ἠθικολόγοι, δεῖλομεν ἰδίῃν, ὅτι δὲν διαφέρον τῶσιν. ὅσον φαίνονται κατὰ πρόπτον προσβολὴν. Σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ὁμοκατάκριτον, καὶ ἀσύμφωνον μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνατροπικὸν τῆς πολιτικῆς κοσμονίας εἶναι τὸ δόγμα τῶν Σοφιστῶν, ὅτι τὸ φυσικὸν δίκαιον εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου, τὸ ὁποῖον γίνεται νόμος εἰς τοὺς ὑποδουλοτέρους καὶ πρέπει νὰ λογίζεται δίκαιος καὶ εὐλογος νόμος. Τούτο τὸ δόγμα ἐπολέμησεν ὁ ἠδικοτάτος Σωκράτης εἰς ἔλεον του τὴν ζωὴν. Πλάτ. Κορυ. Σελ. 483, Πολιτ. Α'. Σελ.

3/3. Ὅχι ὀλιγώτερον βλαβερός εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν εἶναι ὁ πᾶσι καὶ πλοῦτος καὶ ὀλιγώτερος, ἢ ἐπιείκῃ κρίνων ἀρεθὰ εἰς τὰ πράγματα τοῦ κοινου. Σέβει τὰ ἠθικὰ κριτήρια μόνον ἀπὸ τῆν κοινὴν συνῆθειαν, καὶ ὄχι ἀπὸ κριτηρίων ἄλλων βίσιμον ἀρχὴν· οὕτως ἔλεγεν ὁ Πλάτων, «Ὅτιεν οὔτε καλὸν οὔτε αἰσχρὸν, οὔτε δίκαιον οὔτε ἀδίκον· καὶ ἐμοίως ἐπὶ πάντων μῆδεν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ, νόμον δὲ καὶ ἔθει πάντα τοῖς ἀνθρώποις πράττειν» (Διογ. Λαερ. Ο', 61). Τὸ Νόμος ἐδῶ δὲν σημαίνει τὴν νόμον τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸν νόμον τῶν πῶν καὶ τῆς συνήθειας, καθὼς ἀποδεικνύει τὸ προστιθέμενον ἔθει. Ἐσυνήθειαν δὲ οἱ Σκεπτικοὶ νὰ λέγουσιν καὶ Νόμον καὶ ἔθει, ἤγουν δόξην καὶ ἀληθείαν, καθὼς βλέπομεν εἰς πολλὰ μέρη τῶν συγγραμμάτων Σέξτου τοῦ ἐμπειρικοῦ (Ἰσοτυπ. Α'. 213 — 214. Πρὸς Μαθητ. Ζ'. 135 — 140)· ἀλλ' ἡ ἀληθὴ ἠθικὴ δὲν καθυποβάλλει βίσις ἀμφιβόλους καὶ κλονουμένας, ὅποιαι εἶναι αἱ τῆς συνήθειας ἀπλῶς καὶ αἱ ἀπὸ τῶν ἰσχυρότερον γινόμεναι προσταγαί, καὶ αἱ διὰ τὴν πολυχρονώτητα συνήθιζόμεναι πολλὰκις ἀπὸ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ βίσις καὶ ἀκλονήτους, ὅποιαι εἶναι αἱ ἀπὸ τῆν καθυποβίσις συνειδήσεων ἀμείως ἐπικυρονόμεναι.

ΙΕ'. Ὁ ὑπέρτατος τῆς ἀρετῆς νόμος (ΙΑ'.) εἶναι καθαρὸς καὶ κατ' εἶδος πρακτικὸς νόμος, ἐπειδὴ τὸν δίδει ὁ Λόγος ἀρχικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, καὶ δι' αὐτοῦ προσδιορίζει μόνον τὸ εἶδος τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου ἐν γενεῖ· εἰ δὲ θελήσωμεν νὰ κάμωμεν ὑπέρτατον νόμον ἐμπειρικοῦ τινα καὶ ὑλικόν, θέλομεν ὑποτάξαι τὴν θέλησιν εἰς τὴν αἰσθητικὴν ὁρμήν, καὶ ἐπομένως θέλομεν καταργήσαι ὅλην τὴν ἠθικὴν καὶ εὐτεῦθεν θέλομεν καταστήσαι αἰσθητικότητά τινα, τῆς ὁποίας βίσις εἶναι ὁ λεγόμενος εὐδαιμονισμός.

ΙΖ'. Διότι ἐμπειρικὴ ἀρχὴ ἀναφερομένη εἰς τὸ πρακτικόν δὲν ἐξηγεῖ Τί πρέπει νὰ κάμωμεν, ἀλλὰ Τί συνήθως κάμνομεν, ἐπειδὴ ἡ ψῆρα, ἥτις εἰς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις μᾶς δείχνει ἐπίσης ἀγαθὰ καὶ κακὰ, μᾶλλον δὲ, πλείυτερα τὰ δεύτερα παρὰ τὰ πρῶτα, δὲν ἐμπορεῖ νὰ μᾶς διδάξῃ Τί εἶναι ἀγαθόν καὶ Τί κακόν. Συγγεῖ λοιπὸν τὰ ἔθνη μὲ τὰ ἀγαθὰ ἤθνη, ἤγουν τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ κακόν ὅς τις στοχάζεται, ὅτι ὁ-

πειραδῆποτέ τις ἐμπειρικὴ ἀρχὴ δύναται νὰ μᾶς τὰ διδάξῃ· τὰ ἔθνη δύνανται μὲν νὰ εἶναι ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἀλλ' εἶναι ἐναντίου τῶν κανόνων τῆς Λογικῆς νὰ ἐκδεχθῶμεν τὸ γένος ἀντὶ τοῦ εἶδους.

ΙΖ'. Καὶ πάλιν ὑλικὴ ἀρχὴ εἰς τὸ πρακτικὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἐμπειρικὴ· εἴτετι ἔπρεπε νὰ ζητήσωμεν τι εἰς τὴν φύσιν, πρὸς τὸ ὅποιον σπουδάζουσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τοῦτο νὰ θεωρήσωμεν ὡς καθολικὸν ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἢ δὲ ἀρχὴ νὰ μᾶς προτάξῃ τρόπον τινα, ἸΖ' ἦτε τοῦτο τὸ ἀντικείμενον. Τοῦτο δὲ δὲν ἔμπορῆ νὰ εἶναι ἄλλο, εἰμὴ σταθερὰ καὶ μόνιμη τις κατάστασις, εἰς τὴν ἐπιάν ἔμπορῶν νὰ ἀναπαυθῶσιν ὅλαι αἱ φυσικαὶ καὶ ἐπιτετηθευμέναί χρεῖαι μᾶς εὐκολώτατα, καὶ νοστιμώτατα καὶ διαρκέστατα· καὶ ἐπομένως, τὸ ὅποιον ἔλεγον οἱ παλαιοὶ Εὐδαιμονίαν. Ἄλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι οὕτω μεταβάλλεται ἡ ἠθικὴ εἰς ἀπλὴν ἀνάπαυσιν τῶν αἰσθήσεων, ἡγρουν αἰσθητικὴν καὶ κτηνώδη κατάστασιν, μ' ὅλον ὅτι ἔμπορῶν νὰ τὴν ἀναμάσουσιν οἱ προτάξῃ τῆς ἐξευγενισμένην καὶ αἰσθηματικὴν κατάστασιν· διότι ὁ σκοπὸς τῶν σπουδῶν προσδιορίζεται τότε διὰ τῆς αἰσθητικῆς ὕμης, καὶ μάλιστα κατὰ νόμους τῆς φύσεως, ἡγρουν τῆς ἀνάγκης· εἰδὼ δὲν ἠθελε λέγειν ὁ Λόγος, Πράττε τὸ ἀγαθόν· ἀλλὰ μόνον ὁ νοῦς ἠθελε μᾶς προτάξῃ, Εὐρισκε τὰ μέσα τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἡθούων σου· καὶ πρώτη ἀρετὴ, καὶ μὲν Δία ἡ μόνη ἠθελεν εἰσθαι εἰς τοιαύτην ἠθικὴν ἢ φρόνησιν· αἱ δὲ ἄλλαι ἠθελεν προτάξῃσαι ἀπ' αὐτὴν, καθὼς τὸ ἔλεγον ῥητῶς οἱ Ἐπικούρειοι, «Πάντων ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν ἡ φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι περικέσθαι ἀρεταίαι» (Διογ. Λαέρτ. Ι, 132)· ἀλλ' ὅτι οὕτως ὁ ἄνθρωπος παραβαίνει συχνάκις

τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πράττει ἐναυτία εἰς τὸν Λόγον (ΙΑ'), εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ φανερόν. Κρατοῦμεν λοιπὸν τὸν καθαρὸν καὶ καθ' εἶδος ἐκείνον νόμον (ΙΕ'), καὶ εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην Ἠθικὴν ζητοῦμεν νὰ εὐρώμεν τὴν ὕλην, ἐπάνω τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἐφαρμασθῇ.

ΙΗ'. Ὁ ἀνώτατος τῆς ἀρετῆς νόμος (ΙΑ') εἶναι ἀναγκαία ἠθικὴ ἀρχὴ καὶ θεσις· ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ δι' αὐτῆς ἀπολύτως ἀναγκαῖον τινα τρόπον τῆς πράξεως. Διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀπόλυτος ἐντολὴ· ἐκ δὲ ταύτης ἐκπηγάξει πάντα ἠθικὴ ἐνοχὴ. Αὕτη δὲ ἡ ἐνοχὴ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο εἰμὴ σχέσις μίαν ἀπολύτως ἀναγκαίας γνωσθείσης ὑπὸ τοῦ Λόγου πράξεως πρὸς μίαν θέλησιν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν φυσικὴν ποιότητα τοῦ ὑποκειμένου ἡ πράξις αὕτη· ἢ, νὰ εἶπω συντομώτερα, ἡ δι' ἠθικοῦ νόμου ἀναγκαιότης προαιρετικῆς καὶ ἐνδεχομένης πράξεως. Ἡ δὲ ἐνοχὴ αὕτη ἐνομάζεται καὶ καθ' ἑκαστὴν πράξις δὲ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφιλοχωρεῖ ἐνοχὴ λέγεται ὅτι γίνεται κατὰ τὸ καθήκον ἢ παρὰ τὸ καθήκον, καθὼς ἢ θέλει ἢ συμφωνεῖν ἢ ἀντιφέρεσθαι μὲ τὴν ἠθικὴν ἐνοχὴν.

ΙΘ'. Εἶπα, ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ θεσις (ΙΗ')· διότι καθὼς εἰς τὴν Λογικὴν ἐδιακρίναμεν τρία εἶδη προτάσεων κατὰ τρόπον, ἐνδεχομένην, διαβεβαιωτικὴν, καὶ ἀναγκαίαν (Λογικ. ΡΛΘ')· οὕτως ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσι τρεῖς νόμοι πρακτικοὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἐνδεχόμενος, τὸν ὁποῖον ἐν χρειάζονται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι· οἷον, ὁ νόμος τῶν πράξεων τοῦ τεχνίτου· διότι ὅς τις δὲν θέλει νὰ γείνη τεχνίτης, εἰς τοῦτον εἶναι περιττὸν νὰ ἐξεύξη πῶς πράττονται τὰ ἔργα τῆς τέχνης· διαβεβαιωτικὸς, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦσιν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μὲ κῆποιαν ἐξαιρέσειν· οἷον, πᾶς ἄνθρωπος θέλει τὴν εὐτυχίαν του·

διότι είναι και ἄνθρωποι, οἵ τινες ὄχι μόνον τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀπαρνοῦνται δι' ὑψηλότερον σκοπόν. ἀναγκάιος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦσιν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, εἰς ἔχῃσι Λόγον· καὶ οὗτος εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀρετῆς.

Κ'. Ποῖαν δὲ ἀναγκαιότητα περιέχει ὁ νόμος οὗτος πρέπει νὰ εἰπωμεν μὲ συντομίαν. Ἀναγκάζεται λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν προσδιορίζεται νὰ κάμῃ τι, τὸ ὅποιον δὲν ἔκαμνε χωρὶς τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου· ἔθ' ἐπὶ προσδιορισμὸς ἢ εἶναι ἐξωτερικὸς, ὡς τις λέγεται καὶ μηχανικὸς· ἢ ἐσωτερικὸς, ὡς τις λέγεται καὶ ψυχολογικὸς· οὗτος δὲ πάλιν ἐνεργεῖται ἢ δι' αἰσθητικῶν μέσων, ἢ διὰ νοητικῶν· ὡς τις, φέρ' εἰπεῖν, διὰ ἔσθμιων καὶ μαστιγῶσεων προσδιορίζεται νὰ σταθῇ ἢ νὰ ὑπάγῃ ποῦποτε, ἀναγκάζεται ἢ βιάζεται μηχανικῶς· ὡς τις δὲ προσδιορίζεται εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀπὸ τὰς ἡδονὰς ἢ λύπας τῶν αἰσθησεων, ἀναγκάζεται μὲν ψυχολογικῶς, ἀλλὰ δι' αἰσθητικῶν μέσων· ὡς τις ἐπὶ ἐμποδίζεται νὰ πράξῃ τι, ἐπειδὴ συλλογίζεται τὴν πράξιν συνωδευμένην μὲ κίνδυνον, ἢ φοβεῖται τοὺς νόμους, ἀναγκάζεται ψυχολογικῶς διὰ νοητικῶν μέσων· ἀλλ' εἶναι τελευταίου καὶ ἀνάγκη ἄλλη διάφορος παρ' ὅλας αὐτάς· ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ἀναγκάζεται τις ψυχολογικῶς πάλιν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἐνεργεσίαν τοῦ Λόγου διὰ σκοποὺς ὑψηλοτέρους, διὰ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ἠθικῆ αὐτῆ ἀναγκαιότης εἶναι κυρίως ἐλευθερία νὰ καταπατήσῃ ὅλας τὰς ἄλλας πράξεις, καὶ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸ ἀγαθόν, εἰς ὅσον νὰ λέγεται ἄνθρωπος μὲ Λόγον· ταύτην τὴν ἠθικὴν ἀνάγκην ἐκφράζομεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μὲ τὸ Εἰκὸς ἐστὶ.

ΚΑ'. Πᾶσα ἐνοχὴ ὑποθέτει, ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἶναι θύαμις τις νομοδότης, ἢ τις προσδιορίζει τὴν ἀναγκαιότητα πράξεως τίνος, ἢ ἢ τις ὑποχρεώνει· καὶ ἄλλη θύναμις, ὑποτε-

ταγμένη εἰς τὴν πρώτην, καὶ δεχομένη τὴν ἀναγκαιότητα πράξεως ἐξηρητημένης ἀπ' αὐτὴν, ἢ ὑποχρεοῦμένη· ἢ μὲν πρώτη ὀνομάζεται πρακτικὸς Λόγος, ὅστις εἶναι αὐτόνομος· ἢ δὲ δευτέρα, Θέλησις, ἣτις θεωρεῖται παθολογικῶς ἢ ἐμπειρικῶς προσδιοριστὴ· διότι εἰὰ τὴν ὑποθέσομεν καθαρὰν, ταυτίζεται μὲ τὸν Λόγον, καὶ σπεύδει πρὸς τὸ ἀγαθὸν χωρὶς κἀμμίαν ἄλλην ἐντολήν. Παθολογικῶς δὲ προσδιοριστὴν τὴν ὀνομάζομεν, καθὸ δυναμένην νὰ προσδιορίζεται καὶ ἀπὸ πάθου· καὶ ταύτην καθυπετάσσει ἡ Ἠθικὴ εἰς τὸν Λόγον.

Σημειώσεις. Εἰ μὲν θεωρήσωμεν τὰ ὑποκείμενα τῆς ἐνοχῆς, ἦγουν τὰ ἐποῖα πρέπει νὰ ὑποταχθῶσι εἰς τὸ νὰ κἀμῶσι τὰς πράξεις, βλέπομεν, ὅτι ταῦτα οὐκ εἶναι οὔτε ζωῆς ἀμοῖρα, οὔτε ἄλογα, οὔτε ἀκράτως λογικά· διότι τὰ μὲν πρῶτα δύναται νὰ ἀναγκασθῶσι εἰς πράξεις τῆς μηχανικῆς· τὰ δὲ δεύτερα, καὶ ψυχολογικῶς· οὕτως ἀναγκάζομεν βάρως εἰς κίνησιν διὰ τοῦ μοχλοῦ· καὶ τὸν ἔπουν ἐλαύνομεν διὰ τῆς μύσσης· ἀλλὰ καθαρῶς λογικὰ ὄντα διευδύνονται ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὸ ἀπολύτου ἀγαθοῦ διὰ μὲν τῆς καθαρῆς τῶν βελησιῶν, καὶ ἐπομένως διὸ χρειάζονται οὐδὲ νόμον εἰς πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ· διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπῶμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἔχει καθήκοντα πρὸς ἑαυτὸν ἢ πρὸς ἄλλα ὄντα. Ἡ ἰδέα λοιπὸν τοῦ καθήκοντος ἔχει ἀληθινὴν σημασίαν καὶ ἐφαρμογὴν μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἶναι αἰσθητικοὶ ἐν ταυτῷ καὶ λογικοί. Εἰ δὲ θεωρήσωμεν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐνοχῆς, ἦγουν τὰς πράξεις, πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπεχρεῶνται τοιαῦτα ὄντα, εἶναι φανερόν ὅτι αὐταὶ πρέπει νὰ εἶναι ἐλευθεροί, καὶ ἐπομένως αὐταὶ κατ' ἑαυτὰς δύναται καὶ προαιρετικά. Πράξις, ἣτις ἢ ἀπολύτως ἢ σχετικῶς εἶναι ἀδύνατος, εἶναι ἀφρασις νὰ τὴν θεωρῶμεν ἠθικῶς ἀναγκαίαν· ἐνταῦθεν ἡ βίασις, Περὶ τῶν ἀδυνάτων οὐδὲ εἰς νόμος. Ἀδύνατοι δὲ πράξεις εἶναι καὶ αἱ ἀπαγορευόμεναι διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου· εἶναι ἐπλούσιαι ἠθικῶς ἀδύναται· διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖται νὰ ὑποχρεωθῇ ἀπὸ κανὼνα ἀνώτερου τοῦ νὰ πρᾶξῃ κακὰ. Πράξεις τελευταῖον, αἵτινες οὐκ ὑποτάσσονται εἰς τὴν προαίρεσιν, δὲν εἶναι ἀντικείμενα καθήκοντος· καὶ ἐπομένως, ὅπου ἡ βελησις δὲν δύναται νὰ κἀμῃ ἐκλογὴν, παύει πάντα ἐνοχῆ. Διὰ τοῦτο κἀμῆσι τῆς καὶ ἐγγενῶς γεννημένος δὲν εἶναι ὑποχρεῶς νὰ ἔχῃ

κόλλες· οὐδὲ δύναται νὰ γείνη ἐγκλημα θγευείας ἢ εὐτελείας τὸ νὰ εἶναι τις κακοσχηματισμένος τὸ πρόσωπον. Ἐπάροχοντι δὲως καὶ πράξεις, αἵ τινες σωματικῶς μὲν θεωροῦνται εἶναι ἀκόσμιαι καὶ ἀπροαίρετοι, δύναται δὲ ἀπὲ τὴν θέλησιν ἢ νὰ εὐπολισθῶσιν, ἢ νὰ προαχθῶσιν ἢ καὶ νὰ ἀλλοιωθῶσιν ὅπως οὖν· οἶον, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ κοιμάσθαι, τὸ δουρεῖσθαι, ἰδρῆναι κτλ. Ὅτι λοιπὸν οὕτω θεωροῦμενον ὑπόκειται εἰς τὴν θέλησιν, ἐμπορεῖ νὰ γείνη καὶ καθήκοντος ἀντικείμενον· οἶον, Μὴ χαλάσης τὸν στόμαχόν σου δι' ἀμετρίας· Μὴ ἐμποδίσῃς τὴν διαφόρησίν σου μὲ στενοχωρητικούς τρέπους κτλ.

ΚΒ'. Μ' ὅλον ὅτι ὁ τῆς ἀρετῆς νόμος πρέπει νὰ εἶναι οἷα τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου παρακινήτικῆ ἀρχῆ ὅλων τῶν πράξεων· πρέπει μ' ὅλον τοῦτο νὰ προστεθῆ εἰς αὐτοὺς καί τις ἐκ τοῦ ὑποκειμένου προσδιαριστικῆ ἀρχῆ, ἢ τὸ κινῶν, ἢ τὸ λεγόμενον ἐλατήριον, τὸ ὁποῖον διαπερᾷ καὶ ἐμψυχώνει ὅλον τὸν πράττοντα εἰς τρόπον, ὥστε ἢ ἐκ τῆς αἰσθητικῆς ὀρμῆς προσερχομένη κλίσις καὶ ἀποστροφή, μ' ὅλον ὅτι αὐτὴ προσφέρει τὴν ἔλην τῶν πράξεων, νὰ μὴ προσδιερίξῃ αὐτὴ καὶ μόνη τὴν θέλησιν· διότι κατ' ἄλλον τρόπον ἤθελεν εἶσθαι ἐξωτερικὴ καὶ ἐνδεχομένη ἢ τῶν πράξεων πρὸς τὸν νόμον συμφωνία. Τὸ ἐλατήριον τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι αἰσθημα ἢ πάθημα προσερχόμενον ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς τοῦ νόμου ἀγιότητος· καὶ ἀρμοδιώτατα ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ σέβας πρὸς τὸν νόμον. Τὸ πάθημα τοῦτο ἴσως πλέον συνεργεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προξενουμένην χάριν, ὅσον εἶναι διαρκέστερον καὶ ἰσχυρότερον, ἐπειδὴ γίνεται οἷ αὐτοῦ πάντοτε ἐκουσιώτερον τὸ ὑποκείμενον νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν νόμον, καὶ νὰ ἀγαπᾷ τῆς ἐντολῆς τὸ ἀντικείμενον.

ΚΓ'. Διότι εἶναι ὁμολογούμενον παρὰ πάντων, ὅτι τῆς αἰσθητικῆς ὀρμῆς τὰ αἰτήματα ὅθεν ταυτίζονται μὲ τὸ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου· ἐκείνη, ἢ αὐτὴ οὕσα μὲ τὴν ὀρμὴν τῶν ἀλόγων κτηνῶν, ἀπαιτεῖ μόνον νὰ ἀναπαυθῆ χωρὶς νὰ παρκτηρῆ ἂν

ἀδίκως ἢ δικαίως· ὁ δὲ Λόγος, εἰάν θελωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν εὐκρινῶς τὴν συνειδήσιν μας, ἀπαιτεῖ νὰ μὴ ἀδικήσωμεν τινα, ἀλλὰ νὰ πράττωμεν τὰγαθόν. Πρέπει λοιπὸν τὴν αἰσθητικὴν ὄρμην, ὅχι νὰ τὴν ἐξολοθρεύσωμεν, διότι αὐτὴ μᾶς διδίδει τὴν ὕλην τῆς ὑπάρξεώς μας δεικνύουσα τοὺς τρόπους τῆς συντηρήσεώς μας, ἀλλὰ νὰ τὴν καθυποτάξωμεν εἰς τὴν θέλησιν. Τὸ αἰσθημα λοιπὸν τῆς ἀγιότητος τοῦ νόμου πρέπει νὰ βασιλεύῃ εἰς τὰς καρδίας μας, καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὄρμην, ἐσάκις ἐπιχειρῶν διὰ κακῶν μέσων νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ἔργατης· Τούτο τὸ αἰσθημα, μ' ὅλου ὅτι ὡς σέβας πρὸς τὸν νόμον ἐμπορεῖ νὰ μᾶς φαίνεται ἀηθὲς καὶ πικρὸν· πρέπει νὰ μᾶς εὐφραίνῃ θεωροῦντας, ὅτι τὸ πρὸς τὸν νόμον σέβας εἶναι σέβας πρὸς τὸν νομοδόκην Λόγον, καὶ ἐπομένως σέβας πρὸς ἡμᾶς αὐτούς· ἡ συναίσθησις τῆς ἡμετέρας νομοδοτικῆς μεγαλειότητος πρέπει νὰ μᾶς ἐμφυχόνῃ καὶ νὰ μᾶς κάμνῃ προθυμοτάτους εἰς τήρησιν αὐτῶν τῶν ἡμετέρων θεσπισμάτων, καὶ φίλους τῶν τοῦ νόμου ἀντικειμένων.

ΚΔ'. Τὸ αἰσθημα τοῦτο, ἢ τὸ ἐλατήριον, ἢ τὸ σέβας πρὸς τὸν νόμον εἶναι· α') ἀπόλυτον, ἐπειδὴ θέν κρέμαται ἀπὸ διδόμενά τινα ἐξωτερικά, καθὼς τὸ πρὸς ἄνθρωπον τινα σέβας, τὸ ὅποτον γεννᾶται ἐκ τῆς τούτου παρουσίας καὶ παρατηρήσεως, διὰ τὴν ὁποῖαν κάμνομεν τὸ ἀγαθόν καὶ ἀπεχόμεθα ἀπὸ τοῦ κακόν· β') ἀπεριόριστον, ἐπειδὴ ὁ νόμος εἶναι κατὰ πάντα ἄγιος καὶ τίμιος, ἐνῶ εἰς πάντα σεβαστὸν ἄνθρωπον δυναμέθα νὰ εὐρωμεν καὶ ἐλλείμματα, τὰ ὅποια μᾶς περιορίζουν τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας μας· γ') γενικῶς ἀποθεκτόν, ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος ἔχει τὸ κύρος δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ τὸ πρὸς ἄνθρωπον σέβας θέν δύναται νὰ ἔχη ταιούτου κύρος. Νὰ ἐκλάβωμεν εἰς ἐλατήριον πρὸς τὸ ἀγαθόν

παθολογικά τινὰ αἰσθήματα, οἷον ἐλπίδα ἀπολαύσεως ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ φόβου κολάσεως διὰ τὸ κακόν, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀφανίσωμεν ὅλης τῆς ἠθικῆς τὴν οὐσίαν, ἐπειδὴ τότε ὁ ἄνθρωπος θέλει πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποφεύγειν τὸ κακὸν ἔχι ἀπολύτως, ἀλλὰ σχετικῶς διὰ τὴν ἀπόλαυσίν του, καὶ οὕτως ἐμπορεῖ πολλάκις νὰ παρεκτραπῆ, καὶ κατὰ σύγκρισιν δύο ἀπολαύσεων νὰ προκρίνῃ τὴν ἐκ τῆς πράξεως τοῦ κακοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Τί εἶναι Ἀρετή.

ΚΕ΄.

Απὸ τὴν κατὰ τὸ συνειδῶς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (IH΄) ἐκπηγάξει ἡ Ἀρετή. Γίνεται δὲ κατὰ τὸ συνειδῶς ἡ τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσις, ὅποταν εἰς τὰς πράξεις ὑπόκεινται ὡς βάσεις τοιαῦτα φρονήματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀναλαμβάνουσι τὴν εἰκόνα γνησίας ἠθικότητος· ἐπειδὴ δὲ τὰ φρονήματα ταῦτα δὲν εἶναι ἄλλα, εἰ μὴ τὸ ἀπόλυτον πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον σέβας (KB΄), αὐτὸ τοῦτο τὸ σέβας εἶναι καὶ ἡ ἀληθινὴ καὶ οὐσιώδης εἰκὼν τῆς ἀρετῆς. Ἀρετὴ λοιπὸν ἐν γένει εἶναι ἡ κατὰ τὸ καθήκον πράξις τοῦ ἀνθρώπου προερχομένη ἀπὸ σέβας ἢ ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν (A΄). Ἀρεταὶ δὲ εἶναι τὰ διάφορα εἶδη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀναφαίνεται ἡ ἐν γένει ἀρετὴ διὰ μερικῶν καὶ προσθιωρισμένων πράξεων.

Σημειώσεις. Ἀρετὴ κατὰ λέξιν σημαίνει ἁρμογή, καὶ παράγεται ἀπὸ τὸ ῥῆμα Ἀρεῖν, ἤτοι προσκαυχέσθαι, καθότι εἶναι ἡ μέση

εἰς τὸν Λογικὸν ἄνθρωπον ἀρμύζουσα διαγωγή· εἰάν τὴν παράγωγι τινὲς ἀπὸ τοῦ Αἰρεῖν, ἤγουν ἐκλέγειν, πρέπει κἀλλίον νὰ τὴν παράγωγον ὄθεν παράγεται καὶ τὸ αἰρεῖν, ἤγουν ἀπὸ τοῦ Ἄριου· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀ' εἰ ῥεῖν παραγωγή της εἶναι ἀπίθανος.

Κζ'. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἔπεται ὅτι εἶναι ἠθικὴ τελειότης τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀτελής καὶ περνωρισμένος, ὡς παλαιῶν πάντοτε μὲ πάθη καὶ κλίσεις ἐναντίας, τὰς ὁποίας τόσον εὐκολώτερα καταπαλαίει, ὅσον συχνότερα τὰς νικᾷ· ἔμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς αὐτὴν διὰ τῆς καθημερινῆς ἀσκήσεως· εἰάν δὲ ἐννοήσωμεν τελειούντι καὶ καθαρῶς λογικὸν ὄν· καὶ ἡ τελειότης του θείλει εἶσθαι ἀπερίριστος καὶ ἀυξήσεως ἀνεπίδεκτος, ἐπειδὴ ἡ θείλησις του δὲν προσδιορίζεται διὰ κλίσεων. Αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἀγιότητος, ἣτις προσιδιάζει εἰς τὸν ἀπειροτέλειον Θεόν, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνεται ὁ περνωρισμένος ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο ὁ ἠθικὸς νόμος ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ. Σπουδάσον νὰ γείνης ἄγιος· ἢ κατὰ τὸ εὐαγγελικόν. »Γίνεσθε τέλειοι, ὡς περὸ πατῆρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ὄσιν.«

Κζ'. Καὶ ἐπειδὴ κυρίως δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὴν τελειότητα ταύτην, ἀλλὰ μόνον διὰ συνεχῶν προόδων νὰ πλησιάσωμεν εἰς αὐτήν, καὶ ἐπομένως ὄχι νὰ γείνωμεν οἱ αὐτοί, ἀλλ' ὅμοιοι μὲ τὸν Θεόν· διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρω (Κζ') ἐκφρασις σημαίνει κυρίως, Σπουδάσον νὰ γείνης ὁμοίος μὲ τὸν Θεόν· καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς μὲ τὸν Θεόν προσομοιώσεως ἐμβαινόμεν εἰς πνευματικὴν τινὰ μὲ τὸν Θεόν κοινωνίαν, καὶ ἐνούμεθα μὲ τὸ Θεόν· διὰ τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ ὁ νόμος καὶ οὕτω, Σπουδάσον νὰ ἐνωθῆς μὲ τὸν Θεόν.«

ΚΗ'. Ὅς τις σπουδάζει νὰ φθάσῃ τὴν ἠθικὴν τελειότητα, καὶ διὰ καθημερινῆς ἀσκήσεως προχωρεῖ εἰς αὐτήν, ἀποκτᾷ εὐκολίαν

τινά εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ λέγεται ὅτι ἔχει ἕξι ἐν τοῦ ἐκτελεῖν τὰ ἀγαθὰ. Ἐμπορεῖ λοιπὸν ἡ ἀρετὴ νὰ ὀριεθῇ σπουδῇ ἀδιάκοπος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τελειότητος καὶ ἀγιότητος, καὶ ἕξις τοῦ ἐκτελεῖν τὸ ἀγαθόν. ἀλλ' ἡ ἕξις αὕτη δεῖν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ μηχανικῇ, ἤγουν διὰ μόνον προσεδισμὸν γεννημένη, ἀλλ' ἐλευθέρᾳ, ἤγουν ἐξ ἐσωτερικῆς τιμῆς καὶ ὑπακοῆς πρὸς τὸν νόμον ἀδιαλείπτως ἀγάπῃ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν δεῖν ἔμπορεῖ νὰ στερηθῇ τὴν ἀσκησιν καθὼς οὐδὲ καμία ἀπὸ τὰς ἄλλας ἕξεις. Διὰ τοῦτο ἀπῆται εἰκαίως Διογένης ὁ Κυνικός ταύτην τὴν ἀσκησιν ἀπὸ πάντα φιλάρετον (Διογ. Λαέρ. ζ', 70, 71).

Σημειώσεις. Ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, προσδιοριζομένη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν νομοθεσίαν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου· ἡ δὲ διαίρεσις αὐτῆς εἰς φυσικὴν ἀρετὴν καὶ εἰς χριστιανικὴν ἔχει τὴν βίαιότην εἰς τὴν ἀμφιβολίαν. Φυσικῶς ἐνάρετος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἔχῃ ὅλον τοῦ τοῦ σώματος νὰ τὴν κατορθώσῃ εἰς τὰς φυσικὰς τοῦ δυναμει· καὶ πολλοὶ ἐθνικοὶ τὴν ἐκατορθώσαν κατὰ τὴν ἀψευδῆ τῆς ἁγίας γραφῆς «Ἐδύη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶν ἤγουν χωρὶς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θεῶν ὁδηγίαν πράττουσιν ἐνάρετα ἔργα· χριστιανικῶς δὲ, ὅταν αἰτῆται θεῶν τὸ τοῦ ὑψίστου ἔλεος, βοηθητικόν, καὶ ἀντιληπτικῶν τῶν ἐναρίτων τοῦ πράξεων· ἡ δὲ διαίρεσις τῆς ἀρετῆς εἰς φυσικὴν καὶ πολιτικὴν εἶναι περιττὴ, ἐπειδὴ ἐκείνη συμπεριλαμβάνει καὶ ταύτην· διότι ὁ Λόγος αὐτὸς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολίτην νὰ εἶναι ὑπήκοος εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως· αὕτη δὲ ἡ ὑπακοὴ ἐνομαζέται πολιτικὴ ἀρετὴ· καὶ διὰ νὰ εἶναι τοῦτο, ποίπει νὰ γίνῃται ἀπὸ σέβους καὶ ἀγάπην πρὸς τοὺς νόμους, καὶ ἔχει ἀπὸ φόβου ποινῆς· διότι ἄλλως παύει νὰ εἶναι ἀρετὴ καὶ γίνῃται φάσμα τῆς ἀρετῆς. Πολλοὶ δὲ εἰς τὸ φάσμα τῆς ἀρετῆς ὑπέκλινται βίαιως κακὰ φρονήματα, καθὼς βεβαιόματα το λεγόμενον ἀπ' ἑλευς τοὺς ὑποκριτὰς· ἡ ὑπόκρισις, καθὼς φίλον πατήριον μετὰ τὴν ἀγιότητα, τὴν ἀπειρὴν ἔχον οἱ ὑποκριταὶ προσωπεῖον διὰ νὰ ἀπατώσῃ τοὺς ἄλλους πρὸς ὁσιότητων, εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπεμύστατον καὶ ἐπικινουστάτον κακὸν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Σημειώμεν δὲ προσέτι, ὅτι φάσματα ἀρετῆς εἶναι καὶ αἱ ἐκ κορύσεως, οἰκογενεας, τύχης, ἐξόνους φανόμενοι ἀρεταί, εἰάν δὲν προσέχωνται καὶ ἀπὸ ὑψηλότερα φρονήματα· ὅς τις εἶναι, φέει εἰπεῖν, ἀπὸ φυσικὴν διὰ

ἴσταν εὐεργετικῆς, ἢ ἀπὸ ἀνερίδιαι νεῦρα σιμνῆς, ἢ ἀπὸ συνήθειαν οἰκιακῆς ἀγωγῆς, διὸ ὑβρίζει ἄλλους, ἢ εἶναι ἀνδρείος, διὰ τὴν ἀντράφη εἰς τὰ ἔρη, καὶ συνεκκληραγωγῆτο μετὸς συμπατριωτας του, τοῦτου διὸ δυνάμιθα νὰ εἰπωμεν ἀληθῶς ἐνάρετον, εἰὰ τὰ ποστερήματα ταῦτα διὸ τὰ ἐκτελῆ ἀπὸ σίβας καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ἰδικὴν νόμον τοῦ Λόγου.

ΚΘ. Θεωρουμένη ἡ ἀρετὴ ὡς αὐξουσα θεξιότης πρὸς τὸ ἀγαθὸν (**ΚΣ.**) ἐπιδέχεται καὶ βαθμῶν τινῶν προσδιορισμὸν, ἦγον τὰ εἰς τὴν ἀρετὴν ὡς βᾶσις ὑποκείμενα φρονήματα φαίνονται ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὸ καθῆκον διαγωγῆς ὡς ἐπιταμένον τι μέγεθος (**Μεταφυσ. (ΝΣ', ΞΗ').**) Ἄλλὰ διὰ νὰ προσδιορισθῇ βαθμὸς τῆς τῆς ἀρετῆς, πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ὄχι μόνον αἱ ἐκτάσεις μερικῶν τινῶν ἐναρέτων πράξεων, καὶ τὰ ἀντιθετὰ των ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀλίγκεια τῆς ἐναρέτου διαγωγῆς· διὰ τοῦτο ὁ προσδιορισμὸς οὗτος μένει πάντοτε ἀβέβαιος.

Σημείωσις. Ἡ ἀρετὴ κατ' ἑαυτὴν ὡς νοπεύτι θεωρουμένη εἶναι τελειῦν τι καὶ ἀπολυτὸν, οἷδ' ἐμπορεῖ νὰ εἶναι βαθμοῦ ὑψηλοτέρου ἢ κατωτέρου· ἀλλ' ἡ διὰ μερικῶν πράξεων ἐν τῷ χρόνῳ φαινομένη, ποίπει, καθὼς εἶναι αἱ ἀντιληπταὶ τῶν πραγμάτων ποιότητες, νὰ ἐπιδέχεται διαφόρους βαθμούς· καὶ ἐμπορεῖ καὶ ἡ ἀρετὴ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου κατὰ διαφόρους χρόνους, καὶ ἡ ἀρετὴ διαφόρων ὑποκειμένων συγχρόνων ἢ ἑτεροχρόνων νὰ παραβληθῶσι πρὸς ἀλλήλας, καὶ νὰ διορισθῇ Τίς εἶναι μεγαλυτέρα ἢ μικροτέρα, ἦγον Τίς πλησιαζει μάλλον καὶ Τίς ἦττον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀρετῆς· οἷον, ἡ ἀρετὴ τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος, Θερασυβούλου, Ἐπαυωνδου, Κάτωτος κτλ. Ἄλλ' ὁ προσδιορισμὸς οὗτος εἶτι εἶναι ἀβέβαιος, γίνεται φανερόν· διὰ τὴν εἰς ἐξετάσωμεν μερικῆς τῆς πράξεως, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὄχι μόνον τὴν ἐκτάσιν των (οἷον, εἰὰν τις ὠφέλησει πολλοὺς διὰ τῶν εὐεργεσιῶν του) καὶ τὰ τούτων ἐμπόδια (οἷον, εἰὰν εὐεργετῶν τις ἔχῃ σὲ πολλὴν περιορισίαν, ἢ χρόνον, ἢ ἰστίαν του ὠφέλιαν, τὰ ὅποια ἐπρεπε νὰ τὴν ἐμποδίζουσαν νὰ εὐεργετῇ), ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἐλαττήρια (οἷον, εἰὰν εὐεργετήσῃ ἐκ φιλιανθρωπίας, ἢ φιλοδοξίας, ἐλπίδος ἢ ὑποχαιρέσεως, ἢ ἐπιθυμιῶν νὰ γένη ἀγαπητὸς κτλ.). Καὶ ἐπειδὴ προσέτι μερικαὶ πράξεις διὸ ἀποδεικνύουσιν ἐξιν εἰς τὸ ἀγαθόν, ποίπει νὰ εἶναι σιροῖ ἀδύνατος τειούτων πράξεων εἰὰ νὰ σαφηνισθῇ πιθανώτατα τὰ ἀ-

γαθὰ τοῦ ἐναοίτου φρονήματα· βεβαίαν ὁμῶς κρίσιν ἐμπορεῖ νὰ κάμη ὅς τις γυροῖσι ἀνελλιπῶς καὶ τὰς ἐσωτερικάς καὶ ταὶ ἐξωτερικάς προ-
στάσεις τοῦ πράττοντος, ἦγουν ὁ πάντων τῶν ἀνθρώπων καρδιογνώ-
στης ΘΕΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἁμαρτήματος καὶ κακίας.

Α'.

Ε' ἂν αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀντιμάχωνται εἰς τοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι καθυποβεβλημένος, ὀνομάζονται ἄνομοι ἢ παράνομοι γενικῶς. Εἰ ἂν δὲ οἱ νόμοι εἶναι ἠθικαὶ ἐντολαὶ ἢ ἀπαγοραί, καὶ κατ' αὐτῶν ἀντιφέρονται αἱ πράξεις, θιότι ὁ πράττων θέν ἔχει σέβας πρὸς τοὺς νόμους, ὀνομάζονται πράξεις κακοῦ ἢ θείας· τοιαῦται πράξεις ὀνομάζονται καὶ ἁμαρτήματα, καὶ εἰ ἂν ἡ συχνὴ αὐτῶν ἐπανάληψις θεικνύη ὅτι ἐγιναν ἕξις εἰς τὸν πράττοντα αἱ πράξεις αὐταί, ὀνομάζονται κακίαι.

ΔΑ'. Ἡ παράβασις ἐνδεχομένου νόμου λέγεται ἔλλειμα ἢ ἐλάττωμα· ἡ δὲ τοῦ διαβεβαιωτικοῦ, ἀφροσύνη ἢ δὲ τοῦ ἀναγκαίου, ἁμαρτήματα (ΙΘ'). ἢ ἀνόμημα· εἰ ἂν, φέρ' εἰπεῖν, τεχνίτης παραβαίῃ τοὺς νόμους τοῦ νὰ κατασκευάσῃ καλὰ τὰ ἔργα του, λέγεται ὅτι κάμνει ἐλάττωμα· εἰ ἂν δὲ τις θέν φυλάττῃ τοὺς νόμους τῆς εὐτυχίας του, λέγεται ἀφρων· εἰ ἂν δὲ παραβαίῃ τοὺς γενικοὺς καὶ καθολικοὺς τῆς ἠθικῆς νόμους, παράνομος μὲν ἀπλῶς, κακὸς δὲ, εἰ ἂν τὸ κάμνῃ πρὸς καταφρόνησιν τοῦ νόμου ἐκ μοχθηρᾶς ἕξεως (Α').· εἰότι ἐνθί-

χεται να είναι και παράνομος, χωρίς να είναι κακός· οὐτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅταν τις οἰκιοποιήται χαμένου τι πράγμα, νομίζων αὐτὸ ἀδίσποτον, εἶναι παράνομος, καθότι θέλει να κυριεύσῃ ξένον κτήμα· εἴν δὲ ἐξεύρων ἔτι εἶναι τοῦ δεύτος καταφρονῆ τὸν νόμον καὶ τὸ ἀρπάξῃ, τότε κάμνει ἀμάρτημα τὸ ὁποῖον εἶναι κακία.

ΛΒ'. Α'λλὰ τίς εἶναι ὁ Λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀμαρτάνει ὁ ἄνθρωπος; βέβαια, εἴτε δὲν ἔχει μόνον τὴν δύναμιν τοῦ ἐνεργεῖν, ἢ γοῦν τοῦ προσδιορίζειν ἑαυτὸν αὐτοκινήτως διὰ τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ τὴν δεκτικότητα τοῦ πάθους, ἢ γοῦν τὸ να προσδιορίζεται ὑπὸ τῶν αἰσθητικῶν ὁρμῶν ἐναντίον τοῦ νόμου· ὁ δὲ ἔσχατος λόγος ταύτης τῆς παθητικότητος εὐρίσκεται εἰς τὸ περιωρισμένον καὶ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν εἶναι ἄκρατος καὶ καθαρὰ ἡ ἐνέργειά της· ἀλλὰ πρέπει να διακρίνωμεν ἐνταῦθα τὰ ἀμαρτήματα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἀναγκαίως ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπὸ τὰ ἀμαρτήματα τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν θέλησίν του· ἐκείνα οὐδὲ ἀμαρτήματα λέγονται· ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀμάρτημα, καθὼς καὶ ἡ ἀρετὴ, εἶναι ἐλεύθερον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου.

ΛΓ'. Τὸ μέγιστον ἀμάρτημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ κακία (Λ').· γίνεται δὲ καὶ αὕτη ἕξις εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ ἡ ἀρετὴ, ἢ γοῦν, ἔχει μηχανικῶς, ἀλλ' ἐξ ἐσωτερικῆς καὶ ἐλευθέρως θέλησεως τοῦ ἀνθρώπου (ΚΗ'). Μ' ὅλον ὅτι λοιπὸν λέγομεν περὶ τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου, ὅτι εἶναι δούλος τῆς κακίας, ἐπειδὴ κυριεύει εἰς αὐτὸν ἡ κακία τόπον, ὥστε φαίνεται αὐτὸς ὡς να ἔχασεν ὅλην ὀλοτελῶς τὴν τῆς ἐλευθερίας ἐνέργειαν· ἡ ἔκφρασις μας ὁμως γίνεται τροπολογικῶς, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀρχικὸς χαρακτήρ, καὶ οὐσιώδης καὶ ἀπαραίτητος, ἐμπορεῖ μὲν να παραλάσῃ κατ' ἀνθρώπους, καθ-

ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οὐσιωδῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταργηθῇ παντελῶς· ἡ δουλεία λοιπὸν τοῦ κακοῦ εἶναι θεληματικὴ· ἠδύνατο πᾶσαν στιγμήν νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμά, εἰάν μόνον ἤθελε μὲ τὰ σωστά του. Διὰ τοῦτο δὲν τὸν ταλαιῶμεν μόνον, καθὼς τὸν ὑπ' ἀνάγκης ἐξωτερικῆς εὐρισκόμενον εἰς δουλείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν καταφρονοῦμεν καὶ τὸν ἀποτροπιαζόμεθα ἐνταυτῷ τρόπῳ τινι, ἐπειδὴ κρίνομεν δικαίως, ὅτι ὁ κακὸς δὲν τιμᾷ ὕψον πρέπει, τὸν ἑαυτὸν του ἢ τὸν νόμον τοῦ Λόγου του, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπιβιβάζοντι εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀξίαν λογικοῦ ἔντος, καθὼς ἐχρεώσται καὶ ἠδύνατο νὰ τὸ κάμῃ ἂν ἤθελεν.

ΛΔ'. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν τὴν κακίαν ἀπὸ τῆς μὴ ἀρετῆς· αὕτη κυρίως εἶναι στέρησις ἢ ἄρνησις ἀρετῆς, καὶ ἐνυπάρχει εἰς τοὺς ἀνικάνους νὰ πράξουν τὴν ἀρετὴν, ὅποιοι εἶναι οἱ παῖδες· ἀφ' οὐ ὠριμάσῃ ὅμως ἡ ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν ἀναπτυχθῶσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις του, καὶ εἶναι ἱκανὸς εἰς κατάρθωσιν τῆς ἀρετῆς, τότε ἡ μὴ ἀρετὴ εἶναι δεῖγμα ἠθικῆς διαφθορᾶς, καὶ πλησιάζει εἰς τὴν κακίαν· καὶ γίνεται ἀληθινὴ κακία, εἰάν δὲν προεβῆσθῃ ὁ ἐλεύθερος Λόγος νὰ τὴν ἀποβάλλῃ πρόρριζον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον.

ΛΕ'. Διὰ τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος ἐνήλικος καὶ κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι ἢ ἠθικῶς ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος, ἢ ἠθικῶς κακός· ἠθικὴ ἀδιαφορία ἐμφιλοχερεῖ μόνον, ὅπου αἱ πράξεις δὲν γίνονται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐλευθερίας, ὅποιοι εἶναι αἱ πράξεις ἢ τῶν νεογνῶν παιδῶν, ἢ τῶν μωρῶν καὶ ἀνοήτων· ὡσαύτως καὶ αἱ πράξεις εἶναι ἢ ἀγαθαὶ καὶ ἐνάρετοι, ἢ ἡμαρτημέναι καὶ κακαὶ· καὶ ἡ φαινομένη ἀδιαφορωτάτη πράξις πρέπει νὰ εἶναι ἐγχαραγμένη μὲ τὴν σφραγίδα τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀγαθὰ ἢ κακὰ φρο-

νήματα· ἀπολύτως δὲ ἀδιάφοροι πράξεις δὲν ὑπάρχουσι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

ΛϚ'. Ἀλλὰ πρέπει τὸ πρᾶγμα νὰ ἐννοηθῇ εἰδικῶς καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· διότι ὑλικῶς καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου εἶναι καὶ πράξεις ἀδιάφοροι, ἤγουν ἐκ τῶν ὁποίων οὔτε κακόν, οὔτ' ἀγαθόν τι προξενεῖται εἰς τοὺς ἄλλους· οἷον, νὰ γράψω ἄρθος ἡϊστᾶμενος· νὰ δώσω 25 γρόσια ἢ εἰκοσιπεντάγροσον χρυσοῦν νόμισμα εἰς ἀγόρασιν ὠνίου τινος, εἰάν ἀκριβῶς ἴσονται ἡ μία μὲ τὴν ἄλλην ποσότητα· Ἄλλη τις ὕμως ἀδιαφορία ἐπιθεορουμενὴ ἀπὸ πυρρόνισμῶν εἰς τὰς πράξεις, ὅτι θηλονότε καμμία πράξις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὴ οὔτε κακὴ, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο προσδιορίζονται ἀπὸ ἐξωτερικοὺς νόμους καὶ συνηθείας, „Νόμω ἀγαθόν, καὶ Νέμω κακόν· ἡθδικῆ λέγω αὕτη ἀδιαφορία θανατόνει τὴν ἀρετὴν, καὶ πρέπει νὰ ἀποσταλθῇ εἰς τοὺς κόρακας.

Λζ'. Καθὼς ἡ ἀρετὴ θεωρεῖται ὡς αὐξουσα δεξιότης πρὸς τὸ ἀγαθόν (ΚϚ'.ΚΘ'), οὕτω καὶ ἡ κακία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐξουσα δεξιότης πρὸς τὸ κακόν. Ἐπιδέχεται λοιπὸν καὶ αὕτη τοὺς βαθμοὺς τῆς, ἐπειδὴ καὶ εἰς αὐτὴν τὰ ὡς βᾶσις καθυποβαλλόμενα φρονήματα ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς παρὰ τὸ καθήκον διαγωγῆς φαίνονται ἐπιτεταμένον μέγεθος. Μ' ὅλον τοῦτο καὶ ἐδῶ ὁ προσδιορισμὸς εἶναι ἀβέβαιος, ἐπειδὴ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὅχι μόνον αἱ μερικαὶ κακοήθεις πράξεις κατὰ τὴν ἔκτασίν των, καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν ἐμπόδια, καὶ τὰ συνεργούντα ἐλατήρια, ἀλλὰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς κακοήθους διαγωγῆς.

Λη'. Ἐάν λοιπὸν οἱ Στωϊκοὶ ἤθελαν, ὅτι δὲν εἶναι διαφορὰ ἀμαρτήματος πρὸς ἀμάρτημα, καθὼς οὐδ' ἀρετῆς πρὸς ἀρετὴν (Διογ. Λαέρ. Βιβ. Ζ', 100, 120)· ἀπέβλεπαν βί-

βαια πρὸς τὸν οὐσιώδη χαρακτήρα τῶν πράξεων, καὶ πρὸς τὴν ἀγνότητα τοῦ νόμου, ὅστις κατὰ πάντα πρέπει νὰ εἶναι ἀπαράβατος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἶχαν κατὰ τοῦτο δίκαιον· ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς αὐτὰς πράξεις δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι δὲν ἐκτείνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧτον, καὶ ἐπομένως δὲν προξενοῦν βλάβας διαφόρους, ἡγουν μικροτέρας ἢ μεγαλητέρας. Ὅς τις ἀπέχει, ἔλεγαν, ἑκατὸν σταδίων ἀπὸ τὸν Κάνωβον, καὶ ὅς τις ἕνα, ἐπίσης καὶ οἱ δύο δὲν εἶναι εἰς τὸν Κάνωβον (Διωγ. Λαίρ. Βιβ. Ζ. 120). Ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματός των ἀποδείχεται, ἡ ἀνισότης τῶν ἀμαρτημάτων· εἴοτι τὸ διάστημα τῶν ἑκατὸν σταδίων εἶναι μεγαλύτερον παρὰ τὸ τοῦ ἑνός. Διὰ τοῦτο νομίζομεν εὐλόγως χειρότερον τὸν καθημερινὸν μεθύοντα παρὰ τὸν κάποτε πίπτοντα εἰς μέθην· καὶ ἀκρατέστερον τὸν ὅς τις δὲν τιμᾷ τὸν ἑσπέρου τοῦ γάμου θεσμὸν παρὰ τὸν ὅς τις τὸν σίβεται· καὶ αἰσχροκερδέστερον τὸν ὅς τις δὲν φεῖσεται οὔτε πτωχὸν οὔτ' ὀρφανὸν οὔτε χήραν, παρὰ τὸν ὅς τις ζητεῖ νὰ ἀδικήσῃ τοὺς πλουσίους κτλ.

Σημειώσις. Πρέπει ἰδῶ νὰ κρίνωμεν ἐν παρέδῳ τὴν ἀπ' Ἀριστοτέλους ἀρξαμένην γνώμην Ἠθικολόγων τῶν, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι μεσότης εἰς τὰς πράξεις· ἡ δὲ κακία εἶναι ἐκκλισίς καὶ παρέκβασίς ἀπὸ τοῦ μέσου ἢ κατ' ὑπερβολὴν ἢ κατ' ἔλλειψιν (Ἀριστοτ. Ἠθικ. Νικομ. Β', 5.). Εἶναι μὲν ἀληθὲς, καθὼς θελεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ἔτι κατ' ἕνα μένον τρέπον γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀγαθός, κακὸς δὲ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους («Τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστὶ . . . , τὸ δὲ καταρθεῖν μοναχῶς»), δὲν ἔπεται ἔμως ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι μόνον μέσον τι μέτρον, ἡ δὲ κακία μένον ἐκκλισίς ἀπ' αὐτοῦ· εἴοτι πρῶτον μὲν ὑπάρχουσιν ἠθικαὶ πράξεις, αἱ ὅσσαι δὲν φαίνονται μεσότητες μεταξὺ δύο ἄκρων, καθὼς εἶναι ἡ φύλαξις τῆς ὑποσχέσεως· καὶ κακαί, αἱ τινες δὲν φαίνονται ὑποχωρήσεις ἀπὸ τοῦ μέσου· εἴον, φόνος, κλοπὴ, μείγρια κτλ. Δεύτερον δὲ, εἰς τειαντὰς κακίας, αἱ ὅσσαι ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχωρήσεις, ἀντιστρίφει πολλάκις ἢ σγῆσις· ἔαν, φέρ' εἶπειν, εἰρητισ, ἔτι ἡ μὲν ἀσωτία δίδει κατ' ὑπερβολὴν, ἡ δὲ φε-

λαργυρία κατ' ἄλλωσιν, ἐμποροῦμεν γὰρ ἀνταίσιμιεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἢ μὲν ἀσωτία κάρνει ἐλγιστοτην οἰκονομίαν, ἢ δὲ φιλαργυρία μεγίστην. Τελευταίου κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον δὲ προσδιερξεται ἰκανῶτι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου μέτρον τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἰὰν εἰς εὔρετω τῆς μετόρητος ἔπρεπε γὰρ ἐξετάσθητις κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀριστοτέλους «ὅτι δεῖ, « καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ οὐ ἔνεκα » δεῖν πῶδύνατο γὰρ πράξῃ τι φοβοῦμενος μὴ δὲν ἐπιτύχη τὰ ἀπαιτουμένα· προσίτι ἐμελογεί καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, „ὅτι τὸ μέσον οὐ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ το πρὸς ἡμῶς“, ἤθουν εἶναι ὑποκειμενικῶ, γὰρ εἶπω οὕτω, τῆσιν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς· αὕτη δὲ εἶναι ἐνδεχομένη καὶ μεταβλητῆ. Καὶ ἰὰν ἐπιπτε τοῦ εἰς τὸν νοῦν γὰρ ἐφαρμοσῆ τὴν μαθηματικὴν θεωρίαν δύο ἀντιθέτων ποσῶν εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ὑπόθεσιν· οὕτως ἤθελε μᾶς παραστήσειν τὴν μὲν ἀπὸ τὰς δύο ἀντιθέτους κακίας = + α, τὴν δὲ ἄλλην = - α, καὶ ἰπομίνως ἤθειεν ἐκλάβειν τὴν ἀρετὴν ὡς μηδὲν μεταξὺ τῶν δύο, ἰπειδὴ + α - α = 0. Εἶναι ὅμως καταόδηλον, ὅτι ἀρετὴ καὶ κακία εἶναι θετικῶ, ἀλλὰ τὸ ἔν ἀντιθέτων τοῦ ἄλλου, ἰπειδὴ ἐμποδίζονται καὶ καταργοῦνται ὑπ' ἀλλήλων ἀπικράλλατα, καθὼς εἰς τοὺς χρηματικὸς ὑπολογισμοὺς εἶναι καὶ τὸ ὄφλημα θετικόν τι, ἀλλ' ἀντιθέτων τῆς περιουσίας, καὶ διὰ τοῦτο λεγόμενον λειπτικὸν ἢ ἀποφατικόν, ἰπειδὴ σμικρύνει τὴν περιουσίαν, ἢ καὶ τὴν ἀφανίζει, ἰὰν πληρωθῇ δὲ αὐτῆς τὸ ὄφλημα.

ΛΘ'. Ἀμαρτήματα γινόμενα κατὰ πρόθεσιν καὶ ἐπίτηθες, καὶ ἐκπηγάζοντα ἐκ καταφρονητικῶν τοῦ νόμου φρονημάτων, ὀνομάζονται κακουργήματα (ΛΑ')· πλημμελήματα τὰ δὲ ἢ σφάλματα, ἐὰν προέρχωνται ἐμμέσως ἀπὸ ὀλιγωρίας τοῦ νόμου προπαρευομένην τῆς πράξεως· ὀνομάζονται προσέτι ὀρέξεως μὲν ἀμαρτήματα, ἐὰν ὁ πράξας κάρητι ἀπηγορευμένου· ἀμελείας δὲ, ἐὰν δὲν κάρητι προσταγμένου· ἐμποροῦν δὲ καὶ τὰ δύο γαίνουν καὶ ἀπὸ κακίαν καὶ ἀπὸ πλημμελείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ ἀξίας καὶ φαυλότητος τῶν πράξεων, ἀξιομισθίας καὶ τοῦ ὑπαίτιου· καὶ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κριτοῦ, ἡγουν τοῦ συνειδότος, καὶ Θεοῦ τοῦ κριτοῦ μας.

Μ'.

Ε' πεισὴ ἢ μὲν πράξις τῆς ἀρετῆς εἶναι ἀπόλυτον ἀγαθόν (Α'), τὸ δὲ τοῦτου ἐναντίον, κακόν· διὰ τοῦτο εἰς ἐκεῖνο μὲν ἀποδίδεται ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἀπόλυτος ἀξία, ὁ ἀπόλυτος ἔπαινος· εἰς δὲ τοῦτο ἡ ἀπόλυτος καὶ ἐσωτερικὴ φαυλότης, ἡ ἀπόλυτος ἀποδοκιμασία τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐλευθέρου αἰτίου των. Ἀπὸ ταύτην τὴν ἀξίαν καὶ φαυλότητα κρέματα καὶ ἡ ἀξιομισθία, καὶ τὸ ὑπαίτιον τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν των διαγωγὴν, ἢ ἡ ἠθικὴ των ἀξιομισθία καὶ ἡ ἠθικὴ των αἰτία· τὸ δὲ ἀνυπαίτιον ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ψιλὴ ἀπουσία τοῦ ὑπαίτιου χωρὶς τινα ἀληθινὴν ἀξιομισθίαν.

ΜΑ'. Διότι πᾶσα πράξις ἐμπορεῖ νὰ ἔχη διπλὴν τινα ἀξίαν ἢ φαυλότητα, μίαν ἐξωτερικὴν καὶ σχετικὴν, καὶ ἄλλην ἐσωτερικὴν καὶ ἀπόλυτον· ἐκείνην μὲν ἔχουν αἱ ὠφέλιμοι ἢ βλαβεραὶ πράξεις· ταύτην δὲ, αἱ ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ. Κατὰ ταύτας κρινόμενα ἢ ἀξιομισθία καὶ τὸ ὑπαίτιον, ἐμποροῦν καὶ αὐτὰ νὰ θεωρηθῶσι διπλῶς. Καὶ εἰμὲν αἱ πράξεις εἶναι ὠφέλιμοι ἢ βλαβεραὶ, εἶναι αἱ πρόξαντες ἀξιομισθοὶ ἢ ὑπαίτιοι ἐξωτερικῶς καὶ σχετικῶς. τοιαῦται ἀξιομισθία: εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, αἱ

βραβεύονται με ἐγκόλπτα ἀπὸ τοῦς Ἡγεμόνας· καὶ τοιαύτη αἰτία εἶναι, ὅταν λέγωμεν ὁ θάνατος τοῦ θείους προήλθεν ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ τὴν ἀμάθειαν· ἐσωτερικῶς δὲ καὶ ἀπολύτως ἀξιόμισθαι ἢ ὑπαίτιοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν αἱ πράξεις τῶν ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ εἰς τὰ φρονήματά τῶν, κρίνῳνται ἀγαθαὶ ἢ κακαί.

ΜΒ'. Ἡ ἀξιομισθία ἠθικοῦ ὄντος πεπερασμένου εἶναι ἐπιτησ περιηρισμένη, καθὼς καὶ ὁ αἰτία του, ἐπειδὴ, καθὸ τοιοῦτον, ἐμπορεῖ νὰ πλησιάζῃ καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀντιθέτου κακοῦ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς (ΚΣ', ΔΗ'). Τὸ δὲ μέγεθος τῶν ἀξιομισθειῶν καὶ αἰτιῶν του προσδιορίζεται διὰ τῆς ἐπιτεταμένης ποσότητος τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας του, καθὼς φανερώνεται ὁλικῶς ἕως οὗ ὑπάρχει εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. Διατι δὲ αἱ ἀμοιβαί του γίνονται ἀπὸ τοῦ πανάγαθου βραβευτὴν αἰῶνικι, καὶ ἄπειροι· τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν του, καθὼς ἐρμηνεύεται κατὰ πλάτος εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ἱεράν Θεολογίαν· ἡμεῖς δὲ, τὴν πεπερασμένην ἡμῶν φύσιν ἐξέχροντες, καὶ ἐὰν κατορθώσωμεν πᾶν εἰς ἡμᾶς δυνατὸν ἀγαθὸν, πρέπει νὰ λέγωμεν τὸ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου »Δούλοι ἀχρεῖοι ἐσμέν.«

ΜΓ'. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας ἢ φαυλότητος τῶν πράξεων, καὶ ἐπομένως τῶν πραττόντων προσώπων, ὀνομάζεται ἠθικὸς καταλογισμὸς πρὸς διακρίσιν τοῦ δικανικοῦ· καὶ γίνεται καὶ εἰς τὴν ἀξιομισθίαν καὶ εἰς τὴν αἰτίαν καθ' ὅλον τὸ μέγεθος τῶν. Ἡ πράξις τοῦ καταλογισμοῦ λέγεται εὐθύνη. Ἐπειδὴ δὲ ἀξιομισθία καὶ αἰτία εἶναι δύνανται νὰ μεταβῶσιν εἰς ἄλλο πρόσωπον κατὰ τὴν κυρίαν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν σημασίαν· διὰ τοῦτο οὔτε διὰ ξένην ἀξιομισθίαν, οὔτε διὰ ξένην αἰτίαν γίνεται ὑπεύθυνος ὁ ἄνθρωπος.

ΜΔ'. Ἡ ἠθικὴ εὐδύνη διακρίνεται ἀπὸ τὴν δικαιοκῆν διὰ τῶν ἐφεξῆς δύο χαρακτήρων.

α'. Ἡ ἠθικὴ εὐδύνη γίνεται ὄχι μόνον διὰ τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξιωμασίαν· διότι καὶ ἡ πλήρωσις τοῦ κατ' ἀνάγκην καθήκοντος ἐμπορεῖ ἠθικῶς θεωρουμένη νὰ λογισθῇ ἀξιωμασία, εἰάν ὄχι ὅπου φόβου ποινῆς, ἀλλ' ἀπὸ σέβας τοῦ νόμου προσδιορίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς φυλάξιν τῶν ξένων δικαίων· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἠθικὸς νόμος αἰτεῖ πλείοτερα παρὰ τὸν τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ὅς τις μόνον περιορισθῇ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν τοῦ δικαίου καθηκόντων, καὶ ἐπομένως ὕδην βλάπτει μὲν τενα, ἀλλ' οὐδ' ὠφελεί τινα ἐξ ἀγάπης, ἐμφαίνει κακοῦθῃ φρονήματα· διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι ὄχι ἡ πλήρωσις τῶν τοῦ δικαίου καθηκόντων, ἀλλὰ ἡ τῶν τῆς ἀγάπης εἶναι ἀξιόμισθος, ἢ ὅτι αὕτη εἶναι ἀξιωμασιωτέρα παρ' ἐκείνην.

β'. Ἡ ἠθικὴ εὐδύνη ζητεῖ νὰ προσδιορίσῃ ὅλον τὸ μέγεθος καὶ τῆς αἰτίας καὶ τῆς ἀξιωμασίας, ἐπειδὴ ἀνερευνητὰ ἐνδύτατα ἐλατήρια τῶν πράξεων· ἐνῶ ἡ δικαιοκῆν ἐξετάζει μόνον τὰ ἐξωτερικὰ καὶ φαινόμενα· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ συμβῇ, ὥστε δύο δικαιοκῆν νὰ εἶναι ἐπίσης ὑπαίτιοι καὶ νὰ πᾶσαν τὴν αὐτὴν ποινὴν, μ' ὅλον ὅτι οἱ βαθμοὶ τοῦ ἁμαρτήματός των ἠθικῶς ἐκμετρούμενοι ἐμποροῦν νὰ εἶναι διαφορώτατοι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ εὐδύνη ἀνερευνητὰ ἐνδύτατα· διὰ τοῦτο εἶναι δι' ἡμᾶς πολὺ ὀβριβασιωτέρα παρὰ τὴν δικαιοκῆν· ἐν μόνον δικαστήριον ὑπάρχει, ὅπου ἐμπορεῖ νὰ γείνη ἡ ἠθικὴ εὐδύνη ἀσφαλεστάτη· τὸ δικαστήριον τοῦ ὑψίστου.

ΜΕ'. Ὅς τις ἐξετάζει τὰς προαιρετικὰς πράξεις προσώπου τινος, καὶ αὐτὸ τὸ πρόσωπον διὰ ταύτας τὰς πράξεις του, διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀξίαν ἢ φαυλότητα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀναλόγους αὐτῶν συνεπειάς, οὕτως λέγεται, ὅτι δικάζει ἢ κρίνει.

Τούτο δὲ ἔμπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ καὶ αὐτὸ τὸ πράττον πρόσωπον, καὶ ἄλλα λογικὰ ὄντα. Καὶ ἔπομένως ἅπας ἄνθρωπος ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἀξίας ἢ φαυλότητός του, καὶ τῶν ἀναλόγων μ' αὐτὰς συνεπειῶν εἶναι ὑποκείμενος εἰς οὗτω δίκας, μίαν ἐσωτερικὴν θεμελιωμένην εἰς τὴν ἀπόρασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ πράττοντος, καὶ ἄλλην ἐξωτερικὴν, ἣτις πηριζεται εἰς τὴν ἀπόρασιν ἄλλων ἠθικῶν ὄντων. Ἡ δὲ δίκη εἶναι ἐνταῦθα ἠθικὴ καὶ διάφορος παρὰ τὴν δικανικὴν, προσδιοριζομένη ὄχι κατὰ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς.

ΜΣ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δικαστήριον κἀθεται κριτῆς τὸ συνειδῶς (Θ'). Ἐὰν ἐηλονότι ἢ ἀρχικὴ συνείδησις τοῦ ἀπὸ τοῦ Λόγου ἀπαιτουμένου εἶδους τῶν πράξεων ἠθικοῦ τινος ὑποκειμένου ἀναφέρουσα εἰς αὐτὸ τὰς πράξεις, τὰς κρίνῃ ἀγαθὰς ἢ κακὰς, λαμβάνει τὸ πράττον ὑποκείμενον τὴν συνείδησιν τῆς ἀξίας ἢ φαυλότητός του, τῆς ἀξιωμαθίας ἢ αἰτίας του· καὶ διὰ ταύτης τῆς συνειδήσεως ἔμπορεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὰς ἠθικῶς ἀναγκαίας συνεπείας τῶν πράξεών του κατὰ τὴν ἰδέαν ἠθικῆς τιμῆς τοῦ κόσμου διαταγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ ἀκριβῶς τὸ φυσικὸν μὲ τὸ ἠθικόν. Τὸ συνειδῶς φαίνεται ἐνταῦθα ἠθικὴ κρίσις, ἣτις λέγεται κριτῆς τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς κριτῆς ἀδιάψευστος.

ΜΖ. Οἱ ὅροι λοιπὸν Συνειδῶς, ἠθικὴ κρίσις, Ἐσωτερικὸς κριτῆς, εἶναι ταυτόσημοι καὶ φανεροῦν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ κρίνῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τὸν ἑαυτὸν του· ἡ δὲ δύναμις αὕτη δὲν εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν συνείδησιν κατὰ θεωρητικὴν σημασίαν· ὁ πρακτικὸς Λόγος βάλλει νόμον πράξεως εἰς τὴν θέλησιν· ὁ δὲ ἐσωτερικὸς κριτῆς παραβάλλει τὰς πράξεις μὲ τὸν νόμον τούτου, καὶ συμπεραίνει, ἂν εἶναι ἀγαθὰ ἢ κακὰ· καὶ λέγει τρόπον τινα εἰς τὸν ἑαυτὸν του, Σύνοιδ' ἔμαυτ' ὃ ἀγαθὰ ἢ κακὰ πράξαντι.

ΜΗ'. Τὸ συνειδῶς σημαίνει καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὁρμὴν εἰς τὸ νὰ κάμῃ ταύτην τὴν ἐνέργειαν· καὶ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, Ἄγρυπνεὶ καὶ φρουρεῖ πάντοτε τὸν ἄνθρωπον· αὕτη δὲ ἡ ἀγρυπνία κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ ν' ἀποφεύγῃ τὸ κακόν· διὰ τοῦτο ἄνθρωπος μὲ τοιοῦτον συνειδῶς λέγεται εὐσυνείδητος, καὶ τὸ τοῦτου ἐναντίον, ἀσυνείδητος· αἱ δὲ τύψεις τοῦ συνειδῶτος δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ καταδιωγμοὶ καὶ κατακραυγαὶ τοῦ κριτοῦ τοῦτου, εἰς ὅσα ἐπραξεν ὁ ἄνθρωπος κακὰ καὶ παράνομα· καὶ πολλάκις ὁ ὑπεύθυνος ζητεῖ μόνος τὴν ποινὴν τῶν ἁμαρτημάτων του, διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὴν τοῦ συνειδῶτος τύψιν. Ταύτας τὰς τύψεις ἐπροσωποποίησαν οἱ παλαιοὶ, καὶ τὰς ὠνόμασαν Ἐρινυάδας.

ΜΘ'. Μ' ὄλον ὅτι χρεὸς ἠθικὸν καθενὸς ἀνθρώπου εἶναι νὰ παρίσταται καθ' ἡμέραν ἔμπροσθεν τοῦ θρόνου τοῦ θαυμαπίου τούτου κριτοῦ, καὶ νὰ διδῇ λόγον τῶν πράξεών του· μ' ὄλον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὸν νομίσωμεν ἀδιάφευστον, καθὼς ἔπαμεν (ΜΣ'), πρὶν μᾶς διδάξῃ ὁ Λόγος μὲ εὐκρίνειαν Τί εἶναι δίκαιον, καὶ Τί εἶναι ἄδικον, Τί ἀγαθόν καὶ Τί κακόν· διότι πολλοὺς δικαιώνει τὸ συνειδῶς εἰς πράξεις μυρίων ποινῶν ἀξίας, καὶ κατακρίνει πάλιν δι' ἀνεύθυνα, ἢ καὶ ἀξιεπαινα ἔργα. Ποιοὶ διωγμοὶ καὶ φόνοι καὶ ἀπαυθροπίαὶ ἄρρητοι δὲν συνέβησαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ οἱ διώκται ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ὄχι μόνον εὐσυνειδήτους, ἀλλὰ καὶ ἀγιασμοῦ ἀξίους! Ὅταν οἱ βάρβαροι φονεύωσι τοὺς ἑτεροδόξους τῶν, διότι εἶναι ἑτερόδοξοι, νομίζουν, ὅτι κάμνουν ἔργα δικαιοτάτα καὶ ἀγιώτατα, ἐπειδὴ δὲν ἐσυμβουλευθήσαν τὸν Λόγον νὰ μάθωσι Τί εἶναι ἅγιον καὶ Τί ἀνόσιον ἔργον.

Ν'. Ἐὰν τὸ ἐξωτερικὸν δικαστήριον μέλλῃ νὰ εἶναι ὄχι

μόνον δικανικόν, ἀλλὰ καὶ ἠθικόν κατὰ τὴν κυρίαν του σημασίαν· πρέπει ὁ κριτὴς νὰ εἶναι ὡς ἠθικῶς ἀπειροῦ, τὸ ὅποιον νὰ εἶναι πανάγιον, πάνσοφον καὶ παντοδύναμον· καὶ λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι κριτὴς τῶν ἀνθρώπων αὐτὸς ὁ Θεός, διὰ νὰ ἐμπορέσῃ νὰ κρίνῃ ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ πραγματικῶς τὰς τούτων συνεπειὰς εἰς ἠθικὴν τινα διαταγὴν τοῦ κόσμου· αὕτη δὲ ἡ πραγματικὴ ἀποκατάστασις τῶν συνεπειῶν ὀνομάζεται βράβευσις τῶν ἀγαθῶν καὶ ποινὴ τῶν κακούργων.

ΝΑ'. Ὅτι δὲ κριτὴς τῶν ἐναρέτων καὶ κακῶν πράξεων ἄλλος δὲν δύναται νὰ γείνη παρὰ τὸν Θεόν, συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς· διότι εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τὰς ὁποίας κάμνουν τὰ γήινα κριτήρια, ἐρευνῶνται μόνον ἐξωτερικὰ, καὶ φανερά, καὶ ἀποδεικνύμενα διὰ πολλῶν ἐξωτερικῶν σημείων· ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται νὰ ἀνακρίθωσιν ἀφανῆ καὶ ἄδηλα καὶ κρυμμένα. Πῶς λοιπὸν δύναται ἄνθρωπος, ὅς τις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐξωτερικὰς κρίσεις του ἀπαντᾷ ἀναριθμήτους ἐυσκολίας, καὶ μὴ ὅλις δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν δικαίαν ψήφον, πολλάκις δὲ κατακρίνει τὸν ἀθῶον, καὶ βραβεύει τὸν πταιέτην, πῶς λέγω ἐμπορεῖ νὰ κρίνῃ τὰ κρυμμένα τοῦ ἀνθρώπου; ἀλλ' ἡ περὶ τούτων λεπτομερεστέρᾳ ἔρευνα ἀνήκει εἰς τὰς θεολογικὰς πραγματείας.

ΝΒ'. Αἱ βραβεύσεις καὶ αἱ ποιναὶ πολλάκις γίνονται καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἀπὸ τοῦ δικαιοτάτου κριτῆν· πολλάκις δὲ ἀνατίθενται εἰς τὸ γενικὸν δικαστήριον, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ καθεὶς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων του, ὡς θέλει φανῆν εἰς τὴν ἠθικὴν Θεολογίαν. Εἰς τὸν παρόντα βίον ἀκολουθεῖ καὶ κρίνει ἡ θεία δίκη τὰς πράξεις τοῦ καθευδός, καὶ ἐπιφέρει πολλάκις τὰ βραβεῖα ἢ τὰς ποινὰς, διὰ νὰ κάμνῃ τοὺς ἄλλους προσεκτικωτέρους εἰς τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων, καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἄλλους ἀ-

πὸ τὴν κλίσει τοῦ νὰ πράττωσι τὰ κακά. Διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ ἐπροσωποποίησαν τὴν θείαν δίκην ὀνομάσαντες τὴν Νέμεσιν, ἣτις τιμωρεῖ καὶ ἐνταῦθα τοὺς κακοῦργους· καὶ βραδύνει μὲν πολλάκις νὰ τιμωρήσῃ τὸν κακόν, ἀλλὰ θὲν μένει ἀπρακτος· οἷοτι τὸν τιμωρεῖ ἐξ ἀπαντος εἰς τὸν μέλλοντα βίον, εἰάν δι' ἀκατάληπτα εἰς ἡμᾶς αἰτία ἀποθάνῃ ἀτιμώρητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ ἀρετῶν καὶ καθηκόντων.

ΝΓ΄.

Ο ἠθικὸς νόμος δίδει καθήκοντα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἄλλα ἠθικὰ ὄντα, μὲ τὰ ὅποια ἐμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἀμοιβαίας σχέσεις, ἐπειδὴ τὰ ἐνάρετα φρονήματα, τὰ ὅποια σέβονται καὶ τιμῶσι τὸν νόμον τοῦ Λόγου, καὶ ἐπομένως τὴν λογικὴν φύσιν ἐν γένει, τὴν πηγὴν τῆς ἠθικῆς νομοδοσίας, ἀποδίδουσι τὸ τίβας τοῦτο καὶ εἰς τὸ ὑποκείμενον ὅπου ἐνυπάρχουσι, καὶ εἰς ξένα, τὰ ὅποια ἔχουν μετοχὴν ἀπὸ ταύτης τῆς νομοδοσίας. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάζει ἡ τῶν καθηκόντων διαίρεσις εἰς καθήκοντα, τὰ ὅποια ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ του, καὶ εἰς κοινωνικὰ καθήκοντα, καθὼς καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν, αἵτινες ἐκβαίνουσι ἀπὸ τὴν πληρώσει τῶν δευτέρων τούτων καθηκόντων.

ΝΔ΄. Διαφέρει λοιπὸν ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ὅστις διορίζει καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ὄχι καὶ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸν (Περὶ Δικ. ΛΑ΄). Τὰ καθήκοντα ταῦτα τοῦ δικαίου εἶναι μὲν ἀμοιβαία, καὶ ἀποδίδον-

ται επομένως και εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶττον ὑποκείμενον· διότι καθ-
 ὡς ἐγὼ ἔχω καθήκοντα πρὸς ἄλλους, οὕτως ἔχουσι και ἄλλοι
 πρὸς ἐμέ· ἀλλ' εἶναι καθήκοντα ὑπ' ἀνάγκης τηρούμενα, και
 πάντοτε τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του δὲν ἔχει τοιαῦτα
 καθήκοντα, μ' ὅλον ὅτι ἔχουσι ἄλλοι πρὸς αὐτό· ἐνῷ τὰ τοῦ
 ἡθικοῦ νόμου δὲν ἀναγκάζονται, ἀλλ' αἰτοῦνται ἐλευθέρως ἀ-
 πὸ τὸν Λόγον· και τὰ ἀποδίδει τὸ ὑποκείμενον, καθὸ ἐσωτερι-
 κὸν ὑποκείμενον, πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον, ὡς ἐξω-
 τερικόν.

ΝΕ. Εἴαν θεωρήσωμεν τὸ πρᾶγμα λογικώτερα, διὰ
 νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν ἢ τὸ πλάτος τῆς ἰδέας
 τοῦ καθήκοντος, ἐμποροῦμεν νὰ κάμωμεν τὴν ἐφεξῆς λογικὴν
 ἐλομέλειαν τῶν καθηκόντων ὡς πρὸς τὰ δυνατὰ, ἢ νοητὰ ἀντι-
 κείμενα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ ἀναφερθῶσι.

Α'. Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, ἢ πρὸς τὸ Ἐγώ.

Β'. Καθήκοντα πρὸς ἄλλα ὄντα, ἢ πρὸς τὸ Οὐκ ἐγώ.

α'. πρὸς ζωῆς ἕμοιρα.

β'. πρὸς ζῶντα.

1 πρὸς ἄλογα.

2 πρὸς λογικά.

I. πρὸς ἀνθρώπους.

a. ἢ ζῶντας.

b. ἢ ἀποθαρμμένους.

II. πρὸς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὄντα.

a. πεπερασμένης φύσεως (**Α' γγέλου**)

b. Ἀπείρου (**Θεόν**).

Ἀφ' οὗ κατεστρώσαμεν οὕτω τὸ διάγραμμα τῶν δυνατῶν καθη-
 κόντων μας, θελομεν ἐξετάσειν εἰς αὐτὰ ὅ,τι δικαιοῦναι ὁ Λόγος,
 και ὅ,τι δυνάμεθα νὰ νομίσωμεν περὶ αὐτῶν.

ΝΣ'. Εἰς τὰ ζωῆς ἄμοιρα ὄντα δὲν ἔχομεν κἀνέν καθῆκον, ἐπειδὴ μὲν αὐτὰ δὲν ἔχομεν κοινόν τι ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα ἀκωλύτως νὰ τὰ μεταχειρίζομεθα πρὸς ὅποιονδήποτε σκοπόν μας· εἰ δὲ πολλάκις λέγομεν, ὅτι ἀδικον εἶναι νὰ χαλασθῇ ἢ νὰ βλαφθῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἄψυχον ὄν· ἀναφέρομεν ἐξ ἅπαντος τὴν ἀδικίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες τὰ μεταχειρίζονται πρὸς ὄφελός τινος· οὕτω λέγομεν ἀδικον εἶναι νὰ καῆ ὁ οἶκος, ἢ νὰ κρημνισθῇ ὁ πύργος, ἢ ἄλλο τι φυσικὸν ἢ τεχνικὸν ἄψυχον ὄν· ἔχι πρὸς αὐτὸ ἀναφέροντες τὴν ἀδικίαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς κυρίους τῶν πραγμάτων.

ΝΖ'. Καὶ πρὸς τὰ ἄλογα ζῶα δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος κἀνέν καθῆκον, ἐπειδὴ οὐδὲ ταῦτα ἔχουν κοινότητα μετ' ἡμᾶς καὶ συμμεθεξίν τῆς τοῦ Λόγου νομοθεσίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς αὐτὰ εὐρίσκεται ζωὴ καὶ αἰσθησις, τὰ ὅποια εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἡμᾶς· χρεωστοῦμεν νὰ μὴ προξενῶμεν πόρους καὶ ἄλγη εἰς τὴν αἰσθησίαν τινος, οὐδὲ νὰ τὰ στερῶμεν τὴν ζωὴν χωρὶς ἀνάγκης· εἰ δὲ εἶναι θανατηφόρα καὶ ἀνήμερα, τότε ὁ Λόγος λέγει νὰ τὰ φονεύωμεν ὡς ἐχθρούς τῆς ζωῆς μας· Ἐὰν ἔχωμεν οἰκίστα ζῶα, πρέπει νὰ τὰ περιποιούμεθα διδόντες τα τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, καὶ κατοικίαν, καὶ φυλάττοντες τα ἀπ' ἄλλους ἀλόγους ἐχθρούς τινος· εἰ μὲν μᾶς ὑπηρετοῦν μετὰ τὰς δυνάμεις τινος ὡς οἱ ἵπποι, οἱ ὄνοι κτλ. δὲν πρέπει νὰ τὰ σπερορτιζώμεν ὑπὲρ τὴν δυνάμειν τινος, καὶ νὰ τὰ φέρωμεν εἰς κίνδυνον τῆς ζωῆς τινος· εἰ δὲ χρησιμεύουν εἰς τροφήν μας, πρέπει καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν νὰ τοὺς τὸν ἐπιφέρωμεν, ὅσον εἶναι δυνατόν χωρὶς πολλὴν βία καὶ πόρους. Περὶ τούτων εἶναι ἀξιολογώτατος ὁ κανὼν, τὸν ὅποιον μᾶς δίδει ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (Εἰς ἑαυτὸν, Σ', 23.). »Τοῖς ἀλόγοις ζώοις καὶ καθόλου

ἢ πράγμασι καὶ ὑποκειμένοις, ὡς λόγον ἔχων, λόγον μὴ ἔχουσι, ἢ χρῆ' μεγαλοφρονῶς καὶ ἔλευθέρως α· διότι ἢ πρὸς τὰ κτήνη ἀσπλάγχυιά μᾶς κάμνει ἀνεπαισθήτως ἀσπλάγχχους καὶ πρὸς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον.

ΝΗ'. Περὶ δὲ τῶν ἀποθαμμένων, εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσους ἠγάπα καὶ ἐτίμα ζῶντας, νὰ φυλάττη τὰ αὐτὰ αἰσθήματα πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀφ' οὗ ἀποθάνωσι. Ἐάν λοιπὸν καὶ δὲν ἔχωμεν πλέον κοινωνίαν μ' αὐτοὺς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, χρεωστοῦμεν ὅμως νὰ κηδεύωμεν ἐντίμως τοὺς νεκρούς των, καὶ νὰ μὴ τοὺς καταφρονῶμεν ὡς πτώματα κτηνῶν· νὰ εὐχώμαθα πρὸς Θεὸν τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἡσυχίαν· ν' ἀναφέρωμεν εὐφῆμως τὸ ὄνομά των· καὶ νὰ μὴ κακολογῶμεν οὐδὲ τὸν μέγιστόν μας ἔχθρὸν· διότι πᾶσα ἔχθρα συναποτίθεται μὲ τὴν ζωὴν· καὶ εἴαν γίνεται κρίσις περὶ τῶν πράξεών των, αὐταὶ μὲν νὰ κατακρίνωται, εἴαν εἶναι κακαὶ, δὲν ἐμποδίζει ὁ Λόγος· αὐτοὺς ὅμως τοὺς ἀποθανόντας νὰ βλασφημῶμεν, εἶναι ἀσυγχώρητον.

ΝΘ'. Μὲ τοὺς Ἀγγέλους, αἴψα καὶ ἀσώματα ὄντα, λειτουργικὰ τοῦ ὑψίστου κατὰ τὴν ἱεράν μαρτυρίαν τῶν Θεοπνεύστων γραφῶν, κοινωνίαν πραγματικὴν δὲν ἔχομεν εἰς τὸν σωματικὸν τοῦτον βίον, ἐπειδὴ οὔτε συμβόλαια, οὔτε ἄλλας κοσμικὰς σχέσεις συγκροτοῦμεν πρὸς αὐτοὺς. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν ἄλλο καθήκον πρὸς αὐτοὺς, εἰ μὴ νὰ τοὺς τιμῶμεν ὡς ὄντα ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ὡς ἔφορα καὶ προστατευτικὰ τῆς ζωῆς μας ὑπὲρ λόγον, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως.

Ξ'. Πρὸς Θεὸν, τὸν ὑψίστον ἡμῶν δημιουργόν, χρεωστοῦμεν καθήκοντα, ὅποια εἶναι τὰ τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην· ἤγουν τὰ πρὸς αὐτὸν καθήκοντά μας δὲν εἶναι ἐ-

ποία τὰ πρὸς ἄνθρωπον, ἔς τις ἔχει καὶ αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς καθήκοντα· οὐδ' εἶναι τοιαῦτα, ὥστε εἰάν ὁὖν τὰ φυλάξωμεν νὰ πρὸς ἔρχεται εἰς αὐτὸν καίποια βλάβη· διότι τίνα χρεῖαν ἔχει ἀπὸ ἡμᾶς ὁ ἀνευθεὴς; τί δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς εἰς τὴν ἄπειρον αὐτοῦ μακαριότητα; Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντά μας κυρίως εἶναι καθήκοντα πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους· εἰδὼτε τὸ καθήκον τοῦ νὰ τιμῶμεν τὸ Θεῖον τοῦ θέλημα τότε ἐκπληρόνομεν ἀληθῶς, ὅταν μεταχειριζώμεθα καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ὡς λογικὰ ὄντα. Ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα διδάσκει εὐκρινέστερα ἢ ἡθικὴ Θεολογία καὶ ὑπὲρ ταύτην ἡ ἱερά ἡμῶν πίστις· μένου λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν ἐφεξῆς ἀπὸ τῶν ἐκτεθέντων (NE.) καθηκόντων, τὰ πρὸς τὸ Ἐγὼ καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

EA'. Ἐκ τοῦ ἡθικοῦ νόμου ὑποχρεύεται πᾶς ἄνθρωπος νὰ σέβεται τὴν ἀξίαν τῆς λογικῆς φύσεως καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴ κάμνη πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τῶν λογικῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνη πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον· προϋποτιθεμένου (τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτόσηλον), ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκεῖνος κρίνεται ἀγαθός καὶ ἀπὸ τὸν Λόγον, ἢ ὅτι εἶναι σκοπὸς λογικοῦ ὄντος· Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουν δύο εἶδη καθήκοντος· τὸ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ τῆς ἐπιεικείας ἢ χρηστότητος. Τὸ πρῶτον εἶναι κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀποφατικόν· τὸ δὲ δεύτερον καταφατικόν ἢ θετικόν, μ' ὅλον ὅτι ἐφαρμοζόμενα εἰς μερικάς περιπτώσεις ἐμποροῦν καὶ τὰ δύο νὰ ἀλλάξωσι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον. Δικαιοσύνη καὶ ἐπιεικεία ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς δύο γενικαὶ ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται εἰς τὰς πράξεις παντὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου.

EB'. Ἡ Δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ ἡθικοῦ νόμου διαφέρει

ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην τοῦ νόμου τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ ἐκεῖνη μὲν ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν πράττοντα, αὕτη δὲ μόνον εἰς τοὺς ἄλλους· διὰ τοῦτο τὸ καθήκον ἐκεῖνης εἶναι μεγαλύτερον παρὰ τὸ ταύτης· εἶναι, φέρῃ εἰπεῖν, καθήκον μου δικαιοκῶς νὰ πληρῶσω τὸ χρέος μου, εἶναι δὲ καθήκον μου ἠθικῶς νὰ τὸ πληρῶσω μετὰ χαρᾶς καὶ χωρὶς τινος ἀνάγκης· ἀσωτία καὶ κρηπῆλη ἀντιφέρονται εἰς τὸ ἠθικὸν καθήκον, ἐνῶ ἐκ τούτων οὐδὲν πειράζεται τίποτε τὸ καθήκον τοῦ δικαίου· διότι τί τὸν μίλλει τὸν ἄλλον, εἰὰν ἐγὼ ἀτιμάζω τὸν ἑμαυτὸν μου διὰ τῆς μέθης; ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ πατῶ τὰ δίκαιά του εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμενος. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς δικαιοσύνης οὕτω. Μὴ πράττης πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου, τιμῶν καὶ σεβόμενος τὴν ἀξίαν παντὸς λογικοῦ ὄντος.

ΕΓ'. Λόγος δὲ τῆς καθολικότητος ταύτης τῆς ἐντολῆς εἶναι, ἐπειδὴ τὸ δόγμα τοῦ νὰ ἀντιφύρεσθαι εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου, οὐδὲν ἔμπορεῖ νὰ γείνη νόμος δι' ἕλους τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους (ΙΑ').· ἐκ δὲ τῆς ἐκφράσεως ταύτης φαίνεται καὶ ὁ ἀποφατικὸς τῆς χαρακτῆρ (ΞΑ'), ἐπειδὴ εἶναι ἀπαγορευτική, καὶ ὄχι προστακτική· φαίνεται ἕμως πολλαχού καὶ προστακτική· οἶον, Πλήρωσον κατὰ συνείδησιν τὴν ὑπόσχεσίνου. Ὁμίλησον ἐλευθέρως τὴν ἀλήθειαν κτλ.

ΕΔ'. Ἐπίεικεια εἶναι ἡ ἀρετὴ, διὰ τῆς ὑποίας ἐνεργεῖται ἡ τελειότης καὶ εὐδαιμονία ὄχι μόνον τοῦ πράττοντος, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἄλλου, ὅς τις ἔχει κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀρχὴ ταύτης ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ οὕτω. Πράττε ὅ,τι δύνασαι διὰ νὰ ἐπιτύχῃς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου σεβόμενος τὴν ἀξίαν παντὸς λογικοῦ ὄντος·

Αίτιον δὲ τοῦ κύρους ταύτης τῆς ἐντολῆς εἶναι ἡ ἰδέα καθολικῆς τινος νομοθεσίας, εἰς τὴν ὅποσαν ἐφαρμόζεται κυρίως καὶ οὐσιωδῶς τὸ ἔργον τοῦ νὰ συνεργῆται ὁ σκοπὸς τοῦ Λόγου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνέργεια καὶ βοήθεια σκοπῶν τινῶν εἶναι θετικὴ ἐνέργεια· διὰ τοῦτο τὰ τῆς ἐπιεικείας καθήκοντα ἔχουν οὐσιωδῶς χαρακτήρα καταφατικῶν καὶ προστακτικῶν (ΞΔ.). Πολλάνκις ὁμως ἀναλαμβάνουσι καὶ τὸν ἀποφατικόν· οἷον, Παρραίτω τι ἀγαθόν, ὅτι νὰ τὸ λάβῃ ἄλλος, καὶ νὰ εὐτυχῆσῃ δι' αὐτοῦ. Δὲν λαμβάνω τὸ ὄφλημα ἀπὸ τὸν δυστυχῆ χρεώτην μου, διὰ νὰ τὸν βοηθήσω μὲ τοῦτον τὸν τρόπον.

Σημειώσεις. Δὲν εἶναι πράξις ἠθικὴ, ἥτις δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐπιεικείας· διὰ τοῦτο οὐκ εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρεταί, αἱ τῶν, εἰάν ἀναφίρωμεν πᾶσαν μίαν ἢ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους, γίνονται τέσσαρες (ΝΙ') αἱ ἐφεξῆς.

α'. Δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν.

β'. Δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους.

γ'. Ἐπιεικεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν.

δ'. Ἐπιεικεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ Πλάτων (Περὶ Πολιτ. Δ' περὶ Νέμ. Γ'. 428, 688, 963, ἐκδ. Στεφ.) εἰσάγει τέσσαρας ἄλλας γενικὰς ἀρετάς, τῆς ἐποίας ἐνομάζει καὶ μίση ἀρετῆς, τὰς ἐφεξῆς. Σοφίαν (φρόνησιν, νοῦν), Σωφροσύνην, Ἀνδρείαν, Δικαιοσύνην. Καὶ εἰς τοῦτο τὸν ἠκελούθησαν τὸ πλείστον μέρος τῶν ἠθικῶν διδασκάλων, καὶ μάλιστα οἱ Στωϊκοί. Τῆς δὲ τῶν Στωϊκῶν ἀπὸ τὰ τρία κυριώτερον μέρη τῆς φιλοσοφίας (Λογικὴν, Φυσικὴν, καὶ ἠθικὴν) ἀπεδέχθησαν καὶ τρεῖς γενικὰς ἀρετάς, Λογικὴν καὶ Φυσικὴν καὶ ἠθικὴν. Αἰτ' εἰς μὲν τῶν δευτέρων τὴν διεύρεσιν ἢ ἀρετὴν λαμβάνει πολλὰ γενικὴν σημασίαν, ἐπειδὴ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ μὴ ἠθικά· εἰς δὲ τῶν πρώτων ἑλλείπει πᾶσα λογικὴ ἀκρίβεια, ἐπειδὴ δὲν καταλαμβάνομεν διὰ τί παραλαμβάνονται τέσσαρες αἱ γενικαὶ ἀρεταί. Προσέτι ἡ σοφία περιλαμβάνει πᾶσαν ἀρετὴν ἐν γένει, ἐπειδὴ πᾶσα μία ἀπαιτεῖ πρακτικὴν ἢ ἠθικὴν τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐπομένως ὁδηγεῖται εἰς ἅλα τὰ ἔργα τῆς ὑπὸ τῆς σοφίας· διὰ τοῦτο ἐνομάζει ὁ Πλάτων τὴν σοφίαν ἡγεμόνα συμπαύσης τῆς ἀρετῆς. Καὶ οἱ Στωϊκοί ἐστοχαζώτο Σοφόν τὸν τελικὸν εἰς τὴν ἀρετὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος δὲν φθάνει ποτὲ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὸ τέλος τοῦ Φαίδρου, ὅτι τὸ σοφὸν πρᾶσ-

εἰάξει εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον τὸ φιλόσοφον· καὶ ἡ φιλοσοφία ἔλαβεν ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα, ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ σοφία. Κατὰ ταύτην ὅμως τὴν σημασίαν ἡ σοφία δὲν εἶναι πλέον ἀρετὴ, ἀλλ' ἡ ἀγιότης αὐτῆ, ἥτις εἶναι τοῦ Θεοῦ ἰδέα (Κς'). Λαμβάνομεν λοιπὸν οἰκνότερον δύο γενικὰς ἀρετάς, Δικαιοσύνην καὶ Κπιέλειαν· καὶ δύο ἀντιθέτους γενικὰς κακίας Ἀδελίαν καὶ Ἀνεπιείκειαν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ἀντιφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς λογικῆς φύσεως, καὶ ἔχει θετικὸν χαρακτῆρα· ἡ δὲ δευτέρα δὲν τὸν συνεροεῖ, καὶ ἔχει ἀποφατικὸν, καθὼς καὶ ἐπρεπε γὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἀντίθεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ τελείων καὶ ἀτελῶν, ὑψηλοτέρων καὶ κατωτέρων καθήκοντων.

ΞΕ'.

Ε'πειδὴ δὲ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐμπορεῖ γὰ εἶναι ἢ καθαρὸς, ἢ γουν κατ' εἶδος, ἢ καὶ ἐφηρμοσμένος ἐν ταυτῷ, ἢ γουν κατ' ὕλην· διὰ τοῦτο καὶ τὰ δι' αὐτοῦ προσδιοριζόμενα καθήκοντα ἐμποροῦν γὰ διαιερωθῆναι εἰς καθαρὰ καὶ εἰς ἐφηρμοσμένα. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ ἐφηρμοσμένος νόμος ἐμπορεῖ γὰ προσδιορίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον τῶν ἠθικῶν πράξεων ὡς πρὸς τὴν ὕλην τῆς πράξεως ἢ διόλου, ἢ γουν διὰ πᾶσαν περίπτωσιν, ἢ ἐν γένει, ἢ γουν ὄχι διὰ πᾶσαν περίπτωσιν· τὸ ἑποῖον θελεῖ γὰ εἶπῃ, Ὁ νόμος ἐμπορεῖ γὰ προσδιορίσῃ ἢ ἐντελῶς ἢ ἀτελῶς· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν γὰ διαιερωθῆναι καὶ τὰ διὰ τοῦτου προσδιοριζόμενα καθήκοντα εἰς τέλεια καὶ ἀτελῆ· ἐκεῖνα μὲν περιέχουν μερικωτέραν· ταῦτα δὲ γενικωτέραν ἐνοχίην· ἐκεῖνα εἶναι καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης· ταῦτα, τῆς ἐπιεικειᾶς.

Ες'. Τὰ ἐφηρμοσμένα καθήκοντα μᾶς ἀπαντῶσι καθημερινῶς εἰς τὴν ζωὴν· τὰ δὲ καθαρὰ γνωρίζει μόνον ἡ ἐπιστήμη· ἀλλὰ καθὼς ὅλαι αἱ πράξεις θεμελιούνται εἰς τὴν θεωρίαν· οὕτω καὶ τῶν ἐφηρμοσμένων καθηκόντων προπορεύονται ὡς βᾶσεις τρόπωντινα καὶ θεμέλιοι τὰ καθαρὰ· διότι τὰ καθαρὰ λέγουσι μόνον τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον, ἤγουν, Ἐσο δίκαιος καὶ ἐπεικὴς πρὸς σεαυτὸν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους· τὴν δὲ ὕλην, εἰς τὴν ὁποίαν θέλομεν τὰ ἐφαρμοστέα, μᾶς εἶδει ὁ ἐμπειρικὸς βίος· ἤγουν, "Ὅταν ἔχῃς ἐπάγγελμά τι, τὸ διδασκαλικόν, φέρ' εἰπεῖν, ἀπόφευγε πᾶν ὅ,τι ἐμπροσίζει τὸ διδασκαλικόν ἔργον σου, καὶ προσλάβου πᾶν ὅ,τι τὸ συνεργεῖ· καὶ μὴ διδάσκῃς ὅ,τι δὲν συντελεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῶν μαθητῶν σου, ἀλλὰ δίδασκε πᾶν ὅ,τι συμφέρει εἰς αὐτόν.

ΕΖ'. Τὰ ἐφηρμοσμένα καθήκοντα εἶπαμεν ὅτι εἶναι ἡ τέλεια ἢ ἀτελῆ. Τὰ πρῶτα προσδιορίζουσι καὶ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν πράξιν ἐντελῶς καὶ ἐκριβῶς διὰ πᾶσαν περίπτωσιν· οἷον, Φύλαττε πᾶσαν δίκαιαν συνθήκην. Διατήρει τὴν ζωὴν σου. Μὴ παραιτήσῃς τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ σου. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ ὀνομάζουσι τὰ καθήκοντα ταῦτα κατορθώματα. Τὰ δὲν δεύτερα προσδιορίζουσι μὲν καὶ αὐτὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν πράξιν, ἀλλὰ γενικῶς οὕτως, ὥστε μένει εἰς τὸν πλείοντα νὰ διευθυνθῇ καὶ δι' ἄλλων κανόνων εἰς πᾶσαν μερικὴν περίπτωσιν· οἷον, Ἐσο ἐπιμελής, ἢ οἰκονόμος· Βοήθει τοὺς ἐνδεεῖς· ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖται εἰς τίνα τρόπον καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ πρέπει νὰ εἶναι τις ἐπιμελής ἢ οἰκονόμος ἢ βοηθὸς τῶν ἐνδεῶν. Τὰ ἀτελῆ ταῦτα καθήκοντα ὀνομάζαν ἰδιαίτερος οἱ Στωϊκοὶ καθήκοντα.

ΕΗ'. Ἡ μεταξὺ λοιπῶν τελείων καὶ ἀτελῶν καθήκοντων διαφορά εὐρίσκεται μόνον εἰς τὴν ἐφρημοσμένην νομοδοσίαν τοῦ Λόγου· διότι ὅταν τις ἀπὸ τὰς καθαρὰς ἐντολὰς τοῦ καθήκοντος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐπεικειᾶς μεταβῆ εἰς τὰς μερικὰς πράξεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, εὐρίσκει εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἐπεικειᾶς ἀνικανότητα τινα· εἰάν, φέρῃ εἰπεῖν, χρεωστῶ νὰ εἶμαι εὐεργέτης πρὸς τοὺς ἄλλους, εὐθὺς εἰς τὴν πράξιν περιπλέκομαι ἐξ ἀνάγκης μὲ τὰς ἀπορίας. Πρὸς τίνα, Πῶς, καὶ Πόσον χρεωστῶ νὰ γείνω εὐεργέτης, ἐπειδὴ εἰς πάντα καὶ ὡσαύτως καὶ ἐπίσης οὔτ' ἐμπορῶ, οὔτε χρεωστῶ νὰ γείνω εὐεργέτης. Τὸ καθήκον λοιπὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἀτελές, (διότι ἐντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς, καὶ μὲ πλήρη δύναμιν προτάσσεται ἀπὸ τοῦ Λόγου), ἀλλὰ μόνον ὁ νόμιμος προῶρισμός τοῦ προσταζομένου ἀπὸ τὸ καθήκον τῆς ἐπεικειᾶς· ὅτι δὲ ἡ ἀτέλεια αὕτη προέρχεται ἀπὸ τὴν πεπερασμένην ἡμῶν φύσιν, εἶναι φανερόν· διότι ὅσον δυνατώτερος εἶναι ὁ πράττων, τόσο τελειότερα καθίστάνονται τὰ καθήκοντα· καὶ εἰάν δὲν ἦτο περιωρισμένης φύσεως ἢ ὁ ἄνθρωπος, ἤθελαν εἰσθαι τέλεια ὅλα τὰ καθήκοντά του.

ΕΘ'. Ἐπειδὴ οἱ καθαρῶς ἠθικοὶ νόμοι δὲν ἀντιφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ἤγουν δὲν ἀναιροῦν ἀλλήλους ἢ ἐν γένει ἢ κατὰ μέρος· διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ δι' αὐτῶν προσδιοριζόμενα καθαρὰ καθήκοντα δύναται νὰ ἀντιφευθῶσι πρὸς ἀλλήλα. Ἐφρημοσμένοι δὲ νόμοι τῆς ἠθικῆς ἐμποροῦν διὰ τὰς συνθέτους περιπτώσεις τῶν πράξεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται, νὰ περιορίζονται ἀμοιβαίως ὑπ' ἀλλήλων. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐφρημοσμένα καθήκοντα ἐμπεροῦν νὰ ἀντιθέτῶνται τρόπον τινα πρὸς ἀλλήλα. Καὶ καθὸ ἐν καθήκον δύναται νὰ προτιμηθῇ κατὰ τὸ παρὸν ἀπ' ἄλλο, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ,

κατὰ τοῦτο διαίρουσγαι τὰ καθήκοντα εἰς ὑψηλότερα καὶ κατώτερα.

Ο'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀντίθεσις αὐτῆ τῶν καθηκόντων μόνον εἰς τὸν πρακτικὸν βίον συναντᾶται, εἶτε εἰς τὸν Λόγον δὲν εἶναι καμμία ἀντίθεσις, ἀλλὰ μάλιστα ἀρμονία ἀκριβῆς, ἥτις εἶναι καὶ πηγὴ πάσης νομοθεσίας (Περὶ Δικ. Ζ'). διὰ τοῦτο ἡ ἐξέτασις τῶν περιστάσεων, ὅποτε τὸ ἐν καθήκον δυνατόν νὰ προηγηθῆ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔπρεπε κυρίως νὰ γείνη εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην Ἠθικὴν· μ' ὅλον τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ ἐκθέσῃ καὶ ἡ καθαρὰ ἔρους τινὰς καὶ καιónας, κατὰ τοὺς ὁποίους νὰ διευθύνεται ὁ πράττων· ἔρει λοιπὸν εἶναι οἱ ἐφεξῆς.

ΟΑ'. α'. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων προηγείται τὸ πρὸς τὸ Ἐγὼ καθήκον ἀπὸ τὸ πρὸς τὸ Οὐ κεγὼ. Σημαίνει δὲ ὁ κανὼν, ὅτι ὅταν καθήκον τε πρὸς τὸν ἑμαυτὸν μου ἀντιταχθῆ μὲ τὸ αὐτὸ πρὸς ἄλλον καθήκον μου εἰς τρόπον, ὥστε δὲν δύναται νὰ τηρηθῶσι καὶ τὰ δύο· τότε προηγείται τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸ δεύτερον· τὸ δὲ αἴτιον εἶναι, ὅτι τὸ ἴδιον πρόσωπον εὐρίσκεται ἀμέσως εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τοῦ ὑποχρεουμένου· καὶ ὅστις δὲν δύναται νὰ φυλάξῃ τὸ πρὸς ἑαυτὸν καθήκον, οὗτος δὲν δύναται νὰ φυλάξῃ οὐδὲ τὸ πρὸς τοὺς ἄλλους· διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ὁ νόμος τοῦ δικαίου (Περὶ Δικ. ΡΔ'), ἀλλὰ καὶ ὁ ἠθικός θέλει, ὅταν τις προσβάλλεται εἰς τὴν ζωὴν του, νὰ τὴν λυτρώσῃ θανατόν του ἐχθροῦ του. Ἐδῶ τὸ καθήκον τοῦ νὰ διατηρήσω τὴν ἰδίαν μου ζωὴν προηγείται ἀπὸ τὸ καθήκον τοῦ νὰ διατηρήσω τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου. Ὁ δὲ κανὼν ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰν ταυτιζωνται αἱ περιστάσεις· ὁ ἔμπορος, φέρει εἰπεῖν, δὲν ἔχει χρεὸς νὰ ἀμελῆ τὴν ἰδίαν του ἐμπορίαν διὰ νὰ ἀκμάσῃ ἡ τοῦ ἄλλου, μ' ὅλον ὅτι καθήκον του εἶναι νὰ

μη κατατρέχη τὴν τοῦ ἄλλου, ὥστε ν' ἀκμάζη ἡ ἰδική του. Τὸ αὐτὸ δὲ κρατεῖ καὶ ἐπὶ ἡθικῶν προσώπων. Πᾶσα οἰκογένεια, πᾶσα πόλις ἔχει καθήκοντα ἄμεσα εἰς τὸν ἑαυτὸν της, τὰ ὁποῖα προηγούνται ἀπὸ τὰ αὐτὰ καθήκοντα πρὸς ἄλλην οἰκογένειαν καὶ πόλιν. Καμία οἰκογένεια δὲν δύναται νὰ βοηθησῇ ἄλλην, εἰὰν δὲν βοηθῇ πρῶτον ἑαυτήν.

ΟΒ'. β. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων τὸ καθήκον τῆς δικαιοσύνης προηγείται ἀπὸ τὸ καθήκον τῆς ἐπιεικείας. Πρὸς τὸν κανόνα τούτου ἀντιφέρεται πολλάκις ἡ πράξις· διότι ἡ ἐπιεικεὶς λάμπει πλέον εἰς τὰ ὄμματα τῶν πολλῶν παρά ἡ δικαιοσύνη· καὶ πολλοὶ πρὸς βλάβην τῆς δικαιοσύνης ἐφάνησαν ἐπιεικεῖς, καθὼς ὁ κλέψας τὸ βίειον δέρμα εἰὰ νὰ κάμῃ ἐμβάδας τῶν πτωχῶν· ἀλλ' ἡ θεωρία δὲν δικαιώνει ταύτην τὴν πράξιν· θελεῖ μάλιστα τὴν δικαιοσύνην οὐσιώδη χαρακτῆρα τῆς ἐπιεικείας· καὶ ἄδικον ἐλεήμονα ἐκλαμβάνει πλέον ἀντιφατικώτερον παρά τὸν τετράγωνον κύκλον· διότι πῶς δύναμεθα νὰ συντρέχωμεν εἰς ἑαυτοὺς ἢ εἰς τοὺς ἄλλους τὸν σκοπὸν τῆς λογικῆς φύσεως, ἐνεργοῦντες ἐναντίᾳ εἰς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον; Καθήκον ἐπιεικείας εἶναι νὰ βοηθήσω τὸν χρεῖαν ἔχοντα· ἀλλ' ὅχι ποτὲ διὰ καταδρομῆς ἄλλου, ἢ δι' ἀρπαγῆς ξένων πραγμάτων, ἢ διὰ ψευδομαρτυρίας, ἢ δι' ὁποιοδήποτε ἄλλου ἀδίκου τρόπου· εἰὰν δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμω τὸ πρῶτον, ἀφαιτῶν τὸ δεῦτερον, προτιμότερον εἶναι νὰ φυλάξω τὸ δεῦτερον παρά νὰ ἐκτελέσω τὸ πρῶτον.

ΟΓ'. γ. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὅλον προηγείται ἀπὸ τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ μέρος τοῦ ὅλου· διότι τὸ ὅλον καὶ ἡθικῶς θεωροῦ-

μενον είναι μεγαλύτερον παρά τὸ μέρος του • είναι, φέρ᾽ εἰπεῖν, καθήκον μας νὰ διατηρῶμεν καθέν μέρος τοῦ σώματός μας • ἀλλ' εἴαν τὸ ὅλον σῶμα δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἄλλως εἰμὴ δι' ἀποκοπῆς ἐνὸς βραχίονος, ἢ ἐνὸς ποδός, ἢ ἀποκοπῆ αὐτῆ εἶναι καθήκον μας. Καὶ τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὅλον σῶμα καταργεῖ τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἓντι αὐτοῦ μέρος. Ἐφαρμόζεται δὲ ὁ κανὼν καὶ εἰς τὰ νοητὰ ἔλα. Πόλις, φέρ᾽ εἰπεῖν, εἰς τὴν ὁποίαν πλήθος μερικῶν ἀνθρώπων ἐνεργοῦσι κοινῶς διὰ σκοποὺς τῆς εὐτυχίας των, εἶναι ὅλον τι κατ' ἰδέαν • ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι πρακτικὴ αὐτὴ ἢ ἰδέα, τῆς ὁποίας τὴν ἐκτέλεσιν ἀπαιτεῖ αὐτὸς ὁ Λόγος (Περὶ Δικ. ΡΚΑ'). διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ αὐτὸς Λόγος, ὥστε καθέν μέρος νὰ εἶναι ὑποτεταγμένον εἰς τὸ ὅλον, καὶ νὰ θύῃ τὴν ζωὴν του, ὅταν κινδυνεύῃ ἡ ζωὴ τοῦ ὅλου. Καὶ ἐδῶ τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὅλον (τὴν πόλιν) προηγείται ἀπὸ τὸ καθήκον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ μέρος (μερικοὺς τινας πολίτας). Διὰ τοῦ κανόνα τούτου προσδιορίζεται ἀκριβέστερα καὶ ὁ πρῶτος κανὼν. Τὸ καθήκον τοῦ πολίτου πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς του δὲν ἀντιπαραβάλλεται ἐνταῦθα μὲ τὸ καθήκον τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωὴν ἄλλου τινος πολίτου, ἤγουν μὲ ἀπλοῦν κοινωνίας καθήκον, ἀλλὰ μὲ σύνθετον (τοῦ διατηρῆσαι ἐηλονότι τὴν ζωὴν ὅλης τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμπεριλαμβάνεται καὶ αὐτοῦ, καὶ καθενὸς ἡ ζωὴ) • αἱ περιστάσεις λοιπὸν ἐδῶ δὲν εἶναι αἱ αὐταί, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰς τὸν πρῶτον κανόνα.

Σημείωσις. Ἡ διάκρισις τῆς τῶν καθηκόντων ἀντιθέσεως κατὰ τοὺς ἐκτεθέντας τρεῖς κανόνας κυρίως δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ὁ προσδιορισμὸς, Ἐκ δύο ἐφηρμοσμένων καθηκόντων, τὰ ὁποῖα στρίφονται εἰς ἐξελομένην τινὰ πράξιν, καὶ δὲν δύναται ἐν ταυτῷ νὰ ἐκπληρωθῶσι καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ μένον τὸ ἓν, Ποῖον εἶναι κυρίως τὸ ἀληθινὸν καθήκον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ. Εἰς τοιοῦτον ὅμως προσδιορισμὸν γενικοὶ κανόνας, ὁποῖοι ἐξετέθησαν οἱ ἀνωτέρω τρεῖς, δὲν

εἶναι ἱκανοί, ἐπειδὴ χροιάζονται καὶ ἰδιαίτερον ἐφαρμογὴν εἰς τὰς δευ-
 μιναις περιπτώσεσι δι' ἠθικῆς κρίσεως· εἰάν δὲ, ὡς εἶναι συνήθεις, μι-
 γῶσι τὰ πᾶσι, κατακυριεύουσι τὴν κρίσιν, καὶ συλλογίζονται σοφιστι-
 κῶς οὕτω, φέρ' εἶπεν, σοφίζονται, ὅσοι θέλουσι νὰ ἐκβῶσι ἀπο τὸ
 καθήκον τοῦ νὰ προστατεύσωσι τὴν πατριῶτων μὲ θυσίαν τῆς ἰδίας
 τῶν ζωῆς, ὅτι φυλάττουσι τὸ καθήκον τῆς ἐαυτῶν συντηρήσεως, διὰ
 νὰ ἀπολαύσωσι εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς δει-
 λείας. Ἐδῶ ὁμως δὲν ἐμπελοῦσθαι ἔννοια καθήκοντος, ἀλλὰ φυσικὴ ὁρ-
 μή ἔκαμε τὴν κρίσιν. Ἐάν ἦτο καθήκοντος ἔννοια, δὲν ἤθελον στοχα-
 σθῆναι Τί ἐχρειώστον εἰς τὸ μέρος (εἰς ἑαυτοὺς), ἀλλὰ Τί ἐχρειώστον
 εἰς τὸ ἔλθαι, λέγω τὴν πέλοιν. Πρὸς ἐρῶν λοιπὸν κρίσιν τῆς τῶν καθή-
 κόντων ἀντιθέσεως εἶναι ἀναγκαία ἡ εὐθυμῆσις· ὅπου βασιλεύει αὐ-
 τη, ἐκεῖ ἐμφαίνει ἡ ἠθικὴ κρίσις τοῦ πρακτέου τόσον γρήγορα, ὥστε
 δὲν χροιάζεται καμμίαν περαιτέρω ἀνάκρισιν τῶν αἰτίων· εἰ δὲ συμβῆ
 τις ἀμφιβολία καὶ ἀπορία, ἐξ ἅπαντος τὴν κάμνει ἡ φυσικὴ κλίσις καὶ
 ἔρμη, ἧτις ἐρωτᾷ Τί πρέπει νὰ κάμῃ καὶ Τί νὰ ἀποφύγῃ. Διὰ νὰ ἐκ-
 τελεῖται λοιπὸν πᾶν ἔτι καθήκον οὗτος ὁ ἱερός τῆς ἠθικῆς νόμος, πρέπει
 ὁ πρακτῶν νὰ ἔχη ἐνάρετον χαρακτῆρα· ἀλλὰ πῶς καὶ διὰ τῶν μέσων
 σχηματίζεται ὁ χαρακτῆρ οὗτος, θέλει μᾶς δεῖξαι τοὺς κανόνας τοῦ ἐφ-
 εξῆς τελευταίου κεφαλαίου τῆς καθαρᾶς ἠθικῆς (Ζ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Καθαροὶ κανόνες περὶ τοῦ πῶς νὰ ἀσκώμεθα
 τὴν ἀρετήν.

ΟΔ'.

Πρώτη ὑπόθεσις τῆς ἀρετῆς εἶναι εἰς πάντα ἄνθρωπον ἡ ἐ-
 λευθερία τῆς θελήσεως, ἡγουν ἡ δύναμις τοῦ νὰ προσδιορίξῃ
 αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τὰς πράξεις κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ Λόγου
 (Κρητ. ΞΔ'). Διὰ τοῦτο, ὅστις θέλει νὰ γείνη ἐνάρετος,

πρέπει πρὸ παντός ἄλλου νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν του, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύναται νὰ σπουδάζῃ ἀληθῶς πρὸς τὴν ἀρετὴν· χωρὶς δὲ ταύτην τὴν σπουδὴν οὔτε ἀσκητικῆς ἀρετῆς, οὔτε μέσα ἀποκτήσεως αὐτῆς δύνανται νὰ ὑπάρχωσι.

ΟΕ'. Διότι ἐκ τῆς εἰς τὴν συνειδήσίν μας προσταζομένης ἀρετῆς προσδιορίζεται μόνον τὸ εἶδος αὐτῆς· ἡ δὲ ὕλη της συναυτᾶται εἰς τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς προξενοῦνται ἐννοιαὶ καὶ ὄρμαι. Εἰς πᾶσαν δὲ μερικὴν μας πράξιν, ἥτις καθυπάγεται εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, φανερόνεται εἰς ἡμᾶς δύο αἰτήματα· τὸ αἶτημα τοῦ συνειδήτος, ἡγουν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, ὅς τις αἰτεῖ νὰ πράξωμεν ἀγαθᾶ· καὶ τὸ αἶτημα τῆς ἐπιθυμίας, ἡγουν τῆς εἰς εὐχαρίστησίν μας σπουδαζούσης ὁρμῆς, ἥτις ὀρέγεται ὅσα μᾶς εὐφραίνουσι, καὶ ἀποστρέφεται ὅσα μᾶς λυποῦν· ἡ ὀρέξις αὕτη καὶ ἡ ἀποστροφή, καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι, εἶναι ἀπροαίρετοι καὶ ἀκούσιοι, καὶ ὑπάγονται εἰς τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς ἀνάγκης· καὶ εἶναι κοινὰ ἡμῶν πρὸς τὰ ἄλογα κτήνη ιδιότητες.

ΟΖ'. Ἐὰν λοιπὸν ἡ θέλησίς μας ἦτο ἠναγκασμένη νὰ δέχεται μὲν ὅ,τι ὀρέγεται ἡ ὁρμὴ, ἢ ἀποφεύγῃ δὲ ὅ,τι ἀποστρέφεται αὕτη· οὔτ' ἀρετὴ ἠθέλει εἶσθαι, οὔτε λόγος περὶ ἀρετῆς ἠθέλει γίνεσθαι κάμνεις. Διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως εἶναι πρώτη βᾶσις τῆς ἀρετῆς. Ταύτην πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἀρχικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἀφ' οὗ ἐπελύσαμεν, ὅσον δύναται ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία, τὰς συνοδευούσας αὐτὴν δυσκολίας καὶ ἀπορίας (Μεταφυσ. ΣΜΑ'). Πρώτη λοιπὸν παραγγελία, τὴν ὁποίαν κάμνει ἡ ἠθικὴ εἰς τὸν φιλάρετον νέον, εἶναι ἡ ἐφεξῆς. Νέε! πιστεὺς εἰς τὴν ἐλευθερίαν σου, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖς νὰ πράξῃς ὅσα θέλει ὁ Λόγος, καὶ ἢ ἀποφυγῇς ὅσα θέλει ὁρμὴ ἄλογος καὶ κακοήθης.

ΟΖ'. Ἐπειδὴ πᾶς ἄνθρωπος, καθὼς φυσικῶς, οὕτω καὶ ἠθικῶς ἀναπτύσσεται καὶ τελειοποιεῖται κατ' ὀλίγον· εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀνάπτυξίν του ἐμποροῦν νὰ ἀντιπαραταχθῶσι παντοδαπὰ ἐμπόδια· διὰ τοῦτο, ὅταν σπουδάζῃς καὶ γυμνάζῃσαι τὴν ἀρετὴν, ἀπέβαλλε μακρὰν πᾶν ἐμπόδιον τῆς μορφώσεως τοῦ ἐναρέτου χαρακτήρος. Ἡ ἀποβολὴ τῶν ἐμποδίων εἶναι δευτέρω ὑπόθεσις τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς εὐκολύνεται ἡ φανέρωσις τῆς ἐλευθέρως ἠθικῆς δυνάμεως τοῦ πράττοντος ὑποκειμένου. Κατὰ δὲ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτόν τι καὶ μαθητὸν χρῆμα.

ΟΗ'. Διότι πᾶς ἄνθρωπος, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν ὠρίμην ἡλικίαν, καὶ ἀναπτυχθῶσιν αἱ σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις του, πρέπει νὰ εἶναι ἐνάρστος, ἐπειδὴ δύναται ἐντελῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐλευθέραν του θέλησιν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ταύτην τὴν κατάστασιν φθάνει κατ' ὀλίγον, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὴν ἐντελῆ ἀπραξίαν τῆς νηπιότητος νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς τὴν τελείαν πράξιν· διὰ τοῦτο δευτέραν παραγγελίαν μᾶς δίδει ἡ ἠθικὴ νὰ ἀποβάλλωμεν πᾶν ἐμπόδιον τῆς ἠθικῆς μας διαμορφώσεως. Ἐμπόδια δὲ γίνονται ἄλλα μὲν φυσικὰ, οἷον κρᾶσις, ιδιότητες τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων κτλ. ἄλλα δὲ ἐμπειρικὰ καὶ ἐνδεχόμενα, οἷον συνήθειαι, ἕξεις.

ΟΘ'. Κατὰ δὲ τοῦτο εἶπαμεν, ὅτι εἶναι διδακτὸν ἡ ἀρετὴ (ΟΖ')· διότι καθὸ μὲν ἐλευθέρων γέννημα τοῦ ἀνθρώπου οὔτε διδακτὸν εἶναι, οὔτε μαθητὸν· καθὸ δὲ κτητὸν διὰ γυμνάσεως καὶ ἀποβολῆς τῶν ἐμποδίων, διδάσκεται μὲν ἀπὸ τοὺς ἐξευρουτας νὰ προσδιορίσωσι τίνα εἶναι τὰ ἀποβλητέα ἐμπόδια, μαθάνεται δὲ ἀπὸ τοὺς δεχομένους ἐλευθέρως τὴν τούτων ἀποβολήν· καὶ μὰ Δία ἤθελεν εἶσθαι περιττόν τι καὶ ἐτόσιον

βάρος ἢ Ἡδική, εἰάν δι αὐτῆς δὲν ἐδιδάσκητο, ἢ καὶ δὲν ἐσυ-
νεργεῖτο ὁ τρόπος τῆς μορφώσεως ἐναρέτου χαρακτῆρος.

Σημειώσεις. Πολλοὶ τῶν Ἡδικολόγων νομίζοντες ἀδίδακτον χρῆ-
μα τὴν ἀρετὴν, καὶ μόνον δῶρημα τοῦ Θεοῦ, καταπαύσω εἰς ἀνεπαρτη-
μὴν τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς βλασφημίαν τοῦ παναγά-
θου Θεοῦ. Ἀπαντᾷται δὲ ἡ δόξα αὕτη πρῶτον εἰς τὸν Πλάτωνα, ὅς
τις εἰς τὸ τέλος τοῦ διαλέγου Μένων ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τοῦ Σω-
κράτους τὴν ἐρεξῆς ῥῆσιν. «Βίδὲ νῦν ἡμεῖς τε ἐν παντί τῷ λόγῳ τοῦ-
τω καλῶς ἐζητήσαμίν τε καὶ ἐλέγομεν, Ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει, οὔτε
«διδάκτων, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα παραγυγομένη, ἄνευ ἡμῶν, οἷς ἂν παρα-
«γυγηται.» Ἄλλ' ἢ γνώμη ταυτιζέται μὲ τὴν εἰμαρμένην, τῆς ὅποιας
εἶναι ὄργανον ὁ ἀνθρώπος, ὡς πρὸς τὴν ἐκείλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ·
ὁ δὲ Θεὸς ἀνταμειβεῖ τὰ ἔργα τῆς εἰμαρμένης, καὶ κολάζει ἄλλα,
ἐνῶ οὐτ' ἐκεῖνα βραβεῖων, οὔτε ταῦτα εἶναι κινάσειως ἄξια· διότι Τί ἐ-
κατωρθώσαν οἱ πρῶτοι, καὶ τί ἐσφαλκν οἱ δεῦτεροι, ἀφ' οὗ ἦσαν οὕτως
ἠναγκασμένοι νὰ πράξωσι; Αἰτίων δὲ ταύτης τῆς γνώμης ὑπῆρξε τὸ φί-
σει δυσκινήτων τῶν εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐξ ἐναντίας τὸ ἐκινήτων ἄλ-
λων καὶ εὐκατόρθωτων· ἀλλ' ἢ ἐλευθέρα θέλησις τοῦ ἀνθρώπου νικᾷ
τὰ φυσικὰ ἐμπόδια, καὶ κἀμνε τοῖς φύσει δυσκινήτους ἐκινήτοτάτους εἰς
τὴν ἀρετὴν. Καὶ ὁ Σωκράτης αὐτός, ἔχει φύσει, ἀλλὰ μὲ ἄσκησιν με-
γίστην ἀπέκτησε τὴν ἀρετὴν. (Κικέρ., de fato c. 5). Εἰ δέ τις πάλιν
θέλει δῶρον Θεοῦ τὴν ἀρετὴν, καθὼς ὅλα τὰ περιεουκλοῦντα ἡμᾶς
πράγματά μας, ἔχει δικαίον νὰ ζητῇ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν, καὶ χρῆσις
ἱερῶν καὶ ἄφενκτων· ἀλλὰ νὰ τὴν νομιζῇ θεόπεμπτον χωρὶς ἰδικήν του
συνεργεσίαν, εἶναι καὶ ἄλογον καὶ ἀσεβές· διότι ἀλογία εἶναι νὰ νομιζώ-
μεν, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἔκκαμε δεκτικούς τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἔχει κατ' ἄλλον
τρόπον κατορθωτικούς αὐτῆς, εἰμὶ διὰ τῆς ἀμέσου αὐτοῦ κινήσεως· ἀ-
παράλλαχτα, ὡς νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκε πόδας νὰ περι-
πατῶμεν, ἀλλὰ δὲν περιπατοῦμεν χωρὶς νὰ μᾶς κινήσῃ ἀμέσως αὐτός·
καὶ ἀσεβεία εἶναι νὰ νομιζώμεν, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς χαρίζει τὴν ἀρετὴν·
διότι κατὰ τὸν τοῦτον τρόπον ἄλλους μὲν ἐνεργετεῖ χωρὶς λόγον, ἄλλους
δὲ κατατρέχει ὡσαύτως· ὦ τῆς βλασφημίας!

II'. Ἐκ τῶν ἐμποδίων τῆς ἀρετῆς τὰ μὲν εἶναι ἄμεσα,
τὰ δὲ ἔμμεσα· τὰ πρῶτα ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὴν θελή-
σειν, καὶ ἐμποροῦν δι' ἐσφαλμένου αὐτῆς προσδιορισμοῦ νὰ ἐυ-
σκολύνωσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων καὶ νὰ παρεκτρέ-
ψουν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς τὸ πρᾶκτον ὑποκείμενον. Τὰ δὲ

διύτερα φέρουν τὰ πρῶτα, καὶ οἱ αὐτῶν ἐνεργοῦν ἐμμέτως εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θελήσεως.

IIA'. Ἄμεσα ἐμπόδια τῆς ἀρετῆς εἶναι τὰ ἐφεξῆς. Ἐλλείψεις ἠθικῶν γνώσεων, καὶ τῶν μετ' αὐτῶν ἠνωμένων θρησκευτικῶν φρονημάτων, ἢ, τὸ χειρότερον, ἐσφαλμένοι τῆς ἠθικῆς γνώσεις. Ἀγυμνασία καὶ ἀχρηστία τῆς κριτικῆς δυνάμεως, ἐμαρμαζομένης εἰς ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς κατὰ διδομένας περιστάσεις, ἀμβλύτης τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος, ἢ ὑπεροχὴ τοῦ φυσικοῦ· οἷοι ἄνθρωποι μὴ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν, εἰάν εἶναι ἐνταυτῷ ἄθρησκοι, ἢ ἔχωσι θρησκείαν, ἦτις καὶ ἐδῶ ὑπόσχεται πάσας τὰς ἡδονὰς, καὶ τὴν μέλλουσαν ζοὴν γεμίζει μὲ ποταμούς μελιτος καὶ γάλακτος, καὶ μ' ὅλας τὰς τρυφάς· ἢ ἄνθρωποι μὲ κρίνοντες ὀρθῶς τὰς ἐσδομένας περιπτώσεις, ὅπου δύναται νὰ γείνη ἀρετὴ, οἷον, εἴαν τις κρίνῃ, ὅτι διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν πτωχὸν δὲν τοῦ ἀρκεῖ ἡ περιουσία του, ἢ ὅτι ἔχουν ἄλλοι χρέος νὰ τὸν βοηθήσουν, καὶ ὅχι αὐτὸς· ἄνθρωποι, οἵτινες ἐθρησιώθησαν τόσον, ὥστε δὲν αἰσθάνονται κἄμμίαν ἡδονὴν εἰς τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἢ ὑπὲρ ταύτην ἡδύνονται νὰ κυλίωται εἰς τὸν βόρβορον τῶν σωματικῶν ἡδονῶν· οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι δὲν δύνανται ποτὲ νὰ γείνουν ἐνάρετοι.

II B'. Ἐμμεσα ἐμπόδια τῆς ἀρετῆς εἶναι ὅλαι αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἢ κινούνται ἢ ἐνδυναμούνται τὰ ἄμεσα. Τοιαῦται δὲ εἶναι ἐξαιρέτως, παρεκτὸς τῶν σωματικῶν διαθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μεγάλην ἐνέργειαν εἰς τὸ πνεῦμα, ἀγωγή καὶ διδασκαλία, παράδειγμα καὶ συναναστροφή, καὶ ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, αἵτινες κινοῦσι μὲν τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν, περιέχουσι δὲ καὶ πλείστας ἀρρῆμας εἰς τὸ κακόν, καὶ διὰ τοῦτο βάλλουσιν ἐμπόδια καὶ

προσκόμματα εἰς τὸν δρόμον τῆς μορφώσεως ἐναρτέου χαρακτήρος.

ΠΓ'. Εἶπαμεν σωματικὰς διαθέσεις (ΠΒ')· τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ τρυφερότης τοῦ τῶν παιδῶν σώματος, τὸ ὄπισθον, ὡς ἔχον πλειστοτέρας φυσικὰς χρείας, κυριεύεται ἀπὸ σφοδρὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀγαθὴν θέλησιν, εἰάν καὶ φέρεται εἰς τὸ ἀγαθόν· ἡ ἀδυναμία τοῦ γεροντικοῦ, διὰ τὴν ὁποῖαν φοβούμενος ὁ γέρον μὴ δὲν θύναται νὰ προσπορίζεται τὰ ἀναγκαῖα του, γίνεται φιλάργυρος· αἱ εἰσάροροι κράσεις, ἐπειδὴ ὁ μὲν αἱματώθης κλίνει εἰς τὰς ἡδονάς· ὁ δὲ χοληρικὸς εἶναι ἀξύθυμος, ὁ δὲ μελαγχολικὸς δὺσπιστος (Ἐμπειο. Ψυχ. ΣΖ'), καὶ ἐπομένως πᾶσα μία εἶδος κἀποια ἐμπόδια τῆς ἀρετῆς. Παρεκτός τούτων, καὶ αἱ ἐνδεχόμεναι καταστάσεις τοῦ σώματος, λέγω ὑγεία ἢ ἀρρώστια γίνονται κινητικὰ ἢ ἐμποδιστικὰ τῆς ἀρετῆς· ὁ ἀρρώστος, φέρ' εἰπεῖν, δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα τὰ καθήκοντά του πρὸς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις.

ΠΔ'. Ὅτι δὲ ἡ ἀγωγή καὶ ἡ διδασκαλία, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ ἀναγωγή καὶ ἡ κακοδιδασκαλία γίνονται ἐμπόδια τῆς ἀρετῆς, ἀμφιβολία δὲν εἶναι κἀμμία· καὶ ὅτι ἡ κακὴ συνανατροφή διαφθείρει καὶ τὸν ἐνάρετον, γίνεται φανερόν καὶ ἐκ τῆς ῥήτεως, Ὅμιλται κακαὶ φθείρουσιν ἡδὴ χρηστά· λέγομεν δὲ μόνον περὶ τῶν παραδειγμάτων, ὅτι ἔχουσι μεγαλητέραν δύναμιν τὰ οἰκιακὰ καὶ πολιτικὰ παρὰ τὰ ἀτομικά. Διότι εἰάν ἡ πόλις προστατεύῃ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀπάτην καὶ κακοθήθειαν διὰ καταθλίψεως τῶν πολιτῶν, δι' ἐμποδίσεως τῶν ἐλευθέρων φρονημάτων καὶ συγγραμμάτων, διὰ μυστικῶν κατασκοπῶν, δι' εἰσαγωγῆς ζημιωθῶν παιγνιδίων καὶ ἡδονῶν· ἢ εἰάν οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξασθενίσωσι τὴν τῆς ἱεραῆς πίστεως εἰς τὸν κοινωνικόν βίον ἐνέργειαν, μεταβάλλουτες τὴν εὐσεβείαν εἰς φιλὰς μύ-

νον διατυπώσεις, πωλούντες μὲ χρήματα τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτημάτων, συνεργούντες τὴν δεισδαιμονίαν, ἢ καὶ τὴν ἀπιστίαν, τὸ χεῖριστον· τότε πόλις καὶ ἐκκλησία γίνονται ἰσχυρὰ ἐμπόδια τῆς ἀρετῆς εἰς τοὺς θέλοντας μὲ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἄποκλήσασθαι ἠθικὸν χαρακτήρα.

ΠΕ'. Τὰ μέσα τῆς ἀρετῆς οὐκ εἶναι ἄλλο τίποτε εἰμὴ βοηθήματα πρὸς γένεσιν καὶ αὐξήσιν ἠθικῶν φρονημάτων, καὶ ἀντιθραστικά πρὸς τὰ μέχρι τοῦ δε καταδειχθέντα ἐμπόδια τῆς· τὰ δὲ ἀντιθραστικά εἶναι ἢ νὰ ἀποβάλλωμεν πάντα τὰ ἐμπόδια, ἢ καὶ νὰ ἀποκλίνωμεν τὴν βλαβεράν των ἐπίρροιν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θελήσεώς μας.

Πς'. Κατὰ τῶν ἀμέσων ἐμποδίων τῆς ἀρετῆς (ΠΑ'). ἔχουν δύναμιν οἱ ἐφεξῆς ἀσκητικοὶ κανόνες.

α'. Προσπάθει νὰ διορθώσης καὶ νὰ περισσεύης τὰς ἠθικὰς γνώσεις σου, καὶ νὰ ἔχῃς περὶ τῆς πίστεώς σου καθαρὰς καὶ ἀκλονήτους πληροφορίας.

β'. Ἐξέταζε πάντοτε, ὡς ξένος, τὰς πράξεις σου μὲ ἠθικὰς ιδέας καὶ ἀρχὰς, διὰ νὰ οἰζύνῃς τὴν ἠθικὴν σου κρίσιν, καὶ διὰ νὰ γνωρίζῃς τὰ σφάλματά σου.

γ'. Ἄκουε μὲ προσοχὴν, ὅσα σὲ λέγει τὸ συνειδήσιόν σου, καὶ περὶ τῶν παρελθουσῶν καὶ περὶ τῶν μελλουσῶν πράξεών σου· καὶ εἰς ἀμφιβόλους περιπτώσεις κάλλιον μὴ πράξῃς τι, παρὰ νὰ καταυτήσης εἰς κίνδυνον τοῦ νὰ ἀμαρτήσης.

ΠΖ'. Σκοπὸς τοῦ πρώτου κανόνος εἶναι νὰ ἐξακριβώσωμεν ὅσον δυνατόν τὰς ἠθικὰς ιδέας, τὰς ὅποιας μᾶς διδάσκει ἡ ἀγία ἐκκλησία, καὶ νὰ τὰς λάβωμεν ὡς ὁδηγοὺς τοῦ κοινωνικοῦ μας βίου· ἐν ὅσῳ ἐπικρατοῦσι συγκεχυμένως εἰς τὴν ψυχὴν μας, οὐκ εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς γείνουσιν ὁδηγοὶ εἰς τὰ ἀγαθὰ. Τὸ οὐρά-

νιον μάλιστα καὶ θεῖον ἐκεῖνο ῥητόν. Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, εἰάν ἀγάπην ἔχητε ἔχητε πρὸς ἀλλήλους· πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἀκριβέστατα εἰς τοὺς φιλαρξίτους· ἢ ἐξαγρίβωσις αὕτη οὔτε δύναται, οὔτε χρεῖα εἶναι νὰ γείνη πρὸς πάντας μὲ φιλοσοφικὰς ἀρχάς· ἢ ὑψίστη φιλοσοφία τῆς πίστεως ἔχει βέβαια ἐνταῦθα τὰ πρωτεῖα κατὰ τῆς γήϊνης καὶ ἀνθρωπίνης.

III'. Ὁ δεύτερος κανὼν ἀπαιτεῖ εὐκρινῆ γνώσιν καὶ ἐδημιον τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, κατὰ τὰς ὁποίας θέλομεν κρίνειν τὰς ἰδίας ἡμῶν πράξεις· εἰδῶ πρέπει νὰ γείνωμεν μὲ αὐστηρότητα δίκαιοι ἀπορρίπτοντες πᾶσαν φιλαυτίαν, καὶ μισαυτίαν, νὰ εἴπω οὕτως· ἐξετάζοντες μόνον ἑαυτοὺς, ἀσχέτως ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μηδὲ μεγαλύνοντες μὲν τὰ ἀλλότρια, μικρύνοντες δὲ τὰ ἰδικά μας ἁμαρτήματα, καὶ, νὰ εἴπω τὸ Ἀποστολικόν, βλέποντες τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ μας, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν αὐτῶν μὴ κατανοοῦντες. Τὴν ἐξέτασιν ταύτην ἐπρόσταξεν ὁ Πυθαγόρας εἰς τοὺς μαθητάς νὰ τὴν κάμνωσι καθημέριον λέγοντες καθῆεις εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὸ ἀξιεῖται » Πῆ παρέβην; τί ὄ' ἔρρεξα; Τίμοι δέον οὐκ ἐτελέσθη; « Σκοπὸς δὲ τῆς ἐξετάσεως ταύτης πρέπει νὰ εἶναι τὸ Γνωθὶ σαυτὸν· εἴτι χωρὶς τὴν αὐτογνωσίαν ταύτην ἐπίσης εἶναι ἀδύνατον καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν θεωρητικὴν ζωὴν νὰ κάμῃ ὁ ἀνθρώπος προόδους εἰς τὰ τελειότερα· εἴτι μὲ τούτον μόνον τὸν τρόπον καταλαμβάνει πόσον μέρος διήλυσε τοῦ προκειμένου σταδίου εἰς τῶρα, καὶ πόσον ἀκόμη τοῦ μένει νὰ περιπατήσῃ.

III'. Ὁ τρίτος τελευταῖον κανὼν εἶναι ὁ ἀξιολογώτατος καὶ περιεκτικώτατος ἢ καθολικώτατος· εἴτι ὅς τις προσέχει εἰς τὰς κινήσεις τοῦ συνειδότητος του, εἴτε πρὸ τῆς πράξεως

ἢ μετὰ τὴν πράξιν συμβαλῶσι, οὗτος ἀποκτᾷ ἠθικὴν αὐτο-
γνωσίαν, ὀξύτητα καὶ ἀσφάλειαν τῆς ἠθικῆς του κρίσεως, καὶ
ἠθικὴν διάκρισιν ἐν γένει· γίνεται δὲ, τὸ κυριώτατον, καὶ εὐ-
συνειδήτως εἰς ὅλας τὰς πράξεις του, ἐνῷ ἡ κατασίγασις τῶν
φρονῶν τοῦ συνειδήτος φέρει κατὰ μικρὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς
ἀσυνειδήσιαν. Διὰ τὴν φυλάττης ταύτης τὴν εὐσυνειδήσιαν εἶ-
ναι καλὸν, ὅταν πρόκεινται πράξεις, περὶ τῶν ὁποίων δεῖ εἶ-
σαι βίβαιοι, ἂν εἶναι ἀγαθαὶ ἢ κακαί, καὶ ἀπέχῃς ἀπ' αὐτῶν·
διδίκετε μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ποτὲ δεῖν δύνασθαι καὶ μολύνῃς τὸ
ἴσρὸν συνειδῶς σου.

Ψ'. Κατὰ δὲ τῶν ἐμμέσων ἐμποδίων τῆς ἀρετῆς (ΠΒ'.)
δεῖν δύναται καὶ θῶσθαι ἡ ἠθικὴ κανόνας ἄλλους, εἰ μὴ ὅτι
καθεὶς καὶ σπουδάζῃ καὶ εἶναι, ὅπου τὸ δυνατόν, ἀνεξάρτητος
ἀπὸ τοιαύτης ἐξωτερικῆς περιστάσεως, αἵ τινες ἐμποροῦν καὶ ἐπεν-
εργῶσι βλαβερῶς εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θελήσεως, καὶ μὲ
τὸν τρόπον τοῦτον ἢ ἀποκτήσῃ τὴν αὐθυπαρξίαν ἐκείνην τοῦ
πνεύματος ὡς πρὸς τὴν πράξιν, ἣτις οὐνομάζεται ἐπικτητος
ἐλευθερία πρὸς διάκρισιν τῆς ἐμφύτου (ΟΔ').

Σημείωσις. Ἀνεξαρτίαν ἐνταῦθα λέγομεν ἔχει τὴν πωτελή
ἐλευθερίαν ἀπὸ πάσων ἐξωτερικῶν περιστάσεων· εἶπερ τοιαύτη ἀπέλυτος
ἀνεξαρτησία εἶναι μένον τοῦ Θεοῦ ἰδία· ἀλλὰ τὴν δυνατὴν εἰς τὸν ἄν-
θρωπον· δύναται δὲ ἡ φυσικὴ ἐξάρτησις τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ σώματος,
καὶ δὲ αὐτοῦ ἀπ' ὅλας τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων καὶ συμπεριφορῶν κατ'
ἐλάχιστον ἕως εἰς βλαβερὰ, ὅς τις βίβαιο δεῖν δύναται καὶ προσδιορισθῆ.
Ἐὰν ἐνεργήσωμεν τὴν συμπεριφορὰν ταύτην ἐπιτηδῆς, ἐμποροῦμεν πάντο-
τε ἢ ἀπολωμένοι κατὰ μικρὸν ἀπ' ὅλα, ὅσα ἐμμέσως ἐμποροῦν καὶ
γενῶσιν ἐμπόδιον τῆς ἀρετῆς, καὶ ἢ τ' ἀφινίξομεν διέλθον, ἢ φυλαττέ-
μεθα τρόπον τοῦτ' ἀπὸ αὐτῶν καὶ μὴ κάμωμεν βλάβη τινὰ εἰς τὴν θέλη-
σίν μας. δεῖν δυνάμεθα, φέρ' εἰπεῖν, οὔτε τὰς ἀσώστιας ἢ ἀπομακρῶ-
νωμεν ἀπὸ τοῦ σώματος, οὔτε ἀπὸ τοῦ πνεύματος τὰ ἐκ τοῦ πάσχειν-
τος σώματος μας προερχόμενα ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων· δυνάμεθα ὅμως μέρος
μὲν ἢ ἀποφύγωμεν μερικῶς τίνος ἀσώστιας, μέρος δὲ καὶ ἐλαττώσω-
μεν τὴν ἀδύναμίαν μας ἐνώ μᾶς ἐπικουτοῦν ἀσώστιας, καὶ μέρος τε

λευταίον νὰ κατεξουσιάζωμεν τὰ ἐκ τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων οὕτως, ὥστε νὰ μὴ μὲν παρεκτρέπωσω εἰς καμίαν κακίαν διότι ὑπάρχει καθὼς θανατωτικῶς ἀπέδιδεν ὁ Κιάντιος (Verm. Schriften, B. 3. S. 389) κράτος τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ ἐποίου κατακρατεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν μόνον ἀποφασίσῃ, τὰ αἰσθημάτων τῆς ἀσθενείας του. Ὡσαύτως δὲν δυναίμεθα νὰ ἐμποδίσωμεν τὸ νὰ μᾶς παρακωῶσω ἄλλοι εἰς τὴν κακίαν ἢ διὰ λόγων ἢ δι' ἔργων· ἀλλ' εἰάν ἀποκτήσωμεν ἀνθυπαροξίναντα εἰς τὰς κρίσεις μας καὶ εἰς ὅλον μας τὸ πόλιτευμα, δευ δύνανται νὰ μᾶς ἐμποδίσουν ἀπὸ τῆν ἀρετὴν οὔτε τὰ ἔργα οὔτε οἱ λόγοι τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ δὲν λαμβάνομεν τὴν κρίσιν καὶ τὰς πράξεις τοῦ κόσμου ὡς κανόνα τῶν ἰδίων μας κρίσεων καὶ πράξεων. Δυσκολώτατα κερῶνται τὰ τῆς ἀρετῆς ἐμπόδια, ὅσα ἔχουν αἰτίαν τὴν ἀνατροφὴν, ἐπειδὴ καθυποβιβάλλουσι τὸν ἄνθρωπον παιδα ἔντα εἰς ἐξουσιάν τινα, ἀπὸ τῆν ὅποιαν δευ δύνανται νὰ ἐλευθερωθῇ ἐκείλως. Ἄλλ' ἔμωσ ὅτι ἔλοι οἱ καλῶς ἀνατρεφόμενοι γίνονται ἀγαθοὶ, οὔτε κακοὶ ἔλοι οἱ ἀχρεῖαν λαβόντες ἀνατροφὴν. Ἔιναι λοιπὸν εἰς τὴν ἀνατρεφέντα κερυμμένη τις δύναμις, ἀπὸ τῆν ἀνατροφῆν ἀνεξάρτητος, διὰ τῆς ὅποιας δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ παιδαγωγῆται αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ του, καὶ νὰ διορθώτῃ τὰ ἐλαττώματά του· καὶ ἐπομένως δὲν δυναίμεθα νὰ εἰπωμεν τὴν κακὴν ἀνατροφὴν ἀκατανίκητον ἐμπόδιον τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος μένει πάντοτε ἀρχικῶς ἐλευθερός, καὶ δύναται, ἂν θέλῃ, νὰ φθάσῃ ἐκείνην τὴν ἀνθυπαρκτον ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ἧτις ἐνομαζέται ἐπίκτητος ἐλευθερία, ὡς εἶπαμεν ἀνωτέρω. Διὰ τῶν κανόνων λοιπὸν τῶν ἐκτιθέντων εἰς τὸ παρὲν κεφάλαιον, ἀποκτώντες πάντοτε φρονήματα ἡθικὰ, κεντρὰ, ἰσχυρὰ, σταθερὰ, φθάνομεν δὲ αὐτῶν εἰς ἐνάρετον χαρακτήρα, ὅς τις διατηρεῖται πάντοτε εἰς ἕλως τὰς περιστάσεις καὶ σχέσεις ὑψηλότατος καὶ λαμπρότατος· ὅσα δὲ εἶναι ὑπολοιπα νὰ παρατηροῦμεν ἡθικῶς καὶ ἀσκητικῶς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἄξιον ἐκτεθῆν εἰς τὸ ἐπόμενον Μῆρος.

Η Θ Ι Κ Η Σ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐφηρμοσμένη Ἠθική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ φιλανθρωπίας, καὶ καθηκόντων ἐν
γένει.

ΥΑ΄.

Επειδὴ ἡ ἐφηρμοσμένη Ἠθική ἐξετάζει τὰς ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς, καθὼς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς τὴν πείραν, καὶ εἰς τὰς παντοδαπὰς σχέσεις τοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ζῶντος ἀνθρώπου (Ε΄), διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ ἠθικὴ ἀνθρωπολογία, ἢ ἀνθρωπολογικὴ ἠθική. Ἐξετάζει ὅμως τὰς σχέσεις ταύτας μόνον ἐν γένει, ἀλλ' ὄχι μερικῶς καὶ καθ' ἕκαστα, ἐπειδὴ ἠθέλην ἐκταθῆν ἐπ' ἀπειρον, εἰάν ἠθελε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἠθικὰς παραγγελίας καὶ εἰς τὰς μερικὰς καὶ ἀτομικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐφαρμογῆς ἀφίεται εὐλόγως εἰς καθένα νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸς, ἐπειδὴ ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον παρά εἰς τὴν ἐπιστήμην. Καὶ εἰς τοῦτο δὲ τὸ μέρος, μετὰ τὴν τῶν προειρημένων εἰς

ἐμπειρικῶς περιπτώσεις ἐφάρμοσιν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐκτεθῆ
εἰς τὸ τέλος Πῶς νὰ ἀσκώμεθα τὴν ἀρετὴν (Ζ').

ΥΒ'. Ἐὰν θεωρήσωμεν πρακτικῶς τὰς φυσικὰς διαθέσεις
τοῦ ἀνθρώπου, καθὼ εἰς τὴν πείραν δεδομένου αἰσθητικοῦ καὶ
λογικοῦ ἐν ταυτῷ ὄντος, φαίνεται εἰς αὐτὸν κατὰ πρῶτον ἡ
ζωϊκὴ του διάθεσις. Ὁ ἀνθρώπος, καθὼ ζῶον, ἤγουσ ζῶν καὶ
αἰσθανόμενον ὄν, σπουδάζει νὰ διατηρήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ
νὰ διατηρήσῃ τὸ εἶδος του, καὶ νὰ συνδέθῃ εἰς κοινωνίαν τινα
μὲ τοὺς ὁμοίους του. Ἐκ τῆς τριπλῆς ταύτης σπουδῆς του ἀ-
ναπηγάζει ὁρμητικὴ τις ἀγάπη πρὸς τὸν ἑαυτὸν
του, καὶ φιλανθρωπία, ἥτις ἐνομάζεται ὁρμὴ πρὸς
τὴν ζωϊκότητα· ἀλλὰ φαίνεται εἰς αὐτὸν καὶ διά-
θεσις τις καὶ κλίσις πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἰδιαιτέρα, καὶ
μάλιστα κατὰ τοὺς δύο ἐφεξῆς τρόπους· α') Ἐπειδὴ εἶναι ἐν-
νοητικόν, καὶ δύναται νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐνέργειάν του διὰ κα-
νόνων τιῶν ἀποβλέπων εἰς σκοπὸν τινα, καὶ νὰ ὀδηγηθῆ εἰς
τὴν ἀνάπαυσιν τῶν φυσικῶν του ὁρμῶν, στοχαζόμενος τῆς ἐνδε-
χομένης συνεπειᾶς ταύτης τῆς ἀναπαύσεώς του, καὶ παραβάλ-
λου τὴν κατάστασίν του μὲ τὴν κατάστασιν ἄλλων ἀνθρώπων
ἀποκτᾷ ἐκ τούτων τὴν νοητικὴν ἀγάπην πρὸς τὸν
ἑαυτὸν του καὶ τὴν νοητικὴν φιλανθρωπίαν·
β') Ἐπειδὴ εἶναι ὄν λογικόν καὶ ἐλεύθερον, καὶ ἐπομένως εὐθύνης
ἐπιθετικόν, καὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ὁμοίους του μετό-
χους τῆς ἠθικῆς νομοθεσίας, ἐμπορεῖ νὰ σέβεται καὶ τὸν ἑαυτὸν του
καὶ τοὺς ὁμοίους του σεβόμενος τὸν νόμον, ὅς τις εἶναι ἡ ὑπερτάτη
προσδιοριστικὴ τῆς θελήσεώς του ἀρχή. Ἀποκτᾷ δὲ ἐκ τούτων τὴν
ἠθικὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ φιλαν-
θρωπίαν, ἥτις ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ πρακτικὴ, πρὸς
διείρησιν τῶν δύο ἄλλων, αἵτινες εἶναι παθολογικαί.

4Γ'. Τὸ πρῶτον εἶδος τῆς ἀγάπης τοῦ ὁμοίου του ἔχει κοινὸν ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅλα τὰ ζῶα · διότι πᾶν ζῶον διατηρεῖ καὶ ἑαυτὸ, καὶ τὸ εἶδος του κινούμενον ἐξ ὀρμῆς φυσικῆς, τὴν ὁποῖαν *instinctus* ὀνομάζουσι λατινιστὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, καὶ τινες τῶν ἡμετέρων ὀνόμασαν ἔνστικτα. Διὰ τὰ ἐκπληρώσει τὰ αἰτήματα ταύτης τῆς ὀρμῆς, πολλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλογα κτήνη συναγελάζονται ἑμοῦ, καὶ ζῶσιν εἶδος τι κοινωνικῆς ζωῆς, ἧτις δὲν ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται κοινωνία, ἐπειδὴ ἕλλείπει ἀπ' αὐτὴν πᾶσα λογικὴ συνθήκη. Τὰς τῆς ζωῆσός ταύτης ὀρμῆς αἰτήσεως, αἱ τινες εἶναι τόσον σφοδρότεραι, ὅσον εἶναι πλέον ἀκαλλιέργητος ὁ ἄνθρωπος, νὰ μέμφεται κανεὶς, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ μέμφεται τὴν φύσιν, διότι ἔκαμε ζῶον τὸν ἄνθρωπον · ἀλλ' ὅσον πλέον ἀναπτύσσονται αἱ ὑψηλότεραι διαθέσεις του, τόσον ἐλευθερώτερα ἐξουσιάζει τὰς ζωώδεις ὀρμὰς του · ἐμπορεῖ ν' ἀπαρνηθῇ μέρος τούτων, ἢ καὶ ὅλας πολλάκις, ἐμπορεῖ νὰ ἐκλέξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ μέσα τῆς εὐχαρίστησέως των, ἐμπορεῖ καὶ νὰ ἐξετάξῃ, ἐὰν τρόπος τις τῆς τούτων ἀναπαύσεως εἶναι ἀρμόδιος, συγχωρημένος, κατὰ τὸ καθῆκον, ἢ παρὰ τὸ καθῆκον.

4Δ'. Τὸ δευτέρον εἶδος τῆς ἀγάπης τῶν ὁμοίων του συλλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ τὴν κρίσιν, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται εἰς τὰ ὠφέλιμα ἢ βλαβερὰ πράγματα. Ἀφ' οὗ διακρίνει τί τὸν ὠφελεῖ καὶ τί τὸν βλάπτει, κατασκευάζει γενικούς τινὰς κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων διώκει μὲν τὰ πρῶτα, ἀποφεύγει δὲ τὰ δεύτερα · ὡσαύτως, ἀφ' οὗ στοχασθῇ, ὅτι ἄνθρωποι τινες τοῦ εἶναι ὠφελίμοι, δείχνει κλίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτούς, διὰ νὰ ἐπιτυχάνῃ μὲ τὸ μέσον τούτων εὐκολα τοὺς σκοπούς του · ἀλλὰ διὰ ταύτης τῆς φιλανθρωπίας φαίνεται ὁ ἄνθρωπος μόνον νοήμων καὶ φρόνιμος, καὶ ἢ ἐκ ταύτης διαφορὰ του πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα εἶναι συγκριτικὴ · διότι δὲν ἐμ-

πορούμεν ἢ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ζῶα, ἀπὸ τὰ ὅποια οὐκ ἔνδυναμεθα ἢ ἀφαιρέσωμεν διέλου ταύτην τὴν ἰδιότητα, καὶ τὰ ὅποια ἐνομαζόνται φρόνιμα ζῶα.

4Ε'. Τὸ τρίτον εἶδος τῆς φιλανθρωπίας ὑπερυψώνει τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω πάντων τῶν ζώων· ἢ πρὸς πάντα ἄνθρωπον κλίσις του στηρίζεται ἐνταῦθα εἰς τὸ σεβας, τὸ ὅποτον ὑπαγορεύει ὁ Λόγος καὶ ἔχωμεν καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ πρὸς πάντα τὰ ὁμοειδήματα ὄντα, τὰ ὅποια εἶναι μέτοχα τῆς λογικῆς νομοθεσίας. Ἀπὸ τοῦτο τὸ σεβας παρακινουμένως ὁ ἄνθρωπος πράττει ἀγαθὰ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ ἀναλαμβάνει μετὰ τοῦτο τὸ μέσον τὸν ἐνάρετον χαρακτήρα. Ἡ φιλανθρωπία αὕτη οὐκ προέρχεται ἀπὸ ἰδιωφελείας καὶ ἐμπαθείας αἰτίας, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν τὴν παθολογικὴν φιλανθρωπίαν· ἀλλ' εἶναι καθαρὰ καὶ ἀκράιφνης, ὡς ἄμεσος παραγγελία τοῦ Λόγου· ἐμποροῦν δὲ καὶ σημαυθῶσι προσφυῶς καὶ μετὰ τὰ ἐφεξῆς ὀνόματα· Αἰσθησεως φιλανθρωπία ἢ πρώτη, Φρονήσεως ἢ δευτέρα, λογικὴ ἢ τρίτη.

4Σ'. Ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα διάθεσις καὶ κλίσις (4Β') εἶναι θετικῶς ἀγαθόν, ἤγουν εὐφυΐα πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ δὲ αὐτῆς ἔχει μόνου στοχάζεται ὁ ἄνθρωπος τὰς συνεπειὰς τῶν πράξεών του, καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους σχέσεις του, ἀλλὰ δύναται καὶ καὶ προσδιορίσῃ ἑλευθέρως τὰς πράξεις του κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Λόγου, ἤγουν καὶ γείνη ἐνάρετος· ἢ δὲ πρὸς τὴν ζωϊκότητα διάθεσις του εἶναι ἀποφατικῶς ἀγαθόν, ἤγουν οὐκ εἶναι διάθεσις οὐδ' εὐφυΐα πρὸς τὸ κακόν· εἴοτι τὸ καὶ ἀναπαύη τις τὰς ζωϊκὰς χρείας του ὅχι μόνου οὐκ εἶναι παρὰ καθήκον, ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἀπαιτούμενους περιορισμοὺς εἶναι καὶ καθήκον, ἐπειδὴ, εἰς ὅσον ζῇ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδ' ἢ ἠθικὴ του ἐνέργεια ἐκτελεῖται χωρὶς τὴν ἀνάπαυσιν ἐκείνην.

Χρῆσται λειπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ἀπαρνηθῇ τὴν ζωικὴν του φύσιν, ἐπειδὴ εἶναι οὐπιῶδες αὐτοῦ μέρος, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι κακόν, ἐὰν διοικῆται οὕτως, ὥστε νὰ μὴ προξενῆται ἐξ αἰτίας του βλάβη εἰς τοὺς ἄλλους.

ΨΖ'. Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ἀμέσως μὲν ἀναφέρονται εἰς λογικὰ ὄντα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ, ἤγουν εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· ἐμέσως δὲ, εἰς πᾶν ὅ,τι εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τὰ λογικὰ ὄντα ὡς ὄργανον πρὸς τοὺς σκοποὺς των. Διὰ τοῦτο τὰ καθήκοντα, περὶ τῶν ἐποίων διαλαμβάνει ἡ ἐφηρμοσμένη Ἠθικὴ, διαιροῦνται εἰς καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, καὶ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους· καθὲν δὲ εἶδος ἐκ τούτων τῶν καθηκόντων στρέφεται ἢ εἰς πρόσωπα ἢ εἰς πράγματα.

ΨΗ'. Μ' ὅλον ὅτε εἶναι παντοδαποὶ οἱ σκοποὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφερόμενοι εἰς μερικὰ πράγματα· μ' ὅλον τοῦτο ἐμποροῦν γενικῶς νὰ ἀναχθῶσιν εἰς δύο κυριωτέρους σκοποὺς· εὐδαιμονίαν καὶ τελειότητα. Ἐμποροῦν λειπὸν ὅλαι αἱ μερικαὶ τῶν καθηκόντων ἐντολαὶ νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς δύο κυριωτέρας ἐντολάς. Ζῆτει τὴν εὐδαιμονίαν (καὶ σεαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων). Ζῆτει τὴν τελειότητα (καὶ σεαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων). Συνέχονται δὲ οἱ δύο σκοποὶ τόσον ἀκριβῶς, ὥστε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ σπουδὴ τῆς εὐδαιμονίας φέρει καὶ τὴν τελειότητα, καὶ ἡ ταύτης ἐπιταχύνει ἐκείνην.

ΨΘ'. Εὐδαιμονία μὲν εἶναι ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτὸν του καλῶς, καὶ λέγεται τὸ εὖ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου· προέρχεται δὲ ἀπὸ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν χρεῶν του, καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν του· καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέρχεται ἀπαισιότως ἀπὸ ἐξωτερικῶν περιστάσεων, διὰ τοῦτο ὀνομάζεται εὐδαιμονία,

ὡς δαίμονος τάχα τινός ἀποτέλεσμα· διαφέρει δὲ ἀπὸ τῆν μακρικότητα, ἥτις εἶναι κατάστασις ἐσωτερικῆ ἀποτελουμένη ἀπὸ τῆν τελείαν τήρησιν τῶν τῆς ἠθικῆς νόμων. Τελειότης δὲ εἶναι, τὸ νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος ἀνελλιπῶς ὅλα τὰ οὐσιώδη τοῦ μέρη οὐτιο διατεθειμένα, ὥστε νὰ ἐνεργοῦνται εἰ αὐτῶν, ἔσον εἶναι ἑνωτὸν ἐντελῶς, τὰ ἔργα των· καὶ καθ' ἕλην μὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος τέλειος, ἐπειδὴ ἔχει ἐκ φύσεως ἀνελλιπῶς ὅλα τὰ οὐσιώδη μέρη του· κατ' εἶδος δὲ τέλειος γίνεται εἰ ἀναπτύξεως, καὶ μορφώσεως, καὶ γυμνάσεως συνεχοῦς τῶν οὐσιωδῶν του μερῶν, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ὅλα εὐκόλως τὰ ἔργα των. Ὄταν ζητῆ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τῆν τελειότητά του, γίνεται καὶ εὐδαίμων, ἐπειδὴ ἔχει μόνον χαίρει εἰ αὐτῆν, ἀλλὰ καὶ ἀποκτᾷ εὐτῶ τὰ μέσα τῆς εὐδαιμονίας του· ὅταν δὲ ζητῆ τῆν εὐδαιμονίαν του, ἐπειδὴ βλέπει, ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ τῆν ἀποκτήσῃ ἀτελής ὢν, προσπαθεῖ νὰ γείνη καὶ τέλειος.

Ρ'. Ἀλλὰ τίς δὲν ζητεῖ τῆν εὐδαιμονίαν του; ἐμπορεῖ τις νὰ ἐρωτησῆ πᾶς τις θελεῖ νὰ γείνη εὐδαίμων, καὶ πᾶσα πρὸς τοῦτο ἐντολή εἶναι περιττή, ἐπειδὴ ἡ φύσις αὐτῆ διδάσκει τὸν ἄνθρωπον νὰ θελή τῆν εὐδαιμονίαν του· ἀλλ' ἡ φύσις διδάσκει τὸν ἄνθρωπον νὰ θελή καὶ τῆν τελειότητά του, διότι βλέπομεν τὰ παιθία χαίροντα, ὅταν ἀναπτύσσωσι τὰς δυνάμεις των. Κἀνεῖς δὲν τὸ ἀρνεῖται· ἤθελε ζητεῖν μάλιστα ἡ ἠθικῆ παράλογα πράγματα, εἰν ἐπροσπάθει νὰ κάμη τὸν ἄνθρωπον νὰ θελή, ἔσα δὲν θελεῖ ἡ φύσις του αὐτῆ. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ τελειότης ἐμποροῦν ἢ νὰ ἀμεληθῶσι (μάλιστα τὸ δεύτερον), ἢ νὰ γείνωσι παρὰ τὸ καθῆκον· διὰ τοῦτο αἰετολαί τῆς ἠθικῆς ἀποβλέπου μάλιστα τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶδος, κατὰ τὸ ὅποιον ἐκτελοῦμενα καὶ τὰ δῶν ἐμποροῦν νὰ εἶναι σύμφωνα με τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διὰ

τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἡθικῆς Ἡ-
θικῆ ἢ Τελεολογία.

ΡΑ'. Ἡ κατὰ τὸ καθῆκον γινομένη σπουδὴ καὶ ζήτησις
τῆς ἰδίας καὶ τῆς τῶν ἄλλων εὐδαιμονίας καὶ τελειότητος, θεω-
ρουμένη κατὰ τὴν μεγάλην τῆς ἔκτασιν, εἶναι σπουδὴ τῆς γενι-
κῆς εὐδαιμονίας καὶ τελειότητος· διότι πᾶς τις εὐρίσκει ἀμοι-
βαίως εἰς μὲν τὰ ἴδια τὰ τῶν ἄλλων, εἰς δὲ τὰ τῶν ἄλλων
τὰ ἴδια· καὶ ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἔσωτερικὴ, καὶ ἀπόλυ-
τος τῆς πρακτικῆς ἡμῶν ἐνεργείας ἀρμονία, εἰς τὴν ὁποίαν
εἶναι θεμελιωμένη ἡ πρακτικὴ νομοθεσία τοῦ Λόγου (Περὶ
Δικ. Ζ'). Διὰ τοῦτο θυνάμεθα τὰς δύο εἰρημένας ἐντολάς
(ΥΗ'). νὰ συνάψωμεν εἰς μίαν τὴν ἐφεξῆς ἀρχὴν. Ζήτει
τὴν κοινὴν ἀπάντων εὐδαιμονίαν καὶ τελειό-
τητα. Ἡ ἐντολὴ αὕτη περιέχει πάλιν διπλήν τινα ἐνοχὴν,
μίαν ἀποφατικὴν, καὶ ἄλλην καταφατικὴν· διότι πρῶτον αἰ-
τεῖ νὰ μὴ κάμωμεν πᾶν ὅ,τι πειράζει τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν
καὶ τελειότητα· αἰτεῖ δεῦτερον νὰ κάμωμεν πᾶν ὅ,τι συντελεῖ
εἰς τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν καὶ τελειότητα. Τὸ πρῶτον εἶναι
καθῆκον τῆς δικαιοσύνης· τὸ δὲ δεῦτερον, τῆς ἐπιεικειᾶς
(ΞΑ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθῆ-
κόντων τοῦ διατηρεῖν τὴν ζωὴν καὶ ὑγιείαν.

ΡΒ'.

Πᾶν ὅ,τι πρέπει νὰ κάμωμεν ἢ νὰ μὴ κάμωμεν, σεβόμενοι

τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἴδιον ἡμῶν ὑποκείμενον, ὀνομάζονται καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν· αἱ δὲ πηγαὶ ὄλων τῶν ἰδιαιτέρων καθηκόντων, τὰ ὅποια ἀνήκουσιν εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, δὲν εἶναι ἡ παθολογικὴ, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη (ΥΒ').· διότι ἡ ζωϊκὴ ἦτις κυρίως ἔλαβε τὸνομα ἐκεῖνο, εἰάν δὲν παιδαγωγηθῇ ἀπὸ τὸν Λόγον εἰς τὸ νὰ σέβεται τὴν ἀνθρωπότητα, γίνεται Φιλαυτεία, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται ἡ κενοδοξία καὶ ἡ ἀλαζονεία, καὶ ἡ τῶν ἄλλων ὑπεροψία· εἰάν δὲ ἐξοκείλῃ εἰς τὰ ἐναντία, γίνεται χαμέρπεια, κολακεία, δουλικὴ ταπεινώσις, παρασιτικὴ μικροπρέπεια, καὶ ὅλα τὰ βδέλυκτὰ ἰδιώματα, τὰ ὅποια γεννᾶ ἡ φιλαυτεία.

ΡΓ'. Ἐκ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπης γεννᾶται ἀμέσως ἡ τοῦ τιμᾶν ἑαυτὸν ἀρετὴ, ἥτις ἀφ' ἐνὸς μὲν μέρους φαίνεται εὐγενὴς ὑπερηφάνεια, διὰ τῆς ὁποίας δὲν καταδέχεται νὰ γείνη χαμερπὴς ὁ ἀνθρώπος ἐξεύρων μετὰ συνειδήσεως τὴν ἀνθρωπίνην του ἀξίαν· ἀπ' ἄλλου δὲ, εἰλικρινῆς ταπεινότης, διὰ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει ὅτι δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἰδίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάζει ἡ ἀληθινὴ μετριότης, διὰ τῆς ὁποίας κρύπτει θεληματικῶς τὰ προτερήματά του, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζει ἀτελεῆ. Διὰ τοῦτο συμβιβάζεται ἐνταῦθα ἡ ἀρετὴ τοῦ τιμᾶν ἑαυτὸν μετὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ μετριοφρονεῖν καὶ συστέλλεσθαι.

ΡΔ'. Πρῶτον καθήκον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν εἶναι ἡ τῆς ζωῆς του διατήρησις, ἐπειδὴ χωρὶς τὴν ζωὴν δὲν δύναμεθα νὰ φθάσωμεν τὸν σκοπὸν μας εἰς τὸν κόσμον τούτου, ὅς τις εἶναι τὸ θῆταρον τῶν ἠθικῶν μας πράξεων. Δὲν ἔχει λοιπὸν ἐξουσίαν νὰ φρονεῖσῃ τις τὸν ἑαυτοῦ του, οὔτε βαρυνόμενος τὰς παρούσας ἀηδίας καὶ δυστυχίας, οὔτε ἐλπίζων νὰ μεταβῇ τάχι-

στα εἰς τὴν ἀτελεύτητον. Ἐὰν δὲ τις καὶ ἀπὸ εὐγενῆ φαινόμενα αἷτια θελήσῃ νὰ ἐκβάλλῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τῆν ζωὴν ταύτην, παραβαίνει τὸ τῆς δικαιοσύνης πρὸς ἑαυτὸν καθήκον, ἐπειδὴ καταφρονεῖ τὴν ἰδίαν του προσιωπικὴν ἀξίαν διὰ πάθη, καὶ μικρὰ, καὶ μεγάλα ὑποθεθῶσι, καὶ γίνεται αυτοκτόνος καὶ αὐτόχειρ, καὶ φονεὺς ἀνθρώπου, οὐχὶ ξένου, ἀλλ' ἰδικοῦ του· ἀλλ' ἢ τῆς ζωῆς θυσία, ἣτις γίνεται διὰ ἠθικὸς σκοποῦς, ὄχι μόνον δὲν εἶναι καθήκοντος παράβασις, ἀλλὰ μάλιστα καθήκοντος φύλαξις, εἰάν οἱ σκοποὶ ἐκεῖνοι κατ' ἄλλου τρόπον δὲν ἐπιτυχάνωνται. Θέλομεν δὲ ἐξηγήσειν ἀκριβέστερα πάντα ταῦτα διὰ τῶν ἐφεξῆς παραγράφων.

ΡΕ'. Ἐπειδὴ ὑποθέτομεν τὸν ἄνθρωπον φίλον τῆς ἀρετῆς, ἐξηγοῦμεν Πόσον ἀντιφέρεται εἰς αὐτὴν, ὅταν ἀποφασίζῃ νὰ γείνη αὐτόχειρ. Σπουδάζει διὰ τῆς ἀρετῆς ὁ ἄνθρωπος νὰ γείνη, ὅσον ἐνδέχεται, ἠθικῶς τέλειος. Διὰ νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὅσον πολὺ καὶ ἂν ζήσῃ, ποτὲ δὲν φαίνεται μεγάλη ἢ ζωὴ· ὅσον γέρων καὶ ἂν εἶναι, πάντοτε ἐμπορεῖ νὰ κάμνῃ προόδους εἰς τὸ ἀγαθόν· ὅσον δυστυχὴ καὶ ἂν εἶναι τὰ περιστατικά του, ὁ ὑπομονητικὸς χαρακτήρ του εἶναι σημεῖον ἠθικῆς τελειοποιήσεως· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα, μὲ τὴν αὐτοχειρίαν του παραιτεῖται τὴν ἐκτελεσίτιον, καὶ γίνεται τούτων καταφρονητὴς καὶ παραβάτης. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ παραβῇ τὰ καθήκοντά του ταῦτα ἐξ αἰτίας τῶν δυστυχιῶν, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπομένῃ γενναίως· ὁ καταπαλαιστῆς καὶ νικητὴς τῶν δυστυχιῶν εἶναι τὸ ὑψηλότατον θῆμα τῶν Θεῶν, ἔλεγον οἱ παλαιοὶ· καὶ ὅς τις λειποτακτεῖ ἀπὸ τῶν ἀγῶνα, ἀναγγέλλει τὴν θειλίαν καὶ οὐδαμινότητά του.

ΡΣ'. Ἡ ἐλπίς τῆς μελλούσης ζωῆς δὲν δύναται νὰ πεί-

ση τὸν ἄνθρωπον νὰ γείνη αὐτόχειρ· ἐκείνη εἶναι θεία ἀντιβράβευσις τῶν ἀγαθῶν, καὶ θεία ποινή τῶν κακῶν ἀνθρώπων. Πῶς λοιπὸν ἐμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος πράττειν κακὸν (φρονεῖν τὸν ἑαυτὸν του) νὰ ἐλπίσῃ ἀγαθὰ; Ὁ Θεὸς, ὅστις μᾶς ἔφερεν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, μᾶς σηκώνει ἀπ' αὐτὸν, ὅταν λάβωσι τέλος αἱ φυσικαὶ μᾶς δυνάμεις· Ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι εἰς καθένα ἀρετῆς στάδιον, τὸ ὁποῖον, ἔς τις παραιτήτη, λειποτακτεῖ καὶ παραβαλεῖ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις μᾶς ἔβαλεν εἰς αὐτὸ νὰ ἀγωνισθῶμεν. Ἡ ζωὴ αὕτη δὲν εἶναι ὡσὰν οἶκος τις στενὸς, τὸν ὁποῖον ἀφίνει τις διὰ νὰ κατοικήσῃ εὐρυχωρότερον· οὐδὲ ἐνθυμαποτακτὸν, διὰ νὰ τὸ ἀλλάξῃ μὲ ἄλλο καλῆτερον· εἶναι ὡς εἶπαμεν στάδιον, τοῦ ὁποῖου ὁ λειποτάκτης κολάζεται ἀντὶ νὰ βραβευθῇ. Ἡ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν πίστις μᾶς εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν πίστιν εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν. Πῶς λοιπὸν τολμᾷ ὁ ἄνθρωπος νὰ προνοήσῃ διὰ τὸν ἑαυτὸν του καλῆτερα ἀπὸ τὸν πάνσοφον καὶ πανάγαθον προνοητὴν του;

PZ. Ἄλλ' ὅταν ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς μᾶς δὲν γίνεται ἄλλως εἰμὴ μὲ παράβασιν τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων μᾶς, τότε εἶναι χρεὸς μᾶς νὰ ὑποφέρωμεν τὸν θάνατον καὶ νὰ μὴ πράξωμεν τὸ κακόν. Ὅς τις προστατεύῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς· ὅς τις πρὸς χάριν τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποῖαν βεβαιώνει ἐμπροσθεν ἐξουσιασῶν καὶ ἡγεμόνων, ἢ πρὸς διατήρησιν τῆς ἀγνωτάτης του πίστεως, κινδυνεύῃ νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του· οὗτος χωρὶς τινα δισταγμὸν, ἀλλὰ μὲ ἀνδρείαν καὶ γενναιοφροσύνην ἔχει χρεὸς νὰ δεχθῇ τὸν θάνατον· οἱ παλαιοὶ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ἀνέδειξαν τόπους λαμπροῦς τῆς ἀληθείας μάρτυρας, τῶν ὁποίων τὰ μαρτύρια ἀναγινώσκοντες πρέπει νὰ μανθάνωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι παντοδύναμος ὅχι νὰ πράξῃ ὅσα θέλει, ἀλλὰ νὰ μὴ πράξῃ ὅσα ἀπαγορεύει ὁ Λόγος. Ἄλλὰ καὶ γυνή

τιμία καταναγκαζομένη ἀπὸ ἀσελγῆ δυνάστην ἔχει χρεῖος πρὸς διατήρησιν τῆς προσωπικῆς τῆς ἀξίας νὰ ὑποφέρῃ κάλλιον τὸν θάνατον παρά νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀτιμίαν. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ὑποφέρῃ τὸν θάνατον, εἰὰν δὲν δύναται νὰ τὸν ἀποφυγῇ χωρὶς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ ποτὲ νὰ μὴ τὸν ἐπιφέρῃ αὐτὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ· οὕτως ἔκρινεν ὁ δαιμόνιος Σωκράτης, ὅταν φίλοι του τιμῆς ἐζήτησαν νὰ τὸν φυγαδεύσουν ἀτίμως ἀπὸ τὴν φυλακὴν διὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τὸν θάνατον (Πλάτ. Κρίτων).

ΡΗ'. Εἰς τὸ καθῆκον τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς δὲν ἀντιφέρεται μόνον ἢ διὰ μαχαίρας ἢ ὁποιοῦδήποτε ὄργανου προαιρετικῆ, καὶ εἰς μίαν στιγμὴν γινομένη αὐτοχειρία, ἀλλ' ἀπλῶς πᾶσα πράξις, ἣτις ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν παρά τὸ καθῆκον ὀλιγωρίαν τῆς ζωῆς. Τοιαῦτα δὲ εἶναι αἱ ἑφεξῆς τρεῖς εἰς πλάτος περιγραφόμεναι.

α'. Τὸ νὰ μὴ μεταχειρίζεται τις τὰ μέσα τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς. Ἐκ δὲ τούτων τὰ μὲν εἶναι τροφαί· τὰ δὲ, ἰατρικὰ φάρμακα· ἐκεῖναι διατηροῦσι τὸ σῶμα εἰς ὑγίαν καὶ σταθερὰν κατάστασιν, καὶ, διὰ τὴν ἀδιάκοπον ἀποβολὴν τῶν ἐκπεμπομένων μεριθίων, τὸ ἀναγεννώσι τρόπον τινα ἀκαταπαύστως· διὰ τοῦτο τὸ νὰ μὴ τὰς μεταχειρίζεται τις, ἀπαραιτήτως προξενεῖ κατὰ μικρὸν τὸν τοῦ σώματος θάνατον· ὅς τις λοιπὸν ἀπέχει ἀπὸ τὰς τροφὰς διὰ νὰ ἀποθάνῃ, ἁμαρτάνει ἐπίσης, καθὼς καὶ ὅς τις τουφεκίζει ἢ μαχαίρει τὸν ἑαυτοῦ. Περὶ δὲ τῆς καταφρονήσεως τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων, ὅσοι μὲν δὲν τὰ μεταχειρίζονται νομίζοντες ὅτι ἡ φύσις μόνη δύναται νὰ τοὺς θεραπεύσῃ, εἶναι ἔλεεινοὶ διὰ τὴν ἀπάτην των, καὶ ἀξιοκατάκριτοι, διότι εἰς πρᾶγμα τόσον ἀξιόλογον, ὅσον εἶναι ἡ ζωὴ, ἐμπιστεύονται εἰς ψιλὴν τινα καὶ ἀναπόδεικτον ὑπόθεσιν· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες ταῦτα,

διὰ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς θάνατον ἢ ἀρρώστια καὶ νὰ τοὺς ἐλευθε-
 ρώσῃ ἀπὸ τῆς βλάβῃ τῆς ζωῆς ταύτης, ἀμαρτάνουσιν ἐπίσης, ὅπου
 καὶ οἱ αὐτόχειρες· διότι τὸ νὰ εἶναι ἀρρώστιαί τινες ἀπολύτως
 ἀθεράπευτοι, εἶναι πρᾶγμα ἀβέβαιον, καὶ ἀναπόδεικτον.

ΡΘ'. β'. Τὸ νὰ μὴ προστατεύηται τὴν ζωὴν
 τοῦ ἀπὸ τοὺς ὅσοι ἐπιχειροῦσι νὰ τοῦ τὴν ἀφ-
 αϊρέσωσι. Διότι, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἡ ὑπεράσπισις εἶναι καθ-
 ἡκου δίκαιοσύνης πρὸς ἡμᾶς αὐτούς· διὰ τούτο καὶ ὅστις
 στέκει νὰ θανατωθῇ ἀπὸ τὸν ἐχθρόν του χωρὶς νὰ κάμῃ τὴν
 θνητὴν φύλαξιν τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ὅστις κατηγορεῖται ἔγ-
 κλημα θανάτου ἐπὶ κριτηρίου, καὶ δὲν προσπαθεῖ νὰ ἀθωωθῇ
 δι' ἀπολογίας, εἶναι ἀξιοκατάκριτος, καθὼς καὶ οἱ αὐτόχειρες·
 ὅστις δὲ ἀθῶος ὢν ἀποδείχῃ ψευδῶς ἔνοχον θανάτου τὸν
 ἑαυτοῦ του, καθὼς διηγοῦνται περὶ πολλῶν, οὗτος ὄχι μόνον
 πολεμεῖ τὴν ἰδίαν του ζωὴν, ἀλλ' ἀπατά καὶ τοὺς ἄλλους, διὰ νὰ
 τὸν ἐκλάβωσι κακοῦργον, ἤγουν μὲ τρόπους ἀτίμους προσπαθεῖ
 νὰ ἀτιμάσῃ τὸν ἑαυτοῦ του· ὅστις δὲ φονεύει ἄλλον, διὰ νὰ
 θανατωθῇ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, γίνεται εἰπλοῦς φονεὺς· καὶ
 ὁ στοχασμὸς, ὅτι μὲ τὸν θάνατόν του ἀποπλύνει τὴν ἀμαρτίαν
 τοῦ φόνου, εἶναι ἀνοησία καὶ παχυλὴ δεισιδαιμονία.

ΡΙ'. γ'. Τὸ νὰ ζητῆται τοὺς κινδύνους τῆς
 ζωῆς, ἢ ἐπίτηδες διὰ ν' ἀποθανῇ, ἢ διὰ νὰ δει-
 ξῇ τὴν ἀνδρίαν του. Τὸ πρῶτον, εἰάν ὁ ἄνθρωπος χύσῃ
 τὴν ζωὴν του, εἶναι ἴσου μὲ τὴν αὐτοχειρίαν· τὸ δεύτερον γίνεται
 ἢ ἀπὸ μόνην φιλοτιμίαν, ἢ ἀπὸ φιλοκίνδυνόν τι ἦθος· εἶναι
 ὁμως, ὅπως καὶ ἂν ἐκλήφθῃ, παράνομον καὶ κακὴ θῆς. Ὁ ἄν-
 θρωπος δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τοὺς κινδύνους, ὅταν εἶναι ἀνα-
 πόφευκτοι, καὶ μάλιστα ὅταν προστάξῃ τὸ καθῆκον ὑπομονῆν
 καὶ ἐγκαρτερίαν· διότι τότε ἡ φυγὴ τῶν κινδύνων εἶναι ἀτίμος

μικροψυχία και θειλία· ἀλλὰ πάλιν δὲν πρέπει νὰ ζητῆ ἐπιτηδες τοὺς κινδύνους· διότι εἶναι ἀνόητος τὸλμη και αὐθάδεια. Ἀνδρία ἀληθινή, τὸ ὁποῖον θελεῖ νὰ εἶπῃ, ιδιότης ἀνδρὸς ἀληθινοῦ, εἶναι νὰ ἀντιπαλαίη τις τοὺς κινδύνους, ὅταν προστάξῃ τὸ καθήκον· τότε, ὅς τις θειλιά εἶναι ἀνανδρος, και ἐπομένως κακός, εἴαν και δὲν ἔκαμε κακὸν εἰς κινδύνον· διότι δὲν τὸ ἔκαμεν ἀπὸ φόβον, και ἔχει ἀπ' ἀρετήν.

ΡΙΑ'. Ἐδῶ ἀνήκει νὰ ἐπιλύσωμεν και τὸ περὶ μονομαχίας ζήτημα, ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὸ πρὸς ἑαυτὸν καθήκον τοῦ ἀνθρώπου· περὶ δὲ τοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀκόμη δὲν γίνεται εἰσαυθα λόγος. Εἰ μὲν ἡ μονομαχία εἶναι τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ προστατεύσῃ τις τὴν ζωὴν του, εἶναι συγχωρημένη· εἴωτε πῶς ἄλλως θελεῖ φυλαξείν τις τὴν ζωὴν του, εἰ μὴ, χρείας τυχεύσης, πολεμῶν μέχρι θανάτου ὑπὲρ αὐτῆς; και ἡ πρὸς κλέπτῃ μονομαχία, ὅταν ἔρχεται νὰ μᾶς ἀρπάσῃ τὴν περιουσίαν, εἶναι συγχωρημένη, ἐπειδὴ τὰ κτήματά μας εἶναι οὐσιωδῶς ἀπαιτούμενα εἰς τὴν προσωπικὴν μας ἐνέργειαν κατὰ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον· και δὲν εἶναι αἰτία, διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν πρέπει νὰ ἀντιστέκωμεν εἰς τοὺς κλέπτας τῶν πραγμάτων μας, ὅταν γνωρίζωμεν τὰς δυνάμεις μας. Παρεκτός τούτων τῶν εὐω περιπτώσεων ἡ μονομαχία εἶναι ἀμάρτημα ἀσυγχώρητον. Ἀλλ' ἡ πειραχθεῖσα τιμὴ πῶς ἔμπορεῖ νὰ ἀποκατασθῇ; Ἀλλ' εἶναι ἀραγε ἡ μονομαχία ἀληθινὸν μέσον ἀποκαταστάσεως τῆς τιμῆς; ὁ Λόγος δὲν δύναται νὰ τὸ καταλόβῃ· εἴωτε και ὁ ἀτιμότερος ἀνθρωπος ἔμπορεῖ νὰ ἔχη και ἀνδρίαν και ἐπιτηδειότητα μεγάλην ὥστε νὰ καταβάλῃ τὸν ἐναντίον του. Εἶναι λοιπὸν ἐναντίον τοῦ Λόγου νὰ ἐμπιστεύεται τις τὴν κρίσιν τῆς τιμῆς του εἰς τοιοῦτον ἀμφίβολον μέσον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κινδυνεύει ἢ νὰ φονευθῇ χωρὶς νὰ διακριθῇ τὸ πρᾶγμα, ἢ νὰ φονεύσῃ τὸν ἄλλον· και

διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητῆ καθείς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τιμῆς του ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ τοῦ μέλλῃ διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν; ἀδιαφορεῖ ἐπ' ἀληθείας διὰ τὴν συνήθειαν, ὅς τις ἐσχημάτισεν εἰς τὸν ἑαυτοῦ του ἀνθυπαρκτεν ἀρετῆς χαρακτῆρα (Ψ. Σημ.)

Σημειώσεις. Τὰ δὲ αἰτία τῆς αὐτοχειρίας εἶναι πάλᾳ καὶ διάφορα· δυστυχῆς ἔρως· ἀπώλεια ἐξωτερικῶν αγαθῶν, περιρρυθίσσα φιλοτιμία, φόβος αἰσχύνης, συνειδῶς τύπτου καὶ καταδιώκου, ᾤρησκευτικὸς φανατισμὸς ἠνωμίως μὲ ψευδεῖς ἰδέας περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς κτλ. ὅπου ἀμεσοῦ ἢ ἐμμεσοῦ ἀφορμὴν τῆς αὐτοχειρίας. Ἢ ποτε δὲ συμβῆναι καὶ ἀπὸ μελαγχολικῆν τενα διάθεσιν ἢ μανίαν, ὥστε φημιταὶ ὁπρουργεῖται τρεπευ τινα τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο τὸ ἄριστον μίσην τοῦ νὰ μὴ καταντήσῃ τις εἰς τοιοῦτον ἐλεθρίου ἀμάρτημα εἶναι ν' ἀποφείγῃ, ὅσον εἶναι δυνατὸν, τὰς αἰτίας ταύτας· ἄνθρωπος μὲ ἠθικὰ φρονήματα καθωπλισμένοσ ποτὶ δὲν περιπίπτει εἰς καταστάσεις, αἵτινες νὰ τοῦ γυνωγται αἰτία τοῦ νὰ διέλῃ τὸν ἐλεθρον τῆς ζωῆς του. Ποῖαν δὲ κρίσιν καὶ καταδέχῃν πρέπει νὰ κάμουν οἱ νόμοι εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν αὐτοχειρῶν, ὁ λόγος δὲν διορίζει, ἐπειδὴ ὁ αἴτιος τῆς πράξεωσ δὲν ὑπαρχει πάλᾳ ἐπὶ τῆς γῆσ. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀφύμων τὴν κρίσιν εἰς τὸν θεόν, καὶ νὰ δῶπτωμεν τὸν νεκρόν, ὅσον εἶναι δυνατὸν, τὰχιστα, διὰ νὰ σκεπταζεται εἰς τὸ σκότος τοῦ τάφου πρόξισ, διὰ τὴν ὀποῖαν πρέπει νὰ αἰσχύνεται ὁ ἄνθρωπος. Προσθέτομεν δὲ ἐνταῦθα τὴν τοῦ Καπολέουτοσ περὶ αὐτοχειρίας κρίσιν, τὴν ἐπέσαν μνημονεύειὸ Κρίστινοσ εἰς τὴν Ἠθικῆν του (δ. βδ. Σημ. 5), καὶ τὴν ἀφύωμεν νὰ τὴν ἐξετάσῃ ὁ ἀναγνωστὴσ κατ' ἑαυτόν. «Ἰσονται τινεσ αὐτόχειρεσ διὰ ἔρωτα· ἀφροσύνη! ἄλλοι, ἀπειπιζόμενοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς περιουσίας των· αἰεὶ! ἄλλοι, διότι ἔχασαν τὴν τιμὴν των· ἄναδρα! Ἄλλὰ τὸ νὰ αἰσῆτισ, ἢ ὅ ἡ χάτη τῶν θείων καὶ νὰ ἀκαμάζῃ τὴν τῶν συγγενῶν του ὄβρον καὶ ὑτιμίαν. τοῦτο εἶναι ἀληθινὴ ἀνδρία!»

ΓΙΨ. Ὁμοῦ μὲ τὴν ζωὴν του καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ διατηρῇ καὶ τὴν ὑγίειαν του, ἐπειδὴ ἡ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον προσηοπικὴ του ἐνέργεια κρέματα ἀπὸ τὴν φυσικὴν ὑλοκληρίαν του σώματος, καὶ ἡ ἀρρώστια ἐμπορεῖ νὰ γεινή πηγὴ καὶ ἠθικῶν σφαλμάτων. Διὰ τοῦτο προστάζεται ἀπὸ τὸν Λόγον ὅχι μόνον νὰ ἀναπαύῃ ὅλασ τὰς ἀναγκαίασ σωματικὰς χρείας του, καὶ τὰς ἀδιαβλήτους ἡδονὰς, ὡς ἐνδύναμωτικὰ μέ-

σα τοῦ σώματος, ἀλλὰ νὰ μεταχειρίζεται καὶ ὅλα τὰ μίσα εἰς τὸ νὰ προφυλάττεται ἀπὸ ἀρρώστιας, ἢ νὰ τὰς θεραπεύῃ, εἰάν ἐξ ἐνάγκης ἔλθωσιν· ἀπαγορεύεται δὲ ἀπὸ αὐτὸν ἡ ἀμετρία τῶν ἡδονῶν, ὁ ὑπερβολικὸς κόπος, καὶ πᾶσα σωματικὴ κολόβωσις ἢ πῆρωσις σωματικῶν μερῶν, τὰ ὅποια κρίνονται ἀναγκαῖα διὰ τὴν τοῦ ὄλου διατήρησιν.

PIΓ'. Ἡ μετριότης τῶν ἀπολαύσεων εἶναι τὸ μόνον μέσον τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγείας· καὶ ταύτην συνιστᾷ ἡ ἠθικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις μέπει πάντοτε εἰς τὰς ὑπερβολάς· εἶδὲ πολλοὶ τρώγουσι καὶ πίνουσι διὰ τὴν ἐκ τῆς βρώσεως καὶ πόσεως ἡδονὴν, καὶ οὕτως ἐπιφορτίζοντες τοῦ στόμαχούτων ὑπόκεινται εἰς ἀρρώστιας πολλάκις θανατηφόρους· πολλοὶ δὲ ἀπὸ φιλαργυρίαν δὲν ἀπολαύουσιν, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς διατήρησίν των, ἢ μεταχειρίζονται παχυλὰς καὶ ἀχρείας τροφάς, καὶ οὕτως ἐξασθενίζοντες κατὰ μικρὸν κυριεύονται ἀπὸ πολλῆς ἀρρώστιας· εἶδὲ ἡ ὑγεία φθείρεται ἀπὸ πᾶσαν ἀμετρίαν, καθὼς διατηρεῖται στερεὰ ἀπὸ τὴν μετὰ μέτρον γινομένην ἀπόλαυσιν ὄλων τῶν χρειωδῶν. Ὡσαύτως εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ αἱ ἄμεμπτοι ἡδοναὶ, ὅχι μόνον πρὸς ἰλαρότητα καὶ πρὸς ἐνθουάμωσιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰλαρότητα καὶ ἐξύψωσιν τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ φυλάττῃ τὴν μέσσην ὁδόν, καὶ οὔτε καθ' ὑπερβολὴν νὰ εἶναι εἰς αὐτὰς ἐκδοτός, καθὼς οἱ χορεύοντες καὶ παίζοντες ἡμέραν καὶ νύκτα, οὔτε νὰ τὰς ἀποποιῆται παντάπασις ὡς ἠθικάτινα ἀμαρτήματα· εἶδὲ ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι μὲν τὸ τέλος κατὰ τοὺς Ἐπικουρείους ἢ Κηρυναίκοὺς, εἶναι δὲ συχωρημένοντι καὶ διαιτητικὸν μέσον καὶ διὰ τὸ σώμα καὶ διὰ τὸ πνεῦμα.

PIΔ'. Τὰ αὐτὰ δὲ λέγομεν καὶ περὶ ἄλλων τινῶν εἰαι-

τητικῶν μέσων, οἷον τῆς μετρίας κινήσεως καὶ ἡσυχίας, τοῦ ὕπνου, καὶ τῆς καθαριότητος τοῦ σώματος· διότι καὶ ταῦτα, μέτρια ὄντα, εἶναι ὄχι μόνον συγχωρημένα, ἀλλὰ καὶ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου· ἡ καθαριότης μάλιστα τοῦ σώματος ἀναγγέλλει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς καθαριότητα· καὶ ὅστις θείχνει τὸ σῆμα τοῦ γεμάτου φυσικῆς ρυπαρότητος καὶ ἀκαθαρσίας, τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ ἠθικῶς ἀκάθαρτος καὶ ρυπαρὰ· διὰ τοῦτο πολλὰ προσφυῶς παριστάνουσι σωματικῶς τὰ μὲν ἅγια ὄντα, οἷον ἀγγέλους, καθαρὰ καὶ ἄσπιλα καὶ καλὰ· τὸν δὲ πατέρα τῆς κακίας διάβηλον, ρυπαρὸν καὶ βδελυρὸν καὶ αἰσχροῦ· εἶναι λοιπὸν καὶ πρὸς ὑγείαν ἀρμοδίᾳ ἡ καθαριότης τοῦ σώματος, καὶ προσέτι κοσμιότητος ἐνδείγμα, ὅταν γίνῃται μὲ τὴν ἀπαιτουμένην μετριότητα.

PIE'. "Ὅτι δὲ, ὅταν ἀρρώστησῃ ὁ ἄνθρωπος χροιωτῆται νὰ λαμβάνῃ τὰ πρὸς ἀνάρρωσίν του ἀναγκαῖα φάρμακα, τὸ εἶπαμεν καὶ ἀνωτέρω (PH').· λέγομεν τώρα μόνον, ὅτι τὰ ἰατρικὰ πρέπει νὰ τὰ λαμβάνῃ ἀπ' ἀληθινῶν ἰατροῦς, καὶ ὄχι ἀπὸ ψευδοἰατροῦς, ἢ ἀπὸ οἰκιακῶν γυναικῶν συμβουλαῖς, αἱ ὅποιαι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμφίβολοι καὶ ἐπικίνδυνοι.

PIΓ', Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος ἀνήκει καὶ ἡ ὀλοκληρία τῶν μελῶν του· διὰ τοῦτο εἶναι ἀπηγορευμένον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ νὰ τέμνῃ ἢ νὰ στρεβλόνη ἢ ὀπίσσω νὰ πηρόνη κἄνεν ἀπὸ τὰ μέλη του (PIB'). Παραβαίνει λοιπὸν τὸ πρὸς ἑαυτὸν καθήκον, ὅς τις ἢ ἐκβάλλει ὑγιᾶ ὀδόντια, ἢ κόπτει τὰ δάκτυλά του, διὰ νὰ μὴ στρατολογῆται εἰς τὸν πόλεμον, ἢ, τὸ χεῖριστον, εὐνουχίζεται δι' ἐπίπλαστον ἀρετὴν ἢ ἀλλὴν αἰτίαν, ἢ ὅπως ἄλλῶς καταστίζει καὶ κατατρύχει τὸ σῶμα του διὰ τὴν ἀποκτήσῃ ψευδοκαλλονήν. "Ὅτι δὲ ὅταν τὸ ἔλον σῶμα δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ χωρὶς ἀποβολὴν τινὸς μέλους, καθ-

ἦκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀποβάλη τὸ μέλος τοῦτο, τὸ εἶπαμεν ἀρχήτερα (ΟΓ').

Σημείωσις. Τὸ νὰ ξηριζώμεν τὰ γένηα, καὶ νὰ ψαλιθίζωμεν τὰς τριχάς τῆς κεφαλῆς ἢ νὰ τὰς ξηριζώμεν καὶ αὐτὰς εἶναι, ἀραγε καὶ τοῦτο πέρωσις τοῦ σώματός μας; ἢ κιν εἶναι ἀπὸ τὸ μὴ συχωρηόμενα ὑπὸ τῆς ἡθικῆς; ἔχει βέβαια· πρῶτον, ἐπειδὴ αἱ τρίχαι, καθὼς καὶ οἱ ὄνυχες, εἶναι μέρη τοῦ σώματος τέσον οὐσιώδη, ὥστε χωρὶς αὐτῶν νὰ μένη ἀνάρμοστον πρὸς τὴν σκοπίαν τοῦ Λόγου· δεύτερον, ἐπειδὴ ἡ ἡθικὴ φρόνησις ἀπαιτεῖ εἰς ἐπουσιώδη πράγματα νὰ μὴ προσηκρῶμεν κατὰ τῆς ἐπικρατουμένης συνηθείας.

PIZ'. Ο' ἄνθρωπος χρεωστῆ ὄχι μόνον νὰ διατηρῆ τὸ σῶμα του εἰς τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ τελειοποιῆ, ὅσον δύναται, ὥστε νὰ ἐμπορῆ νὰ ἐνεργῆ εἰς αὐτοῦ πάντοτε σκοπιμώτατα. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἀναφέρεται μέρος μὲν εἰς τὴν γυμνασίαν τῶν σωματικῶν ὀργάνων, ἀπὸ τὰ ὅποια κρέματα εἰς γένει ἢ ἐξωτερικῆ αἰσθησις, καὶ ἡ προαιρετικὴ κίνησις, μέρος δὲ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοιούτων σωματικῶν ἔξεων, διὰ τῶν ὁποίων τὸ σῶμα μας λαμβάνει καὶ ἐξωτερικὴν εὐσημίαν, καὶ γίνεται καὶ χρησιμώτερον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου.

PIH'. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ γυμνάξῃ τὸν ὀφθαλμὸν του εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ εὐκόλως διάφορα εἶδη καὶ μεγέθη καὶ χρώματα, καὶ ἀποστήματα, καὶ τὰς τούτων σχέσεις· νὰ ὀξύνῃ τὴν ἀκοήν του εἰς διάκρισιν διαφόρων ἤχων καὶ φωνῶν καὶ ἀρμονιῶν· νὰ μὴ ἀφίνη δὲ ἀνασκήτους οὐδὲ τὰς ἄλλας του αἰσθήσεις, λέγω ὄσφρησιν καὶ γεῦσιν καὶ ἀφήν, ἐπειδὴ ὄχι μόνον χρησιμεύουν εἰς διάκρισιν πολλῶν ὠφελίμων καὶ βλαβερῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ γίνονται πολλάκις βοηθοὶ τοῦ νοῦς εἰς γνώσιν πολλῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

PIO'. Ἀπὸ τὴν ἄσκησιν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος ἀντιδραστικὴν δύναμιν πρὸς τὰ ἔξω· ἐνδυναμόνε-

ται, γίνονται εὐκαμπτος καὶ στερρός, καὶ ὑποφέρει ἀκινδύνως τὰς βλαβερὰς ἐπιρροίας τοῦ περιέχοντος, ὅταν τὸ καλίστη ἢ χρεία. Πρὸς δὲ τοῦτο εἶναι χρήσιμοι αἱ σωματικαὶ ἔξεις, τὰς ὁποίας μάς διδάσκει ἡ γυμναστικὴ· λέγω τὴν ἐρχηστικὴν, θρομικὴν, ἵππαστικὴν, κυλυμβητικὴν κτλ. Ὅτι δὲ αὗται αἱ ἔξεις καὶ τὸ σῶμα σχηματίζουν εἰς τὸ εὐπρεπέστερον, καὶ κινδύνου γίνονται πολλάκις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπ-αλλακτῆριοι, εἶναι βέβαια περιττὸν νὰ τὸ εἰπωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς διατηρήσεως τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς τῶν μέσων εἰς εὐδαιμονίαν καὶ τελειότητα κτήσεως, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθηκόντων.

PK'.

Επειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι κυρίως πηγὴ τῆς προσωπικῆς μας ἐνεργείας, καθήκον μας εἶναι νὰ τὴν διατηρῶμεν εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς ὁλοκληρίαν. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν χρῆσται εὐτε νὰ ἐπιτείνῃ καθ' ὑπερβολὴν, οὔτε νὰ ἀμελῇ καὶ νὰ χαλᾷ καθ' ὑπερβολὴν τὰς ψυχικὰς του δυνάμεις, οὔτε νὰ τὰς διευθύνῃ μονομερῶς εἰς ἓν μόνον σημεῖον, οὔτε νὰ τὰς κατασκορπίσῃ ἀπροσδοκίτως, οὔτε νὰ τὰς ἐξασθενίσῃ διὰ σωματικῶν ἀκλασιῶν, οὔτε νὰ τὰς ἐνισχύῃ μὲ χρεῖαι ἐξωτερικῶν μέσων, ἐπειδὴ οἱ ὅλων τούτων ἔχει μόνον πάσχει, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύει ἡ ὑγεία τοῦ ἐσωτερικοῦ μας ἀνθρώπου.

PKA'. Πρέπει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος ν' ἀποφεύγῃ ἕσα ὑπερπιτείνουν τὰς ψυχικὰς του δυνάμεις· τοιαῦτα εἶναι μελέται ἀδιάκοποι, ἡμέραν καὶ νύκτα γινόμεναι, εἰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας· ἢ προσηλώσεις τοῦ πνεύματος εἰς βαθέα τινα καὶ ἀνεπίλυτα ζητήματα, ἢ ἀχαλίνωτος ἔκθοσις τῆς ψυχῆς εἰς αἰσθημάτων τινα· διότι ταῦτα διασπῶσι τὴν ἁρμονίαν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ καταφέρουσι πολλάκις τὸν ἄνθρωπον εἰς μελαγχολίαν καὶ μανίαν· καὶ ἡ ὕφρασις πάλιν, καὶ παντελὴς ἀμέλειά των κρημνίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀνοησίαν καὶ μωρίαν· καθὼς πολλοὶ οὗτ' ἀναγιώσκουσι τίποτε, οὔτε στοχάζονται τι ὑψηλότερον διὰ νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι τὴν ἀνάπαυσίν των· οἱ πρῶτοι παύουσι τὴν εὐήχον εὐρυθυμίαν τῆς ψυχῆς, κόπτοντες ὡς ὄργανου τινος τὰς χορδὰς μετὰ τὴν μεγάλην ἐπίτασιν· οἱ δεῦτεροι καταργοῦσι τὴν ἐνεργειάν της, ὡς ὄργανου, τοῦ ἑποίου εἶναι παύτη χαλαραὶ αἱ χορδαὶ καὶ ὑφεικνέαι.

PKB'. Πρέπει δὲ καὶ νὰ μὴ ἐνασχολῆταις ψυχικὰς του δυνάμεις εἰς ἓν τι μόνον ἀντικείμενον, καθὼς οἱ μόνον μυσθιστορίας ἀναγιώσκοντες εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν· διότι τοιαύτη μονομερὴς κίνησις τῆς ψυχῆς εἶναι ἄχρηστος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον· οὐδὲ πρέπει τῆς ψυχῆς τὰ ἠδύσματα νὰ μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος ὡς τροφήν τῆς ψυχῆς· τοιαύτη ἀσωτία κινδυνεύει νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον ἀχαλίνωτον εἰς τὰς ἐπιθυμίας του, καὶ ἐπομένως κακοήθη· οὐδὲ νὰ καταγίνεται ἀπροσδιορίστως εἰς ὅλα· διότι ἡ πανεπιστημοσύνη καταστὰ τελευταίου νὰ εἶναι ἀληθινὴ ἀμάθεια, καὶ νέκρωσις τῆς ψυχῆς· οὐδὲ πρέπει νὰ πίνῃ θερμὰ ποτὰ δι' αὐξήσιν τῆς φαντασίας, ἢ ὄραστικὰ τινα μέσα βρηθητικὰ τάχα τῆς μνήμης· ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται βίαι βλάπτουσι καὶ τὴν ψυχὴν, ἐνῶ εἰς ὀλίγην ὥραν τὴν κάμνουσιν ἐνεργόν, καὶ ἐφρξῆς τὴν καθιστάουσιν ἀδρανῆ καὶ ἀκίνητον,

καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον θανατοῖενσι πολλάκις. Ὅσοι κάμνουσι τοιαύτας καταχρήσεις τῶν ψυχικῶν τῶν δυνάμεων, εὐλόγως ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσιν αὐτόχειρες φονευταὶ τῆς ψυχῆς τῶν.

PKΓ'. Ὁμοῦ μὲ τὴν διατήρησιν τῆς ἐλοκληρίας τῆς ψυχῆς χρεωστεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ τὴν τελειοποιῇ, ἢ νὰ ἀναπτύσῃ καὶ νὰ μορφώῃ τὰς δυνάμεις τῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰς γυμνάξῃ σκοπίμως ἀποκτιῶν τοιαύτας γνώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ λῶβῃ εὐκρινῆ καὶ ὀρθῆν ἔννοιαν καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐν γένει, καὶ ἰδιαιτέρου τινος ἐπαγγέλματος, ὥστ' ἐκεῖνου μὲν νὰ γνωρίζῃ τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν, τοῦτου δὲ νὰ ἐκπληρόνῃ, καθὼς πρέπει, τὰ καθήκοντα.

PKΔ'. Πρέπει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἰσαχθῇ πρῶτον ὅσα πρέπει νὰ ἐξεύρῃ καθ' ἄνθρωπον, ἤγουν τὰ γενικὰ καθήκοντά του, τὰ ὅποια χρεωστεῖ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· διότι ἐνταῦθα μόνον περὶ ἠθικῶν γνώσεων γίνεται ὁ λόγος· ἔπειτα ὅσα χρεωστεῖ, ὡς ἐπαγγέλματος τινος ἐκτελεστής, ἤγουν καθ' ἔμπορος, τεχνίτης, ράπτῃς, κτλ. εἰδ' ἔχει γραμματισμένου ἐπάγγελμα, οἷον διδάσκαλικόν, χρεωστεῖ πάλιν νὰ ἐξεύρῃ πρῶτον ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔπειτα ὅσα εἰς τὸ ἐπάγγελμά του· καὶ μ' ἐκείνην τὴν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὑπεροχὴν, ἣτις πρέπει νὰ διακρίνῃ τὸν ὀδηγὸν ἀπὸ τοὺς ὀδηγουμένους, χρεωστεῖ ὅλα του τὰ ἔργα νὰ προβάλλῃ εἰς τοὺς ἄλλους δικαιοσύνης καὶ ἐπιεικειᾶς παράδειγμα· χρεωστεῖ, εἴτε διὰ στόματος ἢ διὰ συγγραφῆς διδάσκει, νὰ παραμιγνύῃ τὸ εὐάρετον παράδειγμά του πρὸς ἠθικὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος.

PKΕ'. Εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς υἰγείας του, καὶ πρὸς βουδαιαν τῆς προσωπικῆς εἰς τὸν κόσμον ἐνέργειας του ἢ κτήσις καὶ χρῆσις ἐξω-

τερτικῶν τινῶν πραγμάτων, τῶν ἑποίων τὸ ἄθροισμα ὀνομάζεται περιουσία, ὡς ἀμέσως περὶ τὴν εὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου στρεφόμενῃ, καὶ τῆς ὁποίας τὸ καθολικὸν καὶ ἰσοδύναμον μέτρον ὀνομάζεται εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀργύριον. Καθῆκον λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτοῦ του εἶναι ὡς ἀποκτήτη ἀργύριον διὰ τῆς φιλοπορίας του, καὶ νὰ τὸ διατηρήσῃ διὰ τῆς οἰκονομίας του. Τῆς φιλοπορίας ἐναντίου εἶναι ἡ ἀργία, καὶ τῆς οἰκονομίας ἡ ἀνωτία. Ἐμποροῦν ὅμως ἡ μὲν φιλοπορία νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς αἰσχροκέρθειαν, ἡ δὲ οἰκονομία εἰς φιλαργυρίαν, ἐὰν συγχύσῃ τις τὰ μέσα μὲ τὸν σκοπὸν, καὶ ἐκ τούτου προσπαθῇ καὶ ἀγωνίζεται εἰς μόνην τὴν κτήσιν χωρὶς τὴν εὐλογουμένην χρῆσιν.

ΡΗ5'. Μόνον ἡ φιλοπορία εἶναι ἔργον πρέπου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, ἐπειδὴ καθεὶς ἐξ αὐτῆς δύναται νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπ' ἄλλους, καὶ ἐν ταυτιῶτίμιος καὶ ἤνυχος πολίτης· ἡ δὲ ἀργία, ἐκτὸς ὅτι εἶναι ἀτιμαστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, εἶναι καὶ ἀρχὴ πάσης κακίας· διότι ὁ ἀργὸς ἔχει μόνον ἀγύμναστος καὶ ἀκαλλιέργητος μένει, ἀλλ' ἀδικεῖ καὶ τοὺς ἄλλους τρεφόμενος ἀπὸ τοὺς ἐκείνων κόπους. Ὁ πλούσιος ἀργὸς δὲν εἶναι τίποτε τιμιώτερος ἀπὸ τὸν πτωχόν· ἐπειδὴ οὐδ' αὐτὸς πράττειτε πρὸς βεβαίωσιν τῆς προσωπικῆς του ἀξίας. Ὁ δὲ πτωχὸς κάμνει ἔργου του τὸ ὡς ἀρπάξῃ τὰ τῶν ἄλλων διὰ τῆς λεγομένης ζητείας, ἥτις τοῦ ἀφανίζει πᾶν αἰσθημα τιμῆς καὶ αἰδοῦς, καὶ τὸν καθιστᾷ εὐτελέστατον ἀνθρωπάριον· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει αἱ πόλεις νὰ ὑποφέρωσι τὴν ζητείαν, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀποδιώκωσι μακρὰν ὡς μέσον ἀτιμαστικὸν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μόνον εἰς ἀναγκαιοτάτας περιστάσεις συγχωρουμένην.

Σημείωσις. Ἡ ζήτησις δὲν ἐμποδίζεται οὔτε με τὰ πολλὰ εὐλίην, τὰ ὅποια ἐμποροῦν οἱ πλούσιοι νὰ δικαιώσωσι εἰς τοὺς ψυμοζήτας· διότι εἰς τοὺς ἀργούς κίμια προσέτις τοῦ νόμου δὲν ἐξικαοῖ· οὔτε μὲ προσταγὰς τοῦ νὰ μὴ περιπατήσω εἰς τοὺς δρόμους· διότι πάντοτε εὐρίσκουσι μυστικούς τρόπους νὰ ζητῶσιν· ἀλλὰ μένον με τὴν ἰσχυροὺς κυβερνοῦσι, ἥτις δὲν ἐπιφορτικῶς ἀνυποφέρους φόρους εἰς τοὺς φιλοπονοῦσι, καὶ μὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐργάζονται εἰς κοινὰ πράγματα οἱ ἀμελεῖς, καὶ νὰ τριφῶνται με τὸν κόπον των, καὶ μὴ οὐστάσιν πτωχοτροφείων, ἢ γεροκομείων, διὰ νὰ τριφῶνται εἰς αὐτὰ οἱ ἀδυνατοὶ νὰ ἐργάζονται· χωρὶς ταῦτα τὰ μέσα ἡ ζήτησις δὲν ἐμποδίζεται, ἢ μεταβαλλεται εἰς κλιψίαν.

ΡΗΖ'. Ἡ δὲ ἀσωτία εἶναι μὲν συνήθως συνεξευγημένη με τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀργίαν· κάποτε δὲ εἶναι ἠνωμένη μόνον με τὴν φιλοποσίαν· προσπαθοῦσα αὐτὴ ν' ἀναπαύῃ χρείας περιττὰς καὶ τεχνικὰς, καταντᾷ τελευταίον εἰς ἔλλειψιν τῶν μέσων τῆς εὐχαριστήσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἀναγκαίων· πάντοτε, ὅς τις ἐξοθεύει πλείοτερα παρ' ὅσα εἰσοθεύει, εἶναι ἀσωτος· ἀλλὰ καὶ ὅς τις ἐξοθεύει ὅσα εἰσοθεύει εἶναι ἀσωτος· οἷοτι ὁ πρῶτος ταχύτερα, ὁ δὲ δεύτερος βραδύτερα φέλουσι καταντήσιν εἰς γῆρας ἀπορον καὶ αἰσχρὸν, ἔχοντες χρείαν ἀπὸ τὴν βοήθειαν τῶν ἄλλων, καὶ καταντῶντες ἢ εἰς τὸ αἰσχρὸν ἔργον τῆς ζήτησις, ἢ εἰς ἄλλα ἐποσειδίσιτα καὶ ἀξιοκατάκριτα ἔργα· διὰ τοῦτο εἶναι καθήκον τῆς προσωπικῆς τιμῆς τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι οἰκονόμος τῆς περιουσίας του.

Σημείωσις. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀξιοκατάκριτον καθ' ἑαυτὸ τὸ νὰ ἐξοθεύῃ τις πολλά· διότι ὅς τις ἔχει πολλά, πρέπει καὶ νὰ διδῇ πολλά διὰ νὰ κάμῃ καὶ ἄλλους κοινούς τῶν ἀγαθῶν του, καὶ διὰ νὰ προξενῇ ἀφορμὴν ἐπιμελείας καὶ φιλοργίας εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐπωφελῆ τοῦ βίου ἐπαγγέλματα. Διὰ τοῦτο ἡ Ἥθια δὲν ἀποδοκιμάζει· καὶ εἶδες τι πολυτελείας, ἤγουν δαπάνην, ἥτις νὰ ὑπερβαίῃ τὴν ἀπλουσιότητα καὶ λιτωτάτην τῶν χροικῶν ἀναλλαγὴν, καὶ εἰς τὴν τροφὴν καὶ εἰς τὴν στολὴν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν· διότι ὁ εἰς τὰ ἀπλουσιότατα καὶ ἀναγκασιότατα μένον περιορισμὸς, τὸ ὅποιον ἀπῆτον ἀναγκαιῶς εἰς τὴν ὕρετην ὁ Ἄντισθένης· καὶ οἱ ὀπαδοίτου, φέρει τὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν κτηνωδὴν καὶ κυνικὴν ζωὴν, ἥτις ἀντίκειται εἰς τὴν ὑψηλοτάτην

καλλιεργεῖται τοῖ ἀνθρώπινου γένους, καὶ διὰ τοῦτο ἀποδοκιμάζεται ἀπὸ τῶν ἠθικῶν.

ΡΚΗ'. »Ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Ἐν τῷ πάθος τοῦτο λέγεται καὶ πλεονεξία· εἶναι δὲ ἠνωμένου καὶ μὲ τὴν αἰσχροκέρδειαν· διότι τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα λέγονται ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, ἐπειδὴ χρησιμεύουν μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαθήρησιν τῆς προσωπικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, τὰ μεταβάλλει ὁ φιλάργυρος εἰς ἐσωτερικὰ· καὶ τὰ μέσα θεωρεῖ ὡς σκοπὸν καὶ εἶλος· θήσασκε ἴζει, ὅχι διὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχῃ τὸν πλοῦτον καὶ νὰ εὐφραίνεται ἀπὸ τὴν θείαν του. Ὅταν ἐξοκειλῇ εἰς τοῦτο τὸ πάθος ὁ ἀνθρώπος, ἀδικεῖ καὶ τὸν ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους· φιλανθρωπίας ἔχου δὲν μένει εἰς αὐτὸν· γίνεται χαμερμῆς καὶ οὐδαμινός· χάνει τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν θείαν ἐκείνην ἀταραξίαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ὑποφέρουσι οἱ ἐνάρετοι τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης· ἀποβάλλει πᾶν ἀνθρώπινον καὶ εὐγενικὸν φρόνημα, ἐπειδὴ προσπαταλευόμενος εἰς τὴν κτήσιν τοῦ ἀργυρίου, δὲν ἐξυψύεται ποτὲ εἰς τοῖ ἠθικὰ καὶ οὐράνια ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάθος του εἶναι ἀνόητον καὶ ἄλογον, γίνεται μὲν γελοῖος καὶ κωμωδίας ὑπόθεσις· μένει δὲ πάντοτε, ἠθικῶς θεωρούμενος, βδελυκτὸς καὶ ἀπογρόπαιος. Ἐὰν λοιπὸν ἡ πενία εἶναι πολλῶν κακῶν διδάσκαλος, καὶ διὰ τοῦτο μᾶς συμβουλεύει ὁ Λόγος νὰ τὴν ἀποφεύγωμεν (**ΡΚΕ'.**) διὰ τῆς φιλοποιίας καὶ οἰκονομίας, πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν χειροτέραν φιλαργυρίαν, ἥτις εἶναι πάθος ἀτιμαστικώτατον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ μεσότης ἐνταῦθα ἐμπορεῖ νὰ μᾶς κρατήσῃ ἐντὸς τῶν τῆς ἀρετῆς ὁρίων.

ΡΚΘ'. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν δὲν ἀνήκου μόνον ἡ προσωπικὴ του ἀξία καὶ τὸ ἀργύριον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ του ἐλευθερία, καὶ ἡ ἐξωτερικὴ του τιμὴ, καὶ αἱ

κοινωνικαὶ σχέσεις του· διὰ τοῦτο καθήκον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν εἶναι νὰ ζητῇ τὰ τρία τελευταῖα, καὶ ὅσον δύναται νὰ τὰ αὐξάνῃ καὶ νὰ τὰ ἐπιτείνῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμφιλοχωροῦσιν εἰς αὐτὰ κἄποιοι περιορισμοὶ ὡς πρὸς τὴν ατομικὴν του κατάστασιν καὶ τὴν τήρησιν τῶν ἠθικῶν κανόνων· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν ἀκριβέστερον τὰ γενικῶς ἐνταῦθα εἰρημένα διὰ τῶν ἐφεξῆς παραγράφων.

ΡΑ'. Ἐξωτερικὴ ἐλευθερία εἶναι τὸ νὰ διατάσῃ τις τὰ πράγματά του, ὅπως θέλει, καὶ νὰ μὴ κρέμαται ἀπὸ ξένας προταγὰς· τὴν διατηρεῖ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀπόκτησιν ἐπωφελῶν γνώσεων καὶ ἐξέων, διὰ τῶν ὁποίων ὠφελεῖ τοὺς ἄλλους, καὶ προσπορίζεται τὰ χρειώδη του· τὴν αὐξάνει δὲ αὐξάνων καὶ τελειοποιῶν ταύτας τὰς γνώσεις καὶ ἐξεις του. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπολύτως ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος θέν δύναται νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, διότι πάντοτε ἔχει χρεῖαν καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· πρέπει τόσον μέρος τῆς ἐλευθερίας του νὰ θυσιάζῃ, ὅση εἶναι ἡ χρεῖα, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Διὰ τοῦτο μὲ εὐλόγους συνθήκας ἐμπορεῖ νὰ γείνη ὁ ἄνθρωπος ὑπηρετῆς ἄλλων προσώπων καὶ φυσικῶν καὶ ἠθικῶν· καὶ τότε καθήκον του εἶναι νὰ θυσιάζῃ ὅλην ἐκείνην τὴν ἐλευθερίαν του, τὴν ὁποῖαν ὑπεσχέθη διὰ τῆς συνθήκης· ἀλλ' ἀπολύτως νὰ χάσῃ πᾶσαν τὴν ἐλευθερίαν του εἶναι ἁμαρτία καὶ κακία, ἐπειδὴ χάνει τότε τὸ πρόσωπόν του καὶ γίνεται ἀνδράποδον.

ΡΛΑ'. Ἐξωτερικὴ τιμὴ εἶναι τὸ σέβας, τὸ ὅποιον μᾶς δείχνουν ἄλλοι διὰ τὴν προσωπικὴν μας ἀξίαν· εἶναι δὲ αὕτη φυσικὴ μὲν, εἴαν ἡ ἀξία κρέμαται ἀπὸ μᾶς· καὶ ὀνομάζεται ἀγαθὸν ὄνομα, καὶ ἀγαθὴ ὑπόληψις· ἐπίκτητος δὲ, εἴαν εἶναι διορισμένη νομίμως ἀπὸ τὰς εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον σχέσεις μας, καὶ ὀνομάζεται βαθμοῦ καὶ ἀρχῆς τιμῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς

τιμῆς προσέρχεται ἢ τῶν ἄλλων εἰς ἡμᾶς πίστις, καὶ ἢ εἰς τὴν κοινωλίαν εἰσοδός μας· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα ἀδιάφοροι πρὸς αὐτήν· ἡ ἀδιαφορία αὕτη μᾶς ἐπιφέρει τὸ ὄνειδος τοῦ κόσμου ὡς ἀναξίους καὶ οὐδαμινούς· διότι καθήκον παντός ἀνθρώπου εἶναι νὰ βεβαιόνη τὴν τιμὴν του, καὶ νὰ τὴν διατηρῆ ἀδικοῦ ὑπὸ τὰς ὑβρεῖς καὶ καταλαλιὰς τῶν ἄλλων, καὶ νὰ τὴν αὐξάνη μὲ ὅλα τὰ συγχωρημένα μέσα.

ΡΑΒ'. Πρέπει δὲ νὰ προσέχη καθείς μήπως ἢ κατὰ τὸ καθήκον φιλοτιμία παρεκτραπῆ εἰς φιλοδοξίαν ἢ κενοδοξίαν, ἡγουν εἰς ἀπεριόριστον καὶ ἐμπαθῆ σπουδὴν πρὸς ἐπίκτησιν ἐξωτερικῆς τιμῆς· εἰάν, φέρῃ εἰπεῖν, πειραχθῆ ἡ τιμὴ μας δι' ὑβριῶν καὶ συκοφαντιῶν, καὶ φανῆ ἡ οὐδαμινότης τῶν ὑβριστῶν μας, ὅτι παρκετὸς τῆς παρερχυμένης λύπης τίποτ' ἄλλο κακὸν δὲν δύναται νὰ μᾶς κάμη, εἶναι μεγαλοψυχία νὰ καταφρονῶμεν τὰς ὑβρεῖς, καὶ ν' ἀδιαφορῶμεν πρὸς τοὺς ὑβριστὰς· μικροψυχία δὲ καὶ εὐτέλεια νὰ ζητοῦμεν ἐκδίκησιν· διότι τὸ φιλέκδικον εἶναι ἐπίσης ἀνάξιον τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ ἡ κενοδοξία καὶ ἡ πλεονεξία καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα πάθη.

ΡΑΓ'. Τὰς δὲ τιμὰς τῶν βαθμῶν καὶ τῶν ἀρχῶν εἶναι συγχωρημέ:ον νὰ ζητῶμεν διὰ τῶν προτερημάτων μας, ἀλλ' ὅχι διὰ ραδιουργιῶν καὶ μηχανορραφιῶν, καὶ τῆς τῶν λεγομένων μεγάλων ἀναξίας εὐνοίας· διότι τὰ μέσα ταῦτα εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἄτιμα, ἡγουν ἐναντία τῆς ἐσωτερικῆς τιμῆς, ἥτις πρέπει νὰ εἶναι βᾶσις τῆς ἐξωτερικῆς. Ἐν γίνεσι δὲ εἶναι ἠθικῆς προήσεως καυῶν, νὰ ἔχωμεν πάντοτε χαλινὸν εἰς τὴν ζήτησιν τῆς τιμῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου· διότι ἀφ' οὗ καταυτήσουν καὶ τὰ δύο εἰς πάθη, γίνονται ἀκράτεια καὶ ὀχόρταστα. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν εἶναι φόβος, στενοχωρία, φθόνος, μίσος κτλ. τὰ ὅποια κατακρημνίζουν τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς ψυτικὴν καὶ εἰς ἠθικὴν ἀθλιότητα.

ΡΛΔ'. Ἀπ' ἕλας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις πρώτη εἶναι ἡ γαμικὴ, ἣτις εἶναι βᾶσις τῆς οἰκιακῆς· ἀπ' αὐτὴν λαμβάνει τὴν ὑπαρξίν του ὁ ἄνθρωπος· ταύτην γνωρίζει πρώτην εὐδυσ ἀποῦ ἐμβῆ εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου. Ἐνόςω νὰ φθάτῃ εἰς τὴν ὀρίμην του ἡλικίαν, εὐρίσκεται εἰς τὰς σχέσις τὰς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἀδελφούς, καὶ συγγενεῖς ἄλλους, ἂν τύχη νὰ ἔχη· ἀφ' οὗ θὲ γείνη ἐνήλικος, ἐμπορεῖ τότε, καὶ καθήκον του ἀπαραίτητον εἶναι νὰ γείνη ἀνὴρ γυναικός, καὶ πατὴρ τέκνων, καὶ κεφαλὴ οἰκογενείας· ἡ προσταγὴ πΑυξάνεσθε καὶ πληθύεσθε, εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐμπεφυτευμένη εἰς τὴν οὐσίαν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅς τις τὴν ἀθετεῖ, γίνεσθαι προαβάτης καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου. Καθήκον λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πρὸς ἑαυτὸν νὰ ἐμβῆ εἰς γαμικὴν κοινωνίαν, εἰὰν ἔχη τὰ ἀπαιτούμενα μέσα τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν σχέσιν ταύτην· διότι περιστάσεις ἐναντίαι τῆς ἐκτελέσεως τῶν γαμικῶν καθηκόντων ἀπαιτοῦσιν εὐλόγως τὸν ἄνθρωπον νὰ μὴ ἐμβῆ εἰς ταύτην τὴν κοινωνίαν.

ΡΛΕ'. Εἰς τὴν σχέσιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἔχου καθήκον νὰ ἐμβαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι· διότι ἡ πόλις εἶναι ὁ τέπος, ὅπου καλλιεργοῦνται καὶ μορφοῦνται καὶ γίνονται ἀληθινοὶ ἄνθρωποι οἱ ἄνθρωποι· εἰς αὐτὴν εὐρίσκει πᾶς τις ὕλην νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς προσωπικὰς του εὐεργείας. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἕκαστὸν πλήθος ἀνθρώπων συνελθῶσιν εἰς ἓν, ἔχουσι καθήκον ἰσρὸν νὰ συστήσωσι πολιτικὴν κοινωνίαν· καὶ ὅσοι εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν, καθὼς εἴμεθα ὅλοι τῶρα εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν, πρέπει νὰ φυλάττωσι πάντα ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησίν της. Ἐκ δὲ τούτων μέρος μὲν ἐρρέθησαν εἰς τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην, μέρος δὲ ἐναποταμειούνται εἰς τὰ ἐφεξῆς καφάλαια, ὅπου θέλει γενῆν λόγος περὶ τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου.

Σημείωσις. Περὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωίας τέπος ἀρ-
 μέδιος καὶ παριστάκωνται τὰ ἀναγκαίτερα εἶναι αἱ θεολογικαὶ πραγμα-
 τεῖαι, ἥτε Ἡθικὴ θεολογία, καὶ ἡ Κατήχησις τῆς πίστεως, καὶ ἡ εἰς
 επικαλύψεως Θεολογία. Ζητεῖται δὲ ἐνταῦθα, εἰ ἡ Ἡθικὴ φιλοσοφία
 ἀποδέχεται καὶ δικαίωσιν τῆς μυστικῆς κοινωίας, ἐπεὶ εἶναι ἡ τῶν λε-
 γομένων Φραγμασέων· ἀλλ' ἀραγε ἐμπορεῖ να ὑποφέρει ἡ πόλις τοιαύτας
 μυστικῆς κοινωίας; εἰ να ὑποφέρει, ἐπειδὴ ὁ Λόγος θέλει τοὺς ἀνθρώ-
 πους ἐλευθεροὺς, ἔχουσι δίκαιον να τὰς συστήσωσι οἱ θελοῦντες. Ἄλλ'
 ἐρωτᾶται, Τίς εἰσυνεθέτος ἀνθρώπος ἐμπορεῖ να γείνη μέλος τοιαύτης
 μυστικῆς κοινωίας; Τίς ὑποφέρει να εἴη κεκοιμημένα, ἕσα ἐμποροῦν να
 ἀφιλήσουν τὴν ἀνθρωπότητα; ἢ Τίς ἐνάρετος δύναται να μείνη εἰς τὰ
 ἐπιβλαβῆ; Τῶν ἀνελέμων κοινωιῶν τὰ ἔργα πρέπει να μὴ κριπτονται,
 ἀλλὰ να εἶναι εἰς ἔλαος φανερά· συμβολὸν τῆς ἀρετῆς εἶναι τὸ φῶς·
 συμβολὸν τῆς κακίας εἶναι τὸ σκότος· διὰ τοῦτο ἔλεγε καὶ ἡ πηγὴ τῆς
 δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγαθότητος. « Οὕτω λαμπρῶτα τὸ φῶς ὑμῶν ἔμ-
 « προστειν τῶν ἀνθρώπων, ἕπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα »· καὶ « Οὐ-
 « δεῖς λίχνου ἄψασι τῶν αὐτῶν ὑπὲς τῶν μέδιων, ἀλλ' ἐπὶ τῆν λυ-
 « νίαν, καὶ λαμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ ».

ΡΛΣ. Ἐν γίνεσι δὲ καθήκον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν
 εἶναι να φυλάττη πάντοτε τὴν ἀνθρωπότητά του εἰς ὅλας τὰς
 σχέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἤγουν να μὴ ἀπαρνηθῆται τὴν εἰς
 αὐτὸν προσανήκουσαν ἀξίαν, ὡς λογικὸν καὶ ἐλευθερον ὄν.
 Χρεωστεῖ λοιπὸν ὄχι μόνον να μὴ καθυποβῆται τὸ ἑαυτὸν του
 δουλικῶς εἰς ἄλλους ἀνθρώπους, οὐδὲ να παραιτηθῆται τὸ δίκαιον
 τῆς ἀνθρωπότητος δι' οὐδεμίαν τιμὴν, ἀλλ' οὐδὲ να καταχρᾶται
 τὰς ἡδονὰς του με ἀδίκους καὶ ἀτίμους ἀπολαύσεις.

ΡΛΖ. Ἀλλὰ τί να κάμη ὁ ἀνθρώπος εἰὰν κατὰ δύστη-
 χίαν εὐρεθῆ δοῦλος; να θανατώσῃ τὸν ἑαυτὸν του διὰ να ἐ-
 λευθερωθῆ ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν ταύτην; τοῦτο ἀπαγορεύει ἡ Ἡ-
 θικὴ, ὡς ἀπεδείχθη (ΡΔ'). Πρέπει λοιπὸν να ὑποφέρει τὴν
 δουλικὴν του κατάστασιν, καὶ να παρατηρῆ τὰ μέσα τῆς ἐ-
 λευθερίας του. Ὅταν εὖρη κακῶν, δύναται να δραπετεύσῃ
 ἀπὸ τὴν δουλείαν, τὴν ὑποίαν τοῦ ἐπέφεραν ἀνθρώποι μὴ φυ-
 λάττοντες νόμον ἀνθρώπινον· εἰδ' ἐπιδιωχθῆ, ἔχει δίκαιον να

ὑπερασπισθῆ τὴν ἐλευθερίαν του με πάντα τρόπον, καὶ με κίνδυνον τῆς ἰδίας του ζωῆς, καὶ με πόλεμον τῆς ζωῆς τῶν δουλωτικῶν του.

ΡΑΗ'. Τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς ἔχει καθῆκεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἑαυτόν του νὰ μὴ τὰς ἀπαρηθῆ· οἷοτι καθὼς διατηρῶν τὸν ἀτομικόν του ἄνθρωπον εἶναι ὑπόχρεος νὰ μὴ ἀπέχη ἀπὸ τὴν ἀναγκαίαν του τροφήν, ἀλλὰ νὰ τρέφεται με ὅσα διατηροῦσι τὴν ζωὴν του· οὕτω πρὸς διατήρησιν τοῦ εἰδικοῦ ἄνθρώπου χρεώσται νὰ ἀπολαύῃ τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς. Πρέπει ὅμως νὰ τὰς ἀπολαύῃ νομιμώτατα καὶ εὐλογώτατα· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου ἄλλο εἶδος ἀπολαύσεως σαρκικῶν ἡδονῶν θέν εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ ὁ γάμος (Περὶ Δικ. Σ'), οὐδ' ὁ νόμος τῆς Ἡθικῆς συγχωρεῖ ἄλλο παρὰ τὸν νόμιμον γάμον. Πᾶσα λοιπὸν ἄλλη σαρκικὴ μίξις εἶναι ἀσυγχώρητος καὶ ἀξιοκατάκριτος καὶ ἀπὸ τὸ δίκαιον καὶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἡθικὴν ὁ Λόγος προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω· ἀπαγορεύει πᾶσαν μίξιν, ἥτις γίνεται πρὸς ἡδονὴν· καὶ δικαιώνει μόνον τὴν γενομένην διὰ τεκνογονίαν. Πορνείαν δὲ καὶ μοιχείαν, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀσεμνον ἡδονὴν κρίνει ἀναξίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ κακὸν ἀτιμαστικώτατον τοῦ λαμπροῦ χαρακτήρος τῆς.

Σημείωσις. Ἡ Πέλις ἔμπορεῖ πάντοτε νὰ ἐμποδίσῃ τὰ παρὰ τὸ καθῆκεν τῆς γαμητικῆς κοινωνίας ἀμαρτήματα· ἀλλ' ἔχει με ἐντολὰς καὶ ποινὰς· διότι ἐλίγην ἰσχύουσι κατὰ τῶν τοιοῦτων ἀμαρτημάτων. Ὅταν ἡ πόλις εἶναι διατεταγμένη δικαίως καὶ ἰσονόμως, καὶ προσπαθῆ τὴν κοινὴν ἀπάντων εὐτυχείαν, καὶ ἐνταυτῷ τὴν ἀγαθὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν τῆς· δύσκολον εἶναι νὰ συμβῶσι τοιαῦτα ἀμαρτήματα· ὁ ἄνθρωπος φυσικῶς ἀγαπᾷ νὰ εἶναι συνειζευγμένος με μίαν γυναῖκα, καὶ ἡ γυνὴ με ἓνα ἄνδρα. Ἐάν ἡ πέλις προσεῖνθ εἰς τοὺς πολιτας πτωχείαν καὶ ἐνδειαν· τότε τὴν φυσικὴν ἐρμὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀναπαύουσι αἱ ἄνομοι πράξεις.

ΡΛΘ'. Ὁ προφορικὸς λόγος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εἰκὼν

τοῦ ἐνδιαθέτου (Γενικ. Γραμ. Β'). ὅταν καθῆκον ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ τιμᾷ τὸν ἐνδιάθετον, τόσον χρεωστεῖ νὰ σίβεται καὶ τὸν προφορικόν· τὸν σίβεται δὲ, ὅταν φυλάττη ἀριμοίαν μεταξὺ τῶν δύο, ἤγουν λαλή τὴν ἀλήθειαν. Πᾶσα ὑπόκρισις, διαβολή, καταλαλιὰ, ὕβρις, ψεῦδος, θόλος, χλευσὴ καὶ ἄλλα τοιαῦτα διὰ τῆς γλώσσης προφερόμενα ἀμαρτήματα, εἶναι ἀτιμία τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἠθικός ἄνθρωπος δεῖν πρέπει νὰ λαλή ἄλλα παρ' ὅσα φρονεῖ· οὐδὲ νὰ φρονῇ παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου παραγγελλόμενα. Τὴν γλώτταν δὲν δύναται νὰ κρατήσῃ ὁ ἐσωτερικῶς τὰ ἠθῆ εἰσφθαρμένος ἄνθρωπος. Ὅταν ἠθικὴ φρόνησις τὸν ἐμποδίσῃ νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι κἀλλίον νὰ σιωπᾷ παρὰ νὰ ψεύδεται. Ὅτι δὲ εἰς περιπτώσεις τινὰς, ὅπουταν, φέοι εἰπεῖν, κινδυνεύῃ ἡ ζωὴ ἄλλου τινος, καὶ ἡ μαρτυρία του ἐμπορῇ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ νὰ κατατρεχθῇ ὁ ἀδῶς, συγχωρεῖται τότε νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλα παρὰ τὰ ὅποια εἰσέυρει, εἶναι φανερόν. Ἀλλὰ τότε δεῖν λέγεται πλεον ψευδολογία, ἀλλὰ φρονίμη σκέπη καὶ φυλακὴ τοῦ καταδικωμένου, καθὼς θελομεν εἰπεῖν ἄλλου περὶ τούτου πλατύτερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν εἰς τοὺς ἄλλους καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου.

PM'.

Πᾶν ὅ,τι χρεωστεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ πράξῃ εἰς τοὺς ἄλλους,

ὀνομάζεται καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κοινω-
νίαν· πηγή δὲ καὶ ἀρχὴ ὅλων τούτων τῶν καθήκόντων
εἶνα ἡ ἠθικὴ φιλανθρωπία (ΥΒ'). διότι ἡ παθολογικὴ
προερχομένη ἀπὸ κλίσεις τινος καὶ τὰς λεγομένας συμπαθείας
εἶναι ἀτομικὴ καὶ κατὰ συμβεβηκίς· καὶ ἔμπορσεὶ νὰ εἶναι καὶ
ἐναντία τῶν τοῦ Λόγου καθήκόντων, ἐπειδὴ καθὼς ἔμπορσεὶ ὁ
ἀνθρώπος ν' ἀγαπᾷ τινὰς, οὕτως ἔμπορσεὶ καὶ νὰ μισῇ ἄλλους
ἐξ ἐναντίας κλίσεως ἢ ἀντιπαθείας. Μόνη λατὸν ἢ ἐκ τοῦ
Λόγου ὑπαγορευομένη γενικὴ φιλανθρωπία εἶναι ἀρετὴ, καὶ
ὀνομάζεται ἀνθρωπισμὸς. Ἀποδίδομεν δὲ εἰ αὐτῆς σέβας
εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, τὴν ὅποιαν καθὼς ἐξεύρομεν, ὅτι
ἔχομεν ἡμεῖς, οὕτως εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι τὴν ἔχουν καὶ ὅλοι
οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἔργα εἶναι ἡ φιλία, ἡ
ἰλαρότης, ὁ πρόσχαρις καὶ ἀστειὸς τρόπος τοῦ φέρεσθαι πρὸς
τούς ἄλλους, καὶ ὅλα τὰ φιλοφρονητικὰ καὶ τιμητικὰ τῆς ἀν-
θρωπότητος ἔργα, μὲ τὰ ὅποια εἶναι στολισμένοι οἱ φιλι-
άνθρωποι.

ΡΜΑ'. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὁ αὐτὸς κατὰ τὸ εἶδος
μὲ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, διὰ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ συγγενίστα-
τον καὶ πλησιέστατον ὄν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο ἡ φιλα-
νθρωπία ὀνομάζεται καὶ Ἡ τοῦ πλησίον ἀγάπη· καὶ εἰς τὰς ἀ-
γίας γραφὰς παραγγελλόμεθα, Ἀγάπα τὸν πλησίον
σου ὡς σεαυτὸν (Ματθ. ΚΒ'. 39), τὸ ὅποιον θελεῖ νὰ
εἴπῃ, Τίμα τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὰ ἄλλα ὑπο-
κείμενα, καθὼς τὴν τιμᾶς καὶ εἰς σεαυτὸν·
διότι ἡ τιμὴ αὕτη δὲν ἔμπορσεὶ νὰ γεινῇ χωρὶς κᾀποιον τιμᾶ
βαθμὸν ἀγάπης, μ' ὅλον ὅτι ἔμπορσεὶ ἐμπειρικῶς νὰ εἶναι διὰ-
φορος, καθὼς καὶ ἄλλος ἄλλου ἔμπορσεὶ νὰ μᾶς εἶναι πλη-
σιέστερος.

ΡΜΒ'. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος χρεωστῆται νὰ φυλάττῃ καθήκοντα πρὸς τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους ἐκ τῶν τοῦ δικαίου νόμων, ἤγουν καθήκοντα τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ἡ Ἠθικὴ παραλαμβάνει ἰδιαιτέρως ταῦτα τὰ καθήκοντα εἰς τὴν προστασίαν τῆς, καὶ εἶδει εἰς αὐτὰ διὰ τοῦ τῆς ἀρετῆς νόμου ὑψηλοτέραν τιμὰ ἀξίαν, προσταξάουσα νὰ φυλάττωμεν ὡς ἄγιόν τι χρῆμα τὸ δίκαιον, καὶ νὰ τηρῶμεν τὰ καθήκοντά του ὅχι ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ κατὰ θέλησιν τοῦ συνειδήτους μας, καὶ ἐπομένως ἀπὸ τιμῆς καὶ σέβας πρὸς τὸν νόμον τοῦ Λόγου· ἐνταυτῷ δὲ ἀπαιτεῖ, ὅταν βεβαιώωμεν τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους δικαίά μας, νὰ τὰ συγκριῶμεν μὲ κάποιαν ἰλαρότητα καὶ μὲ ἥπιον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ συμβαίῃ ἐκ τούτων ἠθικόν τι κακόν.

ΡΜΓ'. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ διατηρῶμεν τὰ τῶν ἄλλου δικαία μόνον δικαιοκῶς, ἤγουν νὰ ὀμιλήσω μερικώτερα, δὲν πρέπει νὰ μὴ ἀρπάζωμεν τὰ τῶν ἄλλων, νὰ μὴ ὑβρίζωμεν εἰνά, νὰ μὴ θαιρῶμεν ἢ φονεύωμεν μίον διότι εἶναι καθήκον μας προσταξάμενον ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ἀλλὰ διότι ἀγαπῶμεν τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ σεβόμενοι τὴν προσωπικὴν τῶν ἄλλου ἀξίαν φυλάττωμεν μὲ ἐσωτερικὴν ἀγάπην καὶ ἐλευθέραν θέλησιν ὅλα ταῦτα. Ἄλλ' εἰάν ἄλλοι τολμήσωσι νὰ πατήσωσι τὰ δίκαιά μας, νὰ μᾶς ἀρπάσουν, φέρει εἰπεῖν, τὰ ἰδικά μας, ἢ νὰ μᾶς κάμωσιν ἄλλην ἀδικίαν, χρεωστοῦμεν νὰ μὴ τοῖς τὸ συγχωρήσωμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ περιορίσωμεν ὅπως αὐτῶν τὴν αὐστηρότητα μας. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἰκανοποιήσεως τοῦ ἔχθρου μας καλόν εἶναι νὰ παραβλέψωμεν μέρος, καὶ μικρῶν ἀδικημάτων νὰ κάμωμεν παράβλεψιν. Πολύ δὲ πλείον μᾶς προσταξάει ἡ Ἠθικὴ νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ ἀπεράντους καὶ συνεχεῖς δίκολογίας. Ἡ αὐστηρὰ δικαιοσύνη κάμνει τὸν ὀδυνητὸν ψυχρὸν εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτω γεννᾷ ἠθικὴν ἀδικίαν.

ΡΜΑ'. Ὁ ἠθικὸς νόμος μᾶς ὑποχρεώνει, ἔχει μόνον νὰ μὴ ἐπιβουλευώμαθα τινὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγιείαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἀλλὰ προσέτι μᾶς θίδει καθήκον νὰ λυτρώωμεν τὴν τῶν ἄλλων ζωὴν, ὅταν κινδυνεύῃ ἀπ' ἐχθρικὰς καταδρομὰς, καὶ νὰ προσπαθῶμεν, ὅπως ἐνδύμεθα, νὰ γινώμεθα αἰτιοὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγείας των, καὶ τῆς ὁλοκληρίας τοῦ σώματός των. Θέλουμεν θεωρήσειν λεπτομερῶς ὅλα ταῦτα διὰ τῶν ἐφεξῆς παραγράφων.

ΡΜΕ'. Ἀμέσως ἐπιβουλεύει τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου ὁ ληστὴς· ἐμμέσως δὲ, ὅς τις εἰ ἄλλων φονεῶν προσπαθεῖ νὰ θανατώσῃ ἄλλον, ἢ ἐπίτηδες τὸν στέλλῃ εἰς προφακὴ τῆς ζωῆς κινδύνου, καθὼς ὁ Δαυὶδ τὸν Οὐρίαν· ὅλαι δὲ αὗται αἱ ἐπιβουλαὶ εἶναι καὶ ἄδικαι καὶ κακοηθείας μερίσσης ἀνάπλεσι. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ φόνος ἄλλου ἀνθρώπου ἐμπορεῖ νὰ προέλθῃ καὶ ὅταν προστατεύουσι φυσικὰ ἢ ἠθικὰ πρόσωπα τὴν ζωὴν των· εἰς τοιαύτην περίπτωσιν συγχωρεῖ ὁ Λόγος τὸν φόνον, ἐπειδὴ μᾶς θίδει καθήκον νὰ προστατεύωμεν τὴν ἑαυτὸν μας (ΡΘ'). Ἄλλ' εἰάν τις ἐμπορῇ νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν του χωρὶς νὰ ἐξολοθρευθῇ τὸν ἐχθρὸν του (λαμβάνων, φέρει πειν, τὰ ὄπλα ἀπὸ τὰς χεῖρας του), εἶναι καθήκον νὰ τοῦ ἀφήσῃ τὴν ζωὴν, παρεκτός εἰν ἐξεύρη βεβαίως, ὅτι ὁ κακοῦργος λωτρώσας τὴν ζωὴν του ἐμπορεῖ εἰς τὸ εἶξῃ νὰ ἐπιβουλευθῇ ἢ αὐτὸν ἢ καὶ ἄλλους ἀνθρώπους.

ΡΜΣ'. Εἰς τὸν πόλεμον, ὅποτε ἡ πόλις προστατεύει τὴν ζωὴν της ὡς ἠθικὸν πρόσωπον, ὁ τῶν ἐχθρῶν θάνατος εἶναι συγχωρημένος, ὡς ἀναγκαία συνέπεια τοῦ τῆς συντηρήσεώς της καθήκοντος· καὶ ἐδῶ πάλιν, εἰάν αἰχμαλωτιθῶσι οἱ ἐχθροὶ καὶ ἀφαιρεθῶσι τὰ ὄπλα, εἶναι καθήκον καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς ὄχι μόνον νὰ μὴ φονεύονται, ἀλλὰ καὶ νὰ λαμβάνωσι πᾶσαν περιποίησιν εἰς τὰς

χρείας τιν· παρεκτός, εὖν ἀπολυθέντες μὲ συνθήκην τιμίου λόγου νὰ μὴ ἐπλισθῶσιν εἰς τὸν ἐπικρατοῦντα πόλεμον, ἠθέτησαν τὴν ὑπόσχεσίντων, καὶ ἐπιάσθησαν ἐκ δευτέρου. Εἰς τὴν πόλιν, ὅπου οἱ νόμοι καταδικάζουσι τὸν ἔνοχον εἰς θάνατον, εὖν εἶναι δικαία ἡ διαταγή, οὐτ' ὁ κριτὴς εἶναι αἷτιος τοῦ φόνου, οὔτε ὁ δῆμιος, ἀλλ' ὁ νομοθέτης.

PMZ'. Ταῦτὰ λέγομεν καὶ περὶ κολεβώσεως ἢ ἀκρωτηριάσεως τοῦ τῶν ἄλλων σώματος. Εἶναι ἀθέμιτος καὶ κακοηθείας ἐνδεικτικὴ πᾶσα τοιαύτη πῆρσις τοῦ ἀλλοτρίου σώματος, ἐκτὸς μόνον εἰς πόλεμον ὅταν τὰ ὅπλα φέρωνται καὶ κατὰ τοῦ ἔλου ἐχθρικοῦ σώματος καὶ κατὰ τοῦ μέλους, καὶ ἐκτὸς, ὅταν ὁ χειρουργὸς κόπητ' ἄλλο μέρος τοῦ πάσχοντος εἰὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ὅλον ἀπὸ τὸν κίνδυνον. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀξιοκατακριτότατου ἀμάρτημα ὁ εὐνουχισμὸς, καὶ γένητ' ἀπόκτησιν εὐρωίας, καθὼς εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ διὰ φυλακὴν τῶν γυναικῶν, καθὼς εἰς πολλὰ Ἀσιατικὰ ἔθνη, καὶ δι' ἐκδίκησιν, καθὼς εὐπαθεὺν ὁ Ἀβραϊλάρδος, καὶ δι' ὅποιανδήποτε ἄλλην αἰτίαν.

PMH'. Εἰς τὸ καθῆκον τῆς διατηρήσεως τῆς τῶν ἄλλων ζωῆς ἐμπεριέχεται καὶ τὸ νὰ ἐμποδίζωμεν τὴν αὐτοχειρίαν· ν' ἀνακαλύψωμεν εἰς τὴν ζωὴν τοὺς εἰς ἀσφυξίαν καταυτῶντας· δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο νὰ μὴ ἐνταφιάζωμεν εὐθὺς τοὺς νεκροὺς, ἕως οὐ νὰ βεβαιωθῶμεν, ὅτι ἀληθῶς ἀπέθαναν· καὶ, ἐπειδὴ πρέπει νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν υἰγιάν τῶν ἄλλων, νὰ τοὺς ἐνταφιάζωμεν εἰς ἰκανὸν βάθος καὶ μακρὰν τῆς πόλεως, διὰ νὰ μὴ προσενῶσι καμμίαν βλάβην αἰ σήψεις τῶν νεκρῶν σωμάτων· ἔταν εἶναι κολλητικαὶ ἐπιδημίαι, καὶ κατὰ δυστυχίαν ἐνσκήψωσι εἰς ἡμᾶς, νὰ φυλαττώμεθα μὴ μεταδώσωμεν τὸ κακὸν εἰς τοὺς ἄλλους· ν' ἀσφαλίζωμεν τὰ νῆπια ἀπὸ τὸ κακόν

τὴν εὐλογίῶν διὰ τοῦ λεγομένου θαλασμοῦ· πάντων τεύχου
τὴν καθήκοντων ἢ ἀθέτησις εἶναι ἀθέτησις τοῦ καθήκοντος
τοῦ διατηρεῖν τὴν ζωὴν καὶ τὴν υἰγιαίν των ἄλλων.

PMΘ. Πὸς ἄνθρωπος ἔχει καθήκον ὄχι μόνον νὰ μὴ
ἀρπάξῃ τὴν τῶν ἄλλων περιουσίαν μὲ βίαν καὶ δόλον, οὐδὲ
νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν μεταχειρίζονται ὡς θελοῦσιν,
ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῇ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας μεταδίδῶν εἰς αὐτοὺς
μέρος τῆς περιουσίας του, καὶ ἐν γένει νὰ διατηρῇ τὴν εὐδαιμο-
σίαν τῶν ἄλλων, ὅσον δύναται, χωρὶς νὰ βλάπτῃ τὰ πρὸς ἐ-
αυτὸν καθήκοντά του. Ἀλλὰ τὰ καθήκοντα τῆς τῶν ἄλλων
βοηθείας θελομεν ἐκθέσειν πλατύτερα ἐφεξῆς.

PN. Ἐξ ἀρπαγῆ τῶν ἀλλοτρίων πραγμάτων κρίνεται καὶ
τὸ νὰ μὴ εἰδόμεν εὐθὺς τὰ ξένα, τὰ ὅποια φυλάττομεν, ὅταν
τὰ ζῆτομεν οἱ κύριοί των. Διὰ τοῦτο ἀδίκον καὶ κακὴν εἶναι
τὸ νὰ μὴ πληροῦνομεν εὐθὺς τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπερετησάτων
μας, τὸ νὰ μὴ ἀποδίδομεν ἐν καιρῷ τὰ δάνεια, τὸ νὰ μὴ ἐ-
πιστρέφομεν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν εἰς ἡμᾶς παρακαταθήκην,
καὶ νὰ κἀμνωμεν ἄλλα τοιαῦτα, διὰ τῶν ὁποίων χάνεται ἡ με-
ταξὺ τῶν ἀνθρώπων πίστις, ἢ ἐμποδίζεται καὶ ἐνοχλεῖται τὸ
ν' ἀπολαύῃ καὶ νὰ μεταχειρίζεται καθεὶς ἐλευθέρως τὰ ἰδικά-
του. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἀδίκαια καὶ ἀρπαγαί, ἀντιστρατεύονται
εἰς τὸ καθήκον τῆς διατηρήσεως τῆς περιουσίας τῶν ἄλλων.

PNA. Καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ τὸ ν' ἀγαθο-
ποιῇ τοῖς ἄλλοις (**PMΘ**). Ἡ θεία αὕτη ἀρετὴ δύναται νὰ
διανοηθῇ τριτῶς· ἀγαθοποιεῖα ἐν γένει, διὰ τῆς ὁποίας βοη-
θεῖται καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον ἢ εὐδαιμονία καὶ τελειώ-
της τῶν ἄλλων, γίνεται ἢ διὰ μεταδόσεως μέρους τῆς πε-
ριουσίας μας, ἢ διὰ προσωπικῶν ὑπουργιῶν μας, ἢ διὰ περι-

ρισμού και παραβλέψεως τῶν δικαίων μας· τὸ πρῶτον εἶναι ἐλεημοσύνη και ἐλευθεριότης· τὸ δεύτερον, χάρις ἢ βοήθεια· τὸ τρίτον, παράβλεψις. Τὸ πρῶτον λέγεται κατ' ἐξοχήν ἐλεημοσύνη, και εἶναι καθήκον τοῦ ἔχοντος πλείοτερα πρὸς τὸν ἔχοντα ὀλιγώτερα, ἢ τοῦ πλουσίου πρὸς τὸν πτωχόν.

ΡΝΒ'. Ἡ ἀγαθοποιῶν ἐν γένει ὑπὸκειται εἰς περιορισμούς και φυσικούς και ἠθικούς· φυσικούς, ἐπειδὴ ὁ ἐλεῶν οὔτε ὄλιγους τοὺς πτωχοὺς γνωρίζει, οὔτε ὄλους δύναται νὰ ἐλεῆται· ἠθικούς, ἐπειδὴ ἐλεῶν τοὺς ἄλλους ὑπὲρ τὸ μέτρον δύναται νὰ γείνη ἄθλιος αὐτὸς και δυστυχής· διὰ τοῦτο οὔτε ὄλιγος, οὔτε καθένα ἐπίσης χρεωστέτ νὰ ἐλεῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ με παρατήρησιν καυόνων τινῶν, οἵτινες ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἀριετιαν. Γενικῶς δὲ πρέπει νὰ παρατηρῆ τὴν ἐνδοειαν, και ἂν εἶναι ἄξιος ἐλεῶς ὁ ἐνδοεῖς· διότι ἄδικου και ἄλογου εἶναι νὰ ἐλεῆται ἢ τοὺς ἀνευθεῖς ἢ τοὺς ἀσώτους. Οἱ ἀναξιοπαθοῦντες εἶναι εἰκαίου νὰ ἐλεῶνται μᾶλλον παρὰ τοὺς δι' ἀμέλειαν πτωχοὺς· μ' ὄλον τοῦτο, εἰάν και τῶν δευτέρων ἢ ἐνδοειαν εἶναι μεγάλη και κατεπεργουσα, δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος τὴν αὐτήτροτάτην στάθμην τῆς δικαιοσύνης, και νὰ τοὺς ἐγκαταλείπει ν' ἀποθνήσκωσι τῆς πείνας. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρῆ και ἄλλας σχέσεις τῶν ἐλεουμένων· διότι συγγενεῖς, συμπατριῶται, συντεχνῆται, πρέπει νὰ προκρίνονται εἰς βοήθειαν παρὰ οἱ ἄλλοι.

ΡΝΓ'. Ὁ ἐλεῶν πρέπει νὰ παρατηρῆ και τὰς περιστάσεις Τί, Πόσον, και Πῶς πρέπει νὰ εἶδῃ ἐλεημοσύνην· δηλαδή ἀργύριον (τὸ ὁποῖον πολλάκις, μάλιστα δὲ δίδόμενον εἰς παιδία, βλάπτει μᾶλλον παρὰ ὠφελεῖ) ἢ ἄρτον, ἢ ἐνδυμα, ἢ σκέπασμα, ἢ ἐργασίαν, ἢ ἀγαθὴν συμβουλήν, ἢ σύστασιν, ἢ σωματικὴν βοήθειαν κτλ. και εἶδῃ τις εἰς τὸν χρεῖαν ἔχοντα εἶναι ἀβέβαιον πολλάκις· και πρέπει νὰ τὸ προσδιορίσῃ ὁ ἐλεῶν

μέ κρισιν μεγάλην. Πόσον δὲ, κρίματα νὰ τὸ προσδιορίσω-
 σιν αἱ περιστάσεις του, χωρὶς νὰ βλάβωσιν ἐπαισθητῶς τὴν
 κατάστασίν του. Τὸ δὲ Πῶς περιέχει ὅλην τοῦ ἐλευθέρου τὴν διά-
 θεσιν ὅτι πρέπει σινηπηλῶς καὶ ἀκομπάστως καὶ ἀντιπιδείκτως νὰ
 γίνεταί ἡ ἐλεημοσύνη, ἐκτὸς εἰναι χρεῖα νὰ διεγερθῶσι καὶ
 ἄλλοι εἰς μίμησιν τοῦ ἐλευθέρου μετὰ τὸ παράδειγμα ὅτι ἔχει μένου
 ἔταν ζητῆ ὁ ἐνδοξῆς, ἀλλὰ καὶ ὅταν σιωπᾷ, καθὼς αἱ ἐντρο-
 πόμενοι νὰ ζητῶσι ὅτι νὰ δίδεται ὅχι μετὰ ταπεινώσιν τοῦ λαμβά-
 νοντος, ἀλλ' ὅσον εἶναι δυνατόν χωρὶς ἐνέχλησιν τοῦ τῆς φιλο-
 τηρίας του αἰσθήματος. Αἱ χάριτες πρέπει νὰ γίνονται μετὰ χά-
 ριν, διὰ νὰ εἶναι ἀληθιναὶ χάριτες, λέγει ὁ ἡθικώτατος
 Πλωτάρχος.

ΡΝΔ'. Ὅτι ὁ εὐεργετούμενος χρεωστέ νὰ εὐγνωμονῇ
 πρὸς τὸν εὐεργέτην του (ΡΜΘ'), δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι
 ἡ εὐεργεσία δὲν εἶναι ἀνάγκης καθήκον, καὶ ὁ λαμβάνων ταύ-
 την πρέπει νὰ τὴν νομίζῃ ἀπέρροισαν τῆς ἀγαθότητος καὶ ἐπει-
 κείας. Ἡ εὐγνωμοσύνη πρέπει νὰ ἐμφωλευῇ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ
 εὐεργετηθέντος, καὶ νὰ θεικνύεται ἢ διὰ λόγου, ἢ καὶ δι' ἔρ-
 γου, ὅταν τὸ καλῆσθαι ἢ χρεῖα. ἢ διὰ λόγου δὲν πρέπει νὰ γί-
 νεται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ παρακινήτῃ τὸν εὐεργέτην εἰς νέας εὐ-
 εργεσίας. Οὐ τινος ἡ καρδία δὲν φέλεται ἀπὸ τὴν εὐεργεσίαν ὅ-
 ὅς τις δὲν ζητεῖ καιρὸν ν' ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὸν εὐεργέτην του
 ὅς τις, ἀντὶ νὰ εὐγνωμονῇ, ἀντιδίδει κακὸν εἰς τὸν εὐεργέτην
 του ὅτι οὗτος ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλὰ κατώτερος
 καὶ ἀπὸ τὰ ἄλογα κτήνη, τὰ ὅποια ἐκ φύσεως ἀγαπῶσι
 τοὺς εὐεργέτας των. Διὰ τοῦτο ἡ ἀχαριστία, καὶ μόνον προ-
 φερομένη φανερώνει πάντοτε κακὸν καὶ βδελυκτὸν καὶ αἰσχρὸν
 χαρακτήρα. Ἀλλ' ὁ εὐεργέτης δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῇ τὴν εὐ-
 γνωμοσύνην ὡς φόρον, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀφένῃ ἐλευθέραν

εἰς τὸν εὐεργετηθέντα· ὁ δὲ εὐεργετηθεὶς δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβῆ τὴν εὐγνωμοσύνην του ὡς ἀντευεργεσίαν, ὥστε νὰ νομίζῃ, ὅτι ἔλαβε καὶ ἔδωκε, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξισώθῃ, καὶ ἀπελυθῇ ἀπὸ τὸ χρέος τοῦ νὰ εὐγνωμονῇ· εἶτε οὕτως, ὡς πρῶτος λαβὼν τὴν χάριν, μένει πάντοτε ὑποχρεωμένος· οὐδὲ πρέπει νὰ ἀπολύσται ἀπὸ ταύτην τὴν ὑποχρέωσιν προφανιζόμενος, ὅτι ὁ εὐεργετῆς ἔκαμε τὸ ἡθικὸν του καθήκον, καὶ ὅτι ἐτιμῆθη καὶ εὐγράνθη ἐσωτερικῶς διὰ τῆς εὐεργεσίας του· διότι περὶ τούτων δὲν πρέπει νὰ φροντίσῃ αὐτός· πρέπει νὰ θεωρῇ τὴν χάριν ὡς ἐλευθέρου θύου του διδόντος, ὅποια καὶ ἂν εἶναι τὰ κινήσαντα αὐτὸν εἰς τὴν ἀγαθοποιῶν. Εὐγενῆ τῷ ὄντι αἰσθήματα καὶ φρονήματα εἶναι καὶ ὁ εὐεργετῶν νὰ εὐεργετῇ, καὶ ὁ εὐγνωμονῶν νὰ εὐγνωμονῇ εἰς τρόπον, ὅς τις καὶ τιμᾷ καὶ εὐφραίνει καὶ τοὺς θύω.

ΡΝΕ΄. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τελειότης καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἦγον τὸ φυσικὸν καὶ ἡθικὸν εὖ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου κρέματα ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν, καὶ τὴν, ὅσον ἐνδέχεται, ἐλευθέραν χοῆσιν τῶν φυσικῶν του δυνάμεων καὶ ἔξεων· διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ τὸ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκον νὰ προστάξῃ τοὺς ἄλλους ν' ἀκολουθῶσι τὰς ἰδίας του θεωρίας εἰς τὰς πληροφορίας καὶ πράξεις των· καὶ νὰ τοὺς κρατῇ δεσμευμένους μὲ τὴν ἀμάθειαν, ἀπάτην, θεισιδαιμονίαν, ἀπιστίαν, ἀναισθησίαν, κακίαν. Προστάζεται δὲ ἐξ ἐναντίας νὰ συνεργῇ εἰς ἐξάπλωσιν τῆς γνησίας παιδείας, τῆς ἀληθινῆς πίστεως, τῆς ἀγαθῆς αἰσθήσεως τῶν καλῶν, καὶ τῆς ἰσουόμως ἐλευθέρως ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι καθήκον τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. Θέλομεν ἐξηγήσῃσι πλατύτερα τὰ ῥηθέντα διὰ τῶν ἐφεξῆς παραγράφων.

PNΣ'. Το να υποφέρωμεν τὰ τῶν ἄλλων λέγεται ἀνοχή. Ἡ ἀνοχή εἶναι ἡ τῶν κρίσεων καὶ γνώμῶν καὶ ὑπολήψεων τοῦ ἄλλου, ἡ τῶν θελήσεων καὶ πράξεών του. Ἡ πρώτη ἀνοχή δὲν συγχωρεῖται, ὅταν αἱ γνώμαι τῶν ἄλλων μᾶς φαίνονται ψευθεῖς· διότι εἶναι ἀδιαφορία πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπάτην (θεωρητικῶς λαμβανόμενα), εἰάν ὑπομένωμεν ὅσα κρίνωσι καὶ νομίζωσιν ἄλλοι. Ἐάν ὁμως, κινούμενός τις ἀπὸ φιλόνηκου ἠθους χωρὶς λόγων καὶ αἰτίων, πολεμῇ τὰς ξένας γνώμας καὶ ὑπολήψεις με σφοδρότητα καὶ πικρίαν, με τρόπους ἀγροίκους καὶ βραβεῖς, με λοιδορίας καὶ βλασφημίας, κἄποτε δὲ καὶ με συκοφαντίας, ἢ με βίβλια μυστικά ἢ φανερά μέσα, διὰ τὴν βεβρωμένην τὴν ἰδικήν του γνώμην· τοῦτο εἶναι πάντῃ ἀδίκον καὶ κακόηθες· διότι ἀντίκειται εἰς τὸ σέβας, τὸ ὅποιον χρῆσταιμεν εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ εἰάν ἐξεύρωμεν ἀληθῶς ὅτι εἶναι ἠπατημένοι· εἶναι δὲ προσέτι αὐθαδέες καὶ ἄκοσμον νὰ ἐπιχειρῶμεν τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους λογομαχίας μας ὡς νὰ εἴμεθα ἡμεῖς ἐξηρημένοι ἀπὸ πᾶσαν ἀπάτην, καὶ ἄπταιστοι τρόπου τινα ὡς Θεοί, ἐνῶ κατὰ τοῦτο καὶ ὁ διαβατικώτατος νοῦς ὑπόκειται εἰς τὸν κοινὸν κλήρον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ὅταν ἐμποδισθῇ πᾶσα ἐλευθερία μεταδόσεως τῶν φρονημάτων διὰ λόγου ἢ συγγραφῆς, σηκώνονται τὰ μέσα τοῦ νὰ φωτισθῇ ἡ ἀνθρωπότης, ἤγουν νὰ κάμνη προόδους εἰς τὴν ἀλήθειαν. Πρέπει λοιπὸν καθεὶς νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ τὰς γνώμας του, ἀλλὰ νὰ ἀφίνη ἐλευθερίαν εἰς καθεὶνα τὰ τὰς δέχεται ἢ νὰ τὰς ἀποβάλλῃ.

PNΖ'. Αἱ δὲ θελήσεις καὶ πράξεις τῶν ἄλλων, εἰάν εἶναι κακαί, φανερὸν εἶναι, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑποφερταί· διότι γεννᾶται ἡ πρὸς τὸ δίκαιον ἢ ἀδίκον ἀδιαφορία ἀπὸ τὴν τούτων ἀνοχήν μας. Πρέπει λοιπὸν νὰ ψέγωμεν τὸ κακόν, καὶ ἂν εἶναι ποινῆς ἄξιον, καὶ ἔχωμεν ἐξουσίαν, νὰ τὸ κολάζωμεν

ἐνταυτῷ. Ταῦτα δὲ, ὅσα οὔτε εἰς τὸ δίκαιον οὔτε εἰς τὴν εὐε-
 τὴν ἀνέλκονται, πρέπει νὰ εἰσάγωμεν ἐλεύθερα εἰς καθένα,
 ὅσοι ἂν εἶναι παράξενα καὶ ἰδιότροπα. Ζῶντες δὲ μὲ συμφωνίαν
 καὶ εἰρήνῃ καὶ ἀνθρωπισμὸν πρὸς τοὺς ἄλλους, πρέπει νὰ
 προσπαθῶμεν νὰ σηκώσωμεν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα θεουργτι-
 κῶς μὲν τὴν ἀμάρτιαν καὶ τὴν ἀπάτην καὶ τὴν πρὸς τὰ καλὰ
 ἀναισθησίαν, πρακτικῶς δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ εἰσιθαιμονίαν καὶ
 κακοήθειαν, ἀλλὰ χωρὶς κάρμλαν βίαν καὶ ἐνναπτείαν· τὰ
 μίνα τούτων μέσα εἶναι ἡ προστασία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν
 τεχνῶν, ἡ σύστασις σχολείων καὶ παιδαγωγείων, ἡ περιποίησις
 τῶν γραμματισμῶν, ἡ τιμὴ τῶν σπουδαίων καὶ ἐναρέτων,
 ἡ δημοσίευσις συγγραμμάτων, ἡ κήρυξις νέων ἀνακαλύψεων
 καὶ ἐφευρέσεων, καὶ ἀπλῶς ὅσα ἀποβλέπουσι τὸν φωτισμὸν τοῦ
 ἀνθρώπου.

ΡΝΗ'. Ἀλήθειαν χρεωστῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸς ἑαυτὸν
 καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας εἶναι τόσου ἡ-
 νωμένη μὲ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀγάπην, ὥστε ἡ μία χωρὶς τὴν
 ἄλλην οὐκ ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Ζητεῖται ὅμως, ἂν ἡ ἀλήθεια
 πρέπει νὰ λέγεται ἀπολύτως ἢ ὄχι, ὅποια καὶ ἂν εἶναι τὰ ἀπο-
 τελεσματά της. Εἰς λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος, πρέπει νὰ
 διακρίνωμεν τὴν ἀλήθειαν καθ' ἑαυτήν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ὡς
 μέσον σκοπῶν τινῶν. Κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀ-
 πόλυτον ἀξίαν, ὥστε εἰ αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὸ εὐεργετεῖν,
 ὁμοιάζει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν Θεόν· καὶ εἶναι πολλὰ ὁρθὸν τὸ
 τοῦ Λογγίου (Κεφ. Α'.) » Εὐ δὲ ὁ ἀποφηνάμενος Τί Θεοὺς ὁμοίου
 ἔχομεν; Εὐεργεσίαν εἶπε, καὶ ἀλήθειαν. « Κατὰ τοῦ Λίλιανου
 τὴν μαρτυρίαν (Ποικ. Ἰστ. 1B', 5g.) ἦτο οὗτος ὁ Πυθαγόρας.
 Κατὰ τοῦτου τὸν τρόπον, πρέπει εἰ διδάσκαλοι νὰ μανθάνουσι
 πρῶτον αὐτοί, καὶ νὰ διδάσκωσιν ἔπειτα εἰλικρινῶς τοὺς μαθη-

τάς των τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ σκοπὸς ἄλλος τῆς διδασκαλίας εἶναι, εἴμῃ ἢ μεταδόσει τῆς ἀληθείας· καὶ εἶναι ἀσυνειδήσια τοῦ διδασκάλου ἄλλως νὰ γινώσκῃ αὐτὸς, καὶ ἄλλως νὰ εἰδώσκῃ τοὺς μαθητάς του. Ἄλλ' εἰάν οἱ μαθηταὶ του εἶναι ἀκόμη δεκτικοὶ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐμποροῦν νὰ βλαφθῶσι δι' αὐτῆς· τότε πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ οἰκονομικῶς, ἕως οὗ νὰ δυνηθῶσι νὰ τὴν ἀκούσωσιν· ἢ οἰκονομία αὕτη δὲν εἶναι ἀνάτη, ἀλλὰ προπαρασκευὴ εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἀληθείας.

ΡΝΘ'. Εἰ δὲ ζητεῖται ἡ ἀλήθεια ὡς μέσον ἄλλου σκοπῶν· πρέπει τότε νὰ κριθῶσιν οἱ σκοποὶ, καὶ κατ' αὐτοὺς νὰ λαληθῇ ἢ νὰ μὴ λαληθῇ ἡ ἀλήθεια, ἐπειδὴ ἡ ἀξία τῆς εἰς τοιαύτας περιστάσεις εἶναι σχετικὴ καὶ περιορισμένη. Ἐάν λοιπὸν ὁ ταξιθεύων ἐρωτᾷ, Τίς εἶναι ὁ θρόνος ὁ φέρων εἰς τὸν σκοπὸν του, ἢ ὁ κύριος ἐρωτᾷ, Ποῦ εἶναι τὸ χαμένον κτήμα του, ἢ ὁ κριτῆς τῆς δικαιοσύνης ζητεῖ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας· ἔχει ὁ ἄνθρωπος χρέος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, εἰάν τὴν ἐξεύρῃ, ἐπειδὴ οἱ σκοποὶ τῆς δὲν εἶναι κακοὶ τουλάχιστον. Εἰ δὲ τις ἐρωτᾷ μὲ κακὸν σκοπὸν, καὶ ἡ ἀπόκρισις εἶναι ἀναπόφρευτος, ἢ ὁμολογία τότε τῆς ἀληθείας ἐκλαμβάνεται ὡς συν-ἐργεια τοῦ κακοῦ, καὶ διὰ τοῦτο καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ εἴπῃ ψεύματα. Εἰς τὸν ἐρωτῶντα κακοῦργον, Ποῦ εἶναι ὁ καταδικωκόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἢ εἰς τὸν κλέπτην ζητοῦντα. Ποῦ εἶναι τὰ πράγματα τοῦ θεῖου διὰ νὰ τὰ ἀρπάσῃ, πρέπει καθεὶς νὰ δεῖξῃ ἀντίστασιν καὶ πόλεμον, ἂν δύναται· εἰδὲ μὴ, νὰ τοῦ εἴπῃ ψεύματα· εἴοτι οὔτε ὁ κακοῦργος ἔχει δίκαιον νὰ ζητῇ ταύτην τὴν ἀλήθειαν, οὔτε ὁ ἐρωτώμενος ἔχει καθήκον νὰ τοῦ τὴν ὁμολογήσῃ, ὡς εἴπαμεν καὶ ἀρχήτερα (ΡΛΘ').

ΡΕ'. Εἶναι τελευταῖον καὶ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐρωτοῦν

πολλοὶ γὰρ μάθουν ἀπὸ ἀπλήντων περιέργειαν. Εἰς τὰ τοιαῦτα, εἰ μὲν εἶναι ἀδιάφορα, στέκει εἰς τὴν ἐξουσίαν μας γὰρ τοῦ ἀποκριθῆμεν ἢ ὄχι· εἰδ' εἶναι μυστικά, χρεὸς ἔχομεν γὰρ σιωπήσωμεν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη γὰρ εἰπώμεν ψεύματα. Εἰ δὲ τὸ πρᾶγμα ἀποβλέπει τὸν ἐρωτῶντα, καὶ δύναται γὰρ βλαρθῆ ἂν μάθῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀνάγκη ἠθικὴ εἶναι γὰρ τοῦ τὴν ἀποσιωπήσωμεν, ἢ καὶ γὰρ τοῦ δώσωμεν τὴν ἐναντίαν ἀπόκρισιν· οὕτω, ὡς εἰπεῖν, εἰς τὸν πάσχοντα δὲν ἔχει καθῆκον ὁ ἰατρός γὰρ τοῦ λέγειν τὸν ἀληθινὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ μάλιστα γὰρ τὸν ἐνθαρρύνῃ καὶ μὲ τὸ ἐναντίον, ἤγουν ὅτι ἡ ἀσθένειά του εἶναι εὐίατος.

ΡΕΑ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων γίνεται φανερόν, ὅτι δὲν εἶναι ἀπάτη πᾶν ψεῦδος. Ἡ ἀπάτη εἶναι ψεῦδος γινόμενον παρὰ τὸ καθῆκον· καὶ ὅς τις ἐνασμενίζεται εἰς τὸ γὰρ ψευδολογῆ, λέγεται ψεύστης· ὅς τις δὲ μεταχειρίζεται τὸ ψεῦδος διὰ γὰρ βλάβη τούσ ἄλλους ὀνομάζεται ἀπατεώων. "Ὅχι μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ μὲ βαθμὸν ἴσον ὡς παρὰ τὸ καθῆκον ψεύματα θέλει ὁ Λόγος, καὶ ὅσα λέγει τις ἢ ἀλαζουεύομενος ὅτι ἐξεύρει πράγματα, τὰ ὅποια δὲν ἐξεύρει, ἢ ἀστεϊζόμενος τάχα καὶ πειράζων τούσ ἄλλους· τὸ δεύτερον, ἂν συμβαίη ποτὲ, πρέπει πάραυτα γὰρ ἐξηγητᾶς ὡς ψεῦμα, διὰ γὰρ φυλάττεται ἡ τιμὴ καὶ τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκούοντος.

ΡΕΒ'. Τί δὲ δύναμεθα γὰρ εἰπώμεν περὶ τοῦ ὄρκου, ὅς τις παραλαμβάνεται εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀληθείας; Ἡ ἠθικὴ τὸν νομίζει πρᾶγμα περιττόν. Περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως εἶναι θεία παραγγελία ἡ τοῦ Σωτῆρος. "Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ Οὐ Οὐ· ὅσοι νομίζουν ἱερώτατέων καθῆκον γὰρ λαλῶσι τὴν ἀλήθειαν τίνα χρεῖαν ἔχουν τοῦ ὄρκου; ὅσοι δὲ σκοπὸν ἔχουν γὰρ μὴ τὸν φυλάξωσι, διὰ τί γίνονται

κακουργότεροι μὲ τὴν ἐπιπορκίαν; ἀλλ' ὅταν φθάσῃ ποτὲ ὁ ἀν-
 θρώπος νὰ βιβαιώσῃτε μετ' ὄρκου, χρεὸς ἔχει νὰ τὸ διατηρῇ
 μέχρι θανάτου· καὶ ὡς τις ἀθετεῖ τὸν ὄρκον, καταφρονεῖ καὶ
 ἑαυτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ ψεύστην, καταφρονεῖ καὶ τὸν πρὸς τὸν
 ὁποῖον ὑπεσχέθη, καταφρονεῖ, τὸ μέγιστον, καὶ τὸν ἑφοῖον τῆς
 ὑποσχέσεώς του, πρὸς τὸν ὁποῖον ὠρκίσθη. Διὰ τοῦτο ἡ ἐ-
 πιπορκία πάντοτε καὶ πανταχοῦ νομιζέται βδέλυκτότατον ἀ-
 μάχημα. ✕

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν καθηκόντων τῆς φιλίας.

ΡΕΓ'.

Απὸ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις, διὰ τῶν ὁποίων λαμβάνουν χω-
 ριστήν τινα μορφήν τὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους καθή-
 κοντα, πρώτην πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν σχέσιν τῆς φιλίας.
 Φιλία εἶναι δύο προσώπων ἔνωσις, στηριγμένη εἰς ὑψηλότε-
 ρον τινα βαθμὸν τῆς ἀμειβταίας εὐνοίας, σκοπὸν ἔχουσα τὴν
 κοινὴν καὶ τῶν δύο τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ
 τῆς εὐνοίας βαθμὸς εἶναι τι ἀπροσδιόριστον καὶ ἀπροαίρετον·
 διὰ τοῦτο οὐκ ἔμπορεῖ νὰ προσταχθῇ ἀπὸ τοῦ Λόγου ὡς καθή-
 κον φιλία πρὸς πάντας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ εἰς τὴν σχέσιν ταύτην
 εὐνοία εἶναι τι κατὰ πάντα προσωπικόν· διὰ τοῦτο οὐκ ἔπρεπε
 νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς ἀποκλειστικὴν καὶ ἀπόλυτον συνέργειαν τοῦ
 σκοποῦ ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο φιλία εἰλικρινῆς γεν-
 νᾶται μόνον εἰς ἐναρέτους καρδίας· καὶ εἰς αὐτὰς πάλιν ἡ φιλία

γίνεται ἀρετῇ, καθὼς θελεῖ γενῆν φανερόν, ἐκ τῶν ἐφεξῆς παραγράφων.

ΡΞΔ'. Πρὸς διασάφησιν τῆς ἰδέας τῆς φιλίας θέλομεν παραβάλλειν τὸν ὅρισμόν τοῦτον μὲ τὸν Ἀριστοτελικόν, ὅς τις τὴν ὀρίζει » Εὐνοίαν ἐν ἀντιπεπονθότι, μὴ λανθάνουσαν (Ἠθικ. Νικομ. Θ', 4). « Τὸ ἔσχατον γνώρισμα τοῦ ὀρισμοῦ εἶναι ἀναγκαϊότατον εἰς τὴν φιλίαν· διότι εἰάν δύο τινὲς εὐνοῶσιν πρὸς ἀλλήλους χωρὶς νὰ τὸ ἐξεύρωσιν, θελοῦν εἶσθαι δύο ἄγνωστοι καλοθελήται ἀλλήλων χωρὶς νὰ ἐμπορώσῃ νὰ ὀνομαζῶνται φίλοι· προσέτι εἰς τὴν φιλίαν ἡ εὐνοία πρέπει νὰ εἶναι ἐν ἀντιπεπονθότι, ἢ γοῦν ἀμοιβαία· εἴτι, εἰάν ὁ εἰς ἀγαπᾷ τὸν ἄλλον, ὁ δὲ ἄλλος οὗτος μισεῖ τὸν πρῶτον, ἢ καὶ εἶναι ἀδιάφορος πρὸς αὐτόν, δὲν ἐμπορεῖ τις νὰ ὀνομάσῃ τοῦτους φίλους. Ἡ δὲ εὐνοία δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ τυχεύσα, οὐδ' ὁ κατώτατος αὐτῆς βαθμὸς, διὰ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν φιλίαν. Ἐδῶ ἀπαιτεῖται ἀναμφιβόλως ἰσχυρότερα καὶ, θεμελιουμένη εἰς τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ, τὴν ὅποιαν συνήθως ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὅσοι συναναστρέφονται μετ' ἀλλήλων· ἀλλὰ τὸ ὕψος τοῦτου τοῦ βαθμοῦ, ἢ ἡ ἐπίτασις τῆς ἀμοιβαίας εὐνοίας δὲ δύναται τὰ προσδιορισθῆ.

ΡΞΕ'. Διὰ τοῦτο ἡ φιλία ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἰσχυροτέρα καὶ πιστοτέρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· καὶ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ ἐκτείνεται εἰς πλείοτερα ἢ ὀλιγώτερα πρόσωπα· ὅσον ὅμως ἐκτείνεται, τόσον ἐξασθενεῖ· καὶ ὁ πάμφιλος εἶναι κυρίως ἄφελος· καὶ εἶναι πολλὰ ὀρθῇ ἢ τοῦ Σταγειρίτου παροιμία, Ὡ φίλοι, οὐθεὶς φίλος· διὰ τοῦτο ἡ πάντῃ ἐσωτερικὰ φιλία, ὅπου τὰ δύο πρόσωπα εἶναι καρδία μία καὶ ψυχὴ μία, ἐμφιλοχωρεῖ μόνον μεταξὺ δύο, καὶ τὰ κάμνει τόσον ζηλότυπα, ὅσον καὶ ὁ Ἔρως τοὺς ἀμοιβαίως ἐρωτολήπτους. Τοιαῦτα ὅμως φιλία εἶναι σπανιώτατα φαινόμενα.

ΡΕΖ'. Ὅτι δὲ ἡ φιλία δὲν δύναται νὰ προσταχθῇ ὡς καθήκον (**ΡΕΓ'.**), εἶναι φανερόν ἐκ τῶν προειρημένων· πρέπει νὰ γεννηθῇ αὐτόματος, καὶ γεννᾶται εὐθύς ἀπὸ συνέλθωσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀρμόζονται μετ' ἀλλήλων διὰ τὰ γίνουσι φίλοι· ὅλλὰ τοῦτο εἶναι ἔργου τοῦ συμβεβηκότος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ προσταχθῇ. Ἰπάρχουσι δὲ καὶ ἄνθρωποι, ἔχει κακοήθειαι ἄλλως, οἵτινες δὲν ἔχουσι τὸ ἐσωτερικόν τοῦτο αἴσθημα· δὲν ἐμποροῦν λοιπὸν νὰ εὐώσωσι τὴν ὑψηλοτέραν ἐκείνην εὐνοίαν, ἣτις εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν φιλίαν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των. Τοιοῦτοι μάλιστα εἶναι ἐι γηραλέοι, οἵτινες καὶ ἐκ φύσεως εἶναι ψυχρότεροι, καὶ πολλὰ παθόντες εἰς τὴν ζωὴν των ἀπὸ κακοτροπίαν τῶν ἀνθρώπων, γίνονται ἀνεπιτήδειοι εἰς φιλίαν· ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ νεότης διὰ τὴν θερμότητα καὶ τὴν κλίσειν τοῦ νὰ συνάπτεται μὲ ἔλους, ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην εὐνοίαν, καὶ ἀποκτᾷ διὰ ταύτης φίλους· ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀληθινοὶ γίλοι ἀποκτιῶνται εἰς τὴν νεότητα.

ΡΕΖ'. Καθήκον ὅμως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ἀφ' οὗ ἀποκτήσῃ φίλον, ὅχι μόνον νὰ διατηρῇ, ἀλλὰ καὶ ν' αὐξάνῃ τὴν φιλίαν, ὅσον συγχωρεῖ ἡ Ἠθική· διότι, ἂν εὐρεθῇ κατὰ δυστυχίαν κακοήθης ὁ φίλος, καὶ ὕστερ ἀπὸ πολλοὺς ματαίους κόπους δὲν ἐμπορέσωμεν νὰ τὸν φέρωμεν εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον, εἶναι κίνδυνος τῆς ὀρεγῆς νὰ βαστάζωμεν τὴν φιλίαν του. Ἐὰν ὅμως πρέπη νὰ κόψωμεν τὴν φιλίαν του διὰ μιᾶς, ἢ νὰ τὴν ἐξηλώσωμεν κατ' ὀλίγον, δὲν ἐμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ ἐν γένει, ἐπειδὴ κρέμαται τὸ τοιοῦτον ἀπὸ πολλὰς περιστάσεις.

ΡΕΗ'. Οἱ φίλοι εἶναι ἰσότιμοι· καὶ εἰάν ἐμποροῦν νὰ εἶναι ἄνισα ἡλικία, διαγωγή, τύχη καὶ ἄλλα τινα περιστατικά· μ' ὅλον τοῦτο καὶ αἱ διαφοραὶ αὗται δὲν ἐμποροῦν νὰ εἶναι με-

γάλοι, ἐπειδὴ ἐξασθενίζουσι τὴν εὐκρίνειαν· διὰ τοῦτο σπανιώ-
τατον πρᾶγμα εἶναι νὰ ἔχωσι φίλους εὐκρινεῖς οἱ βασιλεῖς καὶ
ἡγεμόνες.

Σημειώσεις. Ἐναι ἄραγε πολλὰ τὰ εἶδη τῆς φιλίας; Ὁ Ἀρι-
στοτέλης (Πρωτ. Νικομ. Θ', 3, 4.) καταριθμῆ τρία· φιλίαν διὰ τὸ ἡ-
δύ· φιλίαν διὰ τὸ χρησίμον· φιλίαν διὰ τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ὁμολογεῖ ὁ
αὐτός, ὅτι αἱ δύο πρῶται δὲν εἶναι εὐκρινεῖς, ἐπειδὴ εἰς αὐτάς δὲν
ἀγαπᾷ τις τὸν φίλον, ἀλλὰ τὸν ἑαυτέν του· ἐκείνου δὲ, μόνου διὰ τὴν
ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν· διὰ τοῦτο φίλοι τοιαῦται δὲν εἶναι οὐδὲ διαρκεῖς,
ἐπειδὴ καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ὠφέλεια εἶναι πράγματα εὐμετάβλητα· τελεία
φιλία εἶναι μόνου ἡ στηριζομένη εἰς τὸ ἀγαθόν, καθὼς πάλιν εἶπεν ὁ
Ἀριστοτέλης «Τελεία ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁ-
μοίων· οὗτοι γὰρ τὰ ἄλλα ἐμοίως ἀλλήλοις βούλονται, ἢ ἀγαθοὶ»
(Κεφ. 4.)· ἀλλ' ἡ τελεία φιλία περιεχει τρόπον τινα καὶ τὰς ἄλλας δύο·
εἴθετι προξενεὶ καὶ ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν. Αὕτη ποτὲ δὲν προξενεὶ βλά-
βην εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ποτὲ δὲν παροικεῖ τὸν φίλον νὰ κομῆ κα-
κὸν εἰς τρίτον τινα πρὸς χάριν τοῦ φίλου, ἐπειδὴ ὁ ἀγαθὸς φίλος ποτὲ
δὲν δικαιώνει τοιαῦτα πράγματα. Ἐἶναι λοιπὸν μία μόνου ἡ φιλία, εἴαν
καὶ, διηρημένη εἰς πολλὰ άτομα, ἐμπορῆ κατὰ τὸν ἰδιαίτερον χαρα-
κτῆρα τῶν φίλων, νὰ ἀναδέχεται καὶ αὕτη διαφοροῦς χαρακτῆρας.

ΡΞΘ'. Ἐναντία τῆς φιλίας εἶναι ἡ ἐχθρα· ἡ σχέσις
αὕτη, διὰ τῆς ὁποίας θυτνοεῖ τις τὸν ἄλλον οὕτως, ὥστε ζητεῖ
νὰ ἀφανίσῃ κατὰ πάντα τρόπον τὴν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν
του, εἶναι μονομερῆς διὰ τὰς ἐναρέτους καρδίας. Ὁ ἐνάρετος
λοιπὸν κἀνεὶς δὲν εἶναι ἐχθρὸς· εἴαν δὲ ἔχη ἐχθρούς, δὲν
ἀνταμίσβει εἰς αὐτοὺς κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλ' εἴαν δὲν δύνηθῃ
νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆν ἐχθραν μὲ τὴν μεγαψυχίαν καὶ
γλυκεῖαν διάθεσίν του, ἀνθίσταται μόνου εἰς αὐτοὺς, ὥστε νὰ
μὴ ἐμποροῦν νὰ ἐκτελέσῃ κατ' αὐτοῦ τοὺς κακοῦς τῶν σκο-
ποῦς. Τὸ δὲ νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθρούς μας εἶναι τόσον καθ-
ήκον μας μόνου, ὅσον καὶ αὐτοὶ περιέχονται εἰς τὴν ἀνθρω-
πότητα, τὴν ὁποίαν προστάζει γενικῶς ἡ Ἡθικὴ ἢ ἀγαπῶμεν.

ΡΟ'. Ὁ κακὸς εἶναι φύσει ἐχθρὸς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐνα-

ρέτου • και όταν δεθῶσι περιστάσεις, ἀμέσως δεικνύει τὴν ἐχθρικὴν του διάθεσιν • ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος τρέπεται, και μετανοεῖ πολλὰκις διὰ τὰ κακά του, και ζητεῖ νὰ πράξῃ ἀγαθά • διὰ τοῦτο όταν ἐχθρὸς ζητῆ φιλίωσιν, εὐθὺς ἔχομεν χρεῖας νὰ τοῦ θῶσωμεν πρώτοι ἡμεῖς τὴν χεῖρα • ὁ ἐνάρτεος ἐμπορεῖ μὲ τὴν μεγαλοψυχίαν του, ἦγουν μὲ τὸ νὰ ἀγαθοποιῇ τὸν ἐχθρὸν του, όταν τὸ καλὴ ἢ χρεῖα, νὰ διορθῶσιν και νὰ βελτιώσῃ τὰ ἦθη τοῦ ἐχθροῦ • ποτε δὲν πρέπει (οὐδὲ τὸ κάμνει βίβαια ὁ ἐνάρτεος) νὰ ζητῆ ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτοῦ του ἀπὸ τὰς ἐχθρικός του καταδρομάς.

ΡΟΔ'. "Οτι δὲ τὸν ἐχθρὸν δὲν θυνάμεθα ν' ἀγαπῶμεν ὡς τὸν φίλον, εἶναι φανερόν • διότι τοῦτο εἶναι ἐναντίον τῆς φύσεως, και τοιαῦτα πράγματα δὲν ἀπαιτεῖ ὁ Λόγος • ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ μόνον νὰ μὴ μισῶμεν τὸν ἐχθρὸν, καθὼς οὐδὲ πάντα ἄλλου ἄνθρωπον • διὰ τοῦτο και τὸ ἐθνικὸν λεγόμενον μίσος ἀπαγορεύει ὁ Λόγος • και ἐν καιρῷ πολέμου προσητάζει και κατὰ τῶν ἀόπλων ἐχθρῶν, και κατὰ τῶν ὀπλισμένων, όταν αἰχμαλωτισθῶσιν, ἢ πληγωθῶσιν, νὰ δεικνύομεν πάσαν περιποίησιν, και περίθαλψιν, τὴν ὁποίαν χρεωστούμεν ἐν γένει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ κοινωνικῶν καθήκοντων.

ΡΟΒ'.

Τὰ κοινωνικά καθήκοντα ἀποβλέπουσι τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ἢ

τὸν κοινὸν σκοπὸν κοινωρίας τινος, τῆς ὁποίας εἶναι τις μέλος· Φυλάττουσες δὲ τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα, χρεωστοῦμεν πολλάκις νὰ θυσιαζώμεν καὶ ἑαυτοὺς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κοινῶ ἐκείνου σκοποῦ. Τεταῦτα φρονήματα, ὅταν ἐπικρατώσιν εἰς τὰς τῶν ἀπάντων καθόδους (ἤγειν ὅταν ἅπαντες εἶναι ἐνάρετοι) ὀνομάζεται δημόσιον πνεῦμα (esprit de corps, public spirit), τὸ ὁποῖον τότε μόνον ἔχει ἠθικὴν ὄψιν, ὅταν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς κοινωρίας καὶ τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτου μέσα εἶναι ἀγαθὰ. Εἰς τὴν ἠθικὴν οὗτο κοινωρία ὑπέκεινται ἐξαιρετικῶς εἰς ἐξέτασιν, ἢ οἰκιακὴ, καὶ ἡ πολιτικὴ, περὶ τῶν ὁποίων λέγομεν εὐθὺς τὰ χρεώδη.

ΡΟΓ'. Εἰς τὴν οἰκιακὴν κοινωρίαν καθήκοντα εἶναι τὰ ἐξῆς.

α'. Καθήκον τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους νὰ δεικνύουσι ἀμοιβαίως τιμὴν καὶ ἀγάπην καὶ πίστιν, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν ἔμπορει νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς γαμικτῆς κοινωρίας.

β'. Καθήκον τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα νὰ φρονιζώσιν, ἔσον δύνανται, διὰ τὴν σωματικὴν ἀσκήσιν καὶ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν παιδεύσιν· καὶ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς, νὰ δεικνύουσι πρὸς αὐτοὺς σέβας καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ ἀγάπην διὰ τὴν ὁποίαν λαμβάνουσιν ἀπ' αὐτοὺς ἀνατροφὴν, καὶ περιποίησιν εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τῶν.

γ'. Καθήκον τῶν κυρίων πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, νὰ δεικνύουσι πρὸς αὐτοὺς ἐπίσκεψιν καὶ παρόβλεψιν· τῶν δὲ ὑπηρέτων πρὸς τοὺς κυρίους, νὰ εἶναι ὑπήκοοι καὶ πιστοί· νὰ γνωρίζωσι δὲ καὶ τὰ οὗτω μέρη τὰς σχέσεις τῶν.

δ'. Καθήκον ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας εἶναι ν' ἀγωνίζονται καθ' ἑλέους τοὺς συγχωρημένους τρόπους διὰ τὴν κοινὴν εὐτυχίαν τῆς οἰκογενείας. Ἐντεῦθεν δὲ περιζόνται καὶ

τὰ τῶν συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους καθήκοντα. Θέλουμεν δὲ ἐξετάσειν χωριστὰ καθὲν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων εἰς τὰ ἐφεξῆς.

ΡΟΔ'. Ἡ γαμικὴ κοινωνία στηρίζεται εἰς τὴν τιμὴν καὶ ἀγάπην· καὶ ὁ Λόγος δὲν τὸ συγχωρεῖ νὰ συζευγῶνται διὼ γαμικῶς χωρὶς ν' ἀγαπῶνται καὶ νὰ τιμῶνται, ἤγουν ἀπαγορεύει τοὺς χρηματικούς ἢ δι' ἄλλας σχέσεις γινομένους γάμους. Ἐὰν δ' εὐρεθῆ τις εἰς τοιαύτην γαμικὴν ἔνωσιν, χρεὸς τοῦ εἶναι νὰ διεγείρῃ κατ' ὀλίγον εἰς ἑαυτὸν τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη τοῦ γάμου κυρίως εἶναι σωματικὴ, καὶ ἐπομένως μεταβλητὴ, διὰ τοῦτο χρεὸς ἔχουν οἱ σύζυγοι νὰ τὴν μεταβάλουν κατ' ὀλίγον εἰς φιλίαν σταθεράν καὶ ἄτρεπτον. Ἐκ ταύτης ἔπεται καὶ τὸ καθήκον τῆς γαμικῆς πίσεως. Ἡ γαμικὴ ἀπιστία, ἤγουν ἡ ἀνάπαυσις τῆς σαρκικῆς ὁρμῆς διὰ ξένου ὑποκειμένου ἀπαγορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, καὶ θεωρεῖται ὡς ἀκύρωσις τῆς γαμικῆς συνθήκης (Περὶ Δικ. ΣΘ', β'). ἀλλ' ὁ ἠθικὸς νόμος χωρεῖ ἔτι περαιτέρω· ἐκλαμβάνει ὡς ἠθικὴν ἀπιστίαν, εἰάν ὁ εἰς σύζυγος ἀγαπᾷ πλείονερρον ἀπὸ τὸν ἄλλον σύζυγον ἄλλο τρίτον ὑποκείμενον· διὰ τοῦτο καὶ οἱ οἰκιακοὶ λεγόμενοι φίλοι πολλάκις γίνονται αἰτία σκανδάλου εἰς τὰ ἀνδρόγυνα, εἰάν ἡ πρὸς τοὺτους ἀγάπη τοῦ ἑνὸς συζύγου θέν περικλείεται εἰς ὅρια τινα, μ' ὅλον ὅτι ἡ τοιαύτη ἀγάπη ἐμπορεῖ καθ' ἑαυτὴν νὰ εἶναι ἀνεύθυνος. Αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ οἰκονομῶσι πλεον τὴν ἀταξίαν τοῦ ἀνδρὸς μὲ ὑπομονὴν καὶ ὑπόκρισιν ἀγνοίας, εἰάν τὸν καταλάβωσιν ἀπιστον· ὁ μισθός τινα εἶναι μέγας, εἰάν μὲ τὴν φρόνησί των στρέψωσι τὸν ἄνδρα εἰς τὰ ὅρια τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀρετῆς.

ΡΟΕ'. Ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων εἶναι καθήκον τῶν γονέων ἰερώτατον, ἐπειδὴ πᾶσα τελειοποίησις τῆς ἀνθρωπότητος κρέμαται ἀπὸ τὴν ἀνατροφήν. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ

ἔμβρυον, τὸ ὅποιον εἰν ὄχι δίκαιικῶς (Περὶ Δικ. ΡΥ.), ἀλλ' ἠθικῶς εἶναι ἄνθρωπος, ὅς τις ἀσυνειδήτως γίνεται καὶ διαπλάττεται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρός του. Καθῆκον λοιπὸν τῆς μητρός εἶναι νὰ μὴ κάμνητι, τὸ ὅποιον βλάπτει τὸν μικρὸν τοῦτον ἄνθρωπον· καὶ τοῦ πατρός, νὰ μὴ μεταχειρίζεται εἰς τὴν γυναῖκα του μέσουτι, τὸ ὅποιον εὐοχλεῖ τὸ ἐγκυμονοῦμενον. Εἰς δὲ τὴν γέννησιν, ν' ἀφίνουσι εἰς τὴν φύσιν τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν τοῦ νὰ τὸ ἐκφέρῃ εἰς τὸ φῶς, ἀλλὰ νὰ μεταχειρίζωνται καὶ τὴν βοήθειαν τῆς τέχνης, ἕταν δυσκολεύεται φυσικῶς ἡ γέννα. Μετὰ δὲ τὴν γέννησιν ἀρχίζει κυρίως ἡ παιδαγωγία, καὶ πρῶτον μὲν ἡ σωματικὴ, ἔπειτα δὲ ἡ πνευματικὴ. Ταύτην ἐμπιστεύονται οἱ γονεῖς εἰς τοὺς διδασκάλους, οἵτινες χρεωστοῦν νὰ τὰ παιδαγωγῆσωσι κατ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Εἰς ὅλον τοῦτο τὸ εἶκτεμα τὰ τέκνα εἶναι ὑπήκοα εἰς τοὺς γονεῖς, τῶν ὁποίων ἡ θέλησις εἶναι εἰς αὐτὰ νόμος. Ἀφ' οὗ ἡλικιωθῶσι, ἔχουσι χρεὸς νὰ τιμῶσι καὶ νὰ σέβωνται καὶ νὰ εὐγνωμονῶσι πρὸς τοὺς γονεῖς, οἵτινες εἶναι οἱ μέγιστοι εὐεργέται των· καὶ εἰν οἱ γονεῖς δὲν δύναται νὰ τραφῶσι, χρεὸς των εἶναι νὰ τοὺς γηροκομῶσι μὲ πᾶσαν χαρὰν καὶ προθυμίαν· διότι εἰν ἔχωμεν χρεὸς νὰ βοηθῶμεν ἀπλῶς πάντα ἀδύνατον ἄνθρωπον, πόσον πλέον τοὺς γονεῖς μας; Τέρατα ἀλλόκοτα τῷ ὄντι εἶναι καὶ θηρία ἀνήμερα οἱ καταφρονηταὶ τῶν γονέων των!

ΡΟΣ'. Ἡ μεταξὺ κυρίων καὶ ὑπηρετῶν σχέσις δὲν πρέπει νὰ προσδιορίζεται μόνον μὲ τοὺς αὐστηροὺς νόμους τοῦ δικαίου, ἀλλὰ νὰ ἐλαρύνεται, ὅσον εἶναι δυνατόν, ἠθικῶς. Οἱ κύριοι λοιπὸν δὲν πρέπει μόνον μισθὸν καὶ τροφήν νὰ δίδουσι εἰς τοὺς ὑπηρετάς, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἀπαιτοῦν ἀπ' αὐτοὺς παρὰ πολλὰ, νὰ μὴ τοὺς μεταχειρίζωνται ὡς ἀνθρώποισιν, νὰ τοὺς

ελαφρύνουν τοὺς κόπους των, νὰ φροντίζουν διὰ τὴν ζωὴν καὶ ὑγίαν των, νὰ παραβλέπουν, ἢ νὰ τιμωροῦν μετρίως τὰ σφάλματά των, πολυχρόνιου πίστευ καὶ ὑπηρεσίαν νὰ πληροῦσαι μεγαλοψύχως κτλ. Οἱ δὲ ὑπηρεταὶ χρεωστοῦν νὰ μὴ ὑπηρετῶσιν ἀπλῶς ὡς ὑπόχρεοι, ἀλλὰ μὲ ἀγάπην καὶ προσήλωσιν εἰς τοὺς κυρίους των, νὰ φυλάττωσιν ὅχι μόνον τὰ κτήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὰ μυστικά τῆς οἰκογενείας τῶν κυρίων των. Ἐννοοῦνται δὲ ὅλα ταῦτα, ἔπου ἡ ὑπηρεσία γίνεται μὲ δικαίας συνθήκας, ἀλλ' ὅχι ἔπου ὁ ὑπηρετὴς εἶναι δούλος καὶ ἀνδραπόδον καὶ πράγμα τοῦ κυρίου του· εἰ κύριοι τοιούτων ἀνδραπόδων πρέπει νὰ μεταχειρίζονται ἔλα τὰ μέσα διὰ νὰ κάμωσιν ἀνθρωπίνην τὴν ἀνδραποδώδη κατάστασιν τῶν δούλων των.

ΡΟΖ'. Οἱ συγγενεῖς εἶναι φίλοι ἐξ αἵματος, μ' ἔλον ὅτε πολλάκις δὲν ἔχουν φιλίας αἰσθημάτων πρὸς ἀλλήλους. Εἰ μὲν οὗτοι ζῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν, χρεωστοῦν ἢ ἀγαποῦν καὶ νὰ τιμῶσι τὴν κεφαλὴν τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ συναγωνίζονται παντοίως πρὸς διατήρησιν καὶ αὐξησιν τῆς κοινῆς τοῦ οἴκου εὐτυχίας· εἰ δὲ ζῶσιν ἐκτὸς, ἔχουσι πάλιν μακρόθεν τὸ αὐτὸ καθήκον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μιγνύωνται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς οἰκογενείας, καὶ νὰ προστάζωσιν, ἕσα μόνον ὁ οἰκοδεσπότης ἔχει τὸ εἰκόσιον νὰ προσδιορίζη· ἀλλὰ μόνον, ἔταν ἐρωτῶνται, τότε χρεωστοῦν νὰ λέγωσι τὴν γνώμην των εἰς τὰ τοιαῦτα.

ΡΟΗ'. Εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καθήκον καθενὸς εἶναι, καὶ πολίτης εἶναι, καὶ μέτοικος, νὰ θεωρῇ τὴν κοινωνίαν ταύτην οὕτως, ὥστε πολίτην καὶ ἀνθρώπον νὰ ἐκλαμβάνη ὡς ἔντι καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον. Διὰ δὲ τούτου τοῦ μέσου ἡ φιλανθρωπία γίνεται πατριωτισμός, ἕς τις, καθὲς ἡδι-

πῆ ἀγάπη, τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ χρεωστούμενη εἰς τὴν πατρίδα, τὴν ὁποίαν γέννησις ἢ ἐκλογή μᾶς τὴν ἔκαμεν ἰδικήν μας, καὶ ἐπομένως εἶναι φρονήματα καὶ πράξεις κατὰ τὸ καθήκον γιόμεναι εἰς αὐτήν. Ἀληθινοὶ δὲ χαρακτήρες τοῦ πατριώτου εἶναι τιμὴ πρὸς τοὺς νόμους τῆς πόλεως καὶ ὑπακοὴ εἰς αὐτούς, καὶ δραστικὴ συνέργεια τῆς κοινῆς εὐτυχίας, καὶ προστασία αὐτῆς κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν, καὶ θυσία καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς.

ΡΟΘ'. Καθῆκον λοιπὸν τοῦ πολίτου εἶναι ἔχει μένον νὰ μὴ κάμνη ὅ,τι βλάπτει τὴν κοινωνίαν, οἷον ἀποστασίαν, προδοσίαν, συνωμοσίαν κτλ., ἀλλὰ νὰ κάμνη καὶ ὅ,τι προξενεῖ εὐτυχίαν εἰς τὴν πατρίδα του, οἷον ν' ἀγωνίζεται διὰ τὴν παιδείαν τῶν συμπολιτῶν του, νὰ βοηθῇ τὰς τέχνας καὶ τὴν ἐμπορίαν, νὰ πληρῶνῃ μετὰ χαρᾶς τοὺς φόρους, καὶ μ' ἓνα λόγον νὰ κάμνη πᾶν ὅ,τι εὐτυχίζει τὴν πατρίδα του. Εἶναι δὲ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος διπλῆ, παθολογικὴ, διὰ τὴν ὁποίαν καθῆκεις ἀγαπᾶ ἐκ συνηθείας τὸν τόπον, ὅπου ἐγεννήθη, καὶ ἠθικὴ, διὰ τὴν ὁποίαν ἀγαπᾶ ὁ ἐνάρετος πολίτης νὰ ἐκπληρῶνῃ τὰ πρὸς αὐτὴν καθήκοντά του. Ὄταν δὲ ἡ φυσικὴ πατρίς δὲν γνωρίζῃ τὸν πολίτην τῆς, ἤγουν ὅταν δὲν δύναται νὰ τὸν θρέψῃ, οὐδὲ τὸν τιμᾶ ὡς ἄνθρωπον, δύναται ν' ἀφήσῃ ταύτην καὶ νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀψυχου πρᾶγμα, ἢ δένδρον τι ἀμετακίνητον ἀπὸ τὸν τόπον του· ἀλλ' εἶναι λογικὸν ὄν, καὶ πρῶτον εἶναι ἄνθρωπος, ἔπειτα πολίτης. Εἰς δὲ ταύτην τὴν δευτέραν του πατρίδα, ὡς ἐκλελεγμένην ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν του θέλησιν, χρεωστεῖ μὲ πλεῖστον λόγον νὰ φυλάττῃ τὰ καθήκοντά του, παρὰ εἰς τὴν πρώτην. Ποτὲ ὅμως δὲν πρέπει δι' ὠφελείαν τῆς πατρίδος του νὰ καταπατῇ τῶν ἄλλων πέλεων τὰ δίκαια.

ΡΠ'. Ἡ φιλανθρωπία ἀναφερομένη εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος ὀνομάζεται Κοσμοπολιτισμός. Εἶναι λοιπὸν αὕτη ἀπεριόριστος τις σπουδὴ τοῦ νὰ ἐκτείνῃ τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους παντὸς χρόνου καὶ τόπου, ὅσον συγχωροῦν αἱ περιωρισμέναι δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ γνήσιος κοσμοπολίτης πρέπει νὰ εἶναι καὶ χρηστός οἰκοδοσιότης, καὶ ἐν γένει ἐνάρετος ἄνθρωπος.

Σημειώσεις. Μ' ἔλεγετε οἱ ἄνθρωποι εἶναι διάφοροι τῆν γλώσσαν, τὰ ἔθνη, τὸ χρῶμα, τὸν τόπον, τὴν πολιτείαν, τὴν θρησκείαν, τὴν παιδείαν, καὶ ἄλλα ἀναριθμητὰ περιστατικά· εἶναι μ' ἔλεγε τοῖς το μὲλη τῆς αὐτῆς μεγάλης οἰκογενείας, καὶ τέκνα τοῦ αὐτοῦ οἰκίου πατρὸς. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρῶνται ἔλασι ὡς ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ καὶ συγγενεῖς· καὶ εἰς τοῦτο στέκει ἡ γενικὴ φιλανθρωπία, ἡ ὅποια εἶναι ἡδυσία, ἀλλ' ἔχει παθολογικὴν, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀγαπήσωμεν οὕτω χωρὶς προσωπικῆν καὶ ἄμεσον γνωριμίαν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Οὕτω θεωρούμενοι ἔμποροῦν ὅλοι οἱ λαοὶ ν' ἀποτελέσωσιν ἓνα λαόν, καὶ ὅλοι αἱ πόλεις μίαν πόλιν Κοσμοπολιτισμοῦ ἐνομαζομένην, τῆς ἑποίας ἐπικράτεια εἶναι ὅλον τὸ πρόσωπον τῆς Γῆς. Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι πολίτης ταύτης τῆς Κοσμοπόλεως, καὶ ἐπομένως εἶναι κοσμοπολίτης. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ ἄνθρωπος ἐκτείνει τὸ πνεῦμα τοῦ εἰς πάντα χρόνον καὶ τόπον ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ τὰ τῶν συμπολιτῶν τοῦ. Διὰ τοῦτο μελετᾷ ἄσμενος τὴν Γεωγραφίαν καὶ τὴν γενικὴν Ἱστορίαν, διὰ νὰ ἐξεύρῃ ἔλασι τοὺς τώρα ζῶντας ἀδελφοὺς καὶ συμπολίτας τοῦ, καὶ τὰ ἔργα τῶν εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον ζησάντων. Καθὸ κοσμοπολίτης χρεωστέι ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκτείνῃ τὴν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν παντοχοῦ καὶ πάντοτε· καὶ ἔμπορει καθεὶς νὰ τὸ κατορθώσῃ, ἔσθ' ἂν τὸν συγχωροῦν αἱ δυνάμεις του. Δὲν εἶναι ἀραγε τοιοῦτοι πάγκοροι ἐνεργεῖται, ὅσοι κάμνον ὠφελίμους ἐνδέσεις, καὶ τὰς γνωστοποιοῦσι πρὸς κοινὴν ὠφελίαν; Δὲν εἶναι τοιοῦτοι, ὅσοι ἐνησχλησῶσιν διὰ φίλον εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὸν φωτισμὸν τῶν ἄλλων, εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἠθικῶν φρονημάτων, καὶ ἐν γένει εἰς τὴν παιδείαν τοῦ πληθούτων; Ἀλλὰ δὲν ἀντιφέρεται εἰς τὸν πατριωτισμὸν ὁ κοσμοπολίτης; Μὴ τὸ αὐτὸ δέκατον ἔμπορει νὰ ἐρωτήτη τις, Ἄρα δὲν ἀντιφέρεται εἰς τὸν πατριωτισμὸν ἢ ἀγάπῃ τῆς οἰκογενείας; Διότι ὁ γνήσιος κοσμοπολίτης ἐκπληρῶν καθ' ἓν ἐκ τῶν τριῶν τούτων καθήκόντων του, ἐκπληροῦναι ἐν ταυτῷ καὶ τὰ ἄλλα δύο. Κοσμοπολίτην δὲν ἐννοοῦμεν ἐδῶ ἄνθρωπον

ακατάστατον, περιφερόμενον ασκόπως ἔδῳ καὶ ἔκει, ἀλλὰ τὸν ἐνῆρτον ἄνθρωπον, ὅστις, καθὼς τοιοῦτος, εἶναι χρήσιμος καὶ εἰς τὸν οἶκόν του καὶ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Κανόνες ἐμπειρικοὶ περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς.

ΡΗΑ΄.

Μ ὅλον ὅτι ἡ διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀρχικῶς ἀγαθὴ (Υ5΄), μὲ ὅλον τοῦτο φαίνεται εἰς αὐτὸν, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ἡ πείρα, κλίσις τις εἰς τὸ κακόν, εὐθύς ἀπὸ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐλευθερίαν του· ἤγουν, καθείς καὶ ἀπαιδευτος καὶ πεπαιδευμένος κλίνει τρόπον τινα εἰς τὸ νὰ παραβῇ τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπ’ αὐτὸν πρὸς χάριν τῶν παθῶν του. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἐμπειρικὴ, καὶ, καθὼς ὅλαι αἱ ἐπαγωγικαὶ δεῖξεις, δὲν ἔχει βεβαίαν τινὰ καὶ ἀναντιρρήτην τὴν δύναμιν· ἐπιστηρίζεται δὲ εἰς τὰς ἐφεξῆς παρατηρήσεις.

ΡΠΒ΄. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον, καθὼς μᾶς τὸν παριστάνει ἡ πείρα καὶ τῶν παρελθόντων καὶ τῶν ἐνεστώτων χρόνων, θέλομεν ἰδεῖν τὰς ἐλευθέρας πράξεις του μολυσμέναις μὲ ἀμαρτήματα· διὰ τοῦτο προφ’ ὄρουεν τὴν πρότασιν, Οὐδεὶς ἀναμάρτητος, μὲ τὴν αὐτὴν βεβαιότητα μὲ τὴν ὁποῖαν λέγομεν καὶ, Οὐδεὶς ἀθάνατος, ἐπειδὴ ἡ Ἱστορία δὲν ἐμπορεῖ νὰ μᾶς κάμη καμμίαν ἐξαιρέσιν. Συμπεραίνεται δὲ ἡ εἰς τὸ κακόν κλίσις μέρος μὲν ἀπὸ τοὺς ἀμαρ-

τάλυντας, ἐπειδὴ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, καὶ πολιτισμένοι καὶ ἀπολίτιστοι, καὶ γραμματισμένοι καὶ ἀγράμματοι περιέπεσαν εἰς ἁμαρτήματα· μέρος δὲ ἀπὸ τῆν εὐκρινῆ ὁμολογίαν τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν, ὅτι ἐπολέμησαν συχνότατα μὲ τὰ πάθη των, καὶ δὲν ἐφάνησαν πάντοτε νικηταί. Εἰς ταύτην τὴν κλίσει ἔχει τὴν βίαιον του καὶ ὁ ἀψευδῆς λόγος, Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής.

ΡΠΓ'. Ἡ πρὸς τὸ κακὸν κλίσις δὲν φαίνεται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπίσης· διότι ἄλλοι μὲν εἶναι ἀσθενεῖς καὶ θιαιτηρήσωσι τὰ φρονήματά των, καὶ ἐκτελέσωσι τὰς ὑποσχέσεις των, καὶ μ' ἓνα λόγον καὶ ἐνεργήσωσιν ὅσα κρίνουσιν ἀγαθὰ· ἄλλοι δὲ πράττουσι τὸ ἀγαθὸν δι' ὠρέλειάν των, καὶ ἀποφεύγουσι τὸ κακὸν, ὄχι ὡς κακὸν, ἀλλ' ὡς βλαβερόν, ἡγοῦν ὁδηγοῦνται εἰς ὅλα ὄχι ἀπ' ἀγάπην τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἀπὸ φρόνησιν· ἄλλων δὲ εἶναι παντάπασι διεφθαρμένη ἡ καρδία, ὡστ' ἀποφεύγουσι τὸ ἀγαθὸν καὶ πράττουσι τὸ κακόν.

ΡΠΔ'. Ἡ πρὸς τὸ κακὸν κλίσις δὲν εἶναι ἔμφυτος διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου· διότι ἡ ἔμφυτος διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀγαθὴ (Υ5').· εἰάν εἴπωμεν τώρα, ὅτι ἔχει καὶ ἔμφυτον διάθεσιν πρὸς τὸ κακόν, ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου θεῖλει εἶσθαι πραγματικὴ ἀντίφρασις· ἀλλ' εἶναι ἐπουσιῶδες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, θανάμενον καὶ ἀποβληθῆ μὲ τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐπουσιῶδες τοῦτο εἶναι ἐμπειρικὸν γνῶρισμα τῆς ἀνθρωπότητος, ὡστ' ἀπὸ μικρὸν παιδίον ὁ ἀνθρώπος δεκνύει τὴν πρὸς τὸ κακὸν κλίσειν του, διὰ τοῦτο τὸ ἐκλαμβάνομεν ὡς φυσικόν τι τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον· καὶ διὰ τοῦτο ἐρέθη καὶ »Φύσει ἔγκειται τοῦ ἀνθρώπου ἡ διάνοια ἐπὶ τὰ πονηρά.«

Σημειώσεις. Τὰ παιδιά συνηθίζουσι νὰ παίζωσι ἢ μὲ ἄψυχα πράγματα, ἢ μὲ ζωάρια, ἢ μὲ ἄλλα παιδιά· ὅταν παίζουσι μὲ τὰ πρῶτα, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὰ χαλῶσι, τὰ θραύουσι, τὰ διαφθείρουσι· τοῦτο ἔμπορεῖ ὄχι ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἀνεκτικότητα των, ὅτι οὐκ ἔστι δύναται νὰ πιάσωσι τακτικῶς, καὶ νὰ μεταχειρισθῶσι ὡς πρέπει τὰ πράγματα· ἀλλ' ὅταν παίζωσι μὲ τὰ δεύτερα, τὰ βρασιλεύουσιν οὕτω τὰ ἄθλια, ὥστε φαίνεται εἰς αὐτὰ κῆποιον ἡδονὴν καὶ χαρὰ ἀπὸ τοῦ πόνου· ἰκί-
νων, πολλάκις δὲ καὶ τὰ σκοτόνουσιν· ὅταν παίζωσι μ' ἄλλα παικίδια, ἢ σποῦδιων εἶναι νὰ ἐπαρρητήσῃ τὸ ἐν τὰ ἄλλα· καὶ πολλάκις οὕτω κατα-
ναρῶν εἰς ἁρμονίαις τὰ παιγνιδία των. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι παιδεύων ὁ ἄνθρωπος κλίνει εἰς τὸ κακόν.

ΡΠΕ'. Ἀλλὰ πόθεν ἄραγε προήλθεν ἡ κλίσις τοῦ ἀν-
θρώπου εἰς τὸ κακόν; ἄραγε ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τὸ κακὸν
παράδειγμα; πλὴν ἔμπορεῖ πάλιν νὰ ζητηθῆ, Διὰ τί νὰ δώ-
σωσιν οἱ παιδαγωγοὶ καὶ ἀνατροφοὶ κακὸν παράδειγμα; καὶ οὕ-
τω κυκλικῶς νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα. Ἵπερμι-
κῆ ἄραγε ἢ εἰς τὸ κακόν κλίνει τὴν δύναμιν τοῦ Λόγου;
ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ δειξις αἰτεῖται τὸ ἐν ἀρχῇ· διότι κύριόν
μας ζήτημα εἶναι, Πόθεν ἢ εἰς τὸ κακὸν κλίνει· ἀλλ' εἶναι
αἴτιον ἢ κοινὴ τῶν ἡθῶν διαφθορά; ἀλλὰ πόθεν προήλθεν
αὕτη πάλιν; Μένει λοιπὸν ἄπορου καὶ ἀνεξήγητον φιλοσοφικῶς
τὸ ζήτημα τοῦτο· εἰ δὲ προστρέξωμεν εἰς τὴν ἱεράν φιλοσοφίαν,
ἐκεῖ θέλωμεν εὐρεῖν τὸ ἁμάρτημα τοῦ γενάρχου ἀρχὴν καὶ
ρίζαν τῆς εἰς τὸ ἁμαρτάνειν εὐεπιφόρου κλίσεως τοῦ ἀνθρώπου.

ΡΠΖ'. Μ' ὅλον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει κλίνειν εἰς τὸ κα-
κόν, μ' ὅλον τοῦτο αἰ ἡθικαὶ ἐντολαί, αἰ διὰ τῆς νομοδοσίας
τοῦ Λόγου προσδιοριζόμεναι, μένουσι πάντοτε μ' ὅλην τὴν δύ-
ναμιν καὶ ἀξίαν των. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος χρεωστῆται νὰ
εἶναι ἡθικῶς ἀγαθός, πρέπει ἐξ ἀνάγκης καὶ νὰ δύναται νὰ
εἶναι τοιοῦτος. Ἀλλ' ἐπειδὴ, διὰ νὰ γείνη ἀγαθός ὁ ἄνθρωπος,
δὲν ἀρχιζοῦ ἀπὸ τὸ ἀνεύθυνον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· διὰ
τοῦτο ἢ ἡθικὴ βελτιοσις του εἶναι ἕξοδος ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ εἰς-

οδος εἰς τὸ ἀγαθόν· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται δίκαιως ἐπιστροφή τῆς καρδίας καὶ τῆς ζωῆς, ἢ συντομώτερον μετάνοια, ἢ γουν μεταβολὴ ἔλων τῶν ἠθικῶν φρονημάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκπηγάζουσιν αἱ πράξεις.

ΡΠΖ'. Τὰ εἰς τὴν ἠθικὴν μας διὰθεσιν ἐγκείμενα σπέρματα τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἐμποροῦν νὰ ματαιωθῶσιν, ἢ νὰ καταπιγῶσι παντάπασιν ἀπὸ τὴν εἰς τὸ κακὸν κλίσειν, ἀλλὰ μόνου ἐμποδίζεται δι' αὐτῆς ἡ τελεσφόρησις των· ἡμεῖς μένομεν πάντοτε ἐλεύθερα ὄντα, καὶ δυνατόμεθα νὰ καταπαλαίσωμεν τὴν κακὴν ταύτην κλίσειν, εἰάν μόνου θελήσωμεν. Διὰ τοῦτο αἱ ἐντολαὶ τοῦ Λόγου ἔχουσι πάντοτε τὸ κύρος καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν ἰσχύν, τὴν ὁποῖαν ἀπεδώκαμεν εἰς αὐτοὺς πρὶν τῆς εἰς τὸ κακὸν κλίσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὶν μάθῃ ὅτι ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ταύτην δύναμιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπιρροπῆς εἰς τὸ κακὸν, καὶ διὰ μιᾶς νὰ γείνη ἀγαθὸς δὲν δύναται· διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ τὸν εὕρισκει τρέπον τινα εἰς τὸν δρόμον τῆς κακίας, καὶ διορθοῦσα αὐτοῦ τὰ διαβήματα, τὸν γυρίζει εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς.

ΡΠΗ'. Πρῶτος βαθμὸς εἰς τὴν ἀρετὴν εἶναι ἡ ἀφεθῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν κακίαν »ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ »ποίησον ἀγαθόν«, εἶπεν ὁ Ψαλμωδὴς· καὶ τοῦτο ὀνομάζεται μετάβασις ἀπὸ βίου εἰς βίου ἄλλον· ὁ πρῶτος οὗτος βαθμὸς εἶναι ἀποφατικὸς καὶ ἀπλοῦς. ἀλλὰ δύσκολος καὶ βαρὺς· οἱ ἐφεξῆς βαθμοὶ εἶναι καταφατικοὶ καὶ σύνθετοι, ἢ γουν πραγματικαὶ ἐκτελέσεις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' εὐκολώτεραι καὶ τερπνότεραι, ἐπειδὴ γλυκύνονται ἀπὸ τὸ ἀνεκλάλητον νέκταρ τῆς μαρτυρίας τοῦ συνειδότος· Στεθερὰ λοιπὸν ἀπόφασις νὰ ζῶμεν ἐναρέτως εἶναι ἡ πρώτη βᾶσις τῆς ἀρετῆς.

ΡΠΘ'. Πᾶς ἄνθρωπος μὲ τοὺς καθαρὸς κανόνας τῆς ἠθικῆς ἐξεταζόμενος εἶναι ἢ ἀγαθὸς ἢ κακὸς (ΛΕ'). ἐμπειρικῶς δὲ ποικίλλεται κατὰ πολλοὺς καὶ ἀναριθμήτους τρόπους, ἐπειδὴ καθεὶς ἔχει τὸν ατομικὸν τῆς ἠθικῆς χαρακτῆρα του. Ἐξ ἑλόν τοῦτο ἀναγόντες τοὺς πολλοὺς καὶ μερικὸς εἰς ὀλίγους καὶ γενικωτέρους, εὐρίσκομεν χαρακτῆρας ἕξ, οἵτινες ἐμποροῦν νὰ συγκραθῶσι διαφόρως καὶ ν' ἀποτελέσωσιν ἄλλους καὶ ἄλλους χαρακτῆρας· εἶναι δὲ οὗτοι· ὠμότης, ἀσθένεια, δολιότης, κακοήθεια, γινόμενη ἀρετῆ, τελεία ἀρετῆ· περὶ καθενὸς τῶν ὁποίων λέγομεν εὐθύς.

ΡΨ'. Ἡθικὴ ὠμότης εἶναι χαρακτῆρ ἀνθρώπου, ὅς τις μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ εὐκρινῶς ἠθικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς πράττει τὰ ἔργα κινούμενος μόνον ἀπὸ εὐθυμίαν ἢ ἀθυμίαν· τοιοῦτοι ἄνθρωποι κινοῦνται εἰς τὰ ἔργα των ἀπὸ φυσικὴν ὁρμὴν, καθὼς καὶ τὰ ἄλογα κτῆνη· καὶ τοιοῦτοι εἰρηθὰ ἐκ φύσεως ἔλοι οἱ ἄνθρωποι· τῶν νηπίων τὰ ἔργα αἰτίαν ἄλλην δὲν ἔχουσιν εἰμὴ τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην, ἕως οὗ καὶ ὀλίγον νὰ διδασθῶσι Τί εἶναι ἀγαθὸν καὶ Τί κακόν. Ἀλλὰ μιλιόνια ἀνθρώπων μένουσι διὰ βίου εἰς τὴν νηπιώδη καὶ κτηνώδη ταύτην κατάστασιν, ἣτις ἔχει βέβαια πολλοὺς καὶ διαφοροὺς ἀπροσδιορίστους βαθμοὺς· διότι Οὐρωνες, Ἴροκέσοι, Γρολλανδοὶ, Λάππωνες, Καμτεσάσκοι, Ὀττεντότοι, καὶ ἄλλοι ἄγριοι λαοὶ τοῦ κόσμου, καὶ τὸ ἀκαλλίεργητον πλῆθος τῶν Εὐρωπαϊῶν δὲν στέκουν βέβαια ὅλοι εἰς τὸν αὐτὸν τῆς ὠμότητος βαθμόν.

ΡΨΑ'. Ἡ δὲ ἠθικὴ ἀσθένεια ἡμπορεῖ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀρετὴν, εἰάν δὲν ἐχρειάζετο στενεχωρίαν καὶ κόπους. Οἱ ἠθικῶς ἀσθενεῖς ἐπιθυμοῦν νὰ γείνωσιν

ἐνάρετοι, ἀλλ' ἀποστρέφονται τὴν στενοχωρίαν· διὰ τοῦτο τὰ ἔργα των δὲν συμφωνοῦν μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν των. Τοιοῦτοι ἡθικῶς ἀσθενεῖς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στελιομένοι μετὰ χρηστικῆτά τινα, ἧτις τοὺς κάμνει ἀξιαγαπήτους εἰς τοὺς πολλούς· διὰ τοῦτο καυχῶνται πολλάκις εἰς τὴν ἀγαθῆν των καρδίαν, καὶ τελευταῖον φαναρίζονται, ὅτι εἶναι ἐνάρετοι· εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὗτοι ἄσωτοι καὶ ἀκράτητοι τὰς ἡδονάς. Εἶναι δὲ αὐτῶθεν φανερόν, ὅτι τοιαύτη ἡθικὴ ἀσθένεια ἔχει βαθμούς διαφόρους.

ΡΥΒ'. Δολιότης δὲ εἶναι ὁ χαρακτήρ, διὰ τοῦ ὁποίου δεικνύει μὲν ὁ ὄλιος ἐξωτερικῶς ἐνάρετον διαγωγὴν, ὅχι ὅμως ἀπὸ καθαρῶς καὶ ἐναρτέως σκοποῦς, ἀλλὰ διὰ σωματικὸν ὄφελός του· σέβας δὲν δεικνύει κανέν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο, ὅπου νομίζει ὅτι δὲν τὸν βλέπουν ἄλλοι, πράττει τὸ κακὸν ἐλευθέρως, χωρὶς νὰ τὸν ἐλέγῃ τὸ συνειδήσιον. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ὑποκριταὶ καὶ ἀπατεῶνες, τῶν ὁποίων ἑκάστῳ ὑπάρχουσι πολλοὶ καὶ διάφοροι βαθμοί.

ΡΥΓ'. Κακοῦθεια εἶναι χαρακτήρ, διὰ τοῦ ὁποίου παραβλάσει ὁ κακοῦθης φανερά τοὺς νόμους χωρὶς νὰ φροντίξῃ οὐδὲ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν εὐσχημοσύνην, ἀλλὰ μετὰ θρασύτητα καὶ ἀδιαντροπίαν καταπατεῖ τὴν ἀρετὴν· τοιοῦτος χαρακτήρ εἶναι ἡθικὴ νέκρωσις καὶ ἀναισθησία, καὶ, εἰ μὲν τὸ παράδειγμα τῆς ἐπισύρη καὶ ἄλλους εἰς τὸν αὐτὸν βύθρον τῆς ἀπωλείας, ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ εὐλόγως σατανικὴ κακία.

ΡΥΔ'. Ἡ γενομένη ἀρετὴ εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν ἀγωνιζομένων εἰς κατορθώσιν αὐτῆς ἀπὸ σέβας καὶ ἀγάπην πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Λόγου· οἱ τοιοῦτοι ἀκόμη δὲν ἀπέκτησαν ἐκείνην τὴν ἔξιν, ἧτις ἀποτελεῖ τὸν ἕκτον χαρακτήρα, ἡγουν τὴν σταθερὰν ἀρετὴν· ἀκριβῶς ἂν θεωρήσωμεν τὸ πρᾶγμα, ἡ κακοῦθεια καὶ ἡ σταθερὰ ἀρετὴ δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸν κόσμον·

διότι ἢ μὲν σημαίνει κακίον ἀπόλυτον, ἢ δὲ, ἀρετὴν ἀπόλυτον, τὰ ὅποια καὶ τὰ δῦν δὲν δύνανται ν' ἀπαντηθῶσιν εἰς τὴν πέ-
ραν· ἀλλ' ἔτι ὁ ὑποκριτὴς φέρεται πρὸς τὴν κακοήθειαν, καὶ ὁ
τὴν γινομένην ἀρετὴν ἐξασκῶν εἰς τὴν σταθερὰν ἀρετὴν, δὲν εἶναι
κῆμμία ἀμφιβολία. Οἱ χαρακτήρες οὗτοι δεῖχονται, ὡς εἶπαμεν
(ΡΠΘ'), διαφόρους μίξεις καὶ κράσεις· ἐμποροῦν ἕμως νὰ ἐκ-
ληφθῶσιν ὡς μέτρα, μὲ τὰ ὅποια ἐμπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς
ἔγγιστα ὁ ἑνὸς ἐκάστου ἠθικὸς χαρακτήρ.

ΡΥΕ'. Ἐπειδὴ σκοπὸς πάσης ἀσκήσεως εἰς τὴν ἀρετὴν
εἶναι ἡ μόρφωσις ἐναρέτου χαρακτήρος (Υ'). τοιοῦτος δὲ χα-
ρακτήρ εἶναι ὁ τῆς σταθερᾶς ἀρετῆς (ΡΥΔ'). διὰ τοῦτο ἡ δυ-
νατὴ τοῦτου κτῆσις γίνεται, εἰὰν ἀναπτύξωμεν τὴν εἰς τὸ ἀγα-
θὸν ἐμφυτον διάθεσίν μας, καὶ εἰὰν νικήσωμεν τὴν εἰς τὸ κα-
κὸν κλίσιν μας (ΡΠΑ'). Τὰ δὲ δῦν ταῦτα συνάμα λαμβανό-
μενα διορίζονται ἠθικῆ τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆ, ἧτις
ἐκτελεῖται κυρίως ἀπὸ τὴν ἑνὸς ἐκάστου θελήσιν καὶ ἐνέργειαν.

ΡΥΖ'. Εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἐμφύτου εἰς τὸ ἀγαθὸν δια-
θέσεως πρέπει καθεὶς ἐνθυμούμενος ὅσα εἶπαμεν ἀρχήτερα
(ΠΖ.) νὰ φυλάξῃ μάλιστα τὰς ἐφεξῆς ἐντολάς.

α'. Γυμνάζου νὰ ἐννοῆς εὐκρινῶς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, καὶ
κατ' αὐτὰς νὰ κρίνης καὶ νὰ πράττης· διότι τὸ νὰ κρίνη καὶ νὰ
πράττη τις ἐδηγοῦμενος ἀπὸ σκοτεινᾶς καὶ συγκεχυμένης ἐννοίας,
ἢ κατὰ δόγματα, τὰ ὅποια δὲν ἐννοεῖ ἐναργῶς, ἢ κατὰ ψιλὰ
αἰσθητήματα, τῶν ὁποίων δὲν ἐμπορεῖ νὰ δώσῃ τὴν εὐλογον αἰ-
τίαν, μᾶς ἀποπλανᾷ πολλάκις εἰς ἠθικοὺς παραλογισμοὺς, καὶ
εἰς τὸ νὰ ἀποκτῶμεν κακὰς συνηθείας, τὰς ὁποίας δυσκο-
λευόμεθα νὰ ἀποβάλωμεν, καὶ ἀφ' ὧν μάθωμεν ἔπειτα ὅτι
εἶναι κακά.

β'. Σπουδάσον ν' ἀποκτήσης ὄχι μόνον φυσικὰς γνώσεις,

ἤγουν νὰ μάθῃς μόνον ἐξωτερικὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα εἰδόθησαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄργανα τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας του, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνας γνώσεις, καὶ μάλιστα τὸ, Γνώθι σαυτὸν, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὰς δὲν δύναται τις νὰ κοπιᾷ ἀσφαλῶς οὔτε διὰ τὴν ἑαυτοῦ οὔτε διὰ τὴν τῆς ἑλῆς ἀνθρωπότητος βελτίωσιν.

γ'. Κιρᾷτε ζωνηρὰν εἰς τὸν νοῦν σου τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ἀναπολῶν πάντοτε τὸν ὑψηλὸν προσεδιερμόν σου, ἐπειδὴ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον συνηθίζεις νὰ σίβησαι τὸν ἑαυτὸν σου, καὶ τὸ σίβησαι τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ σὲ φυλάξῃ ἀβλαβῆ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς κακίας.

δ'. Γύμναζε τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν σου εἰ ἐπιμελοῦς ἀνακρίσεως καὶ παρατηρήσεως τῶν καλῶν καὶ ὑψηλῶν ἔργων τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, ἐπειδὴ μὲ τοῦτο τὸ μέσον ἀποκτᾷς εὐγενέστερον καὶ καθαρώτερον διάφορον καὶ κέρδος εἰς τὰ εὐαρεστοῦντα παρὰ τὸ παχυλὸν καὶ ἄστατον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀποβλέπει τὴν ὑλικὴν ἀπέλευσιν καὶ χρῆσιν τῶν πραγμάτων. (Αἰσθημ. ΙΔ', ΙΕ').

ε'. Συναναστρέφου μὲ ἐναρέτους ἄνθρώπους, καὶ ἔχε τους πάντοτε παράδειγμα τῆς διαγωγῆς σου, ἐπειδὴ τίποτ' ἄλλο δὲν ἐεργεῖ ἰσχυρότερα εἰς τὴν καρδίαν μας (μάλιστα εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ὅποτε εἶναι μαλακὴ ἀκόμη ἡ καρδία, καὶ δύναται ν' ἀπομαῆξῃ εὐκόλως πάντα ἐξωτερικὸν τύπον, καθὼς τὸ μαλακὸν κηρίον τὴν σφραγίδα) παρὰ τὸ ξένον παράδειγμα, καὶ ἡ πιστὴ συναναστροφή μὲ σεβάσματα καὶ ἀγαπητὰ πρόσωπα. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἐξ ἅπαντος ἠθικὸς καὶ ἐνάρετος χαρακτήρ.

ς'. Ἄκουε συχνάκις τοὺς ἠθικοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους σεβάζομαι καὶ ἐροπρεπεῖς ἀληθῶς ἄνδρες κηοῦττουσιν εἰς τὰς

ἐκκλησίας θεμελιούνοντες τὰ ἀγαθὰ φρονήματα, καὶ ἀποδεικνύοντες τὴν αἰσχροτήτητα καὶ βδελυρίαν τῆς κακίας. Προσεύχου πάντοτε κοινῶς μετ' ὅλους τοὺς ἀδελφούς σου εἰς τοὺς θείους ναοὺς, ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ τρόπου τοῦτου διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ζωηρὰ ἡ τῆς ἀρετῆς ἀγάπη, ἣτις εἶναι κυρία ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν σου.

ΡΥΖ. Οἱ αὐτοὶ κοινῶς χρησιμεύουσι καὶ εἰς τὸ νὰ κησώμεν τὴν εἰς τὸ νὰ κακὸν κλίσειν· διότι πᾶν τὸ χρησιμεῖον εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἐμφύτου εἰς τὸ ἀγαθὸν διαθέσεως, χρησιμεύει ἐν ταυτῷ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐξασθενήσῃ τὴν κακὴν καὶ πονηρὰν ταύτην κλίσειν· ἢ νὰ εἶπω καλῆτερα, ἡ ἐκείνης ἀνάπτυξις εἶναι μείωσις καὶ ταπεινώσις ταύτης.

Σημείωσις. Παρεκτός τῶν προεκτεθέντων κοινῶν ἐμποροῦν προσέτι δοῦν τινὰ νὰ ταπεινώσῃ τὴν εἰς τὸ κακὸν κλίσειν. Πρῶτον ἡ παρατήρησις ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὰ μὲν ἀποτελέσματα τῶν ἀγαθῶν πράξεων εἶναι ἡδὺς καὶ ὠφέλιμα, τὰ δὲ τῶν κακῶν, ἀπὸ καὶ βλαβερὰ· διότι, ἂν καὶ ἡ ἐννοία τῶν τειοῦτων ἀποτελεσμάτων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐλαττήριον τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς, ἐμπορεῖ μ' ἔλον τοῦτο νὰ συμβάλῃ πολὺ, τὸ μὲν, ἐφελέουσα εἰς τὸ ἀγαθὸν ψυχῆς, αἵτινες δὲν ἐξεύρουσιν ἀκομὴ τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν τῆς ἀρετῆς· τὸ δὲ, στερεῶνυσα εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὸ μίσος τῆς κακίας καὶ τοὺς γνωρίζουσας τὴν ἀξίαν ἐκείνην, ἐπειδὴ καταλαμβάνουσιν, ὅτι καὶ ὁ αἰσθητὴς μας ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ὡς ἰδικόν μας δὲν εἶναι εὐλογον νὰ καταφροσώμεν, γίνεται εὐτυχέστερος διὰ τῆς ἀρετῆς παρά διὰ τῆς κακίας. Δεύτερον, πρὸς ταπεινώσιν τῆς εἰς τὸ κακὸν κλίσεως εἶναι χρησιμεῖον νὰ ἀναλαμβάνηται ἐπιλοουσίως κάποιον κακοπάθειαν, καὶ νὰ ἀπέχη καὶ ἀπὸ κάποιου ἀνεύθυνου ἡδονῆν· τὸ νὰ πινῶ, φεβ' εἶπειν, κάποτε καὶ νὰ θιπῶ, καὶ νὰ ὑποφέρῃ ψυχὸς καὶ καύτωνα, μ' ἔλον ὅτι ἔχει καὶ νὰ φάγῃ καὶ νὰ ζεσταθῇ καὶ νὰ δροσισθῇ, εἶναι σωτηριώδεις στάτη ἀσκησις εἰς τὸ νὰ εὐδυναμένῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς θελήσεώς του, νὰ κατέξουσιάζῃ τὸν αὐτὸν του, καὶ ἐν γένει εἰς τὸ νὰ ἀπολατῆ ἰδικῆν ἀνδρείαν. Πολλὰ ἀρετέδιον εἶναι ἐνταῦθα τὸ τῶν Στωϊκῶν, Ἄνιχου καὶ Ἀπίχου.

ΗΘΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί είναι Ἡθικὴ Θεολογία.

Α'.

Ο' πρακτικὸς Λόγος μᾶς ἀναβιβάζει διὰ τῆς πραγματείας ταύτης εἰς κόσμον ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον διὰ τὰ μᾶς διδάξῃ » ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε. « Μᾶς προβάλλει μᾶθημα, τὸ ὅποτον μᾶς διατρανοῦσιν ἀναντιρρήτως αἱ ἱεραὶ γραφαί, καὶ οὕτω μᾶς κάμνει θερμότερους εἰς τὴν ἀγνωτάτην ἡμῶν πίστιν. Ἀσμενέστατα λοιπὸν πρέπει ν' ἀκούσωμεν τὴν ὑψηλὴν του ταύτην διδασκαλίαν, ἣτις ἀνιχνεύει τὸν πρῶτον καὶ ἴσχατον σκοπὸν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξεως.

Β'. Ἡ ἀπόλυτος ἀρμονία, τὴν ὅποιαν ἐν γένει μὲν ἀπαιτεῖ ὁ Λόγος εἰς τὰς ἐνεργείας του (Κρηπ. ΚΖ'), ἰδιαίτερα δὲ εἰς τὰς πρακτικὰς καὶ ἠθικὰς του ἐργασίας (Περὶ Δικ. Γ'), εἶναι τῶν ἀδυνατίων νὰ γείνη, εἰάν δὲν τεθῇ "Ὁ νὺν δυνάμενον νὰ ἐκτελέσῃ πραγματικῶς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, καὶ εἰάν ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὄν, τὸ ὅποτον διαρκῆ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πρὸς τί ἀποβλέπουσιν οἱ ἀγῶνες τῶν ἐναρτέων μου πράξεων, εἰάν, πρὶν τελειοποιηθῶ, παύσω ἀπὸ τοῦ νὰ εἶμαι, καὶ εἰάν δὲν εἶναι, ὅς τις μὲ διαταγὴν ἠθικοῦ τινος κόσμου ἀποτελεῖ τὴν τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸ ἠθικὸν ἀπόλυτον ἀρμονίαν, εἰς τὴν ὅποιαν εὐρίσκεται τοῦ ἀνθρώπου ἡ μακαριότης; (Κρηπ. ΕΣ.)· οὕτως ἐρωτᾷ ἀπορῶν καθείς· καὶ ὁ Λόγος λύσει τὴν ἀπορίαν του βεβαιούνων εἰς αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ΘΕΟΥ, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν.

Δ'.

Γ'. Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐπιλύει ἡ Ἠθικὴ Θεολογία, τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας (Κίρηπ. ΡΚΖ', Περὶ Δικ. ΙΒ'). Διακρίνεται δὲ αὕτη ἀπὸ τῆν Μεταφυσικῆν Θεολογίαν (Μεταφυσ. ΣΝΒ'), καὶ ἀπὸ τῆν ἐξ ἀποκαλύψεως, καθότι ἐπιλύει τὰ ζητήματα ταῦτα ἐκ τῆς ἠθικῆς διασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν διὰ τοῦ φωτός τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, ὅστις προστάζει εἰς καθένα τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνῶ ἡ μὲν Μεταφυσικὴ προσπαθεῖ μὲ τὸ φῶς τοῦ θεωρητικοῦ Λόγου νὰ εὕρῃ τὴν πρώτην καὶ ἀκατανόηστον αἰτίαν πάντων τῶν ὄντων, ἡγουν τὸν Θεόν, καὶ τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν τῶν τοῦ ἀνθρώπου θεωριῶν καὶ πράξεων, ἡγουν τὴν ψυχὴν· ἡ δ' ἐξ ἀποκαλύψεως ἐστὶ διδασκαλία προβάλλει ταῦτα ἄρθρα πίστεως εἰς πάντα πιστὸν χριστιανόν, οἷς Θεμέλιον ἀρχαγίς, ἐπάνω τοῦ ὁποίου ἐπικοδομεῖται ἡ σωτηρία του.

Δ'. Διαιροῦμεν δὲ καὶ τὴν πραγματείαν ταύτην εἰς δύο μέρη, εἰς καθαρὰν, καὶ εἰς ἐφηρμοσμένην· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐξετάζομεν τὰ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, καὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ μέλλοντος βίου ζητήματα ἐπιλύοντες τα διὰ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου· εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐφαρμόζομεν αὐτὰ ταῦτα εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα λαμβάνουσι εἰ αὐτῆς ὑψηλοτέραν τιμὴν καὶ ἀξίαν, ὡς ἀπευδυνόμενα εἰς τοῦ παναγάθου Θεοῦ τὸ πανάγιον θέλημα.

Σημείωσις. Μὲ συντομίαν μεγάλην θέλομεν διαλάβειν τὰ ζητούμενα εἰς τὴν ἰνὰ χειρὸς πραγματείαν, ἐπειδὴ τὰ ὑψηλὰ ταῦτα ἀντικείμενα ἐμάθαμεν καὶ ἐδιδάχθημεν ἀσφαλέστατα ἀπὸ τῆν ἱερῶν καὶ ἀμωμπτῶν ἡμῶν Ἐκκλησιῶν· ἀλλ' ἔμω, ὅσον διὰ νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι τὰ ὑπερφύλα ταῦτα μυστήρια, τὰ ὅποια μᾶς ἐμυστεύουσιν αἱ ἱεραὶ γραφαί, καὶ ὁ θεωρητικὸς Λόγος βλέπει ἀμυδρῶς καὶ σκιερῶς, καὶ ὁ πρακτικὸς τα ἀπαιτεῖ αναγκαῶς, ὅτι εἶναι περιττὰ καὶ τὰ προειρημένα εἰς τὴν θεωρίαν (Μεταφυσ. ΣΝΒ'. — ΣΟ'), καὶ τὰ μὲ συντομίαν ἐκτιθέμενα ἐνταῦθα εἰς τὴν πράξιν.

Η Θ Ι Κ Η Σ Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α Σ.
Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν.

Καθάρα Ἠθικὴ Θεολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Ὑπάρξεως Θεοῦ.

Ε΄.

Ὁ πρακτικὸς Λόγος μᾶς ἔδωκε νόμον νὰ πράττωμεν τοιαύ-
τας πράξεις, ὅποια νὰ εἶναι θεκταὶ ἀπ' ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα·
καὶ ὁ νόμος οὗτος εἶναι τόσο καθολικὸς καὶ ἀναγκαῖος καὶ ἀ-
πόλυτος, ὥστε δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν ἐξαίρεσιν (Ἠθικ. ΙΑ΄).
Καθὼς ὅλοι οἱ οὐσιώδεις χαρακτήρες δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐλλεί-
ψουν ἀπὸ τὸ χαρακτηριζόμενον χωρὶς νὰ παύσῃ ἡ οὐσία του
(Λογικ. Ξζ΄), οὕτως οὐδ' ὁ νόμος οὗτος ἐμπορεῖ νὰ λειψῇ
ἀπὸ τὰ λογικὰ ὄντα χωρὶς νὰ ἐκλείψῃ ἀπ' αὐτὰ ὁ Λόγος,
ἤγουν χωρὶς νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι λογικά. Ἐκτέλεσις
τοῦ νόμου τούτου εἶναι ἡ πράξις τοῦ ἀγαθοῦ· ἀρα ἡ εἰς πράξιν
τοῦ ἀγαθοῦ σπουδὴ εἶναι οὐσιώδης χαρακτήρ παντὸς λογικοῦ
όντος.

ζ'. Τοῦ οὐσιώδους τούτου χαρακτήρος τὴν καθολικότητα
δὲν βλέπει παντάπασι, εἰάν βλέπωμεν εἰς τὴν πείραν τὴν

πλείστον μέρος τῶν ἀνθρώπων ἔχει μόνον νὰ μὴ πράττωσι ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ νὰ πέτρωσιν εἰς τὴν ἐναντίαν μερίδα· διότι πρῶτον μὲν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὰς πράξεις του, καὶ νικάται ἀπὸ τὸ ἡθὺ πολλάκις εἰς τὸ νὰ πρετιμᾷ ἐλευθέρως τὸ κακὸν ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ· δεύτερον, καὶ αὐτοὶ εἰ διεξφαρμένοι τὰ ἡθῆ, εἰὰν θέλωσι νὰ μᾶς ἐξομολογηθῶσι τὴν ἀλήθειαν, καταπολεμοῦνται πάντοτε ἀπὸ τὸ συννεθῆς, καὶ ταλαιάζουσιν ἑαυτοὺς διὰ τὴν κακὴν ἔξιν, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν· τρίτου καὶ τελευταίου απαιτεῖται κάποιος ἠθικὴς καλλιέργειας βαθμὸς διὰ νὰ ἀναφανῇ ὁ χαρακτήρ οὗτος εὐκρινῶς, καθὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθῇ καὶ θεωρητικῶς διὰ νὰ ἀναφανῶσιν ἐνέργοι εἰς τὸν ἄνθρωπον αἱ θεωρητικαὶ τοῦ δυνάμεις· ἐλλείπει δὲ ἀπὸ πολλοὺς ἢ καλλιέργεια αὕτη.

Ζ'. Τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἔσποτον προτάζει ὁ Λόγος εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ πράξῃ, πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτον, καθὼς καὶ ὁ τοῦτο διορίζων νόμος (Ε'), ἤγουν καὶ κατ' ἔκτασιν νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἀπὸ καμμίαν περίστασιν, καὶ κατ' ἐπίτασιν νὰ εἶναι ἀμιγῆς καὶ ἄκρατον ἀπὸ πάντα ἰδιωφελῆ σκοποῦ τοῦ πράττοντος· διότι κατ' ἄλλον τρόπον χάνει τὴν γενικὴν καὶ ἀπροσδιόριστόν του ἀξίαν, καὶ ὁ Λόγος δυσαρρυστεῖται ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς, ἐπειδὴ ὅλη του ἡ τάσις βλέπει εἰς τὸ ἀπόλυτον (Μεταφυσ. ΡΚΒ — ΡΚΕ').

Η'. Καταλαμβάνει ὅμως ὁ Λόγος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποτὲ δὲν δύναται αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν νὰ φθάσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν· διότι πρῶτον μὲν αὐτὸς κυριεύεται ἀπὸ τὴν εἰς τὸ κακὸν φυσικὴν κλίσιν του, τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ μὲν νὰ ἐλαττώσῃ μᾶλλον, καὶ μᾶλλον ἐξασκεύμενος τὴν ἀρετὴν, ποτὲ ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐξολοθρεύσῃ δι' ὅλου ('Ηθικ. ΡΥΖ, Σημ.), καὶ ἐφ' ὅσον μένει τὸ ἐλάχιστον μόριον ταύτης τῆς κλίσεως εἰς αὐτὸν, ποτὲ δὲν δύνα-

ται τὸ ἀγαθὸν νὰ εἶναι τόσον ἄκρατον καὶ καθαρόν, ὥστε νὰ εἶναι ἀπόλυτον· δεύτερον βλέπει, ὅτι ἡ φύσις ἢ ἐξωτερικὴ ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ αἱ φυσικαὶ ἐνάμεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ τὴν καθυποτάξωσιν εἰς αὐτόν. Τίς δύναται φεῖρ εἰπεῖν, νὰ σώσῃ τοὺς κατ' ὁδὸν χεμαζομένους ὁ θοιπέρους; Τίς νὰ λυτρώσῃ τοὺς κινδυνεύοντας εἰς τὴν θάλασσαν; Τίς νὰ χορτάτῃ τοὺς πεινῶντας, ὅταν δὲν ἔχη τὰ φυσικὰ τῆς πείνης ἀντίδοτα, λέγω τὸν ἄρτον; Ὅσον μέρος τῆς φύσεως καὶ ἂν ὑποτάξῃ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι πολλὰ μικρὸν ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ· δύναται, φεῖρ εἰπεῖν, νὰ γεωργήσῃ ὀλίγα πλῆθρα γῆς, ἀπὸ τὸν καρπὸν τῆς ἐποίας νὰ εὐεργετήσῃ τινας, καὶ νὰ περιφράξῃ ὀλίγον τόπον, ὥστε νὰ περιποιηθῇ ὀλίγους τινας καταπονουμείους· ἀλλὰ τὰ μικρὰ ταῦτα ἀγαθὰ ποτέ δὲν εἶναι τὰ ἀπόλυτα, τὰ ὅποια ἐπιθυμεῖ ὁ Λόγος.

Θ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως περιωρισμένος εἰς τὰ πράξεις του, καὶ δὲν δύναται αὐτὸς κατ' ἑαυτὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ἀναγκάζεται νὰ συμπεράνῃ τὴν ἐφεξῆς διλημματικὴν κρίσιν· ἢ πρέπει νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τὸ τοῦ Λόγου θέλημα, σπεύδων εἰς κατόρθωσιν ἀγαθοῦ, τὸ ὅποιον δὲν δύναμαι νὰ ἐκτελέσω, ἢ ὑπάρχει ἐκτὸς ἐμοῦ αἰτία ἄλλη, ἥτις τὰ εἰς ἐμὲ ἀδύνατα δύναται αὐτὴ νὰ ἐκτελέσῃ· ἀλλαμὴν τὸ πρῶτον δὲν δύναμαι νὰ κάμω χωρὶς νὰ χάσω τὴν λογικὴν καὶ ἀνθρωπίνην μου οὐσίαν (Ε'). ἄρα, εἰάν θέλω νὰ εἶμαι λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ ὄχι ἄλογον κτήνος, πρέπει νὰ συμπεράνω ἀδιττάκτως, ὅτι ὑπάρχει αἰτία, ἀπὸ τὴν ὅποιαν κρέμαται, ἢ ἐκτελέσεις τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ· ἡ αἰτία αὕτη πρέπει νὰ εἶναι

ἀνωτέρα τῆς φύσεως· διότι ἄλλως δὲν ἐμπορεῖ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς τὴν ὑπόουργίαν τοῦ ἀγαθοῦ (Η'). Διὰ νὰ εἶναι δὲ τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἢ τὴν φύσιν δημιουργήσασα. Αὐτὴ ἢ ὑπὲρ φύσιν αἰτία, καὶ δημιουργὸς τῆς φύσεως εἶναι ὁ ΘΕΟΣ.

Γ'. Ὑπάρχει ἄρα Θεός, δημιουργὸς τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐναρέτων προνοητῆς καὶ κηδεμῶν· ἡ πηγὴ καὶ ἀρχὴ πάσης ἀγαθωπύνης· πρὸς τὸν ὑποῖον ἀποβλέπουσιν ὅλαι αἱ ἀγαθὰ πράξεις· ὅς τις δύναται νὰ κάμῃ πρᾶγμα τὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν τοῦ Λόγου· καὶ ὅτι μὲν ὑπάρχει, ἐξεύρομεν ἀναμφιβόλως πειθόμενοι εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Λόγου, ὅς τις ἐκ μύθου τοῦ ἀκροτάτου τούτου ὄντος καταλαμβάνει ὅτι εἶναι δυνατὴ ἢ κατ' ὄρθωσις τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ. Τί ὅμως εἶναι οὐσιωδῶς, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ κατανοήσῃ· διότι οὔτε φαντασία δύναται νὰ τὸ ἀπεικονίσῃ, οὔτε νοῦς νὰ συλλάβῃ ἰδέαν· διὰ τοῦτο τὴν βεβαιότητα τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως εὐρίσκομεν ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τὴν ὀνομάζομεν βεβαιότητα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου (Κρηπ. ΟΘ').· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου δὲν καθυποπίπτει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν τὸ ὑψίστον ὄν.

Σημείωσις. Ἡ πρότασις Ὑπάρχει Θεός εἶναι ἀναγκαῖα (Λογικ. ΡΑΘ') ἐπειδὴ ἐκπηγάξει ἀπὸ τῶν Λόγων, ὅς τις εἶναι ἀναγκαῖος καὶ οὐσιωδῆς χαρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀνθρώπος εἰς τὴν γῆν, ὅς τις νὰ μὴ πιστεύῃ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπάρξιν· διὰ τοῦτο τὰ σοφίσματα καὶ αἱ ἀπάται δὲν ἠδυνήθησαν, οὔδ' ἴδμεν δυνήθη ποτε νὰ διασείσων ἀπὸ τῶν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐνοικίαν ταύτην· διὰ τοῦτο ἔλοι ἀκούουσι μὲ τὸ ὄν τεν ὅς τις ἀπὸ πάθῃ κινούμενος λαλῆσῃ βλασφημίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἑνόματος, καὶ τὸν νομίζουσι κακὸν καὶ ἀχαεῖον ἀνθρώπον· διὰ τοῦτο ἄλογος μόνον καὶ ἄφρων ἀνθρώπος ἐμπορεῖ νὰ εἴπῃ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ «οὐκ ἔστι Θεός.»

ΙΑ'. Εἷς μόνος ὑπάρχει Θεός· διότι ἡ ἰδέα ἐνὸς μόνου Θεοῦ ἀναπαύει ἐντελῶς τὸν Λόγον. Καθ' ἀπόλυτον ὄν καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ δημιουργὸν τῆς φύσεως (Θ') μόνου ἐξικα-

ναὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν. Εἶναι νοῦς ἄπειρος, ἐπειδὴ ἐκατανόησε καὶ ἐκατασκεύασε τὰ δημιουργήματα τοῦ τριαῦτα, ὅποια νοῦς πεπερασμένος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνοήσῃ. Εἶναι πανάγιος, ἐπειδὴ ἡ θέλησίς του εἶναι ἀπολύτως σύμφωνος μὲ τὴν ἡθικὴν. Εἶναι πανάγαθος, ἐπειδὴ ἐκτελεῖ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, καὶ κάμνει τοῦτου μέτοχα καὶ τὰ λογικὰ δημιουργήματά του. Εἶναι πάνσοφος, καὶ γνωρίζει ὅλον τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ φρονήματα καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι παντοδύναμος, ἐπειδὴ πράττει ὅσα θέλει, θέλει δὲ πάντοτε ἀγαθὰ, τὰ ἑποῖα εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ἀγιότητά του· διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸν ἀνθρώπου ἀναγκάζει εἰς τὰς πράξεις του, ἀλλὰ τὸν ἀφίνει ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν κακίαν. Ἐδημιούργησε τοῦτον τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός, ἐπειδὴ ὄν, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ παράξῃ τοῦτον τὸν κόσμον, ἐδυνήθη ἀναμφιβέλως καὶ νὰ παράξῃ τὴν ὕλην ἐκ τοῦ μηδενός. Εἶναι συντηρητὴς καὶ προνοητὴς τοῦ κόσμου· ὅλας ταύτας τὰς θείας ιδιότητας εὕρισκεὶ ὁ Λόγος εἰς τὴν ἰδίαν τοῦ ὑψίστου ὄντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Β'.

Περὶ Ἀθανασίας ψυχῆς.

ΙΒ'.

Ἐπειδὴ ὁ πρακτικὸς Λόγος διὰ τοῦ ἀπολύτου νόμου τῆς ἐνσευγείας τῶν ἐναρέτων πράξεων προτάζει τὸν ἀνθρώπου νὰ

κατορθώση τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν (Ε'). ἀποδέχεται ταύτην τὴν προταγὴν, πληροφορούμενος ὅτι ἡ λογικὴ του φύσις οὐδὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀρνησιν τῆς τοῦ Λόγου προταγῆς. Καὶ πιστεύει μὲν ἀδιστακτικῶς, ὅτι Θεὸς ὁ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος ἐπιμελεῖται τῆς φύσεως, μόνος αὐτὸς δύναται νὰ καθυποτάξῃ τὴν φύσιν εἰς τοὺς ἡθικούς νόμους· βλέπει ἐν τελευταίῳ καὶ τὸν ἑαυτοῦ του νικῶμενον ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ τελειωτῶντα τὴν ζωὴν ταύτην. Πῶς λοιπὸν θέλει κατορθωθῆν ἀπ' αὐτὸν τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον προτάζει ὁ Λόγος;

ΙΓ'. Ἐν ἑκ τῶν δύο πάλιν ἀναγκάζεται νὰ συμπεράνῃ καὶ ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος (Θ'). ἢ ὅτι πρέπει νὰ μὴ πιστεύῃ τὴν φωνὴν τοῦ Λόγου, ἢ νὰ πιστεύσῃ ἀδιστακτικῶς, ὅτι ἡ ψυχὴ του εἶναι ἀθάνατος· ἀλλὰ τὸ πρῶτον κἀκεῖς ἄνθρωπος οὐδὲν τὸ κἀμνει, ἐπειδὴ ἐκπίπτει εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητά του· ἄρα συμπεραίνει ἀδιστακτικῶς τὸ δεύτερον. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν εἶναι ἀτελεύτητος καὶ αἰθίος, καὶ οὕτω θέλει ἀπολαύειν αἰθίως καὶ αἰωνίως τὸ ἄκρον καὶ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ἔχουσα καὶ τὴν συνέλησιν ἑαυτῆς καὶ ὅλην τῆς τὴν προσωπότητα.

Σημείωσις. Καὶ ἡ πρότασις αὕτη εἶναι ἐπίσης ἀναγκαία, καθὼς καὶ ἡ Ἰπαρχεὶ Θεός (Γ', Σημ.), ἐπειδὴ καὶ αὕτη ἐκπηγάζει ἀπὸ τῶν Λόγου τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος τρέμει ὡς δέουσα, ἔτι ἐξουθενεῖται, ἐπειδὴ ἀκούει πρᾶγμα ἐναντίον τῆς φύσεώς του. Ὅσον καὶ ἀν διαφθαρθῇ τὰ ἥθη ὁ ἄνθρωπος, ποτὶ εἰς δύναται νὰ ἀποδεχθῇ τὴν θνητοψυχίαν. εὖν καὶ φθάσῃ πολλὰ εἰς μόνον τὴν ἀμφιβολίαν, Τίς οἶδε τὰ μετὰ ταῦτα; Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν πολλοῖς, εὖν ἀποθνήσκουσιν, ὅτι δεικνύουσι μεγάλην δύναμιν τῆς ψυχῆς, μ' ἔλον ὅτι ἀπέκαμαν αἱ σωματικαὶ δυνάμεις τῶν. Διὰ τοῦτο τελευταίῳ μόνον κτηνώδεις καὶ ἀλογοὶ ἄνθρωποι ἔμπορον νὰ ἐνοήσωσι καὶ νὰ ἐκφωνήσωσι, Φάγωμεν καὶ πίωμεν· οὐρεῖον γὰρ ἀποθνήσκωμεν.

ΙΔ'. Ἀλλὰ ποῖα τις θέλει εἶδαι ἢ μετὰ θάνατον κατά-

στασίς μας; ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ· θίγει κείται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῶν δυνάμεών του· λαμβάνει ἄραγε ἡ ψυχὴ σῶμα λεπτότερον παρὰ τοῦτο; εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου μεθίσταται μετὰ θάνατον; ἀναγνωρίζει ἄραγε τοὺς ἀνθρώπους, μετὰ τῶν ὁποίων συνέζησε; τίνας σχέσεις ἀποκτᾷ μετ' αὐτῶν; ὅλα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι ζητήματα ἀνεπίλυτα ὡς ἀκατάληπτα καὶ ἀκατανόητα. Ἡ ἠθικὴ πίστις ἐμμένει σταθερὰ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· καὶ ὅλα ταῦτα ἀφίξει εἰς τὸν ὑψίστον ἐδημιουργόν, ὅς τις παρήγαγε τὸν ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸν ἐπέστειλε μὲ τὸν Λόγον διὰ νὰ καταλαμβάνῃ τὰ κυριώτερα καὶ ἐπισημώτερα, ὥστε ἐκεῖνος νὰ τὸν οἰκονομήσῃ μετὰ θάνατον, κατὰ τοὺς ἀρρήτους καὶ ἀνερμηνεύτους τρόπους, τοὺς ὁποίους ἐξεύρει μὲν αὐτὸς, ἀγνοοῦμεν δὲ ἡμεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ μελλούσης ζωῆς.

ΙΕ'.

Η' ὑπαρξίς τοῦ ὑψίστου ὄντος καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἀθανασία μᾶς ἐδηγοῦσιν ἀναγκαίως εἰς τὴν ἰδίαν κόσμου ἄλλου εἰς αἴσθησιν μὴ ὑποπίπτουτος. Ὁ κόσμος οὗτος πρόπει νὰ εἶναι διατεταγμένος ἀπὸ τὸ παντοδύναμον καὶ πανάγαθον ὄν εἰς τρόπον, ὥστε τὸ φυσικὸν ὑποτάσσεται εἰς τὸ ἠθικόν. Καὶ ἐδῶ εὕρισκε ὁ ἀνθρώπος τὴν ἀπόλυτον τῶν ἐνεργειῶν του ἀρμονίαν, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ὁ Λόγος (Κρηπ. ΚΖ'. Περὶ Δικ. ζ'). Ἡ ἀπόλυ-

τες αὕτη ἄρμονία εἶναι ὁ τελευταῖος σκοπός, καὶ ὁ προσδιορισμός τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὀνομάζεται μακαριότης. Ἐπειδὴ εἰς τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον θέν τὴν εὐρίσκει, θέλει τὴν εὐρεῖν ἐξ ἅπαντος εἰς κόσμον ἄλλον, ὅπου θέλει ζῆσειν ζωὴν αἰώνιαν, τὴν ὁποῖαν διακρίνοντας ἀπὸ τὴν παρούσαν τὴν πρόσκαιρον καὶ παρερχομένον, ὀνομάζομεν μέλλουσαν ζωὴν.

15'. Πρὸς ταύτην τὴν μακαριότητα σπεύδει πᾶς ἄνθρωπος, μ' ὅλον ὅτι θέν ἔχουν ὅλοι εὐκρινῆ ταύτης ἰδέαν. Τί ἄλλο εἶναι ἢ ἀνησυχία, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζομεν εἰς ταύτην τὴν ζωὴν; τί ὁ ἀκόρεστος πόθος νὰ γείνωμεν ἀπ' ὅ,τι εἴμεθα εὐτυχέστεροι, τὸν ὁποῖον κἀμμία εὐτυχία τῆς παρούσης ζωῆς θέν ἀναπαύει; τί ἢ ἀνεκλάλητος ἐκείνη εὐφροσύνη, τὴν ὁποῖαν αἰσθανόμεθα ἑσωτερικῶς, ὅταν κἀμωμεν ἐνάρετόν τινα πράξιν; Τὰ πρῶτα βέβαια σημαίνουν, ὅτι θέν εἴμεθα προσδιωρισμένοι, διὰ νὰ γείνωμεν ἐπὶ γῆς εὐτυχεῖς· τὸ θὲ τελευταῖον, ὅτι τέλος καὶ σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖον φερόμεθα, εἶναι ἡ μακαριότης, τὴν ὁποῖαν ἐπιτυγχάνομεν διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως· καὶ οὕτως ἐπιλύεται ἐνταῦθα τὸ ἀλλαγῶ (Μεταφυσ. Σ') ζητηθέν, περὶ τοῦ Τίς εἶναι ὁ σκοπός τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξεως.

1Ζ'. Ἄλλ' ἡ μακαριότης εἶναι ἐξ ἅπαντος συνέπεια καὶ ἀκολουθία τῆς ἐναρέτου διαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου· τῆς θὲ κακῆς καὶ διεφθαρμένης ἑ Λόγος ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀθλιότης καὶ κόλασις. Τὸ τέλειον καὶ ἀπόλυτον ἔν, ὁ ἀπειροτέλειος Θεός εἶναι σιμὰ τῶν ἄλλων ὑπερφῶν ἰδιοτήτων του (1Α'). καὶ δίκαιος, μᾶλλον θὲ ἡ πηγὴ τῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὴν μέλλουσαν λοιπὸν ζωὴν θέλει γείνειν ἐξ ἅπαντος κρίσις τῶν βεβιωμένων. Τὴν θείαν κρίσιν μᾶς βεβαιώνει ἡ καθημερινὴ πείρα, ὅπου βλέπομεν πελλάκις ἀτιμώρητον τὴν κακίαν, καὶ

τὴν ἀρετὴν ὄχι μόνον ἀβράβευτον, ἀλλὰ καὶ ἀτιμαζομένην καὶ κατατρεχομένην.

10'. Θέλει συγκροτηθῆν λοιπὸν κριτήριον ὑπερφυῖς, εἰς τὸ ὅποσον αὐτὸς ὁ Θεὸς θέλει κρίνειν καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνος ἐξεύρει καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην καὶ κατ' ἔκτασιν καὶ κατ' ἐπίτασιν καὶ κατὰ τὰ ἐλατήρια, ἡγουν τὰς ἐσωτερικὰς ἀρχὰς, ἀπὸ τῆς ὁποίας παρήχθη πᾶσα μία (Ἡθικ. Ν'). ἔμπροσθεν τοῦ κριτηρίου τούτου θέλουν ἀποδώσειν Λόγον τῶν πράξεών των καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ψωμοζῆται χωρὶς κἀμμίαν διαφορὰν ἢ ἐξαίρεσιν· καὶ οἱ μὲν ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι θέλουν λάβειν τὰ βραβεῖα τῶν ἔργων των· οἱ δὲ κακοὶ καὶ ἀχοῖτοι θέλουν τιμωρηθῆν διὰ τὸν κακόν των βίον, ἐπειδὴ δὲν ἤκουσαν τὴν φωνὴν τοῦ Λόγου, ὅς τις πάντοτε τοὺς ἐδίδασκε τὴν ἀρετὴν.

Σημειώσεις. Ἄλλὰ ποῖαι εἶναι αἱ ἀμοιβαὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ ποῖαι αἱ πειναι τῶν κακῶν, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ, ἐπειδὴ κείται καὶ τοῦτο ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς δυναμείας του. Αὐτὸς μόνος ὁ πάνσοφος καὶ πανάγαθος κριτὴς καὶ δικαιωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐξεύρει καὶ ἃ ἠτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, καὶ ἃ τοῖς μὴ διηθήσασιν νὰ πράξωσι τὸ ἀγαθόν. Ἡμεῖς δὲ τότε θέλομεν εἶεῖν καθεὶς τὴν κατάστασίν του, ὅταν ἔλθῃ ἡ μέλλουσα ἐκείνη ζωὴ· εἶθε μόνον νὰ πράττωμεν σ' ἀγαθὰ διὰ τὴν ἀποφύγωμεν τὰς δικαίας τιμωρίας!

Η Θ Ι Κ Η Σ Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α Σ,
Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν.

Ε̅φ̅η̅ρ̅μ̅ο̅σ̅μ̅έ̅ν̅η̅ Ἡ̅θ̅ικ̅ή̅ Θε̅ολ̅ο̅γ̅ία̅.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς παρούσης ζωῆς.

Κ'.

Εἰς τὸ ἐφηρμοσμένον μέρος τῆς ἠθικῆς Θεολογίας θέλομεν προσοικειώσθαι τὰ προσηχημένα εἰς τὰ ἔργα τῆς παρούσης ζωῆς, εἰς τὴν ὅποیان χρεωστοῦμεν νὰ ζῶμεν ἔχι μόνον δικαίως καὶ ἐναρέτως, ἀλλὰ καὶ εὐσεβῶς· θέλομεν δὲ ἐξετάσθαι μὲ συντομίαν τὰ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους καθήκοντα Ποῖαν ἀλλοίωσιν λαμβάνουσι ἀναφερόμενα εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα· καὶ Ποῖον θάρρος πρέπει νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, καὶ Ποῖαν λατρείαν χρεωστοῦμεν νὰ ἀναπέμπωμεν εἰς τὸν ὑπέρτατον δημιουργὸν μας.

ΚΑ'. Ἡ παρούσα ζωὴ εἶναι προπαρασκευὴ διὰ τὴν μέλλουσαν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φυλάττωμεν εἰς αὐτὴν ὅσα καθήκοντα μᾶς ὑπαγορεύει ὁ Λόγος. Πρὸ πάντων χρεωστοῦμεν νὰ διατηρῶμεν τὴν ζωὴν μας, ὄχι μόνον διὰ τοὺς λόγους, τοὺς

ὁποῖους εἶπαμεν εἰς τὴν Ἠθικὴν (Ἠθικ. ΡΔ', ΡΕ', ΡΖ'), ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅς τις μᾶς τὴν ἰδῶκεν, αὐτὸς μόνος ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ μᾶς τὴν ἐπάρῃ· διὰ δὲ τὰ δίκαια καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν τὸπον ἀσμενέστερα πρέπει νὰ τὴν θυσιάζωμεν, ὅσον εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι μᾶς ἀναμένει ζωὴ ἄλλη αἰώνιος καὶ ἀτελείτητας (ΙΓ').· δεύτερον, νὰ φυλάττωμεν τὴν υἱείαν μας, ἐπειδὴ ἀσθενεῖς ὄντες δὲν δυνάμεθα νὰ ἐργασθῶμεν τὸ ἀγαθόν, καὶ οὕτως ἀμαρτάνομεν εἰς τὸν Θεόν, ὅς τις μᾶς ἔκαμε διὰ τοῦτον καὶ μόνον τὸ σκοπὸν (ΙΖ').

ΚΒ'. Πρέπει τρίτον νὰ καλλιεργῶμεν τὰς ψυχικὰς μας δυνάμεις ὅχι μόνον διότι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον γενόμεθα ἐπιτηδειότεροι νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ διότι ἀποκτῶμεν κακαθαρωτέραν ἰδέαν τοῦ ὑψίστου ὄντος, καὶ πρὸς αὐτὸ συμφωνοτέραν διὰ τῆς καλλιεργείας καὶ παιδείας. Παρεκτὸς τούτου, αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις μας εἶναι Θεοῦ δῶρον, τὸ ὅποιον μᾶς ἐχάρισε διὰ νὰ τὸ καλλιεργήσωμεν καὶ νὰ τὸ τελειοποιήσωμεν. Φαίνεται λοιπὸν, ὅτι καταφρονοῦμεν τὴν θεῖαν δωρεάν, ὅταν ἀμελῶμεν τὴν παιδείαν.

ΚΓ'. Πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους χρεωστοῦμεν τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια εἶπαμεν εἰς τὴν Ἠθικὴν (Ἠθικ. ΡΜΑ'), ὅχι μόνον διότι ἔχουσι προσωπικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ διότι εἴμεθα τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ ἔργα, καὶ σπεύδομεν ὅλοι νὰ γεένωμεν τῆς αὐτῆς μακαριότητος μέτοχοι· ὅχι μόνον τοὺς φίλους μας πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς μας αὐτοὺς, καὶ νὰ τοὺς εὐεργετῶμεν, ὅσον δυνάμεθα· ἐκδίκησιν δὲ δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τινος, ἐπειδὴ καθεὶς ἔχει τὸν κριτὴν καὶ ἀνταπόδοτον του (ΙΘ').

ΚΔ'. Εἰς γαμικὴν κοινωνίαν, ἐάν εἶναι δυνατὸν ἐκ τῶν περιστάσεων, θύναται καθεὶς νὰ ἐμβῆ, ἐπειδὴ εἶναι θελημα

τοῦ ὑψίστου νὰ πολλαπλασιάζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ νὰ συντηρηθῆται ἡ παρούσα ζωὴ, ἣτις εἶναι προπαρασκευὴ τῆς μελλούσης (Κ.Α.), ἕως οὗ θέλει αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων κύριος· οἱ σύζυγοι πρέπει νὰ ἀγαπῶνται καὶ νὰ τιμῶνται ὄχι μόνον διὰ τὰ πρὸς ἀλλήλους καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅς τις τοὺς ἠνωσεν εἰς ἓν πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Τὰ τέκνα τῶν πρέπει νὰ ἀνατρέφωσι καὶ νὰ παιδεύωσι καὶ διὰ τὰ πρὸς αὐτὰ τῶν πατρικῶν καθήκοντα, καὶ προσέτι διὰ νὰ τὰ ἀναδείξωσιν ἀνθρώπους εὐσεβεῖς καὶ θεοσεβέστους. Τὰ μεταξὺ κυρίων καὶ ὑπηρετῶν καθήκοντα πρέπει νὰ φυλάττωνται ὄχι μόνον κατὰ τοὺς νόμους τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ καθήκον τῆς θεοσεβείας, ἣτις ἀπαιτεῖ εὐκρινῆ καὶ ἐνθερμον ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους.

ΚΕ'. Τὰ πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτείνονται πλείοτερον ἀπὸ τὰς θείας ἐντολάς· ἐπειδὴ πόλις εἶναι κοινὸν στάδιον, ὅπου ὅλοι ὁμοῦ οἱ πολῖται χρεὸς ἔχουσι νὰ ἐργάζωνται τὸ ἀγαθόν. Πρέπει λοιπὸν νὰ διατηρηθῆται ἡ κοινὴ αὕτη συνοικία, οἷοτι κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπειδὴ ἐλλείπουν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀγαθοεργίας μας, καταργεῖται ἡ πράξις τοῦ ἀγαθοῦ. Χρεωστεῖ λοιπὸν ὁ θεοσεβεὶς πολίτης εὐπειθειαν εἰς τοὺς νόμους, τιμὴν εἰς τοὺς ἡγεμόνας καὶ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν, πληρωμὴν τῶν φόρων μετὰ πάσης προθυμίας βέβαιος ὢν, ὅτι μετὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκπληροῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅς τις θέλει ἐπίσης τὴν ὑπαρξίν τῶν πόλεων, καθὼς θέλει καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰς ἓνα λόγον πᾶν ὅ,τι ἀφέρεται εἰς εὐτυχίαν τῆς πόλεως, καὶ εἰς προκοπὴν καὶ φωτισμὸν τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ τὸ ἐκτελῆ ὡς ἔργον θεοφιλὲς καὶ θεοσεβέστον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Θείας προνοίας.

ΚΣ.

Ο δημιουργός τοῦ παντός διατηρεῖ καὶ κυβερνεῖ τὸ δημιουργημά του κατὰ τὴν Θεῖαν του Φέλησιν. Ἡ κυβέρνησις αὕτη ὀνομάζεται Θεία πρόνοια. Ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, καὶ ὅσα εἰς ἡμᾶς φαίνονται εὐτελέστατα, εἶναι μέρη ἢ ὄροι τῆς τῶν ὄντων σειρᾶς· καὶ διὰ τοῦτο διατηροῦνται ἀπὸ τῆς Θεῖας προνοίας· ἀλλ' εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς εἶναι ἰσομοδίτης καὶ κριτής, καὶ βραβευτής μὲν τῆς ἀρετῆς τιμωρητής δὲ τῆς κακίας.

ΚΖ. Τὰ κακὰ τοῦ κόσμου ἢ εἶναι φυσικά, οἷον ἀσθένειαι, πυρκαϊαί, πείνα κτλ. ἢ ἠθικά, διὰ τῶν ὁποίων εἰ ἄνθρωποι κάμνουν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους δυστυχεῖς, οἷον, ἀπάται, φόνοι κτλ. Πολλὰ ἐκ τῶν πρώτων ὀφείλονται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν χρῆσιν τοῦ Λόγου ν' ἀποφύγη· πολλὰ δὲ τοῦ εἶναι ἀναπόφευκτα διὰ τὴν φθαρτὴν καὶ περιορισμένην φύσιν του. Ὅλα δὲ τὰ ἠθικά προέρχονται ἀπὸ τὴν παράβασιν τῶν ἠθικῶν νόμων. Θέλομεν ἰδεῖν ὅμως, ὅτι εἰς ὅλα δὲν ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ νὰ εὐεργετῇ τὸν ἄνθρωπον ἡ Θεία προμήθεια.

ΚΗ. α'. Διὰ δυστυχῶν καὶ ταλαιπωριῶν γίνονται συχνάκις οἱ ἄνθρωποι σοφώτεροι καὶ ἀγαθώτεροι παρ' ὅ,τι ἦταν ἀρχήτερα· ὁ Λόγος των γίνεται εὐεργητικώτερος, ὁ ἠθικός των χαρακτήρ εὐγενέστερος· καὶ λαμβάνουσι ἀφορμὴν νὰ ἐκτελέσωσι παραμελημέεα τινα καθήκοντα. Μεταχειρίζεται

λοιπόν ὁ Θεὸς κἀποτε τὴν δυστυχίαν διορθωτικὸν μέσον καὶ σωφρονιστικὸν τῶν ἀνθρώπων.

β'. Μία δυστυχία μᾶς κάμνει νὰ χαίρωμεν πλείον τὴν ἀκόλουθόν της ἀντιθέτου εὐτυχίαν· ἡ ἀρρώστια τὴν υγιείαν· ἡ πείνα τὴν εὐθυλίαν· ὁ πόλεμος τὴν εἰρήνην.

γ'. Εἶναι πολὺ πλειότερα χαρὰ καὶ ἀρετὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους παρ' ἔσον νομίζουσι τινές. Ἡ Γῆ μας δὲν εἶναι κοιλάς τοῦ κλαυθμῶνος· ἡ δυστυχία καὶ ἡ κακία μᾶς εἶναι ἐπαισθητότερα, καθὸ σπανιώτερα, καὶ τρόπον τινα ἐξαιρέσεις ἀπὸ τοῦ γενικοῦ κανόνος. Πόσα ἀγαθὰ δὲν ἀπελαιόμεν καθημερινῶς! ἄλλ' ἡ συνήθεια μᾶς τὰ κατέστησεν ἀνεπαίσθητα.

δ'. Τὰ ἠθικὰ κακὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. Αἱ ἀμαρτίαι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μικρότερον κακὸν παρὰ εἴαν ὁ ἀνθρώπος ἠναγκάζετο νὰ κάμνη τὰς πράξεις του ὡς ἑτεροκίνητος μηχανή.

ε'. Τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ Θεοῦ δὲν ἐμποδίζεται, εἴαν ἄνθρωποι τινές πράττωσι τὸ κακόν. Ὅλας τὰς πράξεις καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα προεῖδεν ἀπ' αἰῶνος, καὶ τὰς διατάσσει μὲ τὴν σοφίαν καὶ παντοδυναμίαν του πρὸς τὸ ἀγαθόν.

ς'. Εἰς τὸ μικρὸν διάστημα τῆς ζωῆς μας βλέπομεν μικρὸν μέρος τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, καὶ ὄχι τὸ ὅλον· εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θέλομεν πληρογορηθῆν πολλά, τὰ ὁποῖα ἐδῶ μᾶς φαίνονται παράξενα. Αἱ δυστυχίαι, τὰς ὁποίας πάσχουσιν ἐδῶ οἱ ἐνάρστοι μέρος μὲν εἶναι ποιναὶ τῶν ἀμαρτιῶν των· οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος· μέρος δὲ θέλου ἀταμειφθεῖν εἰς αὐτοὺς μὲ ἀθάνατα ἀγαθὰ διὰ τὴν ὑπομονὴν των. Αἱ δὲ εὐτυχίαι τῶν κακῶν μέρος μὲν εἶναι ἀμοιβαίων· διότι καὶ οἱ κάκιστοι ἀνθρώποι κάμνουν καὶ νᾶπκιον ἀγαθόν· μέρος δὲ θέλου ἀταμειφθῆν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν μὲ τὰ ἀτελεύτητα δεινὰ, κατὰ τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην.

ΚΘ'. Ταῦτα δεινθυμούμενοι πάντοτε εἰς τὰς πράξεις μας πρέπει μὲν νὰ μὴ παραβλέπωμεν κανένα νόμον τοῦ δικαίου, καὶ τῆς Ἠθικῆς, πρέπει δὲ νὰ ἔχωμεν καὶ ἀδίστακτον πεποίθησιν εἰς τὴν Θεῖαν πρόνοιαν· καὶ τὰ θεινὰ τοῦ κόσμου νὰ ὑποφέρωμεν, εἰάν οὖν εἶναι ἀποτελέσματα τῆς ἀνοησίας καὶ κακίας μας· καὶ τὰς εὐτυχίας νὰ οἰκονομῶμεν εἰς ἔργα φιλόφρονται καὶ θεάρεστα. Καὶ εἰς ἓνα λόγον νὰ νομιζώμεν τὴν μὲν εὐσυχίαν χαλινὸν εἰς τὰ κακὰ, τὴν δὲ εὐτυχίαν κέντρον καὶ μύωπα εἰς τὰ ἀγαθὰ· καὶ οὕτω νὰ τὰ ἐκλαμβάνωμεν καὶ τὰ δύο ὄργανα ἱερά, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἡ Θεία πρόνοια διὰ τὴν σωτηρίαν μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Λατρείας Θεοῦ.

Α'.

Τὸ ὑπέρτατον Ὄν, τὸ δημιουργικὸν καὶ συνεκτικὸν καὶ προνοητικὸν τῶν ἀπάντων, τὸ τὴν μὲν ἀρετὴν βραβεῖον, κολάζον δὲ τὴν κακίαν, χρεωστεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ τιμᾷ καὶ νὰ πέβεται. Ἡ τιμὴ αὕτη, ἣτις πρέπει νὰ εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα παρὰ πᾶσαν τιμὴν ἀποδοδομένην εἰς πεπερασμένα ὄντα, ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ ἐνδειξις τῆς εὐγνωμοσύνης του λογαριάζεται εἰς αὐτὸν ὡς ἀξιομισθία· διότι ποία τιμὴ θέλει προτεθῆν ἀπὸ μᾶς τοὺς σὺθαμενοὺς εἰς τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς ἀγιότητος;

ΛΔ'. Καὶ ὅμως χρέος ἀπαραίτητον παντὸς ἀνθρώπου εἶ-

ναι καὶ δεικνύη σέβας καὶ εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν ἄπειρον εἰσεγγέτην του. Ἡ εὐδειξίς τῆς εὐγνωμοσύνης του γίνεται διττῶς διὰ πράξεων, καὶ διὰ λόγων· καὶ τὰ δύο δὲ ὁμοῦ λαμβανόμενα ὀνομάζονται Λατρεία τοῦ Θεοῦ.

ΛΒ'. Λατρεία τοῦ Θεοῦ ἔμπρακτος εἶναι ἡ ἀγαπῶμεν τὰς ἐντολάς, τὰς ὁποίας μᾶς ὑπαγορεύει ὁ Λόγος, ἦγουν καὶ φυλάττωμεν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ τὰ πρὸς τὴν κοινωσίαν καθήκοντα· διότι μὲ τὸν τρόπον τούτου τηρῶμεν τὸν νόμον τοῦ Λόγου, καὶ ἐπομένως αὐτὸν τὸν ὁσθηρα τοῦ Λόγου Θεοῦ.

ΛΓ'. Λατρεία τοῦ Θεοῦ διὰ λόγων εἶναι τὸ καὶ ὑμνῶμεν τὸ πανάγιον ὄνομά του, καὶ καὶ ζητῶμεν παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν εἰς τὸ καὶ ἐνδυναμονώμεθα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀρετῆς· γίνεται δὲ τούτο ἢ κατ' ἴδιον ἢ κοινῶς· καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους ὀνομάζεται προσευχή.

ΛΔ'. Κατ' ἴδιον προσευχόμεθα, ἔταν κλείουτες τὸ ταμιεῖον μας ἀνυψῶμεν τὸν νοῦν μας εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὑμνολογοῦντες τὸ πανάγιον ὄνομά του, τὸν παρακαλοῦμεν καὶ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὸ ἀγαθὸν καθ' ὅποιον τρόπον γνωρίζει σωτηριωδέστερον ἢ θεία του πρόνοια.

ΛΕ'. Ἡ κοινή προσευχή γίνεται εἰς τόπον χωριστὸν, ἔπου συναζόμεθα ὅλοι διὰ τὸν σκοπὸν τούτον. Ἡ κοινή αὕτη συναθροίσις ὀνομάζεται ἐκκλησία, ἥτις εἶναι ἱερὰ κοινωσία παριστάνουσα συμβολικῶς τὴν μέλλουσαν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἔχει ἡθικὸν πρόσωπον τὸ ἱερατεῖον, τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχηγὸς ὀνομάζεται ἱεράρχης· ἔργον δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ ὑψίστου, καὶ ἡ διδασκαλία. Ὅταν λοιπὸν ἐκκλησιαζώμεθα εἰς τὸν κοινὸν τούτον τόπον, καὶ οἱ ἱερεῖς ἀιθρες προσφέρωσι τὴν λειτουργίαν εἰς τὸ ὑψίστον ὦ, χρεῖς ἔχομεν καὶ

ὑψώνωμεν ὅλοι τὸν νοῦν μας εἰς τὸν Θεόν, καὶ νὰ γινώμεθα ὅλοι ἐν, μία ψυχὴ, μία καρδία, χεῖλος ἐν, δοξολογούντες τὸν πανάγαθον ἡμῶν δημιουργόν, καὶ ζητούντες ἀπ' αὐτὸν τὸ ἄπειρον ἑλεός του διὰ νὰ θυνάμεθα νὰ ἐκτελώμεν ὁμοζώνως τὸ ἀγαθόν. Ὅταν δὲ ὁ ἱερός διδάσκαλος μας διδάσκη τὰ τῆς ἡθικῆς παραγγέλματα, χρεωστοῦμεν νὰ τὸν ἀκούωμεν ὡς ἐξηγητήν τοῦ Θείου θελήματος, καὶ νὰ κατανοηθῶμεθα εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἀρετῆς.

ΛΖ'. Τοὺς ἱεράρχας καὶ ἱερεῖς, ὡς λειτουργοὺς καὶ ὑπηρέτας τοῦ ὑψίστου, τοὺς καταφρονήσαντες τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐκδοθέντας εἰς μόνην τὴν Θεῖαν ὑπουργίαν χρεωστοῦμεν νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ πεθῶμεθα ὅχι μόνον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἡμῶν ἐξωτερικὴν συμπεριφορὰν καὶ συνανατροφὴν· καὶ καθὼς αὐτοὶ μᾶς γίνονται μετὰ τὰς ἀγαθὰς των πράξεις παράδειγμα ἀρετῆς, καὶ κατηχηταὶ τοῦ Θείου λόγου· οὕτω καὶ ἡμεῖς χρεωστοῦμεν νὰ τοὺς προσφέρωμεν πᾶσαν ἄνεσιν, καὶ συνδρομὴν εἰς τὸ νὰ ζῶσιν ἀστεναχωρητῶς.

ΛΗ'. Ὅλα τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν ὡς ἡμᾶς αὐτοὺς, ὡς ἀδελφοὺς, καὶ ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ εὐρανούτου πατρὸς καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς, ἁγίας ἐκκλησίας· νὰ μὴ καταφρονῶμεν εἰς κἀνένα ἀπὸ τοὺς ἐκτὸς τῆς ἱεράς ἡμῶν ἐμμηγύρεως. Πᾶσαν μας πράξιν ν' ἀρχώμεθα ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ τελειώνωμεν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἐκτέλεσις τούτων ἀπάντων (Λ'—ΛΗ') ἑνομάζεται Θεοσεβεία, ἣτις εἶναι ἡ πρωτίστη καὶ μεγίστη τιμὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Σημείωσις. Ἰκανὰ εἶναι τὰ ὀλίγα ταῦτα νὰ δεῖξωσι Πῶς ὁ ἄνθρωπος συλλογιζόμενος μετὰ τοὺς πῶδικους κανόνας εὐαίστει τὴν ὑπορξιν τοῦ Θεοῦ τῶν ἑλπίων, καὶ τὴν ἀθανάσιον τῆς ψυχῆς του, καὶ ἐπαμείνως τὰ τῆς διοφρασίας καθήκοντά του. Τὰ τελευταῖα μᾶς διδάξει

καὶ μᾶς διέδοκε καθ' ἑκάστην ἡ ἀγιωτάτη ἡμῶν πίστις, ἔπου βλέπομεν εἰκονίστατα τὸν χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς, ὅτι εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. « Ἀγαπήσεις κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται » εἶπε τὸ στόμα τῆς ἀληθείας· καὶ (προϋποτιθεμένης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης) « Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ εἰστέ, εἰάν ἀγάπην ἔχητε εἰς ἀλλήλους. »

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί εἶναι Παιδαγωγική.

Α'.

Ο' ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐκ γυνεῆς ὅ,τι γίνεται ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν τελείαν του ἡλικίαν· γίνεται δὲ ἔχει διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατ' ἐλάχιστον, καὶ βαθμηδὸν μεταβαίνων ἀπὸ τὴν διάκενον ὑπαρξίν τῆς βρεφικῆς ἡλικίας διὰ πολλῶν μεταξὺ καταστάσεων εἰς τὴν πλήρη καὶ πραγματικὴν τῆς ἀνδρικής του ἡλικίας· καὶ αἱ καταστάσεις του χωροῦσιν ἀδιακόπως εἰς σειράν αὐξοῦσαν, καθὼς καὶ αἱ στιγμαὶ τῆς ζωῆς του.

Β'. Καθὼς γεννᾶται ἀπὸ τὴν μητέρα του ὁ ἄνθρωπος, ἔχει καὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὴν ψυχὴν δυνάμειστινας ἢ διαθέσεις ἀρχικὰς, αἱ ὅποια ἀναπτυσσόμεναι κατ' ὀλίγον γίνονται εἰς αὐτὸν ἐνεργοὶ ιδιότητες καὶ ἕξεις. Αἱ καταστάσεις λοιπὸν, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἐκ διαδοχῆς, εἶναι μεταβολαὶ τῶν ἀρχικῶν του διαθέσεων ἀπὸ τὸ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα· καὶ ἐμποροῦν νὰ τὸν ἀποκαταστήσωσιν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ὅποια ἤθελαν εἶσθαι αἱ ἐξωτερικῶς ἐνεργοῦνται αἰτίαι.

Γ'. Ἀγαθὸν ἢ ἐν ἀρετῶν ὀνομάζομεν τὸν ἄνθρωπον, ὅταν αἱ ιδιότητες ἢ ἕξεις του ἐνεργοῦσι συμφώνως μὲ τὸν σκοπὸν του· κακὸν δὲ, ὅταν ἀντιφέρονται εἰς αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἐξωτερικῶς ἐνεργοῦσαι εἰς τὸν ἄνθρωπον αἰτίαι ὀνομάζονται ἀγωγή· φανερόν εἶναι, ὅτι ἔργον αὐτῆς κύριον

είναι ν' ἀποκαταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον χρήσιμον εἰς τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ἑποῖον ἐδημιουργήθη.

Δ'. Καὶ ὅτι μὲν σωματικῶς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀγωγή εἰς τὸν ἄνθρωπον, γίνεται φανερώτατον ἀπὸ τὴν βρεφικὴν του κατάστασιν, ἣτις ἔχει χρεῖαν ξένης βοήθειας ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα ζῶα· χωρὶς παράστασιν ἄλλων ἀνθρώπων κινδυνεύει πᾶσαν στιγμήν ὁ ἀνήλικος ἄνθρωπος νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του, ἢ νὰ στρεβλώσῃ καὶ νὰ πηρώσῃ πολλαχῶς τὸ ἀσθενὲς σῶμα του· οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἄλλοι του τροφοὶ ἀναγκαιῶς ἀπαιτοῦνται νὰ διατρέψουν τὸ βρέφος, καὶ νὰ τοῦ ἀναπτύσσουν τὰς σωματικὰς του ἐνδύμεις ἰκανοὺς ἑαυτοῦς, ἕως οὗ νὰ γεῖνῃ ἄνθρωπος ἰκανὸς νὰ συντηρῇ τὸν ἑαυτὸν του. Πνευματικῶς δὲ, τὸ βλέπομεν μὲ τὴν καθημερινὴν πείραν, ὅτι τόσον μεγάλην ἀγωγῆς χρεῖαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὥστε χωρὶς αὐτῆς χάνονται καὶ ἀραινίζονται παντελῶς αἱ ψυχικαὶ του ἐνδύμεις καὶ ἀντὶ ἡ μερωτάτου καὶ θειοτάτου ὄντος, ἀποκαθίσταται θηρίον ἀνήμερον ἢ πρᾶγμα εὐτελὲς καὶ οὐδαμινὸν, μάταιον τῆς γῆς βάρους. Καὶ κατὰ τὰ δῶν λοιπὸν εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀγωγή ἐκτελουμένη συμφώνως μὲ τὸν σκοπὸν του.

Ε'. Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς ὑπέρτατος καὶ ὑστάτος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ζῇ ὡς ἀρμόζει εἰς τὴν φύσιν του· ἀρμόζει δὲ εἰς αὐτὸν ἡ πράξις τοῦ ἀγαθοῦ ἡγουν ἡ ἀρετὴ (Ἡθικ. ΚΕ', Σημ.)· διὰ τοῦτο ἡ ἀγωγή του πρέπει νὰ εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Πρέπει δὲ νὰ ἐδηγήσῃ τὸν νέον ἄνθρωπον ἕως τὸν βαθμὸν τῆς τελείας του ἡλικίας, ὁπότεν γνωρίζῃ εὐκρινῶς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς του ἀναφέρῃ εἰς τὸν τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ σκοπὸν καὶ τοὺς ὑποτάσῃ εἰς αὐτὸν, καὶ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν δι' αὐτὸ τοῦτο εἰδὸτι εἶναι ἀγαθόν. Ἀγωγή λοιπὸν τοῦ

παιδὸς εἶναι τὸ συμπλήρωμα ὅλων τῶν προπαρασκευῶν καὶ μέσων, διὰ τῶν ὁποίων προδιαθέεται, καὶ γυμνάζεται καὶ προάγεται ἕως εἰς τὸ νὰ γείνη ἕνεργὸς εἰς τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ε'. Ἐὰν ἐξῴμεν ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡ ἀγωγή ἔπρεπε μόνον νὰ μᾶς διδάξῃ τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀναπτύξῃ καθ' ὅλας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἡμῶν διαθέσεις καὶ δυνάμεις βαλλομένας εἰς ἀρμονικὴν τεὰ ἰσορροπίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ζῴμεν εἰς τὰς πόλεις· διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ παιδαγωγῆται ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον καθ' ὅ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅ πολίτης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δευτερον κρέματα ἀπὸ τὸ πρῶτον, καὶ κακὸς ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατον νὰ πολιτεύεται ἀγαθῶς· διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀγωγῆς δὲν ἀπαντᾶται οὔτε ἀντίρρσις, οὔτε δυσαρμονία τις πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν· ἀλλὰ μόνον ἐφαρμόζεται ἡ ἀγωγή εἰς τὰς μερικιωτέρας σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας θέλει ἐμβῆναι ποτὲ ὁ ἀγόμενος.

Ζ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς εἰς τὸν πολιτικὸν βίον εἰσόδου γίνεται μὲ διδασκαλίαν καὶ γύμνασιον, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ὁ νέος ἐνῶ ἄγεται, καὶ δὲν εἶναι ἀδιάφορον Πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται καὶ νὰ γυμνάζεται· διὰ τοῦτο εἰς τὰ μαθήματα τῆς ἀγωγῆς περιλαμβάνεται καὶ τὸ τῆς σκοπίμου διδασκαλίας, καὶ τῶν ἀρμοδίων γυμνασιῶν τῶν πνευματικῶν τοῦ νέου δυνάμεων· ὅλα δὲ ταῦτα ὁμοῦ συμπεριλαμβάνει ἡ ὀνομαζομένη Παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη.

Η'. Παιδαγωγικὴ λοιπὸν ἐπιστήμη εἶναι ἕκθεσις τῶν ἀρχῶν καὶ κακόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους παιδεύεται ὁ ἄνθρωπος σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἐνῶ εἶναι παῖς, διὰ νὰ γείνη ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ ἀγαθὸς πολίτης. Εἶναι λοιπὸν χωριστὴ φιλοσο-

φική ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἔχει χωριστὸν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἀντικείμενον, καὶ χωριστὸν σκοπὸν, ἀπὸ τὰ ὅποια συγκρατεῖται ὁ διακριτικὸς τῆς χαρακτήρ· ἀλλ' εἶναι ἐφηρμοσμένη ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἐφαρμόζονται εἰς αὐτὴν αἱ ἀρχαὶ τῆς καθαρῆς καὶ μάλιστα τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον τοῦ εἰς παιδαγωγίαν διδόμενου παιδός. Κατασκευάζει δὲ ἐπιστημονικῶς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὕπα ἀπαιτοῦνται εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχη ἢ ἀγαγῆ τὸν κύριόν τῆς σκοπόν.

Θ'. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἐμποροῦν νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ ἐμφυτοὶ τοῦ παιδὸς διαθέσεις, αἱ ὅποια μέλλου νὰ ἀναπτυχθῶσι δι' αὐτῆς, καὶ νὰ καθυποβληθῆ καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ τὰς ἀναπτύξη ἢ διδασκαλία καὶ ἢ ἀσκήσις· διὰ τοῦτο διαίρεται εὐλόγως εἰς μέρη δύο, τὸ μὲν καθαρὸν, τὸ δὲ ἐφηρμοσμένον. Τὸ πρῶτον ἀσχολεῖται εἰς τὸν παιδαγωγούμενον αὐτὸν, τοῦ ὅποιου θεωρεῖ τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς δυνάμεις Πῶς ἀναφαινόμεναι ἐνεργοὶ καὶ τέλειαι ἐμποροῦν νὰ τὸν καταστήσωσι χρήσιμον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον· τὸ δὲ δεύτερον, εἰς τὴν ὕλην τῶν γνώσεων, τὰς ὅποιας προσφέρει εἰς αὐτὸν ἢ διδασκαλία, καὶ εἰς τὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ νὰ τὰς διδάχθῃ· καὶ διὰ τοῦτο τὸ πρῶτον ὀνομάζεται κυρίως παιδαγωγικὴ· τὸ δὲ δεύτερον, διδακτικὴ καὶ μεθοδική.

Σημείωσις. Ἡ ἀνεγκλιωτάτη αὕτη ἐπιστήμη τῆς παιδαγωγίας καλλιεργεῖται τὴν σήμερον ἐπιμελέστατα ἀπ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Συγγράμματα παιδαγωγικὰ ἐγγράφηται ἀπὸ ἐκατὸν περὶπου ἐκαταῶν, καὶ ἐξεδίδθησαν εἰς διαφόρους γλώσσας. Εἰς ἕλα σχεδὸν τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας εἶναι καὶ καθέδρα χωριστὴ τοῦ μαθήματος τούτου· ἕως οὗ νὰ μεταφράσῃς ἐκ τῶν ὀμογενῶν μας κἄν τις τελειότερον, ἰστοχάσῃ. Ἐτι δὲν θέλει φαῖναι πάντῃ ἄγνωστος ἐπισημότης τῆς ἐπιστήμης ταύτης, προστιθεμένη εἰς τὸ τέλος τῶν φιλοσοφικῶν τούτων ἐπιστημῶν, εἰς εἶδος ἐπιμέτρου, μεταφερομένη ἀπὸ γερμανικὰ συγγράμματα, καὶ μάλιστα τοῦ Νειμείου (Niemeyer) καὶ τοῦ Πολιτείου (Polize).

Ἀξιόλογα Παιδαγωγικὰ συγγράμματα συν-
στῶνται τὰ ἑφεξῆς.

J. Locke Thoughts on Education. London
1692.

Abhandlung über die Erziehung der Jugend in
den gestuerten Ständen. Aus dem Engl. von Rudol-
phi, mit Anmerk. von Campe. Braunschw. 1787.

J. J. Rousseau Emile ou de l'Education.
Tome I — IV. Amsterdam 1762. — Haag 1768
— Deux-ponts 1782.

J. B. Basedow Methodenbuch für Väter und
Mütter der Familien und Völker. Leipzig 1773.

F. H. C. Schwarz Erziehungslehre. 1. Band.
Die Bestimmungen des Menschen. In Briefen an erzie-
hende Frauen. 2. Band. Das Kind, oder Entwicklung
und Bildung des Kindes von seinem Entstehen bis zum
vierten Jahre. Leipzig 1802 — 1804. 3. Bds 1. Abth.
die Jugend. 2. Abth. Unterrichtslehre. 1809.

Desselben Lehrbuch der Pädagogik und Didak-
tik. Heidelberg 1805.

J. Kant, über Pädagogik. Herausgegeben von
F. Th. Rink. Königsberg 1803.

K. H. V. Pölich Erziehungswissenschaft aus dem
Zweck der Menschheit u. des Staats. 1. u. 2. Th. 1806.

F. F. Herbart allgemeine Pädagogik, aus dem
Zweck der Erziehung abgeleitet. Gött. 1806.

Jean Paul (Richters) Levana, oder Erzie-
hungslehre. 2 Bde. Tübingen. 1814.

F. G. Resewitz Gedanken, Vorschläge und
Wünsche zur Verbesserung der öffentlichen Erziehung.
1 — 5. Theil. Berlin 1781 — 86. Magazin für die
Schulen und die Erziehung überhaupt. 1 — 6. Band.
Nördlingen 1766 — 72. Archiv für die ausübende Er-
ziehungskunst. 12. Theile. Gießen 1777 — 85. Pädag-

gogische Unterhandlungen. Ein Journal für Eltern und Erzieher. Leipzig 1777 — 81. Braunschweigisches Journal.

Allgemeine Revision des gesammten Schul- und Erziehungswesens, herausgegeben von J. H. Campe. Braunschw. 1786 — 90.

Gutsmuths Bibliothek, oder Zeitschrift für Pädagogik, Erziehung und Schulwesen. Gotha und Leipzig 1800 — 1807.

D. Aug. Herm. Niemeyer Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts für Eltern, Hauslehrer und Schulmänner. Siebente Ausgabe 3 Theile. Halle. 2 Theile 1818, letzter Theil 1819.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ.
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Καθαρά Παιδαγωγική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῶν καθηκόντων τῶν γονέων ὡς πρὸς
τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων των.

Γ΄.

Η καθαρά Παιδαγωγική μᾶς διδάσκει ἐν γένει Ποίαν παι-
δείυσιν ἐπιτίχεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ παιδὸς καθ' ὅλας του τὰς ἀρ-
χικὰς δυνάμεις, ὥστε νὰ γένη ἀρμόδιος εἰς τὸν σκοπὸν του. Τὸν
ἀναλαμβάνει, καθὼς ἐκβαίνει ἀπὸ τῆς φύσεως τὰς χεῖρας,
πλουτισμένον μὲ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς του δυνάμεις·
καὶ τοῦ δείχνει τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ περιπατήσῃ
ἕως νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ θεωρητικὴ καὶ
ἠθικὴ τελειότης, καὶ ἐπομένως ἢ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον χρη-
σιμότης του.

ΙΑ΄. Καὶ ἐπειδὴ πρέπει νὰ γυμνασθῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ
κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα· κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα, καὶ
θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς· γίγνεται ἐκ τούτου φανερόν, ὅτι τρι-

πλὴν τινα ἀνάπτυξιν ἐπιδέχονται αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται σωματικὴ ἀγωγή· ἡ δὲ δευτέρα, θεωρητικὴ· ἡ δὲ τρίτη, πρακτικὴ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οἱ γονεῖς, οἷτινες συνεισφέρουσι τὸ πᾶν εἰς τὴν ἀγαθὴν ἢ κακὴν ἀγωγήν τῶν τέκνων· διὰ τοῦτο πρὸ πάντων ἐκθέτομεν συντόμως τὰ τούτων καθήκοντα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων, καὶ ἐφεξῆς ὁμιλοῦμεν κεφαλαίως περὶ τῆς τριπλῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδίου.

ΙΒ'. Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων τῶν γονέων ὡς πρὸς τὴν ἀγωγήν τῶν τέκνων τῶν ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν ἐφεξῆς πληροφορίαν των. » Χρεὸς τῶν γονέων εἶναι νὰ ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των ὄχι μόνον σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς « οἱ οὕτω πληροφορημένοι γονεῖς θελοῦν ἐκτελέσειν ὅλα, ὅσα ἀποβλέπουσι τὴν ἀγαθὴν ἀγωγήν τῶν τέκνων των.

ΙΓ'. Πατὴρ καὶ μήτηρ πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνοι διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν τούτων. Ἡ διαφωνία των βλάπτει τὰ τέκνα. Ἐὰν δὲ κατὰ δυστυχίαν ἐπικρατῇ, εὐκταίον εἶναι νὰ ἐπιστατῇ τὸ φρονιμώτερον μέρος εἰς τὰ τέκνα, διὰ νὰ ἀποθιῆκῃ ἐπ' αὐτὰ ἀνεπαισθήτως τὴν τοῦ ἄλλου μέρος ἐνέργειαν.

ΙΔ'. Ἡ ἁρμονία καὶ συμφωνία τῶν γονέων γενικῶς μὲν ἀναφαίνεται εἰς τὰ αὐτὰ περὶ ἀνατροφῆς φρονήματα, μ' ὅσον ἔτι ἐμποροῦν νὰ εἶναι κατὰ τὰς ἄλλας ἰδέας διάφοροι· ἐιδικότερα δὲ φαίνεται εἰς τὸ νὰ συνεργοῦν καὶ οἱ δύο πρὸς τὴν ἀγαθὴν τῶν τέκνων των· ἦγουν νὰ μοιράζωσι τὸν καιρὸν τῆς μετὰ τέκνα συναναστροφῆς των, καὶ τῆς εἰς αὐτὰ φροντίδος των· εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζωνται ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα τῆς παιδείας ὄντες πληροφορημένοι, ὅτι αἱ θεωρητικαὶ καὶ ἠθικαὶ τελειότητες εἶναι ἡ μεγίστη κληρονομία, τὴν ὁποῖαν θελοῦν ἀρῆσαι εἰς αὐτὰ· καὶ τελευταίον εἰς τὴν αὐστηροτάτην οὐδέτερότητα

πρὸς ὅλα τὰ τέκνα των, ἐὰν καὶ ἤθελαν εἶσθαι ἀνόμοια ἢ ἐξω-
τερικῶς ἢ ἐσωτερικῶς.

ΙΕ'. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μεγαλύτεραι τάξεις λαμβάνουσιν παι-
δαγωγούς καὶ οἰκοδιδασκάλους· πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνοι οἱ
γονεῖς εἰς τὴν τούτων ἐκλογὴν, ὥστε νὰ μὴ παραδώσωσιν ἐκ
περιστάσεων τὰ τέκνα των εἰς ἀναξίων παιδαγωγῶν χεῖρας. Ὅ-
ταν ἐκλέξουσιν παιδαγωγόν, πρέπει νὰ φέρωνται πρὸς αὐτὸν οὐ-
τως, ὥστε τὰ τέκνα των νὰ τοῦ σέβωνται ὡς ἄλλον πατέρα
του. Νὰ τοῦ εἰδῶσιν μισθὸν ἀνάλογον τῆς ἀξιολογότητος καὶ τῶν
κόπων του, καὶ νὰ μὴ τοῦ πειράζουσιν ποτὲ διὰ ταύτης τῆς εὐ-
σεως τὴν εὐαισθησίαν του.

ΙΣ'. Τὸ νὰ συνεργοῦν εἰς τὴν παιδείαν τῶν τέκνων των καὶ
αὐτοὶ τότε μόνον ἐμποροῦν νὰ τὸ παραιτηθῶσιν, ὅταν διὰ πε-
ριστάσεις ἢ διὰ πικτελή ἀγνοίαν εἶναι ἀνίκανοι νὰ συνεργήσωσι
κατ' ἄλλον τρόπον παραιτοῦνται ἀναπαλλοτρίωτον δίκαιον, διὰ
νὰ εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ ἀπαράβατον καθήκον.

ΙΖ'. Ἡ συνέργεια τῶν γονέων ὑφίσταται γενικῶς μὲν εἰς
τὸ νὰ παρατηροῦν ἀδιακόπως τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν κατά-
στασιν τῶν παιδίων· ἰδιαιτέρα δὲ, εἰς τὸ νὰ βοηθοῦν τὸν παι-
δαγωγόν, ἂν εἶναι ἀπρακτος, μὲ τὴν συμβουλὴν των· νὰ ὁμι-
λοῦν μετ' αὐτοῦ συχνάκις περὶ τῶν μαθητῶν του· καὶ νὰ τοῦ
ἐλαφρύνουσιν τοὺς κόπους μὲ διάφορα μέσα.

ΙΗ'. Μ' ὅλον ὅτι ἔχουσιν δίκαιον οἱ γονεῖς νὰ ζητοῦν παλ-
λὰ ἀπὸ τὸν παιδαγωγόν· μ' ὅλον τούτο πρέπει νὰ γίνωνται ἐπι-
εικεῖς καὶ συγκαταβατικοὶ κριταὶ τῶν κόπων του καὶ τῆς ἄλλης
ἐπιστάσις του. Εἶναι ὅμως προκριτότερον νὰ στείλωσι τὰ τέκνα
των, μάλιστα τοὺς υἱούς, εἰς τὰ δημόσια γυμνάσια, ὅταν φθάσωσιν
εἰς νῆπιον ἡλικίαν παρὰ νὰ τὰ κρατοῦσι πάντοτε εἰς τοὺς οἶκον.
(Ἰδὲ καὶ Ἡθικ. ΡΟΕ', Ἡθικ. Θεολ. ΗΔ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς.

ΙΘ΄.

Η σωματικὴ ἀγωγή περιλαμβάνει ὅλους τοὺς κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων βοηθεῖται ὁ τοῦ παιδικοῦ σώματος ὀργανισμὸς εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ καὶ διαπλασθῇ τακτικῶς, καὶ συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ πνεύματος, καὶ νὰ γείνη χρήσιμος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Δι' αὐτῆς λοιπὸν πρέπει νὰ γείνη φροντίς ὅχι μόνον νὰ διατηρηθῇ ἡ ὁλοκληρία καὶ ἡ ὑγεία τοῦ σώματος, καὶ νὰ γείνη ἡ ἀπαιτουμένη αὐξήσις καὶ φυτικὴ ἀνάπτυξις τοῦ σώματος τοῦ παιδίου· ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τρόπον ὥστε νὰ σώζεται ἡ ἀπαιτουμένη σχέσις μεταξὺ τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ὄργανον, καὶ τοῦ εἰς αὐτὸ ἐνοικοῦντος ἀσράτου ὄντος· καὶ προσέτι νὰ συνηθισθῇ τὸ σῶμα εἰς ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἀσκήσεις, αἵτινες τὸ ἀναδισκνοῦν ἐν γένει ἐπιτήδειον καὶ εὐχρηστον εἰς τοὺς παντοδαποὺς σκοποὺς τοῦ οἰκιακοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου.

Σημείωσις. Τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς οἱ κανόνες, καὶ ἡ τοιῶν ἀνάπτυξις διὰ παραδειγμάτων τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἶναι μὲν ἀπὸ τὰς ἀξιολογητάτας ὑποθέσεις, περὶ τῆς ἑποίας πολλοὶ σοφοὶ συντάξαν ἐκτεταμένα καὶ χρήσιμα συγγράμματα. Εἰς τὴν ἐπιτομὴν ταύτην εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ περικλείσωμεν ὅλους μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἀκριβείαν· διὰ τοῦτο ἀρκούμεθα νὰ ἐκδέσωμεν τοὺς κυριωτέρους, ἀφαιροῦντες τὴν λεπτομεροῦς αὐτῶν ἐκθεσιν εἰς τὰς ἀπὸ στόματος ἐμπνείας, ἐν ᾧ γίνεται τοῦ μαθηματος τοῦτου ἡ παράδοσις.

Κ΄. Ἡ φύσις ἀναπτύσσουσα τῶν ὀργανισμῶν τοῦ σώματος προσκαλεῖ τὴν τοῦ παιδαγωγοῦ προσοχὴν νὰ τὴν βοηθήσῃ μὲ

σοφίαν. Ἐνῶ ἡ πλαστικὴ ἔρμη ἐνεργεῖ ἐσωτερικῶς νὰ εὐώσῃ κατ' ὀλίγον μορφὴν τινα καὶ εἶδος εἰς τὸ παιδικὸν σῶμα καθ' ὅλα τὰ μέλη του· πρέπει ἡ ἀγωγή νὰ φυλάττῃ τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀνενόχλητον, καὶ ἀπέτρακτον ἀπὸ πᾶσαν ἐξωτερικὴν βλάβην. Πρῶτη τροφὴ τοῦ βρέφους εἶναι τὸ γάλα· Εὐτυχία του μεγάλη εἶναι, εἴαν τὸ εὐρέσκη εἰς τὸ στήθος φιλοπρόεργου καὶ υγιαινούσης μητρός! εἰ δ' ἀσθενεῖ ἡ μήτηρ, τὸ θήλασμα ἐμπορεῖ νὰ θανατώσῃ καὶ ταύτην κ' ἐκεῖνο. Τροφὸς υγιᾶς ἀπληρῶνει τὸν τόπον τῆς μητρός. Ἄφ' οὗ δὲ ἀπογαλακτισθῇ τὸ παιδίον, αἱ τροφαὶ του πρέπει νὰ εἶναι ἀπλαῖ καὶ ελαφραὶ· νὰ τὸ συνηθίσωσι νὰ τρώγῃ εἰς διορισμένην ὥραν καὶ μὲ τάξιν· νὰ τὸ ἐμποδίζωσιν ἀπὸ τὴν ἀσθηραγίαν· νὰ μὴ τὸ δίδωσι τροφὰς καὶ πιστὰ φερμά, βράκη, φέρον εἰπεῖν, καὶ κρασίον, ἢ ἀρώματα.

ΚΑ'. Πρέπει τὸ παιδίον νὰ σκληραγωγῆται ἔπωσον, διὰ νὰ ἐμπορῇ νὰ ἀντέχῃ εὐκόλως εἰς τὰς μεταβολὰς τῶν καιρῶν, καὶ νὰ μὴ τὸ βλάβῃ πᾶσα ἐνδεχομένη ταραχὴ τῆς ἀτμοσφαιράς· νὰ μὴ τὸ φυλάττωσι πάντοτε εἰς τὰ εὐκῆματα, ἀλλὰ συχνάκις νὰ τὸ ἐκβιβάλλου ἐξω διὰ νὰ ἀναπνέῃ ἐλευθέρου καὶ καθαρὸν αἶρα, ὅς τις τοῦ ἐνισχύει καὶ τὰς ἄλλας σωματικὰς δυνάμεις, καὶ μάλιστα τὸν πνεύμονα καὶ τὸ στήθος· ἀλλὰ δὲν πρέπει πάλιν νὰ τὸ κινῶσιν, ἢ νὰ τὸ ἀφίνωσι νὰ κινῆται καὶ νὰ τρέχῃ τόσον πολὺ, ὥστε νὰ ἐρεθίζεται καθ' ὑπερβολὴν ὁ ὀργανισμὸς του.

ΚΒ'. Ἐξαιρέτως πρέπει νὰ συνηθίζεται τὸ παιδίον εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ῥυπαρίαν, καὶ ν' ἀγαπᾷ τὴν καθαριότητα· εἴοτι ἡ καθαριότης εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη αἰτία τῆς υγιείας· καὶ ἡ ἐπιμελὴς νίψις τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, καὶ ἡ λουσις ἑλοῦ τοῦ σώματος ἀποδιώκουσι πολλὰς ἀρρώστιας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον· αἱ χεῖρες καὶ τὸ πρόσωπον πρέπει νὰ νίπτονται καθήμε-

ρινός, και πολλάκις τῆς ἡμέρας· ὅλον δὲ τὸ σῶμα νὰ λούεται τουλάχιστον εἰς τοῦ μηνός.

ΚΓ'. Εἰς τὸν ὕπνον τοῦ παιδίου πρέπει νὰ βαλθῇ τάξις και μέτρον ὠρισμένον· διότι, εἰν και ἡ χώνευσις τῶν φαγητῶν και ἡ αὐξησις τοῦ ὀργανισμοῦ γίνεται μάλιστα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ὕπνου, και διὰ τοῦτο πρέπει τὰ παιδία νὰ κοιμῶνται περισσότερο παρὰ τοὺς ἡλικιωμένους· μ' ὅλον τοῦτο ἡ ὑπερβολικὴ φιλυπνία ἐναπομένει εἰς πολλοὺς ἔξις και ὕστεν φθάσκειν εἰς ὠρίμην ἡλικίαν. Πρέπει λοιπὸν οὔτε νὰ εὐχλουν τὸν ὕπνον τοῦ παιδίου, οὔτε ἐπίτηδες νὰ τὸ ἀποκοιμίζωσιν, ὅταν ἐκ φύσεως δὲν ῥέπῃ εἰς τὸν ὕπνον. Τὰ ὑπνωτικὰ φάρμακα νὰ ἐξορισθοῦν ἀπὸ τὴν ἀνατροφήν τῶν βρεφῶν. Εἶναι δὲ βλοβερά και τὰ αἰωρήματα και κουνίσματα εἰς βρέφη τουλάχιστον εὐερέθιστα.

ΚΔ'. Ὁ ἱματισμὸς τῶν παιδίων πρέπει νὰ γίνεται με πολλὴν φροντίδα και ἐπιμέλειαν· νὰ εἶναι ελαφρὸς, και λεπτός· νὰ μὴ ὑπερθερμαίνῃ τὴν καθ' ἑαυτὴν θερμὴν κράσιν τοῦ παιδίου· νὰ μὴ ἐμποδίζῃ τὴν εὐκαμψίαν και εὐλιγυστίαν τοῦ σώματος· ἡ κεφαλὴ νὰ εἶναι ἡ παντάπασι γυμνή, ἢ ελαφρότατα σκεπασμένη.

ΚΕ'. Πολλὰ ἔργα δὲν πρέπει νὰ διδῶνται εἰς τὰ παιδία, οὐδὲ εὐδὺς ἀπὸ ἀρχίσωσι νὰ κινῶσιν ὑπόσπου ἐλευθέρως τὰ μέλη των, και τὴν γλῶσσαν των· εἰς τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ εἶναι μικρότατα και ἐλιγώτατα, και νὰ προβαλλῶνται πλεον ὡς παιγνίδια παρὰ ὡς ἔργα, και νὰ διεγείρουν τὴν εἰς τὸ φιλεργεῖν κλίσιν τοῦ παιδίου οὕτως, ὥστε νὰ θελήῃ νὰ ἐργάζεται θεληματικῶς. Τὰ πολλὰ ἔργα, εἰς τὴν τρυφερωτάτην ἡλικίαν ἐπιφορτισόμενα ἔχει μόνον κἀμνον τὸ παιδίον νὰ ἀποστρέφεται τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ τοῦ γίνονται ἐμπόδιον και τῆς τοῦ ὀργανισμοῦ ἀναπτύ-

ξως. Διὰ τοῦτο παιδία 5 — 6 ἐνιαυτῶν ἱκανόν εἶναι νὰ ἐργάζωνται ἐκ διαλειμμάτων 3 ὥρας τὴν ἡμέραν, 7 — 10 ἐμποροῦν νὰ περισπεύουν τὰς ὥρας κατ' ὀλίγον ἕως οὗ νὰ τὰς κάμουν 4 — 5, καὶ ἔχει περισσότερον.

ΚΣ'. "Όταν ἀρχονται νὰ ἀναφαίνονται αἱ γεννητικαὶ ὀρμαὶ τοῦ παιδός, τότε χρειάζεται μεγάλην προσοχὴν καὶ φρόνησιν ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὸ νὰ μὴ ἀρήσῃ νὰ γείνη ἐλευθρία τις τοῦτου κατάχρησις· πρέπει σύγκαιρα νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν νέον μὲ τὴν ἀρετὴν τῆς σεμνότητος· πρέπει νὰ φυλάττεται, ὅσον δύναται, ἀπὸ πᾶσαν ἀφορμὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἐμπορεῖ νὰ ἐρεθισθῇ ὁ παῖς. "Όταν καταλαμβάνῃ ὅτι ἔρχεται ἡ ἡβῆ τοῦ παιδός, πρέπει νὰ τὸν εἰθάρσῃ μὲ πολλὴν σεμνότητα καὶ ἐμβριθεῖαν τὸν τῆς φύσεως σκοπὸν εἰς τὸ νὰ προάγῃ καὶ διατηρῇ διὰ τῆς γεννήσεως τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἴαν κατὰ εὐστυχίαν παρεκτραπῇ ὁ νέος εἰς ἁμαρτίαν τινα, νὰ τὸν σωφρονίσῃ ἀποθρηνῶν εἰς αὐτὸν μὲ φιλαλήθειαν καὶ φιλάνθρωπίαν, καὶ μὲ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ νέου προῦποτιθεμένην εἰλικρίνειαν, τὰ φυσικὰ κακὰ ἀποτελέσματα, καὶ τὴν ἡθικὴν αἰσχρότητα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι ἠνωμένα τειαῦτα σαρκικὰ παραπτώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς θεωρητικῆς ἀγωγῆς.

ΚΖ'.

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ πνεύματος φανερώνονται, καθ' ὅς ἐξέρχεται καθ-

εις ἓκ συνειδήσεως, εἰς δύο διάφορα εἶδη· θεωρίαν, καὶ πράξιν· καὶ ἡ μὲν θεωρία περιλαμβάνει τὰς νοητικὰς καὶ γνωστικὰς καὶ αἰσθηματικὰς ἐνεργείας· ἡ δὲ πράξις, τὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς. Ἡ γενικὴ λοιπὸν ἰδέα τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς περιέχει ἕλας τὰς προπαρασκευὰς καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ἐποίων βρῆλονται εἰς κίνησιν αἱ θεωρητικαὶ καὶ πρακτικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε διὰ τῆς ἁρμονίας αὐτῶν νὰ ἐπιτύχη τὸ σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ παιδαγωγούμενον ὑποκείμενον, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν στιγμὴν τῆς ἠθικῆς ωριμότητός του.

ΗΗ'. Ἡ ἀνάπτυξις λοιπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς τοὺς χρόνους τῆς νηπιότητος καὶ νεότητος σκοπεῖ τὴν γυμνασίαν καὶ παιδείαν τῶν νοητικῶν καὶ αἰσθηματικῶν καὶ πρακτικῶν δυνάμεων. Καὶ αἱ μὲν ἀρχαὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν νοητικῶν καὶ αἰσθηματικῶν δυνάμεων ἀποτελοῦσι τὴν θεωρητικὴν· αἱ δὲ τῆς τῶν πρακτικῶν ἀποτελοῦν τὴν ἠθικὴν ἀγωγήν, μετὴν ὅποιαν εἶναι ἀναπόσπαστος ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως.

ΚΘ'. Εἰς τὴν θεωρητικὴν λοιπὸν ἀγωγήν πρέπει νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ νοητικοὶ δυνάμεις· ἐμπεριλαμβάνομεν δὲ ἐνταῦθα τὰς δυνάμεις τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῆς μνήμης, τοῦ νοῦς, τῆς κρίσεως, καὶ τοῦ Λόγου.

Σημείωσις. Αἱ θεωρητικαὶ δυνάμεις ἐμποροῦν νὰ καλλιεργηθῶσιν ἢ κατ' εἶδος ἢ κατ' ὕλην· κατὰ τὸ δεύτερον μεταδίδονται εἰς τὴν μαθητὴν αἱ ἰδίαί καὶ γνώσεις, ἕσας θελεῖ μεταχειρισθῆναι εἰς τὴν κοινωκλήτου ζωὴν· ἡ δὲ κατ' εἶδος καλλιέργεια σκοπὸν ἔχει κρῖεν νὰ ἀνακλύξῃ ταύτας τὰς δυνάμεις, ὥστε εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐφαρμογὴν τῶν νὰ ἐνεργῶσι συμφώνως ἕλαι, καὶ νὰ φέρονται τὸν φυσικῶν τῶν εἰδῶν καὶ ἀναλογικὸν καὶ ἐκτεταμένον ὄραμα κατ' ἕλα τῶν τὰ διαβήματα. Ἡ θεωρητικὴ ἀγωγή ἀσχελεῖται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν κατ' εἶδος καλλιέργειάν των, ἐπειδὴ ἡ κατ' ὕλην αὐτῆς εἰς τὴν διδακτικὴν· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων ἡ ἀγωγή καὶ ἡ διδακτικὴ, ὅτι τὸ μὲν σκοπεῖ τὸ εἶδος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ δὲ δεύτερον τὴν ὕλην.

Α'. Ἡ καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς ἀπαιτεῖ ὥστε ὁ παιδαγωγὸς ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια τοῦ μαθητοῦ τὴν πάσαν αἰτίαν, ἣτις ἐμπορεῖ νὰ τὰ βλάψῃ, καὶ νὰ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ τὰ ἐνδυναμώσῃ καὶ νὰ τὰ τελειοποιήσῃ. Ἐδῶ λοιπὸν ἀναφέρονται μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν κανόνων καὶ ὅσα εἴπαμεν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν περὶ αἰσθητικῆς ('Ἐμπ. Ψυχ. 4Α', 4Β'), καὶ εἰς τὴν Λογικὴν. (Λογικ. Σ4Θ', Γ').

ΛΑ'. Ὅμοῦ μὲ τὴν γύμνασιν τῆς αἰσθητικῆς πρέπει νὰ γίνεσθαι συγχρόνως καὶ ἡ τῆς προσοχῆς ('Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΝΑ'). διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀναγκαίων κανόνων.

α'. Στρέφε τὴν προσοχὴν τοῦ παιδίου μόνον εἰς πράγματα ἀνάλογα τῶν δυνάμεών του· εἰς τοὺς πρώτους χρόνους ἐνασχέλειτο μόνον εἰς τὰ αἰσθητὰ, ἀφίνων τὰ ἀφηρημένα, καὶ ὑπὲρ αἰσθησιν, τὰ ὅποια δὲν δύναται ν' ἀντιληφθῇ τὸ ἀγύμναστον του πνεῦμα.

β'. Μὴ ἐκτείλῃς τὴν προσοχὴν του κατ' ἀρχὰς πολλὴν ὥραν, ὥστε νὰ τὸ βαρύνῃς, ἀλλ' ὅσον μόνον νὰ τέρπεται ἡ ψυχὴ του ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα πράγματα.

γ'. Ὅσον πλέον εἶναι ἀγύμναστοι αἱ ψυχικαὶ του δυνάμεις, τόσον πλέον ἀπέφυγε τὸ νὰ τὰς προσκλύνῃς εἰς πολλὰ ἐν ταυτῷ πράγματα· διότι χάνει τὴν ἐπίτασίν τῆς ἢ προσοχῆς· ὅταν, φερ' εἰπεῖν, τοῦ θεικνύης εἰκόνας γραμμένας εἰς βιβλίον, μὴ τοῦ φυλλολογῆς ὅλον τὸ βιβλίον· διότι ἀποκάνει τελευταίου ἢ προσοχῆς του, καὶ δὲν τοῦ προξενεῖ καμμίαν τέρψιν· οὐδ' εἰς ταμειῖα φυσικῆς ἱστορίας πρέπει νὰ εἰσάγῃς τὸν παῖδα, διὰ νὰ τὸν κάμῃς προσεκτικὸν εἰς φυσικὰ ἀντικείμενα· ἐκτὸς τοῦ ταμείου δύναται νὰ προσέχῃ καλῆτερα εἰς ὀλίγα κατ' ἀρχὰς πράγματα.

δ'. Φέρε τὴν προσοχὴν του εἰς πράγματα, τὰ ὅποια διεγείρουσιν τὴν ἐνέργειαν τῶν ψυχικῶν του ἐνδύμεων συμφώνως μετὰ τὰς παιδικὰς του ἐννοίας καὶ κλίσεις· διότι κατ' ἄλλον τρόπον διασκεδάζεται ἡ προσοχή του ἄλλου· καὶ ζημιώνεται τὰ μέγιστα, ἐὰν τοῦ γένη ἕξις ἢ διασκεδάσις (Βλέπε καὶ Λογ. ΤΕ', ΤΖ').

ΛΒ'. Εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς φαντασίας πρέπει νὰ δίδῃ πολλὴν προσοχὴν ὁ παιδαγωγός· διότι οὔτε νὰ τὴν ἀμελή παντάπασι πρέπει, ἀποβάλλων πᾶν ποιητικὸν καὶ ὑπὲρ ἐννοίαν, ὡς τὰχα φανησιασμῷ παραίτιον· οὔτε νὰ τὴν ἐπιτείνῃ κατ' ὑπερβολὴν. Ἐ' ἐδῶ λοιπὸν μεσότης εἶναι τὸ ἄριστον. Διὰ τοῦτο ὁ παιδαγωγός πρέπει νὰ παρατηρῇ τὸν μαθητὴν του, ἐὰν ἡ φαντασία του περιπατῇ συμφώνως μετὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἢ προσπαθῇ νὰ περάσῃ καὶ τοὺς ὄντα, ἐὰν ἐν γένει περιπατῇ σκόπιμον ὁρόμον, ἐὰν συμβιβάζεται μετὰ τὸν σκοπὸν τῆς Ἠθικῆς, καὶ ἐὰν κλίνῃ εἰς φανησιασμὸν, καὶ ἐξιππασμέν· διότι καθὼς εἶναι βέβαιον, ὅτι πρέπει νὰ μυωπισθῇ καὶ νὰ διεγερθῇ ἡ νωθρὰ καὶ δυσκίνητος φαντασία εἰς τὸ νὰ ἐμψυχωθῇ καὶ νὰ γένη χρήσιμος ὑπουργός τοῦ ἀνθρώπου· ἐπίσης εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι πρέπει νὰ οικονομηθῇ ἢ ἄκρατος καὶ ἄτακτος, ἢ γονυ ὅχι νὰ ταπεινωθῇ καὶ νὰ ἐξασθενισθῇ, ἀλλὰ νὰ ἐδηγηθῇ εἰς εὐγενικὰ καὶ ὠφέλιμα ἀντικείμενα, καὶ, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ βαλθῇ εἰς ἰσορροπίαν πρὸς τὰς ἐνεργείας τῶν ἐπιλοίπων πνευματικῶν ἐνδύμεων.

ΛΓ'. Ἡ καλλιέργεια τῆς μνήμης σκοπὸν ἔχει, ὅσπερ ὁ μαθητὴς νὰ διατηρῇ ζωηρῶς τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἐννοίας καὶ ιδέας, νὰ τὰς διατάσῃ, καὶ νὰ τὰς ἀναγνωρίξῃ εὐκόλως, καὶ νὰ τὰς ἀναυδῶν ἀκόπως καὶ πιστῶς καὶ εὐτελῶς· εἰς τὴν ἀσκίαν τῆς μνήμης πρέπει ὁ παιδαγωγός ν' ἀποφεύγῃ ὄντα ὑ-

περιβλήσῃ, δηλαδή μὴτε νὰ καταβαρύνῃ τὴν μνήμην τοῦ νέου με πολλὰ πράγματα, ἐνῶ ἀκόμη εἶναι πολλὰ τρυφερός, μὴτε νὰ τὴν παραμελῇ παντάπασι· ἴσως εἶναι χρήσιμον νὰ τηρῇ περὶ τοῦτου τοὺς ἐφεξῆς κανόνας.

ΛΔ'. α'. Νὰ μὴ γυμνάσῃ τὴν μνήμην πρόηρα, ἐπειδὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ πρὶν ἐμβῆσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἱκαναὶ ἔννοιαι, καὶ ἐπιξεργασθῶσιν ἀπ' αὐτὴν.

β'. Νὰ μὴ γυμνάξῃ μόνον τὴν μνήμην, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ἄλλην τινα, ἢ πλειοτέρας πνευματικὰς δυνάμεις.

γ'. Νὰ μὴ τὴν γυμνάξῃ με ζήμειαν τῶν ἄλλων πνευματικῶν δυνάμεων.

δ'. Εἰς ταύτην τὴν γύμνασιν ν' ἀπέχη ἀπὸ πᾶν εἶδος παιγνιδίου.

ε'. Νὰ γυμνάξῃ ὄχι μόνον τὴν λεκτικὴν μνήμην, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν πραγματικὴν.

ς'. Νὰ γυμνάξῃ συχνάκις τὴν πραγματικὴν μόνον μνήμην, χωρὶς νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέσον τὴν λεκτικὴν.

ζ'. Νὰ προάγῃ τὰς τῆς μνήμης γυμνάσεις κατὰ τοὺς γενικοὺς βαθμοὺς τῆς νοητικῆς τοῦ μαθητοῦ μορφώσεως ἀπὸ τὰ εὐκολώτερα εἰς τὰ δυσκολώτερα.

η'. Νὰ μὴ ἀποδίδῃ πολλὰ μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν φυσικὴν μνήμην εἰὰ νὰ μὴ παρασυρθῇ ὁ μαθητὴς εἰς τὸ νὰ ἐπιδεικνύεται μ' αὐτὴν, καὶ νὰ ἐπιθεμελιούη εἰς αὐτὴν μόνην πᾶσας τῆς προκοπῆς του τὰς ἐλπίδας.

θ'. Τὴν ἐκ φύσεως ἀσθενῆ μνήμην νὰ γυμνάξῃ ἀδιακόπως, χωρὶς ὅμως βίαια καὶ στενοχωρητικὰ μέσα (βλέπε καὶ Ε'μπ. Ψυχ. ΡΜΖ — Λογικ. ΤΓ, ΤΔ').

ΛΕ'. Σκοπὸς εἶ τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦς καὶ τῆς κρίσεως εἶναι, ὥστε ὁ παιδαγωγούμενος νέος νὰ κατασταθῇ εἰς

τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς ὀριμότητός του ἰκαίως νὰ τοῦ αὐτός, καὶ νὰ μάθῃ νὰ καταστήσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῶν γνώσεών του ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ ξένην αὐθεντίαν καὶ ἀξιοπιστίαν. Ἀπάτη εἶναι νὰ στοχάζεται ὁ παιδαγωγὸς, ὅτι μόνον εἰς ἐπιστημονικὰ πράγματα ἔμπορεῖ νὰ γυμνασθῇ σκοπίμως ὁ νοῦς καὶ ἡ κρίσις. Τὰ συνήθως συμβαινόντα εἰς τὴν ζωὴν, τὰ φαινόμενα εἰς τὴν φύσιν, καὶ τὰ συγχρόνως γινόμενα πρᾶγματα περιέχουσιν ἀρθουωτάτην ὕλην, ὥστε ν' ἀπασχολήσωσι καὶ νὰ τραχίσωσι τὸν νοῦν τοῦ παιδός, μάλιστα εἰς τὰς μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ συνομιλίαις.

ΛΣ'. Ἄς συνηθίζῃ ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὰς ἀναγνώσεις σύγκαιρα τοὺς παῖδας, εἴτινες μέλλουν νὰ ἐπιβῶθουν εἰς τὴν παιδείαν, καὶ εἶναι προσδιωρισμένοι εἰς ἐπιστημονικὰς ἀσχολίας· πρέπει ἴμως νὰ κάμνῃ μὲ πολλὴν προσοχὴν τὴν τῶν ἀναγνώσεων ἐκλογὴν, καὶ νὰ παρατηρῇ πάντοτε τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον ἀναγινώσκει ὁ μαθητὴς, καὶ ποῖαν ἐπιρροὴν κάμνουν τὰ ἀναγιγνωσκόμενα εἰς τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν του μόρφωσιν.

ΛΖ'. Ἡ τοῦ Λόγου καλλιέργεια ἀπαιτεῖ κατὰ μὲν θεωρίαν νὰ συνάπτῃ ὁ μαθητὴς τὰς διαφόρους ὕλας τῶν γνώσεών του, καὶ νὰ τὰς διατάσῃ εἰς ἓν ὅλον· κατὰ δὲ τὴν πράξιν νὰ γείνῃ δεξιὸς καὶ ἐπιτήδειος ὥστε νὰ θέλῃ αὐτὸς καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅλα τὰ ἔργα του νὰ διευθύνῃ εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους σκοποὺς τῆς ζωῆς του νὰ καθυποβάλλῃ καὶ νὰ ὑποτάσῃ εἰς τὸν ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν τῆς τῶν ἡθικῶν πράξεων ἐκτελέσεως.

ΛΗ'. Εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀγωγὴν ἀνήκει καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γλώσσης· διότι εἰς πάντα ἄνθρωπον ἡ γλῶσσα εἶναι ἀναπόσπαστος τῆς πνευματικῆς του μορφώσεως· εἰάν τὸ πνεῦ-

μα του εἶ.αι πλούσιον καὶ εὐτακτον, θέλει εἶσθαι καὶ ἡ γλῶσσα του πλούσια καὶ ἀκριβής· εἰάν αἱ γνώσεις του συνέχωνται καὶ ἀλληλουχῶνται εἰς ἓν ὅλον, καὶ ἡ γλῶσσα θέλει ἐκφράζειν τὰ μέρη τῶν γνώσεων μὲ συνέχειαν καὶ ἀλληλουχίαν· ἐν γένει δὲ ἡ τῆς γλώσσης ἀνάπτυξις κρέμαται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν ὄλων ὁμοῦ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ μάλιστα τοῦ Λόγου καὶ τῆς φαντασίας· ἀλλ' ὅμως ἀνέγκουσι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης ἰδιαιτέρως τὰ ἐρεθῆς· αὐστηρὰ προσοχὴ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν λαλητικῶν ὀργάνων, εἰς τὴν ὀρθότητά τῆς προφορᾶς, εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τῶν λαλουμένων καὶ εἰς τὴν ἔγγραφον ἐκθεσιν τῶν διανοημάτων. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον γίνεται κατὰ πάντα ἐγκρατῆς τῆς γλώσσης ὁ παιδαγωγούμενος.

ΛΘ'. Ἡ αἰσθηματικὴ ἀγωγή περιλαμβάνει ὅλας τὰς προπαρασκευὰς καὶ ἀσκήσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται ἡ ἀκριβὴς αἰσθησις καὶ μάλιστα ἡ κρίσις τοῦ ὑψηλοῦ. Ἐάν ἡ αἰσθησις αὕτη μέλλῃ νὰ ἀναπτυχθῆ συμφώνως καὶ ἀναλόγως μὲ τὰς θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς δυνάμεις του, ὥστε, ὅταν ὠριμάσῃ ὁ νέος καὶ θεωρητικῶς καὶ ἠθικῶς, νὰ ἐνεργῇ ἑναρμονίως καὶ πρὸς τὰ θύω, πρέπει νὰ προσέχη ὁ παιδαγωγὸς μὴ πέσῃ ὁ μαθητῆς του εἰς κακαιοθησίαν ἢ φηνητισμὸν, ἢ μὴ ἐκδοθῆ ὄλος εἰς τὰ καλὰ, μὲ τὰ ὅποια εὐφραίνονται ἢ ἀσωτεύουσι αἱ λεγόμεναι λαμπραὶ συναναπτροφαί· ἄς φροντίξῃ μάλιστα νὰ τοῦ ἐνδυναμώσῃ, ὅσον δύναται, τὸ ἠθικὸν αἰσθημα, ἀπὸ τὸ ὅποιον κρέμαται ἡ τιμὴ τῆς ἀληθείας, ἡ ἰσχὺς τῶν ἐκφράσεων τοῦ συνειδότος, τὸ ἀκαταμάχητον κράτος τῶν αἰσθημάτων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος, τὸ ἐσωτερικὸν αἰσθημα τῆς φιλανθρωπίας, καὶ μάλιστα ἡ διάπυρος πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη.

Μ'. Μετὰ τὸ ἠθικὸν αἰσθημα πρέπει νὰ τοῦ ἀναπτύξῃ

314 ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ.

καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις αὕτη γίνεται ἀπὸ τὸν παιδαγωγόν, εἰάν κάμνη προσεκτικὸν τὸν μαθητὴν του εἰς ὅσα τέχνη καὶ φύσις ἔχουσιν ὑψηλὰ καὶ καλὰ. Εἰς τοὺς παλαιούς ποιητάς καὶ ῥήτορας, καὶ εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἐκ διαφόρων ἔθνων προσπεῖ νὰ τὸν εἰδείξῃ τὰ ἀληθινὰ κάλλη καὶ ὑψηλὰ τοῦ λόγου. Ἡ Μουσικὴ καὶ ἡ Ζωγραφικὴ, καὶ ὅλαι ἐν γένει αἱ ὀνομαζόμεναι καλαὶ τέχναι πρέπει νὰ τὸν γυμνάσῃ νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν τοῦ καλοῦ εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ ἔργα τῶν τεχνῶν. Εἰς ὅλα ταῦτα βίβαια δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὐαχρησθῇ· μὲ ὅλου τοῦτο ἀπ' ὅλα δύναται νὰ ἔχη μετρίαν τινα εἴδησιν καὶ ἀσκησιν.

ΜΛ'. Ἡ ἀπόκτησις τῶν αἰσθηματικῶν τούτων γνώσεων εἶναι πολλὰ χρησίμος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅταν τὰς μεταχειρίζεται μὲ ἀνθρωπίνην ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα, καὶ ὅχι μὲ ἀποτρέπαιον ἐπίθεξιν καὶ ἀλαζονείαν· ὅταν εὐρεθῇ εἰς συναναστραφὰς δὲν ἐξίππάξεται χωρικῶς ἀπὸ πᾶν καλοῦ τῆς τέχνης ἔργου· αὐτὸς μένει ἀναίσθητος καὶ ἀκίνητος, ὡς λίθος, εἰς ὅσα κινουσι τὴν ἐυαρέστησιν τῶν στολισμένων καὶ γυμνασμένων ἀνθρώπων. Τὸ ἀπειρόκαλον καὶ ὠμὸν καὶ χωρικὸν ἦθος σημαίνει ταπεινώσιν τῆς ἀνθρωπίνης οὐξίας. Παρεκτός τούτου, ἔχουσιν αἱ καλαὶ τέχναι μεγάλην ἐπιρροίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὰ ἦθη τοῦ ἀνθρώπου. ὅς τις θακρύνει τὸ καλὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸ ἀγαθόν· ὅς τις ἔχει κλίσιν νὰ ἱλαρύνεται ἀπὸ τῆς Μελοποιήσεως τὰ ἔργα, ποτὲ δὲν θέλει ἀφήσει τὴν καρδίαν του νὰ ἀγρευθῇ τόσον, ὥστε νὰ ἐπιχαιρεκαῖῃ εἰς τὰς ἐτυυχίας τῶν ἄλλων, ἢ νὰ φθονῇ τὰς ἐτυυχίας των. Εἶναι λοιπὸν καὶ μέσου ἠθικῆς ἀσκήσεως ἡ αἰσθηματικὴ ἀγωγή, εἰάν γείνη συμμέτρως μὲ τὰ διαβήματα τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ Λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῆς πρακτικῆς ἀγωγῆς.

ΜΒ'.

Η' πρακτικὴ ἀγωγή περιέχει ὅλας τὰς προπαρασκευαίας καὶ ἀσκήσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος φθάνει εἰς τὸ νὰ ὑποτάξῃ ὅλους τοὺς μερικοὺς του σκοποὺς εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικῆς, ἢ ἕως οὗ νὰ λάβῃ ἠθικὸν καὶ ἐνάρετον χαρακτήρα. Εἰς τὴν πρακτικὴν λοιπὸν ἀγωγὴν ἐνέονται ὅλα τὰ τέλη καὶ πέρατα τῆς ἀγωγῆς· διότι, ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ πράξις εἶναι ὁ ἔσχατος τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς, ὅς τις ἐμπεριλαμβάνει ὑφ' αὐτὸν ὅλους τοὺς ἄλλους σκοποὺς· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ νοητικὴ καὶ ἡ αἰσθηματικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ ἐπιειδύωνται πάντοτε, καὶ νὰ συμπέπτωσιν εἰς τὴν πρακτικὴν ἀγωγὴν.

ΜΓ'. Σύγκαιρα πρέπει ὁ παιδαγωγὸς νὰ εὐσπεύρῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ μαθητοῦ τὰ ἠθικὰ φρονήματα· σύγκαιρα πρέπει νὰ τοῦ ἀποδεικνύῃ, ὅτι ὅλαι αἱ φυσικαὶ ὀρμαὶ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ καθυποτάσσωνται εἰς τὸν πρακτικὸν Λόγον, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν φύσιν τοῦ συνειδήτου μετ' ὅλην του τὴν ἰσχὺν εἰς τὸν ἔτι ἀδιάφθορον μαθητὴν του. Σύγκαιρα πρέπει νὰ καθυποστρωνύῃ στερεὰς ἀρχὰς καὶ βλάσεις τῆς ἠθικῆς πρὶν διασείσωσι τὰς ἀρχικὰς του διαθέσεις πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ δύναμις τοῦ κακοῦ παραδείγματος, καὶ ὁ ἐκμαυλισμὸς, καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς κακῆς συνηθείας καὶ τοῦ ἐγώισμου.

ΜΔ'. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ παιδαγωγὸς νὰ παρατηρῇ ἀκριβῶς καὶ τὴν κρᾶσιν τοῦ μαθητοῦ του, καὶ τὰ ἐλαττώματα,

εἰς τὰ ὁποῖα ἔμπορεῖ νὰ τὴν παρασύρῃ ἢ κρᾶσις του. Μὲ τοῦ-
του τὸν τρόπον ἔμπορεῖ νὰ εἰευθύνῃ καὶ νὰ κυβερνᾷ τὴν ἠθι-
κὴν του ἀνάπτυξιν καὶ μέρψωσιν κατὰ τὴν ἀτομικὴν του ἰδιο-
συκρασίαν· καὶ νὰ τὸν ἐξυψώσῃ κατ' ὅλην εἰς τὴν τοῦ χα-
ρακτῆρος σταθερότητα, χωρὶς τὴν ὁποῖαν τὴν ἀδυνατίω εἶναι
νὰ κατανοηθῇ καμμία ἠθικὴ ὠριμότης, οὐδὲ νὰ γείνη ὑψηλο-
τέρα τις χρησιμότης εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος.

ΜΕ'. Ἡ δὲ θεητικευτικὴ ἀγωγή περιλαμβάνει ὅλους τοὺς
κανόντας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκτᾷ ὁ μαθητὴς ὁρθὰς ἰδέας περὶ
Θεοῦ καὶ θεῶν πραγμάτων. Πρέπει δὲ νὰ ἔχη βάσιν τὴν πρά-
ξιν τοῦ ἀγαθοῦ, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ὑπέρτατον καὶ
ἐξουχον ἀγαθόν. Τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διδά-
σκῆται περὶ Θεοῦ ὁ μαθητὴς, πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸν
νοῦν καὶ εἰς τὴν καρδίαν· πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴν πρόνοιαν
τοῦ Θεοῦ, ὅς τις διοικεῖ καὶ κυβερνᾷ ὅλον τὸ πᾶν· καὶ ἀπὸ
τὴν θεῖαν του ἀγαθότητα, διὰ τὴν ὁποῖαν ἀνατέλλει τὸν ἥλιόν
του ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχει καὶ διὰ τοὺς ἀγα-
θοὺς καὶ διὰ τοὺς πονηροὺς· καὶ κατ' ὀλίγον νὰ τοῦ ἐρμηνεύ-
ωνται, ὅσον εἶναι δυνατόν εἰς τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, τὰ ὑ-
πὲρ λόγου καὶ ἔννοιαν μυστήρια.

ΜΣ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀγωγή, καθὸ τοιαύτη, σκοπὸν ἔχει
τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν καὶ γυμνασίω τῶν τοῦ παιδὸς δυνάμεων
ἕως οὗ νὰ φθάσῃ τὸν τῆς ἠθικῆς σκοπόν, ὅς τις εἶναι ὁ ἔσχατος
τῆς παιδαγωγίας σκοπός· πρέπει νὰ εἶναι καὶ μέσα, διὰ τῶν
ἐποίων αἱ παιδικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ἢ θέλουσι νὰ ἀπομακρυν-
θοῦν ἀπὸ τῆν φυσικῆν των φορὰν, ἢ εὐρέθησαν ἀπομακρυσμέ-
ναι, τὸ μὲν νὰ ἐμποδιζῶνται ἀπὸ ταύτην τὴν ἀπίστασιν, τὸ δὲ
εἰς ἐπαναφέρονται εἰς τὸν ὁρθὸν δρόμον, καὶ νὰ κρατῶνται στα-
θερῶς εἰς αὐτόν. Τὰ μέσα ταῦτα ὀνομάζονται κανόνες τῆς παι-

θρασύτητας· ἡ δὲ παιδαρχία ἔμπορὲν γὰ εἶναι ἢ ἀποφατικὴ ἢ καταφατικὴ.

ΜΖ'. Καὶ ἡ μὲν ἀποφατικὴ παιδαρχία ὑψίσταται εἰς τὸ γὰ προσέχη ὁ παιδαγωγὸς μὲ ἐπιμελῆ παρατήρησιν τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἀναφαίνονται αἱ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ· τοῦ, μήπως ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν καὶ μέρωσιν· ἡ δὲ καταφατικὴ ἐπαναφέρει εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον τὰς δυνάμεις ἐκείνας, αἵ τινες ἀπεμακρύνθησιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνάπτυξιν.

ΜΗ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ παῖδες εἶναι καθ' ὑπερβολὴν διάφοροι ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν φανέρωσιν τῶν δυνάμεων τῶν· διὰ τοῦτο καὶ οἱ κανόνες τῆς παιδαρχίας πρέπει γὰ ἐπιστηριζόμενοι εἰς τὰς ἀτομικὰς ταύτας διαφορὰς τῶν παιδαγωγουμένων· καὶ γὰ μεταχειρίζεται ὁ παιδαγωγὸς ἕκαστον πρόσωπον κατὰ τὰς ἀτομικὰς του ιδιότητας, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα, τὸ ὅποιον πρόκειται γὰ λύσθαι, εἶναι γὰ ἐσθητικὴ ἕνα ἕκαστον παῖδα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικῆς καὶ εἰς τὴν χρησιμότητα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, μεταχειριζόμενος εὐστόχως καὶ ἀρμοδίως τὰς ἐμφύτους ἐνὸς ἑκάστου διαθέσεις· Οἱ κανόνες λοιπὸν τῆς παιδαρχίας οὐ δύναται γὰ ἐκτεθῶσι καθολικῶς, διὰ τὰς ἀπειραρίθμους ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν παιδαγωγουμένων· ἔμπορὲν δὲ γὰ τοὺς προσδιορίσθαι εἰς καθένα ἢ φρόνησις καὶ ἐμπειρία τοῦ παιδαγωγοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ἑκάστου ιδιοτήτων καὶ ἄλλων περιστάσεων.

Σημείωσις. Διὸ πρέπει δεῦν συγχέωσθαι οἱ κανόνες τῆς παιδαρχίας μὲ τοὺς κανόνες αὐτῆς τῆς ἀγωγῆς· οἷον οἱ μὲν πρῶτοι εἶναι μέγα, οἱ δὲ δευτεροὶ σκοπῶν· διὰ τοῦτο δεῦν πρέπει γὰ στοχασθῶμεν ὅτι ἡ ἀγωγή στέκει ὅπως εἰς τὸ γὰ φέρωμεν εἰς τὴν παιδαρχίαν τοὺς παῖδας· ἀλλὰ μάλιστα ἡ ἀγαθὴ παιδαγωγία πρέπει κατ' ὀλίγον ὑ' ἀναδείξει περισσοὺς τοὺς κανόνες τῆς παιδαρχίας, καὶ γὰ μὲν αὐτὴ μὲν πρὸς χριστολογία τοῦ βίου εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικῆς τοῦ μέρωστος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ παιδαγωγικῶν ποινῶν καὶ βραβείων.

ΜΘ΄.

Σκοπὸς τῶν παιδαγωγικῶν ποινῶν εἶναι ἄλλος, εἴμῃ ἢ βελτιώσει τοῦ παιδὸς μαθητοῦ· ἔργον τῶν ποινῶν εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς ἀποπλανημένας ἐνεργείας τοῦ νέου εἰς τὸν φυσικόν του δρόμον, καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς τὸν παιστὴν ἀπὸ τῆς πλάνης του. Ἐδῶ χρειάζεται μεγάλη παιδαγωγικὴ σοφία καὶ πολυπειρία διὰ νὰ προσδιορίσῃ ὀρθῶς, Ἐὰν πρέπει νὰ βληθῶσιν εἰς πρᾶξιν αἱ ποιναι, καὶ νὰ τὰς ἀποφασίσῃ κατὰ τὰς ἀτομικὰς ιδιότητας τοῦ παιδίου, καὶ νὰ τὰς ἐκτιμήσῃ κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἐπίτασιν, καὶ κατὰ τὴν αὐξητικόν του, εἰάν ἐπαναλήφθῃ τὸ σφάλμα.

Ν΄. Εἰς ὅλα ταῦτα πρέπει ὁ παιδαγωγὸς νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀρχὴν ταύτην. Νὰ εὐρεθῇ ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ ἀφορμὴ τοῦ σφάλματος πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ παιδαγωγικὴ ποινὴ εἶναι τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμποδίζεται εἰς τὸ ἐξῆς ἡ κακὴ τοῦ μαθητοῦ πρᾶξις, πρέπει νὰ εἶναι συνδεδεμένη μὲ αὐτὴν καὶ ἡ ἐξεξῆς ἀρχή. Ἀπὸ ὅλας τὰς ποινὰς πρέπει νὰ ἀποδοκιμάξῃ καὶ νὰ ἀποβάλλῃ ἡ ἀγαθὴ παιδαγωγία τὰς ὀνομαζομένας σωματικὰς, καὶ νὰ τὰς μεταχειρίζεται μόνον εἰς ἀναγκασιότατα περιστασια, ἢ γινῶσκειν ὅπου εἶναι μὲν ἄλλο καὶ μὲν μὲν κατὰ τῆς τοῦ μαθητοῦ ἐξαγωγῆς, καὶ ψυχρῶσεως παντὸς ἀγαθωτέρου αἰσθήματος.

ΝΑ'. Ἡ σωματικὴ ποινὴ μόνου κολάζει, ἀλλὰ δὲν βελτιώνει τὸν ἄνθρωπον· καὶ εἶναι ἔργον πολλὰ ὑπεροπτικόν, καὶ ἐξουθενωτικόν τῆς ἀνθρωπότητος· κατακρημνίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τῶν κτηνῶν κατάστασιν, καὶ δὲν τὸν ἀνακαλεῖ εἰς τὴν εὐθεταν ἰδὸν μὲ μέσα ἑλκυστικά τῆς θελήσεως· καὶ οἱ μαθηταί, οἵτινες συνηθίσουν νὰ ῥαβδιζῶνται, χάνουσι σχεδὸν ὀλοκλήρως τὸ τρυφερόν ἐκείνο τῆς τιμῆς αἴσθημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἔμπορεῖ νὰ τελεσφορήσῃ θαυμασίως ἡ ἀγωγή. Καυόνες τῶν παιδαγωγικῶν ποινῶν ἔμποροῦν νὰ εἶναι οἱ ἐφεξῆς.

ΝΒ'. α'. Νὰ μὴ γίνεταί ἡ ποινὴ πρὶν καταλάβῃ ὁ παιδαγωγὸς, ὅτι αὕτη μόνη εἶναι τὸ σκόπιμον μέσον νὰ διαρθρῶσθαι τὸν πταίστην· καὶ ἂν γείνη, νὰ εἶναι ἀκριβῶς ἀνάλογος μὲ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τοῦ πταίστου.

β'. Ἐὰν ἡ πράξις, ἣτις πρέπει νὰ κολασθῇ, δὲν προήλθεν ἀπὸ διαφθορὰν τῶν ἡθῶν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ κακὴν συνήθειαν ἢ συναρπαγὴν, ἢ ἀμέλειαν, ας μὴ εἶναι ἡ ποινὴ ἄλλο τίποτε, εἰ μὴ τὸ νὰ πληροφορηθῇ ὁ παῖς ποῖα κακὰ ἀποτελέσματα ἔμπορεῖ νὰ ἐπιφέρῃ τοιαύτη τις πράξις εἰς τὸν πταίοντα, ὅταν ἐμβῇ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν.

γ'. Ἐπειδὴ ἡ ποινὴ πρέπει νὰ γείνη, ὅταν ὁ μαθητὴς παρεκτραπῇ ἀπὸ τὸν φυσικὸν δρόμον τῆς ἡθικῆς ἐνεργείας του· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεταί καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ φύσις αὐτῆ, ἢ συνἀπαθῶς καὶ μὲ συνείδησιν τοῦ μόνου σκοποῦ τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ μαθητοῦ, καὶ ἐπομένως χωρὶς θυμὸν, χωρὶς ἐπιχαιρεκακίαν, χωρὶς φιλέκδικον ἡθὺς, ἀταξίαν καὶ ἡλιθίως· ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ φαίνεται εἰς τὴν ποινὴν ὡς τὸ ἀπὸ τὸν μαθητὴν ἀδικηθεῖν πρόσωπον· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκτελήτῃν κρίσει μὲ σεμνότητα καὶ μὲ ἀξί·μα· δὲν πρέπει νὰ τιμωρῇ διὰ τοῦτο, διότι αὐτὸς εἶναι κακοδιάθετος καὶ υποχωροερακός·

οὐδὲ γὰρ τιμωρῆ τὸ σφάλμα, τὸ ὅποιον ἐγείναι εἰς ἄλλον καιρὸν· πρέπει ὅτι ἀφίνη τὴν ἐκτελεσθεῖσαν ποινὴν γὰρ κάμνη ἀνευ-
οχλήτως τὴν ἐνεργεσίαν τῆς εἰς τὸν κολασθέντα, χωρὶς γὰρ ἐ-
μιλῆτε πλεονεξίαν περὶ αὐτοῦ· χωρὶς γὰρ τὸν ἐπιπλήτην ἢ γὰρ τὸν
φροβερῆν περισσότερο, ἢ γὰρ τὸν ταλαιῶν ὡς τιμωρηθέντα, ἢ
γὰρ τὸν παρηγορῆ καὶ γὰρ τὸν καθησυχάζει.

δ'. Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει γὰρ παρατηρῆ ποιῶν ἀποτελέ-
σμα ἔκαμεν ἢ ποινὴ εἰς τὸν μαθητὴν.

ε'. Αἱ ποιναὶ πρέπει γὰρ ἐξιστάζονται καὶ γὰρ ἐκλέγονται
ψυχολογικῶς· οἱ ἐλεγχοὶ καὶ αἱ κατασχύναι ἀποτελοῦν πλειό-
τερον ἀγαθὸν εἰς τὰς εὐαισθητοὺς καρδίας παρὰ αἱ σκληραὶ
ποιναί.

ς'. Κινήσεις τινὰς καὶ ἀταξίας τῆς κράσεως δὲν πρέπει γὰρ
τιμωρῆ οὐδὲ γὰρ ἐλέγχῃ πάραυτα ὁ παιδαγωγός· ἀλλὰ (μετὰ
παρέλευσιν ἴσως τινῶν ἡμερῶν) γὰρ κάμνη τὸν μαθητὴν προεκ-
τικὸν εἰς αὐτάς.

ζ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα παιδαγωγικὴ ποινὴ σκοπὸν ἔχει τὴν
τοῦ μαθητοῦ βελτίωσιν· διὰ τοῦτο ὁ παιδαγωγός, εὐθὺς ἀ-
ποῦ καταλάβῃ ὅτι ὁ τρόπος, μετὰ τὸν ὅποιον ἐπροσπάθησε γὰρ φέ-
ρῃ τὸν μαθητὴν εἰς πειρασχίαν, δὲν εἶναι ἀνάλογος μετὰ τὰς
ἀτομικὰς τοῦ ἰδιότητος, πρέπει εὐθὺς γὰρ τὸν μεταβάλλῃ, καὶ
γὰρ μεταχειρισθῆ ἄλλον.

η'. Ἐάν ἢ παιδαγωγία δὲν δύναται ὅτι ἀποφυγῆ τὰς
ποινας, εὐλόγως πρέπει γὰρ μεταχειρισθῆ καὶ τὰ παιδαγωγικὰ
βραβεῖα· εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι προσδιορι-
σμένος γὰρ ἐκτελεῖν τὸ ἀγαθόν, διὰ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἔταν
φθάσῃ εἰς τοῦτο τὸ ὕψος τῆς ἐλευθέρου τοῦ ἐνεργείας, δὲν ἔχει
χρείαν κινήσεως ἐξωτερικῆς παρακινήσεως εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν
καθηκόντων του· Ἐπειδὴ δὲ οἱ παῖδες καταγίνονται διὰ τῆς ἀ-

γωγῆς νὰ φθάσωσιν ἐκεῖνον τὸν ὑψηλότερον ἠθικὸν βαθμὸν, κ' ἐκεῖνη τὴν ἀσφάλειαν καὶ σταθερότητα τῶν πράξεών των· διὰ τοῦτο εἶναι χρήσιμα καὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς σκοπέμουτων ἐνεργείας εἰς ταύτην τὴν προπαρασκευαστικὴν περίοδον, καθότι ἐνθαρρύνουσι τὸν παῖδα εἰς τοὺς κόπους του, καὶ εὐκαλύπτουσι τὴν παιδαγωγικὴν ἀσχολίαν.

ND'. Ἄλλὰ πρέπει καὶ τὰ βραβεῖα νὰ ἐκτιμῶνται κατὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ βραβευομένου, καὶ νὰ γίνωται περὶ-σμένως, καὶ δικαίως, ἤγουν ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν πράξεων. Τῶν ἀγαθῶν ἔργων βραβεῖα εὖν πρέπει νὰ δίδονται, ἐπειδὴ ἡ ἀξία τῆς ἀρετῆς εἶναι ἀνεκτίμητος, ὡς ἀπόλυτος· βραβεῖα δὲ τῆς ἐπιμελείας πρέπει νὰ διανέμωται εἰς τοὺς μαθητὰς, καὶ ἐν ταυτῷ νὰ τοὺς ἐνθουσιάζῃσι, νὰ μὴ ἐκλαμβάνωσι τὸ βραβεῖον ἀμοιβὴν τῆς τελειότητός των, ἀλλὰ πορκίνησιν τῆς δεικνυομένης προθυμίας των εἰς τὸ νὰ καταταθῶσι τέλειοι. Πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ παρατηρῆ ὁ παιδαγωγὸς ποῖαν ἐνέργειαν ἔκαμε τὸ βραβεῖον εἰς τὸν βραβευθέντα μαθητὴν, διὰ νὰ οἰκονομῇ εἰς πολλὰς περιστάσεις τὰς πράξεις του.

NE'. Τὰ βραβεῖα εὖν πρέπει νὰ εἶναι μικροπρεπῆ καὶ οὐδαμνὰ πράγματα, ὑποῖα νὰ εὐφραίνωσι τὰς αἰσθήσεις τῶν νηπίων· ἀλλὰ νὰ εἶναι συνδεδεμένα μετὴν τιμὴν καὶ ὑπόληψιν, τὴν ὁποῖαν ἔχουν οἱ βραβευταὶ εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ εἶναι μέρος τρόπου τινα τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὑποῖων τελειοποιεῖται ὁ μαθητὴς εἰς τὴν παιδείαν καὶ ἀρετήν. Τιμὴ δημοσίως γινομένη, ἔπαινος τῆς ἐπιμελείας, ἐγκόλπια διαφόρα, βιβλιάρια ἀρμόδια εἰς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας κτ. ἐμποροῦν νὰ χρησιμεύωσιν ὡς βραβεῖα τῆς ἐπιμελείας. Ἄλλ' ὁ ἀκριβέστερος τούτων προσδιορισμὸς γίνεται ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ ἐμπειρίαν τοῦ παιδαγωγοῦ ἀναλόγως μετὰς περιστάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῆς τοῦ πολίτου ἀγωγῆς· καὶ τῆς τῶν κορασίων.

ΝΣ΄.

Οταν ὁ ἄνθρωπος παιδαγωγηθῆ, καθὼς πρέπει, γίνεται καὶ χρηστὸς πολίτης· εἴτε ἔμπορεῖ νὰ χρητιμεύσῃ εἰς πάνταν πολιτικὴν ὑπουργίαν, ἐὰν δυνατέξῃ καὶ μορφώσῃ ὁρμονικῶς ὅλας τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς του δυνάμεις· εἰὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἄλλη τις ἀγωγή τοῦ πολίτου ἀντιφερομένη εἰς τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου· ὅλλ' ὅμως ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου ὡς μερικιωτέρα, καὶ ὡς ὑπἄλληλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς εἶδος, ὅπου πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καθήκοντα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ φυλόξῃ εἰς τὸ μέλλον ἢ ὡς πολίτης ἀπλῶς, ἢ ὡς ὑπουργὸς πολιτικοῦ τιμῶς ἐπαγγέλματος.

ΝΖ΄. Ἀγωγή λοιπὸν τοῦ πολίτου εἶναι ὅλαι αἱ προπαρασκευαὶ καὶ γυμνάσεις, διὰ τῶν ὁποίων λαμβάνουσιν αἱ φυσικαὶ διαθέσεις καὶ δυνάμεις τοῦ παιδὸς τὴν σκοπιμωτάτην καὶ ἀρίστην φορὰν πρὸς τὸν μέλλοντα κύκλον τῆς ἐνεργείας του εἰς τὴν πόλιν. Αὕτη πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ α'.) ὥστε ὁ παῖς νὰ ἐκλέξῃ τὴν μέλλουσαν κατάστασίν του εἰς τὴν πόλιν ἐξ ἰδίας του ἐλευθέρως κλίσεως, καὶ μὲ εὐκαιρῆ ἔννοιαν τῶν λόγων, διὰ τοὺς ὁποίους τὴν προτιμᾷ ἀπὸ ἄλλας· β'.) νὰ μάθῃ τὴν ἀληθινὴν σχέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν πρὸς ἄλληλα τὰ διάφορα τῶν πολιτῶν τάγματα, καὶ νὰ πληροφορηθῆ, ὅτι ἀναγκαίως πρέπει

νά είναι διορισμένη τις τάξεις και ἀμοιβαία ὑπαλληλία μεταξύ τῶν πολιτῶν· γ.) νά γεννηθῆ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδὸς σύγκαιρα καθαρὸς καὶ εἰς στερρὰν πληροφορίαν ἐπιστηριγμένος πατριωτισμὸς, ὅς τις θεμελιώνεται μόνον εἰς τὴν ὀρθὴν γνώσιν τῶν προτερημάτων τῆς πατρίδος, καὶ τοῦ πολιτεύματός της. Μετὸυτοῦ τὸν τρόπον γεννᾶται εἰς τοὺς παιδαγωγουμένους τὸ κοινὸν ἐνεργητικὸν στοιχεῖον, ἡ κοινὴ θέλησις τῶν μελῶν ἔλων τῆς πόλεως (Περὶ Δικ. ΡΑΔ'), ὥστε καὶ αὐτοὶ νά μὴ θέλουν ἄλλο εἰμὴ ἢ, τι διατηρεῖ τὴν εὐτυχίαν της.

ΝΗ'. Τὰ δὲ κοράσια δὲν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς παῖδας ἠθικῶς, ἀλλὰ μόνον πολιτικῶς. Ἐως τὴν ἡλικίαν τῆς σωματικῆς καὶ ἠθικῆς ὠριμότητος πρέπει ἡ γενικὴ ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου νά περιλαμβάνη καὶ τὰ κοράσια καθὼς καὶ τοὺς παῖδας. Καὶ τὸ κοράσιον χρειάζεται, καθὼς ὁ παῖς, φυσικὴν τινα καὶ ἐπιμελῶς καὶ ἁρμονικῶς γενομένην ἀνάπτυξιν καὶ κίνησιν καὶ μόρφωσιν ἔλων τῶν διαθέσεων καὶ δεξιότητων καὶ δυνάμεων του. Τὸ γυναικεῖον φύλον ἔχει τὰς αὐτὰς πνευματικὰς δυνάμεις καὶ δεξιότητας, τὰς ὁποίας ἔχει καὶ τὸ τῶν ἀνδρῶν· εἶναι προσδιορισμένον ἐπίσης εἰς τὴν ἠθικὴν, καὶ προπαρασκευάζει ἐπίσης εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν διὰ τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίτευξιν τῆς εἰς τὸν μέλλοντα βίον μακαριότητός του.

ΝΘ'. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τοῦ φύλου ἔμπορεῖ νά διακριθῆ ἐκ τῆς πολιτικῆς μόνον ἐνεργείας καὶ τοῦ πολιτικοῦ προσδιορισμοῦ· διότι εἴαν καὶ ἡ γυνὴ εἶναι μέλος τῆς πόλεως, καὶ ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς νόμους της· μ' ὅλου τούτου ὁ μὲν νεανίσκος μανθάνει ὅλην τὴν σφαῖραν τῶν πολιτικῶν σχέσεων καὶ τάξεων, καὶ ἔμπορεῖ νά ὑπουργήσῃ καὶ μίαν ἐξ αὐτῶν, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν ὠρίμην του ἡλικίαν· αὐτὴ δὲ πρέπει νά λάβῃ ἀγωγήν, ἐκ τῆς ὁποίας νά διδασθῆ τὴν οἰκιακὴν κυβέρνησιν,

ἐπειδὴ μᾶλλον νὰ γείνη οἰκοδόμοισινα καὶ μήτηρ, καὶ ὄχι ποτὲ μέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων.

Ε'. Ἡ σωματικὴ λοιπὸν ἀγωγή τῶν κορασίων πρέπει νὰ ἔχη σκοπὸν τὴν υἰεσίαν καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν τρυφερότητα τῆς ὀργανικῆς μορφῆς, καὶ τὰς θεξιώτητας ἐκεῖνας, διὰ τῶν ἐπιπέων ἀποκτᾷ τὸ σῶμα εὐκαμψίαν, ἰσχύον, γέμνασιον, καὶ θείλητρα· ἡ δὲ θεωρητικὴ ἀγωγήτων πρέπει νὰ διαπτύξη τὸν νοῦν καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὸν λόγον, διὰ νὰ καταλαμβάνουσι εὐκρινῶς τὴν ἀλήθειαν, εἰς καὶ ὄχι μὲ βαθείας ἐξετάσεις καὶ ἀνακρίσεις, ὅποια εἶναι ἐναγκαῖαι εἰς μένον τοὺς γραμματισμένους, οἵτινες ἐπαγγέλλονται εἰς τὴν παιδείαν. Διὰ τῆς αἰσθηματικῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ ἀναπτύχθῃ καὶ νὰ ὀξυνθῇ ἡ αἰσθησις τῶν κορασίων, ὥστε νὰ διακρίνουν τὰ ἀληθινὰ κάλλη καὶ ὕψη καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, χωρὶς νὰ παρεκτραποῦν εἰς κακαιοθησίαν ἢ φανησιασμόν (ΛΘ'). Ἡ ἠθικὴ ὀργάνη πρέπει νὰ ἐμφυτεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν των τὴν ἀγάπην τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν Θεοσέβειαν.

ΞΑ'. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κοράσιον πρέπει νὰ προπαρασκευασθῇ ἀμέσως διὰ τὴν οἰκιακὴν ζωὴν (ΝΘ'), πρέπει ἡ ἀγωγή του κυρίως νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ τοῦ ἐνδείξει τὴν ἀγάπην τῆς τοῦ οἴκου εὐτυχίας· νὰ τὸ διδάξῃ ὅλας τὰς πράξεις ὅσαι εἶναι ἀναγκαῖαι πρὸς διατήρησιν καὶ κυβερνήσιν καὶ οἰκονομίαν τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων· νὰ τὸ προδιαθέσῃ οὕτως, ὥστε νὰ γείνη ποτὲ συζυγος, φίλη, βοηθός, παρήγορος, σύμβουλος τοῦ ἀνδρός τῆς· καὶ νὰ τὸ διδάξῃ τὴν μέλλουσαν ὑψηλὴν οὐ ἀξίαν, ὅτι ὀφλουσὶ Θεῷ γενῆν Μητέρα, καὶ τὸν τρόπον Ἦς νὰ ἐκπληρῶσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπερτάτου τούτου ἀξιώματος· ἡ ἐσχάτη αὕτη εἰσασκαλία πρέπει νὰ γίνεταί διὰ τῆς μητρὸς των, ἢ δι' ἄλλης τινος ὑπανδρευμένης φιλικῆς τοῦ κορασίου· χωριστῆ δὲ πρόνοια χρειάζεται εἰς τὰ κοράσια, ἐταν εἰσὸντωνταί εἰς τὰς συναστροφάς, ὅπου μάλιστα παρευρίσκονται νέαι.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ,
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐφηρμοσμένη Παιδαγωγική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῆς διδακτικῆς τέχνης.

ΕΒ΄.

Η διδακτικὴ τέχνη ἐφαρμόζει τοὺς τῆς Παιδαγωγικῆς κανόνας εἰς τὸ νὰ διδάξῃ τοὺς παῖδας ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, καὶ ὅσα τοὺς χειραγωγοῦσιν εἰς τὴν μέλλουσαν. Περιέχει λοιπὸν αὕτη τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκτᾶται ἡ ἕξις ἢ τέχνη τοῦ διδάσκειν. Διδασκαλία δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰμὴ κίνησις καὶ προτροπὴ τοῦ πνεύματος εἰς τὸ νὰ γείνη αὐτενεργὸν εἰς πράγματα, τὰ ὅποια ἐμπεριέχουν τὸ δραστηριώτατον μέσον τῆς θεωρητικῆς του μορφώσεως. Σκοπὸς τῆς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται ἀμέσως, εἶναι ἡ τελεία ἀνάπτυξις τῆς ἐλευθέρως ἐνεργείας τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαίαν του παιδείαν.

ΕΓ΄. Ἡ διδακτικὴ λοιπὸν εἶναι ἄθροισμα ὅλων τῶν

γενικῶν καὶ μερικῶν κανόνων, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ὁποίων λαμβάνουν αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ τὴν κίνησιν καὶ φορὰν των, ὥστε χωρὶς νὰ βλαφθῇ ἡ ἐλευθερία των ἐνέργεια, χωροῦσιν εἰς τὸν, ὅσον ἐνδέχεται, ὑψηλότερον βαθμὸν τῆς μορφώσεως καὶ τελειότητέ των· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδέα τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐμποροῦν νὰ βλαθῶσιν εἰς πράξιν οἱ γενικοὶ καὶ μερικοὶ οὗτοι κανόνες, εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῶν κανόνων αὐτῶν· διὰ τοῦτο ὁ τρόπος τῆς χρήσεως τῶν κανόνων ὀνομάζεται μεθοδικὴ τέχνη. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν εἶναι συνδεσθῆναι καὶ ἠνωμένα ἀκριβῶς καὶ τὰ δύο· ἀλλ' εἰς τὴν πράξιν ἐμπορεῖ ν' ἀποκτηθῇ ἡ ἀρίστη μέθοδος μόνον διὰ τῆς πείρας, καὶ τῆς ἀκλήσεως, καὶ παντοδαπῶν δοκιμῶν τοῦ διδάσκοντος.

ΕΔ'. Ὅσον εἶναι βίβαιον, ὅτι χωρὶς διδασκαλίας δὲν ἐμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ἀσχολίας τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἐπίσης εἶναι ἀναμφίβαλον, ὅτι ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ προσδιορισθῇ κατὰ τὰς χρεῖας καὶ τὰς σχέσεις τοῦ πολιτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ ἐπαγγέλματος, εἰς τὸ ὅποιον μέλλει νὰ ἀξιερωθῇ ὁ μαθητὴς· εἰσὶν οὖν πρέπει ἐξ ἅπαντος νὰ εἶναι διάφοροι αἱ σφαῖραι τῶν γνώσεων τοῦ γεωργοῦ, τοῦ τεχνίτου, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ γραμματισμένου κτλ.

ΕΕ'. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ὑπάρχωσι γνώσεις γενικαί, καὶ ὠφέλιμοι ἐπίσης εἰς πᾶν ἐπάγγελμα πολίτου, καὶ ἐπομένως εἰς πάντα πολίτην ἀπαραίτητοι (τὸ ἀναγιώσκειν, φέρῃ εἰπεῖν, τὴ γράφειν, τὸ λογαριάζειν, ἡ μητρικὴ τοῦ γλώσσα, ἡ Γραμματικὴ, Φυσικὴ Ἱστορία, Γεωγραφία, Ἱστορία, Κατήχησις), μ' ὅλον τούτο καὶ αὗται πρέπει νὰ μεταδίδονται καὶ νὰ διδάσκονται κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἐπαγγέλματος ἐκάστου μαθητοῦ· καὶ ἐπομένως καὶ κατὰ πᾶσιν καὶ κατὰ πειρὸν πρέ-

πει κατ' ἄλλον τρόπον νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ χωρικά σχολεῖα, κατ' ἄλλον εἰς τὰ τῶν πόλεων μικρὰ σχολεῖα, καὶ κατ' ἄλλον εἰς τὰ Γυμνάσια καὶ Πανεπιστήμια κτλ.

ΕΣ'. Ἡ ἕκτασις λοιπὸν τῶν εἰδασκομένων μαθημάτων καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ εἶναι τόσον διάφορα, ὅσον ἀπαιτοῦσι καὶ αἱ τῶν μαθητῶν χρεῖαι, καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν διαφόρων παιδευτηρίων καὶ σχολείων· ὁ δὲ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ διδάσκηται πᾶς ἰδιαιτέρος κλάδος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ τίνα εἶναι τὰ ὄρια τῶν στοιχειωδῶν καὶ κοινῶν σχολείων πρὸς τὰ λεγόμενα Πραγματικά, καὶ τὰ Λύκεια ἢ Γυμνάσια, καὶ τὰ Πανεπιστήμια, μᾶς διδάσκεται ἀπὸ τὴν λεγομένην εἰδικὴν Μεθοδικήν. Ταύτης θέλομεν δώσειν μικρὰ δοκίμια μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς γενικῆς, ἀφ' οὗ παραστήσωμεν καὶ ποῖαν διάταξιν ἐμποροῦν νὰ ἐπιδέχθωσιν τὰ ἡμέτερα διδασκαλεῖα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ διαφόρων μεθόδων ἐν γένει, καὶ ἰδιαιτέρα περὶ τῆς ἀκροαματικῆς.

ΕΖ'.

Ἡ μέθοδος, κατὰ τὴν ἑποῖαν μεταδίδονται εἰς τὸν μαθητὴν αἱ γνώσεις, εἶναι μὲν μηχανικὴ, ἐὰν δὲν σκοπῇ τὸ αὐτενεργὸν τοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ αὐξηθῶσιν αἱ γνώσεις· εἶναι δὲ πνευματικὴ, ἐὰν διεγείρῃ τὸ αὐτενεργὸν τοῦτο, τὸ ἐξυπνίζῃ, καὶ τὸ βάλλῃ εἰς αὐθόπαρκτον κίνησιν. Ἡ

πρώτη είναι πάντοτε αξιοκατάκριτος, και εὐκαταφρόνητος, κἄν-
τε τὴν μεταχειρίζεται ὁ διδάσκαλος ἀπὸ ἀναξίτητα και ἀμά-
θειάν του, κἄν ἀπὸ σκοπὸν νὰ κατακοιμίῃ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ
αὐξήσαντος πνεύματος, και νὰ τὸ κρατῇ χιλιόν και ἀκίνητον, και
ὑποδουλωμένον εἰς τὸν ζυγὸν ξένης αὐθεντίας· ἡ δὲ δευτέρα
εἶναι χρησιμὸς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν και μόρφωσιν λογικοῦ ὄντος,
και σύμφωνος μετὴν ἀξίαν του. Ἡ μέθοδος τῆς ἀπὸ στόματος
διδασκαλίας, διαφέρου ἀπὸ τὴν ἔγγραφον, εἶναι ἡ ἀκροαματικὴ
ἢ ἐρωτηματικὴ· λέγομεν δὲ εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον περὶ τῆς
πρώτης, και εἰς τὸ ἐπόμενον περὶ τῆς δευτέρας.

ΕΗ'. Εἰς τὴν ἀκροαματικὴν μέθοδον λαλεῖ μόνον ὁ δι-
δάσκαλος· και αἱ μεταδιδόμεναι ἰδέαι προβάλλονται με ἀκρι-
βῶς ἐπιστημονικὴν συνέπειαν, και καθ' ὅλην τὴν ἀναγκαίαν
των ἀκολουθίαν. Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ προσησηκημένους ἤδη πολ-
λαχῶς, και ἱκανῶς προπαρασκευασμένους και μεμορφωμένους
μαθητάς· διότι τοὺς προῦποθέτει ἔχοντας τὴν δεξιότητα ν' ἀ-
ποκλουθῶσιν ἀδιάκοπον, και συστηματικῶς προβαλέουσιν διδα-
σκαλίαν, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας τὰ διδασκόμενα ἀντικείμενα
παριστάνονται εἰς τὸ πνεῦμα ὡς ὀργανικὸν τίθλον. Ἀνήκει λοι-
πὸν αὕτη κυρίως εἰς τὰ Πανεπιστήμια· εἰς δὲ τὰ δεύτερα σχο-
λεῖα δὲν δύναται νὰ χρησιμεύῃ χωρὶς νὰ παραληφθῇ μετὰ
ταύτης κοί ἡ διαλογικὴ μέθοδος, μετὴν ὁποίαν νὰ πληροφο-
ρῆται ὁ διδάσκαλος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του, ἂν ἐκατάλαβον τὰ
διὰ τῆς ἀκροαματικῆς μεταδιδόμενα εἰς αὐτοὺς μαθήματα. Ἡ
σύναψις αὕτη τῶν δύο μεθόδων εὐκολύνει τὴν τοῦ μαθητοῦ
μετάβασιν εἰς τὰ ἀκριβῶς συστηματικὰ μαθήματα τῶν εἰς τὰς
ἀκαδημίας διδασκόμενων ὑψηλοτέρων ἐπιστημῶν.

ΕΘ'. Ἐὰν μέλλῃ ἡ ἀκροαματικὴ μέθοδος νὰ εἶναι σύμ-
φωνος μετὸν προσδιορισμὸν τῆς· πρέπει καθὲν μάθημα νὰ

ἔχη τὸν οἰκεῖον του τύπον εἰς τὴν σειράν τῶν μερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτεται ἡ ἐπιστήμη· νὰ διδάσκηται εὐκρινῶς, καὶ εὐτάκτως, καὶ ὠρισμένως· νὰ εἶναι καθαρὸν ἀπὸ πᾶσαν παρεμβατικὴν καὶ διακοπὴν· οὐδὲ νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς μεταδιδόμενας ἰδέας ἀσαφές τι καὶ σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδες.

Ο'. Τὸ μάθημα πρέπει νὰ εἶναι ἤσυχον καὶ ἀσφαλές, ἵηγουν νὰ μὴ ταρασσεται, καὶ κινδυνεύῃ νὰ ἐκπέσῃ ἀπὸ τοῦ μαθητοῦ τὴν ἀντιληπτικὴν δύναμιν. Νὰ μὴ παρατρέχη τι ὁ διδάσκαλος ἀπὸ βίαν, εὐθὲς νὰ καταβαρύνῃ τοὺς μαθητάς του μὲ πολλά· ἐδῶ εἶναι ἀρμοδιώτατον τὸ, Οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ πολὺ. Πᾶσα ἐφεξῆς ἰδέα νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν πρό αὐτῆς καὶ μὲ ἀναγκαιότητα, καὶ μὲ εὐκολίαν, χωρὶς νὰ ἀπαιτῇ μακρὰν ἐπανάληψιν τῶν προεξηγημένων. Ἡ παράστασις τοῦ μαθήματος πρέπει νὰ εἶναι ζωντανή, ἵηγουν προερχομένη ἀπὸ πνεῦμα δυνατὸν, εὐάπυρον ζήλον ἔχον εἰς τὰ διδασκόμενα, καὶ μὲ ἀκρίβειαν πληροφορημένου τὴν ἀλήθειαν καὶ χρῆσιν τῶν. Κατὰ δὲ τὸ εἶδος νὰ εἶναι, ὅσον ἐνδέχεται, αἰσθηματικὴ.

ΟΑ'. Ἡ αἰσθηματικὴ παράστασις τοῦ μαθήματος ἀποδιώκει μακρὰν πᾶσαν ἐπιτήδευσιν, πᾶν σχῆμα σχολαστικόν καὶ ρητορικόν, πᾶσαν κραυγὴν ἄτακτον καὶ προσποιήσιν ἄκαιρον· καὶ ἀπαιτεῖ εὐσχημον σεμνότητα καὶ ἤσυχον ἀκριβολογίαν τοῦ διδασκάλου, ὥστε νὰ διακρίνῃ εἰς τὴν παράδοσιν του τὰ ἀξιόλογα ἀπὸ τὰ μὴ τοιαῦτα, νὰ ἀνάπτῃ πῦρ ζήλου καὶ ἀγάπης τῶν διδασκομένων εἰς τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν του, καὶ νὰ τὰς ἀναπαύῃ μὲ τὴν εὐάργειαν τῆς ἐξηγήσεώς του, καὶ τελευταίον νὰ δεικνύῃ καὶ μὲ τὴν ὕλην καὶ μὲ τὸ εἶδος τῆς διδασκαλίας του, ὅτι εἶναι ἀνὴρ ἐγκρατέστατος τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια διδάσκει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς ἐρωτηματικῆς ἢ διαλογικῆς μεθόδου.

ΟΒ'.

Η' ἐρωτηματικὴ μέθοδος εἶναι συνομιλία τοῦ διδασκάλου μετὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ περὶ τῶν διδασκομένων πραγμάτων. Συμφωνεῖ αὕτη ἀκριβῶς μετὰ τὴν χρεῖαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ εἶναι ἐξαιρετικὸς νὰ κινήσῃ τὸν μαθητὴν εἰς ἀγάπην τῶν μεταδιδόμενων εἰς αὐτὸν πραγμάτων, καὶ νὰ κάμῃ αὐτοκίνητον τὸ πνεῦμα του. Ὀνομάζεται δὲ Σωκρατικὴ μὲν, εἰάν ὁ διδάσκαλος προβάλλῃ εἰς τὸν μαθητὴν τὰς ἰδέας του οὕτως, ὥστε νὰ καταλαμβάνῃ τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς συνεπείας τῶν ἐρωτήσεων του μόνος ὁ μαθητής. Διαλογικὴ δὲ, εἰάν μεταδίδῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὸν μαθητὴν τὰς ἰδέας, καὶ ἐν ταύτῳ τὸν ἐρωτᾷ τὰ ἐναντία τούτων τὸ μὲν διὰ νὰ πληροφορηθῇ, εἰάν ὁ μαθητής του ἐκατάλαβεν ὀρθῶς τὰ λεχθέντα, τὸ δὲ διὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ ἐνδεχομένης ἀμφιβολίας καὶ ἀπάτας.

ΟΓ'. Ἡ μὲν πρώτη μέθοδος εἶναι χρησίμη εἰς γνώσεις ἀποκτιωμένας ἐκ τῶν προτέρων, ἢ γουν εἰς ἀντικείμενα τῆς Θεολογίας, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Μαθηματικῆς· ἡ δὲ δευτέρα, εἰς ἅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἡ ἐρωτηματικὴ μέθοδος ἐν γένει περιέχει τοὺς κανόνας, διὰ τῶν ἑσπίων μεταδίδονται εἰς τὸν νοῦν τοῦ παιδὸς αἱ ἀναγκαῖαι γνώσεις εἰς εἶδος διαλόγων, καὶ ἐμποροῦν νὰ πορισθῶσιν ἀπ' αὐτῶν διὰ προσφυῶν ἐρωτήσεων. Ἐμποροῦν μὲ τὴν μέθοδον ταύτην νὰ διδασχθῶσι Φυσικὴ περιγραφή, Φυσικὴ, Γεωγραφία, Ἱστορία, Γραμμα-

τική κτλ. "Όταν δὲ διδάσκεται δι' αὐτῆς ἡ ἰσρα' πίστις, ὀνομάζεται Κατηχητικὴ μέθοδος.

ΟΔ'. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ὠφελιμωτάτη εἰς τὰ παιδαγωγεῖα, καὶ εἰς τὰ δεύτερα σχολεῖα ἕως οὗ νὰ μεταβῶν οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια· ἀλλ' εἰς αὐτὴν εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ φυλάξῃ ὁ διδάσκαλος τοὺς ἐφεξῆς κανόνας.

α'. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν ἡλικίαν καὶ μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ· καὶ νὰ προχωρῇ ἀπὸ τὰ ευκολώτερα εἰς τὰ δυσκολώτερα, ἀπὸ τὰ γνωστὰ εἰς τὰ ἄγνωστα, ἀπὸ τὰ μερικὰ εἰς τὰ καθόλου, ἀπὸ τὰ πλησίον εἰς τὰ μακρὰν. Πᾶσα βία καὶ ἐπιφορτισμὸς τῶν δυνάμεων, αἱ ὅποια φυσικῶς ἀναπτύσσονται κατ' ὀλίγον, καὶ πᾶν πρόωρον, εἶναι ὄχι μόνον κατ' ὑπερβολὴν βλαβερὰ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐμποδίζουν τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος. Ἄς ἀκολουθῇ λοιπὸν ὁ διδάσκαλος τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων· καὶ ἄς γυμνάξῃ ἀρχήτερα τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὸν νοῦν, καὶ ἀρχήτερα τὸν νοῦν παρὰ τὸν Λόγον· ἄς διδάσκῃ, φέρ' εἰπεῖν, τὴν Φυσικὴν ἱστορίαν ἀρχήτερα παρὰ Φυσικὴν, καὶ Γεωγραφίαν ἀρχήτερα παρὰ Ἱστορίαν κτλ.

β'. Πρὸ τῆς περιόδου τῆς κυρίως διδασκαλίας ἐμποροῦν νὰ δειχθῶσιν εἰς τὸν παῖδα αἱ τῶν παντοδαπῶν γνώσεων ἕλαι, εἰς τὰς ὁποίας θέλει γενῆν ἐρεξῆς ἢ τελειοτέρα ἐξήγησις.

γ'. Ἡ διδασκαλία νὰ εἶναι κατὰ πάντα σύμμετρος μὲ τὸ διδασκόμενον ἀντικείμενον· κατ' ἄλλον τρόπον πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐμπειρικαὶ ἰδέαι, καὶ κατ' ἄλλον τρόπον κατ' αἰσθῶν· κατ' ἄλλον τρόπον προβάλλονται πράγματα, τὰ ὅποια μέλλου νὰ φωτίσωσι τὸν νοῦν, καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, ἕσα μέλλου νὰ θερμάνουσιν τὴν καρδίαν, καὶ νὰ κινήσουσιν εἰς πράξεις τὴν θέλησιν.

δ'. Ἦ ἀλλάσις, καὶ μάλιστα εἰς μαθητὰς τυρρυρωτάτους, τὰ ἀντικείμενα· νὰ μὴ ἐπιτείνῃ τὴν προσοχὴν τῶν νέων μαθητῶν του πολὺν ὥραν· ἀλλὰ νὰ μὴ ἐλαφρύνῃ τὴν κατάληψιν τόσον, ὥστε νὰ μὴ δείχνῃ καὶ τοῦ μαθητοῦ τὸ πνεῦμα ἰδίαν του τινὰ κίνησιν.

ε'. Πράγματα, τὰ ἕποια θέν καταλαμβάνουσι ἀκόμη οἱ μαθηταί του, ἢ νὰ τὰ ἀρίνη εἰς ἄλλον καιρὸν, ἢταν ὠρμάσῃ ὁ νοῦς των, ἢ νὰ τοὺς τὰ παριστάνῃ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους, ὥστε νὰ τὰ καταλαμβάνωσιν ὅπως οὖν κατὰ τὸ παρὸν, ἕως οὗ νὰ τὰ ἐννοήσωσι τελειότερα.

ς'. Ἦ ἀποφεύγη εἰς τὴν διδασκαλίαν τὸ ξηρὸν καὶ μονότονον, τὰ παιδαριώδη παιγνίδια, τὰς ἐπιπληξεις, τὴν βίαν, τὰς ποιὰς διὰ τὴν ἀμέλειαν καὶ ἀπροσεξίαν των· ἀλλ' ὅμως νὰ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ εὐλογα μέσα τοῦ νὰ διεγείρῃ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν τῶν μαθητῶν του.

ζ'. Ἦ νὰ μὴ προσμένῃ, μηδὲ νὰ ζητῇ ἀπ' ὅλους τοὺς μαθητὰς του ἴσην αἰσθησιν καὶ ἴσην κλίσιν πρὸς ὅλα τὰ μαθήματα, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἰσοδυναμοῦσιν ὅλοι κατὰ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις· οὐδὲ νὰ ξυρίζεται διατι θέν ἔχουν καὶ οἱ μαθηταί του τὴν αὐτὴν ἀγάπην εἰς ἀντικείμενά τινα, οὐ δ' αἰσθάνονται ἀπ' αὐτὰ τὴν αὐτὴν εὐφροσύνην, τὴν ἑποίαν δοκιμάζει αὐτός· οὐδὲ νὰ συγχυζέται δι' ὅσους βλέπει ἀδιαφοροῦντας εἰς ὅσα ἀρέσκειται αὐτός, εἰν ἔχωσιν ἄλλως ἐνεργῶν τὸ πνεῦμα των. Ἄλλὰ καὶ διὰ τοὺς παντάπασιν ἀσθενεῖς τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἔχη ὁ διδάσκαλος ὑπομονήν, καὶ νὰ μὴ ἀποκάμῃ, ἐπειδὴ πολλοὶ εἶναι ὄψιμοι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ψυχικῶν των δυνάμεων.

η'. Κίβντε εἰς τὸν αἶκον γίνεται ἡ ἀγωγή, καὶ εἰς ὀημίσια παιδαγωγεία, θέν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ ὁ διδάσκαλος τὰ

ὅρια, τὰ ὅποια εἶναι θεμελίωτα ἐκ τοῦ μέλλουτος πολιτικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν μαθητῶν του, καὶ ἐκ τοῦ χαρακτήρος τῶν διδασκαλείων, τὰ ὅποια εἶναι διορισμένα νὰ διδάσκωσι τόσας μόρον καὶ ὄχι πλειοτέρας γνώσεις. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ προλαμβάνῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ὅσα μαθήματα εἶναι διορισμένα διὰ τὰς ἀνωτέρας εἰς ἄλλα σχολεῖα, ἢ γουὺν Γυμνάσια, Πανεπιστήμια κτλ.

δ'. Πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε ὁ διδάσκαλος πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι οἱ μαθηταὶ του δὲν διδάσκονται διὰ τὴν σχολὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν ζωὴν· ὅτι οἱ καιροὶ μας εἶναι μᾶς συγχωροῦν μείον τὴν θεωρητικὴν ζωὴν· καὶ ὅτι καθεὶς πρέπει νὰ κάμῃ χρησίμους εἰς τὴν ζωὴν, ὅσας γνώσεις ἀποκτᾷ ἀπὸ τῆν διδασκαλείαν· καὶ μὲ τοῦτου τοῦ τρόπου νὰ τοὺς ὀδηγῇ εἰς γνώσεις βιωφελεῖς.

ε'. Νὰ προτιμᾷ ὁ διδάσκαλος τὴν βασιμότητα καὶ ἀκριβῆ γνώσιν ἀπὸ τὴν ἡμιμάθειαν καὶ ἐπιπόλαιον ἀδολοσχίαν. Οὐχὶ πολλὰ, ἀλλὰ πολὺ! Ἡ βασιμότης τῶν γνώσεων φαίνεται πολλάκις εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ σταθερὸς χαρακτήρ μὲ βάσιμον γνώσιν εἶναι ψυχολογικῶς συνδεσμένα.

ια'. Νὰ συνηθίσῃ ὁ διδάσκαλος νὰ κάμῃ τὰς ἐρωτήσεις του προσδιορισμένας, καὶ εὐκρινεῖς καὶ συντόμους· νὰ μὴ προτιμῆ πάντοτε τὰς ἀποκρίσεις τοιαύτας, ὅποιαι τὰς ἐστοχάσθη αὐτός· ἀλλὰ νὰ παρατηρῇ ἀκριβῶς, ἂν τὸν ἐκατάλαβεν ὁ μαθητής, καὶ ἂν ἔκρινε καὶ αὐτός τίποτε ἰδικόν του.

ιβ'. Νὰ προσέχῃ ὁ διδάσκαλος τὰς προόδους τῶν μαθητῶν του εἰς τὴν ὠριμότητα τῆς πνευματικῆς των μορφώσεως· καὶ ὅταν καταλαμβάνῃ ὅτι ἐπροχώρησαν ἱκανῶς, νὰ τοὺς διαρίξῃ νὰ ἐπιξεργάζονται κατ' ἴδιαν γνώσεις τεχνὰς καὶ κατὰ τὴν ὕλην καὶ κατὰ τὸ εἶδος· πρὸ πάντων νὰ τοὺς διδάσκῃ νὰ κρί-

υποσιν ὀρθῶς, καὶ νὰ μεταχειρίζονται πανταχοῦ καὶ πάντοτε Νούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Σχολείων καὶ τῶν εἰς αὐτὰ διδασκο-
μένων μαθημάτων.

ΟΕ'.

Α' δύνατον εἶναι ἢ ἀποδώσωμεν κανόνας τῶν εἰδικῶν μεθόδων τοῦ διδάσκειν (ΞΣ.) πρὶν ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν γνώσεων, ὅσας εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διδάσκηται πᾶς ἄνθρωπος, διὰ νὰ εἶναι ἀγαθὸς πολίτης, καὶ ὅσας ἰδιαιτέρως χρειάζεται ὁ προσώριμτος εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔργον τοῦ κοινωνικοῦ βίου· καὶ περὶ τῶν σχολείων, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ χρηγηθῶσι ταύτας τὰς γνώσεις.

ΟΣ' Μαθήματα λοιπὸν ἀναγκαῖα εἰς πάντα ἄνθρωπον, ὅποιοςδήποτε καταστάσεως, εἶναι τὰ ἑφεξῆς.

α'. Ἡ εἶδησις τῆς μητρικῆς τοῦ γλώσσης. Εἶδῶ περιλαμβάνονται ἀνάγνωσις ἐλευθέρα καὶ καθαρά, καλλιγραφία, ὀρθογραφία, σύνθεσις τῶν ἀναγκαιοτέρων γραμμάτων, λέγω ἐπιτολῶν, ἐξαφλητικῶν, ὁμολογιῶν κτλ.

β'. Αἱ ἀναγκαιοτέρας πράξεις τῆς Ἀριθμητικῆς. Ταύτας πρέπει ὁ νέος νὰ ἐξασκηθῆ πρῶτον ἀγράφως συνάπτων καὶ ἀφαιρῶν, κτλ. με παραδείγματα μικρῶν ἀριθμῶν· ἔπειτα, διὰ χαρακτήρων ἐπάνω πίνακος ἢ χαρτίου ἐπιπέδων προβληράτις ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἤγουν λογαριασμοὺς μέτρων, νομισμάτων, ἡμερῶν, ἐνιαυτῶν κτλ.

γ'. Γεωγραφία· ἔπου πρέπει νὰ μάθῃ διὰ τῶν πι-
νάκων πρῶτον τοὺς τόπους τοῦ βασιλείου, τοῦ ὁποίου εἶναι ὑπή-
κοος· καὶ ἔπειτα τὰς ἄλλας ἐπικρατείας.

δ'. Ἀρχαὶ τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Τε-
κτονικῆς· διότι πῶς ἄνθρωπος χρειάζεται καὶ τόπον νὰ
ἐξέλθῃ Πῶς μετρεῖται, καὶ οἴκου οἰκοδομῆ Πῶς γίνεται, ἢ πῶς
ἐπισκευάζονται μέρη του τινὰ, ἢ Ποῦ ἐμπορεῖ νὰ οἰκοδομηθῇ
οἶκημα κτλ.

ε'. Φυσικὴ ἱστορία, καὶ πειραματικὴ Φυσι-
κὴ· διότι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς καθένα καὶ τερπυὸν ἐνταυτῷ
μάθημα νὰ γνωρίζῃ τὰ κυριώτερα μέρη τῆς Γῆς, καὶ τὰς ἀ-
ξιολογωτέρας αἰτίας τῶν φαινομένων.

ς'. Ἱστορία τοῦ ἔθνους του, καὶ γενικὴ Ἱστορία τῶν
ἐπισημοτέρων ἔθνῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων.

ζ'. Κατήχησις τῆς ἱερᾶς πίστεως, ἠνωμένη
μὲ τοὺς κανόνας τῆς Ἠθικῆς.

ΟΖ'. Τὰ εἰρημένα μαθήματα, ἀπαραίτητα εἰς πάντα
ἄνθρωπον, ὅς τις μέλλει νὰ περιπατήσῃ ἀνθρωπίνως τὸ στάδιον
τῆς ζωῆς ταύτης, πρέπει νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες εἰς τὰ λεγό-
μενα κανονικὰ σχολεῖα (Normalschulen), ἢ, ὡς τὰ λέγο-
μεν ἡμεῖς, κοινὰ σχολεῖα.

ΟΗ'. Ἐπειδὴ δὲ μεταβαίνοντες οἱ παῖδες εἰς τὸν κοινω-
νικὸν βίον διὰ νὰ ζήσωσιν εἰς τὰς κοσμικὰς καὶ βιωτικὰς ἀσχο-
λίας, θέλουσιν ἐκλέξαι ἐξ ἅπαντος, ἐν ἀπὸ τὰ ἐφεξῆς γενικώ-
τερα τρία ἔργα, γεωπανικὴν ἢ ζῶσιν εἰς τὰ χωρία, ἢ τέχνην
τινα, ἢ ἐμπορίαν, ἢ ζῶσιν εἰς τὰς πόλεις· διὰ τοῦτο εἶναι
ἀναγκαῖα παρεκτὸς τῶν κοινῶν τρία ἄλλα εἶδη σχολείου, τὰ
ἵποια ὀνομάζονται ἐν γένει Πραγματικὰ, ἢ οὖν Χωρι-
κὰ, Πολυτεχνικὰ, Ἐμπορικὰ, περὶ καθενὸς τῶν ὀ-
ποιῶν λέγομεν συντόμως τὰ ἐφεξῆς.

ΟΘ'. Τὰ χωρικά σχολεῖα, ὡς χεῖριμα εἰς τοὺς χωρικούς καὶ ἀγροδίαιτους, ἐπαγγέλλονται τὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι εὐκελεύουσιν τὴν αὐξήσιν καὶ ἐμποδίζουσιν τὴν βλάβην τῶν φυσικῶν προϊόντων. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ διδάσκωνται οἱ υἱοὶ τῶν χωρίων

α'. Τὴν Γεωπονίαν, ἥγουν Πῶς νὰ γυναιξίσουν τὴν ποιότητα τῆς γῆς, νὰ τὴν βελτιώσῃ, νὰ τὴν ὀργάνωσιν νὰ τὴν σπείρωσιν κτλ.

β'. Τὴν οἰκονομίαν ἐν γένει, ἐφαρμοζομένην εἰς τὴν τῶν φυτῶν οἰκονομικὴν χρῆσιν, καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν.

γ'. Τοὺς τῆς μηχανικῆς κανόνας, ὅσοι εἶναι ἀναγκαῖοι εἰς κατασκευὴν γεωργικῶν ἐργαλείων, ἀμαξῶν, τροχῶν κτλ.

Π'. Τὰ πολυτεχνικὰ σχολεῖα, χεῖριμα εἰς τοὺς τεχνίτας, μὰς ὑπέσχονται τὴν διδασκαλίαν τῶν τεχνῶν ἐν γένει, καὶ πάσης μίαις μερικώτερον. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ διδάσκωνται οἱ φιλότεχοι τὰ ἐφεξῆς.

α'. Χημείαν ἐφαρμοζομένην εἰς τὰς τέχνας μὲ τὰ ἀναγκαῖα πειράματα, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐρμηνεύουσαν τὰ πρακτικὰ μαθήματα τῆς ζυμώσεως τοῦ κρασίου, τοῦ ζύθου, τῆς ῥακῆς, τοῦ ἔξου, τὴν ὀρτοποιίαν, τὴν σκευασίαν τοῦ ἀμύλου, τοῦ σαπυρίου, τὴν βυρσοδεψικὴν, τὴν βαπτικὴν, τὴν λευκαντικὴν.

β'. Πειραματικὴν Φυσικὴν, ἐφαρμοζομένην εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, εἰς τὰς τέχνας, καὶ εἰς ἄλλα διάφορα ἔργα.

γ'. Μαθηματικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος ὁ μαθητὴς ἀπὸ τὰ κοινὰ σχολεῖα.

δ'. Μηχανικὴν, ὡς μέρος τῆς ἐφηρμοσμένης Μα-

θηματικῆς ἐρμηνεύουσαν ὄχι μόνον ταὶ ἀρχαίς ταύτης καὶ τῆς Ἰσοστατικῆς καὶ Ἰσοβαρῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν κατασκευὴν διαφορῶν ἐπιπέδων μηχανῶν μὲ μικρὰ καὶ ἀκριβῶς ἐξεργασμένα σχέδια.

ε'. Πρακτικὴν Γεωμετρίαν, ἐφαρμοζομένην εἰς καταμέτρησιν ἀγρῶν, βουνῶν, ὑψῶν κτλ.

ζ'. Τεκτονικὴν καὶ ὕδραγωγικὴν· τὴν μὲν εἰς οἰκοδομὴν οἰκῶν, καὶ ἄλλων κτιρίων· τὴν δὲ εἰς τὰ εὐαγεῖν νερὰ χρήσιμα εἰς μύλων, καὶ ἄλλων τεχνουργεῶν κινήσιν, εἰς βρύσεις κτλ.

η'. Τεχνολογίαν, ἐν γένει περιεχούσαν Ποῖα τεχνικὰ ἔργα ἐμποροῦμεν νὰ λάβωμεν δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς ἀπὸ τὰ τρία γένη τῶν τῆς γῆς σωμάτων, καὶ ἰδιαίτερα ἐρμηνεύουσιν τὸν τρόπον τῶν διαφορῶν ὑφασμάτων, σκευασίαν κοκκαλίων καὶ ἐλεφαντίνου πραγμάτων, ξυλίων καὶ ὑελίων, ἔργασίαν διαφορῶν μετάλλων κτλ.

ΠΑ'. Τὰ ἐμπορικὰ σχολεῖα σκοπὸν κύριον ἔχουν τὴν ἐκθεσιν ὅλων τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων μαθητῶν οἱ νέοι νὰ πραγματεύονται. Μαθήματα τούτων ἀναγκαῖα εἶναι τὰ ἐφεξῆς.

α'. Ἡ τέχνη τῆς ἀλληλογραφίας, καὶ τῆς συνθέσεως τῶν εἰς τὴν ἐμπορίαν ἀναγκαίων συμφωνητικῶν, ἐξοφλητικῶν, συναλλαγματικῶν κτλ. γραμμάτων.

β'. Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐμπορίας, διδάσκουσα τοὺς διαφοροὺς αὐτῆς κλῶνας, τὰς ἀρχὰς τῆς ἀξίας καὶ τιμῆς τῶν φορτίων, τὰ μέσα τῆς πληρωμῆς, καὶ τὰ τῆς εὐκολίας καὶ ἐπιδόσεως τῆς ἐμπορίας.

γ'. Τὰ δίκαια τῆς ἐμπορίας καὶ τῶν συναλλαγμάτων.

δ'. Ἡ καταστιχογραφία.

ε'. Ἡ ἐμπορικὴ Γεωγραφία, ἐξηγοῦσα τὰ ὄρια τῶν διαφόρων ἐπικρατειῶν ὡς πρὸς τὴν ἐμπόριαν, καταγράφουσα ποταμούς, δρόμους, ἐμπορικὰς πόλεις, προϊόντα, ἐργαστήρια, νομίσματα, ἐμπορικὰς σχέσεις τῶν πόλεων, ἐξαγωγήν καὶ εἰσαγωγήν προϊόντων, μεγάλους ἐμπορικὸς οἴκους κτλ.

ς'. Ἱστορία τῆς ἐμπορίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τῶν ἡμερῶν μας, ἐκθέτουσα τὰ παντὸς ἔθνους εἰς τὴν ἐμπορίαν βληθέντα, καὶ ποίαν χρῆσιν ἢ κατάχρησιν ἔκαμεν εἰς αὐτά.

ζ'. Ἔλη τῆς ἐμπορίας, ὅπου ἐκθέτονται τὰ μέτρα τῆς ὀρθῆς γνώσεως καὶ διακρίσεως τῶν εἰς ἐμπορίαν πρεβασυμένων φυσικῶν προϊόντων, καὶ οἱ χαρακτῆρες τῆς γνησιότητος ἢ νοθείας τῶν, καὶ τὰ δοκιμαστικὰ μέσα ἑσῶν εἶναι ἀμφίβολοι οἱ χαρακτῆρες.

Σημειώσεις. Τὰ χωρικὰ καὶ πολυτεχνικὰ καὶ ἐμπορικὰ σχολεῖα, ἔπον ὠφελίμα εἶναι εἰς ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη, ἐπειδὴ διαμορφίζουν εἰς ἕλας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων τὴν χρεωδότην νοῦν, καὶ ἐπιδαψιλεύουσιν τὰ μέσα τῆς εὐζωίας καὶ εὐκλείας τῶν ἔθνων, τῶν εἶναι εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸ παρὲν ἀνήκουστα καὶ ξένα πράγματα, οὐδ' εἶναι εὐκόλοον γὰρ εἰσαχθῆσαι γογγυοὶ εἰς τὸ γένος μας· διότι σιωπῶν, ὅτι μας ἔλλειπουν τὰ διδακτικὰ βιβλία, οἱ ἐμπειροὶ τοιοῦτων μαθημάτων εἰ δάσκαλοι, αἱ εἰς ταῦτα ἀπαυτοῦμεναι διαπύλαι· ἔλα ταῦτα τὰ δυσκόλα ἐμποροῦν γὰρ εὐκόλονθῶσιν ἐκ τῆς προθυμίας τῶν φιλογεγῶν. τὸ παντῶν δυσκολώτατον, τὸ ὅποιον χρειάζεται ἡ πατρις μας, εἶναι κροθὸ φροτίτις, τὴν ἐποίαν δὲν δύναται ἄλλος γὰρ ἀναλεχθῆναι, εἶμηθ' ἐπὶ μὲν τὰ χωρικὰ σχολεῖα οἱ περισσώτεροι τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, οἱ πνευματικοὶ ἡμῶν ποιμένες· διὰ δὲ τὰ ἄλλα σχολεῖα, μαλιστα δὲ διὰ τὰ ἐμπορικὰ, τὸ σύστημα τῶν χρησιμοποιωτάτων πραγματευτῶν. Ἐάν ταῦτα εἶναι δυσκόλον γὰρ κατορθώσῃ, φανερόν εἶναι ὅτι οὐδεὶς λόγος πρὶν γὰρ γείνη περὶ ἄλλων τινῶν σχολείων, τὰ ὅποια ἐπιμελοῦνται τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, λέγω ἐρικτελογικὰ, στρατιωτικὰ, ἐχυροποικτικὰ κτλ. Ἀφύοντες λοιπὸν ταῦτα γὰρ τὰ ἀπολαύσιν ἐπωφελῶς οἱ τελιοὶ λαοί, ὑποσυνάπτομεν τινα περὶ τῶν ἔλα εἰχαμν, καὶ ἔχαμν οὐθ' ἔλα,

προσπαθούντες τὴν βελτίωσίν των κατὰ παράδειγμα τῆς φωτισμένης
Εὐρώπης.

ΠΒ'. Πολλοὺς νέους, ἀφ' οὗ διανύσωσιν εὐτυχῶς τὸ στά-
διον τῶν κοινῶν σχολείων, εὐφυῆ καὶ φιλομάθεια τοὺς προ-
καλεῖ ν' ἀμειρωθῶσιν εἰς τὰς Μούσας, καὶ νὰ ἐπαγγελθῶσι
διδασκαλικόν, ἢ ἄλλο φιλολογικόν ἐπάγγελμα, ἢ νὰ εἶναι στο-
λισμένοι μὲ ὑψηλότερον βαθμὸν παιδείας. Οὗτοι πρέπει εἰς
ἅπαντος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ Γυμνάσια διὰ νὰ διδάχθῶσι
τὴν παλαιὰν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, κ' ἐκεῖθεν νὰ ἐμβῶσιν εἰς
τὰ Πανεπιστήμια.

ΠΓ'. Εἰς τὰ Γυμνάσια ἢ Λύκεια, ὅπου πρέπει νὰ πα-
ρασκευασθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τοὺς πρὸς ἀπόκτησιν τῆς Φιλο-
σοφίας ἀγῶνας, εἶναι ἀναγκαῖα μαθήματα τὰ ἑφεξῆς.

α'. Ἡ Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσ-
σης, κατὰ τὸ ἑτυμολογικόν καὶ τὸ συντακτικόν αὐτῆς μέρος.

β'. Ἐξήγησις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων,
βαθμηδὸν προχωροῦσα ἀπὸ τοὺς εὐληπετέρους ἕως τοὺς κλασ-
σικοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητάς.

γ'. Γεωγραφία παλαιὰ παραβαλλομένη μὲ τὴν νέαν.

δ'. Ἱστορία παλαιὰ καὶ νεωτέρα.

ε'. Ἀριθμητικὴ, τῆς ὁποίας τὰς ἀρχὰς ἐδιδάχθη
ὁ νέος εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα (Ος', β'), καὶ Συμβολικὸς
λογισμὸς, ἢ Ἄλγεβρα, κατὰ μόνον τὰ στοιχειωδέστερα
καὶ ἀπλούστερα αὐτῆς μέρη.

ς'. Φυσικὴ Ἱστορία καὶ Φυσικὴ πειρα-
ματικὴ.

ζ'. Γύμνασις εἰς τὸ συντάσσειν ἐπιστολὰς ἑλληνιστί, καὶ
εἰς τὸ στιχοποιεῖν Ἰαμβικά, καὶ Ἡρώα ἐπιγράμματα.

η'. Ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως.

θ'. Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα.

ΠΑ'. Ἀπὸ τὰ Γυμνάσια μεταβαίνει ὁ μαθητὴς εἰς τὰ Πανεπιστήμια, ὅπου ἀναπτύσσονται αἱ ὑψηλὸν εἶναι τῆς ψυχῆς του δυνάμεις, ὁ Νοῦς καὶ ὁ Λόγος, διὰ τῶν ὁποίων θεωρεῖ τελειότερα καὶ ἀκριβέστερα καὶ αὐτοκινήτως, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐδιδάσκτο ἀτελέστερα, καὶ ὀρθοξαπτικώτερα πειθόμενος πλείον εἰς τοὺς λόγους τῶν διδασκάλων του παρά εἰς τὴν εἰδίαν ἑαυτοῦ κρίσιν. Εἰς τὰ ὑψηλὰ ταῦτα σχολεῖα διδάσκονται συνήθως ἡ Φιλοσοφία, ἡ Θεολογία, ἡ Ἱατρικὴ, καὶ τὰ Νομικά. Ἀφίροντες τὰ δύο τελευταῖα μαθήματα, ὡς μὴ δυνάμενα εἰσέτι νὰ διαχθῶσιν εἰς τὸ Γένος μας, ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν πρώτων, τὰ ὅποια εἰσῆχθησαν κατ' εὐνοχίαν εἰς πολλὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις.

ΠΕ'. Ὅστις μέλλει νὰ μνηθῆ τὰ ὑψηλὰ τῆς Φιλοσοφίας μαθήματα, ἀπαιτεῖται ἀναγκαίως ν' ἀκούσῃ τὰς ἐξέξως ἐπιστήμας.

Α'. Μαθηματικὴν.

α'. Καθαράν. Ἀριθμητικὴν, Συμβολικὸν Λογισμὸν, Γεωμετρίαν, Τριγωνομετρίαν, Κωνικὰς τομὰς, Ἀρχὰς τοῦ Λογικοῦ τῆς ὡς ἀπείρου θεωρουμένης ποσότητος.

β'. Ἐφηρμοσμένην. Μηχανικὴν, Ἰερόστατικὴν, Ἀεροστατικὴν, Ἰδραυλικὴν, Ὀπτικά, Στοιχεῖα τῆς Ἀστρονομίας.

Β'. Φυσικὴν ἱστορίαν.

Γ'. Πειραματικὴν Φυσικὴν.

Δ'. Φιλοσοφίαν.

α'. Θεωρητικὴν. Ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, Λογικὴν, Μεταφυσικὴν, Αἰσθηματικὴν.

β'. Πρακτικὴν. Περὶ Δικαίου, Ἠθικὴν, Ἠθικὴν Θεολογίαν.

Ε'. Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας.

ς'. Θεωρίαν τῆς ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς, ὅποτε ὁ διδασκαλὸς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας πρέπει νὰ ἐξηγή εἰς τοὺς μαθητὰς ἀναλυτικῶς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, καὶ τινὰ θεράματα τῶν κλασσικῶν ποιητῶν.

Πς'. Ὅσοι εἶναι προσκαλεσμένοι ὑπὸ τῆς Θείας προνοίας, καὶ ἀναρλεγμένοι ἀπὸ τὸ πῦρ τοῦ Θεοῦ ζήλου καὶ τῆς φιλοφρονίας νὰ γείνωσι λειτουργοὶ τοῦ ὑπερφυστάτου βήματος, καὶ ὄδηγοὶ τῶν ἀδελφάντων εἰς τὸ Θεῖον θελημα, ἀναγκαστικῶς πρέπει νὰ διδάχθωσι τὴν ἱεράν Θεολογίαν. Οὗτοι χρεῖες ἱερὸν ἔχουσι νὰ γυμνασθῶσι εἰς τὰ ἐφεξῆς μαθήματα.

α'. Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἔση μάλιστα ἀποβλέπει τὴν Α' ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἐφεξῆς τοὺς ἱεροὺς πατέρας καὶ Θεολόγους.

β'. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν παλαιὰν Γραφήν μὲ ἑρμηνείαν τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων, καὶ τῆς χωρογραφίας τῶν τόπων, ὅσοι ἀναφέρονται εἰς τὴν Θεόπνευστον ταύτην βίβλον.

γ'. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν νέαν Διαθήκην μὲ ἑρμηνείαν εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς εὐαγγελιστὰς, καὶ μάλιστα τὸν Ἰωάννην.

δ'. Τὰ δέκατα τῆς Ἐκκλησίας.

ε'. Δογματικὴν Θεολογίαν.

ς'. Εἰδήσειν τῶν κανόνων τῶν ἱερῶν Συνόδων.

ζ'. Ῥητορικὴν εἰς στήριξιν τῶν πιστῶν, καὶ ὄδηγίαν εἰς πράξιν τῆς Θείας ἐντολῆς, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Σημείωσις. Αἱ ἀνατολικαὶ γλῶσσαι Ἑβραϊκὴ καὶ Ἀραβικὴ κρίνεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν Θεολογίαν. Ἐὰν καὶ οἱ ἡμετέροι Θεολόγοι θυμηθῶσι νὰ τὰς μάθωσι, εἶμι ἔπαινος τῶν διὰ τὴν ἐνδεον προθυμίαν των· εἰδὲ μὴ, τοὺς εἶναι τόσο ἀφροντοὶ ἢ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Λατικὴ, ὅσον εἰς τοὺς ὀδηγούς οἱ ὀφθαλμοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Διάταξις τῶν μαθημάτων εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ Γυμνάσια.

ΠΖ΄.

Εξαετῆ ἢ ἑπταετῆ παιδιὰ ἐμβαλόντα εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα διὰ τὴν ἀποκλήσιν τὰς ἀναγκαίας τῶν γνώσεως (Ος΄.) πρέπει νὰ ἐνδοατρίψωσιν εἰς αὐτὰ πέντε τὸ πολὺ ἑνιαυτούς. Εἰς καθένα ἑνιαυτὸν πρέπει νὰ προσδιορισθῶσι τὰ μαθήματα πάσης μιᾶς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, καὶ νὰ διαρκῆ καθέν μίαν τουλάχιστον ὥραν· ὁ πρῶτος ἑνιαυτὸς ὀνομάζεται συνήθως πρώτη τάξις ἢ κλάσις τῶν μαθημάτων, ὁ δευτερος δευτέρα κτλ. Ἀφίονοις δὲ τὰς ὥρας καθενὸς μαθήματος νὰ τὰς προσδιορίζωσιν οἱ διοικηταὶ τῶν σχολείων κατὰ τὰς περιστάσεις, λέγομεν μόνου Πόσα μαθήματα εἶναι χρειώδη εἰς πᾶσαν τάξιν, καὶ ποσῆκις τῆς Ἐβδομάδος πρέπει νὰ τὰ διδάσκωσι.

ΠΗ΄. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν κοινῶν σχολείων. α.) Τὸ συλλαβίζειν, ὡς προπαρασκευὴν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν· ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος. β.) Ἀνάγνωσις ἀπὸ βιβλία περικτικὰ διαφέρων πραγμάτων, ἑποῖον εἶναι ἡ Πρωτοπειρία τοῦ κυρίου Δημητρίου Δαρβάρως· καθ' ἑκάστην ἡμέραν. γ.) Ἀριθμητικὴ ἄγραφος, ἔχουν γύμνασις εἰς τὴν σύναψιν, ἀφαιρέσιν, πολλαπλασιασμὸν, διαίρεσιν, χωρὶς νὰ γράφωσι χαρακτῆρας· πρῶτον νὰ μάθωσι τὴν ἀριθμῆσιν ἐκ στήθους ἕως τῶν 100, καὶ τῶν 1000, καὶ ἐφεξῆς· δευτέρου, ἐρωτώμενα Πόσα κἀμνου τὰ 5 καὶ τὰ 3 ὀμοῦ, ἢ Πόσα μένουσιν ἀφ' αὐτῶν ἀφαιρέσῃς

3 ἀπὸ 10, ἢ Πόσα γίνονται τὰ 10 ἀρ' οὐ τὰ λάβης πεντάκις, ἢ πόσα λαμβάνει καθείς ἀρ' οὐ 10 ἄνθρωποι μοιρασθῶσιν 30 ὀβελούς, νὰ γυμνασθῶσι κατ' ὀλίγον νὰ ἐπιλύωσι τὰ τει-
αῦτα προβλήματα. Οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουσι τούτο Korf-
rechnen, ἤθουν λογαριαζεῖν μετὴν κεφαλῆν· τετράκις. ε'.)
Καλλιγραφία· τετράκις. ε'.) Ἀνάγνωσις τῆς κατη-
χήσεως· τρίς. ε'.) Ἐξήγησις τῆς Κατηχήσεως· δίς. ζ'.) Τὰ
μῆρη τοῦ λόγου τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, ἐπιπολαίως ἑρμη-
νευόμενα· τρίς.

ΠΘ'. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν. α'.) Ἀνάγνωσις ἀπὸ βιβλία πε-
ριεκτικὰ χρησίμων καὶ τερπνῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τὴν ἀ-
γαθοεργίαν παρακινητικά. Τοιαῦτα εἶναι ἐγχειρίδιά τινα τοῦ κυρίου
Δημητρίου Δαρβάρους, καὶ μάλιστα τὸ Ἐκλογαρίον του· δίς. β'.)
Κατήχησις τῆς ἱεράς πίστεως· τρίς. γ'.) Νὰ γράφουν εἰς τὴν
κοινὴν γλώσσαν μετ' ὑπαγορίαν τοῦ διδασκάλου, καὶ νὰ διδά-
κωνται τὸ ὀρθογραφικόν· δίς. δ'.) Γραμματικὴ τῆς ὀμιλουμέ-
νης γλώσσης· τρίς. ε'.) Ἀριθμητικὴ μετὰ χαρακτηρισ ἐπὶ πίνα-
κος, ἢ χαρτίου· τρίς. ε'.) Καλλιγραφία· τρίς.

Υ'. Εἰς τὴν τρίτην τάξιν. α'.) Κατήχησις τῆς πίστεως,
ἐξηγουμένη πλατύτερα ἐκ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου· τρίς. β'.)
Ἀνάγνωσις ββλίων ἠθικῶν εἰς τὴν ὀμιλουμένην γλώσσαν· δίς. γ'.)
νὰ γράψωσι κατ' ὑπαγορίαν τοῦ διδασκάλου· δίς. δ'.) Γραμ-
ματικὴ τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης· τρίς. ε'.) Νὰ συνθέτωσι
γράμματα μικρά· δίς. ε'.) Ἀριθμητικὴ ἑγγραφος· τρίς. ζ'.)
νὰ ἀναγινώσκωσιν ἑλληνικὰ συγγράματα, καὶ νὰ γράψωσι διά-
φορα Ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ ῥήματα· τρίς. η'.) Καλλιγρα-
φία· τρίς.

ΥΑ'. Εἰς τὴν τετάρτην τάξιν. α'.) Κατήχησις μετ' ἑρμη-
νειαν ἐκ τῶν ἀγίων Γραφῶν· δίς. β'.) Καλλιγραφία· δίς. γ'.)

Γραμματική τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης, καὶ γύμνασις εἰς τὸ γρά. εἰν καθ' ὑπαγορίαν· τρίς. δ'.) Συντάγματα ἢ θέματα εἰς τὴν ὀμιλουμένην γλῶσσαν· τρίς. ε'.) Ἀριθμητικὴ τῶν κλασμάτων καὶ τῶν διαφόρων μεθόδων· τρίς. ς'.) Ἀρχαὶ τῆς Γεωμετρίας· τρίς. ζ'.) Τεκτονικὴ· τρίς. η'.) Γεωγραφία τῆς επικρατείας· τρίς. θ'.) Ἰχθυογραφία· καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος.

ΨΒ'. Εἰς τὴν πέμπτην τάξιν. α'.) Κατήχησις μὲ ἐρμηνείαν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν· εἰς. β'.) Καλλιγραφία. εἰς. γ'.) Γραμματικὴ τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης, καὶ θέματα εἰς τὸ συντακτικὸν μέρος· τρίς. δ'.) Στερεωμετρία καὶ Μηχανικὴ· τρίς. ε'.) Ἀριθμητικὴ· τρίς. ς'.) Τεκτονικὴ· ἅπαξ. ζ'.) Φυσικὴ Ἱστορία· ἅπαξ. η'.) Πειραματικὴ Φυσικὴ· εἰς. θ'.) Γεωγραφία τῶν ἄλλων επικρατειῶν· εἰς. ι'.) Ἀπαγγελία, ἧσαν γύμνασις εἰς τὸ καλῶς ἀναγιώσκειν· εἰς. ια'.) Ἰχθυογραφία· καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

Σημειώσεις. Τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης τάξεως τὰ μαθήματα διδύκονται μόνον ἑσσοὶ εἶναι προσδιορισμένοι· εἰς τὰ ἔργα τοῦ κοινικοῦ βου· ἑσσοὶ δὲ μέλλουσι νὰ γένησι θεωροῦντες τῶν Μουσίων, μετὰ τὴν τρίτην τάξιν τῶν κοινῶν σχολείων μεταβαλλοῦσιν εἰς εἰς τὰ Γυμνάσια.

ΨΓ'. Τῶν Γυμνασίων τὸν χρόνον οἱ μὲν συστέλλουσιν εἰς τρεῖς ἐνιαυτούς· ἄλλοι δὲ (καθὼς εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν) ἐκτείνουσιν εἰς ἕξ. Ἡμεῖς δὲ ἀκολουθοῦντες ἐν ταῦθα τοὺς δευτέρους, ὅσον διὰ νὰ δώσωμεν τύπον τινα τῶν μαθημάτων, ἀφίνομεν τὸν προσδιορισμὸν εἰς τὴν φρονίμην διαταγὴν τῆς τῶν σχολείων διοικήσεως, ἣτις ἐμπορεῖ νὰ περιπατήσῃ καὶ ἐδῶ τὴν μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως.

ΨΔ'. Εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν τῶν Γυμνασίων τάξιν διδά-

σκουται τὰ ἐφεξῆς. α'.) Θεολογική διδασκαλία· τρεῖς. β'.) Ἐξήγησις τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματικῆς καὶ τῶν εὐληπτοτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων· καθ' ἡμέραν. γ'.) Γεωγραφία νέα καὶ νέα Ἱστορία· τρεῖς. δ'.) Συμβολικός Λογισμὸς, ἢ Ἄλγεβρα· τετράκις. ε'.) Φυσικὴ Ἱστορία· τετράκις.

ΥΕ'. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀκολουθοῦν τὰ αὐτὰ μαθήματα· ἀλλ' ἀντὶ τῆς νέας Γεωγραφίας εἰσάγεται ἡ παλαιά, καὶ ἀντὶ τῆς νέας Ἱστορίας ἡ Ἱστορία τῶν παλαιῶν ἔθνων.

ΥΖ'. Εἰς τὴν τρίτην τάξιν ἀκολουθοῦν πάλιν τὰ αὐτὰ· ἀλλ' ἀντὶ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας εἰσάγεται ἡ πειραματικὴ Φυσική.

ΥΖ'. Εἰς τὴν τετάρτην γίνεται ἀκολουθία τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ἀντὶ τῆς Φυσικῆς εἰσάγεται ἡ Λατινικὴ γλῶσσα.

ΥΗ'. Ἐξήγησις τῶν κλασσικῶν λογογράφων γίνεται εἰς τὴν πέμπτην τάξιν, καὶ ἄσκησις εἰς τοὺς ἐπιστολικοὺς χαρακτήρας.

ΥΘ'. Εἰς τὴν ἕκτην ἐξηγουῦνται οἱ ποιηταί, καὶ διδάσκουται τὰ περὶ ἐπιγραμμάτων, καὶ τὰ λεγόμενα ῥητορικὰ προοιμιάσματα.

Ρ'. Ἡ παράδοσις τῆς Φιλοσοφίας ἀπαιτεῖ τριῶν ἐνιαυτῶν διάστημα, διὰ τὴν γαίην ὅπως εὖν πλήρης. Πρῶτος ἐνιαυτός. α'.) Καθαρὰ Μαθηματικὴ· καθ' ἡμέραν. β'.) Θεωρητικὴ Φιλοσοφία· καθ' ἡμέραν. γ'.) Φυσικὴ Ἱστορία· τρεῖς. Δεύτερος ἐνιαυτός. α'.) Ἐφηρμοσμένη Μαθηματικὴ· καθ' ἡμέραν. β'.) Πειραματικὴ Φυσικὴ· καθ' ἡμέραν. γ'.) Πρακτικὴ Φιλοσοφία· καθ' ἡμέραν. Τρίτος ἐνιαυτός. α'.) Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας· καθ' ἡμέραν. β'.) Θεωρία τῆς Ποιητικῆς καὶ τῆς Ῥητορικῆς· καθ' ἡμέραν.

Σημείωσις. Τὸ σχέδιον τῶν Θεολογικῶν μαθημάτων δελεῖ διαταχθῆν καλλίστα καὶ ἀριεπιτότατα, ἐπεί ταν οἱ ἀγαθοὶ ποιηταί εἰς εἰσάξωσι τὰ μαθήματα ταῦτα εἰς χωριστὰ Γυμνάσια τῆς Θεολογίας.

τετε κρίπει νὰ συνταχθῶσι καὶ τὰ ἀναγκαῖα βιβλία μετ' ἐπιστάσιαν καὶ ἐφορᾶν ἐκκλησιαστικῶν ἀδελφῶν, οἵτινες ἴδαν τὴν τάξιν τῶν Θεολογικῶν τῆς Ἑλλάδος σχολείων. Ἀφ' ὧντες λοιπὸν κατὰ τὸ παρὸν ἡμεῖς ἀφαντοῦν τὸ πρῶτον. ὑπονοοῦμεν ἔλαττωτα περὶ τῆς εἰδικῆς μεθόδου τοῦ διδάσκειν τὰ τῶν κοινῶν σχολείων καὶ Γυμνασίων κατ' ἑξῆς).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. 6.

Εἰδικὴ Μέθοδος.

ΡΑ.

Μέθοδος τοῦ συλλαβίζειν. α'. Εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμμάτων εἶναι καλὸν πρῶτον νὰ μανθάνῃ ὁ παῖς τὰ φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους, καὶ ἔπειτα τὰ σύμφωνα.

β'. Ταῦτάματα τῶν τοῦ ἀλφαβήτου γραμμάτων καλῶν εἶναι νὰ μὴ προφέρωνται ὅλα· διότι εἰς τὸν συλλαβισμὸν οὐκ εἶναι τὰ χρειζόμενα ὅλα· εἴαν, φερ εἰπεῖν, προφέρωμεν τὸ α ἄλφα, εἰς τὸν συλλαβισμὸν ἀφίνομεν τὸ λφα, καὶ κρατοῦμεν μόνον τὸ α, ὁμοίως ἀπὸ τὸ βήτα ρίπτομεν τὸ ητα, καὶ κρατοῦμεν μόνον τὸ β. Ἡ μέθοδος λοιπὸν ἀπαιτεῖ νὰ προφέρουν οἱ παῖδες ἐκείνοι μόνον τοὺς φθόγγους, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ἡ συλλαβή.

γ'. Αἱ πρῶται συλλαβαί, τὰς ὁποίας προφέρει ὁ παῖς κατ' ἀρχάς, εἶναι καλῆτερον νὰ σημαίνωσι πράγματα· οἶον, τῦρ, φῶς, ποῦς, χεῖρ, παρὰ νὰ εἶναι ἀσήμαντοι· οἶον, αβ, γε, πα κτλ.

δ'. Ἀφ' οὗ γνωρίσῃ τὰ γράμματα ὁ παῖς, εἶναι περιττὴ εἰς τὸ συλλαβίζειν ἡ ἐπαλάλησις τῶν γραμμάτων· οἶον, β=αβ, ἀλλ' εὐθὺς νὰ προφέρῃ βα.

ΡΒ'. Ἀπαγγελίας. Μετὰ τὸν συλλαβισμόν ἔρχεται ἡ ἀνάγνωσις, ἣτις πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθῆς ἀπαγγελίας.

α'. Νὰ προφέρῃ ὁ παῖς πάντα φθόγγον, καὶ πᾶσαν συλλαβὴν ὅσον καθαρῶς καὶ εὐκρινῶς, ὥστε εἰς τὴν ἐκφώνησιν πάσης λέξεως ν' αἰσθύνεται μὲ φυσικόν τινα τόνον ἕλα τὰ μέρη τῆς φωνῆς, χωρὶς νὰ χάνεται ἢ νὰ πύγεται οὐδὲ τὸ παραμικρὸν.

β'. Νὰ διαφθέρῃ τὴν ἀνάγνωσίν του κατὰ τὰ κόμματα, καὶ τὰς ὑποστιγμὰς καὶ στιγμὰς, ἤγουν νὰ ἀναπαύῃ τὴν φωνὴν του κατὰ μὲν τὸ κόμμα ὀλίγον, κατὰ δὲ τὴν ὑποστιγμὴν περισσότερον, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν νὰ στέκῃ μὲ τελείαν διακοπὴν. Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τοῦ διδασκάλου εἶδει τὸ μέτρον τῆς ἀναπαύλης εἰς τὸν μαθητὴν.

γ'. Νὰ σχηματίζῃ τὴν φωνὴν του κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἀναγνωσκομέων· ἤγουν νὰ ἐρωτᾷ, νὰ θαυμάζῃ, νὰ βραδύνη, ἢ νὰ ταχύνη τὴν ἀνάγνωσιν, καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ ἔννοια (Ἴδε Αἰτθῆμ. ΡΥΑ'). Ἄλλ' εἰς τοῦτο χρειάζεται ὁ παῖς νὰ καταλαμβάνῃ ἐντελῶς τὴν ἔννοιαν τῶν ἀναγνωσκομένων· διὰ τοῦτο ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀπαγγείλῃ ὀρθῶς ὑψηλὰ συγγράμματα, λέγω τραγωδίας, ρητορικοὺς λόγους κτλ. Πρέπει λοιπὸν κατ' ὀλίγον νὰ γυμνάζεται εἰς ἀπαγγελίαν συντόμων καὶ εὐκαταλήπτων περιόδων, καὶ ἐν γένει ἐνοιῶν, τὰς ὁποίας ἀντιλαμβάνεται τὸ πνεῦμα του.

ΡΓ'. Γραφῆς καὶ Ἰχνογραφίας. Εὐανάγνωστα καὶ εὐκρινῆ νὰ γράφῃ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλὸς στολισμὸς του, ἀλλὰ καὶ καθήκον του πρὸς τοὺς ἄλλους, οἵτινες μέλλουν νὰ διαβάσουν τὰ γράμματά του.

α'. Νὰ ἔχῃ ἔμπροσθέν του παραδείγματα καλλιγραφίας,

καὶ νὰ τὰ μιμῆται κατ' ἀρχὰς μὲ ἀργοπορίαν, ἕως οὗ νὰ ἀποκτήσῃ ἕξιν.

β'. Μετὰ τὴν γυμνασίον του, νὰ λαμβάνῃ παρ' ἑαυτοῦ τινὰ ἀπὸ βιβλία καὶ χωρὶς παράδειγμα νὰ τὴν καλλιγραφή.

γ'. Νὰ ἀπορροῇ τὴν συγκόλλησιν εὐὰ ἢ τριῶν στοιχείων ὁμοῦ.

δ'. Διὰ νὰ καλλιγραφῆ, ἀνάγκη εἶναι νὰ γυμνάζεται συγχρόνως εἰς τὴν ἰχνογραφίαν. Πρῶτον πρέπει νὰ γυμνάσῃ τὴν χεῖρα του νὰ ἄγῃ εὐθείας γραμμὰς ἐπὶ πίνακος μὲ τὸ ἀπρόχωμα· λαμβάνει δὲ τὴν ἕξιν, εἰὰν γραφῆ εὐθείαν μὲ τὸν κανόνα, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἄγῃ ἄλλην καὶ ἄλλην μὲ τὴν χεῖρα του.

ε'. Διὰ νὰ συνηθίσῃ νὰ γράφῃ κύκλον, ἀς τὸν γράφῃ πρῶτον μὲ τὸν διαβήτην· ἔπειτα ἐπάνω τοῦ γεγραμμένου ἀς γράφῃ ἄλλους μὲ βραδύτητα· κατ' ἕλιγον ἀς ἐπιταχύνῃ τὴν γραφὴν των, ἕως οὗ νὰ δύναται νὰ τὸν γράφῃ μὲ μίαν ἀδιάκοπον περιστροφὴν τῆς χειρὸς του.

ς'. Νὰ γράφῃ ἔπειτα κατὰ μικρὸν ὠσειδῆ σχήματα, καὶ τὰλλα τὰ γεωμετρικὰ, ἕως οὗ νὰ καταστήσῃ νὰ γράφῃ ἄνθη, ζώα κτλ. Ἡ ἐκτεταμένη τούτων διδασκαλία ἀνήκει πλέον εἰς τὸν διδάσκαλον τῆς ἰχνογραφίας παρὰ εἰς τὴν ἐπιτομὴν ταύτην.

ΡΔ'. Γλώσσης. Ἐὰν δὲν μάθῃ τις ὀρθῶς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν, ἀς μὴ ἐλπίζῃ μεγάλας προόδους οὔτε εἰς τὰς ἄλλας γλώσσας οὔτε εἰς τὰς ἐπιστήμας. Ἐως τὴν σήμερον ἀμελεῖτο ἢ λαλουμένη ἡμῶν γλῶσσα, καὶ ἐσπουδάζετο μόνον ἢ παλαιά· ἀλλὰ κατὰ τὸ παρὸν κρίνεται ὅχι μόνον ὄργανον προκοπῆς ἔλου τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ μέσον τοῦ νὰ μαυθάνουσι οἱ νέοι μας καὶ τὴν παλαιὰν εὐκολώτερα. Ἀποσίδομεν ἐλίγους κανόνας εἰς ἀσκησίντης.

α'. Κιὰ' ἀρχὰς νὰ μαυθάνῃ τὴν ὕλην τῆς γλώσσης, ἢ-

γουν ονομασίας τῶν πραγμάτων· πρῶτον ὀνόματα οὐσιαστικά· οἶκος, φῆρ εἰπεῖν, τράπεζα, βούς, κύων, πετεινός κτλ. ἔπειτα ἐπίθετα· οἶον, πράσινον, κόκκινον, κίτρινον κτλ. λεπτόν, παχύ, μέγα, μικρόν, ευῶδες, δυσῶδες κτλ. ἐφεξῆς ῥήματα, τὰ ὅποια ἐμπορεῖ κατ' ἀρχάς νὰ λαμβάνη ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. π. χ. Ὁ ἀ-θροπος μὲ τὴν χεῖρα γράφει, ράπτει, πλέκει, κόπτει, δίνει κτ. μὲ τοὺς πόδας, περιπατεῖ, στέκει, τρέχει, λακτιζει κτλ.

β'. Τὰς διαφόρους λέξεις νὰ ἀναγῶγη ὁ διδάσκαλος εἰς γένη τινα, ὅθεν νὰ πορισθῇ τὰ ὀκτώ μέρη τοῦ λόγου.

γ'. Ν' ἀποδώσῃ τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων, καὶ τὰς συζυγίας τῶν ῥημάτων, ἐκθέτων τὴν διαφορὰν τῶν γενῶν καὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν προσώπων.

δ'. Εἰς τοὺς γενικοὺς τύπους νὰ ἐφαρμόξῃ παραδείγματα, καὶ νὰ τὰ προβάλλῃ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ τὰ σχηματίζωσι, ἢ, ὡς λέγομεν, νὰ τοὺς τεχνολογῇ.

ε'. Νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς γενικωτέρους κανόνας τῆς ὀρθογραφίας μὲ συντομίαν ἐκτεθειμένους, καὶ νὰ γυμνάζωνται τὸ ὀρθογραφικόν κατ' αὐτοὺς, καὶ τὸ περισσότερον κατὰ τοὺς γενικοὺς τύπους τῶν κλίσεων καὶ συζυγιῶν.

ς'. Νὰ προβάλλῃ ὁ διδάσκαλος εἰς ἕνα τινα μαθητὴν νὰ γράφῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος λέξεις· καὶ νὰ ἐρωτῇ τοὺς ἄλλους, ἂν ἐγράφη πᾶσα μίᾳ ὀρθῶς, ἢ ποῖον εἶναι τὸ σφάλμα τῆς. Ἐὰν καί τις δὲν ἐξεύρῃ τὸν κανόνα, νὰ τοὺς τὴν λέγῃ αὐτὸς κατ' ἀρχάς, ἕως οὗ νὰ τὸν μάθωσι.

ζ'. Εἰς τὴν σύνταξιν πρέπει νὰ τοὺς ἐδηγῇ βραχυθεδόν. Πρῶτον πρέπει νὰ τοὺς διδάσκῃ νὰ γράφουν ἀπλᾶς προτάσεις. π. χ.

Ὁ Πύργος εἶναι ἰψηλός.

Ἡ μέλισσα εἶναι ἔντομον.

Τὸ ὕδωρ εἶναι ῥευστόν·

Τὰς αὐτὰς προτάσεις νὰ ἀντιστρέφουν, ἐπειδὴ ἡ ἔννοιά τινος μὲναι ἢ αὐτῆ. π. χ.

Ἵψηλὸς εἶναι ὁ πύργος.

Ἐντομον εἶναι ἡ μέλισσα.

Ῥευστόν εἶναι τὸ ὕδωρ.

Ἐπειτα προτάσεις ἔχει μὲ τὸ εἶναι, ἀλλὰ μὲ ἄλλα ῥήματα· οἶον,

Ὁ ἥλιος λάμπει.

Ἡ σελήνη φέγγει.

Τὸ δένδρον ἀναθεῖ.

Προτάσεις μὲ ῥήματα καὶ ἐπιρρήματα· οἶον.

Ὁ ἥλιος θερμαίνει ὑπερβολικῶς.

Ἡ σελήνη φέγγει ἰσχυρῶς.

Τὸ ὕδωρ ῥεεῖ ὀρμητικῶς.

Προτάσεις, ὅπου ἐμβαλίουτι ῥήματα βοηθητικὰ· οἶον.

Ὁ ἄνθρωπος ἐμπορεῖ νὰ προκόψῃ.

Διὰ συνδέσμων ἐκφερομένας· οἶον,

Εἶναι ὑγρασία, ἐπειδὴ ἔβρεξε.

Ἐὰν θέλῃς, ἐμπορεῖς νὰ προκόψῃς.

Κατ' ὀλίγον νὰ τοὺς ὀδηγῇ νὰ συντάσσωσι περιόδους· οἶον.

Ὅταν βρέχῃ, ὁ οὐρανὸς εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ σύνεφα· ἀλλὰ πολλάκις ἡ σύνεφια ἐπικρατεῖ, καὶ χωρὶς νὰ βρέχῃ.

Νὰ τοὺς μεταβάλλῃ τὴν αὐτὴν πρότασιν διαφόρως διὰ μεταθέσεως τῶν λέξεων, τὸ ὅποιον γίνεται εὐκολώτατα εἰς τὴν γλῶσσαν· οἶον,

Οἱ νέοι μας ἀγαπῶσι καθ' ὑπερβολὴν τὴν παιδείαν.

Ἀγαπῶσι τὴν παιδείαν καθ' ὑπερβολὴν οἱ νέοι μας.

Τὴν παιδείαν ἀγαπῶσιν οἱ νέοι μας καθ' ὑπερβολὴν κτλ.

Νὰ μεταβάλλῃ δὴ αὐτὴ ἀπλᾶς προτάσεις εἰς περίφρασην οἶον,

Τὸ βιβλίον εἶναι πολλὰ τερπνόν.

Θέλω τὸ διαβάσειν ἀκόμη μίαν φοράν.

Τύτην εὐφροσύνην μ' ἐπροξένησε τὸ βιβλίον, ὡστ' εὐθύς
ἀπὸυ λάβω καιρὸν, θέλω τὸ ἀναγνώσειν ἀκόμη μίαν φοράν.

Προχωρῶν δὲ εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας, ἄς τοὺς συνηθίζῃ νὰ
ἐννοῶσιν εὐκρινῶς πᾶν ὅ,τι θέλουν νὰ γράψωσι· ἢ καθαρότης
τῶν νοημάτων εἶναι αἰτία τῆς γλαφυρότητος τῶν συστάξεων·
ἄς τοὺς δίδῃ νὰ συζητήσωσι συνεχῶς

Μικρὰς ἱστορίας πραγμάτων, τὰ ὅποια συμβαίνουσιν ἔμπρο-
σθέντων.

Περιγραφὰς ἀντικειμένων, τὰ ὅποια ἴδαν.

Ἐπιστολὰς ἀναγκαίας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. κτλ.

ΡΕ'. Τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ μέθοδος
εἶναι ἡ αὐτή, ἥτις τόσον θίλει εὐκλυθεῖν, ὅσον ἀκριβέστερα
γιώσκουν οἱ μαθηταὶ τὴν μητρικῆν τῶν γλώσσαν. Ἀλλ' εἰς τὸ
συντακτικὸν μέρος εἶναι καλῆτερον νὰ τοὺς δίδῃ ὁ διδάσκαλος
χωρῖα Ἑλλήνων συγγραφέων, μεταφρασμένα εἰς τὴν ἐμίλου-
μένην γλώσσαν, διὰ νὰ τὰ μεταφράζωσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν
Ἑλληνικὴν, καὶ νὰ τοὺς τὰ εὐρηθῶν κατὰ τὸ κείμενον τοῦ
συγγραφέως.

ΡΖ'. Τῆς Ἀριθμητικῆς. Α'. Ἄγραφος ἀριθ-
μητικῆ· α'.) νὰ μάθωσι νὰ ἀριθμῶσιν· β'.) νὰ συνάπτωσι,
καὶ νὰ ἀφαιροῦσιν· γ'.) νὰ ἀποστηθίσωσι τὴν λεγόμενην προ-
παίδειαν, ἢ τὸν Πυθαγορικὸν πίνακα, ὅχι ὕλιν διὰ μᾶς, ἀλλὰ
κατὰ μέρη εἰς πολλῶν ἡμερῶν διάστημα, διὰ νὰ μὴ βαρυν-
θοῦν, καὶ συλλάβωσι ἀηθίαν κατὰ τῆς ὠφελιμωτάτης ταύτης μεθ-

δδου· δ'.) νὰ πολλαπλασιάσωσι· ε'.) νὰ διαιρῶσιν. Ὅλα ταῦτα πρέπει νὰ γυμνασθῶσι κατ' ἐλάχιστον οἱ παῖδες, ἐρωτώμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου των, ὡς εἶπαμεν ἀρχήτερα (11Η').

Β'. Ἐγγραφὸς Ἀριθμητικῆ· α'.) Νὰ μάθουν τὸ δεκαδικὸν σύστημα τῶν ἀριθμῶν εὐκρινῶς. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ τοὺς τὸ ἐξηγήσῃ σαφέστατα. Λάβει μικρὰ νομίσματα, ἢ ἄλλα ἀριθμητὰ τμήματα, ἢ κάσιανα, ἢ ἄλλα τοιαῦτα ἀριθμησέ ἀπ' αὐτὰ ἑκα· καὶ βάλῃτα εἰς ἓν σακκούλιον· τοῦτο, εἰπέ τοὺς, μᾶς εἶδει τὴν ἔννοιαν τῆς δεκάδος· ἐν δευτέρῳ σακκούλιον ὁμοῦ μετ' ἃς τὸ πρῶτον παριστάνει εἴκοσιν, ἢ δύο δεκάδας· ἄλλα κάσιανα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ἑκα, ἀλλὰ ἕξ, φέρε εἰπὲν, ὁμοῦ μετ' ἃς δύο δεκάδας κάμνουν εἴκοσιν ἕξ· ἑκα δὲ τοιαῦτα σακκούλια ἐμβαλλόμενα εἰς ἓν μεγάλον σακκούλιον μᾶς εἶδουν ἐπαισθητὴν ἔννοιαν τῆς ἑκατοντάδος· ἑκα δὲ ἑκατονταδικὰ σακκούλια ἐμβαλλόμενα εἰς μεγάλητερον σακκίον, ὥστε νὰ τὰ χωρῇ, μᾶς παριστάνει τὴν χιλιάδα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

β'. Εἰς τὰς ἄλλας πράξεις νὰ μεταχειρίζεται κατ' ἀρχάς μικρὰ παραδείγματα· διότι τὰ μεγάλα νεκρύνουν τὴν προθυμίαν τοῦ νέου, καὶ πρέπει νὰ ἀφεθῶν, ἀφ' οὗ κἀμὴ ἐκινῶν προύδους.

γ'. Τὰ προβαλλόμενα παραδείγματα νὰ εἶναι ἀληθινὰ καὶ πραγματικὰ ὑποθέσεις ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου· εἶδη γὰρ ὀλίγον θέλει μάθειν ὁ νέος μέτρα, βάρη, ἀργύρια, διαίρεσιν τοῦ χρόνου κτλ.

δ'. Νὰ λέγῃ τὸ παράδειγμα ἀπὸ στόματος, καὶ νὰ διηρῆξῃ τὸν μαθητὴν νὰ τὸ γράψῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος.

ε'. Νὰ ἐξετάξῃ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ τῆς προτεραίας μάθημα, διὰ νὰ πληροφορηθῶν, ἐὰν τὸ ἐπληροφορήθησαν.

PZ'. Εἰς τὸν Συμβολικὸν Λογισμὸν ἢ τὴν Ἀλγεβραν ἄλλο δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐπὶ τῆς συντόμου ταύτης μεθόδολογίας, εἰ μὴ κατ' ἀρχὰς νὰ ἐφαρμίξῃ πάντοτε ὁ διδάσκαλος τοὺς ἀλφαβητικὸς λογισμοὺς εἰς ἀριθμητικὰ παραδείγματα· διότι μὲ τούτου τὸν τρόπον φαίνεται ἡ συγγένεια τῶν δύο ἐπιστημῶν, καὶ ὁ υἱὸς δὲν ἀποκάμνει ἀσχολούμενος εἰς ξηρὰ καὶ γυμνά σημασίας διατυπώματα· τὸ ὁποῖον καταβρῦνει τοὺς πρωτοπείρους· ὅταν δὲ προχωρήσωσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην, τότε ἠδύνονται καὶ ἐκ μόνων τῶν ἀλφαβητικῶν δεξιῶν.

PH'. Τῆς Γεωμετρίας. α'. Νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν πρότασιν συντόμως καὶ εὐκρινῶς, καὶ ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν καταλάβουσι οἱ μαθηταί.

β'. Νὰ γράφῃ τὸ σχῆμα εἰς τὸν πίνακα, καὶ νὰ διορίξῃ καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ τὸ γράφωσιν ἄλλοτε εἰς τὸν πίνακα, καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν χάρτην.

γ'. Διὰ τοὺς νέους μαθητὰς τῶν κοινῶν σχολείων (OZ'. δ'.) νὰ ἀποδεικνύῃ πολλὰς δυσκόλους προτάσεις ἔχει ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ μηχανικῶς, ἤγουν διὰ διαβήτου, κανόνος, ἀναγωγέως, καὶ ἄλλων ὀργάνων.

δ'. Νὰ δείχνῃ πολλῶν προτάσεων τὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὰ ἔργα τῶν τεχνῶν.

ε'. Εἰς τοὺς προβεβηκότας μαθητὰς (ΠE'.) νὰ κάμνῃ ὅλας τὰς δεξιὰς μὲ τὴν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, καὶ ἔχει πλέον μηχανικῶς.

PΘ'. Φυσικῆς Ἱστορίας. α'. Ἐκ τῶν ὀρυκτῶν νὰ τοὺς δείχνῃ ὄχι τὰς ξύνας γαίας, ἀλλ' ὅσαι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἐρμηνεύων τὴν ὠφελίαν αὐτῶν εἰς καλλιέργειαν τῶν χωραφίων, εἰς κατασκευὴν κεραμείων σκευῶν καὶ κεραμίδων, εἰς λεύκανσιν, οἰκοδομὴν κτλ. ὡσαύτως ἐκ τῶν ἀλά-

των, καυστῶν σωμάτων, μετάλλων κτ. νὰ τοὺς ἐξηγῇ ὅσα εἶναι χρήσιμα εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν.

β'. Ἐκ τῶν φυτῶν νὰ τοὺς δείξη τὰ γεννήματα τοῦ τόπου καὶ λάχανα, καὶ ἐν γένει ὅσα χρησιμεύουν εἰς τροφήν καὶ ἐνδυμασίαν καὶ ἰατροίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς κτηνοτροφίαν, εἰς τὰ ἐργαστήρια, καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν. Τοιαῦτα εἶναι σίτος, κριθή, σταφυλαί, θεοδροκαρπία, παμβάκι, λιναρί κτλ.

γ'. Ἐκ τῶν ζώων, ὅσα τετράποδα χρησιμεύουν τὸν ἀνθρώπον ὡς ὑπηρετικά, ἢ ὡς τροφήτου· ὅσα περὶνὰ τρέφονται εἰς τὰς οἰκίας· ἐκ δὲ τῶν ἐντόμων, τὰς μελίσσας· καὶ τελευταίου, τὰ ὑπεριώτερα φάρμακα. Εἰς ὅλα νὰ τοὺς διδάσκῃ πᾶς πρέπει νὰ τὰ ἐπιτελῆται ὁ ἀνθρώπος, νὰ θεραπεύῃ τὰς νόσους οἰκίαςτων, καὶ νὰ τὰ μεταχειρίζεται ἐπωφελῶς.

δ'. Εἰς ὅλα νὰ διδάσκῃ τοὺς μαθητὰς του, ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἔργον τῶν Θεῶν χειρῶν, καὶ Θεὸς τις ναὸς, πλήρης τῶν τοῦ δημιουργοῦ της ἀριστουργημάτων.

Σημειώσεις. Εἶναι περιττὸν νὰ τὸ εἶπω, ὅτι φυσικὴ ἱστορία, μάλιστα εἰς μικροὺς μαθητὰς, εἶναι τῶν ἀδυνατῶν νὰ διδασχθῇ με ἀφίλειαν χωρὶς συλλογὴν τῶν κυριωτέρων ἐρυκτῶν, καὶ ζώων, καὶ φυτῶν, ἢ τοῦλαχιστον εἰκόων ἀκριβῶς χαλκογραφημένων· πᾶν ἑλληνικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ κομῇ τοὺς τρόπους εἰς ἀποκτήσασιν τοιούτων συλλογῶν, καὶ εἰκόων.

ΠΙ. Τῆς Φυσικῆς. α'.) Νὰ ἐξηγῇ πᾶν θεώρημα μὲ πολλὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν.

β'. Νὰ κάμνῃ τὰ ἀναγκαῖα πειράματα, ὅπου χωρὶς πειραμάτων ὅν καταλαμβάνεται ἡ ἔννοια τοῦ θεωρήματος.

γ'. Νὰ συνάγῃ πάντοτε περίσματα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· ἤθουν νὰ ἐξηγῇ, ὅσα ἀποβλέπουσιν τὴν ὑγιείαν· νὰ κατακρίνῃ τὰ βλαβερά· νὰ ἐρμηνεύῃ τὰς αἰτίας πολλῶν φυσικῶν φαινομένων· καὶ νὰ προτρέπη τοὺς μαθητὰς εἰς

ἀποφυγῆν τῶν δεισνδαιμονικῶν προλήψεων, καὶ εἰς αἴνον καὶ δεξάν τοῦ θεμιουργοῦ τῆς φύσεως.

PIA'. Τῆς Γεωγραφίας. α'. Εἰς τοὺς πρωτοπίρους τῆς Γεωγραφίας (ΟΣ', γ', ΠΓ', γ') νὰ ἐρμηνεύῃ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος διὰ τῆς σφαίρας τὸ σχῆμα τῆς Γῆς, τὰ μέρη τῆς, τοὺς κυριωτέρους κύκλους, καὶ τὰ τέσσαρα ἀρχικὰ μέρη τοῦ κόσμου, Ἀνατολήν, Δύσιν, Ἄρκτον, καὶ Μεσημβρίαν, χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε περὶ πλάτους καὶ μήκους.

β'. Νὰ δεῖξῃ ἔπειτα τὴν ἐπικράτειαν, ἔπου ζῶμεν, φέρῃ εἰπεῖν τὴν Τουρκίαν, μὲ τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας, ὅτι, φέρῃ εἰπεῖν, κείται πρὸς ἀνατολὰς τῆς θείους, πρὸς δυσμὰς τῆς θείους κτλ. ν' ἀπαριθμῆσῃ τοὺς κυριωτέρους ποταμοὺς, λίμνας, ὄρη, ἀκρωτήρια· νὰ τοὺς δεῖξῃ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς κυριωτέρας αὐτῶν πόλεις.

γ'. Ἐφεξῆς νὰ τοὺς δεῖξῃ διὰ τῶν Γεωγραφικῶν πινάκων ὅλας τὰς ἄλλας ἐπικρατείας μὲ συντομίαν, καὶ τὰς μητροπόλεις αὐτῶν.

δ'. Εἰς τὸ δεύτερον ἔτος νὰ τοὺς διδάξῃ τὰ περὶ σφαιρας τελειότερα, ἤγουν νὰ τοὺς παραδώσῃ τὴν λεγομένην μαθηματικὴν Γεωγραφίαν, ἐπιλύων ὅλα τὰ εἰς αὐτὴν ἀναγόμενα προβλήματα, λέγων τὰ στοιχειωδέστερα καὶ χρησιμώτερα.

ε'. Νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν διὰ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων παράδοσιν ὅλων τῶν ἐπικρατειῶν, ἀπαριθμῶν ἐν ταυτῷ καὶ τὰ φυσικὰ προϊόντα πάσης μιᾶς.

ς'. Τελευταῖον νὰ τοὺς παραστήσῃ ἐπὶ διαγράμματος τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν γνωστῶν βασιλείων. Ἡ Γαλλία, φέρῃ εἰπεῖν, ἔχει τόσην ἐτήσιον πρόσοδον, τόσα ἔξοδα, τόσην στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς ξηρᾶς, τόσην τῆς θαλάσσης κτλ.

PIB'. Τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας. α'. Νὰ δεῖ-

ξη πόσα καὶ ποῖα μέρη τῆς Γῆς ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς παλαι-
οὺς ἕως περίπου τῆς δευτέρας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος.

β'. Διὰ γεωγραφικῶν πινάκων τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας
κατὰ σύγκρισιν τῶν τῆς νεωτέρας νὰ τοὺς παραστήσῃ πᾶσαν
μίαν παλαιὰν ἐπικράτειαν μὲ ποίαν ἀπὸ τὰς νεωτέρας ταυτίζε-
ται· αὕτη, φέρει εἰπεῖν, ἡ ἐπικράτεια, ἣτις σήμερον ὀνομάζεται
οὕτω, τὸν παλαιὸν χρόνον ὀνομάζετο οὕτω, κτλ.

γ'. Νὰ δείξῃ τὰ μέρη, ὅπου ἔγειναν τὰ ἐπισημότερα συμ-
βεβηκότα εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν.

δ'. Νὰ δείξῃ τὰς παλαιὰς πόλεις, ὅσαι σώζονται καὶ τὴν
σήμερον, καὶ πῶς ὀνομάζονται τώρα, ἢ ἂν ἐφυλάξαν τὰ πα-
λαιᾶτων ὀνόματα· ἂν ἐξέλειπαν, νὰ δείξῃ ποῦ εἶναι τὰ εἰρημω-
μένων, ἢ ποῦ ὑποτίθεται πιθανῶς ὅτι ἔσταναν κτισμένοι.

ΠΙΓ'. Τῆς Ἱστορίας. Ἡ ἱστορία πρέπει ν' ἀκολου-
θῆσῃ τῆν Γεωγραφίαν· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἱστορήσῃτε
χωρὶς νὰ προσδιορίσῃτε τὸν τόπον, ὅπου συνέβησαν τὰ ἱστο-
ρούμενα. Μετὰ τῆς Γεωγραφίας μάλιστα διδάσκεται σχεδὸν
καὶ ἡ ἱστορία. Ὁ Στράβων ἐκατάλαβεν εὐκριτικῶς ταύτην τὴν
ἀλήθειαν. Πρὸς ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν ἱστορουμένων εἶναι πολ-
λὰ χρήσιμον.

α'. Νὰ κάμῃ μίαν ἐπιθεωρίαν ὅλων τῶν νῦν ὑπαρχόν-
των καὶ σωζομένων ἔθνων ὀδηγούμενος ἀπὸ τῆν νεωτέραν
Γεωγραφίαν.

β'. Νὰ παραδώσῃ τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν παλαιῶν ἔ-
θνων ὀδηγούμενος ἀπὸ τῆν παλαιάν.

γ'. Διακρίων ὅλην τὴν γενικὴν ἱστορίαν εἰς ἐποχὰς νὰ πα-
ραστήσῃ τί συνέβη εἰς τὴν πρώτην καθολικῶς, καὶ τί εἰς
τὴν δευτέραν κτλ. ἤγουν ποῖα ἔθνη ἐπολέμησαν, ποῖα καθ-
ησύχαζαν, καὶ ἐτελειοποιουνο εἰς τὰς γνώσεις, ποῖα ἤμα-
ζαν, ποῖα ἤρχιζαν νὰ πίπτωσιν εἰς παραμυήν κτλ.

δ'. Να τοὺς παραστήτῃ τελευταίον τὰς ἀρχὰς καὶ προόδους καὶ τέλος ἢ διαρκείας ὅλων τῶν ἐθνῶν ἐπὶ πίνακος, ὁποῖος εἶναι ὁ λεγόμενος χεῖμαρρος τῆς Ἱστορίας.

ΠΙΔ'. Τῆς ἱερᾶς Κατηχήσεως. Ἐδῶ χρειάζονται διὰ τοὺς μαθητὰς τὰ ἐφεξῆς βιβλία: α.) μικρὰ Κατηχήσεις, περιέχουσα συντόμως καὶ καθαρῶς τὰ ἄρθρα τῆς ἀνωμότητος ἡμῶν πίστεως. β.) Ἱστορία συντομος τῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης. γ.) Ἐξηγήσεις τῶν ἐπιστολῶν καὶ Εὐαγγελίων, τὰ ὅποια ἀναγινώσκονται τὰς Κυριακὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.

α'. Τοὺς εὖν πρώτους ἐνιαυτοὺς (ΠΗ'. ΠΘ'.) θείλου ἀναγινώσκειν οἱ μαθητὰ καὶ ἐξηγεῖσθαι μέρος τῆς μικρᾶς Κατηχήσεως.

β'. Να τοὺς ἐρμηνεύῃ μὲ συντομίαν τὰ ἱερὰ δόγματα, καθὼς εἶναι γραμμένα εἰς τὸ βιβλίον, χωρὶς νὰ ἐπιδεικνύῃ πελυμάθειαν.

γ'. Να ἐπαναλαμβάνῃ συχνάκις εἰς πολλὰς παραδόσεις τὰ αὐτὰ, διὰ νὰ ἐντυπώνωνται ὀρθῶς εἰς τὸν νοῦν τῶν μικρῶν μαθητῶν του.

δ'. Να ἐξετάσῃ καθ' ἓνα διαλογικῶς, καὶ νὰ ζητῇ ὀρθὴν κατ' ἐννοιαν τὴν ἀπόκρισιν.

ε'. Εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἐνιαυτοὺς νὰ τοὺς παραδώσῃ τὴν ἱερὰν Ἱστορίαν, καὶ νὰ τοὺς ἐξηγῇ πάσης μιᾶς ἐβδομάδος τὸν τῆς κυριακῆς ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον· τὸ δεύτερον τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ γίνεταί τὴν Κυριακῆν.

ς'. Να τοὺς παραδώσῃ μετὰ ταῦτα τὴν μεγάλην Κατηχήσιν. Ἐδῶ πρέπει νὰ τοὺς ἐξηγῇ πλατύτερα τὰ ἱερὰ δόγματα, μεταχειριζόμενος ἀποδείξεις ἀπὸ τὰς ἁγίας γραφάς, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τὴν δογματικὴν καὶ ἠθικὴν Θεολογίαν.

PIE. Τῆς Ἡθικῆς. α'. Νὰ τοὺς ἐρμηνεύῃ μὲ ἀπλότητα καθ' ἕνα ἐκαστοῦ ἀπὸ τὰ καθήκοντα, ὅσα ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἑαυτόν, πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ πρὸς τὸν Δημιουργόν του.

β'. Εἰς πᾶν μάθημα νὰ τοὺς ὀδηγῇ πρὸς ἀγάπην τῆς ἀνθρωπείτης, καὶ τῆς ἱερᾶς πίστεως, καὶ τῆς πατρίδος.

γ'. Νὰ τοὺς παριστάνῃ τὰ ἀξιώματα τῆς Ἡθικῆς ἀπ' αὐτὴν τὴν κρίσιν τοῦ λογικοῦ, ὥστε νὰ μὴ ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς ἀληθείας των.

δ'. Νὰ μεταχειρίζεται τὸν διαλογικὸν τρόπον, ὅταν τοὺς ἐξετάξῃ, διὰ νὰ πληροφορηθῇ ὅτι ἐκατάλαβαν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν.

ε'. Πάντοτε νὰ τοὺς ἐμπνέῃ ἀγάπην τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς, καὶ μῖσος τῆς ἀδικίας καὶ κακίας μὲ παραδείγματα ἐναρέτων καὶ κακῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν.

PIZ. Ξένων γλωσσῶν. α'. Νὰ τοὺς διδάξῃ τὰ γράμματα τῆς γλώσσης καὶ τὴν προφορὰν αὐτῶν, καὶ τῶν συλλαβῶν, καὶ τῶν λέξεων, καὶ τῶν προτάσεων.

β'. Ἀφ' οὗ γυμνασθῶν οἱ μαθηταὶ ἱκανῶς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ τὰ μέρη τοῦ λόγου καθ' ἕνα, ἀρχίζων ἀπὸ τὸ ἔννομα, καὶ παριστάνων τὰς διαφορὰς του ἀπὸ τὸ τῆς γλώσσης μας· ἐφεξῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ τὸ ῥῆμα κτλ.

γ'. Ἀφ' οὗ διακρίνουσι τὰ μέρη τοῦ λόγου, νὰ τοὺς γυμνάξῃ εἰς ἀπλᾶς προτάσεις τὸ τεχνολογικὸν μέρος.

δ'. Νὰ τοὺς συντάσῃ ἀπλᾶς προτάσεις, καὶ νὰ τοὺς ὑπαγορεύῃ νὰ τὰς γράφωσι εἰς τὸν πίνακα, ἢ εἰς τὸν χαρτὴν, καὶ τινὰς νὰ ἀποστηθίζωσι.

ε'. Νὰ τοὺς διορίζῃ νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ μελετοῦν τὰ παραδιδόμενα.

ς'. Όταν προχωρήσουν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν μερῶν τοῦ λόγου, καὶ τοὺς γυμνάξῃ εἰς τὴν μετάφρασιν. Ἐδῶ πρέπει νὰ τοὺς προβάλλῃ καὶ μεταφράζουσι α'.) τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἔμαθον πρὸ ὀλίγου εἰς τὸ τεχνολογικόν· β'.) καὶ μεταφράζουσι ἐκ τῆς ξένης γλώσσης προτάσεις εἰς τὴν ὀμιλουμένην· γ'.) καὶ τοὺς εἰσὴ προτάσεις τῆς ὀμιλουμένης διὰ καὶ τὰς μεταφράζουσι εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν· καὶ καὶ αὐξάνῃ τὸ ποσὸν τῶν τοιούτων μεταφράσεων ἀναλόγως μὲ τὰς προόδους των.

ζ'. Ἄφ' οὗ λάβωσι καὶ ποῖαν γύμνασιν εἰς τὰ εἰρημένα, καὶ λαλῇ μ' αὐτοὺς τὴν γλῶσσαν, καὶ καὶ τοὺς ἐξηγῇ τοὺς ἰδιωματισμούς της, καὶ τὰς διαφορὰς της ἀπὸ τὴν λαλουμένην γλῶσσαν μας.

η'. Κατὰ τὰς χρείας τῶν μαθητῶν του καὶ τοὺς συστήσῃ τὰ ἀξιολογώτερα βιβλία τῆς γλώσσης διὰ καὶ μιμῶνται τοὺς καλοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἐν ταυτῷ καὶ θιθάσκονται ὡφέλιστα πράγματα.

Σημειώσεις. Ἡ ἀκοιθεσιτέρα καὶ τελειότερα ἔκθεσις τῶν διαφορῶν εἰδικῶν μεθόδων, καταλαμβάνει καθεὶς, ἔτι δὲν ἔμπορεῖ νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἐπιτομὴν τῆς Παιδαγωγίας ταύτης. Ὅσοι ἀγαποῦσι καὶ μετέτησται ἀκοιθεῖς τῆς εἰδικῆς μεθοδολογίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ διαβάσωσι βιβλία γραφέντα μὲ ἔκτασιν ἀπὸ πολλοὺς σοφοῦς, μάλιστα δὲ Γερμανοῦς. Τοιαῦτα χρῶμεν τὸ δεύτερον μέρος τῆς τοῦ Νιμeyer (Niemeyer) παιδαγωγίας, τὸ δεύτερον μέρος τῆς τοῦ Πολιτzi (Politzi), τὸ μεθοδικὸν βιβλίον τοῦ Hye, καὶ ἄλλα ἴσως (Ἴδε ἔπισθ. σελ. 299.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Καθήκοντα τῶν μαθητῶν, καὶ περὶ δοκιμασιῶν καὶ διακοπῶν.

PIZ΄.

Ε΄ πειθὴ οἱ μαθηταὶ ἀναγκαίως πρέπει νὰ εἶναι διηρημένοι εἰς τάξεις (IIZ΄). διὰ τοῦτο ὁ καιρὸς τῆς εἰς τὸ σχολεῖον εἰσόδου των πρέπει νὰ εἶναι διωρισμένος· ἡ ἀρχὴ, γέρ εἰπεῖν, τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἄλλοτε δὲν πρέπει νὰ τοὺς δέχωνται, ἐκτὸς εἰάν ἦσαν ἄρρωστοί, ὅποτε ἤρχισαν τὰ μαθήματα. Ἄρ' οὐ δὲ εἰσελθόν, καθήκοντά των ἰερά εἶναι τὰ ἐρεξῆς.

α΄. Ὑπακοή· Οἱ διδάσκαλοι των ἐπέχουν τόπον γονύων· πρέπει λοιπὸν νὰ τοὺς ὑπακούωσιν ὡς τέκνα· ἡ συμβουλή, ἡ ἐπέπληξις, ἡ παινή, καμμίαν τελεσφορίαν δὲν ἐνεργούν, εἰάν δὲν ἐμβῆ εἰς τὸ μέσον αὐστηρὰ ὑπακοή εἰς τὰς προσταγὰς τοῦ διδασκάλου.

β΄. Ἐπιμέλεια· Ἡ μάθησις γεννᾶται ἀπὸ αὐτῆν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν τοῦ καιροῦ μεταχειρίσιν. Πρέπει οἱ διδάσκαλοι νὰ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς μαθητάς των νὰ κάμνουν τὰ ἔργα των ὅλα καλῶς, καὶ καθὲν εἰς ἑσὸν εἶναι δυνατὸν ἐλίγου καιροῦ διάστημα.

γ΄. Τάξις· Νὰ ἐξεύρουν ποίαν ὥραν ἔρχονται εἰς τὴν σχολὴν, καὶ ποίαν ἀναχωροῦν· πότε πρέπει νὰ ἀναγινώσκωσι, καὶ πότε νὰ γράφωσι· ποῦ νὰ κάθωνται, καὶ ποῦ νὰ θέτωσι τὰ πράγματά των· καὶ ἄλλα τακτικῶς διατηρούμενα, τὰ ὅποια μανθάνουσιν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους των.

δ'. Χαρίεσσαυ πρὸς ἀλλήλους διαγωγήν. Νὰ μὴ εἶναι ἀγριοὶ καὶ ὑπερόπται, ἀλλὰ γλυκεῖς καὶ φιλόφρονες πρὸς ἀλλήλους· ποτὲ νὰ μὴ ὀργίζωνται, οὐδὲ νὰ λογομαχοῦν· ἀλλὰ νὰ θεωρῆ ὁ εἰς τὸν ἄλλον ὡς ἀδελφόν του. Τὸ σχολεῖον εἶναι ναὸς τῶν Μουσῶν, οἶκος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπικρατῆ εἰς αὐτὸ γαλήνη, εἰρήνη, ἠλαρότης, ὁμιλία. Ταῦτα δὲ πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν διδασκάλων των.

ε'. Φιλολογία. Ἡ θεοπρεπεστάτη αὕτη ἀρετὴ πρέπει σύγκαιρα νὰ ἐμφυτευθῆ εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἐνθυμίζου συχναίς οἱ διδάσκαλοι, ἔτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀληθεια, καὶ πατὴρ τοῦ ψεύδους ὁ διαβολὸς, διὰ νὰ τοὺς παροτρύνουν εἰς ἀγάπην ἐκείνης, καὶ ἀπέχθειαν τούτου.

PIH'. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι γενικῶς, ὅσα πρέπει νὰ φυλάττωσιν οἱ πάσης τάξεως μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον. Πρέπει δὲ νὰ εἴπωμεν ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ Τίνες καὶ Ποιοὶ μαθηταὶ εἶναι καλὸν νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τὰ κοινὰ σχολεῖα εἰς τὰ Γυμνάσια, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὰ Πανεπιστήμια.

PIO'. Καθεὶς νέος, καὶ πλούσιος, καὶ πτωχός, καὶ εὐγενής, καὶ ἰδιώτης εἶναι, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ἐμβῆ εἰς τὰ ὑψηλότερα σχολεῖα, καὶ ν' ἀποκτήσῃ τελειοτέραν παιδείαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τούτου, πρέπει νὰ εἶναι ἐφωδιασμένος τὰ μὲν ἐκ φύσεως, τὰ δὲ ἐκ τύχης, μὲ τὰ ἐφρξῆς.

α'. Νὰ ἔχη ἀγαθὰς τὰς ψυχικὰς του δυνάμεις. Ὅσον εἶναι εὐκταῖον νὰ πληθύνωνται οἱ ἀληθῶς ἐπιστήμονες, τόσον εἶναι χρεὸς νὰ προσέχωμεν μὴ ἀφειρωθῶσιν εἰς τὰς Μούσας ἄνθρωποι μὲ νοῦν μέτριον, ἢ καὶ παντάπασι ἀσύητοι, εἰ μάλιστα εἶναι πτωχοὶ καὶ χρειάζονται ὡς ζωῆς

πόρον τὴν μάθησιν· τότε καὶ ἑαυτοὺς ἀδικοῦσι καὶ τὴν παιδείαν.

β'. Ἀκάρματον ἐπιμέλειαν. Πολλάκις τὰ ψυχικὰ προτερήματα δὲν εἶναι ἠνώμενα μὲ ταύτην τὴν ἀρετὴν· ἀλλὰ χωρὶς αὐτὴν τίποτε καλὸν δὲν κατορθύεται. Πρέπει διὸ νὰ προσέξωμεν καὶ ἂν ἡ ὑγεία τοῦ νέου συγχωρῇ πολλοὺς κόπους, καὶ ἐπέμονον ἐπιμέλειαν.

γ'. Ἀμεμπτα ἦθη. Αἱ θεωρητικαὶ γνώσεις τότε γίνονται ὠφέλιμοι εἰς τὸν κόσμον, ὅταν εἶναι συνδεδεμένοι μὲ ἐνάρτητα φρονήματα· διὰ τοῦτο νέοι, ὑποπτεῖ εἰς τὰ ἦθη, ἢ κακοήθεις, δὲν πρέπει νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς τὰ γυμνάσια.

δ'. Δαπάνην εἰς βιβλία καὶ εἰς τροφήν του κτλ. Ἐὰν εἶναι μὲν πτωχός, στολισμένος δὲ μὲ τὰ προεπιρημένα, ἔργον τῆς πόλεως ἢ τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλογενῶν πλουτιῶν εἶναι νὰ τοῦ προμηθεύωσι τὴν ἀναγκαίαν εἰς παιδεύσιν του δαπάνην.

ε'. Κάνει μαθητὴς δὲν πρέπει νὰ ἐμβαίη εἰς τὰ γυμνάσια, χωρὶς νὰ εἶναι προητομασμένος μὲ τὰς τριῶν ἐτῶν γνώσεις τῶν κοινῶν σχολείων (4B'. Σημ.).

PK'. Αἱ δοκιμασίαι ἢ ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν, καὶ αὐτοὺς ὠφελοῦν, ἐπειδὴ τοὺς δίδουν ἀφορμὰς ἐξασκήσεως, καὶ τοὺς διδασκάλους πληροφροῦν. Τίνας εἶναι οἱ πρόκλιπτοντες μαθηταί. Ἰδιαιτέραι δοκιμασίαι τῶν μὲν πρωτοπείρων μαθητῶν πρέπει νὰ γίνωνται καθ' ἡμέραν εἰς ὅσα ἐξηγήθησαν τὴν προαυτῆς, καὶ κατὰ μῆνα εἰς ὅσα ἤκουσαν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα· ὡσαύτως καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. Δημέσιοι δὲ, εἰς τοῦ ἑαυτοῦ. Αἱ ἀποδείξεις τῶν ἐμποροῦν νὰ διακριθῶν εἰς πέντε τάξεις· ἡ πρώτη νὰ ἔχη εἰς τὸ Ἀπεκρίθη τὸ ἐπὶ ῥήμα Ἀριστα· ἡ δευτέρα, Πολλὰ καλῶς· ἡ τρίτη, Καλῶς· ἡ τετάρτη, Μετρίως· ἡ πέμπτη, Κακῶς.

ΡΚΑ'. Τῆς πρώτης τάξεως πρέπει νὰ εἶναι καὶ βραβεῖον διωρισμένον (ΝΕ'), ὡσαύτως καὶ τῆς δευτέρας βραβεῖον δευτέρου· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη μένου ἀβράβευτοι. Τῆς πέμπτης τάξεως ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ καταδικασθῇ εἰς τὸ νὰ διδάσθῃ ἀκόμη μίαν φοράν τὰ μαθήματα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἰάν ἡ ἐξέτασις του γίνεται τὸ τέλος τοῦ ἑαυτοῦ.

ΡΚΒ'. Αἱ διακοπαὶ ἢ ἀνακῶχαὶ τῶν μαθημάτων θίδου καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ εἰς τὸν μαθητὴν ἀνάπαυσιν τῶν κόπων, καὶ ἐνδυνάμωσιν εἰς ὑπομονὴν ἄλλων νέων κόπων. Αἱ δὴμηνοὶ ἀνακῶχαὶ τοῦ Ἰουλίου καὶ Αὐγούστου εἶναι καλαὶ μένον εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Τειοῦτοι μαθηταὶ ἐξεύρουν νὰ μεταχειρίζονται ὠφελίμως τὸν καιρὸν τῆς ἀνέσεως, μελετῶντες κατ' οἶκον τὰ μαθήματά των, καὶ γυμνάζομενοι εἰς διάφορα πράγματα· τοὺς δὲ πρωτοπείρους ἀμβλύου, καὶ κάμνουσιν ἐπιλήσμονας τῶν γνώσεών των. Διὰ τοῦτους λοιπὸν εἶναι καλαὶ αἱ βραχεῖαι, ἧγουν τέσσαρες ἡμέραι τῆς τῶν Χριστουγενῶν ἑορτῆς, τέσσαρες τὴν ἐβδομάδα τῆς Ἀποκρίω· ἐξ, τὸ Πάσχα. Κατὰ δὲ τὸ θῆρος ἐμπορεῖ νὰ ἐλαττωθῇ δι' αὐτοὺς ὁ καιρὸς τῆς εἰς τὸ σχολεῖον διατριβῆς· ἐμποροῦν, φέρ εἰπεῖν, μόνον πρὸ μεσημβρίας νὰ γυμνάζωνται εἰς τὸ σχολεῖον δύο ἢ τρεῖς ὥρας, καὶ μετὰ μεσημβρίαν νὰ ἀναπαύωνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ποῖοι πρέπει νὰ εἶναι οἱ διδάσκαλοι.

ΡΚΓ΄.

Οσα ἀπαιτοῦνται νὰ ἔχη ὁ διδάσκαλος θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ἀνάγονται εἰς τὰ ἑφεξῆς.

α΄. Νὰ γνωρίζῃ ἐντελῶς τὴν ὁποῖαν ἐπαγγέλλεται ἐπιστήμην.

β΄. Νὰ εἶναι ἀγαθὸς τὰ ἤθη, ὥστε νὰ ἐμπνέῃ σέβας εἰς τοὺς μαθητὰς.

γ΄. Νὰ εἶναι ἐπιμελής καὶ ἀκάματος εἰς τὸ ἔργον του. Ὅχι μόνον νὰ ἔχη ζῆλον εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς διδασκαλίας, καὶ φύλαξιν μέχρι κεφαλῆς τῶν διατάξεων τοῦ σχολείου· ἀλλὰ καὶ νὰ συμπροάγεται ἀδιακόπως μὲ τὰς προόδους τοῦ χρόνου, καὶ νὰ εἰσάγῃ ὅλας τὰς βελτιώσεις ἢ εὐρέσεις, ὅσαι γίνονται εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποῖαν διδάσκει.

δ΄. Νὰ φέρεται σοφῶς πρὸς τοὺς μαθητὰς του. Νὰ ἐνένη εἰς τὸν ἑαυτοῦ του ἀγαθότητα καὶ σοβαρότητα, παράβλεψιν καὶ αὐστηρότητα πρὸς ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν του· ἡ ἠλαρότης τοῦ προσώπου ἀπαιτεῖται οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸν διδάσκαλον.

ε΄. Ὁμόνοιαν νὰ ἔχη πρὸς τοὺς συνδιδασκάλους του, ὥστε διὰ τῆς συμφωνίας τῶν νὰ ἐπιτυχάνεται ὁ σκοπὸς τοῦ ὅλου.

ς΄. Ὁ νεώτερος κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸ σχολεῖον διδασκαλίας του πρέπει νὰ ὑποχωρῇ καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν πρεσβύτερον.

ζ'. Όλοι οί διδάσκαλοι νά διδουν τά πρωτεία εις τόν Ἀρχιδιδάσκαλον, ὅστις ἀπό τούς Εὐρωπαϊούς ὀνομάζεται Rector ἢ Director. Καθήκοντα καί ἔργα τοῦ Ἀρχιδιδασκάλου εἶναι.

α'. Νά φέρεται πρὸς τοῦ συνδιδασκάλου του ὡς πρὸς ἴμοίους, καί ἔχει διεσποτικῶς.

β'. Νά εἶναι μεσίτης τῶν σχέσεων τῆς πόλεως πρὸς τὸ σχολεῖον, καί τοῦ σχολείου πρὸς τὴν πόλιν, ἤγουν ὅ,τι ἔχει νά πρεβάλη ἡ πόλις εἰς τὸ σχολεῖον, νά τὸ λέγῃ εἰς τόν Ἀρχιδιδάσκαλον· καί ὅτι ζητεῖ τὸ σχολεῖον ἀπὸ τὴν πόλιν πρέπει νά τὸ ζητῇ μόνον ὁ Ἀρχιδιδάσκαλος.

γ'. Πᾶσα διαταγὴ τοῦ σχολείου νά κοινοποιῆται ἐξ ὀνόματός του. Κατὰ δὲ τᾶλλα πρέπει νά εἶναι ἰσότιμος καὶ αὐτὸς μὲ τούς ἄλλους διδασκάλους, καί οἱ διδάσκαλοι πρὸς ἀλλήλους, ἐκτὸς τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν πρέπει νά ἀποδίδουν οἱ νεώτεροι εἰς τούς πρεσβυτέρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ παιδείσεως τῶν Κορασίων.

ΡΚΔ.

Εἰς τὸ τέλος ταύτης τῆς ἐπιτομῆς προσθέτομεν ὀλίγα τινα καὶ περὶ τῆς τῶν κορασίων παιδείσεως. Ἐπισηῶν ταῦτα μέλλου νά γείνουν ποτὲ ἀνδρῶν σύζυγοι καὶ αἰκοδέσποιαι, καὶ μητέρες· διὰ τοῦτο ἡ παιδείσις των πρέπει νά τὰ προπαρασκευάζῃ εἰς ταύτους των τοὺς σκοπούς.

PKÉ. Τὰ κοράσια πρέπει νὰ διδάσκωσι διδασκάλαι εἰς ἰδιαίτερα σχολεῖα· θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς νὰ τὰ παιδεύωσι μὲ τὰς αὐτὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι διηρησμέναι εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα τῶν παιδῶν (O5'), ἀλλὰ μὲ κάποιαι ἰδιαίτερας ἐφαρμογὰς ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν. Ἡ Κατήχησις, τὰ βιβλία τῆς ἀναγνώσεως, τὰ ὑπαγορευόμενα νοήματα εἰς τὸ νὰ τὰ γράφουν, πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται εἰς τὴν ζωὴν τῶν τιμίων καὶ ἐναρέτων οἰκοδεσποινῶν. Ἡ ἄγραφος ἀριθμητικῆ κατ' ἀρχάς, καὶ ἡ ἔγγραφος ἔπειτα, νὰ περιέχουν παραδείγματα ἀπὸ τὰς τῶν γυναικῶν ἀσχολίας.

PKΣ. Τὴν γλῶσσαν νὰ διδάσκωνται εἰς τὸ νὰ τὴν λαλοῦν καὶ νὰ τὴν γράφουν μὲ χάριν καὶ γλαφυρότητα. Γεωγραφίαν καὶ Ἱστορίαν νὰ μανθάνουν, ἀλλ' ἔχει μὲ τίσην ἔκτασιν, ὅση εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τοὺς ἀνδρας. Τὸ περισσότερον πρέπει νὰ καθοδηγῶνται εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, καὶ εἰς τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια μέλλουν νὰ ἔχουν πρὸς ἀνδρα, πρὸς τέκνα, πρὸς συγγενεῖς τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πρὸς οἰκέτας.

PKΖ. Παρεκτὸς δὲ τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια μὲ περιορισμοὺς τινας ἔχουν κοινὰ πρὸς τοὺς παῖδας, ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὰ κοράσια νὰ μανθάνωσιν ἐργόχειρά τινα εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς ἀναγκαῖα εἰς τὰς οἰκιακὰς τῶν φροντίδας. Ταῦτα δὲ εἶναι τὸ πλέκειν, ῥάπτειν, κόπτειν φορέματα, κεντεῖν ἐπίσημα, ποικίλλειν, γυέθειν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

PKΗ. Ἡ διδασκάλα πρέπει νὰ παρατηρῇ τὴν μέλλουσαν κατάστασιν τοῦ κορασίου, καὶ κατὰ ταύτην νὰ τὸ διδάτῃ τὰ ἀνάλογα ἐργόχειρα· πρέπει δὲ πάντοτε νὰ φυλάττῃ τοὺς ἐφεξῆς κανόνας.

α'. Ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τὰ ἀπλούστατα καὶ ευκολώτατα, καὶ

να προχωρή κατ' ἄλιγον εἰς τὰ δυσκολώτερα. Να κάμνη προθύμως εἰς τὸ μανθάνειν τὰς μαθηρίας της, ἀποδεικνύουσα πάντοτε πόσον τὰς εἶναι ἀναγκαῖα τὰ ἐργόχειρα ταῦτα. Εἰς τὰς πρωτοπέρους, αἵτινες εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικρὰ καὶ τρυφερὰ παιδία, νὰ εἶναι πολλὰ συγκαταβατικῆ καὶ ὑπομονητικῆ.

β'. Να τὰς δείχνῃ τὸν τρόπον πῶς ἐργάζονται, καὶ νὰ τὰς κάμνη προσεκτικὰς εἰς αὐτὸν· νὰ παρατηρῆ ἂν ἐπρίσειξαν καὶ ἂν ἐκατάλαβαν, ὅσα εἶπε.

γ'. Να καθίξῃ πλησίον της τὰς ἀρχαίους ἢ τὰς ἀσθενεστεράς, ἢ νὰ τὰς παραδίδῃ εἰς ἐμπειροτέρας καὶ γυμνασμένας. Κατ' ἀρχὰς νὰ μὴ ζητῆ πολὺ ἔργον ἀπ' αὐτάς, ὥστε νὰ τὰς βαρύνῃ, καὶ νὰ τὰς τρομάξῃ.

δ'. Να ἀπαιτῆ ἀπ' αὐτάς καθαριότητα τῶν χειρῶν, καὶ τῶν εργαλείων, καὶ τῆς ὕλης, τὴν ὅποιαν ἐργάζονται. Να τὰς κάμνη προσεκτικὰς εἰς τὸ νὰ μὴ χαλῶσιν, ἢ χάουσιν, ἢ λησουργοῦσι τίποτε ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα τῶν πράγματα εἰς τὴν οἰκίαν.

ε'. Να τὰς γυμνάζῃ εἰς καθὲν ἔργον τόσον, ὅπου ὁ ἀποκτῶσι τὴν ἀναγκαίαν εἰς τοῦτο ἕξιν, καὶ νὰ τὰς προββάξῃ εἰς ἄλλο.

ς'. Να τὰς διδάσκῃ νὰ προτιμοῦν τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τὸ περιττὸν καὶ ἀνώφελές· τὸ κόσμιον καὶ καλὸν μετ' οἰκονομίας, ἀπὸ τὸ ἐπιτετηθευμένον καὶ πολυδ'άπανον.

ζ'. Να τὰς διδάσκῃ τὴν ἀληθινὴν τιμὴν τῆς ὕλης, τὴν ὅποιαν ἐργάζονται· καὶ πῶθεν φέρεται, καὶ ποῦ εὐρίσκειται ἢ καλῆ· ὡσαύτως καὶ πῶς νὰ ἐκτιμοῦν καθὲν ἀπὸ τὰ ἔργα ἢ ἰδικάτων ἢ ξένα.

η'. Ἔργα τινῶν μαθητῶν της καλῶς ἐξεργασμένα καὶ

ἐπιτευχόμενα νὰ κρατῆ διὰ νὰ τὰ δεῖξη πρὸς τιμὴν τῆς ἐπιμε-
λίας τῶν εἰς τὰς κοινὰς ἐξετάσεις.

δ'. Νὰ εἶναι ἡ διδάσκαλα τὸ παράδειγμα τῆς ἐπιτηδεό-
τητος, ἐπιμελίας, τάξεως, καθαριότητος, καὶ παντὸς ἀγα-
θοῦ προτερήματος, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ διδάξῃ εἰς τὰς μαθη-
τείας της ὡς τόπον ἐπέχουσα σοφῆς καὶ ἀγαθῆς μητρός.

ε'. Νὰ κρατῆ τὰ κοράσια εἰς εὐταξίαν καὶ κοσμιότητα,
διδάσκουσα, συμβουλευούσα, φοβερίζουσα. Νὰ μὴ ὑποφέρῃ
φλυαρίαν καὶ περιττὰ ἐρωτήματα· πρὸς ἀποφυγὴν τούτων, ἄλ-
λοτε μὲν νὰ τὰ γυμνάζῃ μὲ τὴν ἄγραφον Ἀριθμητικὴν, ἄλλοτε
δὲ εἰς διόρθωσιν τῆς γλώσσης των, ἄλλοτε εἰς ἀνεύθυνα καὶ
τερπνὰ τραγῳδία, ἠθικὰ εἰρηγήματα, ἐκκλησιαστικὰς δια-
ταγὰς κτλ.

Πάσης διδασκαλίας καὶ ἀρρένων καὶ κορασιῶν σκοπὸς
πρῶτος καὶ ἔσχατος πρέπει νὰ εἶναι τὸ νὰ κατασταθῇ ὁ δίδα-
σκόμενος ἐν ἀρετῷ ἄνθρωπος, εὐσεβῆς χριστιανός,
ἀγαθὸς πολίτης.

Σύντομος ιστορία τῆς Παιδαγωγίας. (*)

ΡΚΘ'.

Η Παιδαγωγία ἤρχισεν ὁμοῦ μετὰ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρώπου· διότι, εὐθύς ἀπὸ ἐγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων, ἐφρόντισαν οἱ γονεῖς νὰ ἐδηγήσασιν εἰς αὐτὰς τὰ τέκνα των καθ' ὅποιον τρόπον ἠδύνατο κατ' ἀρχάς. Ἀφίνοντες εἰς τὴν παρούσαν ἐπιτομὴν τὴν κατὰ τοῦτο ἐξέτασιν ἄλλων ἀρχαιοτέρων ἐθνῶν, ἀρχίζομεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ προσπαθοῦντες ἀκροθιγῶς τὰ εἰς τοὺς ἐφεξῆς χρόνους γενόμενα, φθάνομεν ἕως τὰς ἡμέρας μας, ὁπότε, καθὼς καὶ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, ἐτελειοποιήθη μεγάλως ἡ παιδαγωγία.

ΡΑ'. ΕΛΛΗΝΕΣ. Ἰχνη μὲν παιδαγωγικῶν γνώσεων σώζονται ἐνδισπαρμένα εἰς τὸν Ὅμηρον· σύστημα δὲ παιδαγωγικῶν ἀρχῶν ἀιεφάνη μετέπειτα εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Λυκούργος ὁ νόμοθέτης τῶν Λακεδαιμονίων » τὰ κυριώτατα καὶ μέγιστα πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως καὶ ἀρετὴν ἐν τοῖς ἥθεσιν ᾤετο καὶ ταῖς ἀγωγαῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεστοιχειωμένα μένειν ἀκίνητα καὶ βέβαια, ἔχοντα τὴν πρᾶξι-
 ρεσιν δεσμὸν ἰσχυρότερον τῆς ἀνάγκης, ἣν ἡ παιδείσις ἐμποιεῖ τοῖς νέοις, « λέγει ὁ Πλούταρχος (Βίω Λυκούργου). Αἱ παι-

(*) Τὴν ἐπιτομὴν τῆς ιστορίας ταύτης ἠρῶσθη ἀπὸ τὸ τρίτον μέρος τοῦ Grundsätze der Erziehung etc. von D. August. Hermann Niemeyer. Halle. 1819. σελ. 313 — 414. καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιόλογου σύγγραμματος F. H. C. Schwarz Geschichte der Erziehung etc. 2 Bde. Leipzig 1813.

δαγωγικά του ἀρχαί ἀπέβλεπαν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν τοὺς νέους σκληροὺς, πολεμικοὺς, καὶ ὄχι τόσον θεωρητικοὺς· εἰς πᾶσαν ἀγέλην ἢ τάξιν τῶν παιδῶν ἐδιώριεν ἀρχοντας καὶ παιδονόμους. Τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγίας του βλέπομεν ἱστορημένον ἀπὸ τῶν Πλούταρχου (Βίω Λυκούργου).

ΡΔΑ'. Σίλων ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων ἔβαλε προπὸν τῆς Παιδαγωγίας Νὰ γίνωται οἱ πολῖται ἀγαθοὶ μὲν τὰς ψυχὰς, ἰσχυροὶ δὲ τὰ σώματα (Λουκιαν. Ἀνάχ. ἢ περὶ Γυμνασ.). Τῶν Ἀθηναίων οἱ παῖδες ἠσχολοῦντο μάλιστα εἰς τὴν Γραμματικὴν, Γυμναστικὴν, Γραφικὴν, Μουσικὴν. Παιδαγωγὸς ὠνομάζετο, ὅς τις ἔφερε τοὺς μικροὺς παῖδας εἰς τὴν Γραμματιστὴν καὶ ἑθαριστὴν, καὶ ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φρόνιμός τις δούλος. Παιδοτρίβαι δὲ ἐλέγοντο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὠδηγοῦντο οἱ τελειότεροι, καὶ ἐξασκῶντο εἰς τὰ γυμνάσια, ἢ εἰς τὰς μετὰ τῶν Φιλοσόφων ὁμιλίας.

ΡΔΒ'. Εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα διδάσκαλος παιδαγωγικῶν ἀρχῶν ἐχηματίσεν ὁ Πυθαγόρας. Πάσης ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως βίβιν καθυπέβαλε τὴν ἠθικὴν, καὶ ἐδίδασκε τοὺς νέους Μαθηματικὴν καὶ Φιλοσοφίαν καὶ Μουσικὴν καὶ Θεολογίαν. Ὁ σοφὸς οὗτος ἐτίμησε κατ' ἀξίαν τὸν μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων φυσικὸν δεσμόν· τὸ μέγιστον ἀδίκημα εἶναι, ἔλεγε, νὰ χωρίζη τις τὰ τέκνα καὶ τοὺς γονεῖς ἀπ' ἀλλήλων.

ΡΔΓ'. ΡΩΜΑΙΟΙ. Ἠκολούθησαν οὗτοι κατὰ πρῶτον τὰ ἔχνη τῶν Ἑλλήνων· ἔπειτα καὶ τὰς ἰδίας τῶν γνώμας. Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δημοκρατίας μόναι ἀρεταὶ ἐλογίζετο ἡ ἀνδρεία καὶ τὸ φιλόπατρι. Ἡ ἀπλήτης τῶν ἡθῶν τοὺς ἐδειξεν εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἐναρέτους πλέον παρὰ οἱ νόμοι. Ἡ μὲν τοὺς Ἑλληνας γνωριμία τῶν ἔφερε τὰς ἐπιστήμας. Ἀφ' οὗ ὑπεσούλωσαν τὴν Ἱερραχιδόουα καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἤρχισεν ἡ

εἰσφθορά τῆς παιδαγωγίας των. Οἱ ἀκατάπαυστοι πόλεμοι, τὰ πλοῦτη τῶν μεγάλων, ἡ πρὸς τοὺς δούλους ἀπανθρωπία των, αἱ μονομαχίαι, ἐκήρηνσαν μεγάλην βλάβην εἰς τὰ ἤθη τῶν νέων.

ΡΑΔ. ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΣΤΥΝΗ. Τὸ κήρυγμα τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ἐκήρηνσεν ἀξιολογώτατα ἀποτελέσματα εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ἀνθρώπου. Καμμία ἀνθρωπίνη διδασκαλία δὲν εἰρήνησε τόσον τὴν ἀνθρωπότητα ὡς καμμία δὲν ἐπρόσταξε τόσον γενικὴν παιδείαν εἰς ὅλα τὰς τάγματα τῶν ἀνθρώπων ὡς καμμία δὲν εἰήγειρε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀγάπην τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τόσον, ὅσον ἡ οὐράνιος διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος. Εἰς ταύτην ἐνυποκρίπτονται τὰ σπέρματα τοῦ ὑψηλοτάτου σκοποῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἀπ' αὐτὴν ἐφύτρωσαν οἱ ἀψευδίστατοι καὶ ὠραιότατοι καρποὶ τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας. Ῥήσεις ἐκ τῆς νέας Διαθήκης τὰ μὲν ἀμέσως, τὰ δὲ ἐμμέσως διορίζουσας τὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν ἔχομεν πολλάς ὡς ἐπισημότεραι δὲ εἶναι αἱ ἐφεξῆς. Ὁ Σωτὴρ ἐδείξε τόσην ἀγάπην εἰς τὰ παιδιά, ὥστε εἶπεν »Εὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν« (Ματθ. ιη', 3.) ὡς καὶ »Ἄφετε τὰ παιδιά, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ εἰσελθεῖν πρὸς με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν« (Ματθ. ιθ', 14). Ἐκ ἐδὲ τούτων γίνεται φανερὸν, ὅτι τῶν παιδῶν τὴν ἀγαθὴν φύσιν δὲν πρέπει νὰ διαφθερίωμεν δι' ἀμελείας, ἀλλὰ πάντοτε νὰ τὴν ἀπευθύνωμεν εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ τῆς παιδαγωγίας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραστάνων τὴν ἐποίαν πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ γονεῖς φροντίδα τῶν τέκνων των, λέγει »Οὐ γὰρ ὀφείλουσι τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θερίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις (Πρὸς Κορινθ. ιβ', 14.) ὡς καὶ πάλιν παραγγέλλει τὴν παιδαγωγίαν ῥητικῶς »Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοῦθειᾳ

κυρίου» (Πρὸς Ἐφεσ. 5, 4). Ὁ ἀπόστολος Πέτρος προστάζει τοὺς πρεσβυτέρους νὰ διδάσκουν πατρικῶς τὴν νεολαίαν· ταύτην δὲ, νὰ ὑποτάσσεται εἰς ἐκείνους, διὰ τῆς ἐφεξῆς ῥήσεως. »Ποιμαίνετε (οἱ πρεσβύτεροι) τὸ ἐν ὑμῖν ποιμαῖον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀιαγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως· ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέρους (Α'. ἐπιστ. 5, 2 — 5). Ὁ Θεὸς Ἰακώβος μᾶς παραγγέλλει νὰ δεχόμεθα τὰς συμβουλὰς τοῦ λογικοῦ, τὸ ὅποιον κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἀναπιύσσεται εἰ μὴ διὰ τῆς ὀρθῆς παιδαγωγίας. »Αποθέμενοι, λέγει, πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περιουσίαν κακίας, ἐν πραύτητι δεξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τοῦ διαμένοντος σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν» (Ἐπιστολ. α', 19.), κτλ.

ΡΑΕ'. Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὅποτε ὑπέφερον ἡ ἐκκλησία τὰς σφοδρότάτας καταγίδας τῶν διωγμῶν, ἦσαν ἀτελεῆ καὶ τὰ παιδαγωγικὰ εἰσάγματα. Πολὺν καιρὸν οἱ νέοι ἐσύχραζαν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολὴ αὐταθείσα τὸ 180 ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ ἤρχισε νὰ διδῆ εἰς τὸ εὐσεβὲς πλῆρωμα κατηχητῆς τῆς ἱερᾶς πίστεως. Πολλοὶ ποιμένες, καὶ πολλὰ μοναστήρια καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀνέλαβαν τὴν φροντίδα τοῦ νὰ διδάσκουν τὰ τέκνα τῶν εὐσεβῶν, καὶ μὲ μικρὰ μὲν, ἐπωφελῆ δὲ βήματα ἐπροχώρουν εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς διδασκαλίας ἕως τὴν ὀγδοὴν ἑκατονταετηρίδα.

ΡΑΣ'. ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ. Ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἐφρόντισε θρασσηρώτατα διὰ τὴν παιδαγωγίαν· τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἀρχιεπισκοπῶν τῆς Εὐρώπης τὰ διδασκαλεῖα, τὰ ὅποια μὲ διαφόρους μεταβολὰς διήρκεσαν ἕως τὴν 17. ἑκατονταετ., εἶναι ἔργα τοῦ Καρόλου. Τότε ἐδωρίσθησαν εἰς τὰς σχολὰς νὰ διδάσκωνται αἱ ἑπτὰ ἐλευθέραι τέχναι, Γραμ-

ματική, Ἀριθμητική, Γεωμετρία, Μουσική, Ἀστρονομία, Διαλεκτική, Ῥητορική· ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πρῶται τρεῖς ὠνομάζοντο Τριέθειον (Trivium)· αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες, Τετραέθειον (Quatrivium)· αἱ πρῶται ἦσαν ἀναγκαῖαι εἰς πάντα πολίτην· αἱ δευτέραι ἐπιωρισμένα διὰ τοὺς γραμματισμένους (Ἰδε Τόμ. Α' τοῦ παρόντος Συναγ. σελ. 14, καὶ Τόμ. Γ', σελ. 234.), οἵτινες ἐκαταγίνοντο καὶ εἰς τὰ Sacra pagina, ἤθουν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων γραφῶν. Τὰ μαθήματα ταῦτα ὠνομάζοντο Σχολαστικά, καὶ οἱ διδάσκαλοι ὡσαύτως Σχολαστικοί· τὸ ὅποιον ὄνομα ἐπεκράτησεν ἕως τὰ τέλη τῆς 15. ἑκατονταετηρίδος.

ΡΛΖ'. Σπουδῆν ἐδιδάσκοντο εἰς τοῦτο τὸ διάστημα καὶ οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαῖοι· καὶ ἐφάνησαν κατὰ καιροὺς ἄνδρες οἰκίολογοι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, ὥς οὐ περὶ τὰ μέσα τῆς 16. ἑκατοντ. ἤρχισεν ἡ Ἰταλία νὰ σκορπίξῃ τὸ φῶς τῆς γνησιωτέρας παιδείας, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ καταφυγόντας Ἕλληνας (Ἰδε Τόμ. Α' τοῦ παρόντος Συναγ. Σελ. 19.).

ΡΛΗ'. 15. καὶ 12'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ. Ἡ εὐρεσις τῆς τυπογραφίας, καὶ ἐνεργητικοὶ τινες ἄνδρες, συνεισέφεραν πολλὰ εἰς βελτίωσιν τῆς παιδαγωγίας. Ὁ Ἐρασμος (γενν. 1467, ἀποθ. 1536 εἰς Βασιλείαν), ἔρριψεν ἀληθινὰ καὶ ὀρθὰ βλέμματα εἰς τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας· καὶ πολλὰ τοῦ παιδαγωγικῶν συγγράμματα ἐδιωρίσθησαν εὐλόγως διὰ παιδεύειν τῶν νέων. Ὁ Ρεϋχλίνος (γενν. 1445, ἀποθ. 1521) συνήργησε πολὺ εἰς τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ ἀμέσως αὐτὸς, καὶ ἐμμέσως διὰ τοῦ συγγενοῦς του Μελάγχθωνος (γενν. 1497, ἀποθ. 1560), ὅς τις μετὰ τοῦ Λουθήρου συνήργησεν εἰς διόρθωσιν

τῶν σχολείων μὲ πολλὰς τῶν παιδαγωγικὰς πραγματείας. Μετὰ πολλοὺς ἄλλους ἀγωνιστὰς τῆς διορθώσεως τῶν παιδαγωγείων εἶναι ὀνομαστὸς καὶ Ἰωάννης Ἄμος Κομῆνιος (γενν. εἰς Μοραυίαν τὸ 1592, ἀπόθ. τὸ 1671). Ἀπροσκαλέσθη ἐντεῖμως εἰς Σουηκίαν τὸ 1638, καὶ εἰς Ἀγγλίαν τὸ 1641, εἰς Τρανσυλβανίαν, Φραγγεφόρτιον, καὶ Ἀμστελῶδαμον, διὰ τὴν μεταρρυθμίση τῆν τάξιν τῶν σχολείων. Τὸ σύγγραμμά του *Janua linguarum reserata*, ἐμεταφράσθη εὐθὺς εἰς 15 γλώσσας, ὡσαύτως καὶ τὸ *Orbis pictus*, τὸ ὅποιον ἐξεδόθη πολλάκις· ἔγραψε καὶ ἄλλα ὠφέλιμα. Ἐσπούδασεν οὗτος πρῶτος τὴν εἰσαγῆ τὸ ἀξιολόγον μάθημα τῆς ἐνώσεως τῆς γλώσσης μὲ τὰ πράγματα.

ΡΛΘ'. Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν (κατασταθ. 1535) ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ παιδαγωγεία. Εἰς ἕλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης κατεστάθησαν μεταξὺ τῶν Καθολικῶν Ἰησουϊτικὰ σχολεῖα εἰς Ἰγνατίου Λοῦλα (γενν. 1491) κατὰ τὸ σχέδιον Κλαυδίου Ἀκουαβίβα, καὶ ἐπροξένησαν μαγαλὴν ὠφέλειαν. Πολλὰ μέθοδοι ἐδιωρθώθησαν καὶ πολλὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα ἐπροβλήθησαν ἀπ' αὐτοῦς.

ΡΜ'. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπαίδευσαν πολλοὺς ἀξιολόγους μαθητὰς τὰ σχολεῖα καὶ παιδαγωγεία τῶν εἰς τὸ Πορτροῦάλιον (*Port - Royal*) Ἰανσενιστῶν ἀπὸ Κορνηλίου Ἰανσίνου ὀνομασθέντων διδασκάλων. Ὁ ἀριστος Φενελὼν (ἀποθ. 1715) ἀπεθανατίσθη ὡς ἡγεμόνην παιδαγωγῆς καὶ συγγραφεὺς περὶ τῆς τῶν κορασίων ἀνατροφῆς, καὶ διὰ τὸ θαυμαστὸν του σύγγραμμα τὸν *Τηλέμαχον*.

ΡΜΑ'. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔγραψεν ὁ Λώκκιος (1692) τὸ εἰς πολλὰς γλώσσας μεταφρασθὲν παιδαγωγικὸν του σύγγραμμα.

PMB'. IH'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ. Εἰς μάτην ἐμπο-
 ρεῖς νὰ ζητήτης εἰς τὴν ἱστορίαν ἐποχὴν, ὅποτε ἐλαλήθησαν
 καὶ ἐγράφησαν περὶ ἀγωγῆς καὶ παιδείας τόσα πολλὰ, ὅσα ἀπὸ
 τὴν ἀρχὴν τῆς IH'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Γερ-
 μανίαν. Τὴν παιδαγωγικὴν ἱστορίαν τοῦ χρόνου τούτου ἐμπο-
 ρούμεν νὰ ἀναγνώσωμεν εἰς τέσσαρας σχολάς, τὴν τοῦ Φραγκίου,
 τὴν τῶν Ἀνθρωπιστῶν, τὴν τῶν Φιλανθρώπων, καὶ τὴν Ἐκλε-
 κτικὴν.

PMΓ'. ΦΡΑΓΚΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ. Αὐγουστος Ἐρμάννος
 Φράγκιος (γενν. εἰς Λυβέκην τὸ 1663) ἐσύστησε παιδαγω-
 γικὴν σχολὴν εἰς τὴν Ἄλλην (Halle) κατὰ τὰς ἐφεξῆς ἀρχάς.

Πάσης ἀγωγῆς καὶ παιδείας πρέπει νὰ ὑπόκειται βῆσις
 ἢ θεογνωσία καὶ ἡ εὐσέβεια. Ὁ ἀληθὴς εὐσεβὴς ἄνθρωπος εἶ-
 ναι καὶ ἀγαθὸς πολίτης· χωρὶς τὴν εὐσέβειαν αἱ γνώσεις εἶναι
 πλέον βλαβεραὶ παρὰ ὠφέλιμοι εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλα τὰ παιδιά, ἐὰν καὶ διάφορα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ
 τὴν ἀγαθὴν ἢ κακὴν εὐαίθεσιν, ἐμποροῦν νὰ διαφθαροῦν· καὶ
 διὰ τοῦτο χρειάζονται ὅλα στερεώσιν εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὰ
 ἥθη, καὶ προφυλακὴν μὴ ἐκδοθῶσιν εἰς τὰς ἡδονάς.

Ἐπειδὴ φυσικὰ ῥέπουσιν εἰς τὴν τέρψιν οἱ ἄνθρωποι· διὰ τοῦτο
 πρέπει νὰ τοὺς εὐφραίνωσιν οἱ παιδαγωγοὶ μὲ σωματικὰς κί-
 νησεις, μὲ μηχανικὰς ἀσχολίας, καὶ μὲ τερπνὰς ἐξηγήσεις πολ-
 λῶν ὠφελῶν πραγμάτων τῆς φύσεως καὶ τῶν τεχνῶν.

Εἰς πᾶσαν διδασκαλίαν πρέπει νὰ στέκη πρὸς ἐμφαλαμῶν
 τοῦ διδασκάλου ὁ μέλλων βίος τοῦ μαθητοῦ· ἀλλ' ἡ θεογνω-
 σία εἶναι ἀναγκαῖα εἰς πάσης τάξεως ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο αὕτη
 πρέπει νὰ εἶναι βῆσις εἰς πάσης τάξεως σχολεῖα.

Ὅσοι μέλλουσιν νὰ καταγείνουν εἰς τὰ ἔργα τοῦ κοινωνικοῦ
 βίου, ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ ἐξεύρωσι. Νὰ γράψωσι, νὰ ἀνα-

γνώσκωσι, να λογαριάζωσιν· εμπαιρόδως δὲ να διδάχθωσιν καὶ τὰ στοιχειωδέστερα τῆς Φυσικῆς, Γεωγραφίας, Ἱστορίας· ἀλλ' ὅλα ταῦτα κατ' ἐπιτομήν.

Διὰ τοὺς γραμματισμένους εἶναι ἀναγκαῖαι ἡ Λατινικὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα· τὸ μέγιστον ἀπ' αὐτὰς ὄφελος εἶναι ἡ καταλήψις τῶν ἀγίων γραφῶν, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων.

Συγχρόνως μὲ τὰς γλώσσας ταύτας να διδάσκωνται Γεωγραφίαν, Ἱστορίαν, Μαθηματικὴν, Ἀστρονομίαν, Φυσικὴν Ἱστορίαν, Φυσικὴν. Ἔως τὴν ὥρα (ἔλεγε τότε ὁ Φράγκιος) δὲν ἔξυραν τίποτε ἄλλο οἱ γραμματισμένοι παρὰ τὰς παλαιὰς γλώσσας, χωριστὰς ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας.

Εἰς τὸ ὁρθῶς συλλογιζέσθαι μᾶς ὁδηγεῖ ἡ Λογικὴ· εἰς δὲ τὸ ὁρθῶς λέγειν καὶ γράφειν ἡ Ῥητορικὴ. Καὶ αἱ δύο πρέπει να διδάσκωνται εἰς τὰς ὑψηλότερας τῶν μαθητῶν κλάσεις.

Πολλοὶ περιφρημοὶ παιδαγωγοὶ, καὶ περιφρημοὶ ἀνδρες ἐγράψαν ἀπὸ τὴν Φραγκικὴν σχολὴν, τῶν ὁποίων τὴν ἱστορίαν ἐμπορεῖ να εὐρηγίς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλολογίας. Διδακτικὰ βιβλία διαφόρων γνώσεων ἐξηπλώθησαν ἐντεῦθεν εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν. Σημειούμεεν δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξε μαθητὴς ὁ περικλεῆς Οὐόλφιος ὁ κριτικώτατος φιλολόγος, ἕστις σιμὰ πολλῶν ἄλλων ἐφιλοπόνησε τὴν θαυμαζομένην τοῦ Ὁμήρου ἔνδοξον.

PMY. ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΩΝ. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤκμαζε καὶ ἡ σχολὴ τῶν Ἀνθρωπιστῶν (Humanisten) εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γερμανίας. Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἔσαν πρῶτον πολλὰ αὐστηραὶ· ἔπειτα ἐμετριάζθησαν.

PMF. Αὐστηραὶ ἀρχαὶ τῶν Ἀνθρωπιστῶν. Αἱ παλαιαὶ γλῶσσαι, καὶ μάλιστα ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ,

είναι θεμελίον πάσης ἀληθοῦς παιδείας. Οἱ γραμματισμένοι πρέπει νὰ τὰς ἐξεύρωσι βασιμῶς· καὶ τοὺς μὴ γραμματισμένους ὠφελεῖ μετρία τις αὐτῶν εἰδήσεις.

Ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν εἶναι γύμνασις τοῦ νοῦς. Ἐκτεταμένη φιλολογία βάλλει εἰς ἐνέργειαν ὅλας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, καὶ οὕτω τὰς ἐξύνει· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὕλην πηγαὶ πάσης μαθήσεως εἶναι τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ συγγράμματα· ὅς τις λοιπὸν θέλει νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰς πηγὰς, πρέπει νὰ ἐξιύρῃ τὰς γλώσσας.

Ἡ μελέτη τῆς Γραμματικῆς πρέπει νὰ προπορεύεται ἀπὸ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ιστορικὰς καὶ αἰσθηματικὰς γνώσεις· αἱ πραγματικαὶ γνώσεις πρέπει νὰ εἶναι πᾶρρηγοι, ὡς ἐμποδίζουσαι τὰς προσόδους τῶν παλαιῶν γλωσσῶν.

Τὰ γυμνάσματα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν γλώσσῃ, καὶ τὰ διὰ στίχων συντάγματα ὠφελοῦν τοὺς μαθητὰς, ἐπειδὴ τοὺς ευκολύνουν καὶ τὸν τρόπον τοῦ συγγράφειν, καὶ τὴν κατὰ τὴν τῶν συγγραφεῶν.

ΡΜΣ'. Εὐλογώτεραι ἀρχαὶ τῶν αὐτῶν. Μεταγενέστεροι Ἀνθρωπιταὶ κατανοήσαντες σοφῶς τὰς ὑπερβολὰς ὧν προσεκτεθέντων δογμάτων ἀντιπαρέβαλαν τὰ ἐφεξῆς.

Γὰ σχολεῖα τῶν παλαιῶν γλωσσῶν νὰ εἶναι θεωρητικὰ διὰ μίαν τὴν γραμματισμένους· αἱ δὲ ἄλλαι τάξεις νὰ δαπανοῦν τὸν ὀλίγον καιρὸν τῶν εἰς μάθητιν γνώσεων χρησίμων εἰς τὴν πολιτικὴν καινωσίαν.

Ἐμπορεῖ νὰ εἶναι τις Ἰατρός, Δικολόγος, ἀλλὰ καὶ Παιδαγωγὸς χωρὶς νὰ ἔχῃ βαθεῖαν φιλολογικὴν πολυμάθειαν. Εὐκτείν ὅμως εἶναι διὰ πάντα σπουδαῖον νὰ γνωρίζῃ ὅπως οὖν τὴν κλαίαν φιλολογίαν.

Ἰσὸν ἡ σπουδὴ τῆς Γραμματικῆς εἶναι ὀχληρὸν βάρος τῆς

μνήμης· οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ μάθουν ἀκριβῶς καὶ εὐκρινῶς οἱ νέοι τὰς δυνάμεις τῶν λέξεων χωρὶς νὰ ἐξεύρωσι πράγματα. Πρέπει λοιπὸν μὲ τὴν Γραμματικὴν νὰ ἀναμιγνύονται καὶ ἐπιπέδαιοι γνώσεις τῶν ἐπιστημῶν, ὡς δυναμωτικαὶ τοῦ νοῦς, καὶ εὐκελευτικαὶ τῆς τῶν γλωσσῶν μαθήσεως.

Διὰ τὰ τὰ παιδιὰ εἶναι ἀναμφιβόλως γνώσεις ἄλλαι ἡφελιμώτεραι παρὰ αἱ εἰς παλαιὰς γλώσσας ἀσχολίαι. Ἡ γυμνασις τῶν αἰσθησέων, καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων πρέπει νὰ εἶναι σκοπὸς τῶν πρώτων παιδικῶν μαθημάτων. Δυσδεκαετῆς παῖδες μάλιστα ἐμποροῦν νὰ ἀρχίσουν τὴν μάθησιν τῶν παλαιῶν γλωσσῶν.

Καὶ ὁ μέγιστος Φιλολόγος ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἀνηφελὴς καὶ ἀχρηστὸς διδάσκαλος· εἰς τὸ διδάσκειν εἶναι ἀναγκαῖαι καθολικαὶ γνώσεις, καὶ πρὸ πάντων — Μ ἔ θ ο ὅ ς.

Οἱ παλαιὴ κλασσικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔγραψαν εἰ ἀργίους νέους· διὰ τοῦτο χρειάζονται συλλογαὶ τῶν ἡφελιμώτερων καὶ εὐκολιωτέρων γνώσεων πρὸς παιδίωσιν τῶν νέων.

Αἱ παλαιαὶ γλώσσαι πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὴν γυμνασίαν, ἀλλ' ἐνταυτῷ καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆ τις προπαρασκευὴ τῶν νέων διὰ τὰ Πανεπιστήμια.

Ἑλληνικαὶ καὶ Λατινικαὶ συνθέσεις ποιημάτων νήκου εἰς τὸν σχολαῖσμόν τῶν παλαιῶν χρόνων.

Ἀπὸ τὰς μεταφράσεις τῶν παλαιῶν γλωσσῶν εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν τοῦ ἔθνους αὐξάνει ἡ νέα φιλολογο, καὶ βελτιούεται καὶ ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα. Ὅσοι ὅμως καὶ ἔβελτιούθη ἡ λαλουμένη, αἱ παλαιαὶ γλώσσαι εἶναι ἀναγκαστάται εἰς τοὺς γραμματισμένους.

Ἀπὸ τῆν τῶν Ἀνθρωπιστῶν σχολῆν ἐκβῆκαν εἰς ἄλλοι Παιδαγωγοί, Κελλάριος, Γέσνερος, Ἐρνέστιος, Ἐϋν, καὶ

ἄλλοι πολλοί· πολλοὶ κλασσικοὶ συγγραφεῖς τῶν Γερμανῶν, Ἐγγελοσ, Κάριβιος, Ἐρδέρου, Βειλάνδου κτλ. πολλοὶ Φιλολόγοι· Σουϊδέρου, Ρεϊμσεου, Ἄσιου, Ἰακώβου, Ντεϊσιχου, Φύργου, Γεδδικου, Βροϊδερου, Ἐρμάννου κτλ.

PMZ. ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΩΝ. Τὰς ἀρχομάς τῆς σχολῆς ταύτης ἔδωκεν Ἰωάννης Ἰακώβου Ρουσσώ μετὲ τὸ περίφημον σύγγραμμά του *Emile ou de l'Education* 1762 (*). Ἐκ τῶν ἰδεῶν τούτου τοῦ συγγράματος κινήθη ὁ Γερμανὸς Βασσερόβιος (γεννηθ. 1723, ἀποθ. 1790 ἐπέστησεν εἰς Δεσσαν τὴν Φιλανθρωπικὴν σχολὴν, τῆς ὁποίας βῆσεις εἶναι αἱ ἐφεξῆς.

Κατέν ἀπὸ τὰ μέχοι τοῦθι φανέυτα σχολεῖα δὲν εἶναι ἐλευθέρου ἀπὸ ἐλατιώματα. Ἡ μέθοδος τῆς τῶν γλωσσῶν διδασκαλίας εἶναι πολλὰ βλαβερά εἰς τοὺς νέουσ· ἐξ αὐτῆς ἀρροστεῖ βέβαια ὁ ἐγκέφαλοσ τῶν διδασκομένων, οἱ τινεσ ἀποστηδίζουσι ἀκατανυήτουσ λέξεισ.

Κατὰ τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν πρέπει νὰ μιμηθῶμεν τοὺσ

(*) Περί τοῦ πολυθρῦλλητου τούτου συγγράματος, τὸ εἶποι ἀπὸ πολλοὺσ μὲν ἐπαινεθῆ καθ' ὑπεβολὴν, ἀπὸ πολλοὺσ δὲ ἐκαταρρονηθῆ ὡσαύτωσ, ἔχωμεν ὁρθότατα ὁ Ἐλβετιου. Cet ouvrage est à la fois digne de son Auteur et de l'estime publique. Mais trop souvent il sacrifie l'exactitude à l'éloquence et tombe dans les contradictions, que sans doute il eût évitées, si plus severe observateur de ses propres idées, il les eût plus attentivement comparées entre elles. De l'Homme. Sect. V. Chap. I. ἦγον, τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶαι πάντοτε ἀξίου τοῦ συγγραφέωσ του, καὶ τῆσ καιρῆσ τιμῆσ· ἀλλὰ συχνάκισ θυσιάζει τὴν ἀκριβείαν εἰς τὴν εἰρηλωτιαν, καὶ περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεισ, τὰσ ὁποίασ ἀπιφειγε ἀναμφιδόλωσ, εἴαν παρτηρῶ, ἀντηρῶτερα τῆσ ἰδέασ του τὰσ ἐσύγκροι πρὸσ ἀλλήλασ μετρεσοχὴν πλειοτέρω.

παλαιούς. Ἡ γυμναστικὴ ἐνδυναμόνει καὶ μορφώνει ἐξαιρέτως τὸ σῶμα.

Κατὰ τὴν πνευματικὴν παιδείαν πρέπει οἱ νέοι νὰ διδάσκωνται οὕτως, ὥστε νὰ γίνωνται ἄνθρωποι· ἕως τῶρα ἐγίνοντο γραμματισμένοι καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίται· ἄνθρωποι ἕμεις καὶ κοσμοπολίται ἦσαν ὀλίγοι.

Αἱ ποικαὶ καὶ τὰ βραβεῖα τῶν παιδῶν πρέπει νὰ γίνωνται μὲ κρίσιν, ὥστε οὔτε ἐκεῖνα νὰ τὰ ταπεινώσωσι, οὔτε ταῦτα νὰ τὰ ἀλαζονεύωσι.

Νὰ γίνεται τερπνὴ ἡ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς· νὰ μὴ ἀραιοῖται ἡ φυσικὴ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν κλίσις, ἀλλὰ νὰ χειραγωγῆται εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐκ φύσεως εἶναι οἱ παῖδες ἀγαθοὶ καὶ φιλόανθρωποι· ἡ βία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς ἀφραθεῖρει. Φιλανθρωπία πρέπει νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς τῶν.

Εἰς τὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν νὰ ἐπιμελῶνται πλεον τὴν φύσιν παρὰ τὴν τέχνην. Τὰ εὐγενικὰ λεγόμενα ἤθη καὶ ἔθη εἶναι πρὸς φύσιν ἐν μέρει, καὶ τὰ εὐρίσκουν οἱ παῖδες, ὅταν ἀκμάσῃ· Ὅταν τὰ παιδιὰ διδάσκωνται ὡς παιδιὰ μένουσι πολλὸν χρόνον ἀδιάφορα.

Τὰ παιδιὰ νὰ διδάσκωνται πρὸ πάντων αἰσθητὰ, καὶ ἔχι ἀρρησμένα πράγματα. Μόνον ὁ Κορνήλιος μὲς ἔδειξε κατὰ τοῦτο τὴν ἀληθειᾶν ἐξ ὅλου.

Αἱ γλώτται νὰ διδάσκωνται ὡς ὄργανα, καὶ ὄχι ὡς σκοπὸς τῆς μαθήσεως· οὐδὲ νὰ μαυθάνωσι οἱ παῖδες πράγματα, τὰ ἑποῖα δὲν θέλου μεταχειρισθῆν εἰς τὴν ζωὴν τῶν. Εἶναι β' βραῖον, οἱ δὲν θέλου γένων ὅλοι τῆς φιλολογίας διδάσκαλοι. Πραγματικαὶ λοιπὸν γνώσεις πρέπει νὰ καθυποβάλλωται θεμελίωσι τῆς τῶν παιδῶν μαθήσεως.

Ἐάν φροντίζωμεν διὰ τὴν ἐναρτέον ἀγωγὴν τῶν παιδῶν, πρέπει νὰ μὴ τοὺς δίδωμεν εἰς χεῖρας οὔτε ὀλοκλήρους ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν συγγραφέων, οὔτε ὅλην τὴν ἀγίαν γραφὴν ἐκλελεγμέναι χρηστομάθειαι ἀπὸ τοὺς κλασσικούς, καὶ ἀποσπάσματα τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι τὰ χρησιμώτερα διδασκτικὰ μέσα τῆς νεολαίας.

Ἀπὸ τὴν τῶν Φιλανθρωπῶν σχολῆν ἐκβῆκαν πολλοὶ ἀριστοὶ καὶ χρήσιμοι παιδαγωγοί, τῶν ἐποικῶν ἀναμφιβόλως κορυφαῖος λογίζεται ὁ Κάμπιος (J. H. Campe, γενν. 1746, ἀποθ. 1818). Τὰ συγγράμματά του ἀποβλέπουν τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδῶν καὶ κορασίων· ὅλα ἠθικώτατα καὶ γλαφυρώτατα. Πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἐκ ταύτης τῆς σχολῆς ἐξέδωκαν· πολλὰ καὶ διάφορα βιβλία διὰ τοὺς παῖδας· πλην οὖν εἶναι ὅλα ἱκανὰ νὰ εὖσωσιν τὴν ἐποίαν ὑπέσχονται ὠφέλειαν.

PMH'. ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΙΚΩΝ. Ἀπ' ἀρχῆς ταύτης τῆς ἑκατονταετηρίδος ἕως τέλους ὑπῆρξαν νοήμονες παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι, οἵτινες τὰ μὲν ἀπὸ συγγράμματα τῶν προκατόχων τῶν, τὰ δὲ ἐξ ἰδίας τῶν πείρας ἐδιόταξε καθεῖς τὸ ἴδιόν του σύστημα, καὶ ἐδίδαξαν μὲ πολλὴν ὠφέλειαν. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς κατηχήσεως δὲν ἠκολούθησαν κατ' ἴχνη τὴν Φραγκικὴν σχολὴν, ἀλλ' ἀνέδειξαν οὐχ' ἥτιον ἀνδρας ἐναρτέους καὶ θεὸν φοβουμένους· τὰ ἀνθρωπικὰ μαθήματα δὲν ἐδίδαξαν μὲ αὐστηρότητα ἄκραν, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἐκαταφύνησαν· ὁ Βασεδοβιακὸς φιλανθρωπισμὸς δὲν τοὺς ἐνθουσίασε τόσον, ὥστε νὰ ἀπορρίψουν πᾶσαν παλαιὰν μέθοδον ὡς ἀχρηστον, ἀλλ' οὐδὲ τόσον ἰδιότροποι ἦσαν, ὥστε νὰ μὴ καρπωθῶν ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν, οὐδὲ νὰ ζητοῦν βελτίωσιν εἰς τὰς μεθόδους τῶν. Οὗτοι ἐνομάζονται ἐκλεκτικοί· καὶ ἡ στερεὰ βίβλος τῶν εἶναι τὸ ἀποστολικόν, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.

Πολλοὶ σοφοὶ ἄνδρες ἠγωνίσθησαν πρὸς ἕνα τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Σούλσερος (J. G. Sulzer, γενν. 1719, ἀποθ. 1779 εἰς Βερολίον) ἔδεικνεν ἀφορμὴν εἰς συζητεῖν πολλῶν παιδικῶν ἐγκυκλοπαιδεῶν μὲ τὴν συντομίαν τοῦ περιλήψην ἔλων τῶν ἐπιστημῶν (Kürzer Begriff aller Wissenschaften, 1746). Μίλλερος εἰς τὴν Γαλιίαν, Βέϊττος εἰς τὴν Λεψίαν, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἠγωνίσθησαν ἀξιοπαίτως διὰ τοὺς παῖδας. Πολλοὶ ἐψήροσαν τὴν Κλασσικὴν Φιλοσοφίαν εἰς τὰς παιδαγωγικὰς μεθόδους τῶν αὐτοῦ δὲ τοῦ Καντίου ἢ μικρὰ παιδαγωγικὴ ἐφάνη μετὰ τὸν θάνατόν του.

PMΘ'. Κατὰ ταύτην τοῦ χρόνου τὴν περίοδον ἡ Πορτογαλλία, Ἰσπανία καὶ Γαλλία ἔμειναν ἀμετάβλητοι εἰς τὰς παλαιὰς διαταγὰς τῶν σχολείων καὶ παιδαγωγείων καὶ πανεπιστημίων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔδειξαν συγγραφεῖς τινὲς ἐλευθερίου ἰδέας περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ, γρη῏ς ὅμως κἀμμίαν μεγάλην μεταβολήν. Εἰς τὴν Τσρκάναν ἐβελτίωσε τὰ σχολεῖα ἢ διοικήσεις τοῦ Λεοπόλδου. Εἰς τὴν Ῥωσίαν, παρεκτός τινῶν διατάξεων Αἰκατερίνης τῆς Β', δὲν ἐφάνησαν πρόσθεν εἰς τὴν παιδαγωγίαν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔμειναν αἱ παλαιαὶ διαταγαί. Εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, Δανιμαρκίαν, Σουηκίαν, Πολωνίαν, καὶ Οὐγγαρίαν ἐγνωσθησαν καὶ εἰστέχθησαν ἐν μέρει αἱ παιδαγωγικαὶ μέθοδοι τῆς Γερμανίας.

PN. IO'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἡ Γαλλία, ἀρ' οὐ ἐπέρασεν οἱ σφοδροὶ παροξυσμοὶ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, ἤρχισε νὰ μεταβάλλῃ καὶ νὰ βελτιώσῃ τὰς μεθόδους τῶν παιδαγωγείων καὶ πανεπιστημίων ὁ δὲν ἐσπερίετο οὐδ' αἰθέρας σοφοῖς, εἴτινες ἠθύναντο νὰ κάμουν τὰς διορθώσεις. Ἄλλ' ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος (1804) μετεμόρφωσεν εὐθὺς ὅλα τὰ παιδαγωγεῖα καὶ

πανεπιστήμια εἰς στρατιωτικὰ Γυμνάσια. Μετὰ τὴν πτώσιν τούτου ἤρχισαν πάλιν νὰ προχωρῶσιν αἱ παιδαγωγίαι κατὰ τὴν νέαν μέθοδον Βέλλου καὶ Λαγκαστέρου.

ΡΝΑ'. Εἰς τὴν Ῥουσίαν εἰσῆχθησαν πολλαὶ μέθοδοι παιδαγωγίας, ἀρ' οὐ ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Ἀλέξανδρος ὁ Α'. Ἡ αὐτοκράτεισα μήτηρ του θέλει γένειν αἰετμωτοὺς διὰ τὰ ὅποια ἐσύστησε κορασίων εἰδασκαλεία. Κατὰ τὸ παρὸν εἰσῆχθη καὶ ἡ Λαγκαστρεινὴ μέθοδος διὰ τὸν κοινὸν λαὸν καὶ διὰ τοὺς στρατιώτας.

ΡΝΒ'. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἰσάγεται ἀδιακόπως ἡ Λαγκαστρεινὴ μέθοδος.

ΡΝΓ'. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἦσαν ἄφαντοι αἱ νέαι μέθοδοι τῶν σχολείων· μ' ὅλον τὸ πολεμικὸν σύστημα τοῦ Ναπολέοντος, εἶχαν γένειν ἱκαναὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὰ σχολεῖα. Τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα τῆς Αὐστρίας εἰσάγεται κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὰς Βενετικὰς καὶ Λομβαρδικὰς καὶ Τοσκανικὰς χώρας.

ΡΝΔ'. Εἰς τὴν Ὀλλανδίαν ὁ τετραετὴν βασιλεύσας Λουδοβίκος Ναπολέων (1806 — 1810) ἐτήρησε τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους, καὶ ὑπερασπιζόμενος τὴν κοινὴν παιδείαν, ἐσύστησε πολλὰ παιδαγωγεῖα κατὰ τὴν Γερμανικὴν μέθοδον.

ΡΝΕ'. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν εἰσάγονται ἐκ τῆς ἐκλεκτικῆς σχολῆς αἱ καλλήτεροι μέθοδοι, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἄλλην Αὐστριακὴν ἐπικρατείαν.

ΡΝς'. Εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν, μ' ὅλας τὰς ἀλλεπαλλήλους μεταβολὰς τῶν πολεμικῶν περιστάσεων, ἐγένετο παιδαγωγικαὶ μεταρρυθμίσεις ἀπ' ἀρχῆς τῆς τριχούσης ἑκατονταετηρείδος ἕως τῆς σήμερον. Ἐκριθῆ τὸ σύστημα τοῦ Πισταλότσου, καὶ κρίνεται τὴν σήμερον τὸ Λαγκαστρεινόν, περὶ τῶν ὁποίων λέγομεν μὲ συντομίαν τὰ ἐφεξῆς.

PNZ. Ὁ Πησταλότσης (H. Pestalozzi γεννηθ. εἰς Ζύριχον τῆς Ἑλβετίας τὸ 1746) ἐφημέριος διὰ τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον ὠφέλησε διὰ παιδαγωγίαν τῶν πτωχῶν τάξεων τῆς πατρίδος του· ἐξ ἐπαινετῆς φιλανθρωπίας ὁρμήσας εἰς τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγίας ἐπέχειρσε καὶ τὴν γράψῃ καὶ τὴν διδασκίαν τὴν νέαν του μέθοδον πρὸς εὐκολωτέραν καὶ εὐτυχετέραν ἀνάπτυξιν τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐπιπέδον ἀλφαβηταρίου του (A B C der Anschauung), τὸ ἀριθμητικὸν του σύστημα, καὶ τ' ἄλλα του παιδαγωγικὰ βιβλία, καὶ αἱ μέθοδοί του γυμνάζουσι κατὰ τινὰς μόνον τὴν φαντασίαν τῶν νέων, χωρὶς τὴν διεγείρωσιν μεγάλῃν τινα ἐνέργειαν εἰς τὰς ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις· διὰ τοῦτο ἐσιωπήθη τὴν ἡμετέραν Πησταλοτσιανὴν μέθοδος εἰς τὴν Γερμανίαν ("Ἰδε Νειμεῦρου Παιδαγωγία, Τόμ. Γ. σελ. 395.). Κατ' ἄλλους πάλιν κρινεταὶ ἀξίολογος ἡ τούτου μέθοδος, παρεκτός ὅτι μὴ γνωσκῶν τὴν νέαν Φιλολογίαν ὁ Πησταλότσης, οὐδὲ τὰς προόδους τῆς Παιδαγωγικῆς, ἐνόμισεν εὐρήματα πολλὰ πρὸ πολλοῦ εὐρημένο καὶ εἰσηγμένα εἰς τὴν Παιδαγωγίαν ("Ἰδε Conversations Lexicon εἰς λέξιν Πησταλότσης). Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ φιλανθρωπία του, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπτόχυνεν αὐτὸς περιποιούμενος τὰ πτωχὰ παιδία, εἶναι θαυμάσιος καὶ ἀξιοσέβαστος.

PNH. Ὁ Βέλγος (1797) καὶ ὁ Λαγκάστερος (1806) εἰσήγαγον νέαν μέθοδον διδασκαλίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ διδάσκονται δι' ἀλλήλων, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται μέθοδος ἀλληλοδιδασκαλίας. Τὰς ἰσχύας ταύτης τῆς μεθόδου ἐμποροῦν τὰ ἴδιον οἱ ὁμογενεῖς μας, ὅσοι δὲν ἀναγινώσκουσι ξένων γλωσσῶν συγγράμματα, εἰς τὸν Λόγιον Ἑρμῆν, (ἔτους 1816, Ἀριθ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, καὶ 1819, Ἀριθ. 1.). Ἡ μέθοδος αὕτη κρίνεται πολλὰ μηχανικὴ καὶ αὐτίκανος τὴν ἐξυπνίσιν τὰς κρείτ-

τονας τῆς ψυχῆς δυνάμεις εἰς τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐ-
 πιστήμας (Νειμϋρ. Παιδ. Μερ. Β'. σελ. 612 — 636)· ἀλλὰ
 διὰ τὰ κενὰ καὶ χωρικά σχολεῖα, καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ
 ἀναγνώσκου καὶ γράφου καὶ λογαριάζου εἶναι ἀνατιθέτως
 ἑώρον θεόδοτον. Πρῶτον, διότι ἡ μέθοδος αὕτη διδάσκει πολλοὺς
 εἰς ὀλίγου χρόνου εἰστήμα· καὶ οὕτω χωρὶς πολλῆν ἐξάνησιν
 οὔτε χρονικὴν, οὔτε χρηματικὴν ἔμπορουν νὰ ἐξαπλωθῶσιν
 εἰς πολὺ μέρος τοῦ λαοῦ αἱ ἀναγκαῖαι γνώσεις· ἐξῆτε-
 ρον, τὸ μηχανικόντης θέν εἶναι βλαβερόν εἰς τοιαῦτα μα-
 θήματα· διότι εἰς τὰ χωρικά τῶν κοινῶν γραμμάτων σχολεῖα
 πάντοτε σχεδόν εἶναι παιδαγωγοὶ μηχανικῶς διδάσκοντες
 τὴν νεολαίαν. Διὰ τὰ δύο ταῦτα αἴτια, καὶ μάλιστα τὸ
 πρῶτον, εἰσέχθη ἡ ἀλληλοδιδασκαλία εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ
 τοὺς πτωχοὺς, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Αὐστρίαν διὰ τὸ στρα-
 τιωτικόν, εἰς τὴν Ῥωσίαν ὡσαύτως, καὶ θέλει εἰσαχθῆναι
 πιθανῶς κατ' ὀλίγον εἰς ὅλην τὴν φωτισμένην Εὐρώπην. Ἄμ-
 ποτε νὰ τὴν εἰσαῶσιν καὶ εἰς τὰ τοῦ γένους μας κοινὰ σχολεῖα
 οἱ προστιῶτες μας, ἂν θέλουσιν νὰ ὀνομάζωνται ἀληθινοὶ προε-
 στῶτες.

Δ ι ο ρ θ ώ σ ε ι ς.

Τόμῳ Β'. Λογικῆς ΡΛζ', ἀναγίνωσκε εὖτω. Κατὰ δὲ ποιότητα θεωρούμεναι αἱ προτάσεις εἶναι καταφατικαὶ ἢ ἀποφατικαὶ, ἢ ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως περιωρισμένως καταφατικαί· εἶον, Τὰ φυτὰ εἶναι ὀργανικὰ σώματα. Οἱ λίθοι δὲν εἶναι ὀργανικὰ σώματα. Ἡ ψυχὴ δὲν ἀποθνήσκει κτλ.

Παραγ. ΡΜ'. Ἀναγίνωσκε, Περιωρισμένη ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως.

Παραγ. ΣΗ'. Ἀναγίνωσκε, μυθοπλαστῶν.

Π Ι Ν Α Ξ.

Τῶν κυριωτέρων πραγμάτων, τὰ ὅποια περιέχονται εἰς τὴν τετράτομον ταύτην βίβλον. Τὰ μὲν κεφαλαία γράμματα φανερώνουσι τοὺς τόμους, οἱ δὲ ἀριθμοὶ τὰς σελίδας.

Α.

- Ἀγαθὰ ἑξωτερικὰ, Δ. 231.
 Ἀγαθὸν, Α. 170. Γ. 161, Δ. 5. κενόν, 80.
 Ἀγαθοποιῶν, Δ. 242.
 Ἀγαθὸς ἄνθρωπος, Δ. 295.
 Ἀγαλλίαισι, Α. 77, Γ. 170.
 Ἀγαλλματεποικητικὴ, Γ. 278.
 Ἀγάπη, Α. 113.
 Ἀγαπητὸν, Γ. 161.
 Ἀγγέλαι, Γ. 126.
 Ἀγέλαστοι, Γ. 212.
 Ἀγγυνοῖα, Α. 97.
 Ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου ἰδική, Δ. 267. — παιδῶν, 295. — σωματικὴ, 304. — θεωρητικὴ, 308. — πρακτικὴ, 316. — πολιτεῦν, 322. — κερκαίων, 323.
 Ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης, Γ. 80.
 Ἀδικίαν, Δ. 23.
 Ἀδικαὶ λεκτικαί, Δ. 43.
 Ἀδικήματα μεγέθη, Δ. 73.
 Ἀδικον, Δ. 22.
 Ἀδράνεια, Γ. 94.
 Ἀδύνατον, Γ. 30.
 Ἀεροπνευματικὴ, Γ. 297.
 Ἀήδεις, Γ. 161.
 Ἀθανασία, Α. 175.
 Αἰγύπτιοι: φιλόσοφοι, Δ. 10.
 Αἰδιότης, Γ. 44.
 Αἰσθημα, Α. 50. — ἡθικόν, Δ. 4.
 Αἰσθηματα, Γ. 14.
 Αἰσθηματικὴ, Γ. 151. — καθαρὰ, Γ. 157. — ἐφηροσσηνη, Γ. 229.
 Αἰσθηματος ὕλη καὶ εἶδες, Γ. 15.
 Αἰσθητικῶς ἄμεσοι ἀρχικῶς Γ. 17. — ἰδία, Α. 57. — ἀπταιστον κενόν, 59.
 Αἰσθησις, Α. 50, 164, 169, Γ. 14. — ἑσωτερικὴ, Α. 61.
 Αἰσθησις (gout, Geschmack), Γ. 154.
 Αἰσθητικόν, Α. 50.
 Αἰσθητικὴ (Αἰσθηματικὴ), Α. 9, 203.
 Αἰσθητικόν, Α. 164, 169, Γ. 199.
 Αἰσθητεῦν, Α. 50.
 Αἰσχρόν, Γ. 205.
 Αἰσχύνη, Α. 115.
 Αἰτήμα, Β. 68.
 Αἰτία, Γ. 29, 45. — ἀποχρῶσα, ἄμεσοι, ἑμμεσοι, 45. — πρώτη, ἑλευθέρη, βιασμένη, 46. — τελικὴ, 46. — ποικητικὴ, 47. — ἐξ ἀφ' ὁμοῦ, κρητικὴ, 47. — ἀν ἑστὶ τις ἑλευθέρη ἢ ἔχει, 134.
 Αἰτίαι μεσαι, ἐμοταγεῖς, ὑπάλληλοι, συναίτιοι, δευτερευουσαι, πρωτεύουσαι, ἰσογονικαί, Γ. 46.

- Αἰτιατικὴ (πτῶσι), Β. 2, 2.
 Αἰτιολογία, Γ. 45.
 Αἰτιον καὶ αἰτιατόν, Β. 29.
 Αἰωρότης, Γ. 44.
 Ακαριαῖον, Γ. 44.
 Α. λογ. Α. 53.
 Ἀκλονδία χροσική, Γ. 36.
 Ἄκρα προστασίως, Β. 87. — μείζον
 καὶ ελαττον, 87.
 Ἄλγες, Γ. 161.
 Ἄλγεια, Β. 1. Δ. 237, 247. —
 μεταφυσική, λογική, αἰσθηματι-
 κή, ἰατρική, Β. 129.
 Ἄλγειας ἀρχιτέκτον, Β. 2. — κρι-
 τήριον, 4.
 Ἄλητες Β. 45.
 Ἄληθιου, Γ. 162.
 Ἀλληλεπέργεια, Γ. 29.
 Ἄμα εἶναι, Γ. 36.
 Ἄμασσημα, Δ. 174. — κωδοσιώσεως,
 60, 1. — ἐκ προνομίας, 77.
 Ἀμετροπέκτον, Γ. 44.
 Ἀμέτροπον, Γ. 41.
 Ἀμέτρον, Γ. 41.
 Ἄμμουσιος Σακκάς, Α. 18.
 Ἀμφιβόλια ἑρμητικὴ καὶ ἀποφατικὴ,
 Α. 190, Β. 165. — λογικὴ καὶ
 διαβατικὴ, Β. 190.
 Ἀναγκάζεται ὁ ἄνθρωπος, Δ. 166.
 Ἀναγκάσθαι, Γ. 30, 52, 58.
 Ἀναγκη δίκαια, Δ. 28.
 Ἀνάγκησι, Γ. 273.
 Ἀνακωπῆτες ἄνθρωποι, Γ. 154.
 Ἀνακωπία, Α. 77.
 Ἀναλυσις λόγου, Β. 281.
 Ἀναυτοί, Α. 82.
 Ἀναξαγόρας, Α. 12.
 Ἀναξιμάνδρου, Α. 12.
 Ἀναριστήριον, Γ. 41.
 Ἀνδροπόδα, Δ. 141.
 Ἀνδοικιστικὴ, Γ. 273.
 Ἀνδροπολογία, Α. 33. — ἰατρική,
 Δ. 109.
 Ἀνδρωπός, Α. 132, Δ. 122. Γ.
 107. — προτιθέται ἐκ φυσικῶς
 καὶ φιλοσοφῆς, 113, 117.
 Ἀνδοτός, Γ. 58.
 Ἀνοχή, Δ. 246.
 Ἀνοχηρία, Γ. 49.
 Ἀνοσιώτης, Γ. 40.
 Ἀντιθέσις, Β. 74. — ἐναντία, 74. —
 ὑπεναντία, 75. — ὑπολήθητες, 75.
 Ἀντιμεινον, Α. 125.
 Ἀντιλήψεις, Α. 50, 86, Β. 16, Γ.
 14. — ἀντιλήψεως ἀντικείμενον,
 Β. 16. — χαρακτηρισ, 16.
 Ἀντιπάθεια, Α. 70.
 Ἀντισθενής, Α. 15.
 Ἀντιστορεῖ, Β. 77.
 Ἀντιφάσις, Β. 75.
 Ἀντωνυμία, Β. 233, 247. — πρω-
 τευτικὴ ἢ οὐσιαστικὴ ἢ προσε-
 πτικὴ, Β. 247. — ἑρμητικὴ, ἀνε-
 ρητικὴ, ἀεικτεσι, ἐρωτηματικὴ, κτη-
 τικὴ, συνδέτες, ἀρεθιαία, 248.
 Ἄξια πράξεων, Δ. 130.
 Ἀξιωματικά, Δ. 181.
 Ἄξιωμα, Β. 60.
 Ἄξιωματα Μαθηματικῆς, Γ. 3α.
 Ἀπαγγέλλω, Γ. 26.
 Ἀπαγωγή, Β. 119.
 Ἀπαλλοτρωγίαι δίκαιου, Δ. 54.
 Ἀπάντησις, Β. 62.
 Ἀπατεῶν, Δ. 249.
 Ἀπάτη, Β. 3, 32, Δ. 249. —
 αἰσθητικῶς καὶ οὐσιαστικῶς, Β. 140,
 144. — μόνον καὶ προσεχῶς,
 144, 147. — πᾶσι, 147, 149.
 — γλώσσας, 150, 154.

- Ἀπειρον, Γ. 41.
 Ἀπειροστέν, Γ. 41.
 Ἀπειρία, Α. 186.
 Ἀπεγνωσις, Α. 114.
 Ἀπεδείξις ἐκ τῶν προτέρων. — ἐκ τῶν ὑπέρων, Β. 118. — τοῦ Διότι· τοῦ ὄτι, 202.
 Ἀποδοχεῖς, Δ. 56.
 Ἀπώλυτον, Α. 169, Γ. 66. — ἄνευκε, ἢ ἔχει, 136.
 Ἀπυνημένους, Α. 82.
 Ἀπορία, Α. 191.
 Ἀποτροφή, Α. 70, 109.
 Ἀποτελεσμα, Γ. 45.
 Ἀποφανσις ταυτολογίαις, Β. 64.
 Ἀπέφανσις, Β. 62. — εἰς ἑνὸς κειμένου, ἐκ δευτέρου προσκειμένου, καὶ ἐκ τρίτου προσκατηγορουμένου, 63.
 Ἀραβῆς φιλόσοφος, Α. 10.
 Ἀργία, Δ. 229.
 Ἀργύριον, Δ. 229.
 Ἀρεταί, Δ. 170.
 Ἀρετή, Δ. 9, 155, 170. — γενόμενη, — τελεία, 266.
 Ἀρόρον, Β. 233. — προτακτικόν, καὶ υποτακτικόν, 245.
 Ἀριθμός, Β. 239, 254, Γ. 34, 35.
 Ἀριστοππος, Α. 15.
 Ἀριστοτέλης, Α. 14.
 Ἀρμονία, Γ. 179, 263. — προδιατεταμένη, 12, 128.
 Ἀριμονική, Γ. 263.
 Ἀρῖωσις, Γ. 102.
 Ἀρσις, Γ. 28.
 Ἀρχαί, Α. 126, 136. — πρώτη καὶ δεύτεραι, 126. — ὑλικαί, 140. — εἰδικαί, 141. — μαθηματικαί, Β. 68. — τῶν γνώσεων, Γ. 53.
 Ἀρχέλαος, Α. 12.
 Ἀρχέτυπα, Γ. 245.
 Ἀρχέτυπία, Γ. 244.
 Ἀρχὴ οὐσιώδης καὶ πραγματική, Α. 137. — Δείσις, Β. 27. — μὴ ἀντιφάσις. — ἀποβολῆς τοῦ τρίτου, 23. — συνυπόστασις, 29. — σχετικῆς ταυτότητος, 30. — μεταφυσικῆς αἰτιολογίας, 31.
 Ἀρχιμάσκαλος, Δ. 365.
 Ἀρχιπίσκοπος, Δ. 147.
 Ἀρχιτεκτονική, Γ. 284.
 Ἀρχελογία φιλοσοφική, Α. 201.
 Ἀρχοντες, Δ. 87.
 Ἀρχουσιον, Δ. 140.
 Ἀσθμια, Γ. 49. — κῆλη, Δ. 165.
 Ἀσκητική, Δ. 157.
 Ἀσκητικοὶ κανόνες, Δ. 205.
 Ἀστεισμός, Γ. 212.
 Ἀσυνείρητος ἄνθρωπος, Δ. 184.
 Ἀσωτία, Δ. 230.
 Ἀτομα, Γ. 72.
 Ἀτομαί (ἀρχαί, ἢ οὐσίαι), Γ. 72.
 Ἀτομολογία, Γ. 89.
 Ἀτομον, Β. 23.
 Αὐθεντίας, Δ. 140.
 Αὐτελεργία, Α. 157.
 Αὐτέματον, Γ. 62.
 Αὐτοτελής (ὁ ἄνθρωπος), Α. 171.
 Αὐτουργήματα, Γ. 245.
 Αὐτοχερεῖς φρονεῖται τῆς ψυχῆς τίμις, Δ. 228.
 Αυτοχέρεια, Δ. 217. — αἰτία αὐτῆς, 222.
 Αὐχλόν, Α. 42.
 Ἀφανισμός, Γ. 51.
 Ἀφελια, Γ. 213.
 Ἀφελος, Γ. 213.
 Ἀφῆ, Α. 51. — ἰσωτερική, 52.
 Ἀφορμὴ (Culpa), Δ. 72.
 Ἀφροσύνη, Α. 79.

- Β.
 Βάκων, Α. 20.
 Βάρδοι φιλόσοφοι, Α. 11.
 Βαρυθυσία, Α. 115.
 Βρόνοις, Γ. 90.
 Βαούτης, Γ. 90.
 Βασιλεύς, Δ. 85.
 Βδελυγμός, Α. 114.
 Βιβιωτής, Α. 115. — αποδεικτική,
 δεικτική, 180. — εκ τῶ ὑπακει-
 μένου, Β. 130. — εκ τῶ ἀντι-
 κειμένου, 131. — κατὰ τὰ μέσα,
 131.
 Βλακέρειν, Γ. 161.
 Βόλφριος, Α. 20.
 Βουλή, Γ. 46.
 Βραβία παιδαγωγικά, Δ. 321.
 Βραχμάρες ἢ Γυμνοπερισταί, Α. 11.
 Βραχυτεκνόν (σημειόν), Β. 296.
 Βρέγμα, Α. 43.
 Βωμολοχία, Γ. 214.
 Γ.
 Γάμος, Δ. 127.
 Γάμου διαζεύξεως αἷτια, Δ. 132.
 Γαλοῖον, Γ. 208.
 Γένεσις, Γ. 51. — ἀπὸλυτος, σχε-
 τική, 51.
 Γενική (πτῶσις), Β. 241.
 Γενναῖον, Γ. 193.
 Γέννησις, Γ. 51, 103, Δ. 137.
 Γένος (κατὰ διαλεκτ.), Β. 33. — γε-
 νικώτατον. Κατὰ γράμμα, 230.
 Γένος, Α. 42.
 Γέρουτες (οἱ ἔγκριτοι ἀρχιερεῖς).
 Δ. 147.
 Γεῦσις, Α. 52.
 Γνώσκω, Γ. 10.
 Γλαυρόειν, Γ. 193.
 Γλαυρότης, Γ. 193.
 Γλυρκή, Γ. 277.
 Γλώσσα, Β. 226.
 Γνωσιότητος συγγραμμάτων δείγ-
 ματα, Β. 174.
 Γνώσις προβληματική, Α. 131. —
 διαδρομική, 165.
 Γνώσιως ἀντικείμενον, Γ. 10.
 Γνώσις ιστορική ἢ δημοῦσις, Α. 3.
 — επιστητή. — συμβόλική καὶ ἐν-
 νοηματική, 93. — φιλοσοφική, 200.
 — εκ τῶν προτέρων, εκ τῶν ὑ-
 στέρων, 207, Γ. 8.
 Γουεῖ, Δ. 135.
 Γράμματα, Α. 96.
 Γραμματική, Β. 226. — καθολική,
 228. — μερική. — κανόνες αὐτῆς
 καθολικοὶ καὶ εκ τῶν προτέρων,
 ἐμπειρικοὶ καὶ μερικοὶ καὶ εκ τῶν
 ὑστέρων, 227.
 Γραμμὴ, Γ. 43.
 Γραφική, Γ. 280.
 Γυμνασίων ἢ Λυκείων μαθήματα,
 Δ. 339.
 Δ.
 Δαίμονες, Γ. 126.
 Δαιμόνιον (genie), Α. 99, Γ. 240.
 — καλλιτεχνικόν, 243. — επιστη-
 μουικόν, 244.
 Δαιμόνιος ἀνήρ, Α. 100.
 Δαισιδαιμονία, Α. 186.
 Δεικτικότητα, Γ. 49.
 Δείρη, Α. 42.
 Δείσιον, Δ. 140.
 Δεισιότης, Δ. 140.
 Δημοσιοργία, Γ. 51.
 Διήγημα, Β. 53.
 Διαδοχὴ Ἰσραὴλ κληρονομική, Δ. 86.
 Διάθεσις ῥήματος, Β. 252.
 Διαθέσις μέση, Β. 51 — κανόνες, 53.

Διαφρεσις, Β. 51.— φυσική, Γ. 84.
 Διαφρετική διαφορά, Β. 51.
 Διαφρετών, Β. 51.
 Διακοπαί μαθημάτων, Δ. 363.
 Διακοπή, Γ. 60.
 Διαλεκτική, Β. 5.
 Διαλύσις, Γ. 51.
 Διαοσιθῆσαι, Β. 5, Γ. 24.
 Διανομία, Β. 79.
 Διανομή τῶν ἀγαθῶν ἀρχική,
 Δ. 37.
 Διάρκεια πράγματος, Γ. 22, 44.—
 χρονική, 36.
 Διασκευή ἀρχική, ἢ διαίθεσις τοῦ
 ἕγω, Α. 158.
 Διάταξις μαθημάτων εἰς τὰ κοινὰ
 σχολεῖα, Δ. 342.— εἰς τὰ Γυ-
 μνάσια, 344.— εἰς τὴν φιλοσο-
 φίαν, 345.
 Διαφορά, Β. 34.
 Διαφορὸν, Γ. 163.
 Διάφωνον, Γ. 63.
 Διδαγμα, Α. 126.
 Διδακτικὴ τέχνη, Δ. 325.
 Διδάσκαλοι ποῖοι πρέπει νὰ εἶναι,
 Δ. 364.
 Δίκαια ἀρχικά, ἐμπειρικά, Δ. 33.
 — ἀκτητα, καὶ ἀναπαλλοτριώ-
 τα, αὐτ.— κτητὰ καὶ ἀπαλλο-
 τρωτὰ, 34.— οὐσιώδη καὶ ἐπου-
 σιώδη, αὐτ.— κατὰ συνθήκην,
 55.— τῆς ἀνθρώπινης, 123.—
 τῆς Ἑκκλησίας, 144.
 Δίκαια τοῦ Ἠγεμόνος, Δ. 90.—99.
 — ἰφορατικόν, 91.— νομοδοτικόν,
 92.— τοῦ δακτεῖν, αὐτ.— ἐκ-
 τελεστικόν, 93.— χάριτες, 94.—
 κατὰγραφῆς ἢ στρατολογίας, 100
 — φορολογίας, αὐτ.— πολιτικῆς

οἰκονομίας, αὐτ.— πολέμου, 114,
 115.
 Δικαιοδοσία, Δ. 93.
 Δικαιολογία (δικαίου ἐπιστήμη), Δ.
 9, 204.
 Δίκαιον λόγῳ, Δ. 13.— θείον, αὐτ.
 — γραπτῶν, ἄγραφον, 14.—
 θείον, ἀνθρώπινον, 16.— ἰδίον,
 δημόσιον· ἀπόλυτον, ὑποθετικόν,
 18.— πολιτικόν, ἔθνικον, 19.—
 φυσικόν, λογικόν, 26.— ἐν γένει,
 ἐν εἶδει, 27.— ἐξωτερικόν καὶ τέ-
 λειον, 28.— ἐπιεικειῆς, 29.— προσ-
 ωπικόν, πραγματικόν, 30.— ἐν
 τῷ πράγματι, 31.— προσωπο-
 πραγματικόν, πραγματοπροσω-
 πικόν, 32.— ἰδιωκτησίας ἀρχικόν,
 36.— ἀσφαλείας, ὑποκαταστά-
 σεως, ἀντεκτίσεως 66.— ἰκανο-
 ποιήσεως, 67.— ποιηῆς φυσικόν,
 θετικόν, 68.— μεταναστασεως,
 105.— τῶν ἔθνων, ἢ τῶν λαῶν,
 ἢ τῶν πόλεων, 109.— ἀποικίων,
 111.— ξενίας, 119.— κοσμοπολι-
 τικόν, αὐτ.— ἑλευθέρως θαλασ-
 σοπλοίας, 120.— τῆς ἱερᾶς συνό-
 δου, 148.
 Δικαιοσύνη, Δ. 93, 190.
 Δικαίου κτησίσις, κερεισίσις, παράλη-
 ψις, Δ. 43.— ἀπαλλοτριώσις, πα-
 ραχώρησις, 52.
 Δικαίων ἐπιεικεία, Δ. 17.— παρά-
 θεσις, 65.
 Δικαστήριον ἢ Δικαιωτήριο, Δ. 74.
 Δίκη, Δ. 74.
 Διολογία, Δ. 93.
 Διόλημμα, Β. 116.
 Δόγμα ἡθικόν, Δ. 160.— Ζήκωνος,
 161.— Σοφιστῶν, 162.

- Δογματισμός, Α. 193.
 Δοκιμασία μαθητῶν, Δ. 362.
 Δολός (Dolus), Δ. 72.
 Δόξα, Α. 179, 187. — πραγματική, 149. — ἐνοσηματική, 150. — θετική, 151. — ἀντιθετική, συνθετική, 155. — σκεπτική καὶ ἀπορητική καὶ ἐφικτική, 191.
 Δόξει τῶν πραγμάτων, Α. 3.
 Δοτική (πίστις), Β. 242.
 Δουλεία, Δ. 141.
 Δοίλη, Δ. 140.
 Δούλος, Δ. 140.
 Δραματική, Γ. 298.
 Δραματοποιία, Γ. 300.
 Δραστηριότης, Γ. 40.
 Δρυΐδα:, Α. 11.
 Δυναμὲς νεοραϊκῆς ζωῆς, ἢ καθ' εἶδους: καὶ γρηγοροῦσαι, Γ. 48. — παραγωγοί, 49. — πληρωτικοί, 89.
 Δυναμολογία, Γ. 90.
 Δύναμις, Γ. 48. — κοπτική, Α. 67. — θεωρητική, πρακτική, 162. — ἰσχυρά, κρατικά, πρώτη, ἀρχική, Γ. 49. κινήτική, ἀπιστική, ἐφέλευστική, ἐκτατική, συσταλτική, συνεικτική, 80. — ὀπωστική, 81. — ἐλευστική, 86. — πλαστική, ἐργαστική, 99.
 Δυνατεῶν, Α. 155, Γ. 50, 58. — ἐσωτερικῶν, ἀπλήτων· ἐξωτερικῶν, σχετικῶν. 50.
 Δυσκόλια, Γ. 212.
 Δύσκολος, Γ. 212.
 Ε.
 Ἐθραῖοι, Α. 10.
 Ἐγγίσις, Δ. 55.
 Ἐγγυητής, Δ. 56.
 Ἐγκέφαλος, Α. 43.
 Ἐγκλίσις ῥήματος, Β. 258. — ῥηστική, προστακτική, ὑποτακτική, ὑποθετική, τελική, ὀφηγηματική, 259. — ἐκτική, ἐνσηματική, ἀπαρίφρατος, 260. — μεταχική, 261.
 Ἐγγύγορος, Α. 72.
 Ἐγὼ, Α. 157, 148. καθαρὸν, ἐμπειρικῶν, 159. — ἀπλήτου, αὐτ. — ἀρχετύπου, 101, 201, Γ. 27.
 Ἐΐσημις, Α. 88.
 Ἐΐδος, Δ. 110.
 Εἶδοναι, Α. 148.
 Εἶδησις, Α. 178. — λογική, ἐμπειρική, 181, 185. — μαθηματική, φιλοσοφική, 180.
 Εἶδος, Β. 32. — εἰδικώτατον, 34. — τοῦ νοῦ, Γ. 24. — τῶν εἰδῶν, συνθετικῆς νόησεως, αὐτ.
 Εἶκος ἐστι, Δ. 100.
 Εἶκοστα, Β. 107.
 Εἰμφορική, Γ. 62.
 Εἶσαι, Α. 148.
 Εἰσμός φυσικός, Γ. 61, 159.
 Ἐκλήσεια, Δ. 290. — ἀερατος, ἐρευτή, 144.
 Ἐκλήσεις δικῆς, Δ. 93.
 Ἐκτασιμότης, Γ. 90.
 Ἐκτασις τοπική καὶ χρονική, Γ. 22.
 Ἐλαστικότης, Γ. 90.
 Ἐλάττωμα, Δ. 174.
 Ἐλημωσύνη, Δ. 243.
 Ἐλευθερία, Α. 170. — νόμιμος, Δ. 88. — θελήσεως, 260. — ἐπικτητός, 207. — ἐξωτερική, 252.
 Ἐλευθερίας ἐξωτερικῆς χάρις — ἐξωτερικὸς κυκλός, Δ. 17.
 Ἐλλειμμα, Δ. 174.

- Ἐλληψις, Β. 278.
 Ἐλπίς, Α. 115.
 Ἐμὲν καὶ σὺν, Δ. 59.
 Ἐμπειρία, Α. 54.
 Ἐμπειρική ψυχολογία, Α. 9, 31.
 Ἐμπόδια ἀρετῆς, Δ. 203.
 Ἐ"υ, Γ. 28.
 Ἐνάρετος ἄνθρωπος, Δ. 295.
 Ἐνδιχόμενον, Γ. 52.
 Ἐνεργεια, Α. 157, Γ. 48.—ἐκ τῶν
 προφω, 87.
 Ἐνεργεῖες δυνάμεις, νόμοι, ἔρια,
 Α. 160.
 Ἐνδοκισμὸς, Α. 77, 113, Γ. 245.
 Ἐνδιήρημα, Β. 106.
 Ἐνόημα, Α. 149.
 Ἐνοια, Α. 50.—μερικὴ, Β. 23.
 πλάτος αὐτῆς καὶ βύθος, 22.
 Ἐνοεῖ ἀπλαῖ καὶ μὴ, Β. 16.—
 σύνθετοι, συμπλεγμέναι, ἐναρ-
 γεῖς, ἀμύδροι, 17.—συγκειραμέ-
 ναι, 19.—ἀρρημεναί, 20.
 Ἐνοχία, Δ. 105.
 Ἐνοστασις, Β. 62.
 Ἐνοστγμα, Δ. 211.
 Ἐντολαὶ καθήκοντων, Δ. 213.—
 ἀσκήσεις τῆς ἀρετῆς, 207—209.
 Ἐξίς, Α. 88.
 Ἐξουδένωσις, Γ. 51.
 Ἐξουσια ὑπερτάτη, Δ. 85.—γεννη-
 τορική, πατρική, μητρική, 135.
 Ἐπαγωγή, Β. 90.
 Ἐπεγαφίλις, Α. 43.
 Ἐπεγεύειν, Γ. 104.
 Ἐπίδρασις, Γ. 49.
 Ἐπίδομοι, Β. 52.
 Ἐπίδειξις, Δ. 191.
 Ἐπίκουρος, Α. 15.
 Ἐπίκουρις Α. 45.
 Ἐπίκρισις πολιτικὴ, Β. 180.—πρα-
 κτικὴ, 185.—φυσικὴ, 186.
 Ἐπιλογιστικὸν (σημειῶν), Β. 295.
 Ἐπιπορεια, Δ. 250.
 Ἐπιρροή, Β. 233, 263.—εἶδη
 αὐτῆς, 265.
 Ἐπιρροία φυσικὴ, Γ. 124.
 Ἐπισκοποί, Δ. 147.
 Ἐπιτασία, Α. 87.
 Ἐπιστήμαι λογικαί, ἐμπειρικαί,
 Α. 4.
 Ἐπιστημῆ, Α. 4, 102.—ὅλη αὐ-
 τῆς καὶ εἶδες, 126.—εἶδη αὐ-
 τῆς, 201.
 Ἐπίτασις, Γ. 35.—μοῖραι αὐτῆς
 ἢ βαθμοί, αὐτ.
 Ἐπιφαιεια, Γ. 45.
 Ἐπιφωνηματικὸν (σημειῶν), Β. 294.
 Ἐπιχειρημα, Β. 51.
 Ἐπόμεον, Β. 29, 82, Γ. 52.
 Ἐποπτεία, Α. 63.
 Ἐποπτεῖαι, Α. 164.—αἰσθητικαὶ
 καὶ πραγματικαί, φαντασιώεις
 καὶ ἐπιπλαστοί, 65.
 Ἐποχή, Α. 190.
 Ἐπωμίς, Α. 42.
 Ἐρμηθεια, Β. 62, Γ. 245.
 Ἐρμηνευτικὴ τέχνη, Β. 170.
 Ἐρμολογική, Γ. 278.
 Ἐρωτηματικὸν, Β. 295.
 Ἐτεροτελή (πράγματα), Α. 171.
 Ἐταίρητον Γ. 199.
 Ἐγένεις, Γ. 195.
 Ἐγένεσις Βοίλγασις, Α. 24.
 Ἐγλωττία, Γ. 271.
 Ἐγνωμοσύνη, Δ. 244.
 Ἐδαίμονια, Α. 172, Δ. 218.
 Ἐειρέες, Γ. 189.
 Ἐδύνη, Δ. 181.
 Ἐδυοχησμός, Δ. 241.

Εὐπιστία, Α. 107.
 Εἰσημάτων αἴτια, Β. 190.
 Εἰσιβία, Δ. 9.
 Εἰσημιθέτες ἀνθρώπος, Δ. 104.
 Εὐτραπεία, Γ. 212.
 Εἴρετικὸς, Α. 190.
 Ἐχειν, Β. 39.
 Ἐχθρα, Α. 113, Δ. 253.

Ζ.

Ζῆλος, Α. 113.
 Ζητών, Α. 15.—ἡθικὸς αὐτοῦ νόμος, Δ. 161.
 Ζητεία, Δ. 229.
 Ζυγισίς, Γ. 93.
 Ζῶα, Γ. 106.
 Ζωγραφία, Γ. 280.
 Ζωή, Γ. 101.—μέλλουσα, Δ. 282.—παρούσα, 284.
 Ζωτικὴ δύναμις, Γ. 101.—ἐνέργεια, αὐτ.

Η.

Ἡγεμών, Δ. 85.
 Ἡγεύμενον, Β. 29, 62, 82, Γ. 52.
 Ἡδοναί, Α. 101.
 Ἡδὺ, Α. 160.
 Ἡθικὴ, Α. 9, 204, Δ. 155.—φυσικὴ, αὐτ.—θετικὴ, 156.—ἐξ ἀποκαλύψεως, αὐτ.—καθαρὰ, 157.—ἐφηρμοσμένη, 209.—ἀνθρωπολογικὴ, αὐτ.
 Ἡθικὴ Θεολογία, Α. 9, 204, Δ. 253.
 Ἡρεμία, Γ. 76.—ἀπέλυτος, σχετικὴ, 77.

Θ.

Θαλῆς, Α. 12.
 Θάνατος, Γ. 51.
 Θάψμα, Γ. 139.
 Θάλασσοι, Α. 115.
 Θάλασσοι, Γ. 200.

Θέλημα, Α. 111.
 Θελήσις, Α. 111, 164, 169, Δ. 167.
 Θεοπάθεια, Α. 77.
 Θεολογία μεταρυσική, Γ. 140.—ἡθικὴ, Δ. 274.
 Θεός, Α. 175.
 Θεῶν ὑπαρξίς ἀποδεικνυομένη ὀρθολογικῶς, Γ. 142.—κοσμολογικῶς, 143.—τελεολογικῶς, αὐτ.—ιστορικῶς, 144.—ἡθικῶς, Δ. 274.—ἰδωστές, Γ. 143, Δ. 279.—ἔργα, 169.

Θεοσίβεια, Δ. 291.
 Θεράπευσις, Δ. 140.
 Θεραπειών, Δ. 140.
 Θέσις, Γ. 23.
 Θιώρημα, Β. 69.
 Θεσμινοὶ κοινός, Δ. 100.
 Θρεψίς, Γ. 103.
 Θυμὸς, Α. 115.
 Θύραξ, Α. 42.

Ι.

Ἰδανικόν, Α. 163, Β. 24.
 Ἰδέα, Β. 25.—ἐννοητὴς, 42.—ἐπικρατὴς, 45.—δυνατὴ, ὑποκρῆ, 46.—τελικὴ, Γ. 46.—ψυχολογικὴ, 60.—κοσμολογικὴ, αὐτ.—θεολογικὴ, 67.—λόγου, Γ. 246.
 Ἰδέαι, Α. 163.—κατὰ τρόπον, Γ. 50.—αισθηματικαί, 157.
 Ἰδέας κατασκευὴ, Α. 181.—προσέτις, ποιότης, Β. 42.
 Ἰδέων σχέσις, Β. 44.—τρόπος, 45.
 Ἰδωστικότητα, Δ. 39.
 Ἰδέον, Β. 54.—τρόπος, Δ. 39.
 Ἰδιοπιστία, Α. 183.
 Ἰδέσθητες ἔργου, Γ. 246.—τὸ εἶδος καὶ τὰ πολλὰ, αὐτ.—τὸ πλήρες, καὶ ἡ ἀκρίβεια, 247.—ἀνα-

- λογία καὶ τὸ πρίπου, σαφήνεια
 καὶ εὐκρίνεια, 248.
 Ἰδοτροπία, Γ. 244.
 Ἰεραρχία, Δ. 290.
 Ἰεραρχία, Δ. 146.
 Ἰλαροτραγωδία, Γ. 218.
 Ἰνόν, Α. 43.
 Ἰππική, Γ. 302.
 Ἰππικὸς ἀγών, Γ. 305.
 Ἰσοδυναμία, Β. 76.
 Ἰσορροπία πολιτικὴ, Δ. 117.
 Ἰσότης, Γ. 38. — πολιτῶν γενική,
 καὶ ἀριθμητικὴ, σχετικὴ καὶ
 γεωμετρικὴ, Δ. 88.
 Ἰσχίς, Γ. 49.
 Ἰμμογραφία, Γ. 291.
 Κ.
 Καθῆκον, Δ. 165. — τοῦ δικαίου,
 22. — ἀναγκῆς, 24. — πολίτου,
 85. — γαμικῆς σχέσεως, πολιτι-
 κῆς κοινωνίας, 234. — τῶν συζύ-
 γων, 256. — ἀνατροπῆς τέκνων,
 αὐτ. — κυρίων καὶ ὑποκειμένων,
 257. — τῶν μελῶν τῆς οἰκογεν-
 νείας 258. — πολίτου πρὸς τὴν
 πόλιν, 259.
 Καθῆκοντα κατὰ συνθήκην, Δ. 55.
 — τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν,
 187, 216, 237. — πρὸς ἄλλα
 ἔντα, 187. — τέλεια καὶ ἀτελῆ,
 ὑψηλότερα καὶ κατώτερα, 193,
 199. — τοῦ ἀνθρώπου πρὸς
 τοὺς ἄλλους, 237, 250. — γυναικῶν
 περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων,
 302. — μαθητῶν, 360.
 Κακαιοπιστία, Α. 77, Γ. 200.
 Κακία, Δ. 174.
 Κακοψυχία, Δ. 179.
 Κακὸς ἄνθρωπος, Δ. 295.
 Κακοῦργημα, Δ. 179.
 Καλλιγραφία, Δ. 236.
 Καλλιτεχνία, Γ. 230.
 Κάλλος, Γ. 169, 165, 170, 172.
 — εὐλείθερον καὶ οὐσιώδες, προσ-
 δωροσμένον καὶ ἐπουσιώδες,
 166. — ἰσχυρὸν, ἀρχέτυπον, ἐκ-
 τυπον, 172.
 Καλλωπισμὸς, Γ. 191.
 Καλόν, Γ. 169, 172. — ἀπελευθέρ-
 και σχετικόν, 166. — ἰσχυρικόν
 καὶ ἐξωτερικόν, 167. — κατὰ τὸν
 ἐφηροσμένον, 258.
 Κιλοῦ ἀριθμὸς, Γ. 172.
 Κάντιος, Α. 22.
 Κιρτισμοσ, Α. 190.
 Κιρτέσιος, Α. 20.
 Κιταλλήλου κοινῶς, Β. 275.
 Κιταλογισμὸς δικαιοσ, Δ. 70. —
 ἠθικός, 181.
 Κιτανοκτικόν, Γ. 197.
 Κιτασασίς, Γ. 51. — τοῦ ἀνθρώ-
 που φυσικὴ, πολιτικὴ, Δ. 17.
 Κιτηγορήματα, Γ. 38.
 Κιτηγορία πρώτη, Γ. 12. — τοπι-
 κὴ, χρονικὴ, 21.
 Κιτηγορία, Β. 36. — δευτερεύου-
 σα, Γ. 12, 23. — υροσ, 27. — κα-
 τὰ τὸν αἰσθητῆ ἢ ἐσχηματι-
 σμένον, 32.
 Κίμειον, Β. 62.
 Κιισθαί, Β. 39.
 Κιενόν, Γ. 60, 80.
 Κιέρθοσ, Γ. 163.
 Κιερλή, Α. 42. — τῆς κίλεωσ,
 Δ. 85.
 Κικίρωσ, Α. 17.
 Κιρητις, Γ. 22, 72. — ἀπελευθέρ-
 και σχετικὴ, 77. — ἐνδύγομμοσ,
 κικυλογομμοσ, ὁμαλή, ἀνώ-
 μαλοσ, 78. — ταχυνομένη, βρα-

- Δυσμενῆ, μηκυνομένη, ἔπνα-
 κμπουσα, απλῆ, οὐδέτος,
 79.
 Ηλαστικόν, Γ. 225.
 Ηλαστικὸς συγγραφεύς, Γ. 226.
 Ηληρακοί, Δ. 140.
 Ηλασικὰ (πτῶσις), Β. 242.
 Ηλι: υς, Α. 106.
 Ηλι: σις, Α. 70. — τοῦ ἀνθρώπου
 πρὸς τὸ κακόν, Δ. 261. 204.
 Ηολά α, Α. 42.
 Ηου: α, Δ. 77. — προσωρινὴ ἢ
 πολυχροῦς, ἐκθροπισμένη ἢ
 συνηγμένη, ἀκαταστάτος ἢ στα-
 θερά, ἰση ἢ ἄισος, 77. — πολι-
 τική, 18, 79, 238. — κοσμοπο-
 λιτική, 119. — οἰχακή, 235.
 Ηικνω:ίας ἑταῖροι ἢ μέλη ἢ κοι-
 κωνοί, Δ. 77.
 Ηολοτασιακόν, Γ. 194.
 Ηι: μμα, Β. 292.
 Ηέματτα, Β. 280.
 Ηομφύκιος, Α. 11.
 Ηο: ψν, Γ. 191.
 Ηουθ: ἄλλαξι: ος, Α. 21.
 Ηοροσίον παίδευσις, Δ. 305.
 Ηορμῆς, Α. 42.
 Ηοσμολογία μεταφυσική, Γ. 127.
 Ηοσμοπολις, Δ. 200.
 Ηοσμοπολιτισμός, Δ. 260.
 Ηέσμος, Γ. 127. — ἂν εἴναι ἀπέ-
 ρωτος κατὰ τὸ πῦρ καὶ ὑδρῶν
 ἢ πεπερασμένους, 131. — ἂν εἴναι
 πολλοὶ κοσμοί, 137. — ἂν ὅπαρ-
 ῶν εἴναι καλλίστος, 133.
 Ηέσμος (στολισμὸς), Γ. 191.
 Ηοτυληθῶν, Α. 42.
 Ηρακλεῖ, Α. 43.
 Ηερικασκόπια, Β. 184.
 Ηέρσις αἱματώδης, Α. 118. — γο-
 λερική, μελαγχολική, φλεγμα-
 τική, 119.
 Ηρότος, Γ. 49. — πολιτικόν, Δ. 85.
 Ηροπῆς φιλοσοφίας, Α. 9, 129.
 Ηροτηρικόν, Δ. 74. — πολιτικόν, ἐγ-
 κληματικόν, 93.
 Ηροτις ἐσωτερικός, Δ. 183.
 Ηροτις ἐκ τῶν προτέρων, ἐκ τῶν
 ὑστερῶν, Γ. 54. — αἰσθηματικά,
 157.
 Ηροσις, Α. 91, 169, 193, Β. 61,
 231, Δ. 74. — συνδέτικῆ, ἀναλυ-
 τική, Γ. 25. — αἰσθηματικῆ, Γ.
 218, 225. — ἠθική, Δ. 183.
 Ηρισολογία, Δ. 93.
 Ηροτική τέχνη, Β. 169.
 Ηροτικής μεθόδου χαρακτηρισμός, Α. 195.
 Ηρόταροι, Α. 43.
 Ηρύγι: ος, Α. 23.
 Ηροστάλλωσις, Γ. 99.
 Ητήμα, Δ. 39.
 Ητήσις αἰσθητῆ ἢ φυσική, Δ. 59.
 — δίκαια ἢ βοηθῆ, αὐτ. — ἀμέ-
 σος ἢ ἐμμέσος, 59, 40.
 Ηυβέσησις οἰκιακή, Δ. 143.
 Ηυρά, Δ. 140.
 Ηυριστής, Δ. 59. — ἐμφυτός ἢ ἐπι-
 κτητός, 40. — ἰδία ἢ κεινη, 48.
 — ὁρῶν ἢ πλάγια, 49.
 Ηῶλα σώματος, Α. 42. — συντα-
 ξως ἢ περιόδου, Β. 279.
 Ηωμικόν Γ. 214, 215.
 Ηωμωδοτραγωδία, Γ. 217.
 Α.
 Ααγκαστέριου παιδαγωγία Δ.
 384.
 Ααίσι, Δ. 146.
 Ααός, Δ. 31, 110.
 Αατρία Νισί, Δ. 289. — ἐμπροκ-
 τος, ὁδὸς λόγων, 290.

Λεῖβνίσιος, Α. 20.
 Λέξεις, Α. 95.
 Λεξικόν, Β. 226.
 Λειτουργοὶ πολιτικοί, Δ. 87.
 Λίβη, Α. 81.
 Λήμμα, Β. 69.
 Λήρος, Γ. 214.
 Ληρώϊα, Γ. 214.
 Λογία, Α. 114.
 Λογική, Α. 9, 205, Β. 49. Γ. 2.
 — καθολὰ καὶ ἐφημερομένη, Β.
 7. — ἐφημερομένη, 120.
 Λογικῆς μερῆ, Β. 8. — συγγραφαίς,
 9. 14.
 Λογικόν, Α. 164, 169.
 Λογικὸς ἄνθρωπος, Β. 223.
 Λογιοί, Β. 224.
 Λογος, Α. 81, 91, 168, Β. 225,
 Γ. 64. — θεωρητικὸς καὶ πρακτι-
 κὸς, Α. 164, 169. — ἐνδιαφερό-
 μενος, Β. 225. — τέλειος,
 ἀτέλειος, 278. — πρακτικὸς, Δ.
 6, 167.
 Λόγου βῆσις ἢ ὑποκείμενον, Β. 278.
 Λύπαι, Α. 101.
 Λύπη, Α. 115, Γ. 161.
 Λυσitteλεια, Γ. 47.
 Λώκκεος, Α. 21.
 Μ.
 Μάχοι Περσῶν, Α. 10.
 Μάχα, Γ. 92.
 Μάθημα, Α. 126.
 Μαθηματικαὶ ἐπισφαῖ ἐκ τῶν πρώτων
 ὄρων, Γ. 20.
 Μακαριότης, Α. 172, Δ. 214-282.
 Μαρτυρικόν (σημεῖον), Β. 290.
 Μαρτυρικόν ἐκτίμησις, Β. 177.
 Ματαίωσις, Α. 186.
 Μέγα, Γ. 58, 164.
 Μεγαλοπραγία, Γ. 195.

Μεγαλωσύνη, Δ. 85.
 Μεγεθὴ ἴσα καὶ ἄισα, Γ. 38. —
 ὁμοειδῆ, ἑτεροειδῆ, 59. — ἕμο.α,
 ἀνέμο.α, ταυτά, ἕτερα, 40.
 Μίμησις, Γ. 38. — σχετικόν, αἰτ.
 — ἐκτεταμένον, ἐπιτεταμένον,
 αἰτ. — συνεχῆς, διαλεκτικόν,
 59. — ποιότητος, 41.
 Μεθοδικὴ τέχνη ἐν γένει, Δ. 326.
 Μεθοδικὴ εἰδική — — Δ. 327.
 Μεθόδοι τοῦ φιλοσοφίᾳ, Α. 191.
 — δογματικὴ, σκεπτικὴ, κριτι-
 κή, 193. — ἐκλεκτικὴ, 197. —
 ἐρισμῶν, Β. 195. — διαίρεσιν,
 196. — σβημάτων, 197. — αἰτη-
 μάτων, 199. — θεωρημάτων καὶ
 προβλημάτων, αἰτ. — ἀποδεί-
 ξων, ἀναλυτικῆς καὶ συνθετι-
 κῆς, 200. — τοῦ ἐπισημῶς ἀνα-
 γνωσκίου συγγραμμάτων, 203. —
 εὐρεσῶν ὑπονοημένου ζητήμα-
 τος, 207. — τοῦ ἀκροῦσθαι δι-
 δυσκαλῶν μαθημάτων, 209. —
 τοῦ διὰ συγγραφῆς ἐκμάτεον,
 ἢ ἀπὸ στόματος διδάσκειν, 212.
 — τοῦ προσδιαιλεγεσθαι, 217. —
 Διδασκτικὴ, Δ. 328. — ἀκρομα-
 τικὴ, αἰτ. — διηλογικὴ, διακρο-
 τικὴ, 330. — καταληκτικὴ, 351.
 — εἰδικὴ τοῦ συλλυβόδεσθαι, 346.
 — ἀπαγγελίας, 347. — γραφῆς
 καὶ ὑπογραφίας, αἰτ. — γλώσ-
 σης, 348. — ἑλληνικῆς, 351. —
 ὁμοειδῶς, 351. — φυσικῆς
 ἱστορίας, 355. — φυσικῆς, 374. —
 Γεωγραφίας, 355. — Πολιτικῆς ἱστο-
 ρίας, αἰτ. — ἱστορίας, 356.
 — ἱστορίας καταληκτικῆς, 357. —
 Ἠθικῆς, 358.
 Μελετήματα, Γ. 300.

- Μελοδραματική, Γ. 300.
 Μελωδία, Γ. 263.
 Μελωδική, Γ. 263.
 Μέρη ελοκληρωτικά, ουστατικά, Γ. 40.
 Μίσος, Γ. 38. — μέρους, αὐτ.
 Μέσα, Γ. 47.
 Μίσος ἕξος, Β. 87.
 Μεταελητική, Γ. 288.
 Μεταβολή, Γ. 51.
 Μετάνοια, Α. 115.
 Μεταφυσική, Α. 9, 205, Γ. 1. — καθολαὶ καὶ ἐφημεσμένη, 3. — ἐφημεσμένη, 88. — τῆς ὑπὲρ αἰσθησὶν φύσεως, 117.
 Μεταφυσικῆς μέρη, Γ. 3. — πραγματεῖαι γραμμῆναι εἰς τὴν γλῶσσάν μας, 9.
 Μετεμψύχωσις, Γ. 123.
 Μετοχή, Β. 253, 262.
 Μετρέειν, Γ. 40.
 Μέτρον, Γ. 40.
 Μετωπὸν, Α. 42.
 Μηδὲν, Β. 25, Γ. 36.
 Μήλα, Α. 42.
 Μήνγγες, Α. 43.
 Μῆρις, Α. 113.
 Μητρέπολις, Δ. 111.
 Μητρέπολιται, Δ. 147.
 Μικροφυγία, Α. 114.
 Μιμική, Γ. 292.
 Μισπτόν, Γ. 161.
 Μίσος, Α. 114.
 Μυάμη, Α. 80.
 Μυάμης εἶδη, Α. 84. — βροπθήματα, 85.
 Μουαδελογία Αἰθιοπικίου, Γ. 63.
 Μουσική ἀπέλυτος, σύγκρατος Δ. 103. — παγκόσμιος, 117.
 Μουσική, Α. 221.
 Μουσική, Γ. 270.
 Μουσική Γ. 262.
 Μέχος ἢ Μέσχος ἢ Ὀχος, Α. 11.
 Μυλῆς, Α. 43. — νωτιαῖος, αὐτ.
 Μῦθος, Β. 93.
 Μωρία, Α. 79, 97.
 Μωρεπιστία, Α. 186.
 Ν.
 Νεῖρα, Α. 43. — αἰσθησῆως ἔργα, 45.
 Νεωτερισμός, Γ. 250.
 Νήπιος, Δ. 124.
 Νηπιόν, Α. 164, 160.
 Νηπτόν, Β. 24.
 Νόθευσις συγγραμμάτων, Β. 173. — αἷτια αὐτῆς, αὐτ.
 Νομισματική, Γ. 291.
 Νομισματεκοπία, Γ. 288.
 Νόμοι ἐνοικῶν συνδίσμεν ἢ συγκαρῆσῆως, Α. 68. — φυσικῶι, ἴδιχοι, 170. — διαβατικῶι τῆς φύσεως, Γ. 59. — ἴδιχοι, Δ. 6. — δειλπίσῆως, αὐτ. — ελευθερίας, 7. — πολιτείας, 130.
 Νόμος τοῦ δικαίου καθολικός, Δ. 21. — γραπτῶς, 14. — ἀποφαντικῶς, προστακτικῶς, 22. — τῆς ἀρετῆς ὑπάρτατος, 160.
 Νούς, Α. 90, 99, 166, 169. — μέγας, σταδερῶς, 99. — ταχὺς, ἐφευρετικῶς, ὑγιῆς, 100.
 Ξ.
 Ξένος, Δ. 77.
 Ξενοφάνης, Α. 17.
 Ο.
 Όχος, Γ. 89. — καχῶς, 196.
 Οἰκίται, Δ. 143.
 Οἰκονομία, Δ. 142.

- Οἰκοδόμησις, Δ. 142.
 Οἰκοδόμησις, Δ. 142.
 Οἰκοκρίσις, Δ. 142.
 Οἰκοκρίσις, Δ. 142.
 Οἰκονομία πολιτικῆ, Δ. 100.
 Οἰκονομία λογικῆ, Β. 53.
 Οἶον, Γ. 38. — πραγματικὸν ἢ
 δυναμικόν, 49.
 Οἰοσις, Γ. 40.
 Οὐ, Β. 25. — αὐτοτελής, ἕτερο-
 τελής Δ. 19. "Οὐ καὶ μὴ ἐν, Γ. 36.
 Οὐνεροί, Α. 73.
 Οὐρα, Β. 55, 233, 234. — οὐ-
 ραστικόν, ἐπιπέδον, αὐτ. —
 κύριον, προσθηρικόν, 235. —
 συγκριτικόν, ὑπερθετικόν, 236.
 — ὑποκοριστικόν, ἀφηρημένον,
 237.
 Οὐράματα ἀριθμητικὰ, Β. 249. —
 τακτικὰ, αὐτ. — ἀναλογικὰ,
 χρονικὰ, ἀπροσδιόριστα ἀριθ-
 μητικὰ, ἀφηρημένα ἀριθμητι-
 κά, 250. — ῥηματικὰ ἐπιπέδα,
 262. — θετικὰ, 263.
 Οὐρανοστικῆ (πτώσις), Β. 241.
 Οὐρανολογία, Γ. 10.
 Οὐρανολογία, Α. 96.
 Οὐρανολογία, Α. 54.
 Οὐρανολογία, Γ. 47.
 Οὐρανολογικὰ ἔργα τῆς φύσεως, Γ. 101.
 Οὐρανονομία ἀτομικῆς, Γ. 101.
 Οὐρανονομία δυναμικῆς, Α. 110.
 Οὐρανονομία, Α. 109.
 Οὐρανονομία, Γ. 42.
 Οὐρανονομία ἀποφατικῆ, διαλληλοί,
 Β. 51.
 Οὐρανονομία Β. 47. — ἐνοματώδης,
 αὐτ. — γενετικῆς, χαρακτηριστι-
 κῆς. ἐνοματώδης, 48. — ἐπονομά-
 τωδης, 50.
 Οὐρανονομία ὁρίζεται, Β. 50.
 Οὐρανονομία, Δ. 249.
 Οὐρανονομία, Α. 166.
 Οὐρανονομία ἐμφυτοῦ, Δ. 110, 164, 169.
 — πλαστικῆ, Γ. 99. — τοῦ ἀν-
 θρώπου πρὸς τὴν ζωικότητα,
 Δ. 210.
 Οὐρανονομία, Β. 56. — ἀπλοῖ, συμ-
 πλεγμένοι, θετικῆς, στερητικῆς,
 ἀριστοῦ, οὐσιαστικῆς, ἐπιπέ-
 τῆς, ἀφηρημένῆς, συγκριμένῆς,
 μερικῆς, περιληπτικῆς, συνώνυ-
 μοι, ἐμῶνυμοι, στερεοί, πελυ-
 στικῆς, κατηγορικῆς, φυσικῆς,
 τεχνικῆς, 57.
 Οὐρανονομία, Β. 68, Γ. 52. — ὑπεκρί-
 μῆτος, 231. — κατηγορικῆς,
 αὐτ.
 Οὐρανονομία, Α. 11.
 Οὐρανονομία, 295.
 Οὐρανονομία δυνάμεις, Β. 58.
 Οὐρανονομία, Α. 55.
 Οὐρανονομία, Α. 148.
 Οὐρανονομία, Α. 190.
 Οὐρανονομία, Β. 37, Γ. 29, 44. — ὑλι-
 κῆς, 84.
 Οὐρανονομία, Α. 115.
 Η.
 Πάθημα, Α. 101. — εἶδη αὐτοῦ,
 103.
 Πάθημα, Γ. 196.
 Πάθημα, Γ. 49.
 Πάθημα, Α. 112, 157. — εἶδη αὐ-
 τοῦ, 113.
 Πάθημα, Γ. 235.
 Πάθημα, Δ. 369. — ἑλλείπων,
 369. — ῥωμαίων, 370. — Χρι-
 στιανῶν, 371. — ἐπὶ Καραλέω
 τοῦ μεγάλου, 372.
 Πάθημα καὶ σχολαί, Δ. 375. —

- Φραγκίου, 375. — τῶν Ἀνδρῶν
 πικτῶν, 276. — τῶν Φιλανθρω-
 πῶν, 370. — τῶν Ἐκλεκτικῶν.
 381. — τῶν Ἰησοῦϊτῶν, 374. —
 τῶν Ἰανσηνιστῶν, αὐτ.
 Παίδαγωγικὴ ἐπιστήμη, Δ. 207.
 Παιεῖα, μέτρος τοῦ ἀνδρῶπου
 προσδιορισμός, Γ. 115.
 Παιδοποιία, Δ. 157.
 Παιδιστικὴ, Γ. 245.
 Παιδικαί, Δ. 124.
 Παιδικροσμή, Γ. 55.
 Παν σχετικόν, σφέλυτον, Γ. 50.
 Πανεπιστημίων μαθηματά, Δ. 340.
 Πανηγυρικόν, Γ. 195.
 Παντα, Γ. 23.
 Πανσέλι, Β. 95.
 Παντα εἶγμα, Β. 91.
 Πανθεοσέπεια, Γ. 282.
 Παντολογισμός, Β. 155.
 Παντοστάσις, Γ. 245.
 Παντοτροπία, Α. 80, Β. 108, 130.
 Παντοτροπικῶν καὶ περιγραμμάτων
 ἀποκρίματα, Β. 191, 195.
 Παντοτροπία, Α. 78.
 Παντομύκρια, Β. 254.
 Παντομύσις, Β. 295.
 Παντομύστρον, Γ. 197.
 Παντολή (praestatio), Δ. 55.
 Παντομύ, Β. 59.
 Παντομύτης, Δ. 147.
 Παντομύσις, Δ. 253.
 Παντομύσια παιδαγωγικῆ, Δ. 317.
 Παντομύ, Β. 188, 189.
 Παντομύ, Α. 113.
 Παντομύ, Α. 179.
 Παντομύτης, Α. 178.
 Παντομύ, Β. 279.
 Παντομύσις, Γ. 28.
 Παντομύσια, Δ. 220.
 Περσῶν φιλοσοφία, Δ. 10.
 Περταλετσης, Δ. 384.
 Περταλετσης, Α. 179, Β. 168. —
 μαθηματικῆ, δυναμικῆ, Α. 189.
 Β. 168.
 Περταλετσης ἀπαιτούμενα, καὶ
 βελουεῖ, Β. 165.
 Περταλετσης, Α. 178 — ιστορικῆ, 284.
 Β. 179. — Ἡ ἱερα, Α. 186.
 Περταλετσης, Α. 15.
 Περταλετσης, Β. 279.
 Περταλετσης, Δ. 179.
 Περταλετσης, Α. 177.
 Περταλετσης πρώτα καὶ ἀρχικαί,
 Α. 155.
 Περταλετσης ἀεθματικῶν, Γ. 250.
 Περταλετσης ἢ ψυχῆ, Γ. 121. — ἔπη-
 μεσιον, Δ. 255.
 Περταλετσης ζωτικῶν, Α. 48.
 Περταλετσης, Δ. 146.
 Περταλετσης, Β. 39.
 Περταλετσης, Γ. 264.
 Περταλετσης παιδαγωγικαί, Δ. 318.
 Περταλετσης, Δ. 68. — φυσικῆ, πρῶτα
 τικῆ, 75. — θανάτου, 97.
 Περταλετσης, Β. 58.
 Περταλετσης ἐμφυλιος, Δ. 108. — ἀ-
 μύτης, 113.
 Περταλετσης συστατικῶν, Δ. 81. — χῶ-
 ρα ἢ ἐπιράτεια, 82.
 Περταλετσης, Δ. 77.
 Περταλετσης, Δ. 81.
 Περταλετσης, Δ. 102. — μοναρχικῆ,
 πολυαρχικῆ, σύγκρατο, 103.
 Περταλετσης, Γ. 28.
 Περταλετσης ἀπὸλυτος, σύγκρατος,
 Δ. 103.
 Περταλετσης, Δ. 127.
 Περταλετσης, Γ. 270.
 Περταλετσης, Β. 69.

Ποσόν, Γ. 38.
 Ποσότης, Β. 57. — δυναμική, Γ. 42.
 Ποτισμών Ἀλεξανδρείας, Α. 17.
 Ποτι, Γ. 22, Β. 39.
 Ποῦ, Γ. 22, Β. 39.
 Πρόβλημα, Α. 149, 171, Γ. 39. Δ. 19.
 Πραγματικόν, Α. 113. — αντικείμενον, Γ. 13.
 Πράττειν, Γ. 47.
 Προαγωγή ἢ προμήκυνσις, Γ. 22.
 Προαίεσις, Α. 167.
 Πρόβλημα, Β. 62, 69.
 Πρόβλήματα κοσμολογικὰ, Γ. 129.
 Πρόβωσις, Α. 93.
 Πρόσοδια, Δ. 101.
 Πρόθεισις, Β. 233, 266.
 Προλήψεων ανατρεπτικὰ μίσα, Β. 159, 163.
 Πρόληψις, Β. 155. — κατὰ μίμησιν, ἀπὸ συνήθειαν, ἀπὸ τῶν ὑπόληψιν τῶν προσώπων, 156. — ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν χρόνων, ἀπὸ συμφατριασμέν, ἀπὸ φιλαυτίαν, 157.
 Προπέμα, Δ. 89.
 Προσδος, Γ. 278.
 Προσορτικόν, Α. 98.
 Προσανύξιμα κτήματα, Δ. 50.
 Πρίσθεις, Δ. 112.
 Προσδιορισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡρωϊκοὶ, καὶ διαθιτικοὶ, καὶ ἐκ τῶν προτέρων, Α. 158. — δευτερευόντες, καὶ ἐμπειρικοὶ, καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, αὐτ. — τοῦ Ἐγῶ, 160. — προτάσεων Β. 65.
 Προσευχή, Δ. 290.
 Πρόσληψις, Α. 50.
 Προσεχῆ, Α. 87. — λογική, 92.
 Πρόστι, Β. 58.

Δ'.

Πρόσωπον, Α. 42, 171, Δ. 19. — φυσικόν, ἢ ἠθικόν, 20. — ῥήματος, Β. 255.
 Προτάσεις σύνθετοι, Β. 70.
 Πρότασις, Β. 62. — καθέλου, μερική, αἰτομική, 65. — καταστατική, ἀποφατική, προσωρισμένη, αὐτ. — ὑποθετική, 70. — διαζευκτική, ἀναπτυσσομένη, 71. — εἰθιζομένη, αἰτιολογική. ἀναφορική, ἐγκωμιαστική, συμπλεκτική, ἀπαλειστική, 72. — ἐξαιρετική, συγκριτική, ἀρχική, 73. — ληκτική, 74. — μείζων. ἐλάττων, 87.
 Προτομή, Γ. 278.
 Πρύπαρξις, Γ. 104.
 Πτώσις (γραμμ.). Β. 240.
 Πυθαγόρας, Α. 16.
 Πυκνότης, Γ. 89.
 Πυροτεχνήματα, Γ. 309.
 Πύρρῶν, Α. 17.
 Πυρρῶνισμός, Α. 190. — ἡρακλήρ αὐτοῦ, 195. — ἠθικός, Δ. 177.

Ρ.

Ράχις, Α. 42.
 Ρῆμα, Β. 56, 253, 254. — ενεργητικόν, 252. — παθητικόν, 253. — μέσον, 252. — ἀμετάβατον, οὐδέτερον, 253. — προσωπικόν, ἀπρόσωπον, 254. — βροθητικόν, 261.
 Ρητορική, Γ. 274.
 Ρυθμική, Γ. 264.
 Ρυθμός, Γ. 263.

Σ.

Σαγχοῦ ἀΐσιον, Α. 11.
 Σάτυρα, Γ. 217.

Σατυροκωμικόν, Γ. 216.
 Σέβας, Α. 115. — πρὸς τὸν νόμον, Δ. 168.
 Σειραὶ κοσμολογικαί, Γ. 128.
 Σειρὰ πεπερασμένη, ἄπειρος, Γ. 52.
 Σημεῖα, Β. 107. — κτήματα: φυσικά, προαιρετικά, τεχνικά, συμβολικά, Δ. 46.
 Σημείον (μαθημ.), Γ. 43.
 Σημειώσεις, Β. 69.
 Σημειωτική, Γ. 43.
 Σκίψις, Α. 193.
 Σκηπική, Γ. 300.
 Σκιαγραφία, Γ. 280.
 Σκίφωτον, Γ. 176.
 Σκοπιμέτης, Γ. 47, 110.
 Σκοπός, Γ. 46.
 Σόφισμα, Β. 133. — εἶδη αὐτοῦ, 133, 137. — ἀνατροπή, 138, 139.
 Σοφός τίς; Δ. 192.
 Σπινόζας, Α. 22.
 Στέφανον, Α. 42.
 Στιγματισμός, Β. 290.
 Στιγμή, Β. 291.
 Στρεμα, Α. 43.
 Συγκατάθεσις, Α. 117. — πιωπηλή, Δ. 61.
 Σύγκρουσις, Γ. 95.
 Συζευξίς γαμική, Δ. 126.
 Σύζυγοι, Δ. 127.
 Σύλλογισμοὶ ἀμεσοί, Β. 82. — ἐκλεκτοί, ἢ ἀπορικοί, 100. — συνήτεροι, 111.
 Σύλλογισμός, Α. 91, Β. 86. — ὀυλογογικός, 95. — αἰτιολογικός, 111. — διαλεκτικός, 112. — ὑποθετικός, 113. — συγχεριστικός, ἐξομοιωτικός, ἀναφορικός, 116. — ἐναυτυματικός, ἀποδεικτικός,

117. — τοπικός ἢ ἑθικός, καὶ πιθανός καὶ διαλεκτικός, 122.
 Σύλλογισμοῦ σχῆμα, Β. 94.
 Συμβεβηκός, Β. 39, Γ. 30, 44.
 Συμμετρία, Γ. 174.
 Συμπάθεια, Α. 70.
 Συμπαθητικόν, Γ. 197.
 Συμπερασμα, Β. 62, 87.
 Συμπλεγμα (Gruppe), Γ. 273.
 Σύμφωνα, Γ. 62.
 Συμφωνοῦντες, ἢ συντιδίμετοι, Δ. 55.
 Συναρθεσίς, Α. 177.
 Συναίσθησις, Α. 61.
 Συναλλαγμα, Δ. 43, 55. — πολιτικόν, 84.
 Συναρπαγή, Β. 163.
 Συναφεία φυσική, Γ. 87.
 Συνέσμος, Β. 63, 231, 235, 260.
 Συνειδήσις, Α. 61, 158. — καθαρά καὶ διαθετικὴ, 147. — ἐρπειδική, αἰτ. — ἔργα αὐτῆς, 159.
 Συνειδήτος φωνή, Δ. 150.
 Συνειδώς, Δ. 158, 185.
 Συνεπεία, Β. 29.
 Συνεπιθέσεις, Γ. 95.
 Σύνεσις, Α. 178.
 Συστήματα, Α. 83.
 Σύνθεσις διαθέτικη, Α. 153, Γ. 7.
 Συστήματα ῥηταὶ τ' ἀρ' ῥητοι, Δ. 56.
 Συστήμη, Δ. 43, 55. — πολιτικὴ, 85.
 Συστήτης χαρακτηρησις, Δ. 60.
 Σύνθετος νομοθετικὴ, Δ. 92.
 Συστήμα φιλοσοφίας, Α. 207.
 Συστάξις, Β. 274. — ἀμεσοί, ἐμμεσοί, 276, 277.
 Σφάλμα, Δ. 179.
 Σχῆμα λιγγυοῦ (Schelling), Α. 22.
 Σχέσις χρονική, Γ. 36.
 Σχῆμα, Γ. 42.

Σχήματα, Γ. 293.
 Σχηματισμός, Γ. 51.
 Σχολεία, Δ. 354. — κοινά, πραγμα-
 ματικά, χωρικά, πολυτεχνικά,
 έμπορικά, 355.
 Σχολείων κοινών μαθημάτων, Δ.
 334. — Πολυτεχνικῶν, 336. —
 έμπορικῶν, 357.
 Σωκράτης, Α. 12.
 Σώμα ανθρώπου, Α. 41, 132. —
 μαθηματικόν, φυσικόν, Γ. 43.
 — ἂν τὸ φυσικόν σύγκριται εἰς
 ἀπειροσίμων ἀτόμων, Γ. 133.
 — στρατιωτικόν ἢ πολεμικόν Δ.
 100.
 Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου, Α.
 150. — μεταφυσικῇ, Γ. 69.
 Σωφιστής, Β. 109.

Τ.

Τάλαντον (Talent), Γ. 242.
 Ταμίειον κέντρον, Δ. 100.
 Τόξις τῆς φύσεως, Γ. 139.
 Ταπεινόν, Γ. 206.
 Ταχύτης, Γ. 70.
 Τέχνη, Δ. 135.
 Τέχναις, Δ. 137.
 Τελείότης, Δ. 214.
 Τελεολογία, Γ. 48. — ἡθικῇ, Δ. 215.
 Τέλος, Γ. 46.
 Τέρατα, Γ. 102.
 Τετραπόδες, Γ. 202.
 Τετραπύλον, Γ. 190.
 Τεχνίη καλῆ, Γ. 154. — ἐλευθε-
 ροί, 234. — τεραπαι, 235. —
 ἀπλῆ, σύνθετοι, 239. — τρυ-
 καί, 262. — λευτικαί, 276. —
 πλαστικαί, 277. — γραμμικαί,
 291. — μιμητικαί, 292. — θεα-
 τρικαί, 306.

Τεχνίη, Γ. 230. — καλῆ ἢ αἰσθη-
 ματικῇ, βόσκουσος, 233. — κα-
 θαρῆ, ἐφηροδομένη, 258.
 Τεχνίτου ἀρετῆ, Γ. 240.
 Τεχνῶν τρία βασίλεια, Γ. 257.
 Τί, Γ. 36. — πῦ εἶναι, 45.
 Τιμῆ ἐξωτερικῆ, Δ. 252.
 Τόπος, Α. 105, Γ. 16, 17. — ἀπτε-
 λυτος, σχετικὸς, 21. — πλήρης
 κενος, 22. — τοῦ πράγματος, 22.
 Τραγικοκωμικόν, Γ. 217.
 Τραγικόν, Γ. 202.
 Τραχηλός, Α. 42.
 Τρομερόν, Γ. 201.
 Τρόμος, Α. 114.
 Τρόπος σχήματος συλλογιστικοῦ,
 Β. 95. — χρονικὸς, Γ. 36.
 Τωδαστικόν, Γ. 112.

Τ.

Τῦμα, Γ. 102.
 Τῦλη, Γ. 70. — ἀνείδιος, 72.
 Τῦπαξις, Γ. 50.
 Τῦπαρχεν, Γ. 50.
 Τῦπαρχεν, Γ. 30, 58. — μῆ, 30.
 Τῦπερφύσεια, Α. 114.
 Τῦπήκοι, Δ. 85.
 Τῦπρητίς, Δ. 140.
 Τῦπρητίρια, Δ. 140.
 Τῦπνούσεια, Α. 75.
 Τῦπνολογία, Α. 75.
 Τῦπνος, Α. 73.
 Τῦπογραφῆ, Β. 50.
 Τῦπδιαίρεσις, Β. 52.
 Τῦπδέσεις, Β. 69.
 Τῦποκείμενον, Α. 125.
 Τῦπέκρισις, Γ. 275.
 Τῦποκριτικῆ, Γ. 298.
 Τῦπόληψις, Α. 176.
 Τῦποστημῆ, Β. 292.
 Τῦπσχέσις, Δ. 55.

Ἦ προσχέτης, Δ. 56.
 Ἦ φοροισμός, Β. 49.
 Ἦ φρος, Γ. 246.
 Ἦ ψηλόν, Γ. 185, 187. — σωματικόν, νοερόν, 181.
 Ἦ ψος, Γ. 180, 185, 187. — κατ' ἔκτασιν, ἢ μαθηματικόν, 182. — κατ' ἐπίτασιν ἢ δυναμικόν, 183. — Ἦ γεμοιοσ, Δ. 85.
 Φ.
 Φαινόμενον, Γ. 15. — φυσικόν, 139.
 Φανησιασμός, Α. 76.
 Φαντασία, Α. 63.
 Φάντασμα, Α. 64.
 Φανταστέον, Α. 64.
 Φαυλότης πράξεων, Δ. 180.
 Φύλοσ, Α. 115.
 Φύσιν σχετική, ἀπέλυτος, Γ. 51.
 Φιλανθρωπία ὁμηρικὴ, σοφτικὴ, ἠθικὴ, Δ. 210. — αἰσθητικῶσ, φρενήτικῶσ, λογικὴ, 212.
 Φιλαγωγία, Α. 114, Δ. 231.
 Φιλία, Δ. 250. — μία καὶ ἔχει πολλὰ, 253.
 Φίλοι, Δ. 252.
 Φιλοπονία, Δ. 229.
 Φιλοσοφεῖν, Α. 127. — ἀπέλυτεν αὐτοῦ ὅριον, 147.
 Φιλοσοφία, Α. 127.
 Φιλοσοφία, Α. 5, 200. Β. 1. — πρώτη, δευτέρα ἢ παράγωγος, 9, 202. — θεωρητικὴ, 9, 203. — πρακτικὴ ἢ ἠθικὴ, 9, 204, Δ. 4. — διατάτικὴ, ὑπερβατικὴ, Α. 156. — σκεπτικὴ, 197. — καθάρια, ἐφηροσμένη, 206. — περὶ τῆσ αἰσθητικῆσ φύσεωσ, Γ. 70. — φυσικὴ, αὐτ.
 Φιλοσοφίας μέρη, Α. 5, 207. — ἱστορία, 10.

Φιλοτιμία, Α. 112.
 Φίχτερος, Α. 22.
 Φόβερν, Γ. 201.
 Φέβος, Α. 114.
 Φοίβικος φιλόσοφος, Α. 11.
 Φορά, Γ. 75.
 Φορτικόν, Γ. 216.
 Φρεῖσος (Fries), Α. 25.
 Φρικτέον, Γ. 201.
 Φρενήματα, Α. 167.
 Φυσιολογία, Β. 184.
 Φυσιολογία, Α. 34. — τοῦ ἀνδρῶπινου σώματος, 159. — διαβατικὴ, Γ. 59. — λογικὴ, περιοριστικὴ, 69.
 Φύσις, Α. 152, 170, Γ. 59. — γκωστικὴ, 59. — αἰσθητικὴ, καὶ ὑπὲρ αἰσθητικῶν, 68.
 Φυτὰ, Γ. 106.
 Φωτοπυροτεχνικὴ, Γ. 309.

Χ.

Χάος, Α. 71.
 Χαρά, Α. 114.
 Χαρακτὴρ ἔργου, Γ. 246.
 Χαρακτῆρες οὐσιώδεις, ἐπιδουσιώδεις, Γ. 45.
 Χάριον, Γ. 190.
 Χειρονομία, Γ. 294.
 Χειροσοφία, Γ. 294.
 Χειροτεχνία, Γ. 256.
 Χορευτικὴ, Γ. 295.
 Χρησιμότης, Γ. 47.
 Χρῆσος, Α. 165, Γ. 16, 17. — ἀπέλυτος, σχετικὸς, 21 — πλήρης, κενὸς, 22.
 Χρῆσος ῥήματος, Β. 254. — ἐνεστικῶσ, παρελθικῶν, μέλλων, 255. — μετ' ἐπιγεγον μέλλων, 256.

Ψ.

Ψαλτικὴ, Γ. 267.

Φευδῖς, Β. 45.

Φευδῶς λογικόν, μεταφυσικόν, αἰ-
σθητικόν, ἠθικόν, Β. 150, Δ.
240.

Φεύστης, Δ. 240.

Ψυχῆ. Α. 33, 41, 132, Γ. 119. —
οὐσία, 120. — ἀναλλοίωτος, αὐτ.
— μία, ἀφθαρτος, ἀδιάλυτος,
πνεῦμα, 121.

Ψυχῆς καὶ σώματος ἁρμονία, Α.
46. — καθέδρα, 49. — δυνάμεις
κρείττους, 89. — κοσμία πρὸς
τὸ σῶμα, Γ. 123. — ἀΐσθησις,
Δ. 280.

Ψυχῶν ἀρχή, Γ. 125. — προὔπαρ-
ξις, αὐτ.

Ψυχολογία ἐμπειρικῆ, Α. 34, 159.
— λογικῆ ἢ μεταφυσικῆ, Γ. 119.

— ὠφέλεια αὐτῆς, Α. 39.

Ψυχολόγος ποῖός τις πρέπει νὰ εἴ-
ναι, Α. 36.

Ψυχρὸν, Γ. 197.

Ψυχρότης, Γ. 197.
Ω.

Ωδίκῆ, Γ. 261.

Ωμοτης ἠθικῆ, Δ. 265.

Ωφελισμὸν, Γ. 161.

Ωχος, ἢ Μόχος, ἢ Μόσχος,
Α. 11.

Κατάλογος τῶν φιλοκάλων καὶ φιλομαθῶν
 συνδρομητῶν τοῦ Τρίτου, καὶ τοῦ Τετάρτου
 καὶ τελευταίου Τόμου τοῦ τῆς Φιλοσοφίας
 Συγγράμματος.

Β Ι Ε Ν Ν Η Σ.

	Συν.		Συν.
Ο' Εὐγενέστατος ἄρχων ἀντιπρό- σβος τῆς κραταιᾶς τῶν Ὁθωμα- γῶν βασιλείας κύριος Ἰωάννης Μαυρογένης.	3	Κυριακὸς Φάραγγα. Ἀδελφοὶ Ρίζου. Πολύζος Ρογώτης.	2 2 2
Ο' παρσιολογώτατος κύριος Μι- σοῦλ Ἀποστολίδης Κρήτης.	2	Γρηγόριος παππαρῆς Θεσσαλονι- κεύς.	2
Ο' Εὐγενέστατος κύριος Σίμων, Γ'. Στρατ., ἄρχων Χέδου καὶ Κισ- θίας.	15	Ἰωάννης Μεταξᾶς. Α'λεξάνδρος Κουτσόσταυλος. Χρόνιος Ἰωάννου Δροσισσοῦ.	2 5 2
Ο' ἐπιτιμώτατος κύριος Ἀλεξάνδρος Μανσαρλής	10	Ε'μ. Πρωΐος. Εὐστοργιος Ράλλης.	2 2
Δημήτριος Μανσαρλής.	2	Ἀδελφοὶ Γάλλη.	2
Σταῦρος Ἰωάννου.	6	Δημήτριος Γαλαττί.	2
Ο' Εὐγενέστατος Βιοιώτης Σακελ- λάριος κύριος Γεωργίος.	6	Μ. Καραση	2
Ζηροῖος Πάππ.	6	Ἰωάννης Μανούσης.	2
Ο' ἄρχων Σπαρτιάτης καὶ Ἱατροῦς κύριος Κωνσταντῖνος Ράλλης.	6	Δημήτριος Γεωργίου Σφαρτζ.	1
Ἀδελφοὶ Πεστολαχα.	5	Διονύσιος Ζαγορητής.	1
Αὐτάδελφοι Ζερζούλη.	5	Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης.	1
Βρέτας Ζεγάνης καὶ υἱοί.	3	Γεώργιος Σαμμαρα.	1
Ο' εὐγενέστατος κύριος Κωνσταν- τῖνος Ἐμμανουὴλ Γάλλια.	2	Ἰωάννης Δημητρίου Σαββόπουλος.	1
Ἰωάννης Πέτροβιτς.	2	Θεόδωρος Τύρακ.	1
		Καρσίσις Οἰκονόμου.	1
		Γεωργίος Σ. Σαπυρτζάνη.	1
		Νικόλαος Ἀργυρίου.	2
		Σταυμάτιος Κ. Βούρος.	1

	Σωμ.		Σωμ.
Λευκάδος Βούρος.	1	Ο' ἐκλαμπρότατος Πεγζαδῆς, κύριος	
Δημητριος Σκολοῦδης.	1	Γρηγοριος Σοῦτζος.	1
Α'νδρίας Λαγωνικος	1	Ο' ἐγγινεζατος ἄρχων Βόρνικος κί-	
Κωνσταντῖνος Βιταλῆς.	1	ριος Μιχαὴλ Μάνος.	2
Παράσχος Παρασκευᾶς.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. μέγας Λογοθέτης κύ-	
Ι. Κ. Σκαρναυαγκᾶς.	1	ριος Μιχαὴλ ρακοβίτζας.	2
Στέφανος Πυλαιολέγος ὁ ἐν' Ἀμυτε-		Ο' εὐγ. ἄρ. Λογοθέτης τῶν συνη-	
λοδάμῳ	1	θειῶν κύριος Μιχαὴλ Σοῦτζος.	1
Εὐμαυρουήλ Ξένης ὁ ἐν Ἀμυτελο-		Ο' Εὐγ. ἄρ. μέγας Προτελικος κύ-	
δάμῳ.	1	ριος Νικολαος Σουλτζιαρογλους.	2
Ο' ἐν Ἀμυτελοδάμῳ Σπᾶχος	1	Ο' εὐγ. ἄρ. μέγας Σπαθάρης κί-	
Α'νδράσιος Δημ. Δουδούμης.	1	ριος Γεώργιος Βλαχοβίτζης.	2
Δι' αὐτοῦ ὁ Πανιερώτατος ἅγιος		Ο' εὐγ. ἄρ. Ἄγας κυριος Ἰωάννης	
Σερβῶν κύριος Χρυσανθος.	1	Σοῦτζος.	2
Α'λέξιος Βεζυροῦλη.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Καμυάρης κύριος Στέ-	
Α'ναστάσιος Μαργαρίτου.	1	φανος Ἰωάννου Μίσχοι.	2
Λάσκαρις Λάμπρου.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Καμυάρης κύριος Σπυ-	
Κωνσταντῖνος Κωτζινογλους.	1	ρίδων Βαλετας.	1
Παυτολίων Βλαστός.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Καμυάρης κύριος Ἄ-	
Στάϊκος χ. Καλοῖωάννου	1	λίκος Χαριτω.	1
Νικολαος Χρυσόχος.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Κέμισος κύριος Ἄλικος	
Αὐτάδελφοι: Γ. Κάρτζα.	1	Δεσίλιας.	1
Κώστας Μιχαὴλ.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Στέλικος κύριος Κω-	
Μιχαὴλ Θεμελῆς Κούρτη.	1	σαντῖνος Πουρῆς.	1
Περιατέλης.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Βόρνικος κύριος Γρηγό-	
Π. Σκοῦφος.	1	ριος Φιλιππίσκος.	1
Παῖλος Θιοχάρη.	1	Ο' εὐγ. ἄρ. Λογοθέτης κύριος Γε-	
Φραγκίτικος, Κ. Μαῦρας.	50	ώργιος Φιλιππίσκος.	2
		Ο' εὐρ. ἄρ. Ἄγας κυριος Νικολαος	
		Φιλιππίσκος.	1
		Ο' εὐγ. ἄρ. Λογοθέτης κύριος Κω-	
		σαντῖνος Ραττῆς.	1
		Ο' εὐγ. ἄρ. Στέλικος κύριος Α.	
		Βελλασᾶς.	2
		Ο' εὐγ. ἄρ. Βόρνικος κύριος Γρη-	
		γόριος Παλλιανος.	1
		Νικολαος Μπαλωος.	1
		Ο' ἄρχ. Δεβικτᾶριος κύριος Γ. Λι-	
		γέριος Σοῦτζος.	1

ΒΟΥΚΟΡΕΣΤΙΩΝ,

Ο' Θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος ἅγιος	
Βουζαίου κύριος Κωνσταντῖος.	2
Ο' Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος ρακο-	
βίτζας.	1
Ο' ἐκλαμπρότατος Πεγζαδῆς κύ-	
ριος Νικολαος Σοῦτζος.	3
Ο' ἐκλαμπρότατος Πεγζαδῆς κύριος	
Γεώργιος Σοῦτζος.	2

	Σωμ.		Σωμ.
Κωνσταντίνος Γρίκας.	1	Ο έντιμ κϋρ. Σταύρος ραδοβέτζης.	1
Γεώργιος Γρίκας.	1	Ο έλλογ. κϋριος Εύστρατος Φωτεινός.	1
Ο άρχ. Β. Λογοθέτης κϋριος Γεώργιος Σεραφείμ Κείος.	1	Ο Τιμωτ. κϋρ. Αντώνιος Θωμαΐ.	1
Ο άρχ. Μουχουοδάκης κϋριος Νικηλαος Άριστάρχης.	1	Ο Τιμ. κϋρ. Στέφανος Κασπου.	1
Ο άρχ. Κουπαρης κϋριος Δημητριάδης Νίγρης.	1	Ο ένγεν. άρχ. Καμινάκης κϋριος Μανουήλ Βερανόδος Κρης.	1
Ο έλλογ. Νικηλαος Γεωργιάνης Σμυρναίος.	1	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.	
Ο έλλογ. Γεώργιος Πάνου Φιλίππου κελίτης.	1	Αλέξανδρος Μαύρος.	8
Ο πανοσιολ. Ίωνς Έλασσωνίτης.	2	Σπυρίδων Β. Μαύρος.	6
Δημητράκης Σοΐτζος.	2	Μεγαήλ Η. Μαύρος.	4
Ο Τιμωτάτος έμπορος και βιβλιοπώλης κϋριος Κωνσταντίνος Γκάροπουλου.	14	Κυριακός Κουμπάρης.	3
Ο έλλογ. Ίωάννης Κυνώψης.	1	Παναγιώτης Σίχειρης.	3
Ο έλλογ. Νικηλαος Θράξ.	1	Γεώργιος Χριστοδούλου.	2
Ο έντιμώτατος Άθανάσιος Δημητρίου Ποντίαν.	1	Νικηλαος Στεφανιάκης.	1
Ο έντιμ. Κοσμάς Πηλιάδης.	1	Δημήτριος Παλαιολόγος.	1
Ο έλλογ. Ίωάννης Καραμπήρας	1	Αλέξιος Ροσόπουλος.	1
		Κωνσταντίνος Πεντεδέκας.	1
		Ίωάννης Κυπριανός.	1
		Ο Δ Η Σ Σ Ο Υ.	
		Το των Έλλήνων ένπέρων Γυμνάσιον.	10
		Αλέξανδρος Κουμπάρης.	5
		Ανδρέας Καψάλης.	1
		Απόστολος Μαρασλής.	1
		Απόστολος Μεξιεβήρης.	2
		Α. Στρατηγόπουλος.	1
		Βασίλειος Ξένης.	1
		Βαϊάνος Παλαιολόγος.	1
		Γρηγόριος Μαρασλής.	2
		Γεώργιος Παποΐδουγλου.	2
		Γεώργιος Γρόζος.	1
		Γεώργιος Κεχηρημπαρτζής.	1
		Γεώργιος Ρηλιάκης.	1
		Γεώργιος Δήμου.	2
		Γρηγόριος Ρωσόλυμος.	1
Ι Α Σ Ι Ο Υ.			
Ο Πανιερώτατος άγιος Εύχαΐτων κϋριος Θεόκλητος.	1		
Ο Πανοσιολογ. Αρχιμανδρίτης, ήγουμενος Φλωρετίου κϋριος Λουκάς.	1		
Ο τοΰ άγου Εύχαΐτων ιεροδιάκωνος κϋρ. Ίλαρίων.	1		
Ο ένγ. άρχ. μέγας Λογοθέτης κϋριος Κωνσταντίνος Μπαλάτας.	1		
Ο ένχωρωτάτος Ίατρος κϋριος Εύσταθιος.	2		
Ο έντιμώτατος κϋριος Χριστόδουλος Ίωάννου Πετριός.	2		

	Σωμ.		Σωμ.
Γεώργιος Λασκαριδής.	1	Γεώργιος Γ. Μαρκής.	1
Γεώργιος Ἀργυρόπουλος.	2	Κυριακὸς παπαχατζής.	5
Γεώργιος Ῥάλλης.	1	Κωνσταντῖνος Γ. Ἀρτινός.	1
Γεράσιμος Κούπας.	1	Κοζῆς Χρῖσανθος.	4
Γεώργιος Κομζόπουλος.	1	Κωνσταντῖνος Παπούδου.	2
Γεώργιος Γεννάδιος.	1	Κωνσταντῖνος Συμαρόφ.	2
Δημήτριος Ἰγγλιόσης.	6	Μωῦσῆς Πατζου.	1
Δημήτριος Καμπούρογλου.	2	Μιχαήλ Ἠλιασκού.	2
Δημήτριος Κίστρος.	1	Μιχαήλ Μαργιλης.	1
Δημήτριος Βαλιτσάριος.	1	Ματθαῖος Σταγιάνου.	1
Δημήτριος Πελεπίδης.	1	Μακρῆς Βουτζωῆς.	1
Δημήτριος Ζώτωφ.	2	Μαρουήλ Ἀγγελῆς Χίος.	1
Δρόσος Μοσχέπουλος.	1	Νικολαΐδης καὶ Φραγκέπουλος.	5
Δημήτριος Χ. Σάββα.	1	Νικόλαος Καρπουνής.	1
Δημήτριος Ῥόδου.	1	Νικόλαος Θεοδώριδης.	5
Δημήτριος Μιμῆς Βυζάντιος.	1	Νικόλαος Λάκας.	1
Δημήτριος Ἐργελας.	1	Νικόλαος Οἰκονόμου.	1
Δημήτριος Μούσος Βυζάντιος.	1	Ὀμήριος καὶ ἀδελφοί.	1
Εὐστράτιος Πετροκέκχος.	1	Παλαιολόγος Λευονῆς.	1
Εὐθίμιος Βαλδούρη διὰ τὸ σχολεῖον τῶν Ἀμπελακίων.	1	Πέτρος Νιδεόκη.	1
Ἠλίας Μάνισης.	1	Παρασκευᾶς Τζίκνης.	1
Θεόδωρος Σερφεῖος.	8	Στέφανος Κοιμελάς Χίος.	1
Θεόδωρος Φλογαίτης.	1	Σταῦρος Ι. Δελφωιώτης.	1
Θιοχάρης Μαλιτζου.	1	Φίλιππος Καππαρίας.	1
Θεόδωρος Ἀνγερνός.	1	Χατζῆ Δημήτριος Κασόγλου.	1
Θωμᾶς Κωνσταντινου.	1		
Θιμελῆς Σταμέροβ.	1	Σ Μ Τ Ρ Ν Η Σ.	
Γεώργιος Ἀμβροσίου.	3	Ὁ Πανιερώτατος καὶ σεβασμιώτα- τος Μητροπολίτης ἅγιος Σμύρνης κύριος Ἄνθιμος.	5
Γεώργιος Κρέκκας.	1	Ὁ Θεοφιλέστατος καὶ ἑλλογιμώτα- τος ἅγιος Ἠλιουπόλεως κύριος Ἄνθιμος.	5
Γεώργιος Νελάς.	1	Ὁ Θεοφ. καὶ ἑλλογ. ἅγιος Κοῆνης κύριος Ἰγνάτιος.	5
Γεώργιος Σταμιλέμπολιος.	1	Ὁ Πανσεβώτατος ἅγιος Ἀρχιεμ- δριτης τοῦ Παγαγίου τάφου κύριος Ἐπιφάνιος.	5
Γεώργιος Βοχατζας.	1	Ὁ Πανσεβωτάτος καὶ ἑλλογιμώτα- τος ἅγιος ἐκ τῆς ἐκείνου τῆς Καππα-	
Γεώργιος Δεστούνης.	1		
Γεώργιος Ῥάλλης.	1		
Γεώργιος Ἀλμαλῆς.	1		
Γεώργιος Κεϊκέκκης.	1		
Γεώργιος Φλωκῆς ἀλλικός σύμβου- λος.	2		

Σωμ.

Σωμ.

Δοκίμας ἱεράς Μονῆς τοῦ τιμίου
 Προδρόμου κύριος Παΐσιος. 10
 Τὸ φιλόλογικόν Γυμνάσιον διὰ τῶν
 φιλογενῶν αὐτοῦ ἐπιτρόπων Στυ-
 λιανοῦ Μοντάνελλη καὶ Κοζηνοῦ
 Κατακοζηνοῦ. 20
 Γεωργίος Ὀμπρός. 4
 Παναγιώτης Ν. Μοντάνελλη καὶ
 υἱοί. 4
 Ἡλίας Βαλῆς. 4
 Δημητρίος Κατακοζηνός καὶ υἱοί. 2
 Γεώργιος Ἀλφειρής. 2
 Δημητρίος Βαλῆς. 1
 Χ. Ἀνδρονίκος Χ. Μεγαλῆ. 2
 Νικόλαος Βλαχούτζης. 1
 Γεώργιος Σαβῆα. 1
 Ἀδῶς Πιρέαλουγλου. 2
 Δημητρίος Σκαρλατάς. 1
 Ἀπόστολος Γυαλοῦνης. 1
 Βασίλειος Ἀναστασιάδης. 1
 Δημητρίος Μαρμαρίτου. 1
 Νικόλαος Μαρμαρίτου. 1
 Παῦλος Κωνσταντίνου Μαυροκορδά-
 τος. 2
 Γεώργιος Δ. Μαυροκορδάτος. 2
 Ἀδελφοὶ Ὀμπροί. 2
 Χριστόφορος Μηλλιάνης. 1
 Σταῦρος καὶ Γεώργιος Ἀυτάδελφοι. 1
 Γεώργιος Δημητριάδης ἑξ ἐκ Βραβια-
 ρῶν τῶν Ἀγορῶν. 1
 Εὐμανουὴλ Βασιλείου Ζαχαρίου
 Ῥεθίης. 1
 Κωνσταντῖος Μπερτοῦτης Μιτυλη-
 ναίος. 1
 Νικόλαος Δημητρίου Χορτάκης. 1
 Νικόλαος Γεωργίου ἐκ Βέλεσιου. 1
 Ἀπόστολος Εὐδοκίας ἀνεψιὸς τοῦ ἁγίου
 Κασίου. 1
 Γεώργιος Ἀποστολίου Κυδωνι-
 κῆς. 1
 Γεωργίος Ἰωαννίδης Φιλαδέφει. 1

Ἰλαρίων Ἱεροδιάκονος Κύπριος. 1
 Ἀνδρέας Χ. Δαβὶδ Κύπριος. 1
 Δημητρίος Θεμιστοκλῆς Κύπριος ἑ
 ἐκ Λιμισσοῦ. 1
 Δημητρίος Κυριακοῦ Σπαρτιάτης. 1
 Γεώργιος Δημητριάδης Σμυρναῖος. 1
 Χ. Γεωργίος Τεμπουτουράνας τοῦ
 Χ. Ζαχαρίου. 1
 Καλλίνικος Κηρῆς ἐκ Κυδωνίας. 1
 Γεώργιος Κιμειοκλῆς Λέσβιος. 1
 Βενιαμὴν Ῥωσσίτος ἐκ Μολδοβλα-
 χίας. 1
 Χριστόδουλος Ἰεροκλαίος ἐκ Τρίκκης. 1
 Ἀλέξανδρος Οἰκονομοῦ ἐκ Τυναβέου
 τῆς Θεσσαλίας. 1
 Δημητρίος Κωνσταντίνου ἐκ Τυναβέου
 τῆς Θεσσαλίας. 1
 Εὐδύμιος Διλαποροῦ. 1
 Χ. Γεώργιος Δημητριάδης Λυππι-
 τζαρῆς. 1
 Παναγιώτης Βελετκλῆς Ῥεθίης. 1
 Δαναοκλῆς Ἱεροδιάκονος Κηρῆς ἐκ
 Κισσίου. 5
 Γεώργιος Ἰακώβου Θεσσαλονικῆς. 1
 Γεωργίος Ἱεροδιάκονος Κύπριος. 1

Τ Ε Ρ Γ Ε Σ Τ Η Σ.

Γεώργιος Ῥαλλῆς. 3
 Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ῥαλλῆς. 2
 Ἀνδρέας Κωνσταντίνου Ῥαλλῆς. 1
 Εὐστρ. Ν. Μεταξά. 1
 Γεώργιος Ῥώτας. 2
 Μ. Ῥοδόκανακῆς. 1
 Στ. Φουγκιῶτης. 1
 Γεωργίος Λέων Σκυλετῆς. 1
 Σταματίος Δομοκαίτης. 1
 Γεωργίος Τσουτέπουλος. 1
 Γεωργίος Παπισιακῆς. 1

Ἐπεὶ οὖν καταλόγους τῶν φιλοκαλῶν καὶ φιλομύσεων συνδρομητῶν ἐπι-
 θέτε καὶ Τετάρτῳ τῆς Τάξεως τῆς Φιλοσοφίας Συντάγματος,
 δίδων μετὰ τὴν ἐκδόσιν τῶ πρώτου καταλόγου ἀπὸ

Ι α ε ι ο υ .

Σύμψ.	
Ὁ ὑψηλότετος, Σεμνέστατος καὶ Εὐσεβέστατος πρῶτην Ἰερόντην καὶ Ἡγεμονίαν τῆς Μολδαβλαχίας Κύριος Κύριος Πατριάρχης Καὶ Κομάρης	20
Ὁ ἐπιλευπρότατος καὶ περιβλεπτός ἀσθεντόπαις κίριος Πατριάρχης Γηικός	2
Ὁ εὐγενέστατος ἀρχ. μέγας Βόρνικος Σερμπάνος Νιζέλιος	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. μέγ. Βόρν. Ἀνδρονάκης Δονιτζας	1
Ὁ ἰνδοξότατος Ἰ. Σολωμῶν Μισολεὺ ἀγαθὸς Ἀρτηνός	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. μέγ. ποιητ. Κωνσ. Νίγρης	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. μέγ. ποιητ. Δημήτριος Σταθάκης	2
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. μέγ. ποιητ. Δημήτριος Πλαγινός	1
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. μέγ. γραμ. Ἰωάν. Σέρτζος	2
Ὁ εὐγενέστατος ἀρχ. μέγας Ἅγιος Κύριος Νικόλαος Ῥώσσιος ο φιλοπατρις	1
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. επαθ. Στέφανος Ῥώσσιος	1
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. μέγας επαθ. Γεώρ. Βάλσας	1
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. μεγ. επαθ. Γεώρ. Βαξάνισκος	1
Ὁ εὐγεν. ἀρχ. μεγ. επαθ. Γεώρ. Γρηγοριάδης	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. μεγ. επαθ. Γεώρ. Αραγέτζης	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. μέγ. Κόμισος Θεοδ. Νέγρης	10
Ὁ εὐγ. ἀρχ. Καθημέρης Ἀλέξης Δίον	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. Ἰσπραξινικός Δημήτριος Θεμελις ὁ πάτριος	1
Ὁ εὐγ. ἀρχ. Ἰ. ποιητ. Ροδοκανάκης χαρτυλάριος	1
Ὁ ἀλλογιμώτατος κίριος Αγκῆς Λυβανός ὁ Σερβικός	2
Ὁ ἐντιμολογιώτατος Βασιλεὺς Μιχαὶλ ὁ Κρητισμερναῖος	2
Ὁ λόγιος λογοθέτης Κωνσταντίνος Γρηγορίε	1
Ὁ ἐντιμώτατος Κίριος παναγιωτάκης Ἀναστασί Πάνυ	1
Ὁ φιλόμυθος Μιχαὶλ Αἰονάρχου Λαμνδαϊμόνιος	1
Ὁ εὐγενέστατος Κίριος παναγιώτης Ῥε. επ. ἡς Σερναῖος	1
Ὁ ἀρχ. Γκιδὼν-ἄλλος ἀγαθὸς Βασιλεὺς Καρμβιάς Ἰθανήσιος	1
Ὁ Κίριος Καποδὼν Βασιλεὺς Μπαρλῆς	1

Παροράματων διόρθωσις.

Σελίδι 5, Στίχῳ 12, Γράφε, πράξεων. στ. 12, εἶδος. στ. 15, τις. — Σελ. 8, στ. 19, τὰ. — Σελ. 16, στ. 4, ὑπαγορευόμενον. — Σελ. 26, στ. 2, ἐσωτερικούς. — Σελ. 52, στ. 5, κληρονομική. — Σελ. 80, στ. 22, παραμελήται αὐτ. τοῦ. — Σελ. 90, στ. 3, αἰσχύνη. — Σελ. 107, στ. 8, παροικῆση. — Σελ. 112, στ. 12, Εὐρωπαϊκῆν. στ. 26, ἐπιβεβαιωθῶσιν. — Σελ. 125, στ. 4, πόλις. — Σελ. 140, στ. 7, διάστημα. — Σελ. 147, στ. 9, ἐκκλησιαστικῆν. — Σελ. 172, στ. 17, ἀψευδῆ μαρτυρίαν. — Σελ. 173, στ. 11, τις. στ. 32, εὐηργέτης. — Σελ. 181, στ. 8, ἡ αἰτία. — Σελ. 185, στ. 17, μόλις. — Σελ. 197, στ. 10, ἐπισέκσια. — Σελ. 207, στ. 23, περιστάσεις. — Σελ. 216, στ. 19, ἀνθρωπότητος. — Σελ. 218, στ. 3, ἄνθρωπος. — Σελ. 226, στ. 5, κολυμβητικῆν. — Σελ. 230, στ. 8, καὶ μέ. — Σελ. 242, στ. 13, φυλάττομεν. — Σελ. 246, στ. 23, νὰ τὰς. — Σελ. 251, στ. 27, ἐσωτερική. — Σελ. 252, στ. 4, ἀλλήλων. — Σελ. 253, στ. 27, μεγαλοψυχίαν. — Σελ. 263, στ. 32, βελτίωσίς του. — Σελ. 277, στ. 17, τὰς. — Σελ. 284, στ. 13, πρόνοιαν. — Σελ. 297, στ. 27, κανόνων. — Σελ. 332, στ. 3, πολλήν. — Σελ. 340, στ. 7, ἰδίαν. στ. 19, Λογισμοῦ. — Σελ. 346, στ. 5, μαθήματα. — Σελ. 360, στ. 24, τὰ. — Σελ. 372, στ. 10, περισσίαν. στ. 12, 21.